بسم الله الرحمن الرحيم

FECR

Fecr Yayınları: 414

TÂRÎH-İ EDEBİYYÂT-I ARABİYYE

CAHİLİYE DEVRİ -II-
(MUALLAKÂT)

Bağdatlı Müderriszâde Mehmed Fehmi

Hazırlayan ve Notlandıran
İsmail ARAZ

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı; Mart 2021
2. Baskı: Temmuz 2023
(Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş)

ISBN: 978-625-6436-44-2 (2. Cilt)
978-625-6436-42-8 (Takım)

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

TÂRÎH-İ EDEBİYYÂT-I ARABİYYE

CAHİLİYE DEVRİ -II-
(MUALLAKÂT)

Bağdatlı Müderriszâde Mehmed Fehmi

Hazırlayan ve Notlandıran
İsmail ARAZ

Ankara 2023

İsmail ARAZ

Mardin/Yeşilli'de dünyaya geldi. 2017 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden dereceyle mezun oldu. 2018 yılında Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi oldu. 2019 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı'nda *"Abdurrahman el-Berkûkî'nin Dîvân el-Mütenebbî'yi Şerh Yöntemi (İnceleme-Değerlendirme)"* adlı yüksek lisans tezini bitirdi. Hâlen aynı üniversitede klasik Arap şiir eleştirisi alanında doktora eğitimine devam etmektedir. Araz'ın başlıca çalışma alanları; klasik Arap edebiyatı, klasik Arap şiir eleştirisi, Arap edebiyatı tarihçiliği, edebiyat tarihi yazıcılığı, tezevvuk metodu ve metin şerhidir.

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ VE KISALTMALAR

ḍ :	ض
ġ :	غ
ḥ :	ح
ḫ :	خ
ḳ :	ق
s̱ :	ث
ṣ :	ص
ṭ :	ط
ẕ :	ذ
ż :	ض
ẓ :	ظ
ʾ :	ء
ʿ :	ع
BEO :	Babıali Evrak Odası
bk. :	Bakınız
bs. :	Basım
çev. :	Çeviren
h. :	Hicrî
haz. :	Hazırlayan
m. :	Miladi
ts. :	Tarihsiz
thk. :	Tahkik
vb. :	ve benzeri
vd. :	ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

المعلّقات العشر
وشعراؤها

MUALLAKÂT[1]

Arapların zamân-ı Câhiliyye'de iki meşhur ve muhteşem akademileri vardı. Biri Hicaz'daki Sûk-i Ukâz; diğeri Irak'ta Basra'dan üç mil mesafede bulunan Sûk-i Mirbed'dir. Ukâz hakkında 93 sahifesinde tafsilât-ı lâzime verilmişti.[2]

Gerek Ukâz ve gerek Mirbed meşherlerinde Arapların âyan ve eşrafı, şu'arâ ve hutabâsı evkât-ı muayyenede toplanıp irat olunan manzum ve mensur şiir ve hutbeler hakkında müdâvele-i efkâr ederler ve mübahase yürütürlerdi.[3] Bazı kasideler talik olunarak umumun nazargâh-ı ittilâına arz olunurdu.[4] Bir kaside, umumun mazhar-ı takdîr ve tasvîbi olduktan sonra altın suyuyla veyahut sırma ile ipekli kumaş üzerine yazılarak Kâbe'nin duvarlarına

---

[1] Müellif, muallakât hususunda Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (öl. 356/967) *Egânî'*sinden, Ebû Zeyd el-Kureşî'nin (öl. 4./10. yüzyıl) *Cemheretü eş'âri'l-Arab'*ından, Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî'nin (öl. 486/1093) *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a'*sından, Ahmed b. Emîn eş-Şinkîtî'nin (öl. 1913) *Şerhu'l-Muallakâti'l-'aşr ve ahbâru şu'arâihâ'*sından, Corcî Zeydân'ın (öl. 1914*) Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye'*sinden, Luvîs Şeyho'nun (öl. 1927) *Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye'*sinden, Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin (öl. 1937) *Târîhu âdâbi'l-Arab'*ından, Mustafa el-Galâyînî'nin (öl. 1944) *Ricâlü'l-Muallakâti'l-'aşr: kitâbu edeb ve târîh ve luga'*sından istifade etmiştir. Örnek olarak bk. Mustafa Sâdık er-Râfiî, *Târîhu âdâbi'l-'Arab,* haz. Abdullah el-Minşâvî-Mehdi el-Buhkayrî, Kahire: Mektebetü'l-Îmân, ts., c.2, s.139-188; Mustafa el-Galâyînî, *Ricâlü'l-Muallakâti'l-'aşr: kitâbu edeb ve târîh ve luga,* Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1418/1998, s.58 vd.; gerek konu tasnifi gerekse muhteva yönüyle değerlendirildiğinde *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye'*nin muallakât kısmını şekillendiren temel eserin, Galâyînî'nin mezkûr eseri olduğu görülür.

[2] Tafsilât-ı lâzime: Gerekli bilgiler.
Müellif, muallakât başlığı altında on şaire ait on kaside aktarmıştır. Rivayetlerdeki ihtilaflardan ötürü kasidelerin beyit sayısı kaynaktan kaynağa farklılık göstermektedir. Müellif bu farklılığa dikkat çekmekle beraber ilgili kasideyi aktarırken önemli gördüğü beyitlere değinmiş, kasidenin geriye kalan beyitlerini açıklamamıştır. Bu eksikliğin, kapsamlı muallakât şerhi yapmaktan ziyade öğrencilere muallakâta dair genel bilgiler vermek isteyen müellifin öğretici yönteminden kaynaklandığı söylenebilir. Bununla beraber muallakâtın rivayetlerini karşılaştıran, rivayetler arasındaki ihtilaflara değinen ve en sahih rivayeti aktaran Ahmed Hamdî Abdülbâkî'ye göre İmruülkays'ın muallakası 77; Tarafe b. el-Abd'in muallakası 103; Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın muallakası 59; Lebîd b. Rebîa'nın muallakası 88; Antere b. Şeddâd'ın muallakası 85; Amr b. Külsûm'un muallakası 96; Hâris b. Hillize'nin muallakası 85; A'şâ'nın muallakası 66; Nâbiga ez-Zübyânî'nin muallakası 49; Abîd b. el-Abras'ın muallakası ise 45 beyitten oluşmaktadır. Bu durumda en uzun muallaka 103 beyitten oluşan Tarafe b. el-Abd'in muallakasıdır. Abdülbâkî, rivayetlerdeki lafız farklılığına değinmekle beraber Asmaî'nin rivayetini esas almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Hamdî Abdülbâkî, *el-Muallakâtü'l-'aşr,* Beyrut: 'Âlemü'l-Edeb, 2. Bs., 2016, s.24 vd.

[3] Meşher: Sergi. Âyan ve eşraf: İleri gelenler, soylular. Evkât-ı muayyene: Belirli vakitler. Müdâvele-i efkâr: Fikir alışverişinde bulunmak. Mübahase: Bir konu üzerinde tartışmak, görüş ortaya koymak.

[4] Talik: Asmak. Nazargâh-ı ittilâ: Bir şeyi kişinin önüne koymak, görebileceği ve inceleyebileceği şekilde ona göstermek.

talik ve bu suretle neşrolunurdu.[5] Muallakât-ı seb‘, işte bu suretle hâdde-i tetkîkten geçirilmiş, akademilerde talik ve teşhir olunmuş ve amme-i üdebânın karâr-ı kat‘îsine iktiran ettikten sonra Kâbe'nin duvarına asılmıştır.[6]

Muallakât-ı seb‘ gerek zamân-ı Câhiliyye'deki şu‘arâ ve gerek ba‘de'l-İslâm teşekkül eden tabakât-ı üdebânın karâr-ı kat‘îleri vecihle edebiyyât-ı Câhiliyye meyanındaki kasidelerin en beliğidir.[7] Muallakât-ı seb‘, *es-Sümût* ile de yâd olunur. Sümût (سُمُوط), سِمْط'in cem‘idir; سِمط, *gerdanlıktır*. [558]

328 sene-i hicriyyesinde müteveffa *el-İkdü'l-ferîd* sahibi İbn Abdürabbih diyor ki;[8]

وَقَدْ بَلَغَ مِنْ كَلَفِ[9] العَرَبِ بِهِ –أيْ بِالشِّعْرِ- وَتَفْضِيلِهَا لهُ، أنْ عَمَدَتْ إلى سَبْعِ قَصَائِدَ مِنَ الشِّعْرِ القَدِيمِ فَكَتَبَتْهَا بِمَاءِ الذَّهَبِ في القَبَاطِي المُدْرَجَةِ[10] وعَلَّقَتْهَا فِي أَسْتَارِ الكَعْبَةِ فَمِنْهُ يُقالُ: مُذَهَّبَةُ امْرِئِ القَيْسِ ومُذَهَّبَةُ زُهَيْرٍ. والمُذَهَّبَاتُ، سَبْعٌ وَقَدْ يُقَالُ لَهَا المُعَلَّقاتُ.[11]

القَبَاطِي, -ḳâf'ın fethi ve zammıyla- قُبْطِيَّة'nin cem‘idir. قُبْطِيَّة de -ḳâf'ın zammı ve fethiyledir-. قُبْطِيَّة, Mısır'da Kıptîler tarafından nescedilir *ince beyaz, nazik ipek gibi kıymetli bir nev‘i ketendir.*

Müşarünileyhin ifadesine nazaran Muallakât-ı seb‘, altın suyuyla ince keten bezi üzerine yazılarak Kâbe'nin pûşîdesi üzerine talik olunmuştur.[12] İbn Haldûn'un da ifadesi ber vech-i âti naklolunur:[13]

---

5 Mazhar-ı takdîr ve tasvîbi olmak: Ortaya konulan şeyin, başkaları tarafından beğenilmesi ve onay almasıdır. Burada müellif, Ukâz gibi panayırlarda inşad edilen kasidelerin eleştiri ve değerlendirmeye tabi tutulduğuna işaret etmiştir. Kasideler, ileri gelen ediplerin huzurunda inşad edilirdi. Bunun üzerine edipler, kasideleri gerek lafız gerekse mana yönüyle tenkide tabi tutarak öne çıkan özellik ve eksikliklerini ortaya koyarlardı. Herkesin onayını alan kasideler kabileler arasında yayılarak geniş bir üne kavuşurdu.

6 Hâdde-i tetkik: İnceleme ve tetkik aşaması. Amme-i üdebâ: Ediplerin geneli, çoğunluğu. Karâr-ı kat‘î: Kesin ve nihai karar. İktiran etmek: Bağlanmak.

7 Yani muallakât, Cahiliye döneminden günümüze ulaşan kasideler arasında en beliğ olanıdır.

8 Kaynağın aslı için bk. İbn Abdürabbih, *İkdü'l-Ferîd,* thk. Abdülmecîd et-Terhînî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, c.6, s.118.

9 كَلَف, -fethateyn ile- dördüncü babtan *aşk ve muhabbet*. [Mehmed Fehmi]

10 الإدْراج, *bükmek,* طَيّ. [Mehmed Fehmi]

11 Arapların şiir sevgisi ve şiiri üstün tutmaları o dereceye ulaşmıştı ki kadim şiirlerinden yedi kaside seçerek bunları ince kumaş parçasının üzerine altın suyuyla yazdılar ve Kâbe'nin örtüsüne astılar. İşte bundan dolayı bu kasideler ve sahipleri hakkında 'Müzehhebetü İmruülkays, Müzehhebetü Züheyr ve el-Müzehhebât (yaldızlı şiirler)' denilir. Bunlara *el-Muallakât* (Askılar) da denilir.

12 Pûşîde: Örtü.

حَتَّى انْتَهوا -أيْ العرَبُ- إلى المُنَاغَاةِ في تَعْلِيقِ أَشْعَارِهِمْ بِأَرْكانِ البَيْتِ الحَرامِ مَوْضِعِ حَجِّهِمْ وبَيْتِ إبْراهِيمَ، كَمَا فَعَلَ امْرُؤُ القَيْسِ بْنُ حُجْرٍ، والنّابِغَةُ الذُّبْيَانِي، وَزُهَيْرُ بْنُ أَبِي سُلْمَى، وعَنْتَرَةُ بْنُ شَدَّادٍ، وطَرَفَةُ بْنُ العَبْدِ، وعَلْقَمَةُ بْنُ عَبَدَةَ، والأَعْشَى.[14] [٥٥٩]

المُناغاة, *mülâtefe, mübâre, çatmak, benzeşmek.*[15] İbn Haldûn da Muallakâtın Kâbe'ye talik edildiğini kemâl-i sarâhatle beyan ediyor.[16]

Eş'âr-ı Arabiyye'nin en büyük münekkitlerinden *Kitâbü'l-Umde* sahibi İbn Reşîk diyor ki;[17]

وَكَانَتْ المُعَلَّقَاتُ تُسَمَّى المُذَهَّبَاتِ وَذٰلِكَ لِأَنَّهَا اخْتُيِرَتْ مِنْ سَائِرِ الشِّعْرِ فَكُتِبَتْ فِي الْقَبَاطِي بِمَاءِ الذَّهَبِ وعُلِّقَتْ عَلَى الْكَعْبَةِ، فَلِذٰلِك يُقَالُ: "مُذَهّبَةُ فلَانٍ"، إِذَا كَانَتْ أَجْوَدَ شِعْرِه. ذَكَر ذٰلِكَ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنَ الْعُلَمَاءِ وَقِيلَ؛ بَلْ كَانَ الْمَلِكُ إِذَا اسْتُجِيدَتْ قَصِيدَةُ الشّاعِرِ، يَقُولُ: "عَلِّقُوا لَنَا هٰذِه" لِتَكونَ فِي خِزانَتِهِ.[18]

İbn Reşîk yalnız bir şey ilave ediyor, diyor ki; Bir şairin kasidesi meşher-i ilim ve edebte mazhar-ı takdîr olduktan sonra asrın hükümdarı tarafından onun hazîne-i hâssasında taliki emrolunurdu. 338 sene-i hicriyyesinde müteveffa Ebû Ca'fer en-Nehhâs en-Nahvî, muallakât şerhinde atideki fıkrayı dercetmiştir:[19]

---

13 İbn Haldûn, *Mukaddime,* haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 17. Bs., 2018, s.1052-1053.

14 Arapların şiire olan düşkünlükleri öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki İmruülkays b. Hucr, Nâbiga ez-Zübyânî, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Antere b. Şeddâd, Tarafe b. el-Abd, Alkame b. Abade ve A'şâ'nın yaptığı gibi, şiirlerini hac mekânları ve İbrâhim'in evi olan Kâbe'nin duvarlarına asma konusunda yarışa girmişlerdi.

15 المُناغاةُ, müellifin de ifade ettiği üzere bir nesneye *yaklaşmak* demektir. Cümlede ise daha çok *yarışmak* anlamında kullanılmıştır.

16 Kemâl-i sarâhat: Tüm açıklığıyla.

17 İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde fî sinâati'ş-şi'r ve nakdih,* thk. en-Nebevî Abdülvâhid Şa'lân, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000, c.1, s.147; benzer açıklamalar için bk. Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye,* gözden geçiren: Şevkî Dayf, Kahire: Dâru'l-Hilâl, 1957, c.1, s.91-92.

18 Muallakât (Kâbe'ye asılan şiirler), el-Müzehhebât (yaldızlı şiirler) diye isimlendirilirdi. Çünkü sair şiirlerden seçilerek ince kumaş parçası üzerine altın suyuyla yazılıp Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Onun için bir şairin en iyi kasidesini ifade etmek babından, *'falanın yaldızlı şiiri (müzehhebe)'* denilir. Bu rivayeti birçok âlim aktarmıştır. Buna karşın denilir ki olayın aslı şöyledir: Kral, şairin kaliteli bulunan bir kasidesini özel koleksiyonuna almak istediğinde *'Bunu bizim için asın (bir yana kaldırın)'* derdi.

19 Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *Şerhü'l-Kasâidi't-tis'i'l-meşhûrât,* thk. Ahmed Hattâb, Bağdat: Dâru'l-Hürriyye li't-Tibâa, 1973, c.2, s.68-682; Nehhâs (öl. 338/950), pasajın devamında şu ifadelere yer vermiştir: "Bu konuda rivayet edilen en doğru görüş şudur: Hammâd er-Râviye, insanların şiir ezberleme hususunda ilgisiz olduklarını görünce bu yedi kasideyi derledi. Daha sonra insanları bu kasideleri ez-

واخْتَلَفُوا في جَمْعِ هٰذِهِ القَصَائِدِ السَّبْعِ، فَقِيلَ إنَّ العَرَبَ كَانَ أكْثَرُهُمْ يَجْتَمِعُونَ بِعُكَاظَ، ويَتَنَاشَدُونَ الأشْعارَ، فَإِذَا اسْتَحْسَنَ المَلِكُ قَصِيدَةً، قَالَ: عَلِّقُوهَا وأَثْبِتُوها في خَزَائِنِي. وأمَّا قَوْلُ مَنْ قَالَ إنّها عُلِّقَتْ في الكَعْبَةِ، فَلا يَعْرِفُهُ أَحَدٌ مِنَ الرُّوَاةِ.[20]

Ebû Ca'fer'in ifadesinden anlaşılıyor ki mumaileyh fevkalade ihtiyatkârdır. Muallakât-ı seb'in Kâbe'nin duvarları üzerine talik edildiğini ra'yü'l-ayn [560] müşahade etmiş râviyelerden menkul bir rivayete tesadüf etmediğinden, tevatür derecesine vasıl olan bir haberin katiyeti hakkında tereddüt gösteriyor. Hâlbuki İbn Haldûn ve İbn Reşîk gibi müdekkiklerin ifâde-i kat'iyyelerine karşı tereddüte mahal yoktur.[21]

Muallakât-ı seb', *es-Seb'i't-tivâl* ile de yâd olunurlar.

Cemheretü Eş'âri'l-Arab

170 sene-i hicriyyesinde vefat eden Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-Arab* namındaki eserinde ikinci asr-ı hicrînin evâiline kadar edebiyyât-ı Arabiyye'yi tetkik ederek Cahiliye, Muhadramîn ve bazı Müvelledîn'in eş'ârından kırk dokuz kaside seçmiş ve onu ber vech-i âti yedi kısma ayırmıştır:[22]

المُعَلَّقاتُ، المُجَمْهَراتُ، المُنْتَقَياتُ، المُذَهَّباتُ، المَراثِي، المَشُوباتُ، المُلْحَماتُ.[23]

---

berlemeye teşvik edip kendilerine, *'Bunlar meşhur kasidelerdir.'* dedi. Böylece bu kasideler, *'meşhur kasideler'* diye isimlendirildi."

[20] Bu yedi kasidenin nasıl bir araya getirildiği konusunda -edebiyat bilginleri- ihtilafa düşmüştür. Denilir ki Arapların çoğu Ukâz panayırında bir araya gelir, birbirlerine şiirler inşad ederdi. Orada bulunan kral, bir kasideyi beğendiğinde *'Bunu asın (kaldırın) ve koleksiyonuma koyun'* derdi. Kâbe'ye asıldığına dair görüşü ise râvilerden hiç kimse bilmemektedir.

[21] Müellifin bu açıklaması onun, muallakâtın Kâbe'ye asıldığı yönündeki rivayetleri kabul ettiğini gösterir. Zira Nehhâs'ın ihtiyatkâr davranmasını garipseyerek İbn Reşîk (öl. 456/1064) ve İbn Haldûn'un (öl. 808/1406) konuyla ilgili görüşlerinin şüpheye mahal bırakmadığına işaret etmiştir. Muallakâtın nasıl oluştuğu, tam olarak kimin tarafından derlendiği ve Kâbe'nin duvarlarına asılması meselesi klasik dönemden bu yana tartışılmıştır. Konuyla ilgili görüşlerin derlendiği ve kapsamlı analizin yapıldığı çalışma için bk. Muhammed Necîb el-Behbîtî, *el-Muallakâtü sîreten ve târîhen,* Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1982, 35-120; Abdülazîz b. Muhammed el-Faysal, *el-Muallakâtü'l-aşr,* Riyad: Mektebetü Fahd el-Vataniyye, 2002, c.1, s.1-46; Süleyman eş-Şattî, *el-Muallakâtü ve 'uyûnü'l-'usûr,* Kuveyt: Silsiletü Kütüb Sekâfiyye Şehriyye (Âlemü'l-Ma'rife), 2011, s.11 vd.

[22] Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm,* thk. Ali M. el-Bicâvî, Kahire: Matbaatü Nahdati Mısr, 1981, s.97-99.

[23] *Muallakât,* Kâbe'ye asılan kasideler; *Mücemherât,* birçok kaside arasından derlenip bir araya getirilen kasideler; *Müntekayât,* birçok kaside arasından seçilmiş kasideler*; Müzehhebât,* yaldızlı kasideler; *Merâsî,* mersiye içerikli kasideler; *Meşûbât,* karışık (iman-küfür konularına sahip ya da sahipleri Cahiliye ve İslam devirlerine yetişen) kasideler; *Mülhamât,* sağlam ve muhkem kasideler.

الجَمْهَرَةُ، المُجْتَمَعُ. يُقَالُ: عَدُوٌّ مُجَمْهَرٌ أيْ مُكَثَّرٌ، وجَمْهَرْتُ الشَّيْءَ، إذا جَمَعْتَهُ وجُمْهُورُ كُلِّ شَيْءٍ مُعْظَمُهُ وقد جَمْهَرَهُ، وناقَةٌ مُجَمْهَرَةٌ، مُداخَلَةُ الخَلْقِ، وجَمْهَرتُ عَلَيْهِ الخَبَرَ إذا أخْبَرْتَ الرَّجلَ بِطَرَفٍ مِنْ الخَبَرِ وَكَتَمْتَه الذي تُرِيدِ.[24]

İşte ikinci kısmın *Mücemherât* ile tesmiyesi bu manalardan istihraç edilmiştir. [561]

Müntekayât (مُنْتَقَياتُ), *müntehabât* demektir. Meşûbât (مَشُوباتُ), *şairleri Cahiliye ve İslam asırlarını idrak etmesinden dolayı şaibedar olmuş* demektir.[25]

المُلْحَماتُ، يُقَالُ: أَلْحَمَ الزَّرْعُ، إذا صارَ فيه القَمْحُ. المُلْحَمُ، الذي أُسِرَ وظَفِرَ بهِ أعْداؤُهُ. وأَلْحَمَ إذا وَقَفَ. وألْحَمَ، أقامَ. وألحَمَهُ، لأَمَهُ. والمُلْحَمُ، الدَّعِيُّ المُلْزَقُ بِالْقَوْمِ وليسَ مِنْهُمْ. وأَلْحَمَ الثَّوْبَ، سَدَّاهُ. وفي المَثلِ، "ألْحِمْ ما أسْدَيْتَ، أيْ تَمِّمْ ما ابْتَدَأْتَهُ مِنَ الإحْسانِ" والمُلْحَمُ، جِنْسٌ مِنَ الثِيابِ.[26]

Kasidelerin yedinci kısmı olan *Mülhamât* (مُلْحَماتُ), bu manalardan istihraç olunarak tesmiye olunmuştur ki *muhkem* ve *metin* demektir.

Mezkûr yedi kısım şu'arânın kırk dokuzdan ibaret olan isimleri ve maskat-ı re'sleri ile mensup oldukları kabâil, evvelce 301-303 sahifelerinde zikrolunmuştu.[27] Bu kırk dokuz kaside mühim vakıaları, melhameleri musav-

---

[24] *Cemhere,* biriktirilen şey demektir. Bir araya gelip toplanan kalabalık orduyu ifade etmek için عَدُوٌّ مُجَمْهَرٌ denilir. Bir şeyi biriktirmek için de جَمْهَرْتُ الشَّيْءَ denilir. Her şeyin çoğunluğunu ve ekserisini ifade etmek için de جُمْهُورُ denilir. ناقَةٌ مُجَمْهَرَةٌ, kum yığını gibi bünyesi sımsıkı olan dirnekli deve manasındadır. جَمْهَرتُ عَلَيْهِ الخَبَرَ tabiri ise bir kişiye haberin bir tarafını söyleyip önemli olan kısmını kendisinden gizlemek manasındadır.

[25] *el-Meşûbât* olarak isimlendirilmesinin sebebi, kasideleri söyleyen şairlerin Muhadram olmalarıdır. Hayatlarının bir kısmını Cahiliye döneminde, diğer bir kısmını da İslami dönemde geçirmeleri dolayısıyla söyledikleri kasidelerde iman ile küfrün karıştığı göz önünde bulundurulmuş ve bundan dolayı kasidelere *'karışık'* anlamında *meşûbât* denilmiştir. Bu tabaka şairleri yedi tane olup isimleri şu şekildedir: Nâbiga el-Ca'dî, Kâ'b b. Züheyr, Kutâmî, Hutay'e, Şemmâh b. Dırâr, Amr b. Ahmer, Temîm b. Mukbil. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere,* s. 618-693.

[26] المُلْحَماتُ: İçinde buğday olan ekini ifade etmek için أَلْحَمَ الزَّرْعُ tabiri kullanılır. المُلْحَمُ ise, düşmana tutsak düşen kişi anlamındadır. ألْحَمَ, durmak demektir. Bir şeyi sarmak, onarmak manasında da ألحَمَهُ denir. المُلْحَمُ, kendilerinden olmayan bir kabileye mülhak olan kişiyi de ifade eder. ألْحَمَ الثَّوْبَ, kıyafeti onarmak ve dikmek demektir. Yapılmaya başlanıp yarıda kalan iyiliğin tamamlanmasını istemek anlamında ise أَلْحِمْ مَا أَسْدَيْتَ darbımeseli kullanılır. المُلْحَم, bir tür bezdir.

[27] Maskat-ı re's: Doğum yeri, memleket. Kabâil: Kabileler.

virdir; çoğu bilbedâhe söylenmiştir.[28] Bunların en güzideleri Muallakât-ı seb'dir. Muallakât, şi'ri kasasî (Epique) nevinin en yüksek tabakasındandır. Tasavvur ve tasvirde ve tasarruflarda gösterilen mehâsin-i belâgat ve ibda noktainazarından, şi'ri mûsîkî -ginâî (Lyrie)- nevinin en ali aksamından addolunur.[29] Onun için Muallakât-ı seb', şiirin her iki kısmını camidir; yani hem lirik hem epiktir. [562] Amr b. Külsûm ile el-Hâris b. Hillize'nin muallakaları, bu tarifimize mutabık birer misaldir. Müşarünileyhima, bu iki kasidede hem melhameleri tasvir etmişler hem de mefâhîr-i kavmiyyeleriyle taganni eylemişlerdir.[30] Sırasında izâhât-ı kâfiye verilecektir.

Muallakâtın Adedi ve Yekdiğerine Rüçhanı

Muallakâtın adedi hakkında ihtilâf-ı rivâyete tesadüf olunmuştur. Yedi, sekiz ve on diyen vardır. Yedisi hakkında ittifak olunmuştur. Onlar da İmruülkays, Tarafe b. el-Abd, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Kül-

---

[28] Melhame: Kanlı savaş, destansı olaylar. Bilbedâhe: Birdenbire, fazla düşünmeden. Araplarda şiiri doğrudan söyleyen şair kaliteli görülürdü. Bu şaire, doğuştan şiir melekesine sahip anlamında *matbû'* denilirdi. Müellif de bu kasidelerin doğrudan söylendiği ve üzerinde doğallığını bozacak herhangi bir işlemin yapılmadığını belirterek kaliteli olduğuna dikkat çekmiştir.

[29] Mehâsin-i belâgat: Estetik, belagatin güzellikleri. Ali aksam: En üst, ulvi kısımlar. Müellif, muallakâtın; olayları betimlemede, lafızları kullanmada (tasarruf şeklinde ifade etmiştir), şairlerin yaşadıkları duyguyu etkili bir lafız-anlam eşliğinde dinleyiciye iletmede (ibda), destansı (epik) ve coşkulu (lirik) temaları ortaya koymada eşsiz özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de Arap şiirinin doruğunda kabul edilen bu kasidelerin, tezevvuk metodu bağlamında tahlil ve tetkik edilmesi hâlinde başka şiirlerde bulunmayan belagat inceliklerine sahip olduğu açık bir şekilde anlaşılacaktır. Bu bağlamda Muhammed Ali Ebû Hamde'nin *Fi't-Tezevvuki'l-cemâlî li-muallakati İmriilkays,* (Umman: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1988); Salâh Rızk'ın iki ciltlik *Şerhü'l-Muallakât fî davi'd-dirâseti't-tahlîliyye ve'r-rü'ye'l-mu'âsira,* (Kahire: Dârü's-Sekâfe el-Arabiyye, 2. Bs., 1989); Ali el-Cündî'nin klasik Arap şiir antolojisinden oluşan serisinin birinci cildi olan *'Uyûnü'ş-şi'ri'l-Arabî: el-Muallakâtü's-seb',* (Kahire: Dâru Garîb, 2000); özellikle Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ'nın İmruülkays ve Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın muallakalarını tahlil ettiği *eş-Şi'rü'l-câhilî: Dirâse fî menâzi'i'ş-şu'arâ* (Kahire: Mektebetü Vehbe, Yeni Baskı, 2020) eserleri başta olmak üzere muallakâtı şerh eden mütekaddim dönem âlimlerinin eserleri titiz bir şekilde incelenmelidir. Kapsamlı okuma ve incelemeden sonra açık bir şekilde anlaşılacaktır ki bu kasidelerin Arap şiirinin zirvesi kabul edilmesi, aslında fesahat ve belagat yönüyle eşsiz bir yapıya sahip olmalarından kaynaklıdır.

[30] Mefâhîr-i kavmiyye: Kabilelerin övünç duyduğu ve gururlandığı şeyler. İleride de geleceği üzere Amr b. Külsûm, kasidesinde, öldürdüğü Hîre Kralı Amr b. Hind üzerinden krallara seslenmiş; zulmü ve haksızlığı asla kabul etmediğini vurgulamıştır. Bunu belirtirken atalarının isimlerini sayarak âdeta dinleyiciye, 'Ben bu gibi cengâverlerin soyundanım! Bana karşı çıkacak, kabilemin değerini azaltacak kimse yoktur!' mesajını vermiştir. Aynı şekilde başka bir Cahiliye şairi olan el-Hâris b. Hillize de kasidesinde Amr b. Külsûm'u iğneleyerek kabilesinin meziyetlerinin, Amr b. Külsûm'un meziyetlerinden az olmadığını ve şanlı mazilerinin bulunduğunu belirtmiş ve bunu etkili bir şekilde nazma dökmüştür. Her iki kaside de Cahiliye dönemi Arap toplumundaki kabile asabiyetinin hangi seviyede olduğunu ve bu asabiyetin şairin dilinden nazma nasıl aktarıldığını yansıtması yönüyle önemlidir.

sûm, Antere b. Şeddâd, el-Hâris b. Hillize el-Yeşkürî'dir. Sekiz diyenler, en-Nâbiga ez-Zübyânî'yi ilave etmişler. On olduğunu iddia edenler, A'şâ Bekir b. Vâil ile Abîd b. el-Abras'ı ilhak ederler.

Muallakât-ı seb' şu'arâsının eş'arı hakkında muhtelif rivayetler vardır.[31] Bu babta görülen bütün mütearız rivayetler telhis edilirse İmruülkays'ın hakk-ı rüchânı teslim edilmiş olduğu tezahür ediyor.[32] İmruülkays'tan sonra Züheyr b. Ebî Sülmâ ve ondan sonra Nâbiga ez-Zübyânî hakk-ı takaddümü ihraz etmiş oluyor; fakat bu üç şair birinci zümreyi teşkil ediyorlar. İkinci zümre de A'şâ, Lebîd ve Tarafe'den mürekkeptir.[33]

Ferezdak, İmruülkays'ı; Cerîr, Nâbiga'yı; İbn Mukbil, Tarafe'yi; İbn Ahmer, Züheyr'i; el-Kumeyt Amr b. Külsûm'ü; Zürrumme, Lebîd'i; Ahtal, A'şâ'yı bütün şu'arâya tercih ediyorlar. Bu tercih hususunda herkesin noktainazarı başka başkadır.[34] [563] Bazıları demişler ki;

---

31 Eş'ar: En şair, en üstün şair. Muallakât şairleri arasında en kaliteli ve en etkili şairin kim olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunun sebebi, ileri sürülen görüşlerin râvilerin zevkiselimlerine ve şiire bakış açılarına göre şekillenmiş olmasıdır.

32 Mütearız: Çelişkili. Telhis etmek: Özetlemek. Hakk-ı rüchân: Burada 'öncelik' anlamındadır. Tezahür etmek: Görünmek. Gerek klasik Arap şiir eleştirisinin en önemli isimlerinden Asmaî (öl. 216/831) ve İbn Sellâm (öl. 231/846 [?]) gibi münekkitler gerekse sonraki dönem edebiyat âlimleri, Cahiliye dönemi şairleri arasında İmruülkays'ın ilk sırada yer aldığına dair rivayetler aktarmışlardır.

33 Hakk-ı takaddüm: Öncelik hakkı. İhraz etmek: Elde etmek, kazanmak. Burada müellifin birinci ve ikinci tabakaları neye göre ayırdığı kesin olarak bilinmemektedir. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'ya (öl. 209/824 [?]) göre birtakım ihtilaflar vaki olmakla beraber âlimlerin, Cahiliye döneminin en üstün şairlerinin sırasıyla İmruülkays, Nâbiga ez-Zübyânî ve Züheyr olduğu noktasında icma ettiklerini aktarmıştır. Bazı âlimler, bu üç isme A'şâ veya Tarafe'yi de eklemiştir. Ebû Ubeyde, daha sonra âlimlerin ikinci tabakaya da el-Hutay'e, Evs b. Hacer ve Nâbiga Benî Ca'de'yi eklediklerini belirtmiştir. İbn Sellâm ise eserinde birinci tabakaya İmruülkays, Nâbiga, Züheyr ve A'şâ'yı; ikinci tabakaya ise Evs b. Hacer, Bişr b. Ebî Hâzim, Ka'b b. Züheyr ve Hutay'e'yi almıştır. Kanaatimizce müellif, âlimlerin şairler hakkında ileri sürdüğü farklı görüşlerden esinlenerek şairleri tabakalara ayırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Kitâbü'd-Dîbâc,* thk. Abdullah b. Süleyman el-Cerbû'- Abdullah b. Süleyman el-Useymîn, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1991, s.3-8; İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli'ş-şu'arâ,* thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Cidde: Dâru'l-Medenî, 1980, c.1, s.52-122.

34 Noktainazar: Bakış açısı. Burada şairlerin yaptıkları tercihlerin genelgeçer olmadığını belirtmekte fayda vardır. Bir beytin beğenilmesi, bir temanın etkisi altında kalınması veya bir portreye hayran olunmasından sonra yapılan bu tercihler, her ne kadar erken dönem Arap şiir eleştirisinin serüveni hakkında bilgi veriyor olsa da kabul gören sistematik kurallardan ve nesnellikten uzak olmaları dolayısıyla eleştiriye açık tercihlerdir. Bununla birlikte yukarıda isimleri aktarılanların üzerinde durulduğunda hepsinin şair olduğu görülür. Şairin başka bir şairi tenkit etmesi, şiirindeki özgün temaya dikkat çekmesi veya şiirini beğenmesi, şiir eleştirisi açısından oldukça mühimdir. İbn Sellâm'ın da belirttiği üzere şiirin bir sanatı ve ilmi bulunmakta; bu sanat ve ilmi de ancak işin ehli olan ilim erbabı bilmektedir (*Tabakât,* c.1, s.5). Şairin, duyguları etkili bir şekilde portreye nasıl dönüştürdüğünü benzer portreleri meydana getiren şairin daha iyi bildiğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan

أشْعَرُ الشُّعراءِ،أرْبَعَةٌ: زُهَيْرٌ إذا طَرِبَ والنَّابِغَةُ إذا رَهِبَ[35] والأعْشَى إذا غَضِبَ وعَنْتَرَةُ إذا كَلِبَ.[36]/[37]

Muallakât-ı seb‘ şu‘arâsının evsâf-ı mümeyyizeleri hakkında üdebanın atideki nazariyeleri dercolunur:[38]

إنَّ الشِّعْرَ كانَ جَمَلاً فَنُحِرَ، فأَخَذَ امرُؤُ القَيْسِ رَأْسَهُ؛ وإنَّ زُهَيْرًا يَمْتَازُ بِأنَّهُ لا يُعاظِلُ[39] بينَ كلامينِ، ولا يَتَتَبَّعُ حُوشِيَّ[40] الكلامِ، وقُلْ في شِعْرِهِ: شَهْدٌ، إنْ مَسَسْتَهُ ذابَ؛ والنّابِغَةُ، أوْضحُ الشّعراءِ مَعْنىً وأبعَدُهُمْ غايةً وأكثرُهم فائدةً؛ وإنّ الأعْشَى، أمْدَحُهم لِلْمُلوكِ وأوْصَفُهُمْ لِلْخَمْرِ؛ وإنّ لَبِيدًا، أقَلُّهم لَغْوًا؛ وإنّ عمرَو ابنَ كُلْثومٍ، أعَزُّهُمْ نَفْسًا وأكْثَرُهم امتِناعًا وأجْوَدُهم واحِدَةً[41] وإنّ طَرَفَةَ؛ أشْعَرُهم، إذْ بَلَغَ على حَداثةِ سِنِّهِ ما بَلَغَهُ القومُ في طولِ أعْمارِهِم.

Demek istiyorlar ki;

“Şiir bir deveydi, kesildi; İmruülkays onun kafasını kaptı. Züheyr aynı manada olan bir kafiyeyi tekrarlamaz ve gayrime’nûs kelime kullanmaz;[42] sözü baldır, dokunsan erir. Nâbiga açık söyler, derin düşünür; şiiri birçok fevâidi camidir. Padişahların methinde, badenin vasfında [564] ise A‘şâ’nın mahareti vardır. Lebîd’in eş‘ârı daha az haşivlidir. İbâ’ ve izzinefs itibarıyla ve meşhur kasidesiyle Amr b. Külsûm ercahtır.[43] Tarafe, genç ve küçük yaşında söylediği

---

yukarıda isimleri verilen şairlerin, ilgili şairler hakkında yaptıkları eleştiriler üzerinde durulmasında ve kelime kelime incelenmesinde fayda olduğu kanaatindeyiz. Bu ve benzeri eleştiriler, özellikle Asmaî’nin *Fuhûletü’ş-şu‘arâ,* İbn Sellâm’ın *Tabakâtu fuhûli’ş-şu‘arâ,* İbn Kuteybe’nin (öl. 276/889) *eş-Şi‘r ve’ş-şu‘arâ* ve İbn Reşîk’in *el-Umde* isimli eserlerinde bazı nüanslarla mevcuttur.

35 Masdarı -fethateyn ile- رَهَب dördüncü babtan ve رَهْب, -hâ’nın sükûnuyla- ve رَهَبَان -fethateyn ile- ve رُهْبَان, -râ’nın zammı ve hâ’nın sükûnuyla- *yılmak ve çekinmek.* [Mehmed Fehmi]

36 كَلَب, -fethateyn ile- dördüncü babtan *hırslanmak*. [Mehmed Fehmi]

37 Şairlerin en büyükleri dörttür: Cuşuhuruşa geldiğinde (coştuğunda) Züheyr, endişeye kapıldığında Nâbiga, öfkelendiğinde A‘şâ ve hırslandığında Antere’dir.

38 Evsâf-ı mümeyyize: Ayrıcalıklı, seçkin kılan özellikler. Nazariye: Görüş.

39 المُعَاظَلَة, *aynı manada olan bir kafiyeyi tekrar etmek.* [Mehmed Fehmi]

40 حُوشِيّ, -ḥâ’nın zammıyla- ve وَحْشِيّ, bir manadadır. [Mehmed Fehmi]

Hûşî ya da vahşî: Garip, alışılmadık lafızlar.

41 أيْ قَصِيدَتُه المُعَلَّقة. [Mehmed Fehmi]

Burada Amr b. Külsûm’un meşhur muallakası kastedilmiştir.

42 Gayrime’nûs: Alışılmadık, garip.

43 İbâ’: ‘Reddetmek, karşı çıkmak’ anlamındaki أَبَى fiilinden türemiştir. İzzinefs: Kişinin gururlu olması, haksızlığa gelememesi demektir. Daha önce belirttiğimiz üzere müellif burada Amr b. Külsûm’ün gurur, kabilesiyle övünme, fahr ve meydan okuma temalı şiirlerine dikkat çekmiştir.

şiirler, onların uzun yaşlarındaki şiirleri kadar beliğ olmak itibarıyla eş‘ardır.”[44]

İmruülkays’ın ismi, huzûr-i Risâletpenâhî’de zikrolunurken, "هوَ قَائِدُهُمْ وحامِلُ لِوائِهِمْ" buyurmuşlardır. Yani, “Şu‘arânın rehberi ve alemdarıdır.”[45]

Hz. Ömer, Gatafân kabilesinden gelen heyete:

"حَلَفْتُ فلمْ أتْرُكْ لِنَفْسِكَ رِيبَةً ولَيْسَ وَراءَ اللهِ لِلْمَرْءِ مَذْهَبُ"[46]/[47]

beytini söyleyen kimdir?” diye sual buyurmuşlar. Cevaben heyet-i mezkûre “Nâbiga Benî Zübyân’dır.” demişler.[48] Müşarünileyhin:

"أتَيْتُكَ عَارِيًا خَلَقًا ثِيَابِي عَلَى وَجَلٍ تُظَنُّ بِيَ الظُّنُونُ[49]

فَأَلْفَيْتُ الأمانَةَ لمْ تَخُنْها كَذَلِكَ كان نُوحٌ لا يَخُونُ[50]

---

[44] İleride geleceği üzere Tarafe, genç yaşta (rivayetlere göre 26 yaşında) öldürülmüştür. Diğer şairlere kıyasla genç yaşına rağmen başarılı şiirler söylemesi, Tarafe’nin zikri geçen şairlerden -bazı yönlerden- daha başarılı kabul edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, şairlerin bir yönden veya bir özellikten yola çıkarak öncelenmiş olmalarıdır. Dikkat edilirse bu önceleme faaliyeti, şairin bütün hayatı veya şiirlerini kapsamamaktadır. Örneğin teşbihte etkili ve başarılı olan İmruülkays, Asmaî’ye göre yeri geldiğinde ‘bazı şiirlerinde’ Tufeyl el-Ganevî’den daha az başarılı görülebilmektedir. Bu durum tüm şairler için geçerlidir. Asmaî’nin açıklaması için bk. Asmaî, *Fuhûletü’ş-şu‘arâ,* (thk. Ahmed Halil eş-Şâl), Port Said: Merkezü’d-Dirâsât ve’l-Bühûs el-İslâmiyye, 2015, s.24.

[45] İmruülkays hakkında aktarılan ve hadis olarak bilinen bu sözün yanında kaynaklarda İmruülkays’ın ‘şairlerin lideri, öncüsü kabul edildiği ancak aynı zamanda ateşe giden şairlerin sancağının da taşıyıcısı olduğu’ şeklinde *hadis* adı altında bazı sözler aktarılmıştır. Bu söz, Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) *Müsned’*inde şu şekilde varittir:

"امْرُؤُ الْقَيْسِ صَاحِبُ لِوَاءِ الشُّعَرَاءِ إِلَى النَّارِ."

Eserin muhakkiki muhaddis Ahmed Muhammed Şâkir’e (öl. 1958) göre hadis oldukça zayıftır (bunu جِدًّا ve başka bir yerde de ضَعِيفٌ جِدًّا şeklinde ifade etmiştir). Şuayb el-Arnaût (öl. 2016) da kaynaklardan yola çıkarak hadisin râvisi Ebü’l-Cehm el-Vâsitî’nin bu hadisinin güvenilir olmadığını ve rivayet ettiklerinin hüccet olarak kabul edilmediğini belirtmiştir. Hadisin tahrici ve râvisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1995, c.6, s.529-531, hadis no: 7127; Ahmed b. Hanbel, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel,* thk. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 1421/2001, c.12, s.27, hadis no: 7127.

[46] رِيبَة, -râ’nın kesriyle- *şüphe*. [Mehmed Fehmi]

[47] Sende bana karşı en ufak şüphe kalmaması için Allah adına sana yemin ediyorum (daha ne istiyorsun!) Zaten kişinin Allah’tan sonra başkası adına yemin edecek bir şansı yoktur!

[48] Heyet-i mezkûre: Adı geçen heyet.

[49] خَلَق, -fethateyn ile- *eski*. وَجَل, -fethateyn ile- *korku*. [Mehmed Fehmi]

beyitlerini söyleyen kimdir?" sualine cevaben yine "Nâbiga'dır." demişler. "هُوَ أَشْعرُ شُعَرائِكُمْ" buyurmuşlardır.[51] [565]

Tarafe'nin:

سَتُبْدِي لكَ الأيَّامُ ما كُنْتَ جَاهِلًا ويأتيكَ بِالأَخْبارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ[52]

beyti huzûr-i Risâletpenâhî'de inşad olunurken; "هُوَ مِنْ كلامِ النُّبُوَّةِ" buyurmuşlardır.[53]

Lebîd hakkında;

خَيْرُ كَلِمَةٍ قالَها شاعِرٌ، قولُ لَبيدٍ:

أَلا كُلُّ شَيْءٍ ماخلا اللهَ باطِلُ[54]

hadîs-i şerîfi mervîdir.[55] Antere'nin:

ولَقَدْ أَبِيتُ على الطَّوَى فَأُمِيتُهُ حَتَّى أَنالَ بِهِ كَريمَ المَأْكَلِ[56]

beyti huzûr-i Risâletpenâhî'de okunmuş ve

---

[50] إِلْفَاء, *bulmak.* [Mehmed Fehmi]

Beyitlerin tercümesi:
Hakkımda her türlü suizannın yapıldığı sırada huzuruna çıplak (bütün samimiyetimle), kıyafetlerim eskimiş bir şekilde endişe içinde çıkageldim.
Senin nezdinde emanete ihanet edilmediğini gördüm. İşte Nûh da öyleydi; o da ihanet etmezdi!

[51] *"O, şairlerinizin en iyisidir."* Dikkat edilirse Hz. Ömer (r.a.), beyitleri niçin ve nasıl güzel gördüğünü belirtmemiştir. Diğer bir ifadeyle görüşünü gerekçelendirmemiştir. Beyitleri güzel görmesinde lafızların verilmek istenen mesaja uygun olması mı yoksa şiirlerin içerdiği hikmet mi ya da dinî eğilimli lafızların varlığı mı etkili olmuş tam olarak bilinmemektedir. Kanaatimizce beyitlerin beğenilmesinde ve Nâbiga'nın üstün tutulmasında beyitlerdeki mananın sade ve dinî/hikmet eksenli olması etkili olmuştur. Zira birinci örnekte Allah'tan başka bir şey üzerine yemin etmenin mümkün olmadığı vurgulanarak *vahdaniyete;* ikinci beyitte ise emanete sadık kalınmasına, yani *'verilen söze bağlı kalmaya'* atıf yapılmıştır. Bu iki husus da İslam'ın üzerinde durduğu ve teşvik ettiği hususlardır. Bunu, bir sonraki örnekte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Tarafe'nin beyti hakkında yaptığı yorum teyit etmektedir. Tarafe'nin beytindeki hikmet, bu beytin bir Peygamberden, yani peygamberlik makamında olan birinden sadır olan söze benzetilmesinde etkili olmuştur.

[52] Bilmediğin şeyleri sana gösterecektir günler; haber getirmesi için gönderip yol azığı vermediğin kişi de sana haberler getirecektir.

[53] "Bu, peygamberlerin (üzerinde hemfikir oldukları) sözlerindendir." Müellif, bu bilgiyi Galâyînî'den aktarmıştır. bk. Galâyînî, *Muallakâtü'l-'aşr,* s.61; sıhhati konusunda herhangi bir değerlendirmeye ulaşamadığımız bu söz, *İkdü'l-ferîd*'de de geçmektedir. bk. İbn Abdürabbih, *İkdü'l-Ferîd,* c.3, s.78.

[54] Bir şairin söylediği en doğru söz, Lebîd'in "Âgah olun! Allah dışında her şey batıldır!" sözüdür.

[55] Hadis, *Sahîh-i Müslim*'de 'أَصْدَقُ' (en doğru, en yerinde) lafzıyla varittir. bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim,* thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374/1955, c.1, s.1768, hadis no: 2256.

[56] Gayrişerefle elde edilmiş kazanç bulunmasına rağmen aç aç yatar ve o kazanca el sürmem! Şerefimle yiyecek bir şey bulana kadar aç kalırım!

"ما ذُكِرَ لي أعْرابِيٌّ قَطُّ فأحبَبْتُ أنْ أراهُ إلا عَنْتَرَ"

buyurmuşlardır.[57]

Zaten Fahr-i Kâinat Efendimiz, Enes b. Mâlik'in Hişâm b. Urve'den rivayet eylediği, "إنَّ مِنَ الشِّعرِ لَحِكْمَةً وإنَّ منَ البَيانِ لَسِحْرًا" hadîs-i şerîfiyle edebiyatın kadir ve kıymetini tebcil ve i'lâ buyurmuşlardır.[58] [566]

[57] "Bana anlatılıp da görmeyi istediğim tek bedevi Antere'dir." Müellif, bu bilgiyi Galâyînî'den aktarmıştır. bk. Galâyînî, *Muallakâtü'l-'aşr,* s.212-123; Elbânî'ye (öl. 1999) göre hadisin isnadı zayıf ve mu'daldır (senedinde birbiri ardınca iki ve daha fazla râvi düşmüş hadis). Ayrıntılı bilgi için bk. Nâsırüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs ed-dâ'ifâ ve'l-mevzû'a ve eserühâ es-seyyi' fi'l-ümme,* Riyad: Dâru'l-Maârif, 1425/2004, c.14, s.27-28, hadis no: 6510.

[58] Tebcil: Ululama. İ'lâ: Yüceltme."Şiirin bir kısmı şüphesiz helaldir ve beyanın bir kısmı da şüphesiz sihirdir." Hadis bazı nüanslarla rivayet edilmekle beraber Elbânî'ye göre sahihtir. bk. Nâsırüddin el-Elbânî, *Sahîhü'l-câmi' es-sagîr ve ziyâdâtüh,* Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Bs., 1988, c.1, s.441, hadis no: 2215.

İMRUÜLKAYS

İmruülkays, 565 sene-i mîlâdiyyesinde tevellüt etmiştir.[1] Asıl ismi Kays'tır. Kays'ın (قَيْس) lugaten manalarından biri *şiddettir;* İmruülkays (امْرُؤُ القَيْسِ, *şiddet adamı* demektir.

Nesebi: İmruülkays b. Hucr b. el-Hâris b. Amr el-Maksûr (pederinden kendisine intikal eden serîr-i hükümdârîye kerhen iclâs olunmasından dolayı *'el-Maksûr'* lakabıyla telkîb olunmuştur.)[2] Amr'ın pederi Hucr, *Âkilü'l-mürâr* şöhretiyle iştihar etmiştir. Bu şöhret hakkında tesadüf olunan muhtelif sebeplerin hülasası budur:

Hucr, uzun bir seyahet esnasında erzakı bitmiş; *mürâr* denilen acı bir ağaçtan yemiş ve hayatını kurtarmıştır. Maiyetinde bulunanlar yemediklerinden, terk-i hayât etmişlerdir.[3] el-Mürâr (المُرار), -mîm'in zammıyla- *pek acı bir nev'i ağaçtır.* Yapraklarını yiyen develerin dudakları çekilip büzülürmüş.

İmruülkays, Kindî'dir; nesebi Kinde hükümdarlarına muttasıldır. Kinde, Kehlân'dan bir batındır. Kehlân b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân'dır. İmruülkays'ın validesi Fâtıma, Benî Tağlib'den Rebîa'nın kızı ve Küleyb ile Mühelhil'in kızkardeşleridir. Rebîa, el-Hâris b. Züheyr'in oğludur.

İmruülkays'ın künyesi üç suretle rivayet olunmuştur: Ebû Vehb, Ebü'l-Hâris, Ebû Zeyd… Sonradan da iki şöhretle iştihar etmiştir: el-Melikü'd-Dıllîl ve Zü'l-Kurûh.[4] [567] Rumların tarihlerinde sade *Kays* diye zikrolunmuştur.

---

1 Kanaatimizce müellif, İmruülkays'ın doğum tarihini aktarırken sehven 565 tarihini vermiştir. Zira kaynaklar, İmruülkays'ın vefat tarihini 540 olarak aktarmaktadır.

2 el-Maksûr: Bir şeye hasredilen, daraltılan anlamındadır. Burada 'zorlanan' anlamında kullanılmıştır. Serîr-i hükümdârî: Taht. Kerhen: Zorla, istemeyerek. İclâs: Oturtmak. Tahtı ve yönetimi istemediği hâlde zorla kral yapıldığını ifade etmiştir.

3 Terk-i hayât etmek: Ölmek.

4 *el-Melikü'd-dıllîl,* şaşkın prens/kral anlamına gelen bu lakap hakkında farklı görüşler vardır. Buna göre, i. İmruülkays'ın, gençliğinde vurdumduymaz olması ve babasının krallığına ilgi göstermemesi; ii. Babası Hucr'un, Benû Esed tarafından katledilmesinden sonra intikamını almak için kabile kabile dolaşıp âdeta ne yapacağını bilemeyen şaşkın biri konumuna düşerek babasının intikamını tam olarak alamaması dolayısıyla bu lakabı aldığı rivayet edilmiştir. *Zü'l-kurûh* ise yaralı, çıbanlı anlamındadır. Rivayetlere göre babasının intikamını almak amacıyla gittiği Kostantiniye'de (İstanbul) Bizans İmparatoru'nun kendisine zehirli bir elbise vermesi üzerine İmruülkays'ın vücudu yara bere içinde kalmıştır. Bunun üzerine kendisine yaralı ve çıbanlı anlamında Zül'l-kurûh denilmiştir. Söylediği kasidede geçen bir kelime bu lakabı almasına sebep olmuştur. Kanaatimizce bu rivayetler, İmruülkays'ın şiirleri, hayatı ve akranlarının söyledikleri şiirler ekseninde tetkik ve tahlile muhtaçtır. Rivayetlere yer veren bazı kaynaklar için bk. Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb',* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, s.30-31; Ebü'l-Meâlî İbn Hamdûn el-Bağdâdî, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye,* Beyrut: Dâru Sâdır,

Kavim ve Kabilesinin Hayât-ı Siyâsiyyeleri

İmruülkays'ın kavim ve kabilesi, Yemâme kıtasında el-Muşakkar denilen mevkide ikamet ederlerdi. Başka bir rivayete nazaran Himyer Tebâbia'sının ahd-i saltanatlarında Hadramut'ta tavattun edip vazâif-i hükûmeti orada ifa ederlerdi.[5]

İmruülkays'ın ailesinin hayât-ı târîhiyyeleri hakkındaki vesaik elde edilememesinden dolayı müerrihler için müselsel malumat vermek kabil olamamıştır. Ancak şurası zapt olunmuştur ki İmruülkays'ın ceddi Âkilü'l-mürâr şöhretiyle müştehir Hucr, beşinci asr-ı mîlâdînin evâilinde Yemen Tebâbia'sı tarafından mansûb hükümdar olmak üzere Necid kıtasına gelmiş ve 'Âkil denilen dağa veyahut vadiye inmiş ve o kıtada sakin Bekir b. Vâil kabâili üzerine icrâ-yı hükûmet etmiştir.[6] Hucr, Bekir b. Vâil kabâiliyle beraber Hîre[7] hükümdarları Menâzire'yi harben mağlup etmiş ve Menâzire'nin zîr-i idârelerinde bulunan bütün o havaliyi istila eylemiş ve sonradan Şam hükümdarları Gassânîlerle de muharebe etmiştir.[8]

Hucr'un siyaseti ve idâre-i memleket hususundaki basiret ve mahareti, tarihin lisân-ı sitâyişiyle yâd olunuyor.[9] Hucr, beşinci asr-ı mîlâdînin evâsıtında terk-i hayât etmiş ve yerine oğlu Amr b. Hucr geçmiştir. Amr, istemeyerek iclâs olunduğundan, *el-Maksûr* şöhretiyle yâd olunmuştur. Amr'dan sonra oğlu el-Hâris b. Amr makâm-ı hükümdârîyi işgal etmiştir; fakat zamân-ı idâresinde Habeşîler, Yemen'i fethetmişler ve bu yüzden [568] Tebâbia'nın sarsılmaları, Hâris'in de satvetini düçâr-ı żı'f ve inhilal etmiştir.[10]

İmruülkays'ın pederi Hucr ise pederi el-Hâris b. Amr'ın tensip ve tevcihiyle Benî Esed ve Benî Gatafân kabileleri üzerine icrâ-yı hükûmet ederdi; fakat pederinin idaresine arız olan inhilal, Hucr'un dâire-i nüfûzuna kadar sirayet ederek onun da idaresi muhtel olmuş ve zamân-ı hükûmeti muhârebât

---

1417, c.8, s.295; İbn Manzûr, *Lisân*, c.2, s.558; İmruülkays'ın hayatının kapsamlı bir şekilde ele alındığı çalışma için bk. et-Tâhir Ahmed Mekkî, *İmruülkays hayâtuh ve şi'ruh,* Kahire: Dâru'l-Maârif, 6. Bs., 1992, s.51 vd.

5 Ahd-i saltanat: Hüküm sürülen dönem. Tavattun etmek: İkamet etmek. Vazâif-i hükûmet: Devlet işleri.

6 Mansûb hükümdar: Atanan, görevlendirilen hükümdar. İcrâ-yı hükûmet: Yönetmek. Müellif, belge eksikliğinden ötürü tarihçilerin İmruülkays'ın ailesinin soyu hakkında tam anlamıyla bilgi veremediklerini ve kronolojik bilgiler aktaramadıklarını belirtmiştir. Bu konuda kesin olarak bilinen, İmruülkays'ın dedesinin Güney Arabistan'daki Yemen'de bulunan hükümdarlar tarafından Kuzey Arabistan'a, yani Necid'e kral olarak atanması ve bu bölgenin kabilelerini kontrol altına almaya çalışmış olmasıdır.

7 حِيرَة, -ḥâ'nın kesriyle- Kûfe'den üç mil mesafede kâin el-yevm Necef denilen kıtaya ıtlak olunurdu. [Mehmed Fehmi]

8 Harben mağlup etmek: Savaşarak mağlup etmek. Zîr-i idâre: Yönetimi, idaresi altında.

9 Kaynaklarda Hucr'dan övgüyle bahsedildiğini kastetmiştir.

10 Düçâr-ı żı'f: Zayıflığa uğramak, güçsüz duruma düşmek. İnhilal: Dağılmak, çözülmek.

ile geçmiştir.[11] Ahiren pederinin vukû‘u vefâtı veyahut hâdise-i katli üzerine mevkii daha ziyade düçâr-ı tezelzül olmuş ve memlekette dâire-i isyân tevessü ederek kendi tebaasından olan Benî Esed kabilesi, vergi vermekten bile imtina etmişler ve uzun bir müddet devam eden ihtilâl-i dâhili neticesinde Hucr'u öldürmüşlerdir.[12]

İmruülkays'ın Hayât-ı İçtimâiyye ve Siyâsiyyesi

İmruülkays, sinn-i sabâvetinden beri av âlemini severdi.[13] Pederi Hucr öldürülürken Yemen'de Demmûn (دَمُّون) denilen mevkide bermutat av ile meşguldu.[14] İmruülkays, santranç oyununa da me'lûftu.[15] Santranç oynamaktayken pederinin katlolunduğunu tebliğ ederler; fakat İmruülkays, metanetini muhafaza eder ve güya ehemmiyet vermemiş gibi oyunu bitirinceye kadar hiss-i tesîrini gizler. Oyun bitince şiddet-i teessürünü izhar eder ve "اليَوْمَ خَمْرٌ وغدًا أمْرٌ" der ve rakı içmeye başlar. Bu söz de darbımesel olur.[16] Gösterdiği metanetten izhâr-ı taaccüb eden oyun arkadaşına İmruülkays,[17] "ما كُنْتُ لِأُفْسِدَ عَلَيْكَ دَسْتَكَ" cevabını vermiştir. Yani "El senindi; oyununu bozmak istemedim." demektir.

İmruülkays'ın esasen ayş ve işrete meyyal olduğu için nedimlerine hitaben:[18] [569]

خَلِيلَيَّ ما في اليَوْمِ مَصْحًى لِشارِبٍ ولا في غَدٍ إذْ ذاكَ ما كان يَشْرَبُ[19]

beytini irtical etmiştir.

---

[11] Zamân-ı hükûmet: Yönetimde, tahtta olduğu zaman. Muhârebât: Savaşlar; 'muhârebe' kelimesinin çoğuludur.

[12] Vukû‘u vefât: Ölümün vuku bulması. Hâdise-i katli: Öldürülmesi hadisesi. Düçâr-ı tezelzül: Sarsılması. Tevessü etmek: Genişlemek. İhtilâl-i dâhili: İç isyan, kargaşa. Kinde Hanedanlığı'nın zamanla Necid kabileleri üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesine vurgu yapmıştır. Bu hâkimiyetin dönüm noktası, İmruülkays'ın babası Hucr'un Benû Esed tarafından öldürülmesi olmuştur. Bu olaydan sonra İmruülkays, hanedanlığı ayakta tutmak için çabalamış olsa da başarılı olamamış ve Kinde Hanedanlığı yıkılmıştır. Kinde'nin rakiplerinden Irak'taki Menâzire (Münziroğulları) ise Nu‘mân b. el-Münzir'in 602 tarihinde ölmesiyle beraber çökmeye başlamış, 632-633 yılında Hz. Hâlid b. el-Velîd'in Irak'ı fethi sırasında da tamamen yıkılmıştır.

[13] Sinn-i sabâvet: Çocukluk çağı.

[14] Bermutat: Her zaman olduğu gibi.

[15] Me'lûf: Alışık.

[16] "Bugün bade, yarın ise iş!" Şimdi kendi keyfimize bakalım; yarın ise gerekenleri yapalım, manasındadır.

[17] Metanet: Sabır, dayanıklılık. İzhâr-ı taaccüb: Şaşırmak, şaşırdığını göstermek.

[18] Ayş ve işret: Yeme içme, eğlenme. Meyyal: Meyilli.

Ferdası gün badenin tesiratı zail olunca; pederinin intikamını alıncaya kadar et yememek, rakı içmemek, vücuduna ıtriyat sürmemek, karıya yanaşmamak ve istihmâm etmemek gibi o asrın matem merâsimini icraya karar verir.[20] Gece olunca şimşek çakmış, şimşeğin iltimââtı İmruülkays'ın hissiyatını heyecana getirerek atideki beyitlerin irticaline bâis olmuştur:[21]

أَرِقْتُ لِبَرْقٍ بِلَيْلٍ أَهَلّ   يُضِيءُ سَنَاهُ بِأَعْلَى الجَبَلْ[22]

أتاني حَدِيثٌ فَكَذَّبْتُهُ   بِأمرٍ تَزَعْزَعُ مِنهُ القُلَلْ[23]

بِقَتْلِ بَنِي أَسَدٍ رَبَّهُمْ   أَلاَ كُلُّ شَيءٍ سِوَاهُ جَلَلْ[24]

فأينَ رَبِيعَةُ مِنْ رَبِّها؟   وأَيْنَ تَمِيمٌ وأَيْنَ الخَوَلْ؟[25]

ألا يَحْضُرُونَ لَدَى بابِهِ   كما يَحْضُرونَ إذا ما أكَلْ! [٥٧١]

Tercümesi: "Aydınlığı, dağın tepesi üzerinde parlayan şimşek, gece beni uykusuz bıraktı. Tepeleri sarsan bir hadise işittim; fakat inanmadım. Güya Benî Esed, hükümdarlarını öldürmüşlerdir. Bunun yanında her hadise küçüktür. Rebîa, hükümdarına niçin yetişmedi? Temîm kabilesi nerede kaldı? O sadık bendeler, o hadem, o haşem ne oldu?! Taam ederken etrafında toplananlar, şimdi niçin hazır olmadılar?!"[26]

Pederinin hâdise-i katli üzerine irticalen söylediği beyitlerden:

تَاللهِ لا يَذْهَبُ شَيْخِي باطِلًا   حَتّى أُبِيدَ عَامِرًا وَكَاهِلا[27]

---

[19] Dostlar! Bugün bade uğruna ayılmak yoktur! Yarın ise bade içmek yoktur!

[20] Ferdası gün: Ertesi gün. Itriyat: Koku. İstihmâm etmemek: Yıkanmamak. Matem merâsimi: Hüzün, taziye merasimi.

[21] İltimâât: Parıltılar. Bâis olmak: Neden olmak.

[22] أَرَقَ, -fethateyn ile- dördüncü babtan *gece uyumayıp uykusuz kalmak*. السَّنَا, *şimşek aydınlığı*. الإهْلَال, *ay görünmek* manasınadır, يُقالُ: أَهَلَّ الهِلَالُ. Malum ve meçhul sigalarıyla müstameldir. [Mehmed Fehmi]

[23] تَزَعْزَعَ, *sarsılmak*. القُلَل, cem'dir, müfredi قُلَّة, -ķâf'ın zammı ve lâm'ın teşdîdiyle- *her şeyin yüksek tarafına* denilir. [Mehmed Fehmi]

[24] جَلَل, -fethateyn ile- esmâ-i ezdâddandır, *azim ve hakir* manasınadır; burada *küçük* demektir. [Mehmed Fehmi]

[25] الخَوَل, -fethateyn ile- *hadem, haşem, bendegân* manasınadır. Müfredi, cem'i, müennesi birdir. Bir rivayete nazaran müfredi خائِل'dir. [Mehmed Fehmi]

[26] Bende: Köle. Hadem: Hizmetçi. Haşem: Kişinin maiyeti. Taam etmek: Yemek vermek. Babası Hucr'un iyilik yaptığında kabilelerin etrafına üşüştüğünü ancak öldürüldüğünde intikamını almak ve hakkını aramak için hiç kimsenin harekete geçmediğini ifade etmiştir.

[27] شَيْخ'ten maksadı pederidir. إِبَادَة, -hemze'nin kesriyle- *helak etmek*. عَامِرًا وَكَاهِلًا, Benî Esed'den iki kabile. [Mehmed Fehmi]

القـــــاتِلينَ المَلِـــــكَ الحُلاحِـــــلا خَـــــيرَ مَعَـــــدٍّ حَسَـــــباً وَنــــــائِلا[28]

نَحـــــنُ جَلَبْنـــــا القُـــــرَّحَ القَـــــوافِلا يَحْمِلْنَنَـــــا وَالأَسَـــــلَ النَّـــــوَاهِلا[29]

وَحَيَّ صَـــــعْبٍ والوَشِـــــيجَ الذَّابِـــــلا يـــا لَهْـــفَ نَفْسِـــي إِذْ خَطِـــئْنَ كاهِـــلا![30] [٥٧١]

İmruülkays Nezdinde Benî Esed Murahhasları

el-Halîl b. Ahmed'den naklen İmam Sîbeveyhi diyor ki;[31]

"Hucr'un katlinden sonra Benî Esed kabâili, gençlerden ve ihtiyarlardan mürekkep bir heyet-i mahsûsa, İmruülkays'ın nezdine izam etmişler.[32] el-

---

[28] الحُلاحِل, *seyit ve şerif* manasınadır. خَيرَ مَعَدٍّ, عامرًا أَوْ كاهِلًا kelimelerinden bedel-i ba'z min kül olarak mansubtur; المَلِك'in sıfatı değildir; çünkü melik olan İmruülkays'ın pederi Mead kabilesinden değildir, Kinde'dendir, Kinde ise Yemen'dendir. Demek istiyor ki; pederimi öldürenler eşraftır, intikamı o eşraftan almak istiyorum. [Mehmed Fehmi]

[29] القُرَّح, قارِح'in cem'idir.

قارِح، كُلُّ ذِي حَافِرٍ شُقَّتْ نَابُه وطَلَعَ وَلَا يَكُونُ ذٰلِكَ إِلاّ بِالْخَامِسَةِ مِنْ سِنِّه.

Burada *kısrakları* murat etmiştir. القَوافِل, قافِلَة'nin cem'idir. قَافِلَة, قُفُول'den müştaktır. قُفُول, -قُعُود vezninde- birinci babtan, *seferden avdet etmek.* Sefere çıkan kervana kafile ıtlakı, hüsnü tefe'ül kabîlindendir. Selametle avdet etmek temennisinden ileri gelmiştir; yoksa kafilenin asıl manası, yoldan avdet etmiş demektir. Burada İmruülkays'ın maksadı ise muharebeye gidip sâlimen avdet eden ḳurrah, yani kısraklar bizimdir. Kervan manasındaki قافل'in ahirindeki ه, ya mübalağa içindir yahut –رُفْقَة– râ'nın zammıyla- gibi mahzuf bir mevsufun sıfatıdır. الأَسَل, -fethateyn ile- *dümdüz bir ağaçtır,* yaprağı yoktur, dal budağı çıkmaz, rakit sularda tenebbüt eder, mızrakları ona teşbih ederler. Bir de أَسَل, *ok* manasınadır. النَّواهِل, müfredi نَاهِل ezdattandır, رَيّان ve عَطْشَان manalarına gelmiştir. الوَشِيج, ondan mızrak yapılan ağaç. الذَّابِل, cem'i ذَوَابِل mızrağın evsafındandır. [Mehmed Fehmi]

قَارِح, her toynaklı hayvanın azı dişinin yarılmasıdır. Bu işlem, ancak hayvan 5 yaşına geldiğinde yapılabilir.

رَيَّان: Suya kanan kimse. عَطْشَان: Susuz kimse.

[30] Allah'a yemin olsun ki babamın kanı heder olmayacaktır! Sonunda Âmir ve Kâhil kabilelerini yok edeceğim!
Soylu kralı öldüren kabilelerdir bunlar; Mead'ın en şereflisi ve en cömertleridir bunlar!
Savaş meydanına bizi taşıyan kısrakları sağ salim getiren de kana susamış mızrakları taşıyan da biziz!
Benî Esed'den geriye kalan Sa'b oymağını ve gevşemiş mızrakları da getiren biziz! Ah içim yanıyor! Kâhil oymağını nasıl ıskalarız!

[31] Müellif bu bilgileri, Galâyînî'nin eserinden almıştır. bk. Galâyînî, *el-Muallakâtü'l-'aşr*, s.76-80.

Muhâcir b. Hidâş ile Kabîsa b. Nuaym heyet meyanındaydılar. Mezkûr heyetin şâyân-ı hürmet zevattan olmaları hasebiyle haklarında lâzime-i ihtirâmın ifası zımnında İmruülkays, icap edenlere evâmir-i lâzime vermiş ve fakat üç gün sonra ancak heyet-i mezkûre ile mülakat etmiştir.[33] Bu üç gün zarfında mülakat için heyet tarafından müsaade istenildikçe İmruülkays'ın maiyet memurları bulunan Kindîler, atideki cevabı verirlermiş:

هُو في شُغْلٍ شاغِلٍ، بإخْراجِ ما في خَزائِنِ حُجْرٍ مِنَ الحَلَقَةِ والسِّلاحِ.

Yani, "Pederi Hucr'un hazinelerinde, depolarındaki silah ve mühimmât-ı harbiyyeyi çıkarmakla uğraşıyor." demektir.[34]

Heyet bunu işitince:

اللهُمَّ غُفْرًا، إنّما جِئْنا في أمرٍ نَتَناسَى به ذِكْرَ ما سَلَفَ، ونَسْتَدْرِكُ بِهِ ما فَرَطَ، فَلْيُبَلَّغْ ذلكَ عَنَّا.

Yani, "Biz maziyi unutmak ve hadiseyi telafi etmek için geldik. Tarafımızdan bu tebliğ olunsun!" demektir.

Bunun üzerine İmruülkays, Kabâ' (قَبَاء) denilen bir nev'i entariyle ve siyah [572] sarıkla mülakatlarına çıkmış *–siyah sarık intikam alametidir*-. Heyet İmruülkays'ı görünce ayağa kalkmışlar ve derhal azadan Kabîsa, atideki nutku irat etmiştir:

إنّكَ في المَحلِّ والقَدْرِ مِنَ المَعْرِفة بِتَصَرُّفِ الدّهْرِ، وَمَا تُحْدِثُه أيّامُه، وتَنتَقِلُ به أحْوالُه، بِحَيْثُ لا تَحْتَاجُ إلى تَبْصِرَةِ وَاعِظٍ، ولا تَذْكِرَةِ مُجَرِّبٍ، ولَكَ مِن سُؤْدَدِ مَنْصِبِكَ، وشَرَفِ أَعْرَاقِكَ، وكَرَمِ أَصْلِكَ مَحْتِدٌ،[35] يَحتمِلُ ما عَلَيْهِ مِنْ إقالَةِ العَثْرة، ورُجُوعٍ عَنِ الهَفْوَة.[36] ولا تتَجاوزُ الهِمَمُ إلى غايةٍ إلا رَجَعَتْ إلَيْكَ، فوَجَدَتْ عِنْدَك مِنْ فَضِيلةِ الرَّأْيِ، وبَصِيرةِ الفَهْمِ، وكَرَمِ الصَّفْحِ مَا يَطُولُ[37] رَغَبَاتِها، ويَسْتَغْرِقُ طَلِبَاتِها، وَقَدْ كانَ مَا كَانَ مِنَ الخَطْبِ[38] الجَلِيلِ الذي عَمَّتْ رَزِيئَتُهُ[39] نِزارًا واليَمَنَ، ولم تُخَصَّصْ بِذلِكَ كِنْدَةُ دُونَنا؛ لِلشَّرَفِ البارِعِ[40] الذي كان لِحُجْرٍ.

---

32 Heyet-i mahsûsa: Özel heyet. İzam etmek: göndermek, yollamak.

33 Lâzime-i ihtirâm: Gerekli saygı. Evâmir-i lâzime: Gerekli emirler.

34 Mühimmât-ı harbiyye: Savaş mühimmatları. Savaşa hazırlandığına dikkat çekilmiştir.

35 مَحْتِد, -مَنْزِل vezninde- *sirişt, tabiat, asıl, garîze* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

36 هَفْوَة, burada *hata* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

37 مَا يَطُولُ, أيْ يَعْلُو ويَزِيدُ ويَرْتَفِعُ عَلَى مَا تَرْغَبُ فِيهِ takdirindedir. [Mehmed Fehmi]

"İstediği ve arzuladığı şeyin fazlası ve ötesinde." Yani gayret ve himmet, dönüp dolaşarak İmruülkays'a geldiğinde nezdinde arzuladığı şeyden daha fazlasını bulur. Burada İmruülkays övülmüş ve Benû Esed'in, ondan umdukları iyilikten daha fazlasını yapacağı hususunda bir beklenti içinde oldukları belirtilmiştir. Ancak İmruülkays, bütün bu konuşmalara ve beklentilere rağmen babasının intikamını almak hususunda ısrarcı olmuştur.

38 خَطْب, -ẖâ'nın fethi ve ṭâ'nın sükûnuyla- burada *emr-i hatîr* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

التّاجُ والعِمَّةُ فوقَ الجَبِينِ، وإخاءُ الحَمْدِ وطِيبُ الشِّيَمِ. ولو كان يُفدَى هالِكٌ بالأنْفُسِ الباقِيَةِ بَعْدَهُ، لَمَا بَخِلتْ كَرائمُنا على مِثْلِهِ بِبَذْلِ ذلك [٥٧٣] ولَفَدَيْناه بِمِثْلِهِ؛ ولٰكِنْ مَضَى به سَبِيلٌ لا يَرجِعُ أُخْرَاهُ على أُولاه، ولا يَلْحَقُ أقصاهُ أَدْنَاهُ. فأَحْمَدُ الحالاتِ في ذلكَ، أنْ تَعْرِفَ الواجبَ عَلَيْكَ في إحْدى خِلالٍ ثَلاثٍ:

إما أنِ اخْتَرْتَ مِنْ بَني أَسَدٍ أشْرفَها بَيْتًا، وأعلاها في بِنَاء المَكْرُمَاتِ صَوْتًا، فَقُدْنَاه إلَيْكَ بِنِسْعِهِ[41] يَذْهَبُ مع شَفَرَاتِ[42] حُسَامِكَ بباقي قَصَرَتِه،[43] فَنَقُولُ: رَجُلٌ امْتُحِنَ بِهَالكٍ عَزيزٍ، فلمْ تُسْتَلَّ[44] سَخِيمَتُه[45] إلا بِتَمْكِينِهِ مِنَ الانْتِقَامِ.

وإمّا فِدَاءٍ بِما يَرُوحُ مِنْ بَنِي أَسَدٍ مِنْ نَعَمِها، فَهِيَ أُلُوفٌ تُجَاوِزُ الحِسْبَةَ،[46] فَيَكُونُ ذلكَ فِدَاءً رَجَعَتْ به القُضُبُ[47] إلى أجْفانِها.[48]

وإمّا أنْ تُواعِدَنَا إلى أنْ تَضَعَ الحَوَامِلُ، فَنَسْدِلَ[49] الأُزُرَ، ونَعْقِدَ الخُمُرَ فَوْقَ الرَّايات.[50] [٥٧٤]

---

[39] الرَّزِيئَة, *musibet.* [Mehmed Fehmi]

[40] بارِع, dördüncü ve beşinci bablardan masdarı بُرُوع, *serbülend ve faik olmak.* [Mehmed Fehmi]

[41] النِّسْعُ, -nûn'un kesriyle- *yassı kayıştan olan semer kolanına* ıtlak olunur; bir parçasına نِسْعة ve cem'ine نِسَع, -nûn'un kesriyle- عِنَب vezninde ve أنْسَاع ve نُسُوع. [Mehmed Fehmi]

[42] شَفْرَة, -تَمْرَة vezninde- burada *kılıcın ağzı,* cem'i شَفَرَات -fethateyn ile-. [Mehmed Fehmi]

[43] قَصَرَة, -fetahât ile- birçok manalara gelmiştir; burada *boyun* demektir. [Mehmed Fehmi]

[44] اسْتِلَال, سَلَّ gibi *bir şeyi sıyırıp çıkarmak.* إذَا سَلَّه اسْتَلَّ السَّيْفَ،. [Mehmed Fehmi] 'Kılıcı kınından çekmek' demektir.

[45] السَّخِيمَة, *gayz, kin.* [Mehmed Fehmi]

[46] الحِسْبَة, -ḥâ'nın kesri ve sîn'in sükûnuyla- *hesap, tadat* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[47] القُضُب, -zammeteyn ile- müfredi قَضِيب; burada *ince, nazik ve latif kılıç.* [Mehmed Fehmi]

[48] أجْفَان'ın müfredi جَفْن, -cîm'in fethiyle- *kın.* [Mehmed Fehmi]

[49] السَّدْل, ikinci babtan ve الإِسْدَال, *salıvermek, sarkıtmak.* [Mehmed Fehmi]

[50] Feleğin deveranının, günlerin yapıp ettiklerinin ve zamanın farklı farklı durumlara geçtiğinin farkında; öğüt verenin öğüdüne ve tecrübeli kişinin hatırlatmasına ihtiyaç duymayacak bilgiye sahip bir konum ve değerdesin! Deruhte ettiğin makam, damarlarındaki asil nesep, sahip olduğun ulu soy, yapılan hatayı affetmeye ve yanlışlıktan dönmeye seni sevk edecek bir mizaç veriyor sana. Niyetler (karar verenler), bir hedefe ulaştı mı hemen yanına gelir. Bunun üzerine sende üstün bir görüş, ileriyi görebilen bir feraset, isteklerini aşan ve dileklerini kapsayan yüce bir bağışlama görür! Musibeti Nizâr ve Yemen kabilelerini kapsayan

Kabîsa'nın nutku İmruülkays'ı son derece müteessir etmiş ve ağlatmıştır. İmruülkays cevaben demiş ki;

لَقَدْ عَلِمَتِ العَرَبُ أَنْ لَا كُفْوَ لِحُجْرٍ فِي دَمٍ، وإني لَنْ أَعْتَاضَ[51] بِه جَمَلاً أَوْ ناقةً، فأكْتَسِبَ به سُبَّةَ[52] الأَبَد، وَفَتَّ العَضُدِ.[53] وأما النَّظِرَةُ،[54] فَقَدْ أَوْجَبَتْهَا الأَجِنَّةُ[55] في بُطُونِ أُمَّهَاتِها، ولنْ أكونَ لِعَطَبِها[56] سَبَبًا. وسَتَعْرِفونَ طَلائعَ كِنْدَةَ مِنْ بَعْدِ ذلك تَحْمِلُ في القُلُوبِ حَنَقًا، وفوق الأَسِنَّةِ[57] عَلَقًا:[58]

إذا جالَــــتِ الخَيْـــــلُ في مَــــأْزِقٍ تُصـــــافِحُ فيـــهِ المَنايـــــا النُّفُوســـــا[59]

büyük ve vahim bir olay vuku buldu. Bu olayda sadece Kinde musibete uğramadı; Hucr'un sahip olduğu muhteşem saygınlıktan ötürü biz de musibete uğradık.
Hucr, başın üzerindeki taç ve sarıktı; sitayişlerin kardeşi ve güzel hasletlerin sahibiydi. Ölen kişi, geriye kalan kişilerin feda edilmesiyle hayata döndürülebilseydi en değerli malımız, böyle bir kişiye feda olmakta asla cimri davranmayacaktı! Biz de onun uğruna denk birini feda edecektik! Ancak giden gitti; artık giden şey eskisi gibi gelemez! Dolayısıyla bu gibi durumda takdire şayan davranman, teklif edeceğimiz şu üç seçenekten birisini tercih etmede üzerine düşeni yapmana bağlıdır:
- Ya Benî Esed'in en soylu ve yüceliklerde en ulu ailesinden birini -kısas için- seçersin. Biz de seçtiğin kişiyi kayışından tutarak sana getiririz ve bu şekilde keskin kılıcınla onun boynunu uçurursun! Böylece biz, 'Adam, değerli bir kişinin ölümüyle imtihan olundu, ne yapsın?! İntikamını almadan kini dinmedi.' der ve bu meseleyi nihayete erdiririz.
- Ya da Benî Esed'in sürülerinden istediğini fidye olarak alırsın! Bu sürüler, sayılamayacak derecede olup binlerce tanedir! Bu şekilde ince keskin kılıçların kınlarına sokulduğu (kan dökülmediği) bir fidye olur.
- Ya da gebe olanlar (kadın veya hayvanlarımız) doğurana, zırhlarımızı giyene ve sancaklara örtüleri asana değin mühlet vereceğine dair bize söz verirsin!

[51] اعْتِيَاض, *ivaz istemek*. [Mehmed Fehmi]
'Bedel istemek' anlamındadır.

[52] سُبَّة, -sîn'in zammı ve bâ'nın fethi ve teşdîdiyle-

يُقالُ: رَجُلٌ سُبَّةٌ إِذَا كَان يُكْثِرُ النّاسُ سَبَّه

halkın telin ettiği adam. [Mehmed Fehmi]
'İnsanların sürekli kendisine sövdüğü, lanet okudukları adam' anlamındadır.

[53] الفَتّ, فَتَّ العَضُد, *esasen parmaklar arasında bir şeyi rize rize etmek, sonradan zayıf kılmak* manasına da gelmiştir. فَتَّ العَضُد, *kolu kırmak yani zayıf düşmek*. [Mehmed Fehmi]

[54] النَّظِرَةُ, *intizar*. [Mehmed Fehmi]

[55] الأجِنَّة, burada جَنِين'in cem'idir. [Mehmed Fehmi]
'Daha doğmamış çocuk, cenin' anlamındadır.

[56] عَطَب, -fethateyn ile- *helak*. [Mehmed Fehmi]

[57] الأَسِنَّةُ, müfredi سِنان, -كِتاب vezninde- *kargının ucu*. [Mehmed Fehmi]

[58] العَلَق, -fethateyn ile- *kan*. [Mehmed Fehmi]

[59] المَأْزَق, -mîm'in fethi ve zâ'nın fethiyle- *dar yol*. [Mehmed Fehmi]

أتُقِيمونَ أمْ تَنْصَرِفونَ؟ قالوا: "بَلْ نَنْصَرِفُ بأسْوَإِ الاخْتِيارِ وأبْلَى الاجْتِرارِ،[60] بِمَكْروهٍ وأذِيَّةٍ وحَرْبٍ وبَلِيَّةٍ."[61] [٥٧٥]

Heyet, kemâl-i meyûsiyetle avdet etmek üzere kalktılar.[62] Kabîsa son söz olarak dedi:

لَعَلَّـــكَ أنْ تَسْــتَوْخِمَ الــوِرْدَ إنْ عَــدَتْ   كَتائِبُنـــا في مَـــأْزِقِ المَـــوْتِ تَمْطُـــرُ[63]/[64]

İmruülkays da son söz olmak üzere:

لا وَاللهِ، لا أسْتَوْخِمُهُ بَلْ أسْتَعْذِبُهُ. فَرُوَيْدًا، يَنْكَشِفْ لكَ دُجاها عَنْ فُرْسانِ كِنْدَةَ وكتائِبِ حِمْيَرَ. ولَقَدْ كانَ ذِكْرُ غيرِ هٰذا أوْلَى بِي، إذْ كُنْتَ نازِلا بِرَبْعِي ولٰكِنَّكَ قُلْتَ فَأجَبْتُ.[65]/[66]

Kabîsa buna cevap verdi:[67]

إنّ ما نَتَوَقَّعُ فوْقَ قدْرِ المُعاتَبَةِ والإعْتابِ.[68]

İmruülkays, "هو ذَاكَ" dedi ve heyet avdet etti.[69]

---

[60] الاجْتِرار, انْجِرار manasına gelmiştir, *çekilmek* demektir. [Mehmed Fehmi]

[61] Araplar iyi biliyor ki Hucr'un kısasta dengi yoktur. Şurası muhakkak ki onu, eril veya dişil deveye değiştirerek ömür boyu rezil rüsva olmayacağım ve zayıf düşmeyeceğim! Mühlete gelince; bunu annelerinin karnındaki ceninler zorunlu kıldı, yapacak bir şey yok! Onların ölümüne sebep olmayacağım! Ancak gebeler doğurduktan sonra kalplerde kin, mızrakların ucunda da kan taşıyan Kinde'nin atlarını göreceksiniz!

Atlar, dar yolda koştuğunda ölüm canlarla el sıkışacaktır!

Şimdi kalacak mısınız yoksa kalkıp gidecek misiniz?

Dediler ki; "Hayır kalmayacağız; en kötü seçenekle kalkıp gideceğiz! Musibeti, cefayı, savaşı ve afeti getiren en kötü musibetle gideceğiz!"

[62] Kemâl-i meyûsiyet: Tam anlamıyla ümitsizlik içinde. Avdet etmek: Dönmek.

[63] الاِسْتِيخَام, *bir taamı nâgüvâr bulmak.* العَدْو, - بَدْو vezninde- *hücum etmek.* المَطْر, -mîm'in fethi ve tâ'nın sükûnuyla- ve المُطُور, *süratle yürümek* –مَطَرَ الفَرَسُ يَمْطُرُ، أيْ يُسْرِعُ-. [Mehmed Fehmi] مَطَرَ الفَرَسُ, atın hızlanması demektir.

[64] Bir baksana; atlarımız dar yolda süratle koştuğunda suyun tadını acı görebilirsin!

[65] الرَّبْع, burada *hane* manasınadır, cem'i رِبَاع -râ'nın kesriyle- ve رُبُوع ve أرْبُع ve أرْبَاع gelir. [Mehmed Fehmi]

[66] Hayır! Vallahi onu acı görmeyeceğim; bilakis tatlı bulacağım! Yakında onun karanlığı, Kinde savaşçıları ve Himyer orduları sayesinde kalkacaktır! Bundan başka bir şeyi (iyi bir şeyi) söylemek bana daha çok yaraşırdı. Zira benim evimdesiniz. Ancak siz söylediniz, ben de cevap vermek mecburiyetinde kaldım!

[67] القَبْص, دونَ القَبْضِ , *parmakların ucuyla bir şeyi tenâvül etme;* bir de قَبِيصَة, *bir yerde toplanan toprağa* denir. [Mehmed Fehmi]

[68] الإعْتَاب, *tarziye vermek.* [Mehmed Fehmi]

Tarziye vermek: Hoşnut etmek, kişiyi razı etmek.

Başımıza gelmesini beklediğimiz şey, kınamaktan ya da hoşnut olmaktan daha büyüktür!

[69] Aynen öyledir.

İmruülkays Pederinin İntikamını Alıyor

Benî Esed tarafından gönderilen heyet-i murahhasa, matluba muvafık bir cevap alamayıp avdet edince İmruülkays, asker toplamak için aşâiri dolaşmaya başladı.[70] [576] İlk önce Bekir ve Tağlib kabilelerini istimzaç etti.[71] Onlardan cevâb-ı muvâfık alınca düşmandan malumat almak üzere etrafa casusları saldırdı. Benî Esed, İmruülkays'ın tedâbirini anlayınca Benî Kinâne kabilesine arz-ı ilticâ ettiler. Sonra İmruülkyas'ın hücumundan korkarak oradan da geceleyin müfârakat eylediler.[72] Benî Esed'in Benî Kinâne mevkiinden müfârakat etmelerini tensip eden 'İlbâ' b. el-Hâris el-Kâhilî idi.[73]

İmruülkays, Bekir ve Tağlib kabilelerinden topladığı askerle yürüyerek doğruca Benî Kinâne'ye gelir ve sell-i seyf ederek Arapların âdetleri vecihle,

"يا لِثَارَاتِ المَلَكِ، يا لِثَاراتِ الهُمامِ"

der.[74] Benî Kinâne'den bir koca karı çıkar İmruülkays'a hitaben,

"أَبَيْتَ اللَّعْنَ، لَسْنَا بِثَأْرٍ؛ نَحْنُ مِنْ بَنِي كِنانَةَ، فَدُونَكَ ثَأْرَكَ فاطْلُبْهُمْ، فإنَّ القوْمَ قدْ سارُوا بِالأَمْسِ"

der.[75]

İmruülkays, pederinin katilleri olan Benî Esed'in orada olmadıklarını anlayınca takiplerine devam eder ve Benî Esed'in bir gün evvel hareket etmelerinden de canı sıkılır ve şu:

أَلا يـــا لَهْـــفَ هِنْـــدٍ إثْـــرَ قَـــوْمٍ! هُـــمُ كانـــوا الشِّـــفاءَ، فَلَـــمْ يُصـــابوا

وَقـــاهُمْ جَـــدُّهُمْ بِبَـــنِي أَبِـــيهِمْ وَبِالأَشْـــقَيْنَ مـــا كانَ العِقـــابُ[76] [٥٧٧]

وأَفْلَـــتَهُنَّ عِلْبـــاءٌ، جَرِيضـــاً وَلَـــوْ أَدْرَكْنَـــهُ صَـــفِرَ الوِطـــابُ[77]

beyitlerini irtical eder.[78]

---

[70] Heyet-i murahhasa: Delege. Matluba muvafık: İstenilene uygun.
[71] İstimzaç: Bir şey hakkında birisinin fikrini yoklamak.
[72] Tedâbir: Önlemler. Arz-ı ilticâ: Sığınmak. Müfârakat eylemek: Ayrılmak.
[73] Tensip etmek: Uygun bulmak, münasip görmek.
[74] Sell-i seyf: Kılıcı kınından çıkarmak. "Kralın öcü uğruna, yiğidin intikamına!"
[75] Lanetten uzak olasın! Biz kendilerinden öcünü alacağın kişiler değiliz; Benî Kinâne'deniz! Öcünü alacağın kişiler işte önündedir, onları bul! Dün akşam buradan ayrılıp gittiler.
[76] الجَدّ, burada طَالِع manasınadır. بَنِي أَبِيهِمْ'den muradı Benî Kinâne; çünkü Esed ve Kinâne her ikisi kardeştirler, Huzeyme'nin evladıdırlar. [Mehmed Fehmi]
بَنِي أَبِيهِمْ 'babalarının çocukları' demektir. Müellifin de belirttiği üzere İmruülkays, Benî Kinâne sayesinde Benî Esed'in kısa süreliğine olsa da kendisinden kurtulduğunu ifade etmiştir. Zira kendisi Benû Esed olduğunu zannettiği Benî Kinâne'ye saldırmıştır. Böylece Benî Esed'e kendisinden kaçması için fırsat vermiştir.

Benî Esed, su kenarında ahz-ı mevki etmelerine ve İmruülkays'ın ordusu susuz kalmış olmasına rağmen tarafeyn arasında karanlık basıncaya kadar devam eden muharebede Benî Esed'den epey mecruh ve maktul düşmüş ve nihayet Benî Esed kabilesi münhezim olmuştur.[79]

Sabah olunca İmruülkays'ın yegâne kuvvetini teşkil eden Bekir ve Tağlib kabileleri, muharebenin kâfi olduğunu beyan etmişlerse de İmruülkays, Benî Kâhil'den ve Benî Esed'den henüz teşeffi-i sadr etmediğini ve binaenaleyh harbe devam etmek azminde bulunduğunu ifham etmiştir.[80] Bekir ve Tağlib kabileleri buna muvafakat etmeyerek avdet etmişler ve İmruülkays, yeniden kuvvet toplamak için Himyer kabilesine doğru tevcîh-i veche-i azîmet eylemiştir.[81] Müşarünileyh, esnâ-yı râhda Mersed el-Hayr b. Zîceden el-Himyerî namındaki padişahın karargâhına vasıl olur ve ondan istimdat eder.[82] Mersed, İmruülkays'ın esasen akrabasından olmak hasebiyle muavenetine şitâb etmiş ve bir miktar asker vermiştir.[83] Müteferrik aşâirden de iltihak edenler oldu. İmruülkays bu taze kuvvetle yeniden düşmanla çarpışmış ve Benî Esedî mağlup etmiştir. [578]

İmruülkays'ın mahv ve tedmîr siyasetini takip ettiğini idrak eden Hîre hükümdarı el-Münzir b. Mâissemâ, İmruülkays'ın kuvvetini mağlup etmek üzere Kisrâ Enûşirvân'a müracaat etmiş ve imdat talebinde bulunmuştur. O

---

77 عِلْبَاءُ, Benî Esed'in hezimetini tensip veya teshil eden zatın ismidir. الإِفْلَات, *ya elden* veyahut *bağ gibi bir şeyden ansızın kaçıp kurtulmak.* أَدْرَكْنَهُ, أَيْ الخَيْلُ, başka bir nüshada أَدْرَكْتُهُ görülmüştür. جَرِيض, *gussa ve endûh, gusas-ı mevt,* أَفْلَتَ جَرِيضًا وَلَمْ يَمُتْ بَعْدُ derler. صَفِرَ الوِطَابُ, bir tabîr-i mahsustur, أَيْ مَاتَ, *vefat eden adam* hakkında irat olunur. صَفِرَ, *boşaldı.* وِطَابُ, وَطْب'ın cem'idir, *yoğurda mahsus tulum; cesedi ruhtan hali oldu* demektir ki mevâşîsi öldü ve yoğurdu kalmadı mazmunundan kinayedir. [Mehmed Fehmi]
أَفْلَتَ جَرِيضًا وَلَمْ يَمُتْ بَعْدُ, darbımesel olarak kullanılan bir sözdür. "Tam ölecekken, canı boğazındayken kurtuldu." anlamındadır.

78 Vah vah! Benî Esed'in peşinden gidip onları yakalayamadım! Öc alacağım kişiler onlardı ancak onlara bir şey olmadı!
Amcaoğullarını (Benî Kinâne'yi) öldürmekle talih Benî Esed'i korumuş oldu. Dolayısıyla olan bu bedbaht Benî Kinâne'ye oldu.
'İlbâ, korkudan ölüm acısı çekercesine atlardan son anda kurtuldu. Atlar ona yetişseydi, yoğurt tulumu boşanırcasına kanı boşalacaktı!

79 Ahz-ı mevki; Yer tutma. Savaş için yer üstünlüğünün Benî Esed'e ait olduğunu söylemiştir. Mecruh: Yaralı. Münhezim: Mağlup.

80 Teşeffi-i sadr etmek: Kişinin intikam almasıyla rahatlaması anlamındadır. İfham etmek: Anlatmak, bildirmek.

81 Tevcîh-i veche-i azîmet: Bu cümledeki 'azimet', gidiş-yol alma anlamındadır. Dolayısıyla cümle, 'Yola çıkmaya-gitmeye koyuldu.' anlamındadır.

82 Esnâ-yı râh: Yolculuğu sırasında. İstimdat etmek: Yardım talep etmek.

83 Muavenet: Yardım. Şitâb etmek: Acele etmek.

zamanki menâfi'i siyâsiyye icabâtından olarak Kisrâ, Hîre hükümdarını *Esâvire* denilen askerlerle takviye etmiştir.[84] Düşmanın Acem'den aldığı yeni kuvvetine karşı İmruülkays bittabi sebat edemedi ve Himyer kabilesiyle recate mecbur oldu.[85] Düşmanın kuvveti ile Acem kuvvetinin birleşmesi İmruülkays'ı epey düşündürdü ve buna yalnız bir çare buldu. Rum Kayseri'nin muavenetine müracaat etmek ve onun kuvvetiyle birleşip galibiyeti tahte temîne almaktır.[86]

İmruülkays, kati olan bu kararını mevki'i tatbîke koymak için İstanbul seferini kararlaştırdı; fakat ailesi ile silah ve zırhlarını emin bir yerde tevdi etmek meselesi kaldı.[87] Esnâ-yı râhda Benî Fezâre'den Amr b. Câbir b. Mâzin nezdine misafir olur ve mezkûr mesele hakkında mumaileyh ile müzakere eder. Amr b. Câbir, bu emaneti bihakkın muhafaza edemeyeceğini ma'a'l-i'tizâr beyan etti ve bunu ancak Semev'el gibi bir zat deruhte edebileceğini ve çünkü onun menî' bir kalesi bulunduğunu ve mensup olduğu büyük aşiretin kuvvetinden dolayı ona cesaret olunamayacağını ilaveten söyledi.[88] İmruülkays, Semev'el kalesine doğru müteveccihen hareket eder ve rehberlik etmek üzere Amr b. Câbir tarafından er-Rubey' b. Dabu' el-Fezârî müşarünileyhe terfik olunur.[89] İmruülkays, Semev'el'e keyfiyeti anlatır. Semev'el, İmruülkays'ın teklifini kabul eder, ailesine deriden mamul mükellef bir mahal, maiyetindeki adamlara da ayrı bir yer tahsis ve emanetin muhafazasını deruhte eyler.[90] [579]

İmruülkays'ın İstanbul Seferi

İmruülkays, kendisini İstanbul'a Kayser'in nezdine isal etmek üzere Semev'el'den, Şam'da bulunan el-Hâris b. Ebî Şemmer el-Gassânî'ye[91] hitaben bir tavsiye alır ve ailesi ile silahını ve zırhlarını Semev'el'e tevdi edip şâir-i şehîr Amr b. Kabsa'yı mustashiben ve İstanbul'a müteveccihen hareket

---

84 Menâfi'i siyâsiyye icabâtı: Siyasi çıkarlar gereğince. Esâvire: Fars ordusunda ileri gelen güçlü ve yetkin komutanlara denir.

85 Bittabi: Doğal olarak. Sebat etmek: Dayanmak ve direnmek. Recat: Burada 'geri çekilmek' anlamındadır.

86 Tahte temîne almak: Güven, garanti altına almak.

87 Kati: Kesin. Mevki'i tatbîk: Faaliyete koymak. Tevdi etmek: Bir şeyi emanet olarak birisinin yanında bırakmak.

88 Ma'a'l-i'tizâr: Özür dileyerek. Menî': Sağlam, korunaklı.

89 Müteveccihen: -e doğru, -e yönelerek. Terfik olmak: Yol arkadaşı olmak.

90 Mükellef: Emek verilerek, gayret sarf edilerek hazırlanmış gösterişli ve muhteşem yer. Mahal: Yer. Deruhte eylemek: Üstlenmek.

91 Müellifin Şemmer (شَمَّر) şeklinde aktardığı isim, kaynaklarda Şimr/Şemir şeklinde de varittir. bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâru'l-Maârif, 2. Bs., 1967, c.1, s.119.

eder.[92] O asrın taksîmât-ı coğrafyasına nazaran bilâd-ı Arabiyye'yi Rum memleketinden tefrik eden hadd-i fâsıla gelince[93] İmruülkays'ın arkadaşı Amr b. Kabsa ağlamaya başlamış;[94] İmruülkays ise refîk-i seyâhatinin eşk-i teessürüne atideki beyitlerle cevap vermiştir:[95]

بَكَى صاحِبِي لَمَّا رَأى الدَّرْبَ دُونَنَا   وأيْقَنَ أنَّا لاحِقانِ بِقَيْصَرَا

فَقُلْتُ له: لا تَبْكِ عَيْنُكَ، إنَّما   نُحاوِلُ مُلْكًا أوْ نَمُوتُ فَنُعْذَرَا

Tercümesi: "Arkadaşım, bu'd-i mesâfeyi anlayınca ve Rum Kayserine iltihakımızın muhakkak olduğunu hissedince ağladı.[96] Ben de cevaben, 'Ağlama!' dedim; 'Biz taç ve taht için uğraşıyoruz; ya ona nail oluruz veyahut ölür ve halk ve tarih nazarında mazur görülürüz.'" demektir.

İmruülkays, Amr'ın validesi, Amr'ın müfârakatinden dolayı döktüğü göz yaşları[nı] da bu manzum seyahatnamesine matla ittihâz etmiş ve demiş ki;[97]

أرَى أُمَّ عَمْرٍو دَمْعُها قَدْ تَحَدَّرَا   بُكاءً على عَمْرٍو ومَا كانَ أَصْبَرَا!

[580] "Görüyorum ki Amr'ın validesi Amr için gözyaşları döküyor. Hâlbuki onun gözyaşı ne kadar metin, ne kadar saburdu!" demektir.

İmruülkays, İstanbul seferi hakkındaki seyahatnamesinde yoldaşlarından şikayet ediyor, diyor ki;

---

92 İsal etmek: Ulaştırmak. Şâir-i şehîr: Meşhur şair. Mustashiben: Yanına alarak, eşlik etmesini sağlayarak.

93 Taksîmât-ı coğrafya: Coğrafî kısımlar. Dönemin Bizans ve Arabistan sınırlarını kastetmiştir. Tefrik etmek: Ayırmak. Hadd-i fâsıl: Sınır.

94 Kaynaklarda İmruülkays'ın İstanbul seferinde kendisine eşlik eden kişinin kim olduğu konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber daha çok Amr b. Kamîe'nin ismi ön plana çıkmıştır. Asmaî, İbn Sellâm el-Cumahî ve İbn Kuteybe gibi edebiyat münekkitleri, İmruülkays'ın yanındaki kişinin Amr b. Kamîe olduğu görüşündedir. bk. İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakât,* c.1, s.160; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r,* c.1, s.376.

95 Refîk-i seyâhat: Yol arkadaşı. Eşk-i teessür: Üzüntü ve keder gözyaşı. İmruülkays'a eşlik eden kişinin, Arap beldelerini geçtikten sonra işin ciddiyetine vardığını ve üzülmeye başladığını ifade etmiştir.

96 Bu'd-i mesâfe: Mesafenin uzaklığı.

97 Burada müellif verdiği bilgide yanılmıştır. Bilgileri Galâyînî'nin adı geçen eserinden (s.83-85) aktarması dolayısıyla beytin geçtiği kasidenin tamamını asıl kaynağında görmemiştir. Bundan ötürü kasidenin matlaının, yani ilk beytinin yukarıda aktardığı beyit olduğunu belirtmiştir. Hâlbuki İmruülkays'ın *Dîvân'*ına bakıldığında yukarıdaki beyitlerin yer aldığı kasidenin "سَمَا لَكَ شَوْقٌ" [Özlemin üst düzeye çıktı] beytiyle başladığı görülür. Müellifin 'matla' olduğunu belirttiği beyit ise söz konusu kasidede 46. sıradadır. İmruülkays'ın bu kasidesinin gerek İstanbul seferi hakkında bilgi vermesi gerekse şairin duygularını içten yansıtması dolayısıyla en başarılı kasidelerinden olduğu söylenebilir. Kaside için bk. *Dîvânu İmrii'l-Kays,* thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Bs., ts., s.56-72.

إِذْ نَحْـــنُ سِرْنَـــا خَمْـــسَ عَشْـــرَةَ لَيْلَـــةً   وَرَاءَ الحِسَـــــاءِ مِـــنْ مَـــدافِعِ قَيْصَـــرَا[98]

إذا قُلْـــتُ: هٰـــذا صَـــاحِبٌ قَـــدْ رَضِـــيتُهُ   وقَـــرَّتْ بِـــهِ العَيْنَـــانِ، بُـــدِّلْتُ آخَـــرَا

كَـــذلكَ جَـــدِّي مـــا أصـــاحِبُ صـــاحِبًا   مِـــــنَ النَّـــــاسِ إلا خَـــــانَنِي وتَغَـــــيَّرَا

Tercümesi: "Kayserin zîr-i himâyesinde bulunan kıtanın el-Hisâ (الحِساء) mevkiinden itibaren on beş günlük mesafeyi katedince arkadaşlarımın sebatsızlıklarını görmeye başladım. Kime itimat ettim ve kimin hakkında hüsnüzan besledimse tebdiline muttar kaldım. Zaten arkadaşlık âleminde tâli'imin tecelliyatı böyledir. Kime refakat ettimse bana hıyanet etti ve şekil ve tavrını değiştirdi."[99]

İmruülkays bu seyahatte ailesini, vatanını, eviddâ ve ehibbâsını birer birer [581] yâd ettikten sonra devesinin vasfına intikal ediyor, diyor ki;[100]

فَـــدَعْ ذا وسَـــلِّ الهَـــمَّ عَنْـــكَ بِجَسْـــرَةٍ   ذَمُـــولٍ إذا صـــامَ النَّهـــارُ وَهَجَّـــرَا

تُقَطِّـــــعُ غِيطَانًـــــا كَـــــأَنَّ مُتُونَهَـــــا   [إذا أَظْهَـــرَتْ] تُكْسَـــى مُـــلاءً مُنَشَّـــرا

جَسْرَة, -cîm'in fethi ve sîn'in sükûnu ve râ'nın fethiyle-,

يُقال: ناقَةٌ جَسْرَةٌ ومُتَجاسِرَةٌ، أيْ ماضِيَةٌ وناقَةٌ جَسْرَةٌ، أيْ طَويلةٌ ضَخْمَةٌ والجَسْرُ -بالْفَتْحِ- العَظيمُ مِنَ الإبِلِ وغَيْرِها وكُلُّ عُضْوٍ ضَخْمٍ، جَسْرٌ.[101]

Burada her iki mana tatbik olunabilir. جَسْرَةٌ, *tizreftâr, hevl-nâk yerlerde tevakkuf etmeyip yürüyen deve, nâka yahut uzun boylu, semiz ve gösterişli* demektir.[102]

ذَمُول, -صَبُور- vezninde-,

يُقال: ذَمَلَ- يَذْمُلُ- ويَذْمِلُ- ذَمْلاً- وذُمُولا- وذَميلاً- وذَمَلانًا، وهي ناقَةٌ ذَمولٌ مِنْ نُوقٍ ذُمُلٍ، يَسيرُ ذَميلاً أيْ سَريعًا لَيِّنًا؛ وجَمْعُ الذَّامِلَة، الذَّوَامِلُ.[103]

---

98 الحِسَاء, -كِتَاب vezninde- bir mevkidir. مَدافِعُ قَيْصَر, *Kayser'in müdafaa ettiği, yani himaye eylediği yerler.* [Mehmed Fehmi]

99 Zîr-i himâye: Yönetimi altında. Tebdil: Değiştirmek. Muttar kalmak: Mecbur kalmak. Tâli': Şans, baht.

100 Eviddâ ve ehibbâ: Dostlar ve kişinin sevdikleri.

101 ناقَةٌ جَسْرَةٌ, *hızlı, uzun ve koca deve* anlamındadır. Aynı şekilde büyük olan her organa da جَسْر denilir.

102 Tizreftâr: Hızlı. Hevl-nâk: Korkulu. Tevakkuf: Durmak. Nâka: Deve.

103 Bir tür deve yürüyüşü olup 'hızlı ve yumuşak yürümek' anlamındadır.

Masdarı, سَيْرٌ سَريعٌ manasıyla hülasa edilebilir.[104]

Araplar, devenin yürüyüşüne bir mikyas yapmışlar; yani sürat için bir mizan ve derecelerine birer isim vazetmişler. Sürat derecesi böyle başlıyor:

السَّيْرُ، الْعَنَقُ، التَّزَيُّدُ، الذَّميلُ، الرَّسِيمُ ...إلخ. [٥٨٢]

صَامَ النَّهارُ, صَوْمْ'in manalarından biri *tevakkuftur.*

صامَ النَّهارُ، إذا اعْتَدَلَ وقامَ قائمُ الظَّهيرَةِ وصامَتِ الشَّمْسُ اسْتَوَتْ ولَمْ تَبْرَحْ مَكانَها.[105]

İstivâ zamanında "صامَ النَّهارُ" tabiri kullanılır.

هَجَّرَا، التَّهْجيرُ والتَّهَجُّرُ والإهْجارُ، السَّيْرُ في الهاجِرَةِ والهاجِرَةُ، نِصْفُ النَّهارِ عِنْدَ زَوالِ الشَّمْسِ إلى العَصْرِ. يُقال: هَجَّرَ القَوْمُ وتَهَجَّرُوا وأَهْجَرُوا، أيْ سارُوا في الهاجِرَةِ وقَدْ هَجَّرَ النَّهارُ وهَجَّرَ الرَّاكِبُ.[106]

Zevâl-i şemsten itibaren ikindiye kadar olan zamana "هاجِرَة" tabir olunduğundan تَهْجير, *o vakte girmek veyahut o zamanda yürümek* demektir.

تُقطِّعُ غِيطانًا، يُقالُ: فَرَسٌ يُقَطِّعُ الجَرْيَ أيْ يَجْرِي ضُرُوبًا مِنَ الجَرْيِ لِمَرَحِهِ ونَشاطِهِ؛ وقَطَّعَ الجَوادُ الخَيْلَ، خَلَّفَها ومَشَى.

Demek oluyor ki تَقْطيع, *naşât ve sürurdan türlü türlü vaziyetlerle yürümek, bir de atları geçip geride bırakmak* manalarınadır.

الغِيطان، جَمْعُ الغَوْطِ والغَوْطُ والغَائِطُ المُتَّسِعُ مِنَ الأَرْضِ معَ طُمَأْنِينَةٍ ويُجْمَعُ على أغْواطٍ وغِياطٍ وغِيطاتٍ.

Bunların kâffesi *vâsi, dümdüz ova* demektir.

كأنَّ مُتُونَها، المَتْنُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، ما صَلُبَ ظَهْرُهُ ويُجْمَعُ على مِتانٍ أيْضًا.[107]

Burada *sırt* manasınadır.

---

104 Yani ذَمَلَ fiilinin metinde aktarılan masdarları, 'hızlı yürümek' anlamında özetlenebilir.

105 صَامَ النَّهارُ, günün ortalanması, saat yönüyle eşit olması ve tam öğle vaktinin gelmesi demektir. صَامَتِ الشَّمْسُ ise güneşin gökyüzünün tam ortasına gelmesi (istivâ) ve oradan ayrılmamasıdır.

106 التَّهَجُّر, التَّهْجِير ve الإِهْجَار, hâcire zamanında yani günün sıcak zamanı olan öğle vakti yol almaktır. هَجَّرَ ve تَهَجَّر de aynı manadadır. هَجَّرَ النَّهَارُ ise, günün yarılanması ve sıcaklığın şiddetini artırması demektir.

107 المَتْن, yüzeyi sert ve sağlam olan her şeye denir.

إذا أظْهَرتْ، يُقَالُ: أتاني مُظْهِرًا ومُظَهِّرًا أيْ في الظَّهيرَةِ وأظْهَرْنا أيْ دَخَلْنَا في وَقْتِ الظُّهْرِ.

[٥٨٣]

Demek oluyor ki إظْهار, -hemze'nin kesriyle- *öğle vaktinde yürümek ve öğle zamanına girmek* manalarına gelmiştir.

مُلاءً, cem'dir, müfredi مُلاءَةٌ yahut müfrettir ve cem'i, medsiz olarak مُلَأٌ.

المُلاءَةُ، الإزارُ والرَّيْطَةُ وهي المِلْحَفَةُ.

Beyaz ve geniş çarşaf.

مُنَشَّرًا, تَنْشِير'den *gömleği yayıp açmak* manasınadır. ﴿صُحُفًا مُنَشَّرَةً﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.[108]

İmruülkays'ın مُلاءً مُنَشَّرًا tabirinden maksadı, Cezîretülarap'ta vakt-i istivâda o ateşin çöllerde parlayan serabı beyaz çarşaflara teşbih etmektir.[109]

İmruülkays; ailesini, vatanını, vatanın her yerindeki hatıratını yâd etmekten ve yoldaşlarından da tesadüf eylediği sebatsızlıktan mütevellit teessürünü tadil etmek için fikrini başka cihete tahvil ediyor.[110] Daha samimi bir yoldaş olan devesiyle meşgul olmak istiyor. Zaten bütün şu'arâ-yı Câhiliyye, seyahatte deveyi, atı unutmamışlardır. Şimdiki şairler de seyahatlerinde vapuru, şömendöferi unutmazlar; çünkü şairin nâkil-i hissiyâtı olan bu seyyareler, vesâit-i ilhâmâttan biridir.[111] İmruülkays de bu hissin sevkiyle devesini tavsif etmekten kendini alamıyor, diyor ki;

"Bu can sıkan düşünceleri bırak da hararetin en şiddetli zamanında yolcuları bitap eden istivâ ve zeval dakikalarında en hevl-nâk yerleri seri hutvelerle cesurane kateden şu deveyi tavsif etmekle kendine teselli ver! Bu deve, vakt-i zuhurda seraptan sırtları etrafa yayılmış beyaz çarşaflara bürünen o dümdüz ovaları seyr-i serî ile sevine sevine kateder ve kafiledeki develeri geride bırakır." [584]

Karların menâtik-i bâridede câbecâ[112] teşkil ettiği bedii manzaralar, Garp şairleri için nasıl bir zemîn-i şiir ve hayal teşkil etmiş ise, Cezîretülarab'ın meddü'l-basar vâsi, dümdüz ovalarının sathını örten ince ve berrak kum zerrâtı ve derelerini tezyin eden rîze rîze çakıl taşları üzerinde o parlak güne-

---

108 "… Açılmış sahîfeler (ilâhî vahiy)…" (Müddessir, 74/52).

109 Cümlede geçen "ateşin" kelimesi sıfattır. Dolayısıyla cümle, "o yakıcı ateş gibi olan çöllerde …" anlamındadır.

110 Mütevellit: Kaynaklanan. Teessür: Hüzün, keder. Tadil etmek: Düzeltmek. Tahvil etmek: Yönlendirmek.

111 Nâkil-i hissiyât: Duygularının taşıyıcısı. Seyyare: Araç. Vesâit-i ilhâmât: İlham araçları, ilhama yön veren nesneler.

112 Menâtik-i bâride: Soğuk bölgeler. Câbecâ: Yer yer.

şin göz kamaştırıcı eşi'asının hasıl eylediği binihaye serap iltimââtı da Arap şairleri için aynı suretle sermâye-i makâl olmuştur.[113]

Garp ve Şark afakında tabiatın başka başka tesirleri altında aynı renkte tecelli eden bu harûr ve zemherir manzaralarının ilhamâtına gelince; Garp şairleri kar manzaralarını *"pûşîde-i sefîd"* diye tavsif ederler.[114] Şark şairlerine aynı his ve hayali ilham eden serabı da İmruülkays, *geniş ve etrafa yayılmış beyaz bir çarşafa* teşbih etmiştir. Tabiatın ilhâmâtından olan bu teşbihin Garp şu'arâsından belki bin sene mukaddem İmruülkays'ın karihasından doğması teşbihte, istiare ve mecazlarda hakk-ı tekaddümün Şark'a ait olduğunu gösteriyor.[115]

Victor Hugo, Napolyon'un mağlup olduğu Waterloo Muharebesi meydanında ölü düşen bihesap askerlerinin naaşları üzerinde yağan kesif karları, namahdut beyaz kefene teşbih etmiş, demiş ki;[116]

Partout apparaissait muette vengeresse,
Le ciel faisait sans bruit avec la neige épaisse
Pour cette immense armée un immense linceul;

---

[113] Zemîn-i şiir: Şiirin zemini, altyapısı. Meddü'l-basar: Çok uzak, gözün görebildiği kadar uzak. Vâsi: Geniş. Sath: Yüzey. Zerrât: Taneler. Rîze rîze: Parça parça. Eşi'a: Işınlar. Binihaye: Sonsuz. İltimâât: Parıltılar. Sermâye-i makâl: Söz hazinesi.
Müellif burada şairlerin yaşadıkları bölgelerin, hayal dünyalarına nüfuz ederek inşad ettikleri şiirlerin şekillenmesinde etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Bu husus, şiirin anlaşılmasına ve nasıl okunması gerektiğine dair ipucu vermesi yönüyle oldukça önemlidir. Örneğin çölde yaşayan Antere b. Şeddâd'ın şiirleri ile dağlık bölgede yaşayan Hüzeyl kabilesinden bir şairin şiirlerinin ya da kabilelerinden dışlanmış saâlîk şairlerin şiirleri ile kabilesinde öne çıkarılan şairlerin şiirlerinin aynı olmaması, terkip ve lafızlarının farklılık arz etmesi şairlerin coğrafi ve toplumsal koşullardan etkilendiklerini gösterir. Şiirlerin şekillenmesinde şairlerin yaşadıkları bölgelerin büyük etkisi olduğu şiirlerinde yoğun bir şekilde geçen mekân isimlerinden de anlaşılabilir. Dolayısıyla bir şairin şiirlerinin incelenmesinde yaşadığı coğrafi bölge koşulları göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu önemi daha iyi anlamak için Ebû Saîd es-Sükkerî'nin Hüzeyl kabilesinin şiirlerini bir araya getirdiği ve Abdüssettâr Ahmed Ferrâc'ın tahkiki ile Muhammed Şâkir'in müracaatıyla yayımlanan *Dîvân*'ı (Kahire: Mektebetü Dâru'l-'Urûbe, 1965, 3 cilt) başta olmak üzere Yûsuf Huleyf'in *eş-Şu'arâü's-sa'âlîk fi'l-'asri'l-Câhilî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.) eseri ve Ahmed Halil eş-Şâl'ın tahkikiyle yayımlanan Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin *Dîvân'*ına (Port Said: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Bühûs el-İslâmiyye, 2014) müracaat edilebilir.

[114] Harûr: Sıcak. Zemherir: Kara kış, çok soğuk. Pûşîde-i sefîd: Beyaz örtü.

[115] Hakk-ı tekaddüm: Öncelik hakkı.

[116] Fransız Devrim Savaşları'ndan sonra Fransa ile diğer Avrupa devletleri arasında patlak veren Napolyon Savaşları'nın (Napolyon Bonapart'ın liderliğinde sürdürülmüş olmasından dolayı bu adı almıştır) sonuncusu olan Waterloo Savaşı (1815), Napolyon'un kesin mağlubiyetiyle neticelenmiştir. Bu savaş sonucunda müttefik Avrupa güçleri Fransa'ya girerek Napolyon'u sürgün etmiştir. Avrupa tarihinin önemli savaşlarından olan ve bir efsaneye dönüşen Waterloo savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Timothy Fitzpatrick, *Waterloo in Myth and Memory: The Battles of Waterloo 1815-1915,* (Doktora Tezi, Florıda State Unıversıty College Of Arts And Scıences), 2013, s.13 vd.

Et, chacun se sentant mourir, on était seul.[117]

...

بَعيــــدَةُ بَــــيْنِ المَنْكِبَــــيْنِ كَأَنَّمـــــا   تَــرى عِنْــدَ مَجْــرَى الضَّــفْرِ هِــرًّا مُشَــجَّرا

المَنْكِب, -مَسْجِد- vezninde- esasen *semte, yolun bir tarafına* ve sonradan tevsîan *omuza* ıtlak olunmuştur. Bu beyitte ise maksat *omuzdur.* [585]

الضَّفْر, -حَفْر- vezninde- birçok manalara gelmiştir. Burada ضَفْر'dan murat *birbiri üzerine sımsıkı yığılıp ip gibi örülmüş olan kumluktur.*

المُشَجَّر، مِنَ التَّصاويرِ ما كان على صِفَةِ الشَّجَرِ وديباجٌ مُشَجَّرٌ، ما كان نَقْشُهُ على هَيْئَةِ الشَّجَرِ.[118]

Buradaki مُشَجَّر'den maksat musavver.[119]

Tercümesi: "Devenin iki omuzu arasındaki mesafe geniştir; birbiri üzerine sımsıkı yığılıp ip gibi örülmüş olan kum mecrasında güya kedi resminin çizildiğini görüyordu."

Omuzun arasındaki mesafenin genişliği, develer için muhassenât-ı hilkatten mâduddur.[120] Devenin öğle zamanındaki şiddet-i harâretten müteessir olmayıp bilakis neşeli olduğunu ve süratle yürüdüğünü anlatmak için bir teşbih yapıyor.

Develer, esasen kediden ürkerler ve Araplar onun için badiyelerde kedi bulundurmazlar. Deve kediyi görünce hareketinde nasıl bir sürat müşahade olunursa, İmruülkays'ın devesi de güya o kum mecrasında muttasıl kedi tas-

---

[117] Her yer sessiz ve kinli görünüyordu.
Gökyüzü yapıyordu sessizce kalın karlarla
Bu devasa ordu için devasa bir kefen;
Ve her biri ölümü tek başına hissediyordu.

[118] المُشَجَّر, ağaç görünümünde olan süslemeli tasvir ve resimlere denir. Aynı şekilde ağaç şeklindeki bir çizime sahip elbiseye de 'ağaç süslemeli elbise' denir.

[119] Musavver: Resimli, şekilli. Müellif مُشَجَّر kelimesine, 'resim, şekil' anlamını vermiştir. Ancak beytin bağlamı dikkate alındığında bu kelime, 'bağlı' anlamına gelecek şekilde de yorumlanabilir. Araplar, çölde kedi bulundurmazlardı. Çölde kedinin varlığına alışık olmayan develer, kediyi gördüğünde ürker, böylece yerinde duramazdı. Tam da burada beyitteki teşbihin derinliği ortaya çıkar. İlerleyen satırlarda müellifin de aktaracağı üzere İmruülkays, uzun ve geniş yapılı devesinin aktif ve sağlıklı olduğuna dikkat çekmek için onu, kendisine kedi bağlanan bir deveye benzetmiştir. Nasıl ki kediden korkan deve yerinde duramıyorsa bu deve de canlılığından ve aktif oluşundan ötürü yerinde duramayan türdendir. Beyit için bk. *Dîvânu İmrii'l-Kays,* thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, s.63, beyit no: 27.

[120] Muhassenât-ı hilkat: Güzel kabul edilen fiziksel özellikler. Mâdud: Kabul edilen, addedilen.

virini görüyor ve o sürati daima muhafaza ediyordu. Zaten başka kasidede devenin vasfında diyor ki;

تَــــرُوحُ إذا راحَـــتْ رَواحَ جَهامَـــةٍ ... بِـــإثْرِ جَهــــامٍ رائِــــحٍ مُتَفَــــرِّقِ[121]

كَـــأنَّ بِهـــا هِـــرًّا جَنِيبًـــا تَجُـــرُّهُ ... بِكُـــلِّ طَرِيـــقٍ صـــادَفَتْهُ ومـــأْزِقِ[122]/[123]

...

تُطـــايِرُ ظِـــرَّانَ الحَصَـــى بِمَناسِـــمٍ ... صِـــلابِ العُـــجَى مَلْثُومُهـــا غَـــيْرُ أمْعَـــرَا

كَـأنَّ الحَصَـى مِـنْ خَلْفِهـا وأمامِهـا ... إذا نَجَلَتْـهُ رِجْلُهـا خَـذْفُ أعْسَـرَا [٥٨٦]

التَّطْيِيرُ ve الإطارَةُ ve المُطايَرَةُ, *uçurmak*. ظِرَّان ve ظُرَّان cem‘dir. الظِّرُّ ve الظُّرَرَةُ ve الظُّرَرُ, *yuvarlak taş* yahut alelumum *taş;* yoksa *ucu bıçak gibi keskin olan taş*. İmruülkays, bu manalardan üçüncüsünü kastetmiş olması muhtemeldir.

الحَصَى ve الحَصَيات, müfredi حَصَاة, *ufacık taşlara* ıtlak olunur. مَناسِم, مَنْسِم'in cem‘idir. مَنْسِم, -مَجْلِس vezninde- *devenin tabanına* denir.

العُجَى، أعْصابُ قَوائِمِ الإبِلِ والخَيْلِ؛ واحِدَتُها، عَجايَة،

deve ve kısrakların ayaklarındaki asap.[124]

مَلْثُومُها، يُقالُ: خُفٌّ مَلْثومٌ ومُلَثَّمٌ، جَرَحَتْهُ الحِجارَةُ،

taş ile yaralanmış taban.

ولَثَمَ البَعِيرُ الحِجارَةَ بِخُفِّهِ إذا كَسَرَها.[125]

أمْعَر, *zevâtü'l-huf*[126] *olan hayavanâttan kılları, tüyleri dökülmüş olanlarına* denir ve المَعَرُ dördüncü babtan, سُقُوطُ الشَّعَرِ.[127]

النَّجْلُ، الرَّمْيُ بالشَّيْءِ وقَدْ نَجَلَ به ونَجَلَهُ والنَّاقةُ تَنْجُلُ الحَصَى مَناسِمُها نَجْلًا، أيْ تَرْمِي بهِ وتَدْفَعُهُ.

---

121 جَهَام, *yağmursuz bulut*. رَائِح, *rüzgara maruz*. [Mehmed Fehmi]

122 مَأْزِق, *dar yol*. جَنِيب, *yandan giden*. [Mehmed Fehmi]

123 Yürüdüğünde âdeta yağmuru olmayan hafif bulutun hızlıca geçip gittiği gibi olur.
O kadar hızlı yol alır ki sanki kendisiyle her yol ve geçitte karşılaşıp onu tırmıklayan bir kedi var gibi, yerinde duramıyor!

124 Asap: Sinirler. Ayaklardaki damarlara ve sinirlere atıf yapmıştır.

125 Devenin ayaklarıyla taşları kırıp geçmesi anlamında لَثَمَ fiili kullanılır.

126 Zevâtü'l-huf: Toynaklı hayvanlara denir.

127 'Saç dökülmesi' anlamındadır.

Fırlatmak manasınadır.

الخَذْفُ، رَمْيُكَ بِحَصاةٍ أوْ نَواةٍ تَأْخُذُها بينَ سَبَّابَتَيْكَ؛ وخَصَّ بَعْضُهُمْ بِهِ الحَصَى.

Şehadet parmakları arasından taş fırlatmak.

أعْسَر, cem'i عُسْران; أسْوَد ve سُودان gibi. Müennesi عَسْراءُ, *sağ elle görülecek işleri sol elle gören adam*.

يُقالُ: ليسَ شيءٌ أشَدَّ رَمْيًا مِنَ الأعْسَرِ.[128]

İmruülkays, bu iki beyitle devesinin taşlık içindeki meşy ve hareketini tasvir ediyor, diyor ki;[129]

"Asabı sert ve kuvvetli olan tabanlarıyla ucu bıçak gibi keskin taşları [587] uçurur. Tabanları yaralıdır; fakat tüyleri dökülmüş değildir. Önden ve arkadan ayağının fırlattığı taşlar, sol elle atılmış gibi gayrimuayyen istikametlere düşüyordu."[130]

غَيْرُ أمْعَرَا kayd-ı ihtirâzisi, devenin tabanlarını kaplayan tüylere taşların tesir etmediğine işarettir.[131] Tesir etmiş olsaydı kıllar dökülürdü; bu da devenin sıhhat ve kuvvetine ve arzın en çetin avarızına karşı mukavemet ettiğine delalettir. خَذْفُ أعْسَرا kaydı da adem-i intizâmı ima etmek içindir;[132] çünkü sol elle iş görenler gayrimuayyen istikametlere atarlar.

İmruülkays, şütürden şütürsüvâra intikal ediyor; yani kendini tavsife geçiyor, diyor ki;[133]

عَلَيْهَا فَتًى لَمْ تَحْمِلِ الأرْضُ مِثْلَهُ أَبَرَّ بِميثاقٍ وأوْفَى وأصْبَرَا

هُوَ المُنْزِلُ الأُلّافِ مِنْ جَوِّ ناعِطٍ بَنِي أَسَدٍ حَزْنًا مِنَ الأرْضِ أوْعَرَا

ولَوْ شاءَ كانَ الغَزْوُ مِنْ أرضِ حِمْيَرٍ ولَكِنَّهُ عَمْدًا إلى الرُّومِ أنْفَرا

Nâ'it (ناعِط), Yemen'de Aden civarında bir dağ başındaki kalenin ismidir; *Ezvâ* lakabıyla mulakkap padişahlara aittir. Başka bir rivayete nazaran San'a'da iki dağ üzerinde Hemdân kabilesine ait bir kasırdır. Vehb diyor ki; Nâ'it kasrında bulunan bir taş üzerine,

---

128 Solaktan daha sıkı/sert ok fırlatan başka bir kimse yoktur.
129 Meşy: Yürüyüş.
130 Gayrimuayyen: Belirsiz.
131 Kayd-ı ihtirâzî: Şart, sınırlandırma. Aslında kayd-ı ihtirâzî, birtakım haklardan faydalanmak adına ilerisi için göz önünde bulundurulan ve bu hakların kullanılabilmesi için ileri sürülen şart anlamına gelir. Burada ise müellif, kayd-ı ihtirâzî ifadesini, 'şairin özel bir şekilde ifade etmek istediğini temel ve esas manaya indirmek amacıyla kullandığı ibare' anlamında kullanmıştır.
132 Adem-i intizâm: Düzensizlik.
133 Şütür: Deve. Şütürsüvâr: Deve binicisi.

"بُنِيَ هٰذَا الْقَصْرُ، سَنَةَ كانتْ مِيرَتُنا مِنْ مِصْرَ"

ibaresi yazılıydı.[134] O tarihe [588] nazaran kasr-ı mezkûrun bin altı yüz sene evvel tesis edilmiş olması lazım gelir. الأُلّافِ, آلِف'in cem'idir; الَّذين يَألَفونَ الأمْصارَ, *şehirlerde tavattun etmeye alışmış olanlar* demektir. بَنِي أَسَد, يا بَنِي أَسَد takdirindedir. الحَزْن, *sert yer*. أَوْعَر, *dürüşt ve sarp yer* manasınadır ki tekit içindir.[135]

Demek istiyor ki; "Bu deve, incâz-ı va'd ve ifâ-yı ahd hususunda nazirini arzın taşımadığı bir insanı hamildir. Ey Benî Esed! Bu öyle bir adamdır ki Nâ'it kasrından yahut kalesinden şehirlerde ikamete me'lûf olanları, sarp ve sert yerlere inmeye mecbur etmiştir. Eğer istemiş olsaydı muharebe Himyer arazisinden kopardı; fakat amden Rumlara gitti."[136]

İmruülkays'ın Rum Kayseriyle mülakat etmesi, hasmı bulunan el-Münzir b. Mâissemâ'ın Acem Padişahı Kisrâ Enûşirvân ile birleşmesine karşı müvâzene-i siyâsiyyeyi temin etmek içindi.[137]

İmruülkays, Şam'da Hamel (حَمَل) ve A'far (أعْفَر) dağlarına gelince ailesini yâd etmiş ve demiş:

تَـذَكَّرْتُ أهْـلِي الصَّـالِحِينَ وقَـدْ أَتَـتْ   على حَمَـلٍ خُـوصُ الـرِّكابِ وأعْفَـرَا

[134] "Bu köşk, azığımızın Mısır'dan geldiği yıl inşa edildi."; kaynaklarda bu söz, Vehb b. Münebbih'e (öl. 114/732) isnat edilir. Ayrıca sözde geçen مِيرَتُنَا ifadesi yerine مَسِيرَتُنَا kelimesi kullanılmıştır. Bu durumda mana, "Bu köşk, Mısır'dan hareket ettiğimiz yıl inşa edildi." şeklinde olur. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik,* Beyrut: Dâru Sâdır, 1989, s.145; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân,* Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977, c.5, s.253.

[135] Dürüşt: Sert. Müellifin 'tekit içindir' demesinin sebebi, حَزْن ile أَوْعَر kelimelerinin aynı anlama geldiği hâlde beyitte birlikte kullanılmış olmasıdır. Buna göre حَزْن'den sonra gelen ve 'sert, sarp' anlamındaki أَوْعَر kelimesi, önceki kelimenin anlamını pekiştirmiştir.

[136] İncâz-ı va'd: Verilen sözü yerine getirmek. İfâ-yı ahd: Ahde sadık kalmak. Nazir: Benzer. Hamil: Taşıyıcı. Me'lûf olmak: Alışmak. Burada İmruülkays, kendi isteği ve arzusuyla Rum topraklarına gittiğini belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle 'Asker toplamak ve yardım almak için Rum topraklarına gitti.' iddialarına cevap vererek aslında istemesi hâlinde Rum topraklarına gitmeden de savaşabileceğini ifade etmiştir.

[137] Müvâzene-i siyâsiyyeyi temin etmek: Siyasi dengeyi sağlamak. 6. yüzyılda Arap coğrafyasında biri Farslar'ın destekçisi olan Menâzire; diğeri ise Bizans'ın müttefiki olan Gassânîler adında iki önemli krallık vardı. Bazı Arap kabileleri bu iki krallık altında özerk bir şekilde yaşam sürüyordu. Menâzire'nin başkenti Irak'ın Hîre kenti, Gassânîler'in merkezi ise Suriye/Şam bölgesiydi. Daha önce ifade ettiğimiz üzere Kinde Krallığı, Hîre'deki Menâzire ile savaş ve rekabet hâlindeydi. Müellif de bu rekabete dikkat çekerek İmruülkays'ın İstanbul'a gelmesinde Bizans'ın Ortadoğu'daki en büyük rakibi Sâsânîler'in müttefiki Menâzire'ye karşı bir denge sağlamaya matuf olduğunu ifade etmiştir.

Sükkerî'nin Kelbî'den rivayetine nazaran -cîm ile- جَمَل dahi mervi olduğu *Mu'cemü'l-büldân*'da görülmüştür. Bazı nüshalarda أَعْفَرا yerine أَوْجَرا yazılmıştır; fakat *Mu'cemü'l-büldân* sahibinin tetkikatına nazaran حَمَل, daima أَعْفَر ile zikrolunur.

خُوص, الخَوَص, *gözün ufaklığı veyahut içeriye batmış olması.*

يُقالُ: خَوِصَ يَخْوَصُ خَوَصًا وهوَ أَخْوَصُ وهيَ خَوْصاءُ، (حَوَص)

[589] -yani - ḥâ-i mühmele ile- de bu manadadır.[138]

الرِّكاب, -كِتاب vezninde- *binek develeri*. Lafzından müfredi yoktur; manasından müfredi راحِلة'dir.

فَلَمَّـــا بَـــدَى حَـــوْرانُ والآلُ دُونَـــهُ نَظَـرْتَ فَلَـمْ تَنْظُـرْ بِعَيْنَيْـكَ مَنْظَـرا

الآل, kuşluk vaktinde güneş şuaının kuma temasıyla serap gibi görünen *iltimâât*.[139] فَلَمْ تَنْظُرْ, iki suretle tefsir olunabilir: Birisi,

فَلَمْ تَنْظُرْ بِعَيْنَيْكَ مَنْظَرًا أَحْسَنَ مِنْهُ

takdirindedir ki *'Havran'ın serap iltimââtı önünde parladığı bir sırada görünen manzara-i umûmiyyesi gibi güzel bir manzara, şimdiye kadar gözlerin tesadüf etmemiş.'* demektir. Diğeri; *'İmruülkays, Havran'a takarrüp edince gözü önünde tecessüm eden vatan hatıratı ailenin yâd-ı hazîni, Havran'ın latif manzarasına bir ḥâil teşkil etmiş ve Havran'dan hiçbir şey görmemiş.'* mealindedir.[140]

تَقَطَّـــعُ أَسْـــبابُ اللُّبانَـــةِ والهَـــوَى عَشِـــيَّةَ جاوَزْنـــا حَمـــاةً وشَـــيْزَرا

تَقَطَّعُ, تَتَقَطَّعُ takdirindedir. الأَسْباب, حِبال.[141] اللُّبانَة, *hacet* manasınadır, cem'i لُبان. شَيْزَر, Şam'da Maarre kurbunda Hama'dan bir gün mesafede kâin bir kaledir. Şehir, onun namına izafetle tesmiye edilmiştir. Şehrin ortasından Ürdün nehri geçer. Şeyzer, Hıms muzâfâtındandı.[142]

---

138 Müellifin burada vurgulamak istediği şey, ḥ harfiyle gelen حَوَص ile ḫ harfiyle gelen خَوَص kelimelerinin aynı anlamda olduğudur.

139 Şua: Işın. İltimâât: Parıltılar.

140 Takarrüp etmek: Yaklaşmak. Tecessüm etmek: Belirmek. Yâd-ı hazîn: Hüzünlü anı. Ḥâil: Engel.

141 أَسْبَاب: Bağlar-araçlar.

142 Muzâfât: Bir şeyin ekleri, uzantıları. Şeyzer: Günümüzde Suriye'nin kuzeybatısında yer alan tarihî bir şehirdir.

Demek istiyor ki “Akşam Hama ve Şeyzer şehirlerine takarrüp edince vatandan tamamıyla ayrılmış olduğumuzdan, aşk ve garamın ve ihtiyacât-ı rûhâniyyenin esbabı parçalanıyordu.”[143] [590]

لَقَــدْ أَنْكَــرَتْنِي بَعْلَبَــكُّ وأَهْلُهــا   ولَابْــنُ جُــرَيْجٍ في قُــرَى حِمْــصَ أنْكَــرا

الإنْكار، يُقالُ: أنْكَرَهُ إذا جَهِلَهُ.[144]

İbn Cüreyc, İmruülkays’ın arkadaşı. ولَابْنُ جُرَيْجٍ’deki lâm, lâm-u ibtidâiyyedir; cevâb-ı kasem ise mahzuftur, واللهِ لَابنُ جُرَيْجٍ كانَ أَشَدَّ إنْكارًا takdirindedir.[145] Hatta bir nüshada; ولَابنُ جُرَيْجٍ كانَ في حِمْصَ أنْكَرا şeklinde görülmüştür.[146] Birinci surette de كانَ’nin mukadder olması kâbildir; o zaman لَابْنُ’deki lâm, tekit için olur.[147]

İmruülkays, demek istiyor ki “Vatanımdan o kadar uzak oldum ki o akşam dâhil olduğum muhit beni tanımıyordu.”

İmruülkays, bu seyahatinde işreti terk etmemiş ve alkolün, dimağı üzerinde hasıl eylediği tesiri tasvir etmiştir, diyor ki;[148]

وَنَشْـرَبُ حَـتَّى نَحْسَـبَ الخَيْـلَ حَوْلَنَـا   نِقَـــادًا، وحَـــتَّى نَحْسَـــبَ الجَـــوْنَ أشْـــقَرَا

النِّقاد, müfredi نَقَدَة, Bahreyn’e mahsus bir nev‘i koyundur ki biçimsiz, çirkin, ayakları kısa, ufak tefek olur. يُقَالُ: هوَ أَذَلُّ مِنَ النَقَدِ, *esâfil-i nâs* hakkında denir.[149] الجَوْن, -cîm’in fethiyle- esmâ-i ezdâddandır;[150] *beyaza, siyaha ve kırmızıya* denir; cem‘i جُون, -cîm’in zammıyla- ve *yağız ata* da ıtlak olunur. الأشْقَر, *al renkli*. Diyor ki;

---

[143] Garam: Aşk. İhtiyacât-ı rûhâniyye: Manevi gereksinimler.

[144] Tanımamak, çıkartamamak. أنْكَرَ الشَّيْءَ, bir şeyi bildiği hâlde bilmezlikten gelmek anlamına da gelir.

[145] Lâmü’l-ibtidâ, isim cümlesi ya da إنَّ ile başlayan bir cümlenin haberine gelen (bu durumda adı *lâmü’l-muzahlaka* olur) bir edat olup cümlenin anlamını tekit eder. bk. İbn Hişâm en-Nahvî, *Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e‘ârîb,* thk. Fahreddin Kabâve, İstanbul: Dâru’l-Lübâb, 2018, s.298.

[146] İbn Cüreyc de Humus’ta beni tanımaz oldu.

[147] Müellifin ‘birinci surette’ ifadesinden kastı şiirde yer alan ولَابْنُ جُرَيْجٍ في قُرَى حِمْصَ أنْكَرا ifadesidir. Ona göre bu ifadede كان’nin takdir edilmesi mümkündür. Bu durumda أنْكَرَا kelimesi, كانَ’nin haberi olur. كانَ’nin ismi ise هُوَ olup لَابْنُ ifadesine döner. Böylece لَابْنُ’daki ل harfi, ibtidâ lâmı olmaktan ziyade müellifin de ifade ettiği üzere tekit lâmı olur.

[148] İşret: İçki içme. Dimağ: Beyin.

[149] ‘O biçimsiz, çirkin bir koyundan daha değersizdir.’ Esâfil-i nâs: Ayaktakımı.

[150] Esmâ-i ezdâd: Bir kelimenin iki zıt anlam ifade etmesidir.

"Biz, etrafımızda bulunan kısrakları nikâd denilen koyunlar gibi ufak tefek görmeye başlayınca ve siyahı aldan tefrik edemeyecek dereceye gelinceye kadar içeriz." [591]

İmruülkays'ın Muvaffakiyeti ve Hastalığı

Kayser, İmruülkays'ın müracaatına siyasi bir ehemmiyet atfederek bütün metâlibini terviç etmiş ve mükemmel surette mücehhez bir orduyla takviye eylemiştir.[151] Kayser, ordu kumandanları arasında birkaç prens dahi bulundurmuştur; fakat İmruülkays bu muvaffakiyetin netâic-i hasenesini elde edememiştir.[152] Müşarünileyh, Ankara kurbunda hastalanarak vefat etmiştir.

Hastalığının esbabını teşrih eden tarihte bir müşevveşiyet görülüyor;[153] yalnız şurası muhakkaktır ki aldığı hastalıktan vücudu yara bere içinde kalmış ve bundan dolayı *Zü'l-kurûh* namıyla yâd olunmuştur. Esbâb-ı marazı taharri edilirken tarihte garip bir fıkraya tesadüf olunmuştur.[154] Güya İmruülkays'ın düşmanı bulunan Benî Esed kabilesi tarafından et-Tammâh namında birisi, müşarünileyhin harekatını tecessüs etmek üzere hafiyyen İstanbul'a izam olunmuştu.[155] İmruülkays'ın avdeti akabinde merkum, Kayserin huzuruna çıkar ve hakkında siâyet eder.[156] Hazırladığı zemîn-i siâyet ise İmruükays'ın, Kayserin kızıyla muaşaka ettiğini ve bunu musavvir kasideler nazmedip neşr ve işâa etmekte bulunduğunu beyan ile Kayserin infiali ve iğbirarını tahrik etmesinden ibarettir![157]

Tammâh'ın siâyetini nazarısıhhatle telakki eden Kayser de güya İmruülkays'ın itlafını tasarlamış ve hediye olarak Tammâh vasıtasıyla mücevher ve zırhlı bir libâs-ı zerrîni İmruülkays'a göndermiş ve vasıl olacağı her konaktan gerek seyahatine ve gerek ahvâl-i sıhhiyyesine dair malumat itasını rica eylemiştir.[158] İmruülkays de yazın sıcak bir gününde şu mesmûm câmeyi üzerine almış ve terler terlemez muhtevi olduğu eczâ-yı semmiyye, hükmünü icra etmeye başlamış ve bunun tesiri olarak derisi soyulmuştur.[159]

---

[151] Metâlib: İstekler. Terviç etmek: Desteklemek.

[152] Netâic-i hasene: Güzel sonuçlar. İmruülkays, Ankara'da ölmesiyle beraber onlarca yıl Arabistan'da hüküm süren Kinde Krallığı da tarihe karışmış oldu.

[153] Müşevveşiyet: Karışıklık.

[154] Esbâb-ı maraz: Hastalığın sebebi. Taharri etmek: Araştırmak, incelemek.

[155] Tecessüs etmek: Gizliden gizliye araştırmak. Hafiyyen: Gizlice. İzam olunmak: Gönderilmek.

[156] Merkum: Adı geçen kişi. Siâyet: Dedikodu.

[157] Zemîn-i siâyet: Dedikodunun arka planı, altyapısı. Muaşaka etmek: Aşk yaşamak. Musavvir: Tasvir eden, betimleyen. İşâa etmek: Yaymak. İnfial: Sinirlenmek. İğbirar: Darılmak, gücenmek.

[158] Nazarısıhhat: Doğru görmek. İtlaf: Yok etmek. Libâs-ı zerrîn: Altından yapılmış elbise. Ahvâl-i sıhhiyye: Sağlık durumu. İta: Vermek.

[159] Mesmûm câme: Zehirli elbise. Eczâ-yı semmiyye: Zehirli kısımlar, parçalar.

Kayserin Tammâh namında bir Arab'ın vedâatiyle İmruülkays'a kıymetli ve mücevher [592] bir kisvenin göndermiş olduğu muhtemeldir; fakat fıkranın aksâm-ı mütebâkiyesi bir efsaneden başka bir şey değildir.[160]

İmruülkays, İstanbul seferi hakkında söylemiş olduğu manzum seyahatnamede esbâb-ı marazını iki yerde beyan etmiştir. Birisinde sirayet suretiyle Tammâh'dan geçmiş; diğeri de eski bir hastalığın nüksetmiş olması ihtimalini veriyor. Birincisinde diyor ki;

وبُـــدِّلْتُ قَرْحًـــا دَامِيًـــا بَعْـــدَ صِـــحَّةٍ   فَيَـــا لَـــكِ مِـــنْ نُعْـــمَى تَحُـــولَنَّ أَبْؤُسَـــا![161]

لَقَـــدْ طَمَـــحَ الطَّمَّـــاحُ مِـــنْ بُعْـــدِ أَرْضِـــهِ   لِيُلْبِسَـــــنِي مِـــــنْ دائِـــهِ مـــا تَلَبَّسَـــــا[162]

Tercümesi: "Afiyet yerine kanlı yaralar hulul etti. Ne garip saadettir ki felaketlere munkalip oldu! Tammâh, bürünmüş olduğu hastalığı bana geçirmek için ta bulunduğu diyâr-ı baîdeden bana göz dikti."[163]

İmruülkays'ın ikinci beytinden bu hastalığın emrâz-ı sâriyeden olup Tammâh'dan kendisine geçmiş olduğu vazıhan istidlal olunuyor; fakat şârihler, مِنْ دائِهِ tabirini maraz-ı ahlâkîye hamledip o efsaneye bir reng-i hakîkat vermişlerdir.[164] [593]

Kasidenin matlaı:

أَلِمّـــا عَلى الرَّبـــعِ القَـــدِيمِ بِعَسْعَسَـــا   كَـــأنِّي أُنَـــادِي أَوْ أُكَلِّـــمُ أَخْرَسَـــا[165]

فَلَـــوْ أنّ أهـــلَ الدّارِ فيهـــا كَعَهْـــدِهِمْ   وَجَـــدْتُ مَقـــيلاً عِنـــدهمْ وَمُعرَّسَـــا[166]

---

[160] Vedâat: Burada 'vasıtasıyla, dostluğuyla' anlamındadır. Aksâm-ı mütebâkiyesi: Geri kalan kısımları.

[161] دامي, *kanlı*. تَحُولَنَّ, حَوْلًا – يَحُولُ – حَالَ, *tagayyür* manasına. أَبْؤُس, ya *azap* manasında olan بَأْس'in veyahut نُعْمَى'nin mukabili olup *felaket* manasını tazammun eden بُؤْس'un cem'idir. [Mehmed Fehmi]

[162] طَمَحَ, üçüncü babtan masdarı طِمَاح, -كِتَاب vezninde- ve طُمُوح, -قُعُود vezninde- *bir şeye göz dikerek bakmak*. الطَّمَّاح, güya Benî Esed kabilesinden Kayser nezdinde İmruülkays hakkında siâyet edenin ve başka bir rivayete nazaran Kayser'in hediyesini İmruülkays'a isal eden zatın ismidir. [Mehmed Fehmi]

[163] Munkalip olmak: Dönüşmek. Diyâr-ı baîde: Uzak diyarlar.

[164] Emrâz-ı sâriye: Bulaşıcı hastalıklar. Vazıhan: Açık bir şekilde. Maraz-ı ahlâkî: Ahlaki-manevi hastalık. Reng-i hakîkat: Gerçeklik görüntüsü.

[165] الإِلْمَام, -hemze'nin kesriyle- burada *yaklaşmak* manasınadır. عَسْعَس, Benî Âmir'e ait uzun bir dağdır; Dârası vardır. Dâra, etrafı dağlarla muhat vâsi bir ovadır. Esasen As'as, *takarrüp* manasınadır. ﴿واللَّيْلِ إذا عَسْعَسَ﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. [Mehmed Fehmi] Ayetin meali: "Kararmakta olan geceye andolsun!" (Tekvîr, 81/17).

فَـــلا تُنْكِـــرُونِي إنّـــنِي أنَـــا ذَاكُـــمُ   لَيَـــالِيَ حَـــلَّ الـــحَيُّ غَـــوْلاً فَألْعَسَـــا[167]/[168]

Marazın ikinci sebebini mübeyyin beyitlerden:[169]

تَـــأوّبَنِي دَائِي القَـــدِيمُ فَغَلَّسَـــا   أُحَـــاذِرُ أنْ يَرْتَـــدّ دَائِي فأُنْكَسَـــا[170]/[171]

İmruülkays'ın bu beytinden eski ve müzmin bir hastalığa müptela olduğu [594] anlaşılıyor. Belki de sebeb-i mevti olan hastalık da budur; fakat şârihler, bu sarahati de kinayeye kalb edip دَاءٌ قَدِيم tabirini aşk ve garam ile tevil eylemişlerdir. Hâlbuki فأُنْكَسَا delaletiyle marazdan murat, maraz-ı rûhânî olmayıp maraz-ı cismânî olduğu bütün vuzuhuyla tezahür ediyor.[172]

---

[166] المَقِيل ve المَقَال, *nisfü'n-nehârda istirahat etmektir, uyku olsun olmasın.* Bir de istirahat mahalline ıtlak olunur. ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلاً﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. المُعَرَّس, -مُعَظَّم vezninde- *yolculara mahsus konak, menzil.*

هو مَحَلُّ التَّعْرِيسِ والتَّعْرِيسُ، نُزولُ المُسَافِرِ فِي المَنْزِلِ مَسَاءً أوْ صَبَاحًا أوْ عَلَى وَجْهِ الإطْلَاقِ.

[Mehmed Fehmi]

Ayetin meali: "O gün cennetliklere kalınacak yerlerin en iyisi, dinlenme yerlerinin en güzeli bahşedilmiş olacaktır." (Furkân, 25/24).

et-Ta'rîs: Yolcunun akşam veyahut gündüz ya da herhangi bir zamanda dinlenmek için konaklamasıdır.

[167] غَوْل, -ġayn'ın fethi ve vâv'ın sükûnuyla- hurma ağaçları ve suları ihtiva eden bir vadi veyahut bir dağın ismidir. Benî Kilâb'ın Dabbe'ye mağlubiyetleri bu mevkide tesadüf etmiştir. Onun için Arapların eyyâm-ı mahsûselerinden birini teşkil ediyor. الألْعَس, Benî Âmir b. Sa'saa diyarında bir dağdır. [Mehmed Fehmi]

[168] As'as'ta bulunan terk edilmiş eski evlere yaklaşın! Âdeta bir sağıra sesleniyor ve onunla konuşuyor gibiyim!

Eğer bu terk edilmiş evlerin sahipleri, eski günlerdeki gibi burada olsalardı kendime, dinlenme ve istirahat yeri bulacaktım!

Beni garipsemeyin; ben işte oyum! Kabilenin Gavl ve El'as dağlarında konakladığı gecelerdeki kişi!

[169] Mübeyyin: Açıklayan, ortaya koyan.

[170] التَّأَوُّب, *geceyle beraber gelmek.* التَّغْلِيس, المَجِيءُ فِي الغَلَسِ, *karanlıkta gelmek.* [Mehmed Fehmi]

[171] Kadim hastalığım, geceleyin karanlıkta geldi. Hastalığımın tekrar bedenime dönüp nüksetmesinden endişeleniyorum.

[172] Sebeb-i mevt: Ölüm sebebi. Kalb etmek: Çevirmek, yorumlamak. Maraz-ı rûhânî: Manevi hastalık. Maraz-ı cismânî: Fiziksel hastalık. Müellif burada şârihlerin, İmruülkays'ın beyitlerinde yer alan ifadeleri somut bir hastalıktan ziyade 'soyut olan aşk acısı ve ızdırabı' şeklinde yorumlamalarına karşı çıkmış ve İmruülkays'ın hastalığının, giydiği elbiseden ziyade kendisinde var olan müzmin bir hastalıktan kaynaklandığını ifade etmiştir.

فإمّـا تَـرَيْني لا أُغَمِّـضُ سَـاعَةً مِـنَ اللّيـلِ إلّا أنْ أُكِـبَّ فَأنْعَسَـا[173]/[174]

İmruülkays, bu beyitle cismani hastalığın ızdırabâtını tasvir etmiştir. Aşk ve garamdan mütevellit uykusuzluk muttarit olur ve uyuklamak tabiriyle ifade olunmaz. Zira âşıkın gözüne uyku girmez. Zaten 'yüz üstü yıkılıp düşmek suretiyle uyuklarım' demesi meseleyi izah etmiştir.[175]

İmruülkays, hastalığa düçar olmazdan evvel kahramanlığını hatırlayarak hastalık münasebetiyle ne kadar bitap düştüğünü tasvir ediyor, diyor ki;

فَيَـا رُبَّ مَكْـرُوبٍ كَـرَرْتُ وَرَاءَهُ وطاعَنْـتُ عَنْـهُ الخَيْـلَ حَـتَّى تَنَفَّسَـا[176]

ومـا خِلْـتُ تَـبْرِيحَ الحَيـاةِ كَمـا أرَى تَضِـيقُ ذِراعِي أنْ أقُـومَ فأَلْبَسَـا[177]

Demek istiyor ki;

"Bu hastalıktan evvel, nice düçâr-ı felâket olanların imdadına yetiştim, arkalarından koştum; sağa sola hücum ettim ve onları kurtardım. Hiç [595] hayalimden geçmezdi ki hayatın âlâm ve ızdırabâtını, elbisemi giymek için kolumda tâb ve tüvan olmayacak derecede beni zayıf düşürsün."[178]

فَلَـوْ أنّهـا نَفْـسٌ تَمُـوتُ جَمِيعَـةً ولَكِنّهـا نَفْـسٌ تَسَـاقَطُ أنْفُسَـا

لَوْ, burada ya şart veyahut temenni içindir. Şart için olursa cevabı, "لَكانَ ذٰلكَ أهْوَنُ عَلَيَّ" mealinde[179] mukadder bir cümledir ki muhatapça malum olduğu için hazfolunmuştur. جَميعَةً, مَرَّةً واحِدَةً manasınadır. Yani, "Keşke nefsim, birden ölse de kurtulsam! Hâlbuki öyle değil; peyderpey sukut edip gidiyor. Bu suretle ölmenin azap ve ızdırabı uzun oluyor." demektir ki ölen her lahzayı bir nefs farz etmiştir.[180]

---

173 الإكْبَاب, *yüzüstü yıkılıp düşmek,* lazım ve müteaddidir. النُّعَاس, *uyuklamak, uyku basarken havassa arız olan fütur*. [Mehmed Fehmi]

174 Yüzüstü yıkılıp düşmek suretiyle uyuklamak dışında geceleyin bir an bile gözüme uyku girmez.

175 Muttarit: Devamlı, sürekli. Müellif burada İmruülkays'ın hastalığının vücudundaki bir hastalık olduğunu delillendirmek için beyitteki 'uyuklamak' anlamındaki نُعَاس ifadesine atıf yapmıştır. Daha sonra 'Şayet İmruülkays'ın acısı ve hastalığı aşktan ötürü olsaydı bu acı, onun ara sıra uyumasına imkân vermezdi; çünkü aşk acısı, süreklidir.' yorumunda bulunarak İmruülkays hakkındaki aşk iddialarını reddetmiştir.

176 مَكْرُوب, *gamkîn*. الكَرّ, -kâf'ın fethi ve râ'nın teşdîdiyle- *öndeki düşmana hücum ettikten sonra arkaya dönüp saldırmak*. التَّنَفُّس, *nefes almak, istirahat etmek*. [Mehmed Fehmi]

177 التَّبْرِيح, *belanın teşeddüt etmesi*. فأَلْبَسَا, فأَلْبَسُ ثِيابِي takdirindedir. [Mehmed Fehmi] 'Elbiselerimi giyerim' anlamındadır.

178 Düçâr-ı felâket: Felakete uğramak. Âlâm: Acılar. Tâb: Güç-kuvvet. Tüvan: Kuvvet.

179 Bu bana daha hafif gelirdi.

180 Nefs: Burada 'can' anlamındadır.

el-Vezîr Ebû Bekir ise تَسَاقطُ kelimesini, -tâ'nın zammı ve ḳâf'ın kesriyle- okuyor ve o zaman beytin manası değişiyor. Yani, "Öyle bir nefistir ki onun ölmesiyle birçok nefisler mahvolup gider." Abde b. et-Tabîb'in:

فمـا كانَ قَـيْسٌ هَلْكُـهُ هَلْـكَ واحِـدٍ وَلَكِنَّـــــهُ بُنْيـــــانُ قَـــــوْمٍ تَهَـــــدَّما[181]

beyti gibidir. Beytin iki mısraı beynindeki münasebet itibarıyla birinci tevil, bazılarınca daha münasiptir.

Câbir b. Huney et-Tağlibî, İmruülkays için sedye (sedia) yapmış ve onu içinde kaldırmıştır. Buna imaen İmruülkays diyor ki;

فإِمّـــا تَـــرَيْنِي في رِحالَـــةِ جـــابِرٍ على حَـــــرَجٍ كالْقَـــــرِّ تَخْفِـــقُ أكْفـــانِي

رِحالة, -râ'nın kesriyle- *sedye* ve mutlakan *eğer* -سَرْج- [596] manasına gelir;[182] cem'i رَحائِل. Bir de süratle koşmak için tahtasız olarak halis deriden mamul eğer takımına ıtlak olunur. Burada ise Câbir b. Huney et-Tağlibî tarafından yapılan sedye manasınadır.

Câbir, esasen marangozdu. İmruülkays onu yolda tesadüf edilecek marangozluk işlerinde kullanmak üzere sûret-i mahsûsada almış olduğu muhtemeldir.[183]

حَرَج, -fethateyn ile- حُرْجُوج manasınadır. حُرْجُوج, ya *uzun ve ince* veyahut *kuvvetli, boylu ve cesim nâkaya* denir; cem'i حَراجِيج. Bir de ölülerin nakline mahsus teskere gibi bir alete ıtlak olunur; fakat رِحالَة denildikten sonra حَرَج'in *deve* ile tefsiri daha muvafıktır. القَرّ, -ḳâf'ın fethi ve râ'nın teşdîdiyle- *palan ile semer arasında bir şeye* ıtlak olunur ve *hevdec ve mahfeye* denir. Burada *hevdec manası* muvafıktır. الخَفْق, ikinci babtan burada rüzgarın temasıyla İmruülkays'ın elbisesinde hasıl olan *temevvüç* manasınadır.[184] أكْفان'den murat *elbisesidir*. İmruülkays, vefat edeceğini bildiği için ya elbisesiyle defnolunacağını farz etmiş veyahut sedyeye girdiği zaman üzerindeki elbiseyi son elbise olarak tasavvur etmiştir. Demek istiyor ki;

"Beni, Harac denilen deve üzerinde Câbir'in mahfe şeklindeki sedyesinde kefenlerimin temevvüç ettiği sıralarda görmeliydin."

---

181 Kays'ın ölümü tek bir kişinin ölümü değildi; bilakis bir kabilenin paramparça olan duvarı gibiydi!

182 Mutlakan: Genel olarak.

183 Sûret-i mahsûsa: Özel olarak.

184 Temevvüç: Dalgalanmak.

İmruülkays, Ankara'ya muvasalat ederken hastalığı kesb-i şiddet eder.[185] O esnada vefat eden bir prensesin mezarı kazılır. Hayattan kat'ı ümîd eden İmruülkays, hâl-i ihtizârında:[186]

أَجَارَتَنـــــــا! إنّ الخُطُـــــوبَ تَنُـــــوبُ   وإنِّي مُقـــيمٌ مـــا أقـــامَ عَســـيبُ[187] [٥٩٧]

أجارَتَنـــــــا! إنّـــا غَريبَـــانِ هَهُنـــا   وكُلُّ غَريـــــبٍ لِلْغَريــــــبِ نَســـــيبُ[188]

kıtasını irtical eder.[189]

Kıta-i mezkûre, İmruülkays'ın son şiiri olduğu rivayet olunuyor.

Rum Tarihlerinde İmruülkays

Rum muerrihleri, mesela Nunoz (Nonos) ve Prokop (Procope), İmruülkays'tan bahsederken demişler ki;[190]

"İmruülkays, Kayser Justinianus (483-565) ile görüşmezden evvel Irak hükümdarı el-Münzir ile Benî Esed kabilesine karşı galibiyeti temin etmek için Muâviye namındaki oğlunu bir heyet-i mahsûsa ile beraber Kayser nezdine izam ederek ondan muavenet talebinde bulunmuştur. Kayser müşarünileyh, İmruülkays'ın talebini is'âf edip Yemen'e bir ordu sevkiyle mülkün kendisine iadesi zımnında muavenet etmek üzere Necâşî ile muhabere etmiştir;[191] fakat İmruülkays muhaberenin neticesine intizar etmeyip bizzat Kayser müşarünileyh ile görüşmek üzere Kostantiniye'ye azimet etmiştir. Kayser, İmruülkays'ı hüsnüsûretle kabul edip icap eden muaveneti ifa edeceğini vadetmiştir."

Yalnız muerrih Nunoz diyor ki; "Kayser müşarünileyh, Filistin kıtasının idaresini İmruülkays'a tevdi etmiş ve taç ve tahtının iadesi emrinde taahhüdatta bulunmamıştır. İmruülkays ise memnun olmayarak vatanına avdet ey-

---

185 Muvasalat: Ulaşmak, varmak. Kesb-i şiddet etmek: Şiddetlenmek, artmak.

186 Kat'ı ümîd: Ümidi kesmek. Hâl-i ihtizâr: Ölüm sırasında.

187 الخُطُوب, müfredi خَطْب, -ẖâ'nın fethi ve ṭâ'nın sükûnuyla-, burada *emr-i hatîr* manasınadır.

عَسِيب, Necid'de meşhur bir dağdır. يُقالُ: لَا أفْعَلُ كَذَا مَا أَقَامَ عَسِيبُ. [Mehmed Fehmi]

"'Asîb dağı var oldukça bunu yapmam!" anlamında bir darbımeseldir.

188 نَسِيب'in cem'i نُسَبَاء, -nûn'un zammı ve sîn'in fethiyle- ve أَنْسِبَاء, *şerîk-i neseb olanlar*. [Mehmed Fehmi]

189 Komşum! Şüphe yok ki felaketler gelip çatıyor; bununla beraber ben buradayım Asîb dağı var oldukça!

Komşum! Gurbette iki yabancıyız! Aslında her yabancı, kendisi gibi gurbette yabancı olanın akrabasıdır!

190 Müellif bu bilgiyi Luvîs Şeyho'dan aktarmıştır. bk. Luvîs Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye,* Beyrut: Matbaatü Âbâ el-Murselîn el-Yesûiyyîn, 1890, c.1, s.35.

191 İs'âf etmek: Birisinin isteğini yerine getirmek. Zımnında: Maksadıyla, amacıyla.

lemiş ve esnâ-yı râhda çiçek hastalığı kabilinden bir maraza giriftar olup 565 sene-i mîlâdiyyesinde terk-i hayât eylemiştir."

El yazısıyla muharrer eski bir kitapta atideki fıkra görülmüştür:[192]

"İmruülkays'ın haber-i vefâtı Kayser müşarünileyhe tebliğ olununca heykelinin [598] mermerden yapılmasıyla türbesi üzerine rekzedilmesi Kayser tarafından emrolunmuştur. İmruülkays'ın heykeli, Halife Me'mûn zamanına kadar türbesi üzerinde kaimdi. Hatta Halîfe-i müşârünileyh, Rum memleketine geldiği zaman heykeli bizzat müşahade etmiştir." *(Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye).*

İmruülkays, vefat etmezden evvel atidedeki beyitleri inşad etmiş olduğu mervîdir:

ألا أبْلِغْ بَني حُجْرِ بْنِ عَمْروٍ وأبْلِغْ ذٰلِكَ الحَيَّ الحَديدَا[193]

بِأنِّي قَدْ هَلَكْتُ بِأرْضِ قَوْمٍ سَحِيقًا مِنْ دِيارِكُمُ بَعيدَا[194]

ولَوْ أنِّي هَلَكْتُ بِأرْضِ قَوْمِي لَقُلْتُ: المَوْتُ حَقٌّ لا خُلُودَا

أعالِجُ مُلْكَ قَيْصَرَ كُلَّ يَومٍ وأجْدِرْ بِالْمَنِيَّةِ أنْ تَقُودَا[195]

İmruülkays, İstanbul'a azimet ederken kıymetli zırhlarıyla silahlarının ve Hint namındaki kerimesinin Semev'el nezdinde keyfiyet-i tevdii evvelce 425-426 sahifelerinde beyan olunmuş olduğundan tekrarına lüzum görülmemiştir.[196]

---

[192] *"El yazısıyla muharrer eski bir kitapta atideki fikra görülmüştür."* ifadesinin müellife ait olmadığını belirtmekte fayda vardır. Diğer bir ifadeyle müellifin, "el yazısıyla … yazılmıştır." cümlesinden hareketle ilgili pasajın bizzat kendisi tarafından görüldüğü şeklinde bir kanaate varılmamalıdır. Müellifin 'görülmüştür' şeklinde edilgen bir fiil kullanıp bu fiili alıntılanan pasajın dışında tutmasının sehven olduğunu düşünüyoruz. Mezkûr ifade, Luvîs Şeyho tarafından kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye,* c.1, s.35.

[193] الحَدِيد, *kavi* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[194] سَحِيق, *uzak* demektir. [Mehmed Fehmi]

[195] Kulak ver diyeceklerime! Benû Hucr b. Amr'a ve o kuvvetli kabileye haber ver!
Diyarlarınızdan çok uzakta, ötede başka bir milletin topraklarında öldüğümü söyle!
Kendi insanlarımın topraklarında ölseydim, 'ölüm gerçektir, ölümsüzlük yoktur.' derdim (ağrıma gitmezdi).
Her gün Kayser'in mülkünü de talep ederdim. Ancak atalarımı sürüklediği yere beni de sürüklemesi ölüme ne de yaraşır!

[196] Keyfiyet-i tevdii: Nasıl emanet ettiği. Daha önce Semev'el başlığı altında aktardığı bilgilere atıf yapmıştır.

İmruülkays'ın Hayât-ı Edebiyyesi

İmruülkays, bir hârika-i zeka idi. Pek gençken sanat-ı şiiri dayısı Mühelhil'den öğrenmiş ve sonradan muasırı bulunan bütün şu'arâya tefevvuk etmiştir.[197] İmruülkays'ın söylediği ilk beyitler:

أذودُ القَــــــــوافِيَ عَـــــــنِّي ذِيـــــــادا   ذِيـــــادَ غُــــــلامٍ جَـــــريءٍ جَـــــوادا[198]

فلَمَّـــــــــا كَـــــــثُرْنَ وعَنَّيْنَـــــــــهُ   تَخَـــــيَّرَ مِــــــنْهُنَّ سِـــــتًّا جِيــــــادا[199]

فـــــــأعْزِلُ مَرْجانَهـــــــا جانِبًـــــــا   وآخُـــذُ مِــــنْ دُرِّهـــا المُسْـــتَجادا[200] [٥٩٩]

Memleketin siyasetini idare etmekle mükellef olan zevat için şiirle uğraşmak muvafık olamayacağından, İmruülkays'ın şiire inhimakını pederi Hucr tensip etmemişti.[201] Pederinin mükerreren vuku bulan ihtaratına isgâ etmemesi; bir de ayş ve işrete dalmak, heva ve hevese kapılmak gibi aile-i hükümdârînin mutehallik olmaları lazım gelen ahlak ve adap ile kâbil-i telif olmayan bazı ahval ve harekatı pederinin teveccühünden mahrumiyetine ve münferiden imrâr-ı hayât etmesine bâis olmuştu.[202] İmruülkays, infirat hâlinde geçirdiği hayatın netâicinden biri, sanat-ı şiiri ilerletmek olmuştur.

İmruülkays; gazelde, atların vasfında, menâzilin tasvirinde, kinaye ve teşbihlerde mahir bir sanatkârdı. İmruülkays'ın istimal ettiği elfâz, gayet fasihtir; ibarelerinin sebki pek metindir; az lafızlarda birçok manalar sığdırır; teşbihlerde, istiare ve mecazlarda şu'arâ-yı Câhiliyye'nin rehberidir.

---

[197] Tefevvuk etmek: Üstün olmak, başkalarını geride bırakmak.

[198] أَذُود, masdarı ذَوْد ve ذِيَاد, *defetmek.*

يُقالُ: رَجُلٌ ذَائِدٌ أيْ حَامِي الحَقِيقَةِ دَفَّاعٌ مِنْ قَومٍ ذُوَّدٍ وَذُوَّادٍ.

[Mehmed Fehmi]
Hakkı savunan ve haksızlığa karşı koyan, aynı şekilde hakkı savunan bir kabileden olan adamı ifade etmek için رَجُلٌ ذَائِدٌ denir.

[199] وعَنَّيْنَهُ, التَّعْنِيَة, *hapsetmek, tazyik etmek ve esir kılmak.* [Mehmed Fehmi]

[200] Şiirlerimin çoğaldığını görünce cesur kişinin asil atları geri çevirdiği gibi bu şiirlerden bazılarını üzerimden defederim.
Cesur kişi, atlar çoğalıp kendisini bitkin düşürdüğünde onlardan altı asil at seçer, (ben de şiirlerde öyle yaparım).
Mercanını ayıklar, bir tarafa koyar ve kaliteli görülen incisini alırım!

[201] İnhimak: Düşkün olmak. Tensip etmek: Uygun bulmak.

[202] İhtarat: Uyarılar. İsgâ etmek: Kulak vermek, dinlemek. Mutehallik olmak: Ahlaklanmak, bir huy ile huylanmak. Kâbil-i telif olmayan: Örtüşmeyen, uygun düşmeyen. Ahval ve harekat: Hâl-hareketler. Teveccüh: Burada 'ilgi' manasındadır. Münferiden: Tek başına. İmrâr-ı hayât: Hayat geçirmek, yaşam sürdürmek: Bâis olmak: Neden olmak.

Menâzilin enkazını söyletmek, gazelde rakik hisler tazmin etmek, İmruülkays'ın ibdââtındandır.[203] Bu sanatta bütün şu'arâ-yı Câhiliyye, İmruülkays'ın mukallidi ve şakirdi sayılır. İmruülkays, şiirin aksamını tefrik etmiş, teşbihlerde mutâbakat-ı tâmmeyi gözetmiş, kısrakların tavsifinde teferrüt eylemiştir. İmruülkays şu'arâ-yı Câhiliyye'nin şehadetiyle Cahiliye şu'arâsının eş'arıdır.

Lebîd, Kûfe'den geçerken Benî Nehd ona sormuşlar: "مَنْ أَشْعَرُ النَّاسِ؟"[204] Cevaben "المَلِكُ الضِّلِّيلُ" demiş.[205] "ثُمَّ مَنْ؟" sualine cevaben "الغُلامُ القَتِيلُ" demiş.[206] الغلامُ القَتيل'den murat, muallaka sahibi Tarafe b. el-Abd'dir. [600]

el-Cumahî diyor ki; Ferezdak'a sorulmuş:

مَنْ أَشْعَرُ النَّاسِ؟

قَال: ذُو القُروحِ حَيْثُ يقولُ:

وَقَاهُمْ جَدُّهُمْ بِبَنِي أَبِيهِمْ وبِالْأَشْقَيْنَ ما كان العِقَابُ

جَدّ, burada *tâli'* manasınadır. بَنِي أَبِيهِمْ'den murat Benî Kinâne; çünkü Esed ile Kinâne kardeştirler; her ikisi Huzeyme'nin evladıdırlar. ما كانَ, ما sıla ve haşivdir yahut masdariyet içindir, كَوْنُ العِقاب tevilindedir. Bu beyit, *tıbâk* ve *murâatü'n-nazîr* sanatlarını muhtevidir.[207]

---

[203] Menâzil: Evler. Burada ahalisi göçmüş evler kastedilmiştir. İbdâât: İcatlar. Terk edilmiş evlere ağlamak, gazel bölümünü ince ve etkili lafızlarla donatmak gibi özellikler İmruülkays'ın şairler arasında öncü olmasına etki etmiştir. İbn Sellâm'ın, edebiyat âlimlerinin İmruülkays hakkındaki şu açıklamasına yer vermesi müellifin yukarıdaki açıklamasını aydınlatması yönüyle önemlidir: "İmruülkays, şairlerin söylemediği şeyleri söylemiş değildir. Ancak yeni bulduğu manalarla Arapların öncüsü olmuştur. Araplar bunları güzel bulmuş; şairler de bu konuda onun yolundan gitmiştir. Bunlar; dostlarının durmalarını talep etmesi, terk edilen diyarlara ağlaması, kasidenin giriş bölümünün/nesîbin incelikli/samimi olması, sözlerinin, dinleyiciye nüfuz etmesi, kadınları ceylanlara ve gizli saklı olan bembeyaz yumurtaya benzetmesi, atları kartallara ve asalara benzetmesi, yabani hayvanlara aman vermeyecek derecede hızlı koşan atları dile getirmesi, teşbihi güzel yapması, kasidenin nesîb bölümü ile ilerleyen bölümlerde vurgulamak istediğini iyi bir şekilde ayırması." İbn Sellâm, dakik bir şekilde İmruülkays'ın ön planda olduğu hususları vurgulayarak şairlerin öncüsü olmasının aslında birtakım gerekçelere bağlı olduğunu ortaya koymuştur. İbn Sellâm, *Tabakât,* c.1, s. 55.

[204] İnsanların en üstün şairi kimdir?

[205] el-Melikü'd-dıllîl yani şaşkın/kaybeden prens olan İmruülkays'tır.

[206] "Öldürülen delikanlı." Tarafe'nin nasıl öldürüldüğü ile ilgili izahat, eserin ilerleyen sayfalarında müellif tarafından aktarılmıştır.

[207] Tıbâk: Belagat ilminin bedî kısmında ele alınan bir sanattır. Mutâbakat, tatbik, tezat gibi isimlerle de bilinmektedir. Istılahta; anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin cümlede uyum içinde olmasıdır. Örneğin "Büyük-küçük demeden herkes seferber ol-

İmruülkays, asıl pederini katleden Benî Esed kabilesini takip etmişti. Onları hâl-i firârda bulunca intikamını ammizadeleri Benî Kinâne'de almıştır. Onun için diyor ki; "Tâli', Benî Esed'i ammizadelerinin katilleri münasebetiyle vikaye etmiş ve ceza ve ukubet, bedbahtların nasibi olmuştur."[208]

Şu'arâ hakkında izahat talep eden Abbas b. Abdülmuttalib'e Hz. Ömer buyurmuşlar ki;

"اِمْرُؤُ القَيْسِ، سَابِقُهُمْ؛ خَسَفَ لَهُمْ عَينَ الشِّعْرِ، فافْتَقَرَ عنْ مَعانٍ عُورٍ أَصَحَّ بَصَرٍ." أيْ فَتَحَ عَنْ مَعانٍ غامِضَةٍ.

الخَسْف, *namütenahi su çıkaran kuyu kazmak.*[209] افْتِقار, burada *açmak* manasınadır; *kazmak* manasındaki فقر'dan alınmıştır. عُور, أَعْوَر'ın cem'idir, *yek-çeşm.*[210]

du." cümlesinde 'büyük-küçük' kelimeleri arasında tıbâk vardır. Murâatü'n-nazîr: Tıbâk'ın aksine aralarında zıtlık dışında mana itibarıyla ilişki bulunan bir veya daha fazla ifadeyi bir cümlede bir araya getirmektir. 'İlim talebesi defterini, kalemini, kitaplarını topladı.' cümlesindeki 'defter, kalem, kitap' kelimelerinde murâatü'n-nazîr vardır. Zira aynı çerçevede değerlendirilen birbiriyle uyumlu kelimelerdir.
Müellifin aktardığı ve Ferezdak'ın beğendiğini belirttiği beyit kelime kelime incelenmeye ve tetkik edilmeye şayandır. Zira gerek İslami dönemin en önemli şairlerinden Ferezdak'ın gerekse Arap edebiyatının ünlü münekkitlerinden Asmaî'nin aynı beyit üzerinden İmruülkays'ı en üstün şair görmesi, beytin ince bir anlam taşıdığına işarettir. Nitekim Asmaî, *"İmruülkays'un şu beytine benzer bir beyte sahip dünyada bir şair bilmiyorum."* diyerek İmruülkays'ın yukarıdaki beytini aktarmıştır. Bununla beraber o, İmruülkays'ın beytinin benzerini görmemesinin sebebine değinmemiştir. Asmaî'nin görüşünü aktaran Ebû Hâtim de konuyla ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. Bununla beraber beyitlerdeki mesel özelliğini haiz ifadelerin, Asmaî'nin beğenisini kazandığı söylenebilir. İbn Kuteybe de aynı beytin mesel olarak kullanıldığını ifade ederek anlamına dikkat çekmiştir. Ebû Mansûr es-Seâlibî (öl. 429/1038) ise 'Câhiliye şiirinden güzel görülen beyitler/kullanışlı sözler' başlığı altında beyte yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Asmaî, *Fuhûle,* s.19-20; Asmaî, *el-Asmaiyyât,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdüsselâm Hârûn, Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Bs., 1955, s.131; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r,* c.1, s.107-112; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara,* thk. Abdülfettâh M. el-Hulv, Kahire: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 2. Bs., 1981, s.45-46; *el-Hikem ve el-Emsâl fî şi'ri'l-Mütenebbî,* haz. Muhammed İbrâhim Selîm, Kahire : Dârü't-Talâi', 2014, s.29; İbn Sîde, *el-Muhkem ve el-Muhît el-A'zam,* thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, c.8, s.307; İbn Abdürabbih, *İkdü'l-Ferîd,* c.3, s.77-78.

208 Tâli': Şans, talih. Vikaye etmek: Korumak. Cümlede geçen 'katil' kelimesi fail olarak okunmamalıdır. Burada 'katil', قَتَلَ fiilinin masdarı olarak gelmiştir. Dolayısıyla anlam, 'ammizadelerinin öldürülmeleri…' şeklinde olur.

209 Namütenahi: Bitmeyen.

210 Yek-çeşm: Tez gözlü.

Hz. Ömer, demek istiyor ki; “İmruülkays, şu‘arâ için bitmez tükenmez bir menba‘ı şiir ve edeb kazdı ve manaların o sakat gözlerine nûr-u basar bahşetti.” [601]

Bundan maksadı Nizâr’ın fesahatine malik olmayan Yemen ahalisine İmruülkays, Nizâr’ın fesahatini temin etmiş ve manaları düzeltmiştir. Çünkü İmruülkays, nesep cihetiyle Yemenî; menşe ve mesken itibarıyla Nizârî’dir.

İmam Ali, İmruülkays’ı tavsif ederken,

"رَأَيْتُهُ أَحْسَنَهُمْ نادِرَةً، وأَسْبَقَهُمْ بادِرَةً؛ وإنّه لَمْ يَقُلْ لِرَغْبَةٍ أَوْ رَهْبَةٍ"

buyurmuşlardır.[211]

İmruülkays, az şiir söylemiştir; fakat söylediği şiirler, metin ve munakkahtır. Mamafih az dediğimiz, elde mevcut olan edebiyyât-ı Câhiliyye’nin kemiyetine göredir. Zaten evvelce de beyan olunduğu vecihle şu‘arâ-yı Câhiliyye’nin bütün âsâr-ı edebiyyeleri elde edilememiş, kısm-ı a‘zamı ziyâa uğramıştır.

İmruülkays teşbihlerde, elfâzın sebk ve rabtında ve hüsnüintihâbında ve bilhassa kasidelerin hüsnümatlaında meleke sahibidir. İkinci asr-ı hicrînin eâzim-i şu‘arâsından ve Muhdesîn denilen üçüncü tabaka-i şu‘arânın serâmedânından Emevî ve Abbâsîler’in devr-i saltanatlarını idrak ve 168 sene-i hicriyyesinde vefat eden Beşşâr b. Bürd diyor ki;[212] “İmruülkays’ın:

كَـأَنَّ قُلـوبَ الطَّـيْرِ رَطْبًـا ويابِسًـا   لَدَى وَكْرِهـا، العُنـابُ والحَشَـفُ[213] البَـالِي [٦٠٢]

beytini işittiğim tarihten itibaren,

---

211 Ender manaların en güzeline sahip olan, manalara/şiirsel temalara diğer şairlerden daha çabuk ulaşan, bir şeyi tamah ederek veya bir şeyden endişelenerek (arzusu veya korkusundan dolayı) şiir söylemeyen kişidir.

212 Üstâd-ı Âzam Abdülhak Hâmid Bey Efendi’nin Âsâr-ı Müfîde Kütüphanesi heyet-i muhteremesi tarafından neşrolunan *Külliyât-ı âsâr’*ından ikinci kısım *Mektuplar’*ında Beşşâr’ın terceme-i hâli ve müntehap eş‘ârı hakkında izahatı havi bir makâle-i mahsûsemiz vardır. [Mehmed Fehmi]

Eâzim-i şu‘arâ: Büyük şairler. Serâmedân: İleri gelenler. Müellifin atıfta bulunduğu yazı, Abdülhak Hâmid Tarhan’ın (1852-1937) *Külliyât-ı âsâr: Mektuplar* eserinin ikinci cildinin 155-183 sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif, bu yazıda Beşşâr b. Bürd’ün hayatı, akidesi, şiirindeki temaları ve hayata bakışı hakkında bilgi aktarmış; birçok şiirini de çevirisiyle beraber okuyucuya sunmuştur. Yazı, *“Dârülfunûn-i Osmânî Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye Muallimi Fehmî Bağdâdî”* adıyla kaleme alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülhak Hâmid, *Külliyât-ı âsâr: Mektuplar,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334, c.2, s.155-183.

213 الوَكْر, -vâv’ın fethi ve kâf’ın sükûnuyla- *yuva,* cem‘i وُكُور, أَوْكُر ve أَوْكَار âhirindeki هَا, evvelki beyitlerde zikrolunan av kuşlarına aittir. العُنّاب, -رُمَّان vezninde- *kırmızı ve tatlı bir nev‘i yemiş*. الحَشَف, -fethateyn ile- *kuru ve tatsız hurma taneleri*. البَالِي, *eskimiş ve çürümüş* demektir. [Mehmed Fehmi]

كَــأَنَّ مُثــارَ النَّقْــعِ فَــوْقَ رُؤُسِــنا وأَسْــــيافَنا لَيْــــلٌ تَهــــاوَى كَواكِبُــــهْ[214]

beytini söyleyinceye kadar pek çok it'âb-ı zihin ettim."[215] Beşşâr'ı yoran, İmruülkays'ın teşbihindeki sanattır.

İmruülkays, beytinde iki şeyi muhtelif şekilde iki şeye teşbih ediyor ve binaenaleyh iki levha tasvir etmiş oluyor. Birisi, avcı kuşların yuvaları etrafında yayılan kuşların taze yüreklerini hünnap ağacının altında dökülen hünnap (çilan) tanelerine; ikincisi, yüreklerin eskilerini hurma ağacının altında dökülen kuru ve çürük hurma tanelerine teşbih etmesidir.

el-Vezîr Ebû Bekir, bu beytin şerhinde diyor ki;[216] "Avcı kuşlardan '*ukâb* denilen tavşancılın yavruları kuşun yüreklerini yemezler; yüreklerini yemedikleri gibi bağırsakları da yemezler. Onun için el-Ukâbü'l-kâsibe (العُقابُ الكاسِبة) denilen anaları, yem olarak onlara getirdiği kuşların taze ve eskileri ve bayat yürekleri yuvalarının etrafında yayılır."

Hasılı İmruülkays, avcı kuşların yuvalarını ihtiva eden mahalli bir bahçeye teşbih ediyor; öyle bir bahçe ki hünnap ve hurma ağaçlarını muhtevidir. Vezîr müşarünileyh diyor ki; "Edebiyyât-ı Câhiliyye'deki teşbihlerde İmruülkays'ın bu beyti, bütün ruvâtın icmaıyla birinciliği ihraz etmiştir."[217]

Beşşâr'ın beytine gelince; Beşşâr diyor ki;

"Yerden kopan ve başlarımız üzerine dökülen zerrât-ı hâk, kılıçlarımızın iltimââtı arasında güya bir gecedir ki kevâkibi sukut ediyor."[218]

Bittabi zerrât-ı hâkı geceye ve kılıçların iltimaâtı tesâkut-u şühube teşbih etmiştir.[219]

Âmâ olduğu hâlde Beşşâr'ın bu teşbihi de şüphe yok ki bir hârika-i beyândır. [603]

İmruülkays'ın, teşbîh-i müvâradâtında şairin nazargâh-ı temâşasına maruz olması lazım gelen bedayi ve mehâsin noktainazarından tabiatın pek muannit bir imsakına rast gelen Cezîretülarap gibi mahrûm-i nefâis bir muhitin, takriben bin beş yüz sene evvelki asrın zâde-i nutk ve beyanı olmasına naza-

---

214 النَّقْع, -nûn'un fethiyle- *toz, toprak.* المُثَار, -mîm'in zammıyla- masdarı إِثَارَة, -hemze'nin kesriyle- *toz koparmak.* تَهاوَى, تَتَهَاوَى takdirindedir. [Mehmed Fehmi]

215 İt'âb-ı zihin: Zihni yormak.

216 el-Vezîr Ebû Bekir'den kasıt ileride de değineceğimiz üzere Endülüs'ün önemli âlimlerinden Âsım b. Eyyûb el-Batalyevsî'dir (öl. 494/1000). İmruülkays'ın *Dîvân*'ını şerh etmiştir. Müellif de bu şerhe atıf yapmıştır.

217 Ruvât: Râviler. Şiir râvileri kastedilmiştir.

218 Zerrât-ı hâk: Toprak taneleri. İltimâât: Parıltılar. Kevâkib: Yıldızlar. Sukut etmek: Düşmek.

219 Tesâkut-u şühub: Yıldızların, meteorların art arda düşmesi.

ran teşbihte gösterdiği bu maharet ilm-i beyânda mümtaz bir mevki ihraz etse sezadır.[220]

İmruülkays'ın ulüvv-i nefsi ve yüksek düşüncesi hakkındaki beyitlerinden:

فَلَــــوْ أنَّمـــــا أسْـــــعَى لِأدْنَى مَعيشـــــةٍ كَفـــانِي ولَـــمْ أطْلُـــبْ، قليـــلٌ مِـــنَ المَـــالِ

ولَكِنَّمـــــا أسْـــــعَى لِمَجْـــــدٍ مُؤَثَّـــــلٍ وقـــدْ يُـــدْرِكُ المَجْـــدَ المُؤَثَّـــلَ أمْثـــالِي[221]

Demek istiyor ki; "Benim çalıştığım sedd-i ramak için değildir; az bir servet, emr-i maîşeti temin eder... Asıl bu mesai, şanlı bir târîh-i mecd ve şerefi tesis etmek içindir. Buna da emsalim nail olabilir..."[222]

İmruülkays'ın Durûb-i Emsâli

İmruülkays'ın birçok mazmunları durûb-i emsâl hükmüne geçmiştir. Mesela:

إذا المَــرْءُ لَــمْ يَخْــزُنْ عَلَيــهِ لِســانَهُ فَلَـــيْسَ على شَيْءٍ سِـــواهُ بِخَـــزَّانِ

el-Vezîr Ebû Bekir'in şerhine nazaran bu beytin manası: "İnsan, eğer lisana malik olmaz, yani sırrını muhafazaya kadir olmazsa başkasının sırrını hiç muhafaza edemez."

Yahut insan dilini zapt edemezse hiçbir şeyin zaptına kadir olamaz. [604]

Diğeri:

وَقَـــدْ طَوَّفْـــتُ فِي الآفـــاقِ حَـــتَّى رَضِـــيتُ مِـــنَ الغَنيمَـــةِ بالإِيـــابِ

Demek istiyor ki; "O kadar çok gezdim ve gezdiğim yerlerde o kadar müşkülata tesadüf ettim ki salimen avdet etmeyi, bana ve aileme büyük bir ganimet gibi telakki etmeye başladım." Beytin ikinci mısraı darbımesel hükmüne geçmiştir. Bu beyit, esasen İmruülkays'ın hayat hakkındaki felsefesini mübeyyin bir kasidedendir. Kaside:

---

220 Teşbîh-i müvâradât: Teşbih yapmak için gelen ilhamlar, akla gelen şeyler. Nazargâh-ı temâşa: Gözünün önünde, bakış açısında olması. Bedayi ve mehâsin: Ender şeyler ve güzellikler. Muannit: İnatçı. Mahrûm-i nefâis: Kıymetli ve güzel şeylerden yoksun. Zâde-i nutk: Etkili konuşmanın esası ve temeli, kaynağı. Seza: Yerindedir.
Müellif, 1500 yıl önceki Arap coğrafyasının, şairlerin teşbih yapmalarına yeterli malzemeyi vermediği hâlde İmruülkays'ın bu derece teşbihte başarı elde etmesinin ve beyan noktasında etkili bir anlatım gücüne sahip olmasının takdiri hak ettiğine vurgu yapmıştır.

221 المُؤَثَّل, *temelli* demektir. [Mehmed Fehmi]

222 Sedd-i ramak: Açlıktan ölmeyecek kadar yiyip içmek. Emr-i maîşet: Geçim durumu. Târîh-i mecd: Onurlu tarih.

أَرانـــا مُوضِـــعِينَ لِحَـــتْمِ غَيْـــبٍ ونُسْـــــحَرُ بالطَّعَــــــام وبالشَّـــرَاب

عَصـــــــــافيرٌ وذِبَّـــــــــانٌ ودُودٌ وأَجْـــرَأُ مِـــنْ مُجَلِّحَـــةِ الذِّئـــابِ

الإيضاع، يُقال: أوْضَعَتِ الإبِلُ إذا أسْرَعَتْ في سَيْرِها.

Develerin seyr-i serî'lerine ıtlak olunur. حَتْمِ غَيْبٍ'den murat, *ölümdür* ki vakti meçhuldür. نُسْحَرَ, ya *firifte oluruz* yahut *tagaddi ederiz, besleniriz* demektir.[223]

يُقال: سَحَرَهُ بِالطَّعامِ يَسْحَرُهُ سَحْرًا وَسَحَّرَهُ، غَذَّاهُ وعَلَّلَهُ وقيلَ خَدَعَهُ والسِّحْرُ، الغِذاءُ.[224]

عَصافيرٌ أيْ كالْعَصَافِيرِ.[225] قالَ لَبِيدٌ:

فَـــإنْ تَسْـــأَلِينَا فـــيمَ نَحْـــنُ؟ فإنَّنـــا عَصافيرُ مِـنْ هٰـذا الأنـامِ المُسَـحَّرِ[226]

﴿إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ﴾ âyet-i kerîmesinde her iki mana caizdir.[227] التَّجْليح, *hücum etmek.*

Tercümesi: "Ben, öyle görüyorum ki, vakti gayrimalum olan bir emr-i mahtûma [605] doğru koşup gitmekte olduğumuz hâlde taam ve şarap ile firifte oluyoruz. Biz serçe, sülük ve sinek gibi aciz ve hücum hususunda kurtlardan ziyade cüretkârız!"[228]

…

فَـــبَعْضَ اللّـــومِ عاذِلَـــتي! فـــإنّي سَـــتَكْفِينِي التَّجـــارِبُ وانْتِسَـــابي[229]

إلى عِـــرْقِ الـــثَّرَى وَشَـــجَتْ عُـــروقي وهٰـــذا المَـــوْتُ يَسْـــلُبُني شَـــبَابي[230]

---

[223] Firifte: Aldatılmış, kandırılmış.

[224] سَحَرَهُ بِالطَّعامِ, yemekle beslemek, kandırmak, büyülemek anlamındadır. السِّحْرُ, yemek demektir.

[225] Beyitte geçen عَصَافِيرٌ ifadesi, 'kuşlar gibi' anlamındadır.

[226] Ne olduğumuzu ve ne yaptığımızı soruyorsan sana söyleyelim: Biz, bu büyülü âlemin kuşlarındanız.

[227] "… Kuşkusuz sen, kendisine büyü yapılmış birisin!" (Şu'arâ, 26/153).

[228] Gayrimalum: Belirsiz. Emr-i mahtûm: Meydana gelmesi kesin olan şey. Taam: Yemek.

[229] فَبَعْضَ اللَّومِ, فَكَفى بَعْضَ اللَّوْمِ takdirindedir. الاِنْتِسَاب, burada *nesebi saymak, hatırlamak* manasınadır. [Mehmed Fehmi]
فَكَفى بَعْضَ اللَّوْمِ, "az da olsa sövmeyi bırak" anlamındadır.

[230] الوَشْج, ikinci babtan *örmek ve bitişmek.*

يُقالُ: وَشَجَتْ بِهِ قَرابَتُكَ أيْ اشْتَبَكَتْ.

[Mehmed Fehmi]
Yani bir yerden sonra soyun birleşmesi ve akrabalığın ortaya çıkması anlamındadır.

ونَفْسِــــي، سَـــــوفَ يَسْـــلُبُني، وجِـــرْمي فَيُلْحِقَـــــني، وَشِـــــيكًا، بِـــــالتُّرابِ[231]

Zevk ve sefaya dalmaktan dolayı haremenin muahezesine maruz kalan İmruülkays diyor ki;[232] "O kadar şiddetli muaheze etme! Benim tecrübelerim ve ta Hz. Âdem'e kadar ittisal eden âbâ ve ecdadımın silsile-i ensâbı bana kâfi bir ders-i ibrettir. Benim şecere-i ensâbım, ta yerin dibinde kök salmıştır. Ölüme gelince; bu evvela gençliğimi, sonra canımı, daha sonra cismimi kapar ve pek yakın bir zamanda zerre hâlinde beni toprağa ilhak eder…"
Badehu atideki beyitlerle zevk ve sefanın, ayş ve işretin ahlakı üzerine fena bir tesir icra etmediğini ve icabında vezâif-i ahlâkiyye ve içtimâiyyesini ifa etmiş olduğunu ma'raz-ı iftihârda beyan ediyor, diyor ki;[233]

ألـــم أُنْـــضِ المَطـــيَّ بكُـــلِّ خَـــرْقٍ أَمَـــقِّ الطُّـــولِ، لَمَّـــاعِ السَّـــرابِ؟ [٦٠٦][234]

وأرْكَـــبْ في اللُّهـــامِ المَجْـــرِ حَـــتَّى أَنَـــالَ مـــآكِلَ القُحَـــمِ الـــرِّغابِ؟[235]

وَكُلُّ مَـــكارِمِ الأخـــلاقِ سَـــارَتْ إلَيْـــهِ هِمَّـــتِي وَبِـــهِ اِكْتِســـابِي

وقَـــدْ طَوَّفْـــتُ في الآفـــاقِ، حَـــتَّى رَضِـــيتُ مِـــنَ الغَنيمَـــةِ بالإيـــابِ

---

[231] الجِرْم, *ceset ve ten* manasınadır, cem'i, أَجْرَام ve جُرُوم ve جُرُم -zammateyn ile-. الوَشِيك, *seri* manasınadır; müzekker ve müenneste müstameldir. [Mehmed Fehmi]

[232] Harem: Burada 'eş, sevgili' anlamındadır. Muaheze: Kınamak, eleştirmek.

[233] Vezâif-i ahlâkiyye ve içtimâiyye: Ahlaki ve toplumsal sorumluluklar. Ma'raz-ı iftihâr: Gurur ve övgü makamında.

[234] الإِنْضَاء, الإِهْزَال; ikisi -hemze'nin kesriyle- *zayıflatmak*. النِضْو, -nûn'un kesriyle-

الدَابَّةُ الَّتِي أَهْزَلَتْها الأَسْفَارُ وأَذْهَبَتْ لَحْمَها

cem'i, -hemze'nin fethiyle- أَنْضَاء. المَطِيّ, cem'dir, müfredi, مَطِيَّة,

وَهِيَ الَّتِي تَمْطُو في سَيْرِها والمَطْوُ، المَدُّ.

الخَرْق, -ḥâ'nın fethi ve râ'nın sükûnuyla- *otsuz, susuz kır*. أَمَقّ, -fethateyn ile- *pek uzun* manasınadır. المَقَق, -fethateyn ile- الطُّولُ الفَاحِش. [Mehmed Fehmi]

Arapça 1. cümlenin tercümesi: Yolculuklar dolayısıyla güçsüz hâle gelen ve bir deri bir kemik kalan hayvanı ifade etmek için النِّضْو denilir.

Arapça 2. cümlenin tercümesi: مَطِيَّة, yolculukta gerinerek ve sünerek yol alan hayvan.

[235] لُهَام, -غُرَاب vezninde- *asker-i cerrâr* manasınadır. المَجْر, -mîm'in fethi ve cîm'in sükûnuyla- *kesif ordu*. القُحَم, -ḳâf'ın zammı ve ḥâ'nın fethiyle- cem'dir, müfredi, قُحْمَة, -غُرْفَة vezninde- *mühlik ve hatırnâk şeye* denir. الرِّغاب, -كِتَاب vezninde- cem'dir, müfredi رَغِيب, -أَمِير vezninde- *vâsi ve kesîr* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

أَمَقِّ الطُّولِ terkibi, izâfetü'ş-şey' ile nefsihi kabîlinden olmayıp بَعِيدُ البُعْدِ kabîlindendir.[236] İmruülkays diyor ki;

"İcabında düşmanı tenkil ve istîsâl etmek üzere susuz, otsuz ve serabı parıl parıl parlayan bipâyan beyabanlarda kısrakları, develeri bitap edinceye kadar takip etmedim mi?! En mühlik ve en haternâk vakâyi'in netâic-i hasenesini, emval ve ganâimini elde edinceye kadar kesif ve cerrar ordular içinde bulunmadım mı?! Bütün mekârim-i ahlâka dest-i himmetim yetişmiş ve cümlesini iktisaba gayret etmişim."[237]

Mübalağadan son derece tehâşî ve daima hakikati tasvir ve beyan etmek, şu'arâ-yı Câhiliyye'nin muhitlerinden mülhem oldukları ahlakın tesiratından olmak hasebiyle diyor ki; "Bazen de çok gezdim ve çok dolaştım; fakat bir şeye nail olamadım ve nihayet salimen avdet etmeyi kendime ve aileme büyük bir ganimet addettim."

İşte bu beyit darbımeseldir; iktihâm-ı meşâk ile ihrâz-ı muvaffakiyet edilmediği sıralarda irat olunur.[238] [607]

---

[236] İzâfetü'ş-şey' ilâ nefsihi, "لَيْثُ أَسَدٍ" ve "دارُ الآخِرَةِ" gibi cümlelerde olduğu üzere bir şeyin 'görünüşte' aynı anlamda olan başka bir şeye izafe edilmesidir. Dikkat edilirse birinci cümlede لَيْثُ ve أَسَد kelimeleri *aslan*; ikinci cümlede ise دار ve آخِرَة kelimeleri *ahiret* anlamındadır. Müellif burada Basra ve Kûfeli nahivciler arasında ihtilaf konusu olan bu meseleye değinerek beyitteki ifadenin aslında bir şeyin, aynı anlamı taşıyan başka bir şeye muzaf kılınması cinsinden olmadığı; buradaki anlamın *'oldukça uzak, epey uzak'* kullanımına benzediğini ifade etmiştir. Basralılar, bir şeyin aynı anlamı taşıyan bir şeye izafe edilmesini caiz görmezken Kûfeliler, bu tür izafetin başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Arap kelamında birçok yerde vuku bulduğunu belirterek caiz olduğunu söylemişlerdir. Konuyla ilgili bk. Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn,* thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire: Dâru'l-Fikr, 1945, c.2, s.436-438; kanaatimizce müellif, Batalyevsî'nin (öl. 494), İmruülkays'ın *Dîvân*'ının şerhinde belirttiği görüşten esinlenmiştir. Zira Batalyevsî, söz konusu terkipteki izafet türünün vuku bulmadığını aktarmış ve müellifin de değindiği üzere bu terkibin, *'oldukça, epey uzak'* anlamında olduğunu ifade etmiştir. bk. el-Vezîr Ebû Bekir el-Batalyevsî, *Şerhu Dîvân reîsi'ş-şu'arâ Ebi'l-Hâris eş-şehîr bi-İmrii'l-Kays b. Hucr el-Kindî,* thk. Muhammed es-Seyyid Osman, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, s.233.

[237] Tenkil: Herkese örnek olacak şekilde cezalandırmak. İstîsâl: Bir şeyin kökünü kazımak. Bipâyan: Sonsuz, nihayetsiz. Beyaban: Uçsuz bucaksız çöl. Haternâk: Tehlikeli. Vakâyi: Olaylar. Kesif: Yoğun. Cerrar: Burada "kalabalık, karşısına çıkanı ezen' anlamındadır. Dest-i himmet: Yardım eli.

[238] İktihâm-ı meşâk: Zorluklara dalmak. İhrâz-ı muvaffakiyet: Başarı sağlamak. Darbımesel, müellifin de belirttiği üzere zorluklara göğüs gerip bir netice elde edemeyen kişinin bu zorluklardan kurtulup evine sağ salim dönmeyi ganimet görmesi anlamında kullanılır.

أَبَعْدَ الحَارِثِ، المَلِكِ ابْنِ عَمْرٍو   وَبَعْدَ الخَيْرِ حُجْرٍ ذِي القِبَابِ[239]

أُرَجِّي مِنْ صُروفِ الدَّهْرِ لِينًا   ولَمْ تَغْفُلْ عَنِ الصُّمِّ الهِضَابِ[240]

Tercümesi: "Zaman, Hâris b. Amr gibi kahhar bir hükümdarı ve saltanat çadırlarına malik olan Hucr gibi hayırhah bir padişahı mahv ve nâbûd ettikten ve en sert taşlar, kayalar ve yüce dağlar bile onun pençe-i kahr ve tedmîrinden kurtulmadıktan sonra hadisattan ben mi müsâlemet bekleyeceğim?!" Hâlbuki;

وأَعْلَمُ أنَّنِي عَمَّا قَليلٍ   سَأُنْشَبُ في شَبَا ظَفْرٍ ونَابِ[241]

كَما لاقَى أبِي حُجْرٌ وجَدِّي   ولا أنْسَى قَتِيلًا بِالكُلابِ

"Bence muhakkaktır ki günün birinde ben de pederim Hucr, ceddim Hâris ve Külâb'da katlolunan amcam Şurahbîl gibi, ecelin pençe-i sahtgîrine düşüp kalacağım."[242]

Külâb (كُلاب), iki mevkiin ismidir. Burada Kûfe ve Basra arasında vaki olan deredir. Bu mevki kanlı bir hadiseye sahne olmasından dolayı Külâb ile tesmiye [608] olunmuş ve ondan dolayı *Yevmü'l-Külâb,* Arapların eyyâm-meşhûresinden yani tarihe geçen vakâyi'inden birini teşkil etmiştir. Hadise, muhtasaran ber vech-i âti beyan olunur:

---

[239] el-Hâris ceddi, Hucr pederidir. ذِي القِبَابِ, -ḳâf'ın kesriyle- müfredi قُبَّة, -ḳâf'ın zammıyla- *padişahlara mahsus deriden mamul mükellef bir çadır.* الخَيْر, cem'i خُيُور, müennesi خَيْرَة, -ḫâ'nın fethi ve yâ'nın sükûnuyla-; cem'i خَيْرات, ﴿خَيْرَاتٌ حِسَانٌ﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. يُقالُ: رَجُلٌ خَيْرٌ وخَيِّرٌ, -yâ'nın tahfif ve teşdîdiyle- ve امرَأةٌ خَيْرَةٌ وخَيِّرَةٌ -yâ'nın tahfif ve teşdîdiyle-. [Mehmed Fehmi]
Ayetin meali: "Oralarda, huyu güzel, yüzü güzel kadınlar var." (Rahmân, 55/70).
رَجُلٌ خَيْرٌ, iyi, huyu güzel adam; امرَأةٌ خَيْرَةٌ, iyi, huyu güzel kadın anlamındadır.

[240] صُرُوف, müfredi صَرْف -ṣâd'ın fethi ve râ'nın sükûnuyla- *mesâib ve hadisat.* صُمّ, -ṣâd'ın zammı ve mîm'in teşdîdiyle- cem'dir, müfredi أَصَمّ ve صَمَّاء, *sert ve kuvvetli taş.* الهِضَاب, -كِتَاب vezninde- cem'dir, müfredi هَضْبَة, -hâ'nın fethi ve żâd'ın sükûnuyla- *yekpare kayadan ibaret olan yalçın dağa* denilir. [Mehmed Fehmi]

[241] النَّشَبُ, -fethateyn ile- ve النُّشُوب dördüncü babtan *ilişip kalmak.* الشَّبَا ve الشَّبَوات -fetahât ile- شَبَاة'ın cem'idir, *her şeyin kenarı ve keskin ucu.* الظَّفْر, -ẓâ'nın fethiyle ve zammateyn ile- ve şâz olarak -ẓâ'nın kesriyle- *tırnak.* نَاب, müennestir, *ön dişlerine* ıtlak olunur, cem'i أنْيَاب ve نُيُوب. [Mehmed Fehmi]

[242] Sahtgîr: Sıkı sıkıya saran.

Acem padişahlarından Kubâd'ın ahd-i saltanatında İmruülkays'ın ceddi Hâris b. Amr el-Maksûr b. Hucr b. Âkilü'l-Mürâr, Hîre hükümdarlığına nasbolunca gördüğü lüzuma binaen kabâil üzerindeki emr-i hâkimiyeti oğulları arasında tevzi etmiştir.

Benî Esed ve Gatafân kabilelerine birinci oğlu Hucr'u; Bekir b. Vâil ile Benî Hanzala b. Mâlik b. Zeydmenât b. Temîm kabâili üzerine oğlu Şurahbîl'i; Benî Tağlib ile Nemir b. Kâsıt kabileleri ile Sa'd b. Zeydmenât b. Temîm kabâiline Ġalfâ[243] şöhretiyle[244] yâd olunan üçüncü oğlu Ma'dîkerib'i ve bütün Kays kabâiline de dördüncü oğlu Seleme'yi nasbetmiştir.

Hâris'in vefatı üzerine kabâil arasında tefrika düşmüş ve dâire-i ihtilâf gitgide tevessü ederek iki kardeş olan Şurahbîl ile Seleme arasında kanlı bir muharebe zuhur etmiştir. Muharebeye tarafeynin hâkim oldukları kabâil iştirak ederek neticede Şurahbîl ve diğer kardeşi es-Seffâh katlolunmuş ve Şurahbîl'in kabâili dağılmıştır.

İmruülkays'ın tasvîrât-ı bedîesinden harp siması:[245]

الحَــــرْبُ أوّلُ مَـــا تَكــــونُ فُتَيَّـــةً   تَبْـــدُو بِزِينَتِهَــــا لِـــكُلِّ جَهُـــولِ[246]

حَـــتَّى إذا حَمِيَـــتْ وَشَـــبَّ ضِرَامُهـــا   عادتْ عَجُـــوزًا غـــيرَ ذاتِ حَليـــلِ[247]

شَـــمْطَاءُ جَـــزّتْ رَأسَـــها وَتَنَكّـــرَتْ   مَكْرُوهَـــةً لِلَّـــثْمِ والتَّقْبِيـــلِ[248] [٦٠٩]

---

[243] Başını daima sardığı için bu şöhretle yâd olunurdu. [Mehmed Fehmi]

[244] Müellif, Ġalfâ ismini elif-i maksûre ile "غَلْفى" şeklinde aktarmıştır. Kelime, kaynaklarda daha çok elif-i memdûde ile "غَلْفَاء" şeklinde geçmektedir.

[245] Bu beyitlerin İmruülkays'a aidiyeti noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Bazı nüshalarda beyitler, Arapların önemli cengâverlerinden olan Ma'dîkerib'e isnat edilmiştir. İmruülkays'ın *Dîvân'*ında ise Asmaî'nin rivayet ettiği beyitlerin dışında tutulmuş ve İbnü'n-Nehhâs'ın şerhinde yer alan eklemeler başlığı altında aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. *Dîvânu İmrii'l-Kays,* thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, s.353; *Şi'ru Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî,* thk. Mutâ' et-Tarâbîşî, Dımaşk: Mecma'u'l-Lugati'l-Arabiyye, 2. Bs., 1985, s.154.

[246] فُتَيَّة, فَتَاة'in musaggarıdır. [Mehmed Fehmi]

"Küçük kız" anlamındadır.

[247] ضِرام, burada *alev* manasınadır. الحَلِيل, *zevç;* حَلِيلَة, *zevce* demektir. [Mehmed Fehmi]

Bidâyet-i i'lân: İlk ilan edildiğinde, başladığında. Enzâr-ı kûteh-bînân: İleriyi göremeyen, kısa görüşlü, tecrübesiz. Füsunkâr: Büyücü, etkileyici. Müzeyyanât: Süslemeler. Arzıendam: Boy göstermek. Lesm ve takbil: Öpmek. Fertût: Çok yaşlı, bunak.

[248] الشَّمْط, -şîn'in fethi ve mîm'in sükûnuyla- ikinci babtan *karıştırmak.* الشَّمَط, -fethateyn ile- dördüncü babtan *siyah ve beyaz renklerin ihtilatına* denilir. شَمْطَاءُ, *saçında tek tük siyah kalmış olan kadın,* müzekkeri أشْمَط. الجَزّ, -cîm'in fethi ve zâ'nın teşdîdiyle- birinci babtan *saç ve ot gibi şeyleri koparmak.* [Mehmed Fehmi]

Tercümesi: “Muharebe her zaman bidâyet-i i‘lânında enzâr-ı kûteh-bînâna karşı füsunkâr ve dilber bir kız gibi bütün cemaliyle, muhteşem müzeyyanâtıyla arzıendam eder. Kızıştı ve alevlendi mi kocası ölmüş, saçı ağarmış, kel olmuş; mekruh ve menfur, lesm ve takbîle gayrilayık fertût bir acuze döner.”[249]

Mehâsin-i ahlâka ait sözlerinden:

أَفْسَـدْتَ بِـالْمَنِّ مـا أَوْلَيْـتَ مِـنْ نِعَـمٍ　　　لَـيْسَ الكَـريمُ إذا أَسْـدَى بِمَنَّـانِ[250]

Beytin meali, ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ nass-ı celîlinin tazammun eylediği hikmet-i ahlâkiyyeye mutabıktır.[251]

Zarif ve nükteli sözlerinden:

وَلَـوْ أَنَّ نَوْمًـا يُشْـتَرى لَاشْـتَرَيْتُهُ　　　قَلِـيلًا كَتَغْمِـيضِ القَطَـا حَيْـثُ عَرَّسَـا[252]

Kızların mülakatına ait merasiminden:

وَيـا رُبَّ يَـوْمٍ قـدْ أروحُ مُـرَجَّلًا　　　حَبيبًـا إلى البِـيضِ الكَواعِـبِ أَمْلَسـا[253]

Diyor ki; “Memeleri henüz kabarmış olan seminten kızların ziyaretlerine [610] gittiğim zaman yıkanırım, tıraş olurum, saçımı tararım, ıtriyat sürerim ve böyle sevimli, pak ve nermin bir kıyafetle karşılarına çıkarım.”

İmruülkays’ın bu tuvaleti,[254] şüphe yok ki büyük bir medeniyetten mülhemdir. Kadınların hâletiruhiyelerini tasvir ederken:

أَراهُـنَّ لا يُحْبِـبْنَ مَـنْ قَـلَّ مـالُهُ　　　ولا مَـنْ رَأَيْـنَ الشَّـيْبَ فِيـهِ وَقَوَّسـا[255]

Diyor ki; “Benim meşhûdat ve tetkikatıma nazaran kadınlar serveti azalmış, beli yay gibi eğilmiş ve saçı ağarmış olanları sevmezler.”

---

[249] Enzâr-ı kûteh-bînân: İleriyi göremeyen, kısa görüşlü, tecrübesiz. Fertût: Çok yaşlı, kocamış, bunak.

[250] الإِسْدَاء, يُقال: أَسْدَى إِلَيْهِ إِذَا أَحْسَنَ [Mehmed Fehmi]

“Birisine yardımda bulunmak” anlamında أَسْدَى إِلَيْهِ denilir.

[251] “… sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa gidermeyin…” (Bakara, 2/264).

[252] التَّعْرِيس, *misafirin gece ahirinde istirahat için bir yere konması.* [Mehmed Fehmi]

Beytin tercümesi:
Uyku satın alınabilseydi, kaya kuşunun dinlenmek için gece bir yere konduğunda birazcık gözlerini kırpması türünden azıcık uyku satın alırdım!

[253] التَّرْجِيل, *saç ve sakal taramak.* يُقالُ: رَجَّلْتُ الشَّعْرَ إِذَا سَرَّحْتَهُ. الكَوَاعِب, كاعِب’in cem‘i, *memeleri henüz kabarmış olan kız.* أَمْلَس, *yumuşak, temiz ve elin temasıyla bir arızaya tesadüf edilmeyen cisme* ıtlak olunur. O hâlde tıraştan, hamamdan, ıtriyat sürmekten ve hatta bazı şârihlerin ifadelerine nazaran karnı yemekle şişirmemekten kinayedir. [Mehmed Fehmi]

[254] Tuvalet: Giyinmek, süslenmek, traş olmak vb.

[255] التَّقْوِيس, *yay gibi eğilip iki kat olmak.* [Mehmed Fehmi]

Şüphe yok ki İmruülkays bu beyitle Cezîretülarap kadınlarının hâletiruhiyelerini teşrih etmiştir.

İman ve akidesi:

أَقْبَلْـــــتُ مُقْتَصِـــــدًا ورَاجَعَـــــنِي حِلْـــمِي وسُـــــدِّدَ لِلـــتُّقَى فِعْـــلِي[256]

واللهُ أَنْجَـــحُ مـــا طَلَبْـــتَ بِـــهِ والـــبِرُّ خَـــيرُ حَقيبَـــةِ اللرَّحْـــلِ[257]

Diyor ki; "Doğru bir istikameti takip ederek geliyorum. Aklım bana döndü; ef'âlim takva ve salah ile temhîd olundu. Allah, en sağlam bir istinatgâhtır. Bir ve takva, bir misâfir için en iyi zâd ve zahiredir."[258]

Son mısraın mazmûn-u hakîmânesi;

﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ nass-ı celîl-i Kur'ânî ile de teyit buyurulmuştur.[259] [611]

ومِـــنَ الطَّريقَـــةِ جـــائِرٌ وهُـــدىً قَصْـــدُ السَّـــبيلِ ومِنْـــهُ ذُو دَخْـــلِ[260]

Diyor ki; "Doğru yoldan inhiraf edenler vardır; fakat yolun istikametini takip etmek 'ayn-ı hüdâdır. Mamafîh ona fesat karıştıranlar da az değildir."[261]

إِنِّي لَأَصْرِمُ مَـــــنْ يُصـــــارِمُنِي وأُجِـــدُّ وَصْـــلَ مَـــنِ ابْـــتَغَى وَصْـــلِي[262]

وشَـــمائِلِي مـــا قَـــدْ عَلِمْـــتَ ومـــا نَحَبَـــتْ كِلابُـــكَ طارِقًـــا مِـــثْلِي[263]

Yukarıda dercolunan beyitlerden İmruülkays'ın vahdâniyet-i ilâhiyyeye iman etmiş olduğu vazıhan anlaşılıyor.[264]

---

256 الاِقْتِصَاد, burada *istikamet* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

257 حَقِيبَة, *hukbe;* burada zâd ve zahireden kinayedir. الرَّحْل, -râ'nın fethi ve ḥâ'nın sükûnuyla- *semer,* cem'i رِحَال ve أَرْحُل, -أَفْلُس vezninde-. [Mehmed Fehmi]

258 Temhîd olunmak: Düzeltilmek, hazırlanmak, donanmak. Zad ve zahire: Azık. Cümlede geçen 'bir' [بِرّ] kelimesinden kasıt iyilik; 'misâfir' kelimesinden kasıt ise yolcudur.

259 "… Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır…" (Bakara, 2/197).

260 قَصْدُ السَّبِيلِ, *yolun doğruluğu;* ﴿وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi ki manası: "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir." ﴿وَمِنْهَا جَائِرٌ﴾, *münharif* manasınadır. دَخْل, *hile, hud'a, fesat*. [Mehmed Fehmi]

261 'Ayn-ı hüdâ: Doğru yolun ta kendisi.

262 الصَّرْم , *katetmek.* إِجْدَاد, -hemze'nin kesriyle- *tahkim etmek.* [Mehmed Fehmi]

263 الشَّمَائِل, *ahlak,* müfredi, شَمَال -şîn'in fethiyle-. طَارِق, *gece misafiri.* [Mehmed Fehmi]

264 Burada klasik Arap şiiri başta olmak üzere metinlerin tezevvuk metodu ekseninde okunmasına dair mühim bir meseleye değinmek istiyoruz. Müellif, aktardığı beyitlerden İmru-

İmruülkays, Benî Esed'in muharebesini kararlaştırdığı zaman Tebâle'ye uğramıştı. –Tebâle (تَبالة), -tâ'nın fethiyle- Yemen yolunda Tihâme kıtasında meşhur bir şehirdir-.[265] Orada Arapların tazim ve tebcil ettikleri *Zülhalesa* namıyla bir sanem vardı.[266] İmruülkays, sanemin yanına gelir ve kıdâhıyla istiksâm eder, yani oklarıyla tefeül eder. Oklar üçtür: el-Âmir ve en-nâhî ve

---

ülkays'ın itikadî yönünün ve Allah'ın birliğine inandığının açık bir şekilde anlaşıldığını belirtmiştir. Beyitlere bakıldığında ihtiva ettiği anlamların vahdaniyet, hidayet ve delalete işaret ettiği görülür. Bununla birlikte bu beyitlerin anlamlarına vâkıf olmadan önce; i. beyitlerin nerede söylendiği, ii. hangi bağlamda ve nasıl söylendiği, iii. beyitlerin İmruülkays'a aidiyetinin kesin olup olmadığı, iv. bu beyitleri söylerken İmruülkays'ın kaç yaşında olduğu, v. eğer beyitler İmruülkays'ın hayatının son dönemine aitse bu dönemde inancında ne tür değişikliklerin vuku bulduğu, vi. beyitlerin İmruülkays'ın gençlik dönemine ait olduğu göz önünde bulundurulduğunda kadınlarla ilgili şiirleri ile bu beyitlerin nasıl bağdaştırılacağı, vii. ilgili beyitlerden İmruülkays'ın inancına dair bir kanaate varırken şairin diğer şiirlerindeki bazı gayridinî temaların nasıl yorumlanacağı, viii. ilgili beyitlerin geçtiği kasidenin kaç beyitten oluştuğu, ix. kasidenin genelinde ve beyitler arası geçişte hangi temanın hâkim olduğu, x. şârihlerin söz konusu beyitleri nasıl yorumladıkları, xi. şiir râvilerinden hangilerinin bu beyitleri rivayet ettiği ve rivayet etmeyenlerin hangi sebebe binaen rivayet etmedikleri, xii. beyitleri rivayet eden ve etmeyen râvilerin birbirlerine yakın/muasır dönemde yaşayıp yaşamadıkları; eğer aynı dönemde yaşamışlarsa rivayette yaşanan ihtilafların neye dayandığı gibi birçok meselenin kaynaklar eşliğinde titiz bir şekilde irdelenmesini ve var olan tezatların giderilmesini gerektirir. Aktardığımız bu problemler, ilgili meselenin izaha kavuşmasına kapı aralayan problemlerden sadece bir kısmıdır. Klasik metinler, özellikle Arap dilinin zirvesi kabul edilen şiirler, çok yönlü eleştirel bir okuma perspektifiyle değerlendirilmediği sürece zahirde çelişkili gibi görünen ve izaha kavuşmayı bekleyen birçok mesele müphem kalacaktır. Dolayısıyla 'Şair bu sözü niçin kullanmıştır?' ve 'Bu sözü hangi bağlamda söylemiştir?' sorularından başlamak üzere kapsamlı bir metin tahlilinin yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Örneğin İmruülkays'ın yukarıda zikredilen şiirlerinin nispeti hakkında bazı ihtilaflar vaki olmuştur. Bu ihtilaflar giderilip şiirlerin İmruülkays'a aidiyeti kesinleştirilmeden şiirlerin manasına ulaşmanın, şairin maksadının hakkıyla ifade edilememesine sebebiyet vereceği ortadadır. Şiirlerin aidiyeti belirlendikten sonra bu şiirlerin manaları ile şairin karakteristik özellikleri bağdaştırılmalıdır. Şairin karakteristik özellikleri ile şiirin manaları uyuşmuyorsa, ilgili şiirin kimler tarafından nasıl rivayet edildiği ve rivayet eden râvilerin hangi dönemde yaşadıkları belirlenmelidir. Bize göre bu yöntem, sadece şiire değil; daha başarılı ve sağlıklı bir şekilde anlaşılması adına klasik dönem edebî metinlerin tümüne uygulanmalıdır. İmruülkays'ın yukarıdaki şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Dîvânu İmrii'l-Kays,* thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, s.239; *Dîvânu İmrii'l-Kays ve mulhakâtuhu (bi-Şerhi Ebî Saîd es-Sükkerî),* thk. Enver Ulyân Suveylim-M. Alî eş-Şevâbike, el-Ayn: Merkezü Zâyid li't-Türâs ve't-Târîh, 2000, c.2, s.647-650.

[265] Benî Amâlika'dan Mükennef'in kızı Tebâle yahut Medyen b. İbrâhim'in kızı Tebâle namıyla tesmiye olunmuştur. [Mehmed Fehmi]

[266] Zülhalesa, esasen Hes'am'a ait Kâbetü'l-Yemâme diye yâd olunan bir hanedir. Durûnunda Halesa namında bir sanem vardı yahut Zülhalesa, sanemin ismidir ve bir rivayete nazaran Yemen'de kâin el-Kâbetü'l-Yemâniyye'nin ismidir ki tahribi için taraf-ı Risâletpenâhî'den Cerîr b. Abdullah gönderilmişti. [Mehmed Fehmi]

el-müterabbis.[267] el-Müterabbis, *intizar etmek* içindir. el-Müterabbis çıkarsa bir daha tefeül etmek mesâğı vardır.[268] İmruülkays okları icâle eder; en-nâhî çıkar. İkincisinde yine en-nâhî çıkar; üçüncü defada yine en-nâhî çıkınca okların üçünü kırar, parça parça eder ve sanemin yüzüne fırlatır ve "وَيْحَكَ، لَوْ أَبُوكَ قُتِلَ ما عُقْتَنِي" der ve savuşur gider.[269] Benî Esed'le çarpışır ve muvaffak olur.

Maraz-ı mevtini tasvir ederken diyor ki; [612]

فَإمّــــــــا تَــــــــرَيْنِيَ بِي عُــــــــرّةٌ كَــــأني نَكِيـــــبٌ مِـــــنَ النِّقْـــــرِسِ[270]

وَصَـــــــيّرَني القَـــــــرْحُ فِي جُبّـــــــةٍ تُخَـــــالُ لَبِيسًـــــا وَلَـــــمْ تُلْـــــبَسِ[271]

تَـــــرَى أثَـــــرَ القَـــــرْحِ فِي جِـــــلْدِهِ كَـــنَقْشِ الخَـــواتِمِ فِي الجِـــرْجِسِ[272]/[273]

İkinci beyitteki جُبَّة tabiri Kayser'in İmruülkays'a ihdâ eylediği mesmûm câme hakkındaki efsaneye sebebiyet vermiş olması ihtimalden baîd değildir.[274] Hâlbuki جُبَّة lafzı burada mecaz olarak kullanılmıştır. Maksadı vücudunu tepeden tırnağa kadar istila eden çıbanları, giyilmediği hâlde eski görünen bir cübbeye benzetmektir; yoksa hakiki kumaştan mamul bir cübbe giymiş demek değildir. Kayser ile mülakatı hakkındaki beyitlerinden:

أأَذْكَـــرْتَ نَفْسَـــكَ مَـــا لَـــنْ يَعُـــودا فَهَـــاجَ التَّـــذَكُّرُ قَلْبًـــا عَمِيـــدَا[275]

---

[267] *Âmir,* buyurucu; *nâhî,* yasaklayıcı ve *müterabbis* de mühlet verici, zaman tanıyıcı anlamındadır.

[268] Mesâğ: Burada 'imkân, fırsat' anlamındadır.

[269] Tüh sana! Senin baban öldürülseydi bana böyle ters gelmezdin!

[270] العُرَّة, -ayn'ın zammıyla- *uyuz illeti.* يُقالُ: رَجُلٌ أعَرُّ أيْ أجْرَبُ. النِّقْرِس, *bir nev'i hastalık.* [Mehmed Fehmi]

Uyuz hastalığına yakalanan kimseyi ifade etmek için رَجُلٌ أعَرُّ denilir.

[271] اللَّبِيس, -أَمِير vezninde- *eski câmeye* denir. [Mehmed Fehmi]

[272] الجِرْجِس, *bal mumu.* [Mehmed Fehmi]

[273] Sanki gut hastalığına tutulmuşum gibi bende uyuz hastalığı görürsün!
Vücudumu saran çıbanlar beni, giyilmediği hâlde giyilmişçesine eski görünen bir kıyafet gibi bitkin düşürdü.
Mühürlü mumların, bal mumundaki nakışlarını andıran çıbanların vücudumdaki izlerini görürsün.

[274] İhdâ eylemek: Hediye vermek. Mesmûm câme: Zehirli elbise. Baîd: Uzak.

[275] قلبٌ عَمِيدٌ, *kalb-i sûdâzde.* [Mehmed Fehmi] يُقالُ: قلبٌ عَمِيدٌ أيْ هَدَّهُ العِشْقُ

Aşk acısından zayıf ve düşkün duruma düşen kimsenin gönlü için قلبٌ عَمِيدٌ denilir.

تَــــــذَكَّرْتُ هِنْــــــدًا وأَتْرَابَهــــــا   فأصْــــبَحْتُ أَزْمَعْـــتُ مِنْهـــا صُـــدُودَا[276]

ونادَمْـــــــتُ قَيْصَـــــرَ في مُلْكِــــــهِ   فـــأَوْجَهَنِي ورَكِبْـــتُ البَرِيـــدا[277] [٦١٣]

إذا مَـــــا ازْدَحَمْنــــا على سِـــــكَّةٍ   سَـــبَقْتُ الفُرانِـــقَ سَـــبْقًا شَـــديدا[278]/[279]

İmruülkays'ın Muallakası

İmruülkays'ın muallakası, muallakâtın en meşhurudur. Aded-i ebyâtı hakkında ihtilâf-ı rivâyete tesadüf olunmuştur. Esahhı yetmiş yedi beyittir. *Cemhere* sahibinin rivayetine nazaran seksen dokuz ve Tebrîzî'nin tetebbuâtına göre seksen iki beyitten ibarettir. Birçok şerhleri vardır. 194 senesinde müteveffa Ebû Bekir el-Batalyevsî ve 338 senesinde müteveffa Ebû Ca'fer b. en-Nehhâs ve 356'da vefat eden Ebû Ali el-Kâlî ve 502'de vefat eden Ebû Zekeriyyâ b. el-Hatîb ile İbnü'l-Enbârî, Demîrî, Zevzenî[280] ve Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve sair üdeba muallakâtın birer şerhini yazmışlardır.[281]

---

276 تِرْبُ الرَّجُل، الَّذِي وُلِدَ مَعَهُ :يُقالُ, müfredi تِرْب, *hemsâl*. Ekseriyetle müenneslerde kullanılır.

يُقالُ: هِي تِرْبُها وهُمَا تِرْبانِ وتارَبَتْها، صارَتْ تِرْبَها .الإزْمَاع،

tasmim. [Mehmed Fehmi]

تِرْب, *yaşıt* demek olup daha çok kadınlar için kullanılır.

277 الإيجَاه, *birisini şerif bulmak yahut şerif kılmak*. البَرِيد, *postacı ve posta bargiri,* cem'i بُرُد -zammeteyn ile ve râ'nın sükûnuyla- aslı Fârisî'dir, بَرِيدَه دَم, yani *kuyruğu kesik*. Evvelce alametifarıka olmak üzere posta hayvanlarının kuyrukları kesilirdi. [Mehmed Fehmi]

278 الفُرَانِق, *ordu pişdarı ve postacı ve arslanın önünde arslanın geldiğini hayvanlara ilan eden karakulak denilen canavar*. [Mehmed Fehmi]

279 Artık hiç dönmeyecek şeyi kendine hatırlattın mı? Hatıra gelen şey kederli bir gönlü heyecanlardırdı.
Hind ve onun yaştaşlarını hatırladım. Ancak ondan ret cevabı alacağımı fark eder oldum.
Kayserle, sarayında beraber bade içtik. Beni seçkin kıldı, ben de posta atına biniverip (yurduma dönmek için yola koyuldum).
Düz bir yolda itişirsek bu at hızlıca geçer; böylelikle yol gösterici kişiyi geride bırakırım.

280 -Zâ'nın zammı ve fethiyle- Herat ve Nisabur arasında bir şehirdir. Yetiştirdiği ulema ve üdebanın kesreti hasebiyle *Küçük Basra* namıyla yâd olunurdu. [Mehmed Fehmi]

281 Müellif, Batalyevsî'nin vefat tarihini sehven 194 olarak aktarmıştır. Kaynaklarda Batalyevsî'nin vefat tarihi hicrî 494 olarak kaydedilmiştir.
Muallakât, Arap edebiyatının doruğunda görülmesinden ötürü erken dönemden itibaren inceleme, şerh ve tenkit gibi farklı türde çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalar, müelliflerin ilgi alanlarına göre nahiv, sarf, edebî zevk, yorum veya tenkit ağırlıklı şekillenmiştir. Muallakât hakkında yapılan çalışmalara ulaşmak için bk. Süleyman Tülücü, *Mu'allakât, Şerh ve Baskıları, Tercümeleri,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 6, Erzurum, 1986, s.255-266; Süleyman Tülücü, *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-1 (Türkiye),* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 23, Erzurum, 2005, s.1-70; Süleyman eş-Şattî, *el-Muallakât,* s.41-68.

İmruülkays, muallakasını ahd-i şebâbında hengâm-ı ayş ve nûşnda, pederinin iltifatından mahrum olup münferit bir hayat geçirdiği sıralarda inşad etmiştir.[282] Onun için pederinin hâdise-i katli ile onu takip eden vakâyi'i elîme ve târîh-i hayâtının son dağdağalı safahatının tesiratından azadedir.[283] Firak, visal, gazel, nesîb, itap; gecenin, atın vasıfları, muallakanın zeminini teşkil ediyor ki bütün bu sünûhât, İmruülkays'ın [614] Tay, Kelb ve Bekir b. Vâil kabilelerinden olan etbâ'ıyla nedim ve cariyelerini mustashiban seyyar bir âlem-i zevk ve sefa ile beraber av arkasından; dağdan dağa, kırdan kıra, dereden dereye, çayırdan çayıra koştuğu ve gölden göle konduğu devirlerin coşkun, tarabnâk, sihirbaz ilhamâtındandır.[284]

Üslup, ahenk ve silsile-i kelâmın delaletiyle muallakanın birçok beyitleri ziyâa uğramış ve medhûl bazı beyitlerle de kıymet-i edebiyyesi ihlal edilmiş olduğu anlaşılıyor.[285] Mısır Câmiası'nda edebiyyât-ı Arabiyye müderrisi fâzıl-ı şehîr eş-Şeyh Muhammed el-Mehdî'nin *el-Müeyyed* gazetesinde 6567 numaralı nüshadan itibaren sırayla münderiç silsile-i muhâdarâtında[286] bu bahse dair beyanatını pek muhik bulduk.[287] Müşarünileyh diyor ki; "Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî ile Sükkerî'nin rivayet eyledikleri muallakanın ebyâtı meyanında öyle beyitlere tesadüf olunur ki İmruülkays'ın şahane beyitleri yanında pek zelil ve hakir kalıyor."

Müellifin, Demîrî künyesiyle işaret ettiği muallakât şarihinin tam ismi Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed el-Kâhirî eş-Şâfiî'dir (öl. 808/1405).

[282] Ahd-i şebâb: Gençlik çağı. Hengâm-ı ayş ve nûşda: İçki içme, eğlenme zamanında.

[283] Yani İmruülkays'ın muallakası; babasının öldürülmesi hadisesini, ondan sonra meydana gelen acıklı hadiseleri ve hayatının son demlerinde yaşadıklarını içermemektedir.

[284] Firak: Ayrılık. Visal: Kavuşmak. İtap: Azarlamak. Sünûhât: Akla, hatıra gelen şeyler. Etbâ': Bir kimsenin peşinden gidenler, tabi olanlar. Mustashiban: Beraberinde götürerek. Seyyar: Belli bir yeri olmayan, gezgin. Tarabnâk: Sevinçli, neşeli.

[285] Ziyâa uğramak: Kaybolmak. Medhûl: Sonradan dâhil edilen.

[286] Silsile-i muhâdarât: Bir dizi konferans. Müellifin değindiği eş-Şeyh Muhammed el-Mehdî'nin kim olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Kanaatimizce bu isim, 1827 yılında İskenderiye'de doğan eş-Şeyh Muhammed el-Mehdî el-Abbâsî'dir (öl. 1897). el-Mehdî, Ezher şeyhliğine atanan ilk Hanefî âlim olmasıyla ön plana çıkmıştır. Müellifin "Mısır Câmiası" ifadesiyle Ezher Üniversitesi'ne işaret ettiği dikkate alındığında Muhammed el-Mehdî'den kastın adı geçen Muhammed el-Mehdî el-Abbâsî olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla beraber el-Mehdî'nin çalışmalarının daha çok fıkıh eksenli olması ve Müeyyed gazetesinin sayılarına ulaşamamızdan ötürü bu ihtimale ihtiyatla yaklaşılmalıdır. eş-Şeyh Muhammed el-Mehdî el-Abbâsî için bk. Corcî Zeydân, *Terâcimü meşâhîri'ş-şark fi'l-karni't-tâsi' aşar,* Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât li't-Tibâa ve'n-Neşr, ts., c.2, s.250-257; Ahmet Özel, *"Mehdî el-Abbâsî",* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2003, c.28, s.375-376.

[287] Muhik: Gerçeğe uygun, yerinde.

Müşarünileyhin bu tenkidi hem belâgat-ı lafziyye hem de haysiyet-i şahsiyye itibarıyladir.[288] Mesela:

وَقِرْبَـــةِ أقْـــوَامٍ جَعَلْـــتُ عِصَـــامَها عَلَى كاهِـــلٍ مِـــنِّي ذَلُـــولٍ مُرَحَّـــلِ[289]

وَوادٍ كجَـــوْفِ العَـــيْرِ قَفْـــرٍ قَطَعْتُـــهُ بِـهِ الذِّئْـبُ يَعْـوِي كالخَليـعِ المُعَيَّـلِ[290] [٦١٥]

فَقُلْـــتُ لَهُ لَمَّـــا عَـــوَى: إنّ شَـــأنَنا قَلِيـــلُ الغِـــنَى، إنْ كُنْـــتَ لمَّـــا تَمَـــوَّلِ[291]

كِلانَـــا إذا مَـــا نَـــالَ شَـــيْئًا أفاتَـــهُ وَمَـــنْ يَحْـــتَرِثْ حَـــرْثِي وَحرْثَـــك يُهْـــزَلِ[292]

Tercümesi: "Birçokların tulumunu itaatkâr, mütehammil ve alışkın omuzumda taşırım. Vâdi'l-'Ayr gibi kupkuru bir dere katettim. Açlıktan kurdu, kumarda tâlii olmayan kesîrü'l-iyâl bir adamın efrâd-ı âilesi gibi havlamaya başlayınca ona dedim: 'Sen de eğer servetin yüzünü görmemişsen demek ki parasızlıkta ikimiz hemhâliz; ikimiz de servetin imhası hususunda hemmesleğiz. Amal ve mesaide bize iktifa edenler, şüphe yok ki ilân-ı iflâs ederler.'"

Vâkıâ tulum taşımak, kavim ve kabilenin muavenetine şitâb etmekten de kinaye olabilir; fakat bu eda bir şehzadenin, bir hükümdarın lisân-ı beyânıyla mütenasip değildir. Bu mazmunu eda etmek için daha şahane tabirler vardır.

---

[288] Belâgat-ı lafziyye: Lafız yönüyle etkileyicilik. Haysiyet-i şahsiyye: Kişinin haysiyeti. Müellif, aidiyeti noktasında ihtilafın olduğu bazı beyitlere dair aktardığı tenkidin, İmruülkays'ın sahip olduğu belagat ve kendine özgü karakteristik özellikleriyle örtüştüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla beyitler gerek lafız gerekse manaların işaret ettiği karakter yapısı yönüyle İmruülkays'a ait değildir.

[289] قِرْبَة, -ḳâf'ın kesriyle- *tulum.* عِصَام, -ayn'ın kesriyle- *tulumun nakline mahsus kayış.* كاهِل, *omuzun yüksek tarafı,* cem'i كَوَاهِل. مُرَحَّل, تَرْحِيل'den. تَرْحِيل, *çöküvermek;* burada *yüklenmek* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[290] جَوْف, *her vadiye* denilir. العَيْر, -ayn'ın fethiyle- suyu mebzul, yeşil ve münbit bir vadinin ismidir ki bir âfet-i semâviyyenin tesiriyle yanmış, kurumuş ve kurulukta darbımesel olmuştur. قَفْر, -ḳâf'ın fethiyle- *boş.* الخَلِيع, *sûret-i dâimada kumarda kaybeden.* المُعَيَّل, *kesîrü'l-'iyâl.* [Mehmed Fehmi]

[291] العُوَاء, -ayn'ın zammıyla- *tilki ve sair müfteris hayvanların sesine* ıtlak olunur. لَمَّا, لَمْ manasınadır. تَمَوَّل, aslı تَتَمَوَّل. [Mehmed Fehmi]

[292] أَفَاتَهُ, أَضَاعَه. حَرْث'den murat *say.* الهُزَال, -hâ'nın zammıyla- *zı'f.* يُقالُ: هَزَلَ الرَّجُلُ يَهْزِلُ هَزْلًا. ikinci babtan هُزِلَتْ ماشِيَتُهُ. موَّتَتْ ماشِيَتُهُ ve أهْزَلَ–يُهْزِلُ-إهْزالا if'âl babından, هُزِلَتْ ماشِيَته sîga-i mechul iledir, أيْ ضَعُفَتْ. [Mehmed Fehmi]

Arapça 1. cümlenin tercümesi: Bir kimsenin sürüsünün neredeyse hepsinin öldüğünü anlatmak için هَزَلَ الرَّجُلُ denilir.

Arapça 2. cümlenin tercümesi: Bir kimsenin sürüsünün zayıfladığını ve bitip tükendiğini anlatmak için أهْزَلَ fiili kullanılır.

Hususuyla İmruülkays gibi bir melikü'ş-şu'arâ için tabir icat etmek güç bir şey değildir. Bu tabir, bence hayatı su taşımakla ifna eden bir sakanın ağzına yakışır.[293]

Aç bir kurdun av'avasını kumarda paralarını kaybeden bir bedbahtın çok olan efrâd-ı âilesinin haber-i hayırlarına, feryat ve figanlarına benzetmek de bir kumarcının ailesi arasında büyümeye mütevakkıftır. Hâlbuki İmruülkays, bir aile-i hükümdârî içinde neşvünema bulmuştur. [616] Vezâif-i insâniyye uğrunda servetin imhası, silsile-i maâlîyi teşkil eden mezâyâdandır; fakat bir şehzade, bir hükümdar, fakr ve fâkadan, servetinin azalmasından hiç bahsetmez; çünkü fakr ve saltanat bir araya gelmez. Hele Vâdi'l-'Ayr'ın kupkuru sahasında açlıktan serseriyâne dolaşan bir kurt ile hiçbir zaman hemhâl olduğunu ne görür ne de söyler. Bir hükümdarın fıtratı, ulviyeti bu derekeye inmez. Hususuyla İmruülkays'ın pek yükseklerde uçan mürg-i âmâli böyle bir sukutuhayal ile telif edilemez. Diğer beyitleri zaten ifâdâtımızı tasdik etmektedir.[294]

Muallakât şârihlerinden eş-Şeyh el-İmâm Ali b. Abdullah el-Vehrânî[295] de bu dört beyti şerhinde zikretmemiştir.[296]

İmruülkays'ın nazik ve rakik hislerini, şahane tasvir ve tasavvurlarını rencide edecek başka beyitler de ilave olunmuştur ki onların ilhakına, vezin ve kafiyenin tevafuk etmesi ve esasen beyitlerin sahipsiz olmaları sebep olmuştur. Mesela:

تَـــرى بَعَـــرَ الآرامِ في عَرَصـــاتِها   وقِيعانِهـــا كأنَّـــهُ حَـــبُّ فِلْفِـــل[297]/[298]

gibi.

---

293 Saka: Su taşıyıcısı.

294 Silsile-i maâlî: Yücelikler halkası. Mezâyâ: Özellikler, nitelikler. Vezâif-i insâniyye: İnsani sorumluluklar. Fâka: Fakirlik. Mürg-i âmâl: Büyük hedeflere sahip. Mürg: Kuş anlamındadır. Metinde geçen beyitlerin İmruülkays'a ait olmadığı, diğer bir ifadeyle bu tür beyitlerin İmruülkays'ın karakteristik özellikleriyle örtüşmediği kadim kaynaklarda ifade edilmiştir. Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab,* thk. M. Abdüsselâm Hârûn, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Bs., 1997, c.1, s.134.

295 Vehrân (وَهْرَان), -vâv'ın fethiyle- Mağrib'de Tilimsân kurbunda küçük bir şehirdir. Acemistan'da da bir yerin ismidir. [Mehmed Fehmi]

296 Asıl ismi Alî b. Abdullah b. Nâşir b. el-Mübârek el-Vehrânî'dir. Lugat ve Kur'ân ilimlerine vukufiyeti olan bir âlimdi. *Şerhü's-seb'i'l-muallakât ve i'râbuhâ* adlı eseri bulunmaktadır. Ziriklî, *el-A'lâm,* Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 5. Bs., 2002, c.4, s.304; Âdil Nuveyhiz, *Mu'cemu a'lâmi'l-Cezâir,* Beyrut: Müessesetü Nuveyhiz es-Sekâfiyye, 2. Bs., 1980, c.1, s.350; müellifin Vehrânî hakkında verdiği bilgi için bk. Abdürrahim b. Abdülkerim es-Safîfûrî, *el-Muallakâtü's-seb' el-muhtâra min şi'ri fuhûl eş-şu'arâi'l-Câhiliyye,* Hindistan (Uttar Pradeş): Müessesetü Dâri'l-Melik, 1444/2022, s.26.

297 الآرَام, رِيم'in cem'idir, *halis, beyaz ceylan.* البَعَر, -fethateyn ile veyahut ayn'ın sükûnuyla- *deve, koyun* ve *ceylan tersine* denilir. [Mehmed Fehmi]

Hiçbir hayâl-i şâiraneyi tazammun etmeyen bu beyit, hiçbir zaman İmruülkays'ın muallakasına girmek salahiyetini haiz olamaz. Biz, bu adem-i irtibat ve inzibattan cüret alarak diyebiliriz ki İmruülkays'ın makam ve haysiyetiyle ve yaşadığı muhitin terbiye-i içtimâiyye ve ahlâkiyyesiyle kâbil-i telîf olmayan beyitler de muallakasına sonradan birer suretle ilave edilmiştir. Pek rindane ve perde-bîrûnâne söylenmiş olan o beyitler, şekavet ve sefahetle [617] ömrünü geçirmiş lakayıt ve laubali meşrep bir şâir-i mütehettikin hayât-ı derbederânesini musavvir olduğu için hâletiruhiyesini birçok beyitlerle teşrih eden İmruülkays'ın hâl ve şanına yakıştırılamaz.[299]

Muallakanın ziyâa uğrayan beyitleri de çoktur. Mesela:

حَـلا نُسُـجُ الرِّيحَـانِ فِيهَـا كَأَنَّمَـا كَسَـتْها الصَّـبا نُسْـجَ المُـلاءِ المُـذَيَّلِ

نُسُج, -zammateyn ile- *halılara* denir; müfredi نَسِيج. الرِّيحان, -râ'nın kesriyle- رِيح'in tesniyesi yahut -fethiyle- *râihadar nebatât* manasınadır ki her iki mana kâbil-i tatbiktir.[300] المُلاء, *geniş çarşaf.* المُذَيَّل, *uzun etekli.* ذَيْلُ الرِّيحِ, ما انْسَحَبَ مِنْها على الأَرْضِ.[301]

---

[298] Sevdiğimin evinin geniş avlusunda ve oradaki su birikintilerinde, bembeyaz ceylanların karabiber tanesi gibi olan gübrelerini görürsün.

[299] Rindane: Sarhoş, ayyaş. Perde-bîrûnâne: Terbiye sınırları dışına çıkacak şekilde. Şekavet: Haydutluk, vurdumduymazlık. Mütehettik: Namus ve şerefi ayaklar altına alan.
Daha önce belirttiğimiz üzere bir beytin şaire ait olup olmadığını saptamak ya da bir beyit üzerinden şairin zihin dünyasını tahlil etmek, kapsamlı şiir okuması gerektirir. İmruülkays'ın hangi şiirlerinin kendisine ait olduğunu ortaya koymak, bütün şiirlerini döneminde yaşayan diğer şairlerin şiirleriyle karşılaştırarak kapsamlı bir şekilde okunmasını zorun kılar. "İmruülkays'ın hangi şiiri hakkında kim ne söylemiştir?" sorusuna cevap bulmak için Ebü'l-Fazl İbrâhim tarafından titiz bir şekilde tahkik edilen İmruülkays'ın Asmaî rivayetiyle ulaşan *Dîvân'*ının 367-454 arasındaki sayfalarına ve Sükkerî'nin şerhiyle gelen *Dîvân*'ının Suveylim ile eş-Şevâbike tarafından yapılan tahkikinin 778-1044 arasındaki sayfalarına bakılabilir. Muhakkikler burada üzerinde ihtilaflı olan kaside ve beyitlerin, başka rivayetlerde nasıl geçtiğini dakik bir şekilde aktararak şiirlerin aidiyeti konusunda başarılı bir çalışma ortaya koymuşlardır. Muhakkiklerin söz konusu açıklamaları mütalaa edilmeden önce kaleme aldıkları mukaddimelerin okunmasında fayda vardır.

[300] Râihadar nebatât: Güzel kokulu bitki. Burada fesleğen kastedilmiştir. Müellif, ر harfinin harekelerine göre beyitteki ريحان kelimesinin iki anlama geldiğini ifade etmiştir. رِيحَان olarak geldiğinde kelimenin anlamı, رِيح kelimesinin tesniyesi olması dolayısıyla 'iki rüzgar' şeklinde olur. رَيْحَان olarak geldiğinde ise "fesleğen, güzel kokulu bitki" anlamında olur.

[301] ذَيْلُ الرِّيح, rüzgarın yerde eseni olup kumda, elbisenin yerde süreklenen kısmı gibi bir etki bırakması anlamına gelir.

Tercümesi: “İki rüzgarın mensucatından olan o halılar ne güzeldir! Güyaki saba rüzgarı, hanenin arsalarına uzun etekli çarşafların kumaşından bir câme giydirmiştir.”

Sıra itibarıyla bu beyit, muallakanın üçüncü beyti olmak lazım gelir.

Bir de:

وَدَعْ عَنْكَ شَيْئًا قَدْ مَضى لِسَبيلِهِ   ولكِنْ على ما عالَكَ اليَوْمَ أقْبِلِ[302]

beyitleri gibi.

Tercümesi: “Maziye karışmış olan hadiseleri bırak da seni bugün izaç eden mesailin halline bak!”[303]

Asmaî bu iki beytin muallakadan olduğunu a‘râbtan rivayet etmiştir. [618]

İşte bu gibi fazla ve noksanlardan ve meslek-i edebînin ruhuna mugayir olan ilavelerden dolayı Muallakât-ı seb‘ arasında doğru bir mukâyese-i edebiyye yapmak kabil olamıyor.[304]

İmruülkays Muallakasına Nasıl Başlıyor?

Şeydâkâr bir aşkın tesiri altında sevgilisi Uneyze’yi ve onun ikametgâhını yâd ederek ağlıyor ve yanındakileri de ağlamaya davet ediyor, diyor ki;[305]

قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ ومَنْزِلِ!   بِسِقْطِ اللِّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ!

فَتُوْضِحَ فَالمِقْراةِ لَمْ يَعْفُ رَسْمُها   لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وشَمْألِ

سقط, -sîn’in harekât-ı selâsesiyle- *kumsal yere* denir. اللِّوَى, *helezoni şekillerde olan kumluk.* الدَّخُول, -dâl’ın fethiyle- Yemâme kıtasında el-Uleyye vadilerinden birinin ismidir. Hârzencî’nin rivayetine nazaran Dehûl, esasen suyu mebzul bir kuyunun ismidir.[306] Şârihlerden Ebû Saîd ise diyor ki;[307]

---

[302] العَوْل, -قَوْل vezninde- *ızdırap vermek. Cemhere*’de غالَكَ görülmüştür. Mana itibarıyla ikisi birdir. [Mehmed Fehmi]

[303] İzaç etmek: Birisinin canını sıkmak. Mesail: Burada ‘problemler, sorunlar’ anlamındadır.

[304] Müellif bu eseri 105-106 yıl önce kaleme almıştır. O dönemde yazmaların neşri henüz yaygınlaşmamıştı. Dolayısıyla onun ‘Muallakâta eklenen veya muallakâttan çıkartılan beyitlerden ötürü kasideler arasında karşılaştırma yapmanın ve kasideleri hakkıyla incelemenin mümkün olmadığı’ değerlendirmesi dönemin imkânlarından yola çıkarak yapılan bir değerlendirmedir. Bu cildin girişinde belirttiğimiz üzere Ahmed Hamdî Abdülbâkî’nin eseri başta olmak üzere birçok eser, muallakâtın sıhhati ve beyitlerin şairlere aidiyeti noktasında kayda değer bilgiler vermektedir.

[305] Şeydâkâr: Kişinin aklını başından alan aşk.

[306] Harzencî’den kasıt, Arap dili ve edebiyatı âlimi Nîşâbûrlu Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed el-Hârzencî el-Büştî’dir (öl. 348/959). Hârzencî’nin rivayeti için bk. Hamevî, *Mu‘cemü’l-üdebâ,* c.2, s.445.

“Dehûl, Havmel ve Mikrât ile Tûdîh, İmmera ve Esvedü’l-Ayn arasında birer mevkidir.” Dehûl, Amr b. Kilâb’ın sularındandır; Tûdih ve Mikrât, Yemâme nevâhîsinden iki karyedir. العَفاء, *muzmahil ve münderis olmak.* الرَّسْم, *hanenin yerde yapışık kalan bakiye-i âsârıdır.*

Asmaî diyor ki; "فَحَوْمَلِ, -fâ ile- yanlıştır; وَحَوْمَلِ demek lazımdır; çünkü بَيْنَ زَيْدٍ فَعَمْرٍو دراهِمٌ denilemez; بينَ زَيْدٍ وَعَمْرٍو denilir.[308]" Ferrâ bunu reddediyor, diyor ki; “Buradaki fâ, إلى manasınadır. Demek istiyor ki;

ما بينَ الدَّخُولِ إلى حَوْمَلِ.

Bunun naziri;

مُطِرْنَا ما بينَ الكُوفَةِ فَالقَادِسِيَّة أَيْ، إلى القادسِيَّة.[309]

Fâ yerine vâv koymak doğru olamaz.” [619]

Tesniye sigasıyla قِفا demesine gelince; Araplar, alelekser üçer kişi olarak gezmeye ve seyahate çıkarlar. Onun için tesniye sigasıyla hitap etmeye hasıl etmiş oldukları itiyada binaen velev ki muhatapları müfret dahi olsa yine tesniye sigasıyla hitap ederler. Ebî Servân’ın rivayet ettiği:

فـإنْ تَزْجُـرانِ يـا ابْـنَ عَفَّـانَ أنْزَجِـرْ   وإنْ تَرْعَيَـــانِي أحْـــمِ عِرْضًـــا مُمَنَّعـــا[310]

beytinde olduğu gibi.

Yahut maksat lafzın tekrarıdır, قِفْ, قِفْ; ﴿رَبِّ ارْجِعُونِي﴾ âyet-i kerîmesindeolduğu gibi ki o cem‘, اِرْجِعْنِي, اِرْجِعْنِي, اِرْجِعْنِي makamındadır.[311] نَسَجَتْها’nin fai-

---

[307] Ebû Saîd’den kasıt, Basralı şiir ve ahbâr râvisi ve aynı zamanda şiir şârihi olan Ebû Saîd el-Hasen es-Sükkerî’dir (öl. 275/888). Müellifin Hârzencî ve Sükkerî’den aktardığı her iki bilgi, *Mu‘cemü’l-büldân’*da varittir. Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân,* c.2, s.445; Sükkerî’nin ifadesine asıl şerhten ulaşmak için bk. *Dîvânu İmrii’l-Kays ve mulhakâtuhu (bi-şerhi Ebî Saîd es-Sükkerî),* c.1, s.165.

[308] Amr ile Zeyd arasında -alınacak verilecek- dirhemler var.

[309] “Kûfe’den Kâdisiye’ye kadar üzerimize yağmur yağdı.” Burada beyitteki وَ harfinin atıf manasında olup olmadığı ihtilaf konusu olmuştur. Asmaî, بَيْنَ zarfının iki isim/nesne arasındaki bağlantıyı ifade etmesi dolayısıyla فَ harfiyle birlikte kullanılamayacağını belirtmiştir. Buna mukabil Ferrâ, buradaki و harfinin malum atıf harfi anlamı taşımadığını ve beyitte ‘-e kadar’ anlamında olduğunu ifade etmiştir.

[310] Beni engelleyip kovarsan, defedilip giderim ey İbn Affân! Yok eğer beni gözetirsen o zaman ben de sağlam bir ırzı korumuş olurum!

[311] “… Rabbim! Beni geri gönder de …” (Mü’minûn, 23/99-100); yani tek bir kişi muhatap alındığı hâlde tesniye ya da çoğul sigası kullanmak, fiilin birkaç kez tekrarlandığına işa-

line gelince; ya mahzuftur الرِّيح takdirindedir yahut مِنْ جَنُوبٍ'deki مِنْ zait olup جَنُوب mahallen merfû faildir.

Hanenin bakiye-i âsârının muzmahil olmamasının sebebi ise cenup ve şimal rüzgarlarının eser-i lütf ve inayetleridir. Biri kaldırdığı toprakla asarı örtüyor; diğeri aksi bir istikamette eserek onları tekrar meydana çıkarıyor.[312]

İşte İmruülkays, sevgilisi Uneyze'nin metruk hanesi semtinden geçerken ateş-i vecd ve garamı onu tevkif ediyor ve bu tûfân-ı aşkın dalgaları altında çırpınarak yoldaşlarını da durduruyor ve onunla beraber ağlamaya davet ediyor; çünkü âşık kendi hissiyatının herkeste, her şeyde tecelli ettiğini görür. İmruülkays, o esnada tedrici bir seyir ile dîde-i giryânı karşısında inkişaf eden hanenin hududunu tersim ediyor, diyor ki;[313]

"Durun! Uneyze'nin yâdıyla ve Sıktı'l-livâ'da kâin olup Dehûl'den itibaren Havmel, Tûdih ve Mikrât ile mahdut olan hanesinin hatıralarıyla ağlayalım!

Hanenin bakiye-i âsârı, cenup ve şimal rüzgarlarının mütaârız nesicleri sayesinde henüz zeval-pezîr olmamıştır."[314] [620]

İmruülkays'ın sevgilisi Uneyze, Şurahbîl'in kızıdır. Şurahbîl, İmruülkays'ın amcası ve aynı zamanda bütün Bekir b. Vâil kabâili ile Hanzala b. Mâlik b. Zeydmenât b. Temîm kabâilinin hükümdarıdır.

Uneyze'nin dem-i müfârakatinde İmruülkays, hissettiği acı teessürleri tasvir ediyor, diyor ki;

كَـــأَنِّي غَـــداةَ البَـــيْنِ يَـــوْمَ تَحَمَّلُـــوا   لَدَى سَـــمُراتِ الـــحَيِّ نَـــاقِفُ حَنظَـــلِ[315]

---

rettir. Örneğin ayette, Cenabıhakk'a (رَبِّ) yalvaran inkârcının dehşete kapılmış hâlde ارْجِعُونِي demesi, "Beni geri gönder, beni geri gönder, beni geri gönder!" anlamına gelir.

[312] Bakiye-i âsâr: İzlerin kalıntıları. Muzmahil: Yok olmak. Burada şairin belagat noktasındaki inceliğine dikkat edilmesinde fayda vardır. Terk edilmiş evden arta kalan izler, kumlu bir bölgede bulunduğu için rüzgar estiğinde çevredeki kumu kaldırır ve bu izlerin örtünmesine sebep olur. Şair, içinde yetiştiği coğrafyayı bildiği için rüzgarın esmesiyle örtülen izleri ters yönden gelen başka bir rüzgarın tekrar gün yüzüne çıkarttığına dikkat çekmiştir. Peki bunu niçin belirtmiştir? Araştırmacının incelemesi ve üzerinde durması gereken husus kanaatimizce bu sorunun cevabıdır. İmruülkays, bu ince kullanımla dinleyiciye 'yaşadığı yoğun duyguların tüm canlılığıyla devam ettiğini' açıklamak istemiştir. Zira izler silinseydi daha önce bu evde oturanlar zamanla unutulacaktı. Ancak izlerin varlığı şairin duygularının coşkulu kalmasına sebep olmuştur. Onun için muallakasına 'Durun, durun, durun! Ağlayalım!" şeklinde bir girizgâhla başlamıştır. Arap şiirinin bu ince kullanımlarının üzerinde durulmasında fayda vardır. Nitekim bu kullanımlar, dönemin beyan (ifade gücü) seviyesini ortaya koymaktadır. Bu ise aynı dönemde inzâl olunan Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılmasının önünü açan önemli bir husustur.

[313] Dîde-i giryân: Ağlayan göz. Burada 'gözyaşları içinde' anlamındadır.

[314] Mütaârız: Zıt, farklı yönlerden olan. Zeval-pezîr: Yok olmak.

وُقُوفًــا بهَــا صَــحْبي عَلَيَّ مَطِــيَّهُمْ يَقولُــونَ: لا تَهْلَــكْ أَسىً، وتجَمَّــلِ[316]

وإنّ شِــفَائي عَــبْرَةٌ مُهَرَاقَــةٌ فَهَــلْ عِنْــدَ رَسْــمٍ دَارِسٍ مِــنْ مُعَــوَّلِ؟[317]

فَفَاضَــتْ دُمــوعُ العَــينِ مِــنِّي صَــبابةً على النَّحْــرِ حــتَّى بَــلَّ دَمْــعِيَ مِحْمَــلِي[318] [٦٢١]

وُقُوفاً بها صَحْبي, birkaç suretle i'rab olunmuştur. En muvafıkı atideki surettir: وُقُوفًا, واقِف'ın cem'i olmayıp masdardır; mahzuf olan fiilin mef'ûlün mutlakıdır; nev' içindir. Sahibi mahzuf fiilin failidir. مَطِيَّهُمْ, mef'ûlüdür, takdiri; وَقَفَ بِها -أيْ حَبَسَ- صَحْبي عَلَيَّ مَطِيَّهُمْ وُقوفًا.[319]

Tercümesi: "Ben, Uneyze'nin müfârakati gününde ahmâl ve eskâlının tahmili esnasında talh ağaçları yanında güya Ebû Cehl karpuzu sıkıyordum. Yani acı ve zehirli göz yaşları döküyordum. Arkadaşlarım atlarıyla beni ihata ettiler; 'Şiddet-i teessürden kendini mahvetme, metin ol!' dediler. Hâlbuki ben bu eşk-i teessürü dökmekle ancak şifâyab olurum; fakat münderis bir eserden ne beklenir?! Müfârakatin ateşiyle gözlerim doldu, yaşları göğsüme indi ve mahmeli ıslattı."[320]

İmruülkays, göz yaşları döktükten sonra sevgilisine yalvarmaya başlıyor, diyor ki;

---

315 غَدَاة, cem'i غَدَوَات, -fetahât ile- *seher vakti*. البَيْن, esmâ-i ezdâddandır, *firak ve visal* manasınadır; burada *müfârakat* demektir. تَحَمَّل, *yüklenmek,* yola çıkmaktan kinayedir. سَمُرَات, -sîn'in fethi ve mîm'in zammıyla- müfredi سَمُرَة, *talh veya mügeylan* denilen meşe nevinden dikenli bir ağaçtır. الحَيّ, *Arapların bir batnına* ıtlak olunur, cem'i أَحْيَاء. [Mehmed Fehmi]

316 مَطِيّ ve مَطَايَا, مَطِيَّة'nin cem'idir, *binek hayvanı*. النَّقْف, birinci babtan *Ebû Cehl karpuzunu sıkıp çekirdeğini çıkarmak;* bunun hassası vardır. Acılığın tesiriyle onu sıkanın gözleri yaşarır. الهَلَاك, ikinci, üçüncü ve dördüncü bablardan gelmiştir. الأَسَى, *hüzün ve keder*. وتجَمَّلِ, أيْ بِالصَّبْر. *Cemhere'*de -ḥâ-i mühmele ile- وَتَحَمَّلِ görülmüştür. [Mehmed Fehmi]

317 مُهَرَاقَة, يُهْرِيقُ – هَرَاقَ -yâ'nın zammıyla-; aslı, يُرِيقُ – أَرَاقَ. فَهَلْ, istifhâm-i inkârî içindir. [Mehmed Fehmi]
مُهَرَاقَة, gözyaşı akmak.

318 صَبَابَة, *sûziş-i aşk*. النَّحْر, *kerden*. [Mehmed Fehmi]

319 Arkadaşlarım, binekleriyle başımın üzerinde durdular -yani beni kuşatıp hapsettiler-.

320 Şiddet-i teessür: Aşırı etkilenmek. Eşk-i teessür: Etkilenme sonucu gelen gözyaşı. Şifâyab: Şifa bulan, iyileşen. Münderis: Yok olmuş, silinmiş.

أفاطِمَ! مَهْلاً، بَعْضَ هٰذَا التَّدَلُّلِ، وإن كُنْتِ قد أَزْمَعتِ صَرْمِيَ فأَجْمِلي[321]

أَغَرَّكِ مِنّي أنّ حُبَّكِ قَاتِلِي، وأنَّكِ مَهْمَا تأْمُرِي القَلْبَ يفعَلِ؟[322] [٦٢٢]

وأنّكِ قَسّمْتِ الفُؤادَ، فنِصْفُهُ قَتِيلٌ، ونِصفٌ في حَدِيدٍ مُكَبَّلِ؟[323]

وما ذَرَفَتْ عَيْناكِ إلاّ لِتَقْدَحِي بِسَهْمَيكِ في أَعْشَارِ قَلْبٍ مُقَتَّلِ[324]

فإنْ تَكُ قَدْ سَاءَتْكِ منّي خَلِيقَةٌ، فَسُلِّي ثِيَابي مِنْ ثيابِكِ تَنْسُلِ[325]

وما ذَرَفَتْ beyti muhtelif suretlerle şerh olunmuştur. En şairanesi Ezherî'nin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ'dan rivayet ettiği şerhtir.[326] Müşarünileyh diyor ki; İmruülkays, aşkın mütemadi darbeleriyle kalbinin hurdahaş olduğunu anlatmak istiyor.[327] Fâtıma'ya diyor ki; "Senin gözlerinden dökülen yaşlar da bana bir oyun oynamak içindir. İki okunu birden vurarak zavallı kalbimin bütün parçalarını elde etmek istersin."

Malumdur ki meysir oyununda on adet ok kullanılır. Bunlardan el-mu'allâ ve er-rakîb, tekmil hisseleri kazanırlar.[328] el-Mua'allâ yedi, er-rakîb de üç hisse alır. Hisselerin mecmuu zaten ondan ibarettir. Evvelce 72'inci

---

[321] أفاطِمَ, hemzesi harf-i nidâdır, yakın içindir. مَهْلًا, أَمْهِلِي manasınadır, müzekkeri, müennesi, cem'i, tesniyesi birdir. بَعْضَ, onun mef'ûlüdür. التَّدَلُّلِ, *âşıka itimadı nispetinde maşukun ona cefa göstermesidir*. إِزْمَاع, *tasmim*. صَرْم, *kat ve bir şeyi kökünden koparıp atmak;* burada *mahvetmek* manasınadır. [Mehmed Fehmi]
مَهْلًا, sakin ol, mühlet ver.

[322] أَغَرَّكِ, hemzesi, istifhâm-ı takrîrî içindir. القَلْبَ'den murat, Fâtıma'nın kalbidir. Demek istiyor ki beni, senin gibi kalbine hâkim mi zannediyorsun? [Mehmed Fehmi]

[323] التَّكْبِيل, *zincirbent etmek, zindana atmak*. [Mehmed Fehmi]

[324] الذَّرْف, *ağlamak*. أعْشَار, -hemze'nin fethiyle- cem'dir, müfredi, عِشْر, -ayn'nın kesriyledir-, *kırılan kadehin veyahut başka bir şeyin bir parçasına* denir, onda bir itibarıyladır. مُقَتَّل, *bitap, zelil, çiğnenmiş, tecrübeli, itiyatlı manalarınadır*. [Mehmed Fehmi]

[325] السَّلّ, birinci babtan *bir şeyi rifk ve mülayemetle bir şeyden çekip koparmak*. النُّسُول, birinci babtan *hayvanın kılı, tüyü, yünü dökülmek*. [Mehmed Fehmi]

[326] Ezherî'den kasıt, *Tehzîbü'l-luga* sözlüğünün müellifi Ebû Mansûr Muhammed el-Ezherî el-Herevî'dir (öl. 370/980). Müellifin Ezherî'den sonra meysir oyunuyla ilgili yaptığı açıklama da Ezherî'nin mezkûr eserinde varittir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga,* thk. M. İvaz Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001, c.1, s.262-263.

[327] Hurdahaş: Paramparça, kırık dökük.

[328] Tekmil: Bütün.

sahifede meysir oyununa dair izahât-ı lâzime verilmişti. Okların, gözlerden kinaye olması da muhtemeldir. [623]

فَسُلِّي ثِيابِي, ثِياب *kalpten* kinayedir. Antere'nin:

فَشَكَكْتُ بِالرُّمْحِ الأَصَمِّ ثِيابَهُ لَيْسَ الكَرِيمُ على القَنَا بِمُحَرَّمِ[329]

beytinde olduğu gibi.

Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî, *Cemhere'*de bu beytin şerhinde diyor ki; zamân-ı Câhiliyye'de bir zevç, zevcesini tatlîk etmek isterse, elbisesini ondan ayırır ve "سَلَّ ثِيابَهُ عَنْ زَوْجَتِهِ" denir.[330]

Tercümesi: "Fâtıma! Ya bu nazları kısmen olsun terk et yahut kat'ı alâkayı tasmim etmişsen onu rifk ile yap! Bilmem hangi şey seni aldatıyor? Senin aşkın, benim katilim olması mı yahut kendine kıyasen benim de kalbime hâkim olduğumu zannetmen mi? Yoksa kalbimi ikiye taksim ettikten sonra birini öldürmek, diğerini âhenin bir silsileye bağlayıp bırakmak mı?![331]

Şimdi de göz yaşlarınla bana yeni bir oyun oynamak istiyorsun. İki okunu birden vurarak rîze rîze olan dil-şikestemin tekmil parçalarını toplayıp götürmek niyetindesin![332]

Eğer ahlakımdan biri seni rencide ediyorsa kalbim zaten elindedir; onu kalbinden ayırabilirsin. Vâkıâ ben buna dayanamam; fakat senin istediğinden başka bir şey de isteyemem ki!"

İmruülkays, âfet-i aşkın pençe-i bî-ruhmunda nasıl zebun kalmış olduğunu kemâl-i söz ü güdâzla anlattıktan sonra emrâz-ı rûhâniye ve cismâniye müptelalarına tezyîd-i âlâm ile müttehem olan gecenin, bilhassa Şark'ın afakını hazin ve mûhiş [624] bir zulmetle karartan gecenin uzunluğundan, verdiği azap ve ızdıraptan feryat ederek diyor ki;[333]

ولَيْلٍ كَمَوْجِ البَحْرِ أَرْخَى سُدولَهُ عَلَيّ بِأَنْواعِ الهُمُومِ لِيَبتَلي[334]

---

[329] Zırhından girip bütün vücuduna saplanan sert mızrağımla ona vurdum. Soylu kişiler, mızrak darbelerine karşı korunmuş değil ya!

[330] Eşinden elini eteğini çekti.

[331] Âhenin silsile: Âhenin 'demir, demirden yapılmış şey' anlamındadır. Burada "zincirler, prangalar" anlamı kastedilmiştir.

[332] Rîze rîze: Parça parça. Dil-şikest: Gönül kıran. Tekmil: Bütün, hepsi.

[333] Kemâl-i söz ve güdâzla: Güzel sözle ve yanık bir şekilde. Bi-ruhm: Şefkatsiz, merhametsiz. Merhamet etmek anlamındaki رَحِمَ fiilinin farklı bir masdarıdır. Emrâz-ı rûhâniye ve cismaniye: Manevi ve fiziki hastalıklar. Tezyîd-i âlâm: Acıların artması. Müttehem: Suçlanan. Mûhiş: Issız.

[334] الإرْخَاء, *perdeyi aşağı salıvermek.* سُدُول, cem'dir, müfredi سِدْل -sîn'in zammı ve kesriyle-, *perde.* لِيَبتَلِي, لِيَخْتَبِرَ manasınadır. Lâm, harf-i nasbtır. [Mehmed Fehmi]

لِيَخْتَبِرَ, *sınamak için* anlamındadır.

Gecenin dalgaya teşbihinde müteaddit vech-i şebeh vardır. Deniz dalgaları tedricen mütezayit bir dehşetle hücum ettiği gibi, gece karanlığı da onu tarassut altına alan âşüfte-dil bir âşıkın semâ-yı hayâlini o suretle kaplar. Deniz dalgalarına maruz kalanlar, sâhil-i selâmete can atmak için nasıl çırpınırlarsa gece karanlığı karşısında bî-şekîb olan şûrîde bir sevdâzede aynı helecan ile inkişâf-ı seheri gözler.[335]

Deniz dalgaları türlü türlü afetler taşıdığı gibi, gece karanlığı da bir âşık-ı şeydâ için merak ve endişeden mütevellit gûnâgûn felaketler hazırlar. Bir de setr ve ihfâ hususunda ve dalgaların müteselsil vaziyetinde de vech-i şebeh vardır.[336]

Tercümesi: "Ahvâli-i rûhiyem üzerine denizin talâtim-i emvâcı kadar muhvil ve müziç bir tesir hasıl eden gece, türlü türlü azap ve ızdıraplarla beni tecrübe etmek için üzerime siyah perdelerini indiriverdi."[337]

Yahut; "Deniz dalgalarına benzeyen siyah perdelerini üzerime salıverdi." -ki gecenin siyah perdeleri denizin dalgalarına benzetilmiş olur-.

Malumdur ki sabahı sabırsızlıkla gözetenler, muttasıl gecenin bittiğini [625] zan ve tahmin ederler ve muttasıl inkisâr-ı hayâle uğrayarak müteheyyiç olurlar.[338] İmruülkays da aynı heyecanı, aynı hâletiruhiyeyi tasvir ediyor, diyor ki;

فَقُلْتُ لَهُ -لمّا تَمَطَّى بِصُلْبِهِ　　　وَأَرْدَفَ أَعْجازًا ونَاءَ بكَلْكَلِ-[339]

---

[335] Âşüfte-dil: Perişan gönüllü. Semâ-yı hayâl: Geniş hayal. Bî-şekîb: Sabırsız. Şûrîde: Perişan. Sevdâzede: Sevdâya tutulan, âşık. İnkişâf-ı seher: Şafağın sökmesi.

[336] Âşık-ı şeydâ: Çok âşık olan kimse, divane. Gûnâgûn: Çeşit çeşit. Setr ve ihfâ: Örtmek ve saklamak.

[337] Talâtim-i emvâc: Dalgaların birbiriyle çarpışması. Muhvil: Korkutucu. Müziç: Rahatsızlık veren, bunaltıcı.

[338] Muttasıl: Sürekli. İnkisâr-ı hayâl: Hayal kırıklığı.

[339] التَّمَطِّي, *uzanmak*. صُلْب, *arka*. الإرْدَاف, *takip*. أعْجَاز, -hemze'nin fethiyle- cem'dir, müfredi عَجُز, -ayn'ın fethi ve cîm'in zammıyla- *son*. نَاءَ-يَنُوءُ-نَوْءٌ وتَنْوَاءٌ, -تَذْكار vezninde - *hasta ve bimecalin hareketi gibi zahmet ve meşakketle kalkmak;* يُقالُ: ناءَ الرَّجُلُ يَنُوءُ إذا نَهَضَ بِجُهْدٍ, ve *ağır bir yükü güçlükle kaldırıp götürmek;* يُقالُ: نَاءَ بِالْحِمْلِ إذا نَهَضَ بِهِ مُثْقَلًا; -bâ ile- müteaddi olur yahut نَأَى, بَعُدَ manasınadır. كَلْكَل, -جَعْفَر vezninde- *göğüs*. Evvelindeki bâ, صُلْب evvelindeki bâ gibi tâdiye içindir. [Mehmed Fehmi]

بَعُدَ, *uzaklaşmak* manasındadır.

Müellif, beyitteki كَلْكَل kelimesine bitişik بِ harf-i cerri'nin tâdiye, yani نَاءَ fiilinin geçişli kılınması için getirildiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde صُلْب kelimesine bitişik بِ harfi de bu amaçla (تَمَطَّى fiilinin geçişli kılınması için) getirilmiştir.

İmruülkays, bu beyitte sabahını gözettiği gecenin safahatından üç devri tavsif ediyor. Birincisi لمّا تَمَطّى بِصُلْبِهِ, vakta ki *arkasına uzandı yahut arkasını uzattı* ki bu devir, nısfülleyle kadar olan zamandır. İkincisi, وَأَرْدَفَ أَعْجازًا, *sonları birbir ardınca gelmeye başladı* ki bu manzara, İmruülkays'ın galat-ı hissinden münbaistir. Bu da gece yarısından başlar. Üçüncüsü de ونَاءَ بكَلْكَلِ *göğsünü uzaklaştırdı yahut tâkat-fersâ bir sıklet altında bitap olan bir devenin yerinden kalkması gibi göğsünü güçlükle tahrike başladı* ki bu izahattan İmruülkays'ın maksadı hiç uyumayıp o gecenin bati olan seyrinin bütün edvarını heyecan ve helecanlarla takip ettiğini anlatmaktır.[340] Mamafih şedit bir merakla beklediği sabahın, âlâm ve ızdırabâtını teskine medarı olamayacağını idrak edince diyor ki; [626]

أَلا أَيُّهــا اللّيــلُ الطّويــلُ! ألا انْجَــلِي   بِصُبْحٍ، ومـا الإصْبَاحُ مِنْـكَ بِأَمْثَـلِ[341]

Tercümesi: "Vakta ki gece arkasını uzattı ve göğsünü uzaklaştırıp sonlarını birbiri ardınca terdîfe başladı; ona dedim: 'Ey şeb-i târîk ve dirâz! Artık sabahını göster velev ki sabah da senden beterdir.'"[342]

صُلْب, أعْجَاز ve كَلْكَل, murâ'âtü'n-nazîr sanat-ı bedîiyyesini teşkil etmiştir.

İmruülkays şimdi müthiş bir buhran geçiriyor. Sabahtan bütün bütün kat'ı ümîd ediyor ve gecenin seyr ve hareketini hiç duymuyor ve o hâl-i heyecânda geceye kızıyor, diyor ki;

فَيــا لَــكَ مِــنْ لَيْــلٍ! كَــأَنَّ نُجُومَــهُ   بِكُــلِّ مُغَــارِ الفَتْــلِ شُــدّتْ بِيَــذْبُلِ[343]

كَــأنّ الثُّرَيّــا عُلِّقَــتْ في مَصَــامِها   بِــأَمْراسِ كَتّــانٍ إلى صُــمِّ جَنْــدَلِ[344]

فَيا لَكَ, taaccübü mutazammın bir nev'i nidâdır. مِنْ لَيْلٍ, taaccüp olunan şeyin tefsiridir. Beyitte hitaptan gaybete iltifât sanatı vardır.[345] [627]

---

[340] Nısfülleyl: Gece yarısı. Galat-ı his: Yanlış anlamak, hissetmek. Münbais: -den kaynaklı olmak. Bati: Yavaş.

[341] انْجَلِي, ahirindeki yâ işbâ' içindir; yoksa asıl yâ'sı cezim alameti olarak hazfolunmuştur. أَمْثَلِ, *efdal* demektir. [Mehmed Fehmi]

[342] Şeb-i târîk ve dirâz: Karanlık ve uzun gece.

[343] مُغَار'ın masdarı إِغَارَة -hemze'nin kesriyle- *ipi şiddetle bükmek.* يَذْبُل, muzâri sigasıyla Necid kıtasında bir dağdır. [Mehmed Fehmi]
Burada "kıta", bölge anlamındadır.

[344] مَصَام, *mevkif ve makam.* أمْرَاس, -hemze'nin fethiyle- مَرَس'in cem'idir. مَرَس'in müfredi مَرَسَة -fetahâtla- *bükülmüş ip.* صُمّ, أصَمّ'ın cem'idir, *sert.* جَنْدَل, *tahriki kabil olmayan seng-i sâbit,* cem'i جَنَادِل. [Mehmed Fehmi]

Tercümesi: "Sen ne garip bir gecesin?! Güya ki yıldızların, Yezbül dağına zincirlerle bağlanmıştır. Güya ki pervin denilen o zümre-i kevâkib, kendi yerinde halatlarla bir seng-i sâbite raptolunmuştur."[346]

Zaten Şark'ta her âşık geceden şikayet etmiştir. Ebû Firâs el-Hamdânî (h. 320-357) diyor ki;

إِذا اللَّيْلُ أَضْوَانِي، بَسَطْتُ يَدَ الهَوَى   وأَذْلَلْتُ دَمْعًا مِنْ خَلائِقِهِ الكِبْرُ[347]

تَكادُ تُضِيءُ النّارُ بَيْنَ جَوانِحِي   إذاَ هِيَ أَذْكَتْها الصَّبَابَةُ والفِكْرُ[348]/[349]

Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (h. 303-354) de diyor ki;

أُحَادٌ أَم سُداسٌ في أُحادِ   لُيَيْلَتُنا المَنوطَةُ بِالتَّنادِ؟

كَأَنَّ بَناتِ نَعْشٍ في دُجاها   خَرائِدُ سَافِراتٍ في حِدادِ[350]

Ve İbnü'l-Fâriz'in: [628]

يا لَيْلُ طُلْ أوْ لا تَطُلْ   إنِّي على الحَالَيْنِ صابِرْ

لِي فِيكَ أجْرُ مُجاهِدٍ   إنْ صَحَّ أنَّ اللَّيْلَ كافِرْ

---

345 İltifât: Sözün yönünü, muhatabını değiştirmektir. Buna göre beyitte şair, لَكَ kullanımıyla önce karşısında biri varmış gibi muhataba seslenmiştir. Ancak نُجُومَهُ ifadesindeki ه (o) zamiriyle muhataptan gaibe (3. tekil şahıs) geçiş yapmıştır.

346 Pervin: Arapçada Süreyyâ, Türkçede ise Ülker olarak bilinen yıldızdır. Zümre-i kevâkib: Yıldız takımı. Seng-i sâbit: Sağlam, kımıldamayan taş.

347 الإِضْوَاء, -hemze'nin kesriyle- *îvâ etmek* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

348 الجَوَانِح'in müfredi جَانِحَة, *kaburga kemikleri*. الإِذْكَاء, -hemze'nin kesriyle- *ateşi yakıp alevlendirmek*. الصَّبَابَة, *sûziş-i aşk*. [Mehmed Fehmi]

349 Gecenin karanlığı üzerime çöktüğünde aşk anıları gönlüme hükmeder; böylece gururumdan ötürü kimsenin görmesini istemediğim bol bol gözyaşı dökerim.
Anılar sebebiyle aşk ateşi bir tutuştu mu neredeyse içimi yakacak gibi olur.

350 دُجَى, -dâl'ın zammıyla- *gece*. خَرَائِد'in müfredi خَرِيدَة, *el dokunulmamış bakir kız*. السُّفُور, ikinci babtan *yüzü, örtüyü açmak.*

يُقالُ: سَفَرَتِ المَرْأَةُ عنْ وَجْهِها تَسْفِرُ إِذَا كَشَفَتِ النِّقابَ عَنْ وَجْهِهَا.

الحِداد, -hâ'nın kesriyle- *mateme mahsus siyah elbise*. [Mehmed Fehmi]

Arapça cümlenin tercümesi: Kadının yüzünün üzerindeki örtüyü kaldırması anlamında سَفَرَتِ المَرْأَةُ عنْ وَجْهِها denilir.

Beyitlerin tercümesi:
Bu uzun gecemiz kıyametin kopuşuna kadar sürecek gibi! Bu normal bir gece midir yoksa altı gecenin bir gecede toplanmış hâli midir?!
Onun karanlığında yıldızlar, matem elbisesi içinde yüzünü açan bakire kızları andırıyor.

طَـرْفِي وَطَـرْفُ النَّجْـمِ فِيـكَ كِلاهُمـا سـاهٍ وسـاهِرْ[351]

Ve diğerinin:

أُقَضِّـي نَهـارِي بِالْحَـديثِ وبِـالْمُنَى ويَجْمَعُـنِي والهَـمَّ بِاللَّيْـلِ جـامِعُ[352]

Ve Cevrî'nin:

شب غمده أولالم منتظر صبح اميد،

كوسترير مي سحرك چرخ ستمگر كوره لم؟[353]

Ve Kâzım Paşa'nın:

شب هجران كورن خونين مژه مله چشم گريانم،

صانور بر حوضدر أطرافي صف صف أرغوان آچمش[354]

Ve Zamânî'nin:

شب عيش وشادماني بگذشت وروزها شد

چه شبي تو، أي شب غم! كه ترا سحر نباشد[355]

Ve Hüsrev-i Dihlevî'nin:

شبهاي عاشقانرا، شمع مراد نبود

---

351 Ey gece, ister uzun ol ister olma! Ben her hâlükârda iki duruma katlanacağım!
Senden ötürü mücahit sevabı alacağım, tabi gecenin kâfir (örten) olduğu doğruysa!
Hem gözüm hem de yıldızın gözü üzerindedir. İkisi de dalgın ve uyanıktır!

352 Gündüzümü konuşmakla, kuruntularla geçiriyorum; gece oldu mu kederimle başbaşa kalıyoruz!

353 Şeb-i gamda olalım muntazır-ı sabah-ı ümîd,
Gösterir mi seherin, çarh-ı sitemger görelim?!

354 Şeb-i hicrân gören hûnîn müjemle çeşm-i giryânım
Sanır bir havuzdur, etrafı saf saf erguvan açmış.

355 Zevk ve sefa gecesi geçti; geçmesinin üzerinden de günler geçti.
Peki sen nasıl bir gecesin ey gam gecesi! Senin şafağın yok mu?!
Müellif, Farsça olan bu beyitleri Zamânî (زماني) adında birine isnat etmiştir. Bununla beraber Sâm Mirza, eserinde beyitleri Mânî Meşhedî'ye isnat etmiştir. bk. Sâm Mirza Safevî, *Tuhfe-i Sâmî,* haz. Vâhidî Destgirdî, Tahran: Matbaa-i Armagân, 1314, s.114.

در سوز خويش بيند پروانه، رو شنائي[356] [٦٢٩]

Ve Nişâni-i Hindî'nin:

مرا هر شب چو دزدان، خواب، گرد و چشم تر گردد

دلمرا با غمت بيدار بيند، باز گردد[357]

Beyitleri gibi Şark âşıklarının hayât-ı şebânelerini karartan ve telhkâm eden Şark'ın uzun ve muzlim gecelerinin teşbihât-ı hazinânelerini mutazammın Türkçe, Arapça, Acemce, Hintçe beyitler, Şark'ın sahâif-i edebiyyâtını doldurmuştur.[358]

İmruülkays, matâf-ı çeşm-i giryâni ve perestîde-i kalb-i nâlâni olan Uneyze'yi, Cezîretülarab'ın har ve saf sinesinden doğan o âfet-i hüsn ve cemali tasvir ediyor, diyor ki;[359]

مُهَفهَفَةٌ بَيْضَاءُ، غَيرُ مُفَاضَةٍ   تَرائِبُها مَصْقُولَةٌ كالسَّجَنْجَلِ

مُهَفهَفَةٌ, *beli ince ve karnı çekilmiş*. مُفاضَة, *karnının eti sarkık*. تَرائِبُها, تَرْبِيَة'nin cem'idir, *göğüste gerdanlık yeri*. سَجَنْجَل, *ayna.*

İmruülkays'ın beyan eylediği bu evsaf yalnız Şark'ın değil; Garb'ın da mehâsin-i nisvânından mâduddur.[360]

Uneyze'nin saf ve sîmîn çehresini tarif ederken diyor ki;

كَبِكْرِ المُقاناةِ البَياضِ بِصُفْرَةٍ،   غَذاها نَميرُ المَاءِ غَيرُ المُحَلَّلِ

الْبِكْر, *her sınıfta nazir ve misli olmayana* ıtlak olunur; burada *dürr-i şehvâr* manasınadır.[361] المُقاناة, burada ism-i mef'ûldür, masdar değildir. مَشُوب,

---

356 Âşıkların gecelerinin muma ihtiyacı yok,
Pervane (küçük kelebek), kendi yanışında görür aydınlığı.

357 Uyku, her gece hırsızlar gibi gözümün etrafında dolanır.
Gönlümü senin gamınla uyanık görür, geri döner.

358 Hayât-ı şebâne: Gece hayatı. Telhkâm: Kederli, hüzünlü. Muzlim: Karanlık. Teşbihât-ı hazinâne: Hüzünlü, acıklı teşbihler.

359 Matâf-ı çeşm-i giryân: Gözyaşının aktığı yer. Perestîde-i kalb-i nâlân: Sevgilinin inleyen gönlü. Har: Sıcak. Âfet-i hüsn: Güzellik âfeti, güzellik yönüyle harika.

360 Mehâsin-i nisvân: Kadınların güzellikleri.

361 Dürr-i şehvâr: Padişaha layık büyük inci. Müellife göre بِكْر kelimesi, ait bulunduğu türde benzeri olmayan demektir.

مَخْلُوط [630] manasınadır. قَانَاهُ, إذا خالَطَهُ.[362] البَيَاض'ın nasbı ve cerri caizdir; ya mef'ûl yahut muzâfun ileyhtir, زَيْدٌ الحَسَنُ الوَجْهَ والوَجْهِ gibi.[363]

غَذاها'deki zamir ya بِكْر'e yahut Uneyze'ye aittir. نَمِير, *saf, tatlı ve berrak*. المُحَلَّل, حلول'dandır, *temiz ve el dokunulmamış* manasınadır. غَيْرَ مُحَلَّل şeklinde de görülmüştür.

Demek istiyor ki; "Uneyze, sarı ve beyazdan mürekkep bir rengi olan sedefin içindeki dürr-i şehvâr gibidir; temiz, saf ve berrak su ile tagaddi ettiğinden parlak bir hüsün ve ânı vardır."[364]

Malumdur ki hayatın mâ-bihi'l-kıvâmı olan suyun bu evsafı haiz olması, sıhhat ve güzellik üzerine esaslı ve ciddi bir tesir icra eder.[365] Bu mühimme-i fenniyyenin takriben bin beş yüz sene evvel İmruülkays tarafından nazarıdikkate alınması o asırda şerâit-i hayâtiyyeye ne kadar riayet edilmiş olduğunu gösteriyor.

تَصُدّ وتُبْدِي عَنْ أَسِيلٍ وَتَتّقي بناظِرَةٍ مِنْ وَحْشِ وَجْرَةَ مُطْفِلِ

الصَّدّ, *yüz çevirmek*. أَسيل, *parlak ve yumuşak yanak;* خَدٍّ أَسِيلٍ takdirindedir. وَحْش, *ünsiyet peyda etmeyen her hayvana* ıtlak olunur; müfredi وَحْشِيّ, cem'ü'l-cem'i وُحُوش. وَجْرَة, Mekke ile Basra arasında kırk milden ibaret gayrimeskûn bir çöldür; himâr-ı vahşînin me'vasıdır; sudan, meradan, ağaçlardan hali değildir. مُطْفِل, ذاتُ الطِّفْل, nazar-ı rahimâne ve müşfikâneden kinayedir.[366]

İmruülkays, bu beyitte Uneyze'nin üç cilvesini tasvir ediyor: Birisi, "تَصُدُّ عَنْ أَسِيل" *parlak ve muşa'şa' yüzünü çevirir;* sonra [631] "تُبْدِي بِناظِرَةٍ مِنْ وَحشِ وَجْرَةَ مُطْفِلِ"، *Vecre ceylanlarına mahsus gözlerin nazar-ı rahîmâneleriyle görünür* ve daha sonra "تَتَّقي" *bütün bütün gizlenir* demektir.

---

[362] Karıştırmak, birbirine karışmak, içine girmek.

[363] زَيْدٌ الحَسَنُ الوَجْهَ cümlesindeki الوَجْهَ kelimesinin mansub gelmesinin sebebi, Araplardan bu şekilde nakledilmiş olmasıdır. حَسُنَ fiili lazım (geçişsiz) olması dolayısıyla nahivciler, bu tür kelimeleri mefulün bihe benzeterek mansub kabul etmişlerdir (el-mansûbu 'ale'ş-şebehi bi'l-mef'ûli bihi).

[364] Tagaddi etmek: Beslenmek. Ân: Güzellik, çekicilik, alımlılık.

[365] Mâ bihi'l-kıvâm: Esas olan, kendisiyle ayakta durulan şey, olmazsa olmaz görülen.

[366] Nazar-ı rahimâne ve müşfikâne: Şefkatli bakışlar.

وَجِيْـدٍ كَجِيـدِ الـرِّيمِ لَـيْسَ بِفـاحِشٍ، إذا هِيَ نَصَّـتْهُ، ولا بمُعَطَّـلِ[367]

جِيد, *boyun,* cem'i أَجْياد ve جُيود. الرِّيم, *halis, beyaz ceylan.* النَّصّ, birinci babtan *bir şeyi yukarıya kaldırmak.* مُعَطَّل, *hilyeden hali.* Kızın boynuna altın, inci gibi zinet takma. el-Yevm Avrupalıların kabul eyledikleri tezyînât-ı nisvâniyyedendir.[368]

وفَـرْعٍ يُغَشِّـي المَـتنَ أَسْـوَدَ فـاحِمٍ أَثيـثٍ كَقِنْـوِ النّخْلَـةِ المُتعَـثْكِلِ

غَـدائِرُهُ مُسْتَشْـزِراتٌ إلى العُـلى تَضِـلُّ العِقـاصُ في مُثَـنّىً ومُرْسَـلِ

فَرْع, *saç.* يُغَشِّي, masdarı تَغْشِيَة, *setretmek;* başka nüshalarda يَزِينُ görülmüştür. المَتْن, *arka.* فاحِم, *simsiyah.* أَثِيث, *kesîr* manasınadır.[369] قِنْو, *salkım,* cem'i أَقْناء ve قِنْوان. التَّعَثْكُل, *hurma salkımının heyet-i mecmuasıyla ve bütün kesafetiyle aşağıya sarkması.* الغَديرة, *başın iki tarafındaki iki veyahut dört saç örgüsü.* Hz. Peygamber'in sıfât-ı şerîfesinde

"قَدِم مَكَّةَ [٦٣٢] ولهُ أرْبَعُ غَدائِرُ، [وهِي الذَّوائِبُ]".[370]

الاسْتِشْزار, *irtifa.* تَضِلُّ, تَغيبُ.[371] العَقيصَة, *saç bağı, kurdele.* مُثَنَّى, *örülmüş,* يُقالُ: ثَنّى الشَّيْءَ, -nûn'un teşdîdiyle- أيْ جَعَلَهُ اثْنَيْنِ.[372] مُرْسَل, *salı verilmiş.*

Saçın simsiyah olması Cezîretülarab'a has mehâsindendir; diğer evsafı ise Garb'ın da dil-firîb güzelliklerinden addolunur.[373] Saçın vasfında Bekr b. en-Nattâh diyor ki;

بَيْضـاءُ تَسْـحَبُ مِـنْ قِيـامٍ شَـعْرَها وَتَغيـبُ فيـهِ وَهْـوَ وَحْـفٌ أسْـحَمُ

فَكَأَنَّهـا فِيـهِ نَهـارٌ مُشْرِقٌ وَكَأَنَّـهُ لَيْـلٌ عَلَيْهـا مُظْلِـمُ[374]

وَحْف, *kesîr;* أَسْحَم, *siyah.*

[367] Beyaz ceylanın boynuna benzeyen bir boynu vardır. Yukarıya doğru uzattığında ne çirkin ne de kötüdür; ziynetlerden de hali değildir.

[368] Tezyînât-ı nisvâniyye: Kadınlara özgü süslemeler.

[369] Kesîr, burada "yoğun" anlamındadır.

[370] Peygamber, başında dört saç örgüsü varken Mekke'ye geldi.

[371] Yok olmak, ortadan kaybolmak.

[372] Tek olan şeyi ikiye çıkarmak.

[373] Dil-firîb: Gönül aldatan, cazibeli.

[374] Bembeyazdır; ayaktayken simsiyah yoğun saçını arkasından çeker ve âdeta içinde kaybolur. O, simsiyah saçının içinde parlak bir gündüze benzer; simsiyah saçı ise onun üzerinde kapkaranlık geceyi andırır.

وَكَشْــحٍ لَطيــفٍ كالجَــديْلِ مُخصَّــرٍ، وَسَـــاقٍ كـــأُنْبوبِ السَّـــقيِّ المُـــذَلَّلِ[375]

الْكَشْح, الخَصْر, *bel.* الجَديل, الوِشاح, *hamâil.* مُخَصَّر, *ince.* Demek istiyor ki; *beli tabii bir kuşak teşkil* etmiştir. أُنْبُوب, *kamış.* السَّقِيّ, *sîrâb ve reyyân olan dallar;* كَالْغُصْنِ السَّقِيّ takdirindedir.[376] المُذَلَّل, الذي تَدَلَّتْ أغْصانُهُ لِنِعْمَةٍ, *taravetinden dalları etrafa sarkmış* demektir. [633]

Belin inceliği Garb'ın güzellikleri arasında o kadar mühim bir mevki işgal etmiştir ki hilkatte tabii olarak mevcut olmazsa korse (corset) ile tazyik etmeye zevken bir mecburiyet hissediyorlar.[377]

وتُضْحِي فَتِيْـتُ المِسْـكِ فـوقَ فِراشِـها نَـؤُمُ الضُّـحَى لـم تَنتَطِـقْ عــن تَفَضُّــلِ

الفَتيت, *her şeyin kırıntılarına* denir. الإنْتِطاق*, iş zamanında önlük takmak.* نَؤُمُ الضُّحَى, *uykudan geç kalkmaktan* kinayedir. Fa'ûl, müzekker ve müenneste birdir. ﴿تَوْبَةً نَصُوحًا﴾ gibi.[378] المِسْك, Cezîretülarab'ın mebzul ıtriyatındandır. التَّفَضُّل, *fazlayı* (فَضْلَة) *giymek.* فَضْلة, *gecelik entari ve iş esnasında giyilen mütebezzil gömlek.* عَنْ تَفَضُّل, بَعْدَ تَفَضُّل demektir.[379] Bu gömleğe مِفْضَل ve مِفْضَلَة dahi denir.

"Uneyze, bir padişahın kızı olduğu için evin hizmetiyle mükellef değildir. Uykudan geç kalkar ve ıtriyat içinde uyanır. İstiğnadan dolayı önlük takmaz yahut işe mahsus elbise üzerine nitâk bağlamaz." demek istiyor.

Şüphe yok ki bu sıfatlar, mehâsin-i tabîiyyesine başka bir ihtişam, başka bir saltanat bahşetmiştir.

إذا الْتَفَتَــتْ نَحْــوِي تَضَــوَّعَ رِيحُهــا نَســـيمَ الصَّـــبَا جـــاءَتْ بِرَيَّـــا القَرَنْفُـــلِ

---

375 İnce kuşağı andıran güzel bir beli; suya kanmış taze hurma dalları gibi dolgun bacakları vardır.

376 Sîrâb ve reyyân: Suya doymuş, suya kanmış. الْغُصْن السَّقِيّ, suya doymuş ağaç, dal.

377 Korse: Vücudu daha güzel ve şık göstermek için ya da sağlık problemleri sebebiyle elbisenin altına giyilen esnek bir iç giysisidir.

378 "… İçtenlikle ve kararlılık içinde tövbe edin…" (Tahrîm, 66/8); müellif, fa'ûl (فَعُول) vezindeki kelimelerin hem müzekker (eril) hem de müennes (dişil) için kullanılabildiğini ifade etmiştir. Ör: رَجُلٌ صَبُورٌ ve امْرَأَةٌ صَبُورٌ (çok sabırlı erkek, çok sabırlı kadın).

379 عَنْ تَفَضُّل, yani çalışmaya ihtiyacı olmadığı için önlük takmaz ya da özel önlüğü (geceliği) üzerine kuşak bağlamaz.

التَّضَوُّع, *rayihanın intişarı.* نَسِيمَ الصَّبَا, تَخَالُ نَسِيمَ الصَّبَا takdirindedir.[380] رَيًّا, *güzel koku; kanmak* manasına olan رَيّ'den alınmıştır. [634]

"Güya güzellikle meşbu imiş, bana doğru yüzünü çevirdiği zaman öyle güzel ve baygın kokular intişara başlar ki saba rüzgarı karanfil rayihasını neşrediyor zannolunur." demektir.

تُضِيءُ الظَّلامَ بِالْعِشَاءِ كَأَنَّهَا   مَنَارَةُ مُمْسَى راهِبٍ مُتَبَتِّلِ[381]

المَنارَة, *çerağ-pâye, mesrece, lamba vaz'ına mahsus sehpa.*[382] التَّبَتُّل, *Allah'a arz-ı ihlâs etmek.*

Rahibin çerağı uzaktan göründüğü ve şulesi de ziyade olduğu için onu teşbihte intihap etmiştir.

إلى مِثْلِها يَرْنُو الحَلِيمُ صَبابَةً   إذا ما اسْبَكَرَّتْ بَيْنَ دِرْعٍ ومِجْوَلِ[383]

الرُّنُوّ, *bir şeye göz dikip bakmak.* صَبابَة, *sûziş-i aşk.*[384] اِسْبِكْرار, *kad ve kıyafette itidal bulmak.*

يُقالُ: اِسْتَكْبَرَتِ الجارِيَةُ إذَا اعْتَدَلَتْ واسْتَقامَتْ.[385]

الدِّرْع, *kadınlara mahsus uzun gömlek.* المِجْوَل, *yine kadınlara mahsus kısa gömlek.*

تَسَلَّتْ عَمايَاتُ الرِّجالِ عَنِ الصِّبا   ولَيْسَ فُؤادِي عَنْ هَواكِ مُنْسَلِ

العَمايَة, *dalâl.*

الصِّبَا، يُقالُ: صَبا صَبْوًا وصُبُوًّا وصِبًى وصَباءً

aşk ve garam.

Demek istiyor ki; "Herkes aşk ve garamdan, o dalâl ve gavâyetten kat'ı alâka etti. Benim kalbim ise hala beste-i aşk ve garamındır."[386] [635]

ألا رُبَّ خَصْمٍ فِيكِ أَلْوَى رَدَدْتُهُ   نَصِيحٍ على تَعْذَالِهِ غَيرِ مُؤْتَلِ[387]

---

[380] Saba rüzgarı … zannedersin.
[381] Yüzünün parlaklığı akşam karanlığında inzivaya çekilip Allah'a yakaran bir rahibin çerağı misali etrafı aydınlatır.
[382] Çerağ-pâye: Çırakman. Mesrece: İçine kandilin konulduğu şişe.
[383] Uzun entari giyen kişiyle kısa entari giyen kişi arasındaki yaşa eriştiğinde, halim selim olanlar bile hayranlıklarından dolayı ona göz dikerler.
[384] Şûziş-i aşk: Can yakıcı aşk, aşktan dolayı oluşan acı.
[385] Kızın boyunun ve giyim-kuşamının yerli yerinde olması anlamında kullanılır.
[386] Garam: Büyük aşk, sevgi. Gavâyet: Aşkın kişiyi türlü türlü yollara sokması, kişinin yoldan sapması. Beste-i aşk: Aşka bağlı olmak.

الألْوَى, *şedîdü'l-husûme.*[388] الإئْتِلاء, *taksir.*[389] Beytin asıl ibaresi:

ألا رُبَّ خَصْمٍ فيكِ ألْوَى نَصيحٍ غَيْرِ مُؤْتَلٍ، رَدَدْتُهُ عَلى تَعْذالِهِ.

Fenn-i tavsîfte mahir bir sanatkâr olan İmruülkays, av âlemine giderken atını tavsif ediyor, diyor ki;

وَقَدْ أغْتَدي -والطَّيْرُ في وُكُناتِها- بِمُنْجَرِدٍ قَيْدِ الأَوابِدِ هَيْكَلِ

الإغْتِداء، التَّكْبير والخُروجُ بالْغَداة،

sabah erken çıkmak. الطَّيْر, طائِر'in cem'idir. الوُكْنات ve الوُكُنات ve الوُكَنات, müfredi وُكْنَة -kâf'ın sükûnu ve vâv'ın harekât-ı selâsesiyle- وَكْر gibi *yuva* manasınadır. مُنْجَرِد, *kılları kısa ve yumuşak.* Bu da asil atların evsafındandır yahut tizreftâr manasınadır. قيدِ الأَوابِد; الأوابِد, آبِدة'nin cem'idir; آبِدَة, *vahşi* manasınadır, masdarı أُبود.

وَ يُقالُ: تَأَبَّدَ المَكانُ إذا تَوَحَّشَ وخَلا مِنَ السُّكَّانِ.[390]

قيدِ الأَوابِدِ tabirinden maksadı *süratinden dolayı vuhûşun firarına meydan vermez; onları âdeta takyit eder, yerlerinde bağlar* demektir. هَيْكَل, *cesim, azim;* esasen *binâ-yı şâhik* manasınadır.

Demek istiyor ki; "Kuşlar, henüz yuvalarında oldukları hâlde tizreftâr, kılları ince ve ufak, vuhûşu hareketten meneden, heykel gibi atımla ava çıkarım." [636]

مِكَرٍّ، مِفَرٍّ، مُقْبِلٍ، مُدْبِرٍ مَعًا كَجُلْمُودِ صَخْرٍ حَطَّهُ السَّيْلُ مِنْ عَلِ[391]

الكَرّ, *düşmana hücum etmek.* الفَرّ, *el-firâr.* مِكَرّ ve مِفَرّ mübalağa sigalarıdır.

مُقْبِل-مُدْبِر kelimelerinde leff ü neşr vardır.[392] مُقْبِل, مِكَرّ'e; مُدْبِر de مِفَرّ'e aittir. مَعًا, ân-ı vâhidde demek değildir; *cemîan* manasınadır. Her iki vaziyeti icraya müstait ve amadedir. Yani,

---

387 Doğrusu sana olan sevgimde beni kınayan, tembihleyen ve bu sevdadan geri dönmemi söyleyen nice hasımlar var ki, senin uğruna onların sözlerini dikkate almadım.

388 Azılı düşman.

389 الإئْتِلاء: Geri durmak, yapmamak. Buna göre beyitteki غَيْرِ مُؤْتَلي ifadesi "geri durmamak, üzerine gitmek, yapmak" anlamındadır.

390 Mekânın ıssızlaşması ve yabanileşmesi anlamında kullanılır.

391 Hücum etmeyi, geri çekilmeyi, ileri geri hareket etmeyi aynı anda yapabilen; selin yüksekten yuvarladığı büyük bir taş gibi olan süratli atımla…

مِكَرٌّ ومُقْبِلٌ إذا أُرِيدَ منه ذلكَ ومِفَرٌّ ومُدْبِرٌ إذا أَحَسَّ بِذلكَ.[393]

جُلْمُود, *sert ve büyük taş.* الحَطّ, *bir şeyi yukarıdan aşağıya atmak.* عَلِ, فَوْق manasınadır, -lâm'ın zammıyla- lugattır.

Seylin pek yukarıdan yuvarladığı büyük taş, nasıl ki cereyanın sürat ve hareketine tabi ise İmruülkays'ın atı da o derecede seri olmakla beraber kendine ram oluyordu. Bu teşbihte hem sürat hem de mutavaatini tasvir etmiş oluyor.

كُمَيْتٍ يَزِلُّ اللِّبْدُ عَنْ حَالِ مَتْنِهِ   كَمَا زَلَّتِ الصَّفْوَاءُ بِالمُتَنَزِّلِ[394]

كُمَيْت, mükebber olarak istimal olunmayan isimlerdendir.[395] Müzekker ve müennese ıtlak olunur. *Hurmâ-yı doru denilen renk.*[396] اللِّبْد, *eğer takımının altındaki keçe.*

الحال، مَوْضِعُ اللِّبْدِ مِنْ ظَهْرِ الفَرَسِ؛ وقِيلَ هِيَ طَرِيقَةُ المَتْنِ ولَحْمَةُ المَتْنِ؛

kısrağın keçe yerine ıtlak olunur. [637]

كَأَنَّ غُلامِي إِذْ عَلا حَالَ مَتْنِهِ   على ظَهْرِ بَازٍ في السَّمَاءِ مُحَلِّقِ

beytinde olduğu gibi.

الصَّفْواء ve الصَّفْوان *taş.* Demek istiyor ki; "İnsanın ayağı altından taş nasıl kayarsa, sırtının yumuşaklığı üzerindeki keçe de öyle kayar."

عَلَى العَقْبِ جَيَّاشٍ كَأَنَّ اهْتِزَامَهُ   إذا جَاشَ فيهِ حَمْيُهُ غَلْيُ مِرْجَلِ

العَقْب ve العَقِب, *ayağın ökçesine ve atın ikinci tur koşmasına* denir. جَيَّاش, *coşkun.* الحَمْيُ, *kızışmak.* اهْتِزام, *atın koşarken hırlamasına* denir. الغَلْيُ, *kaynamak.* مِرْجَل, *kazan.*

---

392 Leff ü neşr: Kelime anlamı toplamak ve dağıtmak olan bu bedî' sanatı, ilk başta genel olarak zikredilen kelimelerin her birisiyle ilintili bir şekilde başka cümle ya da kelimelerin getirilmesidir. Örneğin İmruülkays, beyitte ilk önce مِكَرّ (ileriye atılan) ve مِفَرّ (geriye çekilen, kaçan) kelimelerine yer vermiştir. Daha sonra bu kelimelerle ilintili olarak مُدْبِر (geriye çekilen) ve مُقْبِل (ileriye, öne atılan) kelimelerini getirmiştir.

393 Kendisinden istenildiğinde anında hücum edip ileriye atılmayı; vakti geldiğini fark ettiği zaman da geri çekilip manevra yapabilmeyi bir arada gerçekleştiren bir attır.

394 Etinin dolgunluğu sebebiyle üzerindeki keçeyi düz ve sert kayanın üzerine düşen yağmur suyunu kaydırdığı gibi kaydıran doru atımla…

395 Yani كُمَيْت lafzı sadece ism-i tasgîr olan فُعَيْل kalıbında gelir; bunun dışındaki kalıplarda gelmez.

396 Hurmâ-yı doru: Hurma renginden olan, kızıl renk.

Demek istiyor ki; "Atı o kadar hassastır ki ayağın ökçesiyle verilen işaret üzerine coşar, kızışır ve öyle hırlar ki kazan kaynıyor zannolunur."

يَــزِلُّ الغُــلامُ الخِــفُّ عَــنْ صَــهَواتِهِ، ويُلْــوِي بــأَثوابِ العَنيــفِ المُثَقَّــلِ

الخِفّ, *hafif* manasınadır. صَهْوة, *atlının at üzerinde oturacak yeri.* Sîga-i cem' ile صَهَوات demesi tevsi kabîlindendir. Zaten zamîr-i müfrede [638] izafeti iltibası defetmiştir.[397] إلْواء, *alıp götürmek.*

Demek istiyor ki; "Binici olmayan hafif bir genç o atın sırtında sebat edemez. Ağır ve mahir bir atlı ise üzerindeyken elbisesini toplayamaz."

Bundan maksadı atın naşât ve süratini anlatmaktır.

دَرِيــرٍ كَخُــذْرُوفِ الوَليــدِ أَمَــرَّهُ تَتَــابُعُ كَفَّيْــهِ بِخَــيْطٍ مُوَصَّــلِ

الدَّرِير, *seri.* خُذْرُوف, çocuklara mahsus bir oyuncaktır, bir taştır veyahut yuvarlak ve mücevvef bir deri parçasıdır.[398] Ortasındaki delikten ip geçirilir ve bir el yahut iki el ile süratle çevrilir. Dönerken kendine mahsus bir ses çıkarır. تَتابُع yerine bir nüshada تَقَلُّبُ görülmüştür. الإمْرار, *ipi kuvvetli ve muhkem surette bükmek.* مُوَصَّل, *parçalanıp eklenmiş* manasınadır. İpin parçalı olması, oyuncağın kesret-i istimâline ve kesret-i istimâl de süratle hareketine delalet eder.

Demek istiyor ki; "Sürat itibarıyla ipi muhkem surette bükülmüş ve fakat kesret-i istimâlden bazı yerinden kopmuş olan hüzrûf denilen oyuncağın hareket-i serîasını andırır."

لَهُ أَيْطَــلا ظَــبْيٍ وَســاقَا نَعَامَــةٍ، وإرْخَــاءُ سِرْحــانٍ وتَقْرِيــبُ تَتْفُــلِ[399]

أيْطَل, *ḫâsıra, boş böğür;* cem'i أياطِل. ظَبْي, *ceylan;* cem'i ظِباء. نَعَامَة, *deve kuşu,* müzekker ve müennes olur; نَعام, ondan ism-i cinstir; [639] müfred ve

---

397 Tevsi: Bağlam ve anlama göre lafız ya da kurallarda esneklik göstermektir. Örneğin beyitte atın tek bir kişnemesi olduğu ve Araplar "صَهْوَةُ الفَرَسِ" dedikleri hâlde İmruülkays, anlama halel getirmeyecek şekilde صَهَوات (kişnemeler) kullanımını tercih etmiştir. Müellifin de belirttiği üzere صَهَوَاتِهِ ifadesinde müfrede (yani ata) delalet eden zamir, anlam karışıklığının önüne geçmiştir.

398 Mücevvef: İçi boş, oyuklu.

399 O, ceylan böğrüne benzer iki böğre ve deve kuşu bacağını andıran iki bacağa sahiptir. Kurdun birden hızlı koşması ve tilki yavrusunun yaptığı gibi, iki ayağını birden kaldırıp bırakması şeklinde bir koşusu vardır.

cem‘e ıtlak olunur. الإرْخَاء, *sürat-i hârika ile birden koşmak.* سِرْحان, *kurt.* التَّقْريب, *koşarken iki eli birden kaldırıp birden bırakmak.* تَنْفُل, *çakalın yavrusu.*

ضَـــلِيعٍ إذا اســـتدبَرْتَهُ سَـــدَّ فَرْجَـــهُ بِضَــافٍ فُوَيــقَ الأرضِ لَــيسَ بِــأَعْزَلِ[400]

ضَليع, *tâmmü'l-hilka, zıl'ları dolgun.* اسْتِدْبار, *bir şeyin arkasına bakmak.* الفَرْج, *iki bacağın arasındaki boşluk.* ضَاف, *geniş;* بِذَيْلٍ ضَاف takdirindedir. الأعْزَل, *kuyruğu yan düşen ata* denir. فُوَيْق الأرْض, atın kuyruğu, uzunluk itibarıyla yer üstünde olmalı; ondan kısa ve ondan uzun olması mergup değildir. فُوَيْق الأرْض tabiri bu meziyeti anlatmak içindir.

[400] Dolgundur; arkasına geçip ona baktığında arka ayaklarının arasındaki boşlukta yere değecek kadar yakın olan (ama yere değmeyen) düzgün ve gür kuyruğu vardır.

TARAFE B. EL-ABD

Ricâl-i muallakâtın ikincisi Tarafe'dir. Tarafe 550 yahut 552 sene-i mîlâdiyyesinde hicret-i seniyye-i Nebeviyye'den 70 sene mukaddem vefat etmiştir. Tarafe yirmi altı sene yaşamış; Hîre hükümdarı Amr b. Hind tarafından verilen emir üzerine katlolunmuştur.[1]

Tarafe'nin nesebi: Tarafe b. el-Abd b. Süfyân b. Harmele b. Sa'd b. Mâlik b. Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe b. 'Ukâbe b. Sa'b b. Alî b. Bekir b. Vâil b. Kâsıt b. Hinb b. Efsâ b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebîa b. Nizâr b. Mead b. Adnân.

Tarafe, meşâhîr-i şu'arâ-yı Câhiliyye'den *el-Mütelemmis* şöhretiyle müştehir 580 sene-i mîlâdiyyesinde müteveffa Cerîr b. Abdülmesîh'in yeğenidir. Tarafe'nin asıl ismi Amr'dır; Tarafe lakabıdır. Tarafe (طَرَفَة), lugaten *ılgın ağacına* denir. Tarafe Bahrânî'dir,[2] yani Bahreyn'e mensuptur. Bahreyn, Bahr-ı Muhît-i Hindî sahilinde Basra ve Uman arasında birkaç şehri ihtiva eden kıtadır.[3] [641] Hecer, Safâ ve Muşakkar, en meşhur kasabalarındandır. Tarafe katlolunduktan sonra Hecer'de defnolunmuştur.

Tarafe, aşireti arasında bir mevki'i mümtâz sahibiydi. Onun için hicivde müstesna bir cürete malikti. Lehv ve lu'b, ayş ve işretle evkât-güzâr olurdu.[4] Ava da merakı vardı; sayd ve şikâra mahsus kuşlarının yuvaları içinde yem fazlası olarak düşen kuş yüreklerini bazılarının sofraları etrafında fırlatılan kuru hurmanın çekirdeklerine teşbih etmiş, demiş ki;[5]

كَأَنَّ قُلوبَ الطَّيْرِ فِي قَعْرِ عُشِّهَا　　نَوَى القَسْبِ مُلْقًى عِنْدَ بَعْضِ المَآدِبِ[6]

Fakat bu beyitle İmruülkays'ın:

كَأَنَّ قُلوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا ويَابِسًا　　لَدى وَكْرِهَا العُنَّابُ والْحَشَفُ البَالِي

beyti arasında çok fark vardır.

İmruülkays, bir beyitte iki teşbih yapmış yani iki levha tasvir etmiştir. Yüreklerin tazelerini hünnaba; kurularını kuru hurmaya benzetmiştir. Bir de hem şekil hem de levn itibarıyla teşbihte mutâbakat-ı tâmme vardır. Hâlbuki

---

1 Hîre, Kûfe'den üç mil uzakta Necef denilen mevkiye ıtlak olunurdu. [Mehmed Fehmi]

2 Kisâî'nin kavlince Hısneyn ve Bahreyn mensupları Hısnî ve Bahrâî'dir. Bu mevkiin Bahreyn ile vech-i tesmiyesi, sahilinde bulunduğu Bahr-ı Muhît-i Hindî'den maada arka tarafındaki karyeleri civarında Ehsâ kurbunda bir "Buhayra" bulunmuş olmasındandır *(Mu'cemü'l-büldân)*. [Mehmed Fehmi]

3 Bahr-ı Muhît-i Hindî: Hint Okyanusu.

4 Mevki'i mümtâz: Seçkin bir yer. Evkât-güzâr: Vakit geçirmek.

5 Sayd ve Şikâr: Av.

6 عُشّ, *ağaçların dalları arasındaki kuş yuvası,* cem'i أَعْشَاش. القَسْب, *kuru hurma*. المَأْدَبَة, -dâl'ın fethi ve zammıyla- *ziyafet veyahut velîme taamına* denir. [Mehmed Fehmi]

Tarafe bir teşbih yapıyor ve yürekleri hurmaya değil; hurma çekirdeğine teşbih ediyor ki müşebbeh ve müşebbeh bih arasında mutâbakat-ı tâmme yoktur. [642] Bu beytin sanat-ı teşbîhinde hakk-ı rüchân, şüphe yok ki İmruülkays'a aittir.[7]

Tarafe'nin Hayât-ı Edebiyyesi

Tarafe, şu'arâ-yı Câhiliyye'nin birinci tabakasındandır; ricâl-i muallakâtın da ikincisidir. Müfrit bir zekaya maliktir. Yedi yaşında şiir söylemeye başlamış, onun şiiriyle lugaviyyûn istişhâd ederler. Yedi yaşındayken amcasıyla seyahate çıkmış, amcası bir su kenarında ahz-ı mevki etmiş. Tarafe de Ma'mer denilen bir mevkide çayır kuşlarını tutmaya gider; kapanı kurar, akşama kadar bekler, hiçbirini tutmaya muvaffak olamaz. Akşam o mevkiden müfârakat ederken kuşların sabahtan akşama kadar yanaşmadıkları habbeleri kemâl-i serbesti ile tane tane iltikat ettiklerini görür ve atideki beyitleri irtical eder:

يَا لَكِ مِنْ قُبَّرَةٍ بِمَعْمَرِ!   خَلا لَكِ الْجَوُّ فَبِيضِي وَاصْفِرِي[8]

قَد رُفِعَ الفَخُّ فَماذا تَحْذِّرِي   ونَقِّرِي مَا شِئْتِ أَنْ تُنَقِّرِي[9]

قَدْ ذَهَبَ الصَّيَّادُ عَنكِ فَأَبْشِرِي   لا بدَّ مِنْ صَيْدِكِ يومًا فَاحْذَرِي!

Tercümesi: "Sen, Ma'mer'in ne garip bir tarla kuşusun?! Şimdi tekmil dere [643] senin için boşandı. Artık ötmekte, yumurtalamakta serbestsin… Kapan kaldırıldı, korkacak bir şey kalmadı. İstediğin kadar yeri kaz, taneleri seç! Müjdeler… Avcı gidiyor; fakat günün birinde yine tuzağa düşeceksin, ona dikkat et!"

İşte Tarafe'nin hayât-ı edebiyyesi yedi yaşındayken Ma'mer'de bir su kenarında böyle bir av âleminde yeşil bir derenin nesîm-i ruh-nevâzını teneffüs ederken inkişaf etmiş ve gitgide karihası küşayiş bulmuştur.[10] Eş'ârı o kadar revaç bulmuştu ki birçok sözleri darbımesel hükmüne girmiştir.

---

[7] Müellif, burada 'Benzeyen ile kendisine benzetilen arasında uyumluluk olmalıdır.' kaidesinden hareketle İmruülkays'ın beytinin teşbih sanatında daha başarılı olduğunu ifade etmiştir.

[8] قُبَّرَة, *toygar kuşu,* cem'i قُبَّر, -ḳâf'ın zammı ve bâ'nın fethiyle- قُنْبَراء dahi denilir, cem'i قَنَابِر. الجَوّ, burada *vâsi dere*. الصَّفِير, ikinci babtan, مُكَاء -mîm'in zammıyla- burada *ötmek* demektir. Avlamayan her kuşa صَافِر derler. [Mehmed Fehmi]

[9] الفَخّ, *kuşu tutmaya mahsus kapan, tuzak,* cem'i فِخَاخ -fâ'nın kesriyle- ve فُخُوخ . التَّنْقِير, *teftiş, bahsetmek, kazmak;* burada *gaga ile yeri kazmak* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[10] Nesîm-i ruh-nevâz: Ruhu oksayaşan hoş bir esinti. Küşayiş bulmak: Açılmak.

[خَلا لَكِ الْجَوُّ فَبِيضِي وَاصْفِرِي]

mısraı darbımesel olduğu gibi yukarıda zikrolunan mısraların kâffesi birer darbımesel hükmünde kullanılabilir. *Meramına nail olan adama,* خَلا لَكَ الْجَوُّ darbımeseli irat olunur. Rivayet olunduğuna nazaran Hz. Hüseyin, Irak'a müteveccihen hareket ettiği sırada İbn Abbas, İbn Zübeyr'e

خَلا لَكِ الْجَوُّ فَبِيضِي وَاصْفِرِي

demiş.[11]

İkinci darbımeseli [اِسْتَنْوَقَ الجَمَلُ], yani *'deve dişileşti';* sözü karıştırmak hususunda irat olunur. Bunun sebeb-i iradı:

Tarafe, dayısı el-Mütelemmis ile beraber Hîre hükümdarı Amr b. Hind'in ziyaretine gitmişti. Tarafe o sırada pek küçüktü. Amr b. Hind'in huzuruna girerken el-Müseyyeb b. Ales kaside inşad ediyordu. [644] Şair erkek deveyi dişi devenin evsafından biriyle tavsif eder. Tarafe yerinden, "اِسْتَنْوَقَ الجَمَلُ" der ve bu darbımesel olur. Şair, Tarafe'yi çağırır ve "أَخْرِجْ لِسَانَكَ" der.[12] Dilini çıkarınca, "وَيْلٌ لِهٰذا مِنْ هٰذا" der. Yani, "Bu çocuk dilinin belasını bulacak!" Hakikaten de böyle oldu, dili yüzünden katlolundu.

Üçüncüsü, [ما أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بِالْبارِحَةِ]. Yani "Bu gece dünkü geceye ne kadar benzer!" İki şey arasında müsavat hasıl olduğu zaman irat olunur. Bu mısra, hapishanedeyken arkadaşlarını muaheze ederek söylediği beyitler cümlesindendir. Beyitler bunlardır:

أَسْلَمَنِي قَوْمِي، ولَمْ يَغْضَبُوا   لِسَوْءةٍ، حَلَّتْ بِهِمْ، فادِحَهْ[13]

---

[11] "Meydan sana kaldı; hadi, artık istediğini yapabilirsin." İbn Abbas'ın Abdullah İbn Zübeyr'e bunu söylemesinin sebebi, Hz. Hüseyin'in (öl. 61/680) Hicaz bölgesinden ayrılmasıyla oluşan boşluğu, Abdullah b. Zübeyr'in doldurmak istemesidir. Nitekim Kerbelâ olayından sonra Yezîd'e muhalefet edenlerin başını İbn Zübeyr çekmiş; ilerleyen yıllarda da Hicaz'da halifeliğini ilan etmiştir. İbn Zübeyr, 73/692 yılında Mekke'yi kuşatan Haccâc'ın askerleriyle çarpışırken öldürülmüş ve başı kesilerek Suriye'ye, Şam'a gönderilmiştir. İbn Abbas'ın metinde geçen darbımeseli, İbn Zübeyr'e hilafet imkânı tanıyan otorite boşluğuna işaret etmektedir.

[12] Dilini uzat bir bakayım!

[13] الإِسْلَام, burada *mahzûl etmek* manasınadır. يُقالُ: أَسْلَمَ العَدُوَّ إذا خَذَلَهُ, hemzesi selb içindir. سَوْءَة, -sîn'in fethi, vâv'ın sükûnu ve hemze'nin fethiyle- burada *suiahlak* manasınadır. فادِحَة, cem'i فَوَادِح, *büyük ve azim* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

أَسْلَمَ العَدُوَّ, düşmanı tehlikeye ve tuzağa sürüklemek anlamındadır. أَسْلَمَهُ العَدُوَّ ise bir kimseyi düşmana teslim etmek demektir.

كَمْ مِنْ خَليلٍ كُنْتُ خالَلْتُهُ   لا تَرَكَ اللَّهُ له واضِحَهْ
كُلُّهُمُ أرْوَغُ مِنْ ثَعْلَبٍ   ما أشْبَهَ اللّيْلَةَ بِالبَارِحَهْ[14]/[15]

Tarafe intihâlden, sirkat-ı şiir etmekten son derece nefret eder. Bu babta diyor ki;

ولا أُغِيرُ على الأشْعارِ أسْرُقُها   عَنْها غَنِيتُ وشَرُّ النَّاسِ مَنْ سَرَقَا[16] [٦٤٥]
وإنَّ أحْسَنَ بَيْتٍ أنْتَ قائِلُهُ   بَيْتٌ يُقال –إذا أنْشَدْتَهُ-: صَدَقا[17]

İkinci beyit Züheyr b. Ebî Sülmâ'ya ve Hassân'a da isnat olunmuş ise de Tarafe'nin olduğu hakkındaki rivayetler daha kuvvetlidir. Tarafe'nin istişhâd ma'razında irat olunabilecek hakimane beyitleri pek çoktur.[18] Mesela:

الخَيْرُ أبْقَى وإنْ طالَ الزَّمانُ بِهِ   والشَّرُّ أخْبَثُ ما أوْعَيْتَ مِنْ زادِ[19]

Demek istiyor ki; "Hayır en payidar şeydir, fâidesi taahhür etse bile; şer ise iddihâr ettiğin en fena şeydir." Hüsnümuâşeret hakkında da:

خَالِطِ النَّاسَ بِخُلْقٍ واسِعٍ   لا تَكُنْ كَلْبًا عَلى النَّاسِ تَهِرْ[20]/[21]

demiştir.

---

[14] الرَّوَاغ, -سَحَاب vezninde- ve الرَّوَغَان -fetahât ile- *tilki gibi öteye beriye sapmak, tilkilik etmek.* ثَعْلَب, *tilki*. [Mehmed Fehmi]

[15] Yakınlarım beni teslim etti. Bir de başlarına gelen büyük arsızlığa kıllarını bile kıpırdatmadılar!
Nice dostluk kurduğum kişiler vardı; Allah onların gülen yüzünü bir daha güldürmesin!
Hepsi tilkiden daha kurnaz! Bu gece dünkü geceye ne kadar da benziyor!

[16] الإغَارَة, -hemze'nin kesriyle- *koşmak, hücum etmek.* [Mehmed Fehmi]

[17] Başka şairlerin şiirlerine göz koyup onları aşırmam. Onlara ihtiyacım da yok zaten! İnsanların en kötüsü aşırandır!
Senin söyleyeceğin en güzel şiir, inşad ettiğinde kendisi hakkında 'Ne de doğru demiş!' denilecek şiirdir.

[18] Beyit hem Tarafe'nin hem de Hassân b. Sâbit'in divanında yer almaktadır. bk. *Dîvânu Tarafe b. el-Abd: şerh el-A'lem eş-Şentemerî,* thk. Düriyye el-Hatîb – Lütfî es-Sakkâl, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2. Bs., 2000, s.174; *Dîvânu Hassân b. Sâbit,* thk. Velîd Arafât, Beyrut: Dâru Sâdır, 2006, c.1, s.251.

[19] الإيعَاء, *hıfzetmek, biriktirmek ve kapta koymak.* يُقالُ: أَوْعَى الشَّيْءَ، وضَعَهُ فِي وِعاءٍ. [Mehmed Fehmi]
أَوْعَى الشَّيْءَ, bir şeyi kaba koymaktır.

[20] الهَرّ, -hâ'nın fethi ve râ'nın teşdîdiyle- ve الهَرِير, ikinci babtan *havlamak*. Bu beyit, bahr-ı remeldendir. [Mehmed Fehmi]

Tarafe küçükken pederi vefat etmişti. Gençliğiyle beraber ayş ve işrete inhimakı, pederinden Verde namındaki validesine intikal eden emvalı hüsnü-idâre edemeyeceği mülahazasıyla mirasın Verde'ye teslimi emrinde amcaları tarafından imsak gösterilmişti.[22] [646] Tarafe, bundan münfail olarak amcalarına hitaben atideki beyitleri irtical etmiştir:

مَا تَنْظُرُونَ بِحَقِّ وَرْدَةَ فِيكُمُ؟ صَغُرَ البَنُونَ ورَهْطُ وَرْدَةَ غُيَّبُ[23]

Tercümesi: "Verde'nin sizde olan hakkını teslim etmek için ne bekliyorsunuz? Evladı kasîr, kavim ve kabilesi gaip."[24] Şimdi tehdit ediyor, diyor ki;

قَدْ يَبْعَثُ الأمْرَ العَظِيمَ صَغِيرُهُ حَتَّى تَظَلَّ لهُ الدِّمَاءُ تَصَبَّبُ[25]

"Bazen ufak bir şey, öyle cesim hadiseler tevlit eder ki uğrunda lâ-yankati' kanlar dökülür."[26]

Badehu tarihten misal getirmekle sözünü teyit ediyor, diyor ki;

والظُّلْمُ فَرَّقَ بَيْنَ حَيَّيْ وائِلٍ بَكْرٌ تُسَاقِيهَا المَنَايَا تَغْلِبُ[27]

"Zulüm bir kabileden ibaret olan Vâil'in iki batnı arasında tefrika düşürdü; Bekir ile Tağlib, bu iki kardeş yekdiğerine ölümün câm-ı telhkâmını içirdi."[28] [647]

Harb-i Besûs'e işaret ediyor ki kırk sene devam eden bu muharebe, esasen bir devenin katliyle alevlenmiştir. Besûs, bir kadının ismidir. Bu kadın, Cessâs b. Mürre eş-Şeybânî'nin teyzesidir. Besûs'un *serâb* namında dişi bir devesi vardı. Deve Küleyb'in arazisinde bir kuşun yumurtasını kırar; Küleyb deveye hiddetlenir, memesine bir ok atar. Bu hadiseden müteheyyiç olan Cessâs, Küleyb'i öldürür ve bu yüzden Vâil'in iki evladı bulunan Bekir ve Tağlib arasında kırk sene kanlı bir muharebe devam eder.

---

21 İnsanlara karşı çok müsamahakâr ol. (Yaptıkları ufak bir hataya kızıp) köpek gibi insanlara havlama!

22 Yani gençlik döneminde içki içmesi ve sefaya dalmasından ötürü babasından annesi ile kendisine intikal eden mirasa sahip çıkamayacağı göz önünde bulundurulmuş; bu sebeple amcaları tarafından mirasına el koyulmuştur.

23 تَنْظُرُونَ, تَنْتَظِرُونَ manasınadır. رَهْط, *kavim ve aşiret*. غُيَّب, -ġayn'ın zammı ve yâ'nın fethi ve teşdîdiyle- غايِب'in cem'idir. [Mehmed Fehmi]

تَنْتَظِرُونَ, 'bekliyorsunuz' anlamındadır.

24 Kasîr: Burada 'küçük, aklı ermeyen, elinden bir şey gelmeyen' anlamındadır.

25 تَصَبَّبُ, aslı تَتَصَبَّبُ. [Mehmed Fehmi]

تَتَصَبَّبُ, üst üste akmak anlamındadır.

26 Lâ-yankati': Durmak bilmez, durmayan.

27 حَيّ, *bir kabilenin batnına* ıtlak olunur. [Mehmed Fehmi]

28 Câm-ı telhkâm: Câm, kadeh; telhkâm, keder ve üzüntü anlamındadır.

Besûs (بَسُوس), esasen sağılırken ona, "بِسٍّ بُسٍّ" denilmedikçe yani sütün sağıldığı zaman çıkardığı sesle ona seslenmedikçe süt vermeyen nâkaya denir.[29]

قَـدْ يُـورِدُ الظُّلْـمُ المُبَـيَّنُ آجِنًـا مِلْحًـا يُخـالَطُ بِـالذُّعافِ ويُقْشَـبُ[30]

"Bazen açık ve vazıh surette yapılan zulüm, sahibini levn ve ta'mı mütegayyir tuzlu ve zehirli suya götürür."[31]

Şimdi bazı cümel-i hikemiyye ile amcalarını ikaz etmek istiyor, diyor ki;

وَقِـرافُ مَـنْ لا يَسْـتَفيقُ دَعارَةً يُعْـدِي كَمـا يُعْـدِي الصَّـحيحَ الأَجْـرَبُ[32]

[648] "Sefahet ve habasetten ifâkat bulmayanların muhâlataları uyuz illeti gibi sâridir."[33]

والإثْـمُ داءٌ لَـيْسَ يُـرْجَى بُـرْؤُهُ والـبِرُّ بُـرْءٌ لَـيْسَ فيـهِ مَعْطَـبُ[34]

"Fenalık deva-nâpezîr bir hastalıktır; iyilik muhataradan emin bir şifadır."

والصِّـدْقُ يَأْلَفُـهُ اللَّبِيـبُ المُـرْتَجَى والكِـذْبُ يَأْلَفُـهُ الدَّنِيُّ الأَخْيَـبُ[35]

"Sıdk, müzâharat ve muavenetleri memul olan erbâb-ı akıl ve izanın hasletidir; yalan hâib ve hâsir olan edânînin seciyesidir."[36]

---

[29] Müellif, sütü sağılacak develer çağrılırken çıkartılan sesi "بُسٍّ بُسٍّ" şeklinde aktarmıştır. Kaynaklarda fiilin farklı köklerinden hareketle "بَسْ بَسْ" ve "بِسْ بِسْ" şeklinde kullanımlara da yer verilmiştir. Eşek vb. binek hayvanı yürütürken de kullanılan bu fiilin, Ebû Ubeyde'ye göre fethalı okunması, yani "بَسْ بَسْ" şeklinde olması daha yaygındır. Fiil hakkında ayrıntılı bilgi ve farklı görüşler için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* c.6, s.26-29. (بَ-س-س maddesi).

[30] الإيرَاد, إصْدَار'ın zıttıdır, *suya götürmek*. آجِن, *levni, ta'mı mütegayyir olan su*. الذُّعَاف, -غُرَاب vezninde- سَمٌّ قاتِلٌ. القَشْب, ikinci babtan خَلْطُ السَّمِّ بِالطَّعامِ, *yemeğe zehir karıştırmak.* [Mehmed Fehmi]

الذُّعَاف, öldürücü zehir.

[31] Levn ve ta'mı mütegayyir: Rengi ve tadı değişik.

[32] القِراف والمُقارَفَة، المُخالَطَة؛ ولا تَكُ[ونُ] إلاّ بِالأَشْياءِ الدَّنِيَّة، *fena şeylere ihtilat etmek*. الدَّعَارَة, -dâl'ın fethi ve kesriyle- *habaset ve fısk ve fücûr*. الأَجْرَب, *uyuz insan ve hayvan*. [Mehmed Fehmi]

[33] Habaset: Alçaklık, pislik. İfâkat bulmak: İyileşmek, kendine gelmek. Muhâlata: Beraber olmak, kaynaşmak. Sâri: Bulaşıcı. Burada kötü, kendini bilmeyen ve ahlak noktasında zayıf olanlarla oturup kalkmanın kişiye zarar vereceğini ifade etmiştir.

[34] مَعْطَب, *helak.* [Mehmed Fehmi]

[35] الأَخْيَب, خائِب ve خاسِر. [Mehmed Fehmi]

الأَخْيَب, kaybeden, eli boş kimse.

[36] Sıdk: Doğruluk, samimiyet. Müzâharat: Destek, yardım. Hâib ve hâsir: Kaybeden, yenilen.

وَلَقَــــدْ بَـــدَا لِي أنَّـــهُ سَـــيَغُولُنِي مـــــا غالَ عادًا والقُـــــرُونَ فَأَشْـــــعَبُوا[37]

"Bana apâşikâr görünüyor ki Arab-ı bâideden olan kavm-i Âd'ı ve kurûn-u mâziyeyi mahv ve itlaf eden kuvvet beni de hâk-ı helâka serecektir."[38]

Bu, amcalarına tevcih edilen bir tarizdir; bir de alt tarafındaki teklife bir temhîd ve talildir: [649]

أدُّوا الحُقـوقَ، تَفِـرْ لَكُـمْ أعْرَاضُـكُمْ إنَّ الكَـــرِيمَ إذا يُحَـــرَّبْ يَغْضَـــبُ[39]

"Borçlu olduğunuz hakkı eda ederseniz namusunuzu i'lâ, şan ve şerefinizi tevkir etmiş olursunuz. Fıtrat-ı necîbe erbabı tecavüzü, gazap ve hiddetle karşılarlar."

İşte bu kasidenin birçok beyitleri hikmeti mutazammındır ve ma'raz-ı istişhâdda irat olunur. Tarafe'nin hakimane beyitlerinden:

لَعَمْـــرُكَ، مـــا الأيَّـــامُ إلا مُعـــارَةٌ فَمـــا اسْـــتَطَعْتَ مِـــنْ مَعْروفِهـــا فَـــتَزَوَّدِ[40]

"Seni temin ederim ki hayat vediadan başka bir şey değildir. Onun için ne kadar istitaatin varsa iyilikler iddihâr et!"

Darbımesel hükmüne geçen beyitlerden:

أبــا مُنْــذِرٍ! كانَــتْ غُــرُورًا صَـحِيفَتِي! ولم أُعْطِكُـمْ بـالطَّوْعِ مَـالِي ولا عِـرْضِي [٦٥٠]

أبــا مُنْــذِرٍ! أفنَيْــتَ فاسْــتَبْقِ بَعْضَــنا! حَنانَيْــكَ بعــضُ الشــرِّ أهــوَنُ مِــنْ بعــضِ[41]

Son mısra darbımeseldir. İki şer arasında fark ve tefavüt hasıl olduğu zaman irat olunur. Ebû Münzir, Hîre hükümdarı Amr b. Hind'in künyesidir. Bu

---

[37] الغَوْل, -قَوْل vezninde- *kapmak, helak eylemek*. الإشْعَاب, -hemze'nin kesriyle- *ölmek*.

يُقالُ: أشْعَبَ الرّجُلُ إذا ماتَ.

[Mehmed Fehmi]

Ölen kimse için أشْعَبَ الرّجُلُ denilir.

[38] Hâk-ı helâka sermek: Öldürmek, toprağa sermek.

[39] تَفِرْ, masdarı الوَفْر, -حَفْر vezninde- ve الوُفُور, -قُعُود vezninde- *çoğalmak*. التَّحْرِيب, *kışkırtmak, şiddetle iğdâb etmek, birinin gazap ve hiddetini müstelzim hâl ve harekette bulunmak*. [Mehmed Fehmi]

[40] الإعَارَة, *bir şeyi bir adama emanet suretiyle vermek*. التَزَوُّد, *azıklanmak*. [Mehmed Fehmi]

[41] أفْنَيْتَ, أفْنَيْتَنَا takdirindedir. حَنانَيْكَ, حَنَان *rahmet* manasınadır. Tesniye sigasıyla ve alelekser zamir, muhataba izafetle istimal olunur. Tesniye burada murat değildir; tekrar ve devam maksuttur, yani رَحْمَةً بَعْدَ رَحْمَةٍ. [Mehmed Fehmi]

"Merhamet et, merhamet et!" manasındadır.

Beyitlerin tercümesi:

Ey Ebâ Münzir! Ben birçok desiseye tanık olmuş biriyim! Onun için size malımı da şerefimi de isteyerek vermiş değilim!

Ebâ Münzir! Bizi bitirip yok ettin! En azından bir kısmımıza dokunma! Bize acı! Nitekim bazı kötülükler, diğer bazı kötülüklerden daha hafif olabiliyor!

beyitler uzun bir kasidedendir. Tarafe bu kasideyi onu tevkif eden Hîre hükümdarı Amr b. Hind'e hitaben söylemiştir.

Atideki beyitler de hakimanedir:

وأَعْلَمُ عِلْمًا لَيْسَ بالظنِّ أنَّهُ إذا ذَلّ مَولى المَرْءِ فَهْوَ ذَليلُ[42]

وأنّ لِسانَ المَرْءِ -ما لم تَكُنْ لَهُ حَصاةٌ-، على عَوْراتِهِ لَدَلِيلُ[43]

وأنّ امرأً لم يعْفُ يوْمًا -فُكاهَةً- لِمَنْ لمْ يُرِدْ سُوءاً بِهِ لجَهُولُ[44]

Tercümesi: "Yakinen bildiğim bir şey varsa o da akrabası düçâr-ı hakâret olanlar, [651] kendileri de zelil ve hakir olurlar. İnsanın rüşt ve dirayeti olmazsa lisanı nekais ve meâyibinin dellalı olur. Suikasta mübteni olmayan bir latifeyi hazmetmeyenler, zümre-i cühelâdan addolunmaya sezadırlar."

Hz. Fahrülmürselîn Efendimiz, bir mesele hakkında malumat intizarında oldukları zaman Tarafe'nin, "وَيَأْتِيكَ بِالأَخْبارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ" mısraını tekrar buyururlardı.[45]

Medih ve Hiciv Vadilerinde

Tarafe'nin medih ve hiciv vadilerinde söylediği şiirler pez azdır. Her ikisinde de itidali son derece muhafaza etmiştir. Mesela gasp ve gârat edilen develerini takip ederken kavim ve kabilesinden uzak kalarak gurbetin âlâmından muzdarip olduğu sıralarda Sa'd b. Mâlik'ten gördüğü hüsnükabulü lisân-ı sitâyişle yâd ederek diyor ki;

ألا رُبَّ يَوْمٍ، لو سَقِمْتُ لَعَادَني نِسَاءُ كِرَامٍ مِنْ حُيَيٍّ ومالِكِ

ظَلِلْتُ بِذي الأرْطى فُوَيقَ مُثقَّبٍ بِبِيئَةِ سُوءٍ هالِكًا أو كَهَالِكِ[46] [٦٥٢]

---

[42] مَوْلَى, *efendi;* burada *akraba* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[43] حَصَاة, *rüşt, akıl ve izan*. [Mehmed Fehmi]

[44] فُكاهَة, *latife*. [Mehmed Fehmi]

[45] "Kendisine yol azığı vermediğin kimse sana haber getirir." Sahih olan bu hadis için bk. Ebû Îsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr* (*Sünenü't-Tirmizî),* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996, c.4, s.531, hadis no: 2848.

[46] ذِي الأَرْطَى, bir mevkidir. أَرْطَى, bir nev'i ağaçtır, müfredi أَرْطَاة. مُثَقَّب, biri Tikrit ile Musul; diğeri Re'sül'ayn ile Rakka arasında birer suyun ismidir. Bir de Yemâme'de bir nahiyedir. بِيئَة, -bâ'nın kesriyle- ve البَاءَة ve المَبَاءَة -mîm'in fethiyle-;

مَنْزِلُ القَوْمِ حَيْثُ يَتَبَوَّؤُنَ مِنْ قِبَلِ وَادٍ أَوْ سَنَدٍ وفِي الصِّحاحِ، المَباءَةُ: مَنْزِلُ القَوْمِ.

[Mehmed Fehmi]

المَبَاءَةُ: İnsanların yolculukta bir vadi veya mevkiyi yer edinmeleridir. *Sıhâh*'ta ise 'İnsanların konakladıkları yer' anlamındadır.

تَـــرُدُّ عليّ الـــرّيحُ ثَـــوْبِيَ، قاعِـــدًا إلى صَـــــدَفِيٍّ، كالحَنِيّــــةِ بـــــارِكِ[47]

Tarafe, vaziyet-i vahîmesini tasvir ettikten sonra o hâl-i ye’s ve inkıtada muavenetine şitâb eden Sa‘d b. Mâlik’i lisân-ı sitâyişle yâd ediyor, diyor ki;

رأيـــتُ سُـــعُودًا مِـــنْ شُـــعوبٍ كَثِـــيرةٍ فلـــمْ تَـــرَعَيْني مِثـــلَ سَـــعدِ بـــنِ مالِـــكِ[48]

أبَـــــرَّ وأوفى ذِمّــــــةً يَعقِــــــدُونها وخَـــيراً، إذا ســـاوَى الذُّرَى بِـــالحَوارِكِ[49]

وأَنْـــمَى إلى مَجْــــدٍ تَليــــدٍ وسُـــورةٍ تَكُـــونُ تُراثًـــا، عنــــدَ حَيٍّ، لِهَالِـــكِ[50]

<u>إذا ساوَى الذُّرَى بالحَوارِكِ</u>، أيْ إذا ساوى الهُزَالُ الأَسْنِمَةَ بالْكَواهِلِ.

Zı‘ftan develerin örgüçleri omuzlarıyla müsavi olduğu sıralarda –ki bu, sehâ ve keremden kinayedir. [653]

Hicve gelince; Tarafe’nin en meşhur hicvi, otuz beş sene zalimane bir devr-i hükûmet geçiren Hîre hükümdarı Amr b. Hind ile biraderi Kâbûs ve bunlara mensup olan kendi eniştesi ve ammizadesi Abdüamr b. Bişr b. Mersed hakkındadır.

Mumaileyh Abdüamr, aşiretinde müteneffizînden ve hükümdar Amr b. Hind’in de mukarrabînindendi.[51] Tarafe’nin kızkardeşi yani Abdüamr’ın

---

[47] <u>إلى صَدَفِيّ</u>, إلى بَعِيرٍ صَدَفِيّ takdirindedir. صَدَف, Hemdân’dan bir batındır. كَالْحَنِيّة, *kavs, yay,* teşbihteki münâsebeti *kuvvet ve karnındaki incelik.* البُرُوك, birinci babtan *deve çökmek* manasınadır. [Mehmed Fehmi]
Beyitlerin tercümesi:
Âgah olun! Ne zaman hastalansam, mutlaka Mâlik kabilesinden soylu kadınlar koşa koşa beni ziyarete gelirler.
Zîertâ’da Müsekkab suyunun yanı başında ölü ya da ölüyü andıran bir vaziyette bir gece geçirdim.
Çökmüş yayı andıran Sadafî bir devenin yanı başında oturuyordum. Rüzgar kıyafetlerimi bir bu yana bir o yana çeviriyordu.

[48] سُعُود, Sa‘d namındaki adamlar: Sa‘d b. Kays b. Sa‘lebe, Sa‘d b. Aylân, Sa‘d b. Zübyân b. Bagîd, Sa‘d b. Adî b. Fezâre, Sa‘d b. Bekir b. Hevâzin, Sa‘d b. Zeyd b. Menât b. Temîm, Sa‘d b. Mâlik b. Sa‘d b. Zeydmenât b. Temîm, Benî Esed’den de Sa‘d b. Hâris b. Sa‘d b. Sa‘lebe b. Dûdân. [Mehmed Fehmi]

[49] الحَارِك, *omuzun yüksek kısmı.* الذُّرَى, müfredi ذِرْوَة, -ẕâl’ın kesri ile- *örgücün yüksek tarafı.* تَلِيد, *kadim.*

[50] Ataları Sa‘d ismindeki kişilere müntesip birçok kabile gördüm. Ancak bunlar, Sa‘d b. Mâlik’in beni koruyup kolladığı gibi korumadı.
Verilen söze ondan daha vefalı olan ve örgücün yüksek tarafının omuzun üst kısmıyla eşit olduğu (kıtlık vaki olduğu) zaman kendisinden daha misafirperver kimse görmedim.
Kendilerine miras bırakılan onuru daha da onurlu hâle getiren ve gelecek nesle de güzel bir izlenim bırakan onlar gibi kimse görmedim.

zevcesi, Ambdüamr'ın bed muâmelesinden kardeşine şikayet etmiş ve ondan müteessir olan Tarafe, onu ber vech-i âti hicvetmiştir. Tarafe evvela kasidesine fahr ve hamasetle başlıyor, diyor ki;

لقَدْ عَلِمَ الأَقْوامُ أنّا بِنَجْوَةٍ　　عَلَتْ شَرَفًا مِنْ أنْ تُضامَ وتُشْتَمَا[52]

لَنا هَضْبَةٌ لا يَدْخُلُ الذُّلُّ وَسْطَها　　و يَأْوِي إلَيْها المُسْتَجيرُ فَيُعْصَما[53]

وأرْعَنُ مِثْلُ اللَّيْلِ مَجْرٌ يَقُودُهُ　　أَريبٌ إذا ما سَاوَرَ الأَمْرَ أبْرَما[54]

شَديدُ القُوَى، ضَخْمُ الدَّسِيعَةِ، مِقْوَلٌ　　أَبِيٌّ، إذا ما هَمَّ بِالْأَمْرِ ألْحَما[55]

فَأيُّ خَمِيسٍ لا أَفَأْنا نَهابُهُ؟[٦٥٤]　　وأسْيافُنا يَقْطُرْنا مِنْ كَبْشِهِ دَما[56]

أبي أنْزَلَ الجَبَّارَ عامِلُ رُمْحِهِ　　وعَمِّي الّذي أَرْدَى الرَّئِيسَ المُعَمَّما[57]

---

51 Müteneffizîn: Sözü geçen, nüfuz sahibi kimseler. Mukarrabîn: Burada krala yakın, kralla hemhâl olanlar anlamındadır.

52 نَجْوَة, *mürtefi yer*. الضَّيْم, *zulüm ve kahr*. [Mehmed Fehmi]

53 هَضْبَة, cem'i هِضَاب, -كِتَاب vezninde- *yekpare dağ*. فَيُعْصَما, ahirindeki elif, nûn-u tekîd-i hafîfeden munkaliptir, aslı فَيُعْصَمَنْ idi. [Mehmed Fehmi]

فَيُعْصَمَنْ, … korunur, anlamındadır.

54 أَرْعَنَ: أيْ كالْجَبَلِ الَّذِي لَهُ رِعَانٌ والرِّعَانُ، جَمْعُ الرَّعْنِ وَهُوَ الأَنْفُ يَتَقَدَّمُ الجَبَلَ، *burunları olan dağ*. المَجْر, العَظِيم. سَاوَرَ, مُسَاوَرة'den *mümarese* manasınadır. الإِبْرَام, *muhkem kılmak*. أَرِيب, *akil*. [Mehmed Fehmi]

أَرْعَنَ, dağın çıkıntısı gibi öne çıkan çıkıntılara sahip şeye denir.

55 الدَّسِيعَة, *açık sofra, büyük kap, atıye*. الإِلْحَام, *muhkem etmek*. [Mehmed Fehmi]

56 الخَمِيس, *ordu*. Beş kıtadan mürekkep olduğu için خَمِيس ile tavsif olunmuştur: el-Mukaddime, el-kalb, el-meymene, el-meysere, es-sâk. الإِفَاءَة, *iğtinam etmek*. الكَبْش, *reis*. [Mehmed Fehmi]

57 عَامِل, صَدْرُ الرُّمْحِ, *mızrağın göğsüne* ıtlak olunur. الرُّمْحُ بِعَامِلِهِ وعامِلَتِهِ derler. المُعَمَّمُ, *tetviç edilmiş* manasınadır. الإِرْدَاء, -hemze'nin kesriyle- *helak etmek*. [Mehmed Fehmi]

الرُّمْحُ بِعَامِلِهِ وعامِلَتِهِ, *mızrağın ucu* anlamındadır. Yani hem عَامِل hem de عَامِلَة kelimesi, mızrağın ön kısmı, ucu için kullanılır.
Beyitlerin tercümesi:
Kabileler iyi biliyor ki biz, haksızlığa uğramaktan ve sövülmekten epey uzak şerefli bir yerdeyiz!
İçine zilletin giremediği, yardım isteyenin girip korunduğu yalçın bir dağımız vardır.
Gece gibi burunları olan bir dağdır; sıkıntı oldu mu bunu iyi idare eden zeki, büyük bir lider burayı yönetmektedir.

Hasep ve nesebini, maâlî ve mefahirini ve düçâr-ı hakâret olacak zevattan olmadığını beyan ve izah ettikten sonra kız kardeşine hakaret eden eniştesi ve ammizadesi Abdüamr'ın hicvine intikal ediyor, diyor ki;

فَــوا عَجَبًـا مِــنْ عَبْـدِ عَمْــرٍو وبَغْيِــهِ لَقَـــدْ رامَ ظُلْــمِي عَبْـــدُ عَمْـــورٍ فَأَنْعَمـــا[58]

ولا خَــيْرَ فيــهِ غَــيْرَ أنْ قِيــلَ: ذا غِــنًى وأنَّ لَهُ كَشْـــــحًا -إذا قـــــامَ- أَهْضَـــــمَا[59]

يَظَــلُّ نِســاءُ الــحَيِّ يَعْكِفْــنَ حَــوْلَهُ يَقُلْــنَ: عَسِــيبٌ مِــنْ سَرارَةِ مَلْهَمــا[60] [٦٥٥]

Amr b. Hind ile Amr'ın Biraderi Kâbûs'u Hicvetmesi

Otuz beş sene Hîre'de zalimane bir hükümet icra eden Amr b. Hind'in vilâyet-i ahde layık olmayan biraderi Kâbûs'u nasbetmek azminde olduğunu hisseden Tarafe, istikbalin maruz kalacağı menhus bir idarenin ileride memleket üzerine hasıl edeceği te'sîrât-ı elîmeyi nazarıdikkate alarak Amr ve biraderi Kâbûs hakkındaki hicviyesini irtical etmiştir. Demiş ki;

فلَيْــتَ لَنــا، مَــكانَ المَلْــكِ عَمْــرٍو رَغُوثًـــا حَـــولَ قُبّتِنَـــا تَخُـــورُ[61]

مِــنَ الزَّمِــرَاتِ، أَسْــبَلَ قادِماهــا، وضَرّتُهـــــا مُرَكَّنَـــــةٌ، دَرُورُ[62]

Güçlü, eliaçık, iyi konuşan, dikbaşlı, bir işe yeltendi mi bunu çok iyi yapan biridir.
Bir düşünün; hangi ordu var ki onun komutanını öldürüp mallarını ganimet olarak almadık ki!
Babam ki mızrağının uç tarafı, zalimi yere serendir; amcam ise başı sarıklı lideri yere yıkandır!

58 الإنْعَام, -hemze'nin kesriyle- إمْعَان gibi *bir şeyde mübalağa, fazla*. [Mehmed Fehmi]

59 الكَشْح, *boş böğür*. أَهْضَم, *ince ve latif* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

60 العَكْفُ ve العُكُوف, birinci ve ikinci babtan, *muvâzebet*. العَسِيب, *yapraklardan tecrit edilmiş hurma dalı*. سَرَارَة, *halis ve güzide*. مَلْهَم, Yemâme'de Benî Nümeyr'e ait bir karyedir, hurmalıkları çok olmakla maruftur. [Mehmed Fehmi]
Beyitlerin tercümesi:
Abdüamr'a ve haddi-hesabı olmayan bu taşkınlığına şaşırıyorum doğrusu! Bana zorbalık etmek istedi ve bu konuda aşırıya kaçtı.
Hakkında 'zengindir' denilmesinden ve kalktığında görünen ince bir böğrü olmasından başka bir marifeti yok!
Mahallenin kadınları, etrafında bekler dururlar. Onun hakkında 'Melheme'nin güzide ve yalın hurma dalı gibidir.' derler.

61 رَغُوث, النَّعْجَةُ المُرْضِعُ.

الخُوارُ، تَخُورُ، خَارَ-يَخُورُ-خُوَارًا
صَوْتُ البَقَرِ والغَنَمِ

melemek. [Mehmed Fehmi]
رَغُوث: Süt emziren koyun. خُوَار: İnek ve küçükbaş hayvanların çıkardığı ses.

لَعَمْرُكَ! إنَّ قابوسَ بنَ هِنْدٍ   لَيَخْلِطُ مُلْكَهُ نَوْكٌ كَثِيرُ[63]

Gerek Amr b. Hind'in ve gerekse Kâbûs'un fena bir âdetleri vardı. Bir gün idâre-i hükûmete ve masâlih-i ibâda bakmak; bir gün de ava gitmek üzere haftayı ikiye taksim etmişlerdi. Av gününde herhangi bir iş için olursa olsun [656] müracaat edenler kapıda beklemek mecburiyetindeydiler; ya kabul veyahut reddolunurlar ve alelekser meyus olurlardı. Bunu tarizen diyor ki;

قَسَمْتَ الدّهْرَ في زَمَنٍ رَخِيٍّ   كَذاكَ الحُكْمُ يَقْصِدُ أوْ يَجُورُ[64]

لَنَا يَوْمٌ ولِلْكَرْوانِ يَوْمٌ   تَطِيرُ البائِساتُ ولا نَطِيرُ[65]

فأمّا يَوْمُهُنّ، فيَوْمُ سُوءٍ   تُطَارِدُهُنّ بالحَدَبِ الصّقُورُ[66]

وأمَّا يَوْمُنا، فَنَظَلُّ رَكْبًا   وُقوفاً، لَا نَحُلُّ وَلَا نَسِيرُ

أرانِي كُلَّما عادَيْتُ قَوْمًا   أُتيحَ لَهُمْ مِنَ الأَدْنَى نَكِيرُ[67]

وهَلْ يَخْشَى وَعيدَ النَّاسِ إلاّ   كَبِيرُ السِّنِّ أوْ ضَرِعٌ صَغيرُ؟[68] [٦٥٧]

ومِثْلِي فَاعْلَمِي! -يا أمَّ عَمْروٍ-   إذا ما اعْتَادَهُ السَّفَهُ النَّعُورُ[69]

---

[62] الزَّمِرَات, *yükü az olan koyunlar;* bunların sütü ziyade olur. أَسْبَلَ, burada *uzandı* manasınadır. قَادِمَاها, istiare tarikiyledir. Zira قَادِمَان ve خِلْفَان, -ḫâ'nın kesriyle- *dişi devenin ve ineğin memelerine* denilir; burada iki memesi demek istiyor. الضَّرَّة, *memenin eti*. الدَّرُور, *çok süt veren*. النَّوْك, -nûn'un fethi ve zammıyla- *humk ve belahet*. [Mehmed Fehmi]

[63] Ah, keşke Kral Amr yerine evimizin önünde meleyen, süt veren bir koyunumuz olsaydı!
Yükü az olan, memeleri (süt vermekten) sarkan; etinin sağlam olduğu, çok süt veren bir koyun!
Sana yemin olsun ki Kâbûs b. Hind, yöneticilik işlerine oldukça ahmakça şeyler karıştırır!

[64] الرَّخِي, *kolay, mülayim, bol, mütereffih*. القَصْد, *adalet etmek*. [Mehmed Fehmi]

[65] الكَرْوَان, *keklik kuşunun erkeğine* denir; müennesi كَرْوَانَة, cem'i كَرَاوِين ve كِرْوَان -kâf'ın kesriyle-. البَائِسَة, *bedbaht*. [Mehmed Fehmi]

[66] الطِّرَاد, -كِتَاب vezninde- *hücum etmek*. الحَدَب, -fethateyn ile- *mürtefi yer*. الصُّقُور'un müfredi صَقْر, -ṣâd'ın fethi ve kâf'ın sükûnuyla- *şahin ve bâz gibi av kuşlarına* denir. [Mehmed Fehmi]

[67] الإِتَاحَة, -hemze'nin kesriyle- *tehyie etmek*. الأَدْنَى, *hısım ve akraba* manasınadır. نَكِير, burada *husumet*.

[68] ضَرِع, *zelil*. [Mehmed Fehmi]

يَطِيرُ على مُذَكَّرَةٍ نَسُولٍ   ومُفْرِجَةٍ لَهَا نِسْعٌ وَكُورُ[70]

فَلَمَّا أنْ أَنَخْتُ على مَلِيكٍ   مَسَاكِنُهُ الخَوَرْنَقُ والسَّدِيرُ[71]

لِيُنْجِزَنِي مَواعِدَ كاذِباتٍ   بِطَيِّ صَحِيفَةٍ فيها غُرُورُ

فأوْعَدَنِي وأخْلَفَ ثَمَّ ظَنِّي   وبِئْسَ خَليقَةُ المَلِكِ الفُجُورُ[72]

Tarafe'nin Sebeb-i Katli

Tarafe'nin, Abdüamr ile Hind hakkındaki hicviyeleri katline sebebiyet vermiştir. Şöyle ki Hîre hükümdarı Amr b. Hind, bir gün Tarafe'nin [658] eniştesi Abdüamr'ı beraber alarak sayd ve şikâra gider. Şehirden uzak bir mevkide sayd ettikleri ceylanları kebap yapmakta olan hükümdarın maiyet efradına Abdüamr da yardım ediyordu. O esnada Abdüamr'ın Araplar ara-

---

69 النَّعُور, *merakı davet eden ve rahatsızlık veren*. [Mehmed Fehmi]

70 مُذَكَّرَة, *erkek deve hilkatinde*. نَسُول, *semizlikten tüyü düşmüş olan deve;* bazı nüshalarda تَسُور görülmüştür, تَثُور manasınadır. النِّسْع, -nûn'un kesriyle- *kayıştan kolon,* bir paçasına نِسْعَة; cem'i -nûn'un zammıyla- نُسْعٌ ve -عِنَب vezninde- نِسَع ve نُسُوع ve أَنْسَاع gelir. الكُور, -kâf'ın zammıyla- *semer, palan;* cem'i أَكْوَار ve أَكْوُر ve كِيرَان. [Mehmed Fehmi]

71 الخَوَرْنَقُ ve السَّدِيرُ, Hîre'de biri Hîre hükümdarlarına; biri de ziyaretlerine gelen Acem padişahlarına mahsus muhteşem iki saray. *Mu'cemü'l-büldân*'da ve sair kütüb-i târihte bu iki binaya dair türlü türlü efsaneler münderiçtir. الإنَاخَة, *deve çökermek*. [Mehmed Fehmi]

72 Bol bir zamanda vaktini ikiye ayırdın. Gerçi verilen hükümler de öyle oluyor; adaletli ya da adaletsiz!
Bize bir gün; keklik kuşuna da bir gün! O bedbaht keklikler uçabiliyor; biz ise uçamıyoruz!
Onların günü kötü bir gündür. O günde onları yüksek yerlerde şahinler kovalar.
Bizim günümüze gelince; bu günde biz, onun (kralın) kapısında ayakta dikiliyoruz; ne gidebiliyoruz ne de içeri girebiliyoruz!
Fark ediyorum da bir kabileye ne zaman düşmanlık etsem; bu kabileye en yakınlarından bir düşman musallat oluverir.
İnsanların tehdidinden yaşı başı geçmiş, zelil ve basit birisi dışında kimse korkar mı!!
Şunu da aklına koy ey Ümmü Amr! Benim gibi birisine rahatsızlık veren bir başıboşluk nüksetti mi;
İyicene semiz olan, kayış ve palanlı erkek deve üzerinde uçar giderim!
Konakları Havernak ve Sedîr olan bir kralın yanında devemi çöktürdüğümde,
İçinde aldatmaca vaatlerin bulunduğu dürülmüş sayfada -bana verdiği bu boş vaatleri yerine getirmek üzere- (çöktürdüğümde),
Bana söz verip akabinde hüsnüzannımı boşa çıkarınca bir şey demedim. Ancak bir kralın hasletinin yalan dolan olması ne kadar da kötüdür!

sında letafetle şöhret bulan vücudunun bir tarafı Amr b. Hind tarafından görülür; müşarünileyh, Abdüamr'a hitaben:

لَقَدْ أَبْصَرَ طَرَفَةُ حُسْنَ كَشْحِكَ حِينَ قالَ:

وَلا خَـيْرَ فيـهِ غَـيْرَ أنْ قيـلَ: ذا غِـنىً   وأنَّ لهُ كَشْـحًا إذا قـامَ أهْضَـمَا[73]

der. Bundan son derece münfail olan Abdüamr, Amr b. Hind'e,

"أَبَيْتَ اللَّعْنَ، لَقَدْ قالَ فيكَ ما هُوَ شَرٌّ مِنْ ذلِكَ وأقْبَحُ"

cevabını verir.[74]/[75]

Amr b. Hind: أَوَ قدْ بَلَغَ مِنْ أمْرِهِ هٰذا؟[76]

Abdüamr: نَعَمْ.

Amr b. Hind: فَما قالَ؟

Abdüamr, Tarafe hakkında bir ceza tertip etmeyeceği hakkında hükümdardan teminat aldıktan sonra yukarıda bazı beyitleri dercolunan hicviyeyi okur. Amr b. Hind, hicviyeyi işitince gayz ve gazabından ateş kesilir; fakat Tarafe'nin kavim ve kabilesini düşünerek o esnada ihtiyâr-ı sükût eder.[77]

Amr b. Hind, o derece zalim ve kahhar bir hükümdardı ki hiçbir kimsenin yüzünde ne gülmüş ne de gülümsemiştir.

ed-Dehhâb el-İclî diyor ki;[78] [659]

أَبَى القلـبُ أن يَهـوَى السَّـديرَ وأهْلَـه   وإنْ قيـلَ: عَـيْشٌ بالسَّـدير غَرِيـرُ

لَقَـدْ أنـذَرُوا الـحيَّ الذِي نَزَلُـوا بـه   وإني لِمَـنْ لـم يَأْتِـهِ لَنَـذِيرُ

---

73 Tarafe, 'Hakkında 'zengindir' denilmesinden ve kalktığında görünen ince bir böğrü olmasından başka bir marifeti yok!' beytini söylediğinde senin böğrünün güzelliğini görmüş olmalı!

74 -Lanetten müberra olasın- Tarafe, senin hakkında bundan daha kötüsünü ve çirkinini söyledi.

75 Zamân-ı Câhiliyye'de Arapların hükümdarlara mahsus tahiyyeleridir. Manası, *'seb ve şetmi mucip ahvalin senden sudûr etmesini arzu etmezsin'* demektir. *er-Ravz'*da görüldüğüne nazaran bu tahiyyeye ilk muhatap olan Kahtân'dır. İbn Kuteybe'nin ifadesine bakılırsa ilk muhatap Ya'rub b. Kahtân'dır. [Mehmed Fehmi]
Müellifin atıf yaptığı *er-Ravz* eseri, Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî'ye (öl. 581/1185) ait olup tam adı *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*'dır. Müellifin verdiği bilgiyi asıl kaynaktan okumak için bk. Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm,* thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1421/2000, c.1, s.50; müellifin İbn Kuteybe'ye dair verdiği bilgi için bk. İbn Kuteybe, *el-Ma'arif,* thk. Servet 'Ukkâşe, Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, 2. Bs., 1992, s.27.

76 Haddini bu derece aştı mı?!

77 İhtiyâr-ı sükût etmek: Sessiz kalmayı tercih etmek.

78 Kaynaklarda ez-Zehhâb/Zehâb olarak geçmektedir.

بـــه البَـــقُّ والحُـــمَّى وأُسْـــدٌ خَفِيَّـــةٌ   وعمـــرُو بْـــنُ هِنْـــدٍ يَعْتَـــدِي ويَجُـــورُ[79]

Hadiseden haberdar olan Tarafe, bidâyet-i emirde telaş etti ve helecane düştüyse de hayatı üzerine bir muhatara olmayacağı hakkında Amr b. Hind'in Abdüamr'a vermiş olduğu teminata muttali olunca müsterih oldu. Amr b. Hind, daha evvel Tarafe'nin dayısı el-Mütelemmis'in hicviyesinden de haberdar olmuştu ve intikam için fırsat gözetiyordu.

Amr b. Hind'in kahr ve tedmîrinden endişe eden Tarafe ile dayısı el-Mütelemmis, hükümdarın ziyaretine giderler. Hükümdar, bu fırsatı intihâz ederek güya taltifleri hakkında Bahreyn ve Hecer valisi el-Muka'ber'e hitaben birer name yazarak mumaileyhimâya verir.[80] Necef'e yakın Zirrikâb denilen mevkie gelince el-Mütelemmis, Amr b. Hind'in namesinden şüphe ederek gerek kendisinin ve gerek Tarafe'ninkini açıp münderecatına muttali olmak mutalaasını dermeyan eyler ve Tarafe'ye der ki;

إنّكَ غُلامٌ حَدِيثُ السِّنِّ، والمَلِكُ مَنْ عَرَفْتَ حِقْدَهُ وغَدْرَهُ، [٦٦٠] وكِلانا قَدْ هَجاهُ، فَلَسْتُ آمِنَ أنْ يَكُونَ قَدْ أَمَرَ فينَا بِشَرٍّ. فَهَلُمَّ فَلْنَنْظُرْ في كُتُبِنَا هٰذِهِ، فإنْ يَكُنْ قَدْ أمَرَ لَنا بِخَيْرٍ مَضَيْنا وإنْ تَكُنِ الأخْرَى لَمْ نُهْلِكْ أنْفُسَنا.[81]

Tarafe, hükümdarın teminatına aldanarak namenin açmasına muvafakat etmez. el-Mütelemmis, fikrinde ısrar ederek hükümdarın namesini Hîre gençlerinden birine okutur. Nameyi okuyan genç, Mütelemmis'in kim olduğunu bilmiyordu. Münderecatına kesb-i ittilâ' edince "ثَكِلَتِ المُتَلَمِّسَ أُمُّهُ" der,[82] yani *'Mütelemmis'in anası onu kaybetti!'* demektir. Mütelemmis, bunu işitir işitmez nameyi çocuğun elinden kapar. Meğerki namede Mütelemmis'in lüzûm-u katli emrolunmuştu. Tarafe, bu hadiseden de mütenebbih olmayarak hükümdarın verdiği teminata itimat etmekte inat ve ısrar eder ve Mütelemmis'e der:

---

79 Her ne kadar 'Sedîr'de rahat bir yaşam vardır.' denilse de gönül, Sedîr'i ve içindekilerini sevmeye bir türlü alışamadı.
Buraya gelen insanları uyarıp tehdit ediyorlar; ben de buraya gelmeyen insanları uyarmak istiyorum;
Burada sivrisinek, humma, gizli aslanlar bulunuyor. Amr b. Hind de Sedîr'de insanların haklarını çiğneyip haksızlık yapıyor.

80 el-Muka'ber, Hz. Ömer zamân-ı hilâfetinde yine bu kıtanın valisiydi ve Enes b. Mâlik'in kardeşi bulunan el-Berâ b. Mâlik el-Ensârî tarafından katlolundu. [Mehmed Fehmi]

81 Sen genç bir delikanlısın. Bu kralın kinini ve kalleşliğini de biliyorsun. İkimiz onu hicvettik. Bize bir kötülük yapılması için aleyhimizde emir vermediğinden emin olamıyorum! Hadi gel, bu mektuplarımızı açıp bakalım. Eğer hakkımızda iyi bir şey emretmişse yolumuza devam ederiz; yok eğer kötü bir durum varsa kendi ellerimizle kendimizi bitirmeyelim!

82 الثَّكَل, -fethateyn ile- dördüncü babtan, *aziz bir dostun yahut bir evladın kaybedilmesi*. [Mehmed Fehmi]

إنْ كانَ قَدِ اجْتَرَأَ عَلَيكَ فَما كانَ لِيَجْتَرِئَ عَلَيَّ ولا لِيَغُرَّنِي ولا لِيُقْدِمَ عَلَيَّ.[83]

Mütelemmis, nâme-i hümâyûnu Hîre nehrine atar ve Şam'a firar ile atideki kıtayı irtical eder:

وأَلْقَيْتُهـا بِـالثِّنْيِ مِـنْ جَنْـبِ كافِـرٍ كَـذلِكَ أَقْنُـو كُلَّ قِـطٍّ مُضَـلَّلِ[84] [٦٦١]

رَضِـيتُ لَهـا بِالمـاءِ لَمَّـا رَأَيْتُهـا يَجُـولُ بِهـا التَّيَّـارُ في كُلِّ جَـدْوَلِ[85]

Tercümesi: "Onu, büyük nehrin içine attım. Hâinâne yazılan çekleri, lütufnâmeleri bu suretle muhafaza ederim. Akıntılar, onu her cedvelde gezdireceğini görünce suya terfikini münasip gördüm."

Mütelemmis, bu vakıa hakkında atideki beytileri de inşad etmiştir:

مَـنْ مُبلِـغُ الشّـعَراءِ عَـنْ أَخَـوَيْهِمِ نَبَـأً، فَتَصْـدُقَهُم بـذاكَ الأَنفُـسُ؟

أَوْدَى الَّذِي عَلِـقَ الصّـحيفَةَ مِنْهُمـا، ونَجَـا حِـذارَ حِبائِـهِ المُـتَلَمِّسُ[86]

أَلْـقِ الصَّـحيفَةَ –لا أَبَـا لَـكَ- إنّـهُ يُخْشَـى عَلَيْـكَ مِـنَ الحِبـاءِ النِّقْـرِسِ[87]/[88]

Tarafe yoluna devam eder ve Bahreyn'in merkez-i hükûmeti olan Hecer'e gelir, Valiye nâme-i hükümdârîyi takdim eder. Vali namenin münderecatına kesb-i ittilâ' edince Tarafe'ye tevcîh-i hitâb ederek, "تَعْلَمُ ما أَمِرْتُ بِهِ فيكَ؟" der.[89] Tarafe,

"نَعَمْ، أُمِرْتَ أَنْ تُجِيزَنِي وتُحْسِنَ إِلَيَّ" [662]

cevabını verir.[90] Vali,

---

[83] Seni öldürmeye cüret etmiş olsa da bana karşı cüret edecek, beni tuzağa düşürecek ve bana saldıracak değil ya!

[84] الثِّنَى, -s̱â'nın kesriyle- فِي طَيِّهِ manasınadır, bir de *dağın ve nehrin sath-ı mâiline* denir. الكَافِرِ, *büyük nehir*. الْقَنْو, -ḳâf'ın fethiyle- *edinmek, muhafaza etmek*. القِطّ, -ḳâf'ın kesriyle- cem'i قُطُوط, *çek; taltifi, atıyeyi mutazammın pusula*. [Mehmed Fehmi]

[85] التَّيَّار, *akıntı*. [Mehmed Fehmi]

[86] أَوْدَى, هَلَكَ. عَلِقَ, عَلَاقَة'dan *sevdi* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[87] الحِبَاءُ, *atıye*. النِّقْرِس, *mefâsıla arız olur bir nev'i hastalık*. [Mehmed Fehmi]

[88] Şairlere, iki dostlarının (meslektaşlarının) başına geleni duyduklarında inanacakları haberi kim verecek?
Mektuba gönül veren kişi öldü. Kendisine yapılması beklenen -sözde- iyilikten uzak duran Mütelemmis ise canını kurtardı.
-Baban olmayasıca- Şu mektubu fırlat elinden! Yapılmasını umduğun iyilikten ötürü nikris (gut) hastalığına yakalanacağından korkuyorum!

[89] Seninle ilgili yapmam gerekenler konusunda bana ne emredildiğini biliyor musun?

[90] Evet biliyorum; sana, beni ödüllendirmen ve bana ihsanda bulunman emredildi.

"إنَّ بَيْنِي وبَيْنَكَ لَخُؤُلَةً أنا لَهَا راعٍ، فاهْرَبْ مِنْ لَيْلَتِكَ هٰذهِ، فَإنِّي قدْ أُمِرْتُ بِقَتْلِكَ، فاخْرُجْ قَبْلَ أنْ تُصْبِحَ ويَعْلَمَ بِكَ النَّاسُ."[91]

Tarafe, teminat veren bir hükümdardan bu derecede gaddarane ve hâinane bir muamelenin suduruna inanmak istemediğinden ve firarı da şeni bir zillet telakki ettiğinden kaçmamaya karar verir. Sabah olunca Vali, Tarafe'yi tevkif eder ve kendisi Tarafe'yi katledemeyeceğinden, onu öldürmek için başka birinin lüzûm-u i'zâmını mutazammın Amr b. Hind'e cevabnâme yazar.[92] Amr b. Hind, Tarafe'yi öldürmek üzere Benî Tağlib'den Abdühind namında bir celladı Bahreyn valiliğine tayin eder. Vâli-i cedîd, Tarafe'yi nezdine celbeder ve idam olunacağını kendisine söyler. Tarafe, hayattan kat'ı ümîd edince Validen atideki suretle katlolunmasını rica eder, der ki;

"إنْ كانَ ولا بُدَّ فاسْقِنِي خَمْرًا وَافْصِدْ أكْحَلِي"[93]

Yani, *"İdamım mukarrer ise bana rakı ver ve kolumda ırku'l-hayât denilen damarı kes!"* Vali buna muvafaket eder. Kolundaki damarı keser, muttasıl kanlar akar ve yirmi altı yaşında olduğu hâlde hayatına hatime verilmiş olur.[94]

Kız kardeşi el-Hiznik, idamından haberdar olunca atideki kıtayı irtical eder: [663]

عَـــدَدْنا لَهُ سِـــتًّا وعِشْـــرينَ حِجَّـــةً   فَلَمَّـــا تَوَفَّاهـــا اسْـــتَوَى سَـــيِّدًا ضَـــخْمًا[95]

فُجِعْنـــا بِـــهِ لَمَّـــا انْتَظَرْنـــا إيابَـــهُ   على خَـــيْرِ حِـــينٍ لا وَليـــدًا وَلا قَحْمًـــا[96]/[97]

Tarafe'nin haber-i idâmını işiten dayısı el-Mütelemmis de atideki beyitleri inşad etmiştir:

---

[91] Benimle senin aranda önemsediğim bir akrabalık bağı bulunuyor. [Bak, bundan dolayı sana söylüyorum:] Bu gece buradan kaç git! Zira seni öldürmekle emrolundum. İnsanlar seni tanıyıp hakkında verilen hükmü bilmeden önce çek git buradan!

[92] İ'zâm: Göndermek, yollamak. Mutazammın: İçeren.
Vali, Tarafe'yi öldürmek istememiştir. Bundan dolayı Amr b. Hind'den, kendisini öldürecek başka birini yollamasını talep etmiştir.

[93] الفَصْد, ikinci babtan *kan almak*. الأكْحَل, *kolda ırku'l-hayât denilen damar*. [Mehmed Fehmi]

[94] Amr b. Hind'in ahîren muallaka sahibi Amr b. Külsûm tarafından sûret-i katli ileride beyan olunacaktır.

[95] حِجَّة, *sene*. [Mehmed Fehmi]

[96] إيابَه, أيْ مِنَ البَحْرَيْنِ. القَحْم, *yaşlı*. [Mehmed Fehmi]

إيابَه: Yani Bahreyn'den dönüşünü bekliyorduk, bir de baktık ki ölüm haberi gelmiş.

[97] 26 yılını saydık; 26 yaşını doldurunca büyük bir lider seviyesine geldi.
Onun Bahreyn'den dönüşünü beklerken ölüm haberiyle dehşete düştük! En iyi zamanında öldü; ne çocuk ne de yaşlı!

عَصـــانِي فَمـــا لاقَى رَشَـــادًا وإنَّمـــا يَبـــينُ مِـــنَ الأمْـــرِ الغَـــوِيِّ عَواقِبُـــهْ

فَأَصْـــبَحَ مَحْمُـــولاً على ظَهْـــرِ آلَـــةٍ تَمُـــجُّ نَجِيـــعَ الجَـــوْفِ مِنْـــهُ تَرائِبُـــهْ[98]/[99]

Tarafe'nin Akidesi:

Tarafe, Câhilîlerin bazı mutakedât-ı bâtılasını reddetmiş olduğundan, imân-ı kâmil ashabından olduğu anlaşılıyor. Mesela taşla ve kuşlarla tefeül etmek itikadını reddediyor, diyor ki;

لَعَمْـرُكَ مـا تَـدْرِي الطَّـوارِقُ بِالْحَصَـى ولا زاجِـــراتُ الطَّـــيْرِ مـــا اللهُ فاعِـــلُ[100]

Cahiliye'nin bu itikadı ve Tarafe'nin bu beyti hakkında 70 ve 71 sahifelerinde [664] izahat verilmişti. Atideki beyitlerinden de vücûd-u bâriye, kaza ve kadere iman etmiş olduğu tebeyyün ediyor.

وتَقـــولُ عاذِلَـــتي، -ولَـــيسَ لهـــا بِغَـــدٍ ولا مـــا بَعْـــدَهُ، عِلْـــمُ-

إنّ الـــــثَّرَاءَ هـــــوَ الخُلـــــودُ، وإنّ المَـــرْءَ يَكْـــرِبُ يَوْمَـــهُ العُـــدْمُ[101]

ولَـــئِنْ بَنَيْـــتُ إلى المُشَـــقَّرِ في هِضَـــبٍ تُقَصِّـــرُ دونَهـــا العُصْـــمُ[102]

لَتُنَقِّـــبَنْ عَـــنّي المَنِيّـــةُ، إنّ اللّهَ لَـــيْسَ لِحُكْمِـــهِ حُكْـــمُ[103]

---

[98] النَّجِيع, *kan*. تَرائِب, تَرْبِيَة'nin cem'idir. تَرْبِيَة, *göğüs kemiklerine* ıtlak olunur. تَمُجّ, المَجُّ, birinci babtan *fırlatmak, kışkırtmak.* [Mehmed Fehmi]

[99] Dediğimi yapmadı, böylece iyi bir şeyle karşılaşmadı. Zaten ters giden işin sonuçları önceden kendini belli ettirir.
[Bu akılsızlık sonucunda] Göğüs kemikleri, içindeki kanı dışarıya akıttığı bir şekilde sedyenin üzerinde taşınır oldu (yani öldü).

[100] Sana yemin olsun ki taşlar ile kuşlarla yapılan tefeül, Allah'ın ne yapacağını önceden kestiremez!

[101] الكَرْب, -kâf'ın fethi ve râ'nın sükûnuyla- ikinci babtan *bükmek*. العُدْم, -ayn'ın zammı ve dâl'ın sükûnuyla- *fakr ve fâka*. [Mehmed Fehmi]

[102] المُشَقَّر, Bahreyn'de Hecer şehrine varmadan es-Safâ kurbunda azim ve yüksek bir kaledir. هِضَب, -عِنَب vezninde- cem'dir, müfredi هَضْبَة, -hâ'nın fethi ve żâd'ın sükûnuyla- *yeryüzünde yayılmış olan dağa ve bayıra* denir; *sivri tepeli, sarp ve münferit dağa* da ıtlak olunur. العُصْم, cem'dir, müfredi أَعْصَم, *geyik*. [Mehmed Fehmi]

[103] التَّنْقِيب, *her yeri gezip aramak*. المَنِيَّة, *ölüm*. [Mehmed Fehmi]

Tercümesi: “Ne yarından ne de yarından sonra gelecek günlerden malumatı olmayan zevcem, beni levm ve muaheze ediyor, diyor ki; ‘Servet, insanı yaşatır; fakr, insana ecelini yaklaştırır.’ Hâlbuki ben dağın tepesinde geyiklerin [665] yetişmedikleri Muşakkar kalesinin zirvesinde bile bir hane tesis etsem ölüm beni yine arar bulur... Allah’ın iradesine muarız bir irade yoktur.”

Haşir ve neşre, hisâb ve kitâba iman etmiş olduğuna delalet eden beyitlerinden:

فَكيــفَ يُــرَجّي المَــرْءُ دَهــرًا مُخَــلَّدًا   وأعمـــــالُهُ عَمّـــــا قَلِيــــلٍ تُحاسِـــــبُهْ

ألــم تَــرَ لُقْمَــانَ بــنَ عادٍ تَتابَعــتْ   عَليْـــهِ النُّسُـــورُ، ثـــمّ غابـــتْ كَوَاكِبُـــه؟[104]

ولِلصَّـــعْبِ أســـبابٌ تَجُـــلُّ خُطوبُهـــا   أقـــامَ زمانًـــا، ثـــمّ بانَـــتْ مَطالِبُـــه[105] [٦٦٦]

---

[104] النُّسُور, نَسْر’in cem‘idir, *kerkes*. Lokman b. Âd’a yedi kerkesin ömrü kadar yaşayacağını söylemişlermiş. Lokman da bir kerkes yavrusunu alır, besler; ölünce diğerini getirirmiş. Lübed namındaki yedincisi, diğerlerinden fazla olarak yüz altmış sene yaşamıştır. Onun için, طالَ الأمَلُ عَلَى لُبَد denilmiştir. Lokman da güya yedi yüz altmış sene yaşamıştır. Nâbiga diyor ki;

أمْسَتْ خَـلاءً وأمْسَى أهْلُها احْتَمَلُـوا   أخْـنَى عَلَيْهَـا الَّذِي أَخْـنَى عَلَى لُبَـدِ

لُبَد, -lâm’ın zammı ve bâ’nın fethiyle- لُبُود’dan müştaktır. لُبُود, *yere yapışmak*. عَاد, Arapların birinci tabakası olan el-Âribetü’l-ûlâ yahut el-bâide rüesasındandır. Hûd kavminin reisidir. [Mehmed Fehmi]

Beytin tercümesi:

- Bomboş bir yer oldu, bu yerde yaşayanlar da göçüp gitti. Evet, Lübed’in üzerine çöküp kendisini mahveden, onun üzerine de çöküverdi!

[105] الصَّعْب, el-Münzir b. Mâissemâ’ın lakabıdır. Zülkarneyn şöhretiyle müştehirdi. Bu şöhretin sebebi 49’uncu sayfada beyan olunmuştur. خُطُوب’un müfredi خَطْب, *emr-i hatîr*. البَيْن ve البَيْنُونَة, ikinci babtan, burada *inkıta* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

Beyitlerin tercümesi:

Kişi yaptıklarından yakında sorumlu tutulacakken bitmeyen bir hayat nasıl dileyebilir ki?!

Lokmân b. Âd’ı görmedin mi? Kerkes kuşları ardı sıra geldi. En sonunda yıldızları sönüp gitti.

Sa‘b’ın da büyük hedefleri vardı. Buna rağmen belli bir süre yaşadı. Nihayetinde ne hedefleri kaldı ne kendisi!

TARAFE’NİN MUALLAKASI

Tarafe’nin muallakası, İmruülkays’ın muallakasına nispetle daha az şöhret bulmuştur. Aded-i ebyâtı hakkında yine ihtilaf vardır. Zevzenî şerhinde yüz iki, Şeyh Ahmed b. Emîn eş-Şinkîtî şerhinde yüz altı, başka şerhlerde yüz dört beyit zapt olunmuştur. Muallaka; gazel, fahr ve hamaset, meviza, itap, isti‘tâf, akrabadan şikayet, müdafaa, devenin tavsifi, vefatından sonra layık olduğu merasimin ifası hakkında kardeşinin kızına vasiyeti gibi şiirin birçok aksamını ihtiva ediyor.

Tavsifte fevkalade maharet göstermiştir. Mesela devenin bütün evsaf ve ahvalini vazıh ve metin ibarelerle izah etmiştir. Gazel kısmını İmruülkays’ın muallakasında olmayan bir levha ile tetvîc etmiştir; hembezm-i işreti olan nedimler ile muganniyenin tavsifleri gibi.[1] Mamafih, İmruülkays’ın muallakası her vecihle Tarafe’nin muallakasına faiktir. Şu kadar var ki Tarafe’nin hadâset-i sinni itibarıyla muallakası bir mevki‘i mümtâz ihraz ediyor.

Tarafe, bermutat sevgilisinin diyâr-ı metrûkesinden kalan enkazını yâd etmekle başlıyor, diyor ki;

لِخَولَـــةَ أطْـــلالٌ بِبُرْقَـــةِ ثَهْمَـــدِ   تَلُـــوحُ كَبـــاقي الوَشْـــمِ في ظـــاهِرِ اليَـــدِ [٦٦٧]

فَرَوْضَـــةِ دُعْـــمَيٍّ، فأكْنـــافِ حَائـــلٍ   ظَلِلْـــتُ بِهـــا أبْكِـــي وأُبْكِـــي إلى الغَـــدِ

خَوْلَة, Kelb kabilesinden bir kızın ismidir. أطْلال, طَلَل’ın cem‘idir. طَلل, *hanenin yer üzerinde kalan bakiye-i âsârı.* بُرْقَة, -bâ’nın zammıyla- *rengarenk taşları olan yer,* cem‘i أبارِق. ثَهْمَد, Benî Âmir diyarında bir dağdır. الوَشْم, *elde ve bedenin sair yerlerinde iğneyi batırıp yerini siyah veyahut mavi bir renkle boyamakla hasıl olan şekil.* دُعْمَيّ, bir dağdır. أَكْنَاف, *etraf.* حائِل, Yemâme ve Bâhile arasında bir şehirdir.

Tercümesi: “Hâil nevâhîsinde Du‘mey denilen o behşet-âsâ mevkide zemini, el üzerinde yapılan suni nakışların bakayası gibi rengarenk taşlarla müzeyyen Sehmed dağında kâin Havle’nin diyâr-ı metrûkesinden kalan enkazın arasında durdum ve ertesi güne kadar ağladım ve ağlattım.”

وُقوفًـــا بهـــا صَـــحْبي عليَّ مَطِـــيَّهُمْ   يَقولـــونَ: لا تَهْلِـــكْ أسىً وتَجَـــلَّدِ

Bu beytin aynı İmruülkays’ın muallakasında geçmişti; yalnız kafiyesi وتَجَمَّلِ idi. Her ikisi, aynı hâletiruhiyeden mülhemdir; aynı hissin tuğyanından

[1] Hembezm-i işreti: İçki ve sohbet arkadaşı.

hasıl olmuş bir tevârüd-i hâtırdır. Şerh ve tercümesi 622'inci sahifede zikrolundu.[2]

Tarafe şimdi Havle'nin zamân-ı müfârakatini yâd ederek mihaffelerini tasvir ediyor, diyor ki;[3] [668]

كَأَنَّ حُدُوجَ المالِكِيَّةِ غُدْوَةً خَلايا سَفينٍ بالنَّواصِفِ مِنْ دَدِ

عَدَوْلِيَّةٍ أو مِنْ سَفينِ ابنِ يامِنٍ يَجُورُ بها المَلّاحُ طَورًا ويَهْتَدي

يَشُقُّ حَبابَ الماءِ حَيْزُومُها بِها كَما قَسَمَ التُّرْبَ المُفايِلُ باليَدِ

الحُدُوج, حِدْج'in cem'idir. Mihaffe el-Mâlikiyye, Benî Mâlik'e mensuptur. Benî Mâlik, Benî Kelb'den bir kabiledir. خَلايا, خَلِيَّة'nin cem'idir; *büyük gemi* yahut *arkasına küçük sandal çeken gemi veya kendi kendine yürüyen gemi.* النَّواصِف, ناصِفَة'nin cem'idir; *derenin geniş yerine* ıtlak olunur. دَد, bir vadidir. عَدَوْلَى, Bahreyn'de bir karyedir; en iyi ve en büyük gemiler orada imal olunur. ابنُ يامِن, Bahreyn ahalisindendir, gemi imal edenlerden biridir. يَجُور, masdarı الجَوْر, *yoldan inhiraf etmek.* الحَباب ve الحَبَب ve الحِبَب, *dalgaya, suyun kesretine, su üzerindeki köpüğe* denir. الحَيْزُوم, *göğüs,* cem'i حَيَازِيم. المُفايَلَة, bir nev'i kumardır; toprakta bir şey saklarlar, sonra toprağı ikiye taksim ederler ve saklanan şeyin hangi kümede olduğunu sorarlar; bilen oyunu kazanır.

Tercümesi: "Sabah erken hareket eden Havle'nin mihaffeleri güya ki Ded deresinin en geniş yerinde arkasına ufak ufak sandallar takılan Adevlê [669] yahut İbn Yâmin'in gemileridir ki kaptanın idaresinde gâh doğru bir istikameti takip ederler gâh yoldan inhiraf ederek toprağı ikiye taksim eden Müfâyil gibi dalgaları yarıp geçerler."

Muallakanın Gazel Kısmı

وفي الحيِّ أَحْوَى يَنفُضُ المَرْدَ شادِنٌ مُظاهِرُ سِمْطَيْ لُؤلُوءٍ وَزَبَرْجَدِ

الحَيّ, *kabileden bir batın;* cem'i أَحْياء. أَحْوَى, müennesi حَوّاء, masdarı الحُوَّة; *dudağın kırmızılığı.* النَّفْض, *meyveyi düşürmek için ağacı tahrik etmek.*[4] المَرْد,

---

[2] Tuğyan: Burada 'coşku, heyecan' anlamındadır. Tevârüd-i hâtır: Şairlerin, birbirlerinden haberi olmadan aynı temada benzer sözler söylemeleridir.

[3] Mihaffe ya da mahfe: Hevdeç.

[4] Tahrik etmek: Burada 'sallamak' anlamındadır.

arak, misvak ağacının yetişmiş meyvesi. شادِن, *anasından istiğna eden ceylan yavrusu.* مُظاهِر, *birbiri üstüne iki gerdanlık yahut iki gömlek giyen.* سِمْط, *gerdanlık.*

Tercümesi: "Kabilede henüz anasından ayrılmış, kırmızı dudaklı, boynuna biri inci diğeri fıstıki zümrütten iki gerdanlık takmış olduğu hâlde ağaçlardan meyve iktitâf eden bir ceylan vardır."[5]

Son cümle boynunun uzunluğundan kinayedir. Zira ceylan, meyve koparırken boynunu uzatır.

خَـــذُولٌ تُـــراعي رَبْرَبًـــا بِخَمِيلَـــةٍ تَنـــاوَلُ أطـــرافَ البَريـــرِ وتَرْتَـــدِي

الخَذُول, *yavrularını terk eden ceylan.* المُراعاة, burada *birlikte otlamak* manasınadır. الرَّبْرَب, *yabani sığır sürüsü.* خَمِيلَة, *dümdüz [670] yerdeki meşcere.*[6] تَناوَل, تَتَناوَل takdirindedir. البَرير, yine *misvak ağacının meyvesidir.* الإرْتِداء, *bürünmek, örtünmek.*

Tercümesi: "Öyle bir ceylandır ki yavrularını terk ederek bir sürü yabani sığırlarla dümdüz bir ovadaki meşcerde ağaçların etrafından meyve koparıp gizlenir."

وتَبْسِـــمُ عـــنْ أَلْـــمَى، كـــأنَّ مُنَـــوِّرًا تَخَلَّـــلَ حُـــرَّ الرّمْـــلِ دِعْـــصٌ له نَـــدِي

أَلْمَى, عَنْ ثَغْرٍ أَلْمَى takdirindedir.

يُقالُ: رَجُلٌ أَلْمَى وامْرَأَةٌ لَمْياءُ،

dudağı güzel, ince ve kanı az. مُنَوِّر, *çiçek açmış.* يُقالُ: نَوَّرَ الشَّجَرُ.[7] حُرّ, burada *halis* manasınadır. الدِّعْص, *ufak kum yığını,* cem'i أدْعاص. النَّدي ve نَدٍ, *nemnâk.*

Tercümesi: "Kırmızı, güzel ve ince dudaklarla tebessüm etmesi, halis kumluk üzerindeki nemli tepeciklerde lalelerin açılmasına benzer."

وَوَجْـهٍ كـأنَّ الشَّـمْسَ حَلَّـتْ قِناعَهـا عَلَيْـــهِ، نَـــقِيِّ اللَّـــوْنِ لَـــمْ يَتَخَـــدَّدِ

القِناع, *baş örtüsü,* cem'i قُنُع; bazı nüshalarda "أَلْقَتْ رِداءَها" görülmüştür.[8]

التَّخَدُّد, *yüzde çizgiler peyda olmak, etin zı'fı ve buruşukluğu.* [671]

Tercümesi: "Gülerken öyle parlak ve saf bir ruhsâr-ı gül-nisâr ile arz-ı dîdâr eder ki güneş, ona karşı ref'i hicâb etmiş olduğu zannolunur."[9]

---

[5] Fıstıki: Fıstık renginde olan. İktitâf etmek: Koparmak.
[6] Meşcer: Koru, bol ağaçlı yer.
[7] Ağaç çiçek açtı.
[8] Elbisesini üzerine attı.

Gazelden, devenin vasfına intikal ediyor ve devenin her uzvunu, her hâl ve tavrını otuz bir beyitle tavsif ettikten sonra hamasete intikal ediyor, diyor ki;

إذا القَوْمُ قالوا مَنْ فَتىً؟ خِلْتُ أَنَّني   عُنِيْتُ، فَلَمْ أَكْسَلْ ولم أَتَبَلَّدِ

أَحَلْتُ عَلَيْهَا بالقَطِيعِ، فأَجْذَمَتْ   وَقَدْ خَبَّ آلُ الأمعَزِ المُتَوقِّدِ

التَّبَلُّد, *sergeşte ve mütehayyir olmak.*[10] القَطيع, *ucu kesilmiş kamçı.* الإِجْذام, *süratle yürümek.* يُقالُ: نَاقَةٌ مِجْذام, *süratli* demektir. الخَبَب, *ızdırap.* الآل, *vakt-i istivâda görünen serap.* الأَمْعَز, *çakıl taşları çok olan yer.* المُتَوَقِّد, *parlayan.*

Tercümesi: "Kavim ve kabilem, 'Hani ya bir yiğit yok mu?' diye feryâd-ı istimdatkârane kopardılar mıydı, bu avaz ile beni teşci etmek istediklerine zâhib olarak düşünmeksizin hemen o semte doğru koşar ve deveyi kırbaçlarım.[11] Deve ise o ateş-feşân taşlıklarda parlayan serabın iltimaâtı arasında kat'ı mesâfeye şitâbân olur."[12]

فَذَالَتْ كما ذَالَتْ وَلِيدَةُ مَجْلِسٍ،   تُرِي رَبَّها أَذْيَالَ سَحْلٍ مُمَدَّدِ [٦٧٢]

فَذالَتْ, الذَّيْل *tebahtur, hırâmân olmak;*[13] muzârii يَذِيلُ. الوَلِيدَة başka unsurlardan Araplar arasında terbiye gören *anâsir-i sâire kızlarıdır* ki salon hizmetinde istihdam olunurlardı; cem'i الوَلائِد.[14] سَحْل, *robdöşambr (robe de chambre).* مُمَدَّد, *yerlere sürüklenen.*

Tercümesi: "Deve o sıcaklarda, o taşlıklarda o kadar latif bir reftâr-ı dil-şikâr ile hırâmân olur ki raks esnasında uzun, beyaz ve ince gömleğinin yerlere sürüklenen dâmân-ı işvedârını efendisine gösteren sîmînten, sihir-âferîn cariyeyi andırır." demektir.[15]

ولَسْتُ بِحَلَّالِ التِّلاعِ مَخَافَةً   ولكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ القَوْمُ أَرفِدِ

---

9 Ruhsâr-ı gül-nisâr: Açılmış gül gibi bir yanak. Arz-ı dîdâr: Yüzünü, çehresini göstermek. Ref'i hicâb: Örtüyü kaldırmak.

10 Sergeşte ve mütehayyir olmak: Kişinin şaşkın ve ne yapacağını bilememesi demektir.

11 Cümlede geçen 'zâhib olarak' ibaresi, 'giderek, koşarak' anlamından ziyade 'düşünerek, zannederek' anlamındadır.

12 Ateş-feşân: Ateş saçan. İltimaât: Parıltılar. Kat'ı mesâfe: Mesafeyi, yolu katetmek. Şitâbân: Aceleyle giden.

13 Hırâmân olmak: Salına salına yürümek, nazlanmak.

14 Aslı Arap olmamakla birlikte Araplar arasında doğup büyüyen kızlar için kullanılır.

15 Reftâr-ı dil-şikâr: Gönül avlayan bir yürüyüş. Dâmân-ı işvedâr: Nazlı, işveli etek. Sîmînten: Çok beyaz vücuda sahip. Sihir-âferîn: Büyüleyici.

التِّلاع, müfredi تلْعَة; burada *vadilerde gözden nihan olan mevkiler* demektir.[16] الاِسْتِرْفاد, *isti'tâf, istimdat.*

Demek istiyor ki; "Ben hiçbir vakit ebnâ-yı sebîlin, istimdat edenlerin nazarlarına maruz olmayayım diye derelerde, gözden nihan olan yerlerde ihtiyâr-ı ikâmet etmem. Kavim ve kabilemin imdadına, muavenetine şitâb etmek için her zaman amadeyim."[17]

Tarafe, fahr ve hamasetle meslek ve tarz-ı hayâtını tavsife intikal ediyor, diyor ki;

وإنْ تَبْغِنِي في حَلَقَةِ القَوْمِ تَلْقَنِي، وإنْ تَلْتَمِسْنِي في الحَوانِيتِ تَصْطَدِ

حَلَقَةُ القَوْمِ, *müzakere encümenleri, komisyonlar.* الحَوانِيت, müfredi حانُوت, *meykede*.[18]

"Beni kabilenin mesâil-i mühimmesi hakkında inikat eden meclislerde ararsan [673] bulursun; meykedelerde ve ayş ve işretin hembezm-i üns-â-ünste taharri edersen yakalarsın." demektir.[19]

مَتى تأتِنِي أَصْبَحْكَ كَأْسًا رَوِيّةً وإنْ كُنْتَ عَنْهَا غانِيًا فاغْنَ وازْدَدِ

رَوِيَّة, مُرَوِّيَة manasınadır ki burada *câm-i serşâr* demektir.[20] وَازْدَد, إنْ أَرَدْتَ الزِّيادَة takdirindedir.[21] Tercümesi:

"Ziyaretime gelirsen sana lebalep bir câm-i sabûh takdim ederim; fakat ısrar etmem! İstiğna etmek ve neşeyâb olmak sana aittir."[22]

وإنْ يَلْتَقِ الحَيُّ الجَميعُ تُلاقِنِي إلى ذُرْوَةِ البَيْتِ الكَرِيمِ المُصَمَّدِ

المُصَمَّد, *el-maksûd*.[23] إلى ذرْوَة, -zâl'ın harekât-ı selâsesiyle- *tepe*. Câr ve mecrur, أَنْتَسِبَ gibi mahzuf bir fiilde mütealliktir.[24]

---

16 Nihan olmak: Görünmez olmak, gözden uzak olmak.

17 Ebnâ-yı sebîl: Yol çocukları. Burada 'yolda kalanlar, yardıma muhtaç olanlar' anlamındadır. İstimdat etmek: Yardım istemek. Şitâb etmek: Acele etmek, koşa koşa gelmek.

18 Meykede ve meygede: Meyhane.

19 Hembezm-i üns-â-üns: Sıkı ve samimi içki arkadaşı. Taharri etmek: Aramak, araştırmak.

20 مُرَوِّية, doyasıya bir şekilde susuzluğu gideren. Câm-i serşâr: Ağzına kadar dolu kadeh.

21 Fazlasını istiyorsan iç…

22 Lebalep: Tıklım tıklım. Câm-i sabûh: Sabûh içkisi. İstiğna etmek: İstememek, ihtiyacı olmamak. Neşeyâb: Neşelenmek, sarhoş olmak.

23 Kastedilen, kendisine yönelinen.

24 Yani beyitteki إلَى harf-i cerri ile ذِرْوَة mecrûru, mahzuf olan أَنْتَسِبُ (bağlanırım, ait olurum) fiiline racidir.

“Aşiret, mu‘dilât-ı umûr hakkında akd-i içtimâ ederse yahut tadad-ı mefâhir için toplanırlarsa beni, halkın matmah-ı enzârı olan o beyt-i şân ve şerefin ta zirvesinde bulursun!” demektir.[25]

نَداماي بِيضٌ كَالنُّجومِ، وَقَيْنَةٌ   تَرُوحُ إِلَيْنا بَيْنَ بُرْدٍ وَمُجْسَدِ

إذا نَحْنُ قُلْنا أَسْمِعِينَا انْبَرَتْ لَنا   على رِسْلِها مَطْرُوقَةً لم تَشَدَّدِ [٦٧٤]

قَيْنَة, *muganniye;* cem‘i قِيان. بُرْد, *uzun gömlek.* مُجْسَد, *ten üzerine giyilen gömlek, iç gömlek.* الاِنْبِراء, *işe mübaşeret etmek.* على رِسْلِها, *aheste aheste.* مَطْرُوقَة, طَرَق’den *mahmur* yahut مَطْروفة, طُرْفة’dendir, *mahcubiyetten göze arız olan fütur.*

Tercümesi: “Hembezm-i işretim olanlar birer necm-i ziyâdârdırlar. Teâti-i akdâh edilirken tenine yapışan ince bir gömlek üzerindeki entarisini yerlere sürükleyen bir duhter-i nağmekâr, cilvegâh işreti sefadar eder. Ruh-nevâzisiyle teşnîf-i mesâmî‘ etmek için vaki olacak tekliflere karşı mahcubiyetinden, mahmur gözlerini yere diker; aheste, rakik ve ince sesiyle nağmelere başlar.”[26]

Badehu işrete inhimakından hasıl olan netâici zikrediyor, diyor ki;

وما زالَ تَشْرَابِي الخُمُورَ ولَذّتي   وبَيْعِي وإنْفَاقِي طَرِيفي ومُتْلَدِي

إلى أَنْ تَحَامَتْني العَشِيرةُ كُلُّها   وأُفْرِدْتُ إفرادَ البَعيرِ المُعَبَّدِ

الطَّريف ve الطّارِف, *servet-i cedîde.* المُتْلَد ve التّالِد ve التّليد, *servet-i kadîme.* التَّحامِي, *içtinap.* المُعَبَّد, *müzellel ve vücuduna katran sürülmüş deve.*

Demek istiyor ki; “Ayş ve işrete o derecede inhimak ettim ve zevk ve sefaya daldım ki yeni ve eski ne kadar servetim varsa hepsini o uğurda telef eyledim. Bu yüzden de bütün efrâd-ı aşireti gücendirmiş oldum, herkes benden kaçtı; vücuduna katran sürülmüş deve gibi tek başıma kaldım.” [675]

Mamafih aşiretinden maada iki sınıf ahalinin hürmetine mazhar olduğunu beyan ediyor, diyor ki;

رأيْتُ بَنِي غَبْرَاءَ لا يُنكِرونَني   ولا أَهْلُ هٰذاكَ الطِّرافِ المُمَدَّدِ

---

[25] Mu‘dilât-ı umûr: İçinden çıkılamaz durumlar, problemler. Akd-i içtimâ etmek: Toplantı yapmak. Tadad-ı mefâhir: Gurur verici şeyleri sıralamak, saymak. Matmah-ı enzâr: Kendisine gözlerin çevrildiği, dikkatleri çeken şey. Beyt-i şân: Şanlı, soylu ev (aile).

[26] Necm-i ziyâdâr: Parlak bir yıldız. Teâti-i akdâh. Kadeh tokuşturmak. Duhter-i nağmekâr: Nağmeli, ezgili genç kız. Ruh-nevâz: Ruhu okşayan, hoşa giden. Teşnîf-i mesâmî‘: Kulakları eğlendirmek, neşelendirmek. Burada ‘kulak’ kelimesinden kasıt dinleyicilerdir.

بني غَبْرَاءَ, *arzın evladı* demektir. Fukaranın asıl ve nesepleri belli olmadığı ve küre-i arz, bütün beşeriyetin aslı olduğu için sınıf-ı fukarâ ona mensup olurlar. بَنِي غبراء, *fukara* demektir. الطِّراف, *agniyâya mahsus olup deriden mamul çadır.*[27]

Tercümesi: "Görüyorum ki ahalinin iki sınıfı hâlâ beni tanıyorlar. Biri eski lütuf-dîdelerim olan fukara; diğeri sohbetimden hoşlanan o deri çadırlarda sakin olan agniyâ."

Badehu ayş ve işretten ve meydân-ı vegâya atılmaktan dolayı ona levm ve muaheze tevcih eden kavim ve kabilesine bilhassa ammizadelerine tarizen diyor ki;[28]

ألا أيُّهذا اللّائِمي أَشْهَدَ الوَغَى　　وأنْ أحْضُرَ اللَّذّاتِ، هَل أنتَ مُخلِدي؟

فإنْ كُنْتَ لا تَسطِيع دَفْعَ مَنِيَّتي　　فَدعْني أُبادِرْها بما مَلَكَتْ يَدِي

أَشْهَدَ الوَغَى, أنْ أشْهَدَ takdirindedir. **Tercümesi**:

"Meydân-ı vegâya atılmaktan ve lezâizden zevkyâb olmaktan dolayı beni muaheze edenlere sözüm budur: Ben, eğer meydân-ı mübârezeye atılmazsam, bütün lezâizden de mahrum olsam [676] bana hayât-ı câvidânîyi temin edebilir misiniz? Ölümü benden uzaklaştırmak, yed-i iktidârınızda değilse bırakınız! Elimde avucumda ne varsa bütün onunla ölümü karşılayayım."[29]

فَلَولَا ثلاثٌ هُنّ مِنْ لَذَّةِ الفَتى　　-وجدِّكَ- لم أحْفَلْ مَتَى قامَ عُوَّدي

العُوَّد, عائِد ve عائِدَة'nin cem'idir, *hastanın iyâdatına giden.*

"مَتَى قامَ عُوَّدِي آيِسِينَ مِنْ حَياتِي"

takdirindedir.[30] Hayata karşı olan adem-i mübâlâtını anlatmak istiyor.

Tercümesi: "Eğer insanın lezâiz-i hayâtiyyesini teşkil eden üç şey bu dünyada olmamış olsaydı iyâdatıma gelenlerin, hayatımdan meyus olup olmamalarına kat'an ehemmiyet vermezdim."[31]

فمِنْهُنّ؛ سَبْقي العاذِلاتِ بشَرْبَةٍ　　كُمَيْتٍ مَتَى ما تُعْلَ بالماءِ تُزبِدِ

---

27 Agniyâ: Zenginler.

28 Meydân-ı vegâ: Savaş meydanı. Tarizen: İmada bulunarak, iğneleyerek.

29 Meydân-ı vegâ ve meydân-ı mübâreze: Savaş, çarpışma meydanı. Muaheze etmek: Azarlamak, kınamak, tenkit etmek. Lezâiz: Lezzetler. Hayât-ı câvidânî: Baki, ebedi hayat. Yed-i iktidâr: Birisinin bir şeye güç yetirmesi.

30 Bana hasta ziyaretinde bulunanların hayatımdan ümitlerini kesmiş hâlde kalkıp gitmelerine…

31 Lezâiz-i hayâtiyye: Hayatın lezzetleri. İyâdat: Hasta ziyareti. Kat'an: Asla, kesinlikle.

كُمَيْت, *şaraba* ıtlak olunur; çünkü kumeyt, kırmızı ile siyahın imtizacından hasıl olmuş bir renktir; şarabın rengi gibi. الإزْباد, *köpürmek.*

Tercümesi: "Lezâiz-i selâseden biri sabah erken, muahezekâr ailem henüz uykudayken su katılmakla köpüren şaraptan bir kadeh içmek." [677]

وكَــرِّي، -إذا نَــادَى المُضــافُ-، مُحَنَّبًــا كَسِــــيدِ الغَضــــا -نَبّهْتَـــــهُ- المُتَـــــوَرِّدِ

المُضاف, *tahte muhâsaraya alınan.*[32] مُحَنَّبًا, كَرّ'in mef'ûlüdür; atın evsâf-ı makbûlesindendir.

"التَّحْنيب، بُعْدُ ما بينَ الرِّجْلَيْنِ مِنْ غَيْرِ فَحْجٍ أَوْ اعْوِجاجٍ في السَّاقَيْنِ؛ أَوِ انْحِناءٌ وتَوْتِيرٌ في الصُّلْبِ واليَدَيْنِ"،

Süratle koşmaya yardım edecek derecede atın iki ayağı arasındaki mesafenin hadd-i itidâli geçmemek şartıyla geniş olması yahut kuvvete medar olmak üzere baldırlarda mutedil bir inhina. سِيد, *kurt,* cem'i سِيدان. الغَضَا, Necid'de bir vadidir. المُتَوَرِّد, *suya giden.*

Kurdun süratle koşmasına üç sebep beyan etti: Gadâ vadisinin kurdu olmak, su içmeye gitmek ve ona taarruz etmek.

Tercümesi: "Lezâiz-i selâseden ikincisi tahte muhâsaraya alınan birisinin avâz-ı istimdatkâranesi üzerine suya giderken ona taarruz olunan Gadâ kurdu gibi tizreftâr atımı o avazın semtine doğru koşturmak."[33]

وتقْصِــيرُ يَــوْمِ الدَّجْــنِ والدَّجــنُ مُعجِــبٌ بِبَهْكَنَـــةٍ تَحْـــتَ الخِبـــاءِ المُعَتَّـــدِ

تَقْصِير, *kısaltmak;* meserret günlerinin kısa olmasına işarettir. الدَّجْن, *bulut,* يَومُ الدَّجْنِ *sünbülî-hava* manasında kullanılır.[34] والدَّجنُ مُعجِبٌ, cümle-i mu'tarizadır; يُعْجِبُ الإنْسانَ manasınadır.[35] بَهْكَنَة, *terütaze, nazik ve dilber;* müzekkeri بَهْكَن. المُعَتَّد, عَتاد'den *kibarca döşenmiş.* Bir nüshada مُعَمَّد, [678] *ortası direklerle kaldırılmış* ve bir nüshada المُمَدَّد, *uzun olmasından* kinayedir.

"Üçüncüsü de erbâb-ı zevkin meftun oldukları sünbülî bir havada güzel ve kibarca döşenmiş bir çadır içinde narin ve dilber bir kızla o bulutlu günün hayatını kısaltmak." demektir.

---

32 Tahte muhâsaraya alınan: Etrafı kuşatılan.

33 Avâz-ı istimdatkârane: Yardım çığlıkları. Tizreftâr: Çok hızlı koşan, hareket eden.

34 Sünbülî-hava: Renkli, morumsu, yağmursuz ve bulutlu hava durumudur.

35 İnsanın hoşuna gider.

Tarafe, şimdi erbâb-ı iktisâd ve israf arasında bir muvazene yapıyor, diyor ki;

أرى قَـــبرَ نَحّـــامٍ بَخِيــــلٍ بمَـــالِهِ كَقَـــبْرِ غَـــوِيٍّ -في البَطَالَـــةِ- مُفسِـــدِ

تَـــرى جِثْـــوَتَينِ مِـــنْ تُـــرَابٍ، عَلَيْهِمـــا صَـــفائِحُ صُـــمٌّ في صَـــفيحٍ مُنَضَّـــدِ

النَحَّام, *cem'i servette inhimak gösteren mümsik.* غَوِيّ, *dâl.* الجِثْوَة, -cîm'in harekât-ı selâsesiyle- *kerpiç veyahut toprak kümesine ve mezara* denir; cem'i جُثًى ve جِثًى. الصَّفائِح, صَفِيحَة'nin cem'idir, *tuğla.* صُمّ, أصمّ'ın cem'idir, *sert.* الصَّفيح, *geniş, ince ve büyük taş;* bir nüshada مِنْ صَفِيح görülmüştür. المُنَضَّد, *istif edilmiştir.*

Tercümesi: "Ömürlerini cem'i servetle ifna eden ashâb-ı buhl ve imsak ile zevk ve sefa âleminde mallarını israf eden erbâb-ı fısk ve fücurun mezarları arasında ben hiçbir fark görmüyorum. Her ikisinin manzarası birdir. İkisine baksan görürsün; iki küme toprak, üzerinde birkaç tuğla, arasında da istif edilmiş birkaç tane kerpiç. İşte bu kadar..."

Tarafe, bu bahisten tehallüs ederek hayatın felsefesine intikal ediyor, diyor ki;[36] [679]

أرى المَـــوْتَ يَعْتَـــامُ الكِـــرَامَ ويصْـــطَفِي عَقِيلَـــةَ مَـــالِ الفـــاحِشِ المُتَشَـــدِّدِ

أرى العَـــيْشَ كَـــنْزًا ناقِصًـــا كُلَّ لَيْلَـــةٍ ومَـــا تَـــنْقُصِ الأيّـــامُ والدّهـــرُ يَنفَـــدِ

الإعْتِيام, *seçmek.* عقِيلَة, *her şeyin iyisine* ıtlak olunur. المُتَشَدِّد, *son derece bahîl.* ما تَنْقُص, ما harf-i şarttır; تَنْقُص şartı, يَنْفَد cevabıdır.[37]

Tercümesi: "Ben görüyorum ölüm insanların en güzidelerini ve mümsiklerin en zikıymet mallarını seçip götürüyor."

Birinci mısra, {المَوْتُ يلْتَقِطُ خِيارَكُمْ} hadîs-i şerîfine mutabıktır.[38]

---

[36] "Kurtulmak, sıyrılmak" anlamına gelen tehallüs burada "bir münasebet kurarak konular arası geçiş yapmak" anlamındadır.

[37] Müellif, burada مَا edatını cezmeden şart edatı kabul etmiştir. Böylece kendisinden sonra gelen تَنْقُص fiili şart anlamına gelecek şekilde cezimli olmuş (beyitte kesreli gelmesinin sebebi iltikâ-i sâkineyn'dendir); şartın cevabı olarak gelen يَنْفَدِ (kesreli gelmesinin sebebi kafiyedir) de aynı şekilde cezimli olmuştur.

[38] "Ölüm, güzidelerinizi (en iyilerinizi) seçip götürüyor." Hadis kaynaklarda farklı lafızlarla varittir. İbn Mâce (öl. 273/887), hadisi şu lafızla rivayet etmiştir:

لَتُنْتَقَوُنَّ كَمَا يُنْتَقَى التَمْرُ مِنْ أَغْفَالِهِ، فَلْيَذْهَبَنَّ خِيَارُكُمْ، وَلَيَبْقَيَنَّ شِرَارُكُمْ، فَمُوتُوا إِنْ اسْتَطَعْتُمْ

“Ben görüyorum; hayat denilen şey her gün azalmakta olan bir hazinedir. Eyyam ve a‘vâmın el uzatıp sûret-i dâimada tenkis ettikleri bir mevcut, ne olursa olsun günün birinde elbette tükenir.”

لَعَمْرُكَ إنَّ المَوْتَ -ما أخْطَأَ الفَتَى- لَكالطِّوَلِ المُرْخَى وثِنْياهُ بالْيَدِ

مَتَى ما يَشَأْ يَوْمًا يَقُدْهُ لِحَتْفِهِ وَمَنْ يَكُ فِي حَبْلِ المَنِيَّةِ يَنْقَدِ

الطِّوَل, *peyvend, kısrağın ayağına bağlanan ip.*[39] الثِّنْي, *ipin ucu.* حَتْف, *ölüm.* يَنْقَد, انْقِياد’dan *ram olur* manasınadır. [680]

Tercümesi: “Seni temin ederim ki ölümün kaçırmış olduğu insanlar, meraya salıverilip ayaklarına ip takılan mevâşî gibidirler. İpin ucunu eline alan istediği zaman mevâşîyi çekmek iktidarını nasıl haizse ölüm de her vakit o insanları hâk-ı âdeme sürükleyebilir. Ölümün ipine düşen kurtulamaz.”

Bu mukaddimeyi serd ve temhîd ettikten sonra ammizadelerine tevcîh-i ‘itâb ediyor, diyor ki;

فَمَا لِي أَرَانِي وابْنَ عَمِّي مَالِكًا؟ مَتَى أدْنُ مِنْهُ يَنْأَ عَنِّي ويَبعُدِ

يَلُومُ وَمَا أدْرِي عَلى مَا يَلُومُني كَمَا لَامَني فِي الحَيِّ قُرْطُ بْنُ أَعْبَدِ

وأَيْأسَنِي مِنْ كلِّ خَيْرٍ طَلَبْتُهُ كأنَّا وضَعْناهُ إلى رَمْسِ مُلْحَدِ

عَلَى غَيْرِ شَيْءٍ قُلْتُهُ، غَيْرَ أنَّنِي نَشَدْتُ، فَلَمْ أُغْفِلْ حَمُولَةَ مَعْبَدِ

وضَعْناهُ’daki ها, خَيْر’a aittir. الدُّنُوّ, *yaklaşmak.* النَّأْي, *uzaklaşmak.* الرَّمْس, *mezar,* cem‘i أَرامِس ve رُمُوس. غيرَ أنّني, *istisnâ-i munkatı‘.*[40] النَّشْد, birinci babtan

---

- (Güzel) kuru hurma işe yaramayan adisinden ayıklanıp seçildiği gibi muhakkak ki siz de ayıklanacaksınız. Böylece iyileriniz ölüp gidecek ve kötüleriniz kalacaktır. Böyle bir dönemde ölmeye gücünüz yeterse ölünüz [çünkün ölüm, yaşamaktan daha hayırlı olacaktır].

Arnaût’a göre hadis, sahih li-gayrihi’dir (yani sahih olan başka bir hadisle desteklenmiştir). Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce,* thk. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Dâru’r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009, c.5, s.164, hadis no: 4038.

Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014) ise hadisi şu lafızla rivayet etmiştir:

لَا تُنْتَقَيُنَّ كَمَا يُنْتَقى التَّمْرُ مِنَ الجُفْنَةِ فَلَيَذْهَبَنَّ خِيَارُكُمْ، وَلَيَبْقَيَنَّ شِرَارُكُمْ، فَمُوتُوا إِنِ اسْتَطَعْتُمْ.

- (Güzel) kuru hurma tabaktan ayıklanıp seçildiği gibi muhakkak ki sizin de iyileriniz ayıklanacak ve kötüleriniz bırakılacaktır. Böyle bir dönemde ölmeye gücünüz yeterse ölünüz!

Hâkim, bu lafızla aktarılan hadisi sahih bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn,* thk. heyet, Kahire: Dâru’t-Ta’sîl, 1435/2014, c.8, s.184, hadis no: 8558.

[39] Peyvend: İp, bağ.

aramak. الإغْفال, *terk etmek.* حَمُولَة, *yükü kaldırabilecek develer.* مَعْبَد, Tarafe'nin kardeşidir. [681]

Tercümesi: "Bilmem ammizadem Mâlik'e ne oldu? Ben ona yanaşmak istedikçe o benden kaçmak ister. Aşiret efradından Kurt b. A'bed gibi beni muttasıl azarlıyor. Neden dolayı levm ve muaheze ettiğini bilmiyorum. Hangi mesele hakkında müracaat ettiysem beni meyus etti. O derecede ki bütün ümitlerimi birer mezara defnetmiş oldum. Hâlbuki bir şey dediğim yok; yalnız kardeşim Ma'bed'in develerini arayıp meydana çıkarmak istedim."

وقرّبْتُ بالقُرْبى، -وجَدِّكَ- إنّني　　مَتَى يَكُ أمْرٌ للنَّكِيثَةِ أَشْهَدِ

وِإنْ أُدْعَ لِلْجُلَّى أكُنْ مِنْ حُماتِها　　وإنْ يَأتِكَ الأعْداءُ بالجَهْدِ أَجْهَدِ

وإن يَقْذِفوا بالقَذْع عِرْضَك أسقِهمْ　　-بِشُرْبٍ- حِياضَ المَوْتِ قبلَ التَّهَدُّدِ

وَقَرَّبْتُ أيْ وَقَرَّبْتُ نَفْسِي إِلَيْهِ.[41]

النَّكِيثَة, burada *emr-i mu'dil, nakz-ı ahd.* الجُلَّى, أجَلّ'in müennesidir; عُظْمَى ve أعْظَم gibi. القَذْف, الرَّمْي, *fırlatmak.* القَذْع, *seb ve şetim.* الحِياض, حَوْض'ın cem'idir, bu meseldir; "أوْرَدَهُمْ حِياضَ المَوْتِ والمَهالِكِ" derler.[42] بِشُرْبٍ, burada *bil-fiil içirmek* manasınadır; lafügüzaf ile vakit geçirmem demek istiyor. [682]

Tercümesi: "Karabetim hasebiyle ona takarrüp ettim. Hangi bir hadise zuhur etse hangi bir müşkül baş gösterse beni önünde bulur. Bir emr-i hatîre davet olunursam hamilerinden olurum."

Badehu gaybetten hitaba intikal ediyor, diyor ki;

---

40 İstisnâ-i munkatı', ayrı cinsler arasında yapılan istisnadır. Buna göre beyitte Tarafe'nin, istisna edatı olan غَيْرَ'den sonra söyledikleri, önceki söylediklerinden farklıdır. Edattan önce 'bir şey söylemediğini' ifade etmiştir. 'Sadece, dışında' anlamındaki غَيْر edatından sonra ise 'Ma'bed'in develerini bulmak' istediğini belirtmiştir. Tarafe, "Ben şunun dışında bir söz söylemedim." cümlesine yer vermiş olsaydı aynı cinsler arasında bir istisna (muttasıl istisna) yapmış olacaktı.

41 Kendimi ona yaklaştırdım.

42 "Onları, ölüm ve yok olma havuzuna getirdi." Meselde geçen أوْرَدَ fiili, *bir insanı veya hayvanı sulamak amacıyla suyun yanına getirmek* anlamındadır. Fiil, meselde de bu anlamda kullanılmıştır. Ancak suyun bulunduğu/toplandığı yer anlamında olan حَوْض kelimesine, 'ölüm' ve 'yok olma' anlamındaki kelimeler izafe edilmiş, böylece insanları ölüme sürükleyen, öldüren ve hayatlarına son veren kişinin eylemi, hayatta kalmaları için hayvanlarını suya götüren ve sulayan kişinin eylemine benzetilmiştir.

"Düşman seni it'âb edecek bir hâl ve harekette bulunursa, ben onu bitap ederim! Şan ve şerefine tecavüz ederse, tehditle uğraşmayarak derhal ona câm-i zehirnâk helakı içiririm!"

فلـــوْ كان مَـــولايَ امـــرءاً هُـــوَ غَـــيْرُهُ لَفَـــرّجَ كَـــرْبِي أوْ لَأنْظَـــرَني غَـــدي

ولَكِـــنّ مـــولايَ امْـــرُؤٌ هُـــوَ خَـــانِقِي على الشُّـــكْرِ والتَّسْـــآلِ أَوْ أنـــا مُفتَـــدِ

[وظُلـــمُ ذَوِي القُـــرْبى أشَـــدُّ مَضَاضَـــةً عَلَى المَـــرْءِ مِـــنْ وَقْـــعِ الحُسَـــامِ المُهنَّـــدِ]

المَوْلَى, burada *ammizade*. الإنْظار, *imhâl*. الإفْتِداء, *feda etmek*. مَضاضَة, *hüzün ve elem*. الحُسام, *seyf-i kâti'*. التَّهْنِيد, *bilemek*. مُهَنَّد, *bilenmiş* demek olduğu gibi *Hind'e mensup* manasına da gelir; çünkü kılıçların en iyisi dörttür: Seyf-i Hindî, seyf-i Hüsrevânî, seyf-i Yemânî, seyf-i kal'î. Kal'a (قَلْعَة), Yemen'de bir şehirdir. [683]

Tercümesi: "Ammizadem, başka bir zat olmuş olsaydı ya derdime çaresâz olurdu yahut beni imhâl ederdi. Hâlbuki benim ammizadem her ne yapsam beni boğmak istiyor! Arz-ı şükrân etsem, bir istirhamda bulunsam, kendine malımı, canımı feda etsem bütün bunlar, benim için cezayı mucip ahvaldendir. Hasılı akrabanın zulüm ve tecavüzü, seyf-i kâti'in keskin darbelerinden daha elim ve daha fecidir."

Tarafe, ammizadesinin zulüm ve i'tisâfına karşı gösterdiği sabır ve tahammülün derecatını izah ettikten sonra aciz ve zelil olmadığını ma'raz-ı tehdîtte mütehammisâne beyan ediyor, diyor ki;

أنـــا الرّجُـــلُ الضَّـــرْبُ الذي تَعرِفونَـــهُ خَشـــاشٌ كَـــرَأْسِ الحَيّـــةِ المُتَوَقّـــدِ

الضَّرْب, *nüfûz-u nazara malik, kargüzâr, hafîfü'l-cism.*[43] Son mana da makbul bir sıfattır. Zira semizlik vücudun ağırlığını, o da tembelliği tevlit eder. الخَشاش, *şeci, gadûb ve müteharrik* manalarınadır.[44] كَرَأْسِ الحَيَّة, *sürat ve hiffette*. Yılanın başı son derece müteharrik olduğu için Araplar, müteharrik ve pürneşat bir şeyi tavsif ederken, "رَأْسُهُ كَرَأْسِ الحَيَّةِ" derler.[45] المُتَوَقِّد, burada *şiddetle müteharrik* demektir.

---

[43] Nüfûz-u nazar: Feraset sahibi, sezgisi kuvvetli kimse. Kargüzâr: Elinden iş gelen. Hafîfü'l-cism: Hafif, taşınabilir.
[44] Şeci: Cesur, korkusuz. Gadûb: Öfkeli, sinirli. Müteharrik: Hareketli.
[45] Baksana! Başı, yılan başı!

Tercümesi: “Ben, bildiğiniz gibi kargüzâr, nüfûz-u nazara malik, sebük-ruh[46] olmakla [684] beraber icabında gadûb, şeci ve yılan kafası gibi müte-harrik ve her deliğe girer çıkar bir adamım!”

فآلَيْتُ لا يَنْفَكُّ كَشْحي بِطَانَةً   لِأَبْيَضَ عَضْبِ الشَّفْرَتَينِ مُهَنَّدِ

حُسامٍ، إذا ما قُمْتُ مُنْتَصِرًا بِه   كَفَى العَوْدَ مِنْهُ البَدْءُ، لَيسَ بِمِعْضَدِ

أَخِي ثِقَةٍ لا يَنْثَني عن ضَرِيبَةٍ   إذا قِيلَ: مَهْلاً، قال حاجِزُه: قَدِي

الإيلاء, *yemin etmek.* كَشْح, *boş böğür.* بِطانَة, *astar;* sûret-i dâimada kılıcı taşımaktan kinayedir. عَضْب, *kat* manasınadır.[47] Kılıca ıtlak olunur, vasfün bilmasdar kabîlindendir. الشَّفْرَة, *kılıcın ağzı,* cem‘i شِفار. مِعْضَد, *ağaç kesen alet.* أخِي ثِقَة, kılıçtan kinayedir; *hıyanet etmeyen, mevsuk bir kardeş gibidir.* الإنْثِناء, *dönmek ve sarfınazar etmek.* ضَرِيبَة, مَضْرُوبَة manasınadır.[48] مَهْلاً, أيْ كُفَّ عَنْ ضَرْبِ عَدُوِّك.[49] الحاجِز, المانِع, yani *kılıcı taşıyan.* قَدِي, أيْ حَسْبِي. Bir nüs-hada قَدِ, -yâ’sız- görülmüştür. O zaman manası حَسْبُكَ olur; *bana* yahut *sana kâfidir* manasınadır. Yani *işimi birinci darbeyle bitiririm,* demektir. يُقالُ: قَدِي وقَدْنِي.

Tercümesi: “Onun için beyaz ve iki ağzı keskin olan o seyf-i mühennede belimi astar ittihaz etmek üzere yemin ettim. O seyf-i kâti‘ ile ben ne zaman müdafaaya [685] kıyam etsem, ilk hamlede işimi görür ve başka kılıçlar gibi ikinci darbeye lüzum bırakmaz. Şâyân-ı vüsûk ve itimat bir kardeş gibi hede-fe daima isabet eder, hıyanet etmez. Onun için ‘yeter’ diye vaki olacak tekli-fe zaten istiğna hasıl eden hamili hemen elini çeker.”

إذا ابْتَدَرَ القَوْمُ السِّلاحَ وَجَدْتَني   مَنِيعًا، إذا بَلَّتْ بِقَائِمِهِ يَدِي

المَنِيع, *yetişilmeyen, mağlup ve makhûr olmayan.* البَلّ, birinci babtan bura-da *vasıl olmak, yapışmak, zaferyâb olmak.* قائِم, *kılıcın kabzasına* denir.

Demek istiyor ki;

“Herkes silaha sarıldığı zaman tek elim ona yapışsın, ne kadar menî‘ ol-duğumu anlarsın!”

---

[46] Sebük-ruh: Canı hafif, ağır huylu olmayan.

[47] Burada ‘kat’ kelimesi, *kesmek ve biçmek* anlamındadır.

[48] Yani “vurulmuş” anlamındadır.

[49] Düşmanını kesip biçmeye son ver artık!

Tarafe'nin Vasiyeti

Tarafe, bunca mezâyâ-yı âliye sahibi olduğunu beyan ettikten sonra ölürken müstehak olduğu mutantan bir matemin icrasını kardeşi Ma'bed'in kızına teklif ediyor, diyor ki;[50]

فــإنْ مِــتُّ فــانْعَيْنِي بِمَــا أَنَــا أهْلُــهُ　　وشُــقّي عليَّ الجَيْــبَ يــا ابنَــةَ مَعْبَــدِ!

النَّعْي, *haber-i mevti işâa etmek.* الجَيْب, *yaka, girîban.*[51] [686]

Tercümesi: "Öyleyse ey Ma'bed'in kızı! Ben ölürsem yakanı yırt ve sonra layık olduğum vecihle haber-i vefâtımı ilan et."

ولا تَجْعَلِيــني كامْــرِئٍ لــيسَ هَمُّــهُ　　كَهَــمّي ولا يُغْــنِي غَنــائي ومَشْــهَدي

بَطِــيءٍ عــنِ الجُــلّى، سَريــعٍ إلى الخَنــا　　ذَلُــولٍ بأجْمَــاعِ الرّجَــالِ مُلَهَّــدِ

الغِنَاء, *nef'.*

وَمَشْهَدِي، ولا يَشْهَدُ مَشْهَدِي

takdirindedir.[52]

الخَنا, *fuhş.* الأجْمَاع, cem'dir; müfredi جُمْع, *yumruk.* التَّلْهِيد, *elle itmek.* مُلَهَّد, *medfû'* manasınadır.

Tercümesi: "Benim gibi ulvi gayeler takip etmeyenler, vatan ve millete büyük menfaetler göstermeyenler, şahit olduğum mühim vakıaları görmeyenler; mu'dilât-ı umûrdan uzak, fuhşiyatın irtikâbına amade, yumruklar arasında muhakkar, öteye beriye itilir adamlar gibi beni tutma!"

فلَــوْ كُنْــتُ وَغْــلاً في الرّجــالِ لَضَــرّني　　عَــداوَةُ ذي الأَصْــحابِ والمُتَوحِّــدِ

ولكِــنْ نَــفى عــنّي الرّجــالَ جَــراءَتي　　عَلَــيْهِم وإقــدامي وصِــدْقي ومَحْتِــدي [٦٨٧]

الوَغْل, *zayıf, leîm, fürumaye.* المُتَوَحِّد, *münferit.* نَفَى, *uzaklaştırdı.* المَحْتِد, *asalet.*

Tercümesi: "Ben aciz, leîm ve fürumaye bir adam olmuş olsaydım cemiyetin ve belki ferdin adavetinden zarardîde olurdum; fakat benim cüretim ve sıdk ve ikdamım, bir de necabet ve asaletim, onları defediyor."

لَعَمْــرُكَ، مــا أمْــري عَلَيَّ بِغُمّــةٍ　　نَهَــاري، ولا لَيْــلِي عليَّ بسَــرْمَدِ

الغُمّة، الأمرُ المُبْهَمُ الّذِي لا يُهْتَدى إليهِ،

---

[50] Mutantan: Gösterişli, görkemli.

[51] Girîban: Elbise yakası.

[52] Gördüğümü görmeyen.

hal olunamayacak müşkül. ﴿ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.[53] *Örtmek* manasına da gelir. سَرْمَد, *daimî, nihayetsiz.* نَهارِي, فِي نَهارِي takdirindedir.[54]

Demek istiyor ki;

"Benim azim ve himmetime karşı ne gündüzün müphem ve gayrikâbil-i hâl bir emr-i mu'dil ne de gecemi binihaye uzun gösterecek bir müşkül durabilir."[55]

Tarafe, şimdi mevtin hakikatini şairane beyan ediyor, diyor ki;

[أَرَى المَوْتَ أعْدادَ النُّفُوسِ ولا أرَى   بَعيدًا غَدًا، ما أقْرَبَ اليَوْمَ مِنْ غَدِ!]

أعْداد, عِدّ'in cem'idir. عِدّ, *asıl ve maddesi inkıtaa uğramayan mâ-i cârî.* [688]

Tercümesi: "Ölüme gelince; o, benim nazarımda daimî surette akan bir mecrâ-yı ervâhtır. Ferdayı da hiç uzak görmüyorum; bilakis yarından tezi yoktur."

Hâfız-ı Şîrâzî'nin:

بنشين! بر لب جوی وگذر عمر ببين!

كين اشارت، ز جهان گذران، ما را بس[56]

beyti ile Tarafe'nin bu tasviri beyninde bir karâbet-i hissiyye vardır.

سَتُبْدِي لكَ الأيَّامُ ما كُنْتَ جاهِلاً   ويأتِيكَ بالأخبارِ مَنْ لم تُزَوِّدِ

ويَأتِيكَ بالأخبارِ مَنْ لم تَبِعْ له   بَتاتًا ولم تَضْرِبْ له وقْتَ مَوعِدِ

التَّزْوِيد, *bir misafire zâd ve tûşe vermek.* البَتات, *kat* manasına[57] olduğu gibi *zâd, tûşe, levazım ve mühimmat, evin esas ve tecemmülâtı* manalarına da gelmiştir.

Malumdur ki vesâit-i muhâberenin mefkut olduğu zaman ve mekânlarda uzak bir yerden malumat almak için sûret-i mahsûsada adam tutulur ve kate-

---

53 "… Yapacağınız iş içinizde niyet olarak kalmasın…" (Yûnus, 10/71).

54 فِي نَهارِي: Gündüzümde, gün içindeki işlerimde.

55 Gayrikâbil-i hâl bir emr-i mu'dil: Çözülemeyecek bir problem, sorun. Binihaye: Sonsuz.

56 Bir derenin kenarında otur ve ömrün nasıl geçtiğini seyret.
Gelip geçici olan dünyadan bu işaret bize yeter de artar.

57 Burada 'kat', kesmek ve ilişkiyi sonlandırmak anlamındadır.

dilecek mesafeye göre onun zâd ve zahiresi temin edilip gönderilirdi. Buna imaen Tarafe diyor ki; [689]

"Zaman, öyle nâşekîb bir muhbirdir ki sabredersen bilmediğin nice şeyleri sana bildirir. Yorulmaya ne hacet… Zâd ve zahiresini temin etmediğin adamlar kendi kendilerinden gelir, sana beyân-ı malumât ederler. Alışveriş etmediğin ve mülakatlarına vakt-i muayyen göstermediğin adamlar da sana birçok havadis getirirler." [690]

ZÜHEYR B. EBÎ SÜLMÂ

Ricâl-i muallakâtın derece itibarıyla üçüncüsü Züheyr b. Ebî Sülmâ'dır.[1] Züheyr'in nesebi ve terceme-i hâlinin bir kısmı şu'arâ-yı dîn meyanında 43-50 sahifelerinde zikrolunmuştu. Bakiye-i aksâmı burada beyan olunacaktır.

Züheyr, Necid şu'arâsından ve muammerîndendi. *Muammerîn,* yüz yirmi sene ve daha ziyade ömür sürenlere ıtlak olunur. Züheyr, yüz yirmi sene yaşamıştır. Seksen yaşına gelince keşmekeş hayattan bizar olmuş ve demiş:

سَئِمْتُ تَكَالِيفَ الحَيَاةِ ومَنْ يَعِشْ ثَمَانِينَ حَوْلاً -لا أَبَا لَكَ- يَسْأَمِ

"Hayatın cidâl-i dâimasından usandım. Seksen yaşını ikmal edenler, şüphe yok ki keşmekeş hayattan bıkarlar." demektir.[2]

Yüz on yedi yaşına gelince:

بَدَى لِي أَنِّي عِشْتُ تِسْعِينَ حِجَّةً وعَشْرًا وتِسْعًا بَعْدَها وثَمانِيا

فَلَمْ أُلْفِها -لَمَّا مَضَتْ وعَدَدْتُها بِحِسْبَتِها- في الدَّهْرِ إلاّ لَيالِيا

demiş. Yani, "Lede'l-hisâb yüz on yedi sene yaşamışım. Bu seneleri tetkik ettiğim zaman birkaç geceden başka bir şey olmadığını anladım."[3]

Hz. Resûl-i Ekrem, kablennübüvve Züheyr'i –yüz yaşında olduğu hâlde- görmüşler ve "اللَّهُمَّ أعِذْنِي مِنْ شَيْطانِهِ" buyurmuşlardır.[4]

---

[1] Müellifin aktardığı muallakât sıralaması ile söylenen kaside sayısı, kalite ve yaşadıkları dönem gibi unsurlar göz önünde bulundurularak şairlerle ilgili kaynaklarda aktarılan sıralama karıştırılmamalıdır. Müellif, burada sadece bir kasidesi alınan ve muallakât adı altında değerlendirilen 7 (başka rivayetlere göre 9 ve 10) şairin sıralamasını vermiştir. Dolayısıyla bu sıralama ile İbn Sellâm'ın *Tabakât*'ında geçen sıralamanın bir olmaması tabiidir. İbn Sellâm, şairleri tabakalara ayırdığında ilk tabakada sırasıyla İmruülkays, Nâbiga ez-Zübyânî, Züheyr b. Ebî Sülmâ ve A'şâ'yı ele almıştır. Bu eserde muallakât şairlerinin ikincisi kabul edilen Tarafe b. el-Abd ise, İbn Sellâm'ın eserinde dördüncü tabakanın ilk şairidir. Aynı şekilde Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'nın (öl. 209/824 [?]) aktardığı üzere Cahiliye döneminde şairlerin en iyilerinin sırasıyla İmruülkays, Nâbiga ez-Zübyânî ve Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın olduğu konusunda ittifak hasıl olmuştur. Dolayısıyla burada Tarafe b. el-Abd'in Züheyr veya Nâbiga'dan önce ele alınmış olması, onun bu şairlerden daha kaliteli ve üretken olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sellâm, *Tabakât,* c.1, s.52-65 ve 138; müellifin faydalandığı kaynaklarda yer alan muallakât sıralaması için bk. Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu el-Muallakâti's-seb',* Mısır: 1993, ed-Dâru'l-Âlemiyye li'n-Neşr, s.10 vd.; Mustafa el-Galâyînî, *Ricâlü'l-Muallakâti'l-'aşr: kitâbu edeb ve târîh ve luga*, (mukaddimeden sonra).

[2] Cidâl-i dâim: Burada 'sürekli uğraş, meşgale' anlamındadır.

[3] Lede'l-hisâb: Hesaba göre.

[4] "Allah'ım! Onun şeytanından beni muhafaza eyle!" *Egânî* gibi eserlerde geçen bu rivayetin sıhhati konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. İsfahânî, hadisin

Züheyr, târîh-i mîlâdînin 631'inci senesinde vefat etmiştir.[5] Müşarünileyh meşâhîr-i agniyâdan, hilim ve vera ile maruftu. Züheyr'in ailesi Müzeyne'dendirler. Müzeyne, Mudar kabâilindendir. Kendisi, pederi ve evladı Necid'de Benî Abdullah b. Gatafân diyarında ikamet ederlerdi. Bu diyara ilk önce Züheyr'in pederi Ebû Sülmâ nazil oldu ve Zübyân b. Gatafân kabilesinden Benî Fihr b. Mürre'den bir kızla evlendi. Bu kızdan Züheyr ile Evs tevellüt etti. Onun için Züheyr, şiirinde Benî Mürre ve Gatafân'ı methetmiştir.

Züheyr, Benî Gatafân diyarında neşvünema bulmuş ve muallakasını orada inşad etmiştir. Muallakasında Verd b. Hâbis el-Absî'nin, Herim b. Damdam el-Mürrî'yi katletmesi hadisesini beyan ediyor ve Herim b. Sinân b. Ebî Hârise ile el-Hâris b. Avf el-Mürrî ile Sa'd b. Zübyân el-Mürrî'yi methediyor.

Züheyr, muallakadan başka ayrı ayrı kasidelerle de Herim b. Sinân'ı methetmiştir. Züheyr'in methiyeleri Herim b. Sinân üzerine o derecede icrâ-yı tesir etmişti ki Züheyr, Herim'e mülaki oldukça ve ona selam aldıkça ya bir halâyi'a ya bir köleye veyahut bir kısrağa nail olurdu. Herim'in mütevali atıyeleri de Züheyr'i o derecede mahcup etmişti ki Herim'in mülakatından [692] Züheyr ictinap etmeye başlamış ve ona mülaki olunca hediye vereceği mülahazasına binaen selam almazmış.

Hz. Ömer, bir gün Züheyr'in evladından birine rast gelir ve

"ما فَعَلَتِ الحُلَلُ التِّي كَسَاها هَرِمٌ أَباكَ؟"

der.[6] Herim'in oğlu, "قَدْ أبْلاها الدَّهرُ" cevabını verir.[7] Halîfe-i müşârünileyh,

"ولَكِنَّ الحُلَلَ التي كَساها أَبوكَ هَرِمًا، ما لَمْ يُبْلِها الدَّهْرُ"

buyurmuşlardır.[8]

Hz. Ömer, bir gün de Herim'in evladından birine rast gelir ve Züheyr'in Herim hakkındaki methiyelerinden birini dinlemek ister. Herim'in oğlu bir methiye okur; halîfe-i müşârünileyh, "إنَّهُ كانَ لَيُحْسِنُ فيكُمْ المَدْحَ" buyurmuşlar.[9] O da "وَنَحْنُ واللهِ كُنّا لَنُحْسِنُ لهُ العَطِيَّةَ" cevabını verir.[10] Hz. Ömer,

"قَدْ ذَهَبَ ما أعْتَيْطُموهُ وبَقِيَ ما أعْطاكُمْ"

buyurmuşlardır.[11]

---

merfû olarak rivayet edildiğini belirtmiştir. bk. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî,* thk. İhsan Abbas vd., Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Bs., 1429/2008, c.10, s.228.

5 Daha önce de ifade edildiği üzere kaynaklarda Züheyr'in vefat tarihi 609 [?] olarak aktarılmıştır.

6 Herim'in babana giydirdiği o süslü elbiselere ne oldu?

7 Zaman onları eskitti.

8 Ancak babanın Herim'e giydirdiği elbiseler (övgüler), zamanın eskitemeyeceği türdendir.

9 Gerçekten Züheyr, sizi güzel övüyordu.

10 Allah'a yemin olsun ki biz de ona güzel hediyeler veriyorduk.

11 Ona verdikleriniz yok olup gitti; onun size verdikleri ise ölümsüzleşti.

Züheyr, Âl-i Ebî Hârise'nin, yani Herim ailesinin fakir olsun gani olsun bütün efradını methetmiş olduğu mervîdir.

Züheyr'in Rüyası ve Vefatı

Züheyr, ahir ömründe bir rüya görür. Güya birisi gelir, onu kaldırır, fezâyı nâmütenâhî içinde yüksek bir yere kadar götürür ve sonra salıverir; Züheyr, o yüksek mevkiden yere düşer. Züheyr, bâlîn-i ihtizârında bu rüyayı oğlu Ka'b'a nakleder ve ilaveten der ki; "Benden sonra semadan bir haberin geleceğine şüphe etmiyorum; eğer gelirse ona iman etmeye müsâraat ediniz!"[12]

Züheyr, Hz. Fahr-i Kâinat'ın bi'set-i seniyyelerinden bir sene sonra vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in nübüvvet-i seniyyeleri ilan olunurken Züheyr'in oğlu Ka'b, meşhur Bânet Su'âd (بَانَتْ سُعادُ) kasidesiyle Hz. Risâletpenâhî Efendimiz'i karşılar ve Dîn-i İslâm ile şerefyâb olur.[13] [693]

Züheyr, vefat ederken hemşiresi Hansâ atideki beyitleri irtical etmiştir:

وَمَــــا يُغْــــنِي تــــوَقِّي المَــــرْءِ شَــــيْئا   وَلَا عَقْــــــدُ التَّمِــــــيمِ وَلَا الغَضــــــارُ[14]

إِذا لَاقَى مَنِيَّتَــــــــــــهُ فأَمْسَــــــــــى   يُسَــــاقُ بِــــهِ وَقَــــدْ حَــــقَّ الحِــــذارُ[15]

ولاقــــــاهُ مِــــــنْ الأَيَّــــــامِ يَــــــومٌ   كَمَــــا مِــــنْ قبــــلُ لــــم يَخْــــلُدْ قُــــدَارُ[16]

Tercümesi: "İnsan, eceline mülaki olur ve mezarına sevk olunup vukuundan hazr ettiği hadise, pîşgâh-ı ibretinde tecessüm eder ve kendisinden evvel Hz. Sâlih gibi bir Peygamber-i Zîşânın devesine tecavüz eden bedbaht Kudâr'ın mülaki olduğu güne maruz kalırsa ne ihtiyat ve tevakkinin ne göz boncuğunun ne takmış olduğu bütün o hazef-pârelerin tesiri olmadığını anlar."[17]

---

[12] Fezâ-yı nâmütenâhî: Sonsuz boşluk. Bâlîn-i ihtizâr: Ölüm döşeği. Müsâraat etmek: Acele etmek.

[13] Müellif bu bilgileri, Galâyînî'den aktarmıştır. bk. Galâyînî, *el-Muallakâtü'l-'aşr,* s.138; kaynaklarda Ka'b'ın Müslüman oluşunun, İslam'ın ilerleyen yıllarına, Mekke'nin fethinden sonraya denk geldiği aktarılmıştır. *Egânî'*de, babasının nasihatini dinleyip Müslüman olan kişi olarak Buceyr'in ismi verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. İsfahânî, *el-Egânî,* c.17, s.67.

[14] التَّمِيم ve التَّمِيمَة, cem'i تَمَائِم, *göz boncuğu*. الغَضَارُ, -سَحَاب- vezninde- *göz boncuğu nevinden bir hazef-pâre*. [Mehmed Fehmi]

[15] حَقَّ الحِذَار, أَيْ وَقَعَ مَا كَانَ يُحْذَرُ مِنْه, *korkulan şeyin vukuunda* söylenir. [Mehmed Fehmi]

[16] Kudâr b. Sâlif, Hz. Sâlih'in nâkasını parçalayan bedbahtın ismidir. Bir de Kudâr b. Amr b. Dubey'a, Rebîa kabilesinin reisidir. [Mehmed Fehmi]

[17] Pîşgâh-ı ibret: İbrete açık. Hazef-pâre: Çanak-çömlek, boncuk.
Hz. Sâlih'in devesini boğazlayan grubun başında Kudâr b. Sâlif isminde bir inkârcı bulunmaktaydı.

Züheyr'in Hayât-ı Edebiyyesi

Züheyr, bütün şu'arâ-yı Câhiliyyeye kesb-i rüchân ve tefevvuk eden üç şairin biridir.[18] İmruülkays, latif ve rakik manalar, bedii üsluplar, metin fikirlerle temayüz ettiği gibi Züheyr de hikmet-i bâliga, kesret-i emsâl, yüksek medihler ile gayrimenus kelamdan içtinap ve methinde hakikati iltizam etmekle şöhret bulmuştur. [694]

Züheyr, kelâm-ı sahîften içtinap eder; birçok manaları az lafızlara sığdırmakta meleke hasıl etmişti. Züheyr, ulüvv-i cenâb ve ahlâk-ı fâzıla sahibiydi; vakur, halim, mütevarri', deryadil bir zattı. Onun için kavim ve kabilesi nezdinde bir mevki'i mahsûs ihraz edip mal ve serveti vâsi bir mikyasta terakki etmişti.

Şiir ve edep, Züheyr'in her tarafını ihata etmişti. Züheyr'in pederi ve dayısı şair oldukları gibi hemşireleri Sülmâ ile Hansâ şaire idiler; oğulları Ka'b ile Büceyr de şairdirler; hafîdi el-Mudarrab b. Ka'b da şairdi. Onun için el-Ahtal diyor ki; "Kabâil arasında ziyade şiir ile temayüz eden kabile, Benû Kays kabilesidir; ailelerden de Ebî Sülmâ ailesidir; eşhastan ise gömleğimim içindeki zattır.", yani kendisidir.

Züheyr'in edebiyatı, Araplar üzerinde garip bir tesir icra etmişti. Hz. Ömer, bir gün bir cemiyet-i edebiyyeyle eş'âr-ı Câhiliyye hakkında müzakere etmekteyken Hz. İbn Abbas gelir, ahz-ı mevki ettikten sonra eş'ar-ı şu'arânın kim olduğunu sorarlar.[19] Müşarünileyh, "Züheyr b. Ebî Sülmâ'dır." der. Sebeb-i tercîhin beyanı teklif olunur; müşarünileyh der ki; "Züheyr, Benî Gatafân kabilesinden Benû Sinân'ı methederken:

لَوْ كَانْ يَقْعُدُ فَوْقَ الشَّمْسِ مِن كَرَمٍ ... قَوْمٌ، لَأَوَّلُهُمْ يَوْمًا إذا قَعَدُوا

مُحَسَّدُونَ عَلَى مَا كَانَ مِنْ نِعَمٍ ... لاَ يَنْزِعُ اللهُ عَنْهُمْ مَالَهُ حُسِدُوا

قَوْمٌ؛ أَبُوهُمْ سِنَانٌ حِينَ تَنْسُبُهُمْ [٦٩٥] ... طَابُوا وَطَابَ مِنَ الأَوْلاَدِ مَا وَلَدُوا

لَوْ يُعْدَلُونَ بِوَزْنٍ أَوْ مُكايَلَةٍ ... مالُوا بِرَضْوَى ولَمْ يُعْدَلْ بِهِمْ أحَدُ[20]

---

[18] Ebû Ubeyde bu üç şairin İmruülkays, Nâbiga ez-Zübyânî ve Züheyr olduğunu belirtmiştir.

[19] *Eş'ar-ı şu'arâ* (أَشْعَرُ شُعَراء) ifadesi, daha çok edebî eleştirinin prototip örnekleri olarak kabul edebileceğimiz ilk dönem eleştiri faaliyetlerinde ön planda olmuştur. "En üstün şair kimdir? İnsanların en şairi kimdir?" gibi sorular, beğenilen bir beytin akabinde beğenen kişi tarafından herhangi bir eleştiri kriterine bağlı kalınmadan kullanılmıştır. Bu tür kullanımlar, şiirin rivayet yoluyla geldiği ve tam anlamıyla yazıya geçirilmediği 2./8. yüzyılın ortalarına kadar yoğun bir şekilde görülmüştür. Şiirin yazıya geçirilmesi ve eleştiri faaliyetlerinin peyderpey sistematik hâle gelmesiyle beraber hangi şairin niçin üstün olduğu ve bu üstünlüğün neye göre belirlendiği daha açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

[20] رَضْوَى, Medîne-i Münevvere'de bir dağdır; ona nisbet Razvâ. [Mehmed Fehmi]

demiştir ki bu beyitler, medih vadisinde nâşenîde beyitlerdir.[21] Zaten Züheyr, medihte ve hakimane sözlerde ihtisas sahibiydi. Mamafih bu beyitler, Züheyr'in menhûl (مَنْحُول) sözlerindendir.[22]

Atideki beyitler de o kabîldendir:

وَلَا تُكْـــثِرْ عَلَى ذِي الضِّـــغْنِ عَتْبًـــا   وَلَا ذِكْـــرَ التَّجَـــرُّمِ لِلذُّنُـــوبِ[23]

وَلَا تَسْـــأَلْهُ عَمَّـــا سَـــوْفَ يُبْـــدِي   وَلَا عَـــنْ عَيْبِـــهِ لَـــكَ بِالمَغِيـــبِ

مَـــتَى تَـــكُ فِي صَـــدِيقٍ أَوْ عَـــدُوٍّ   تُخَـــبِّرْكَ الوُجُـــوهُ عَـــنِ القلُـــوبِ

Tercümesi: "Hakkında kin tutan adama levm ve muaheze edip durma! İrtikâp ettiği kabahatleri de yüzüne vurma! İleride hakkında takip edeceği mesleği de sorma; gıyabında aleyhine ettiği tefevvühâtı da açma! Sen bir dost yahut bir düşman karşısında bulunduğun zaman hutût-u vechiyye sana kalplerin muzmeratından haber verir!"[24] [696]

Abdülmelik b. Mervân, bir heyet-i edebiyyeye, 'En büyük methi mutazammın beyit hangisidir?' diye sormuş. Bilittifak, "Züheyr'in:

تَـــراهُ -إذا مـــا جِئْتَـــهُ مُـــتَهَلِّلًا-   كَأَنَّـــكَ تُعْطيـــهِ الذي أَنْـــتَ ســـائِلُهُ[25]

beytidir." demişler. Bu beyit, Züheyr'in Herim b. Sinân b. Ebî Hârise el-Mürrî'nin methi hakkında inşad eylediği kasidedendir. Onu takip eden beyitler:

أَخُـــو ثِقَـــةٍ، لا تُتْلِـــفُ الخَمْـــرُ مـــالَهُ   ولَكِنَّـــهُ قَـــدْ يُهْلِـــكُ المـــالَ نائِلُـــهْ

Beyitlerin tercümesi:

Cömertliklerinden ötürü güneşin üzerinde (ondan daha yüksekte) bir makamda oturacak insanlar olsaydı muhakkak ilki bunlar olacaktı.

Ellerindeki servet dolayısıyla kıskanılırlar. Allah, ellerinde bulunan kıskançlık sebebi olan serveti onlardan almasın!

Soylarına baktığında babalarının (atalarının) Sinân olduğunu görürsün. Hep hoş kalsınlar; dünyaya getirdikleri çocuklar da aynı şekilde hep hoş kalsınlar!

Tartılsalardı kesinlikle Razvâ dağına ağır geleceklerdi. Hiç kimse onlara denk gelemezdi.

21 Nâşenîde: Daha önce benzeri görülmemiş.

22 مَنْحُول, نَحَل'den müştaktır, *birine başkasının sözünü azv ve isnat etmek*. [Mehmed Fehmi]

مَنْحُول, bir şairin şiirini başka bir şaire isnat etmektir. İsnat edilen şiire menhûl denilir.

23 الضِّغْن, -żâd'ın kesriyle- *kin*. التَّجَرُّم, *günah işlemek*. [Mehmed Fehmi]

24 Tefevvühât: Boşboğazlıklar, dedikodular. Hutût-u vechiyye: Yüz hatları. Muzmerat: Saklanan, gizlenen şeyler.

25 Ondan bir şey istemek için yanına vardığında, âdeta kendisinden isteyeceğini ona verecekmişsin gibi kendisini neşeli görürsün.

تَــرى الجُنْــدَ والأَعْــرابَ يَغْشَــوْنَ بابَــهُ كَمــا وَرَدَتْ مــاءَ الــكُلَابِ هَوامِلُــهْ[26]

Herim'in pederi Sinân'ın methi hakkındaki Züheyr'in methiyelerinden:

إذا فَزِعُــوا، طَــارُوا إِلَى مُسْــتَغِيثِهِمْ طِــوَالَ الرِّمَــاحِ لا ضِــعَافٌ وَلا عُــزْلُ

بِخَيْــلٍ عَلَيهَــا جِنَّــةٌ عَبْقَرِيَّــةٌ جَـدِيرُونَ يومًـا أَنْ يَنَـالُوا فَيَسْـتَعْلُوا [٦٩٧]

عَلَيهَــا أُسُــودٌ ضَــارِياتٌ، لَبُوسُــهُمْ سَــوَابِغُ بِــيْضٌ لا تُخَرِّقُهــا النَّبْــلُ[27]

فَزِعُوا ve فَزَعُوا ve أَفْزَعُوا, أغاثُوا manasınadır; *mededres olurlarsa* demektir. طِوالَ الرِّماح, *mızrakları taşıyanların tendürüst ve kuvvetli olmalarından* kinayedir. Zira zayıf ve bitap olanlar uzun bir mızrak taşıyamazlar. عُزْل, أَعْزَل'in cem'idir; أَعْزَل, *silahsız olana* denir. عَبْقَر, Yemen'de bir mevkidir; ecinnesi çok olmakla ve mensûcât-ı fâhiresi bulunmakla müştehirdir.[28] Bir de her şeyin tekâmülü, عَبْقَرِي kelimesiyle tavsif olunur.

أَنْ يَنالُوا فَيَسْتَعْلُوا، أَيْ يَنالُوا ما طَلَبُوا فَيَسْتَعْلُوا، أَيْ علَى عَدُوِّهِمْ فَيَظْفَرُوا

manasınadır.[29] عَلَيها, *kısraklar üzerine*. ضارِيات, *sayd ve şikârda mahirdirler*. لَبُوس, *giyilecek şey*. سَوابِغ, *zırhlardan* kinayedir; *vâsi ve tam* manasınadır. بِيض, *pas tutmamış* demektir.

هُــمْ جَــرَّدُوا أَحْــكَامَ كُلِّ مُضِــلَّةٍ مِــنَ العُقْــمِ لَا يُلْــفَى لِأَمْثالِهــا فَصْــلُ

---

[26] الكُلَاب, -kâf'ın zammıyla- Kûfe ile Basra arasında kâin bir sudur. Biri de Yemâme'den yedi gün mesafede kâin Cebele ve Şemâm arasında bir sudur. الهَوامِل ve الهَمَل, *meralarda sahipsiz olarak gece gündüz salıverilen develer* demektir. [Mehmed Fehmi]
Beyitlerin tercümesi:
Zor günlerin güvenilir dostudur. İçki onun servetini telef etmez; ne var ki yaptığı bolca iyilik telef edebilir!
Askerler ve bedevilerin, develerin Külâb suyuna üşüştükleri gibi onun kapısına üşüştüklerini görürsün!

[27] Kendilerinden yardım istendiğinde hemen yardıma uçuverirler! Mızrak taşıyan kuvvetli ve dayanıklı kişilerdir; ne zayıf ne de silahsız.
Üzerinde cinleri andıran kişilerin bulunduğu atların sırtında! İstediklerini elde edip üstün gelmeye pek layıktırlar!
O atlar üzerinde okun delemediği ve pas tutmamış kalkanlardan elbiselere sahip, avda hünerli aslanlar vardır.

[28] Ecinne: Cinler. Mensûcât-ı fâhire: Pahalı, kaliteli dokunmuş elbiseler.

[29] 'İstedikleri şeyi elde edip düşmanlarına üstün gelmeleri ve galip olmaları' anlamındadır.

بِعَزْمَةِ مَأْمُورٍ مُطِيعٍ وآمِرٍ   مُطَاعٍ فَلا يُلْفَى لِحَزْمِهِمْ مِثْلُ[30]

المُضِلَّة ve المَضِلَّة, *hal ve faslına bir çare bulunmayan muharebe ve umûr-i mühimmeye* denir. Böyle bir muharebe akametle tavsif olunur; müfredine عَقيم, cem‘ine عُقْم denir.[31]

İkinci beyit siyâset-i mülkün esasına müteallik iki mühim meseleyi mutazammındır: Birisi, amirlerin mutâ‘ olmaları; diğeri memurların muti, azim ve irade ashabından bulunmalarıdır. [698]

وَمَا يَكُ مِنْ خَيْرٍ أَتَوْهُ فَإِنَّمَا   تَوَارَثَهُ آبَاءُ آبَائِهِمْ قَبْلُ

وهَلْ يُنْبِتُ الخَطِّيَّ إلّا وَشِيجُهُ؟   [وتُغْرَسُ إلّا في مَنابِهَا النَّخْلُ؟]

الخَطِّيّ, Bahreyn'de *hat* denilen bir iskeleye mensuptur; oraya en iyi mızraklar gelir. الوَشِيج, *mızrakların ağacıdır,* müfredi وَشيجَة. Demek istiyor ki; "Hattî denilen mızrak nasıl ki Veşîc'ten başka bir ağaçtan yapılamaz ve hurma ağaçları ancak kendine mahsus zeminlerde gars olunur; e‘âlî ve efâzili de ancak erbâb-ı fazilet ve ma‘âlî tevlit eder."[32] Sonuncu beyit, Züheyr'in durûb-i emsâlindendir.

Herim b. Sinân'ın methini mutazammın bir kasideden:

قَدْ جَعَلَ المُبْتَغُونَ الخَيْرَ في هَرِمٍ   والسَّائلونَ إلى أبْوَابِهِ طُرُقَا

---

[30] Onlardır, her türlü kısır meseleye çözüm bulan kişiler!
Söylenenlere muti ve söylediklerine itaat edilen birinin kararlılığıyla! Bu kararlılıklarının eşi benzeri bulunmaz!

[31] Akamet: Sonuca varamamak, başarız olmak, işin yarıda kalması.

[32] Bu beyitlerde verilmek istenen mesaj, 'Kişi, karakterine ve doğup büyüdüğü aileden aldığı terbiyeye göre davranır ve etrafındakilere bu karakteri ölçüsünde katkı sağlar.' şeklinde hikmetli bir mesajdır. *'Klasik Arap şiirinde ileri seviyede beyan (ifade gücü) vardır.'* dediğimizde aslında şairin iletmek istediği mesajı daha kapsamlı ve etkili bir nazma, yani söz dizime dönüştürmesini kastetmekteyiz. Beyitteki mesaj açık ve net olsa da mesajı dinleyicilere ve okuyuculara iletmek için Züheyr'in kurduğu cümle, mananın son derece etkili olmasını sağlamıştır. Dikkat edilirse son beyitte "قَدْ" işlevi gören "هَل" soru edatını getirerek dinleyicinin kendine soru sormasını istemiştir. Aslında mana قَدْ harfi ile 'kesin, şüphesiz' şeklinde tam olduğu hâlde o, doğrudan bunu belirtmek istememiş ve dinleyiciye 'Bir düşünsene, kendine sorsana; Hattî mızrakları Veşîc dışında başka bir ağaçtan yapılabilir mi ki?!...' diyerek vermek istediği mesajı vurgulamıştır. Bu sadece beytin ilk harfi olan هَلْ'den yola çıkarak elde edilen anlamdır. Takdim, tehir, mef'ûlün bihin öne alınması, istisnâ edatının etkili bir şekilde kullanılması gibi unsurlar üzerinde durulduğunda beytin sayfalarca şerhe konu olmaya değer beyânî unsurlar içerdiği anlaşılır.

مَــــنْ يَلْــــقَ يَومًــــا عَلَى عِلَّاتِــــهِ هَرِمًــــا ‌ ‌ ‌ يَلْــــقَ السَّــــمَاحَةَ فِيــــهِ وَالنَّــــدَى خُلُقَــــا

أَغَــــرُّ، أبْــــيَضُ، فَيَّــــاضٌ، يُفَكِّــــكُ عَــــنْ ‌ ‌ ‌ أيْــــدِي العُنــــاةِ وعَــــنْ أعْناقِهــــا الرِّبَقــــا

لَــــوْ نــــالَ حَيٌّ مِــــنَ الدُّنْيــــا بِمَنْزِلَــــةٍ ‌ ‌ ‌ وَسْــــطَ السَّــــماءِ، لَنالَــــتْ كَفُّــــهُ الأُفُقَــــا[33] [٦٩٩]

المُبْتَغُون, *erbâb-ı hâcât.* عَلَى عِلَّاتِهِ, عَلَى كُلِّ حالٍ manasınadır.[34] الأغَرّ, *seyyit, şerif* manasınadır. Esasen alnında gurre olan ata denir. Gurre, atın yüzündeki *sabâhü'l-hayr* denilen beyaz akıntıya ıtlak olunur.[35] العُناة, عانِي'nin cem'idir; عانِي, *esir* demektir. الرِّبَق, رِبْقَة'nin cem'idir; رِبْقة*, boyna geçirilen halka ilik.*

Züheyr'in müntehap beyitlerinden:

الــــــوُدُّ لا يَخْــــــفَى وإنْ أخْفَيْتَــــــهُ ‌ ‌ ‌ والبُغْــــــضُ تُبْديــــــهِ لَــــــكَ العَيْنــــــانِ

Tercümesi: "Muhabbeti ne kadar gizli tutarsan o yine kendini gösterir; buğz ve adaveti de sana gözler bildirir."

Hakimane sözlerinden:

إذا أنْــتَ لَــمْ تُقْصِــرْ عَــنِ الجَهْــلِ والخَنــا ‌ ‌ ‌ أَصَــــبْتَ حَليمًــــا أوْ أصــــابَكَ جاهِــــلُ[36]

Tercümesi: "Eğer sen, cahilane atvâr ve harekatta ve gayrimeşru akvâl ve ef'âlde sebat edersen ya halim bir akile veyahut mütecaviz bir cahile maruz kalacağını unutmamalısın!"[37]

Gazelinden:[38]

تَنَازَعَهــــا المَهَــــا شَــــبَهًا ودُرُّ الــــنُّ ‌ ‌ ‌ حُــــورِ وشَــــاكَهَتْ فيهــــا الظِّبَــــاءُ [٧٠٠]

فأَمَّــــا مــــا فُوَيْــــقَ العِقْــــدِ مِنْهــــا ‌ ‌ ‌ فَمِــــنْ أدْمَــــاءَ مَرْتَعُهــــا الخَــــلاءُ

---

[33] Bir şey umanlar, iyiliğin Herim'de olduğunu bildiler; dileyenler ise onun kapısına gidip gelerek yollar yaptılar.
Zor günlerinde bile Herim'e giden kişi, onda yerleşmiş huy olarak cömertlik ve iyilik görür.
Liderdir, beyaz yüzlüdür (cömerttir), bol bol verendir! Esirlerin boyunlarına geçirilen halkaları çözdürendir!
Bir insan göklerde bir konuma erişebilseydi kesinlikle Herim'in iyilik yapan avuçları ufuğa erişecekti!

[34] Olduğu gibi, her şeyiyle.

[35] Akıtma: Başta atlar olmak üzere bazı büyük baş hayvanların gurre olarak isimlendirilen beyazlıklarının, alınlarından burunlarına doğru inmesine/akmasına denir.

[36] الخَنَاء, *akvâl ve ef'âl-i gayrimeşrûa.* [Mehmed Fehmi]

[37] Atvâr: Tavırlar, tutumlar. Akvâl: Sözler. Ef'âl: Fiiller.

[38] Bahr-i vâfirdendir. [Mehmed Fehmi]

وأمـــــا المُقْلَتَـــــانِ فَمِـــــنْ مَهـــــاةٍ   ولِـــــلدُّرِّ المَلاحَـــــةُ والصَّـــــفاءُ

التَّنازُع, burada تَناوُل manasınadır ki *iktibas* demektir. المَها, cem'dir; müfredi مَهاة, *yaban sığırı*. النُّحُور, نَحْر'ın cem'i, *kerden*. Bazı nüshalarda البُحُور görülmüşse de النُّحُور daha şairanedir. Çünkü inci, bir dilberin boynuna takılmakla daha ziyade kesb-i letâfet eder ve kıymeti de artar. المُشاكَهَة, *benzemek*. الظِّباء, müfredi ظَبْي ve ظَبْيَة, *ceylan*. فُوَيق, *kerden ile gerdanlık arasındaki mesafe;* kısa olduğu için tasgîr sigasını kullandı. أدْماء, *beyaz ceylan*. مَرْتَع, *mera*. مُقْلَة'den murat, *göz*.

Tercümesi: "Onun ceylanlara, kerdene takılan incilere ve yabani sığırlara müşabeheti tetkik edilirse görülür ki bazı mehâsini aralarında paylaşmışlardır. Mesela boynu, hali bir yerde otlayan beyaz bir ceylandan iktibas olunmuş; gözler, yabani sığırdan alınmıştır; melâhat ve parlaklık ise inciye aittir."

Bir ceylan boş bir yerde etrafına bakmak için boynunu daha ziyade uzatmaya mecbur olduğu cihetle "مَرْتَعُهَا الخَلاءُ" tabirini kullanmıştır.

Hiciv vadisindeki mazmunlarından:

وَمـــا أدْرِي [وسَـــوْفَ إخـــالُ أدْري]   أقَـــوْمٌ آلُ حِصْـــنٍ أمْ نِســـاءُ؟ [٧٠١]

فـــإنْ قـــالُوا: النِّســـاءُ مُخَبَّـــاتٌ   فَحُـــقَّ لِـــكُلِّ مُحْصَـــنَةٍ هِـــداءُ[39]

المُحْصَنَة, burada *bakir* manasınadır. الهِداء, *zifaf* yani *evlendirmek*.

فإمَّـــا أنْ تَقُـــولَ بَنُـــو مَصـــادٍ:   إلَيكُـــمْ! إنَّنـــا قَـــوْمٌ بِـــرَآءُ[40]

---

[39] Tam olarak bilmiyorum, -belki sonradan bilirim- Âl-i Hısn topluluğu erkekler mi yoksa kadınlar mı?!
Eğer 'Onlar, haremlerde bekleyen kadınlardır' denilirse o vakit onların evlendirilmesi gerekir diye düşünüyorum!

[40] بِرَآء, بَرِيء'in cem'idir. el-Fârisî ile el-Ferrâ, -bâ'nın zammıyla- بُرَاء olduğunu iddia ediyorlar ve hemzesi mahzuftur; zira aslı بُرَآءُ idi diyorlar. [Mehmed Fehmi]

Müellifin gerek beyitte gerekse açıklamada بِرآء şeklinde aktardığı kelime, Züheyr'in *Dîvân*'ında elif-i memdûde ile بِرَاءُ şeklinde yazılmıştır. bk. *Şi'ru Züheyr b. Ebî Sülmâ (san'atü'l-A'lem eş-Şentemerî),* thk. Fahreddin Kabâve, Beyrut: Dâru'l-Âfâk el-Cedîde, 3. Bs., 1400/1980, s.137, beyit no: 37.

وإمَّـــــا أنْ يَقولـــــوا: قَـــدْ وَفيْنـــــا بِـــــــذِمَّتِنا فعادتُنــــــا الوَفـــــــاءُ

بَنُو مَصاد, Âl-i Hısn’dan bir batındır. إلَيْكُم ,تَنَحَّوا عَنَّا, *bizden uzak olun* manasınadır. Demek istiyor ki; “Âl-i Hısn’dan olan Benû Masâd, ya benim isnâdâtımdan beraat etmelidirler yahut ‘borcumuzu ifa ettik’ desinler.”[41]

وإمَّـــــا أنْ يَقولُـــــوا: قَـــدْ أبَيْنـــا فَشَـــرُّ مَـــواطِنِ الحَسَـــبِ الإبـــاءُ

“Veyahut esiri ve emvali iade etmekten imtina ettiklerini söylesinler; fakat unutmamalı ki namus ve şeref muvacehesinde bir borcu ifadan imtina etmek en fena bir seciyedir.”

[وإنَّ الحَـــقَّ مَقْطَعُـــهُ ثـــلاثٌ: يَمـــينٌ أوْ نِفـــارٌ أوْ جَـــلاءُ] [٧٠٢]

فَـــذالِكُمُ مَقَـــاطِعُ كُلِّ حَـــقٍّ ثَـــلاثٌ كُلُّهـــنَّ لكُـــمْ شِـــفاءُ

مَقْطَع, burada *ihkak, hal ve fasl* manasınadır. نِفار ve مُنافَرَة, *muhakeme* demektir; çünkü hâkime, "أيُّنا أعَزُّ نَفَرًا" diye sorarlardı.[42] جَلاء, *beyyine ve şühûd* manasınadır. Züheyr, bu beyitten dolayı *el-Kâdî* unvanını ihraz etmiştir. Demek istiyor ki; “Hak üç suretle ihkak olunur: yemin, hakem ve beyyine ile...”

فَـــلا مُسْـــتَكْرَهُونَ لِمـــا مَنَعْـــتُمْ ولا تُعْطُـــــونَ إلا أنْ تَشَـــــاءُوا

جِـــوارٌ شَـــاهِدٌ عَـــدْلٌ عَلَـــيْكُمْ وسِـــــيّانِ الكَفالَـــــةُ والتَّـــــلاءُ

بِـــأَيِّ الجِيرَتَـــيْنِ أجَرْتُمُـــوهُ فَلَـــمْ يَصْـــلُحْ لَكُـــم إلا الأدَاءُ

الجِـوار, *komşuluk, imdat, himaye, taahhüt, eman vermek;* son manada -cîm’in zammı- da caizdir; masdar olarak *eman talep etmek* manasına da olur. التَّـلاء, *ahit, zimmet ve eman*. Bir de himaye altına giren adama verilen *oka* da ıtlak olunur. Bu ok üzerine haminin ismi yazılırdı. Mahmî olan zat, oku icabında irâe ederek taarruzdan masun kalırdı. Bu oka سَـهْمُ الجِـوار dahi derler. الجِيرَة, جِوار’ın *bir nev ve heyetine* denir. الإجارَة, *himaye etmek, hâris olmak.*

Tercümesi: [703] “Sizi cebr ve ikrah eden yoktur. Arzunuzla verir ve iradenizle reddedersiniz. Hakk-ı civâr, aleyhinize bir şâhid-i âdildir. Kefil olmak ve eman vermek birdir. Civarın hangi suretiyle muamele etseniz, teslim ve edadan başka sizin için münasibi yoktur.”[43]

---

41 İsnâdât: Burada ‘onlar hakkında söylediğim, onlara isnat ettiğim’ anlamındadır.

42 Adamlardan yana hangimiz daha üstünüz?

43 Cebr ve ikrah etmek: Zorlamak. Hakk-ı civâr: Komşuluk hakkı. Şâhid-i âdil: Adaletli bir tanık.

وَجَـــارٍ سَـــارَ مُعْتَمِـــدًا إِلَيْكُـــمْ أجاءَتْـــهُ المَخافَـــةُ والرَّجَـــاءُ

فَجَـــاوَرَ مُكْرَمًـــا حَـــتَّى إذا مـــا دَعاهُ الصَّـــيْفُ وانْقَطَـــعَ الشِّـــتاءُ

ضَـــمِنْتُمْ مـــالَهُ وغَـــدا جَميعًـــا عَلَـــيْكُمْ نَقْصُـــهُ ولَهُ النَّمـــاءُ

الإجاءَة, *götürmek.* وانْقَطَعَ الشِّتاءُ, رَحَلَ عَنْكُمْ takdirindedir. Bâdiye-nişin Araplardan zayıf olanlar kışın, nehb ve gârata maruz kalmamak için kuvvetli olan kabâilin himayelerine iltica edip müçtemi bir hayat geçirirler. Yaz gelince yerlerine avdet ederler. Züheyr diyor ki;

"Birisi, havf ve ümit saikasıyla size itimat ederek iltica etti; hürmet ve riayete mazhar olup himayenize sığındı. Kış mevsimi geçince ve yaz mevsimi de onu avdete davet edince sizden ayrıldı. Binaenaleyh siz, onun mal ve servetine dâminsiniz; noksanı size, faizi ona aittir."[44]

فَلَـــمْ أرَ مَعْشَـــرًا أَسَرُوا هَـــدِيّا ولَـــمْ أرَ جـــارَ بَيْـــتٍ يُسْـــتَباءُ [٧٠٤]

وَجَـــارُ البَيْـــتِ والرَّجُـــلُ المُنـــادِي أمـــامَ الـــحَيِّ عَقْـــدُهُمَا سَـــواءُ

الهَدِيّ, *ahd ve peymân almayarak iltica edene* denir.[45]

يُسْتَبَاءُ، أيْ تُتَّخَذُ زَوْجَتُهُ أهْلا

birinin zevcesini istihlâl etmek. المُنادِي, نَادِي'den müştaktır. نادِي, *meclis;* مُنادِي, *bir mecliste hemdem olana* denir.

Tercümesi: "Ben hiçbir kavim görmedim ki bir mülteciyi esir etsinler ve bir mültecinin zevcesini mübah görsünler. Hâlbuki bir aşiret nazarında evin mültecisi ile mecliste daimî surette ahz-ı mevki edenler arasında bir fark yoktur; ikisi aynı hukuka maliktirler."

Hicviye'nin Sebeb-i Nazmı:

476'da vefat eden el-A'lem en-Nahvî eş-Şentemerî şöhretiyle maruf el-Haccâc künyesiyle mükennâ Yûsuf b. Süleymân b. Îsâ şerhinde diyor ki;[46]

"Benî Abdullah b. Gatafân'dan birisi, Kelb kabilesinden bir batın olan Benî 'Uleym'e kış mevsiminde iltica eder ve onlardan hüsnükabul görür. Bu adam kumara münhemikti. Misafir olmak hasebiyle oynamaktan mükerreren menolunur; fakat men'in hiçbir tesiri görülmez. Gatafânî yine oynar ve oyu-

---

44 Dâmin: Kefil olan, garanti veren.

45 Söz almadan, emin olmadan bir kişiye/yere sığınan.

46 شَنْتَ بَرِيَّه (Şente-beriyye), -şîn'in fethi, nûn'un sükûnu, tâ'nın ve bâ'nın fethi ve râ'nın kesriyle ve yâ'nın fethi ve teşdîdiyle- Endülüs'te, Kurtuba şarkında bir şehirdir. [Mehmed Fehmi]

nu kaybeder. Birinci defada kumarda kaybettiği malı kendisine iade ederler; ikinci defa yine oynar ve mağlup olur; malını yine kendisine verirler. Üçüncü defada bütün servetini kaybeder ve zevcesini de bir bedel-i muayyen mukabilinde rehin bırakır. Bu defa malını iade etmedikleri gibi borcunu tesviye [705] edinceye kadar zevcesini de alıkorlar. İşte Züheyr, mihmân-nevâzlığa mugayir olan bu muameleyi zem ve takbih ediyor."[47]

Züheyr'in Akidesi

Züheyr'in hisâb ve kitâb'a, haşir ve neşre iman etmiş olduğu atideki beyitlerden vazıhan anlaşılıyor:

فَلا تَكْتُمَنَّ اللهَ ما في صُدُورِكُمْ   لِيَخْفَى ومَهْمَا يُكتَمِ اللهُ يَعْلَمِ

يُؤَخَّرْ فَيُوضَعْ فِي كِتابٍ فَيُدَّخَرْ   لِيَوْمِ الحِسَابِ أَوْ يُعَجّلْ فَيُنْقَمِ[48]

Zaten akidesi hakkında şu'arâ-yı dîn meyanında fasl-ı mahsûsunda izahât-ı lâzime verilmişti. [706]

---

[47] Mihmân-nevâzlık: Misafirperverlik. Mugayir: Aykırı, muhalif. Zem ve takbih etmek: Kınamak, eleştirmek, çirkin görmek.

[48] İçinizden geçenleri -gizli kalsın diye-, sakın Allah'tan saklamaya çalışmayın! Ne saklanırsa saklansın, Allah onu bilir.
Sakladığınız şeylerin karşılığı, ya ertelenip bir deftere yazılarak hesap gününe bırakılır ya da anında intikamı alınır!

ZÜHEYR'İN MUALLAKASI

Züheyr'in muallakası Şentemerî şerhinde 59, Zevzenî ile Şinkîtî şerhlerinde 63 ve *Cemhere'*de 64 beyit olarak zapt olunmuştur.

Muallakanın Mevzuu

Züheyr'in muallakası, onun en yüksek şiirlerini ihtiva ediyor:[1] Benî Zübyân'dan Herim b. Sinân el-Mürrî ile Hâris b. Avf el-Mürrî'nin medihleri, Dâhis ve el-Gabrâ namıyla meşhur muharebenin bir nebzesi, Zübyân kabilesiyle ona karşı müttefik bir grup teşkil eden Esed, Gatafân ve Tay kabileleri arasında musâlahanın sûret-i kat'iyyede takarrür edip etmediğini resmen beyan etmek üzere tanzim olunan notanın metni, uzlaşmak istemediğinden dolayı akd-i sulh esnasında ihtifâ eden Husayn b. Damdam'ın hadisesi, mevâiz ve hikemiyat.

Muharebe, Verd b. Hâbis el-Absî'nin Herim b. Damdam el-Mürrî'yi katletmesiyle alevlenmiştir. Muharebenin vukuuna *Dâhis* namındaki at ile *Gabrâ* ismindeki kısrağın müsabakalarında tahaddüs eden bir vakıa sebep olmuştur.

Muallakanın kahramanları ise Herim b. Sinân ile Hâris b. Avf'tır. Müşarünileyhima, Abs ve Zübyân aralarına girerek telîf-i beyne gayret etmişler ve tazminât-ı harbiyyeyi kâmilen kendi taraflarından bittesviye muharebeye nihayet verdirmişlerdir.[2]

Züheyr, muallakasına bermutat sevgilisinin diyâr-ı metrûkesi karşısında hazin ve âşıkane bir hasbihal etmekle başlıyor, diyor ki;[3]

أَمِـــنْ أُمِّ أَوْفَى دِمْنَـــةٌ لَـــمْ تَكَلّـــمِ؟ بِحَوْمَانَـــــــةِ الدّرَاجِ فَـــــــالمُتَثَلَّمِ

أُمِّ أَوْفَى, zevcesinin künyesidir. دِمْنَة, *terk olunan menzilde kalan* [707] *dumanlı, kül renginde eserler;* cem'i دِمَن. تَكَلّمِ, aslı تَتَكَلَّم. حَوْمانَة الدَّرَّاج, Benî Esed diyarında Mekke-i Mükerreme'ye giden yolun solunda bir mevki. المُتَثَلَّم, Benî Esed'e ait es-Sammân şehrinin ilk merhalesidir. أَمِنْ أُمِّ أَوْفَى, أمِنْ مَنازِلِ أُمِّ أوْفَى takdirindedir.[4]

Tercümesi: "Havmânetü'd-Derrâc'dan Mütesellem'e kadar imtidat eden mesafenin bir noktasında sâmit duran bu siyah eser, Ümmü Evfâ'nın menâzilinden mi kalmıştır?"[5]

---

1 Paragrafın sonuna kadar aktarılan ifadeler, muallakanın muhtevasına dairdir.

2 Telîf-i beyne: Arayı bulmak, uzlaştırmak, barıştırmak. Tazminât-ı harbiyye: Savaş tazminatı. Bittesviye: Ödeyerek, karşılayarak.

3 Bermutat: Âdet olduğu üzere, alışılageldiği üzere. Diyâr-ı metrûke: Terk edilmiş yurtlar.

4 Ümmü Evfâ'nın geriye kalmış evlerinden mi?...

5 Sâmit: Sessiz, sâkin. Menâzil: Evler. Burada 'terk edilmiş evler' kastedilmiştir.

وَدارٌ لَهــــــا بِـــــالرَّقْمَتَيْنِ كَأَنَّهــــا مَراجِيـــــعُ وَشْـــــمٍ فِي نَـــــواشِرِ مِعْصَـــــمِ

الرَّقْمَتَيْنِ, es-Sammân'da iki bahçedir. مَراجِيع, مَرْجوع'un cem'idir; مَرْجُوع, وَشْم'in tecdididir; وَشْم, *iğneyi ele batırıp yerini mavi boya ile doldurmakla hasıl olan şekle* denir. نَواشِر, ناشِر'in veyahut ناشِرَة'nin cem'idir, *kolun iç yüzündeki sinir*. مِعْصَم, *bilezik yeri.*

Ümmü Evfâ gâh Havmânetü'd-Derrâc'da ve gâh Rakmateyn'de ikamet ettiği ve şimdi her iki yeri terk etmiş olduğu için ikisi de Züheyr'in hissiyatını tehyiç ediyor, diyor ki;

"Ümmü Evfâ'nın Rakmateyn denilen bahçelerde de bir hanesi vardır. O ise müruruzaman ile münderis olarak bakiye-i enkâzı, kolun iç yüzünde ve bilezik yerinde tecdit edilen nakışlara benzer bir şekil irâe ediyor."

بِهَـــا الْعِـــينُ وَالْآرَامُ يَمْشِـــينَ خِلْفَـــةً وَأَطْلَاؤُهَـــا يَنْهَضْـــنَ مِـــنْ كُلِّ مَجْـــثِمِ

عِين'in müfredi أَعْيَن, *yabani sığır*. عِين ile vech-i tesmiyesi de [708] gözlerinin büyük olmasıdır. الآرام, رِيم'in cem'idir, *halis beyaz ceylan*. خِلْفَة, *birbiri ardınca* manasınadır. ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.[6] أَطْلاء, طَلا'nın cem'idir; burada *inek ve ceylan yavrusu* demektir. İbn Sîde diyor ki; طَلْو ile طَلا ve طَلَى, *her nev'i hayvanın küçük yavrusuna* denir; cem'i طِلْوان. النَّهْض, *deprenip kalkmak*. مَجْثِم, -s̱â'nın kesriyle- ism-i mekân; -fethiyle- masdâr-ı mîmî. İkinci babtan masdarı الجَثْم ve الجُثُوم, *kımıldamamak üzere yerleşip oturmak yahut diz çöküp göğüse yaslanarak oturmak.*

Demek istiyor ki; "Ümmü Evfâ'nın Havmânetü'd-Derrâc mevkiindeki metruk menzili, bugün ceylanların ve yabani sığırların me'vâsı olmuştur. O sürüler birbirini takip ediyorlar; melemeleri üzerine yavruları yerlerinden fırlayarak zip zip sıçrıyorlar."

وَقَفْـتُ بِهَـا مِـنْ بَعْـدِ عِشْـرِينَ حِجَّـةً فَلأْيَـــــاً عَرَفْـــــتُ الدّارَ بَعْـــــدَ تَـــــوَهُّمِ

حِجَّة, *yıl;* cem'i حِجَج. اللّأْيُ, *meşakkat*.

Tercümesi: "Yirmi sene sonra o yerde bir daha durdum ve bin türlü mihnet ve meşakkatle o haneyi hayal meyal teşhis edebildim."

---

[6] "… Gece ile gündüzü birbiri ardına getiren de O'dur." (Furkân, 25/62).

أَثَــــافِيَّ سُـــــفْعًا فِي مُعَــــرَّسِ مِرْجَـــــلٍ وَنُؤْيًــــا كَجِـــذْمِ الحَـــوْضِ لَـــمْ يَتَـــثَلَّمِ

الأَثافِي, أُثْفِيَة'nin cem'idir, *kazanın altında bırakılan taş;* evvelki beyitte bulunan الدَّار'dan bedeldir. السُّفْع, أَسْفَع'in cem'idir, *siyah.* المُعَرَّس'den [709] burada maksadı *tencerenin yeri*. النُّؤْي, *çadırın sudan muhafazası için etrafında kazılan çukur;* cem'i نُؤًى. الجِذْم, *bir şeyin köküne, aslına* denir; cem'i أَجْذام ve جُذُوم. التَّثَلُّم, *rahnedar olmak.*

Tercümesi: "Bana evi tanıttıran, kazanların yerinde kalan siyah taşlarla çadırın etrafında kazılıp bir havuzun zemini gibi henüz rahnedar olmayan arklar…"

فَلَمّــــا عَرَفْـــتُ الدّارَ قُلْـــتُ لِرَبْعِهَـــا: أَلاَ انْعَـــمْ صَـــبَاحًا أَيُّهَـــا الرَّبْـــعُ واسْـــلَمِ!

الرَّبْع, *hane, mahalle;* cem'i, رُبُوع ve رَباع ve أَرْبُع ve أَرْباع. اِنْعَمْ صَبَاحاً, Arapların selam ve tahiyyelerde kullandıkları tabirlerden biridir. Emir sigasıyla telaffuz olunur; duayı mutazammındır; نَعِمَ عَيْشُكَ فِي صَباحِكَ manasınadır.[7] Bu tabir, dört suretle istimal olunur: Dördüncü babtan olarak اِنْعَمْ ve حَسِبَ-يَحْسِبُ babından اِنْعِمْ, bir de وَعَمَ-يَعَمُ'den عَمْ صَباحًا ve وَعَمَ-يَعِمُ'den عِمْ صَباحًا. Bunların cümlesi, *sabahlar hayrolsun* manasınadır.

Birkaç beyitten sonra Abs ve Zübyân'ın musâlahalarına tavassut edip tazminât-ı harbiyyede büyük fedakarlık gösteren Herim b. Sinân ile Hâris b. Avf'ın medihlerine intikal ediyor, diyor ki;

فَأَقْسَـمْتُ -بِالبيْـتِ الَّذِي طَـافَ حَـوْلَهُ رِجَــــالٌ بَنَـــوْهُ مِـــنْ قُـــرَيْشٍ وجُـــرْهُمِ-

Kureyş (قُرَيْش), Nadr b. Kinâne b. Huzeyme'nin oğludur. Cürhüm (جُرْهُم), Yemen'de eski bir kabiledir; Hz. İsmâil'in zevcesi bu kabiledendir. [710]

يَمِينًـــا: لَنِعْـــمَ السَّـــيِّدَانِ وُجِـــدْتُمَا عَلَى كُلِّ حَـــالٍ مِـــنْ سَـــحِيلٍ وَمُـــبْرَمِ

السَّحِيل, *bükülmemiş iplik;* مُبْرَم de *bükülmüşüne* denir. Her ikisi hâl-i żı'f ve kuvvetten kinayedir.[8]

Tercümesi: "Kureyş ve Cürhüm kabileleri tarafından bina ve tavaf edilen Beyt-i Mukaddes'e yemin ederim ki ikiniz gerek zamân-ı felâkette ve gerek

---

7 Hayırlı sabahların olsun.

8 Buna göre مُبْرَم, güçlü ve kuvvetli; سَحِيل ise zayıf ve güçsüz bir şey için kullanılır.

hâl-i refâh ve saadette büyüklüğün, ulüvv-u cenâbın bütün mezâyâsını fiilen ispat etmişsiniz."[9]

تَـــدَارَكْتُما عَبْسًـــا وذُبْيَـــانَ بَعْـــدَما تَفَـــانَوْا وَدَقّـــوا بَيْـــنَهم عِطـــرَ مَنْشِـــمِ

وَقَـــد قُلتُمـــا إنْ نُـــدرِكِ السِّـــلْمَ واسِـــعًا بِمَـــالٍ وَمَعْـــرُوْفٍ مِـــنَ القَـــوْلِ نَسْـــلَمِ

دَقُّوا عِطْرَ مَنْشِمِ tabiri, darbımeseldir. Bir kabile arasında nâire-i fitne ve fesadın iştigal ettiği sırada irat olunur. مَنْشِم, ıtır-füruş bir kadının ismidir. Darbımeselin mevridi:[10]

Bir kabileye ilân-ı harb etmek üzere birleşip müzakere eden bir aşiret erkanı, hitâm-ı müzâkerede teyemmünen o attâranın ıtriyatıyla vücutlarını ta'tîr etmişlerdi.[11] Meydân-ı muhârebeye girince cümlesi katlolunduklarından, Menşim'in ıtriyatından herkes teşe'üm etmeye başlamış ve "أشْأَمُ مِنْ عِطْرِ مَنْشِمِ" denilmiştir.[12] السّلم, -sîn'in kesri ve fethiyle- *sulh ve müsâlemet*. وَاسِعًا, صُلْحًا تامًّا قَطْعِيًّا manasınadır.[13] نَسْلَمْ, مِنْ تَفانِي العَشيرَة takdirindedir.[14] [711]

Tercümesi: "Abs ve Zübyân kabileleri, Menşim'in meşum ıtriyatını sürenler gibi uğursuz bir akibete düçar olup mahv ve nâbûd olduktan sonra ikisine yetiştiniz ve dediniz: 'Eğer mal ile ve hayırhahâne sözlerle tavassutumuz sulh ve müsâlemeti temin ederse, kabâili mahv ve izmihlalden kurtarmış oluruz.'"[15]

فَأَصْـــبَحْتُمَا مِنْهـــا على خَـــيرِ مَـــوْطِنٍ بَعِيـــدَيْنِ فيهـــا مِـــنْ عُقُـــوقٍ وَمَـــأثَمِ

عَظِيمَـــينِ في عُليـــا مَعَـــدٍّ -هُـــدِيتُمَا- وَمَـــنْ يَسْـــتَبِحْ كَـــنزًا مِـــنَ المَجْـــدِ يَعْظُـــمِ

مِنْها ve فِيها'daki zamirler, سِلْم'e aittir; سِلم, müzekker ve müennes olur. خَيرِ مَوْطِنٍ, *muhteşem bir mevki* manasınadır. مَعَدّ, Arapların cedd-i a'lâsı. عُليا مَعَدّ, أَعْلَى'nın müennesidir, *reis ve büyükleri* demektir. هُدِيتُمَا, cümle-i duâiy-

---

9 Ulüvv-u cenâb: Ulvi, yüce makam, şeref ve haysiyet. Mezâyâ: Ayırt edici özellik, meziyet.
10 Nâire-i fitne: Fitne ateşi. Itır-füruş: Güzel koku/ıtır satan. Mevrid: Burada 'darbımeselin söylenme sebebi, arka planı' anlamındadır.
11 İlân-ı harb: Savaş açmak, ilan etmek. Hitâm-ı müzâkere: İstişarenin sonu. Teyemmünen: Uğurlu addederek. Attâra: Itır satan kadın. Ta'tîr etmek: Itır sürmek.
12 Menşim'in ıtrından daha uğursuz.
13 Kesin, nihai barış.
14 Kabilenin tükenip yok olması.
15 Mahv ve nâbûd olmak: Yok olmak, ölmek. Hayırhahâne: İyilik amaçlı. Tavassut: Arabuluculuk. Müsâlemet: Barış. İzmihlal: Yok olmak, tükenmek.

yedir, "لِكُلِّ خَيْرٍ وعَمَلٍ صالِحٍ" takdirindedir[16] yahut haberiyyedir, هُدِيتُما لِلصُّلْحِ manasınadır.[17] الاسْتِباحَة, *bir şeyi mübah ve helal addetmek, bir de ifna ve istîsâl eylemek* manasına gelmiştir. يَعْظُمِ, يَكُنْ عَظِيمًا manasınadır.

Tercümesi: "Meadd'in zümre-i eâzımi arasında ahz-ı mevki ederek sulh ve müsâlemet hakkındaki teşebbüsatınız, tarafeynin hukukunu gözetmek ve kimseyi rencide etmemek şartıyla müntic-i muvaffakiyet oldu ve sizi muhteşem bir mevkiye yükseltti. Mecd ve semahatin bir hazinesini îsâr eden, elbette büyür ve eâzım sırasına geçmeye müstehak olur."

تُعَفَّى الكُلُومُ بالمِئِينَ فأَصْبَحَتْ يُنَجِّمُها مَنْ لَيْسَ فيهَا بمُجْرِمِ [٧١٢]

يُنَجِّمُها قَوْمٌ لِقَوْمٍ غَرَامَةً وَلَمْ يُهَرِيقُوا بَيْنَهُمْ مِلْءَ مِحْجَمِ

التَّعَفِّي, *zeval bulmak ve izale etmek* manasınadır. الكُلُوم, كَلْم'in cem'idir, *yara*. المِئِينَ, مِئَة'nin cem'idir, مِنَ الإِبِل takdirindedir.

التَنْجِيم، أداءُ الشَّيْءِ نَجْمًا بَعْدَ نَجْمٍ

ceste ceste vermek.[18] يُنَجِّمُها'daki zamir, مِئين'e aittir. فيها'daki zamir, كُلُوم'a racidir. غَرامَة, *diyet gibi edası lazım olan şey.*

يُهَرِيقوا، هَراقَتِ السَّماءُ ماءَها، تُهْرَيقُ والماءُ مُهَراق،

-hâ'ların tahrikiyledir-;[19] çünkü asli değildir, hemze'den bedeldir ve

أراقَ-يُريقُ وأهْرَقَ-يُهْرِيقُ

denir. مِحْجَم, *hacamat şişesi.*

Tercümesi: "Yaralar, yüzlerce develerle kapanıyor; fakat o develer bu yaralarda cürm ve kabahati olmayanlar tarafından veriliyor. Evet, bu yüzlerce deveyi bir hacamat şişesi kadar kan akıtmayan bir kavim, tazminat olarak başka bir kavme veriyor."

Muallakanın aksâm-ı mühimmesinden biri, tarafeyn-i muhâribeyne tevdi olunan nota suretidir.[20] Notanın sebeb-i tevdii:

Bu sulhtan evvel musâlaha akdolunmuş ve fakat Verd b. Hâbis el-Absî tarafından katlolunan Herim b. Sinân b. Damdam el-Mürrî'nin biraderi Hu-

---

16 Her iyiliğe ve sâlih amele muvaffak olasınız.
17 Barışı tesis etmeye muvaffak kılındınız.
18 Azar azar vermek.
19 Semanın suyunu boşaltması.
20 Tarafeyn-i muhâribeyn: Birbiriyle savaşan iki taraf.

sayn b. Damdam'ın akd-i sulh esnasında gizlenip muharebeyi tazeletmek niyetiyle muahadeye vaz'ı imzâ etmemesi ve fırsattan bilistifade Benî Abs ricalinden birini katletmesidir.[21]

Böyle bir hadisenin tekerrürüne meydan vermemek için muahadenin katiyetini temin etmek üzere bu notanın irsaline lüzum görülmüştür. Nota, tarafeyn-i [713] muhâribeynden biri olan Zübyân kabilesine ve buna karşı müttefik bir hizip teşkil eden Esed, Gatafân ve Tay kabilelerine tevdi olunmuştur. Züheyr, diyor ki;

أَلاَ أَبْلِــغِ الأَحْــلافَ عَـــنِّي رِسَـــالَةً وَذُبْيَـــانَ: هَـــلْ أَقْسَـــمْتُمُ كُلَّ مُقْسَـــمِ؟

فَـــلاَ تَكْـــتُمُنَّ اللّهَ مـــا في نُفُوسِـــكُمْ لِيَخْـــفَى وَمَهْمَـــا يُكْـــتَمِ اللّهُ يَعْلَـــمِ

يُـــؤَخَّرْ، فَيُوضَـــعْ في كِتَـــابٍ، فَيُـــدَّخَرْ لِيَـــوْمِ الحِســـابِ أو يُعَجَّـــلْ، فَيُـــنْقَمِ

الأَحْلاف, حَلِيف'in cem'idir; *müttefik, ahd ve peymân eden.* أَحْلاف'dan murat isimleri yukarıda zikrolunan hizb-i müttefikîn.

ما في نُفُوسِكُمْ، أيْ مِنَ الغَدْرِ ونَقْضِ العَهْدِ.[22]

Tercümesi: "Müttefik bir hizip teşkil eden Esed, Gatafân ve Tay kabileleri ile muhasımları bulunan Zübyân kabilesine, tarafımdan risale yani nota tebliğ et! De ki; 'Hakiki ve ciddi surette musâlaha akdetmek üzere aralarında icap eden andları, ahd ve peymânları teati ettiler mi?'

Açıktan açığa söylesinler! Kalplerinde nakz-ı ahd gibi bir gadr ve hıyanet gizlemesinler; çünkü Allah'tan gizlenmek istenilen her şeye ilm-i hüdâ lâhıktır. Hıyanetin, nifakın ukubet ve cezası bazen bir vesikaya kaydedilir, yevm-i hisâba talik olunur; bazen de alelacele intikamı alınır. Her hâlde hıyanetin cezası katidir; şu kadar var ki gâh 'âcil ve gâh âcil olur."[23]

Züheyr'in şu beyanatı;

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾،[24]

﴿وَمَا يَعْزُبُ عَنْ [٧١٤] رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾[25]

---

[21] Vaz'ı imzâ: İmzalamak, onaylamak.

[22] İhanet ve verilen sözün aksini yapmaya dair içinizdeki…

[23] 'Âcil (عاجِل): Hemen yapılması gereken, anında, evgin. Âcil (آجِل): 'Acilin zıttı olup sonraya kalan/bırakılan, zamanı geldiğinde yapılacak olan.

[24] "… Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir." (Âl-i İmrân, 3/119).

[25] "… Ne yerde ne de gökte, zerre miktarı bir şey bile rabbinin bilgisi dışında kalmaz…" (Yûnus, 10/61); müellif, ayetin başını "وَلا يَعْزُبُ" şeklinde aktarmıştır. Aynı şekilde bu ayetten sonra "hesap gününe erteliyoruz onları" anlamında "إنَّمَا نُؤَخِّرُهُمْ لِيَومِ الحِسابِ" ifadesini aktarmıştır. İki ayetin arasında sehven aktardığı bu ifade, Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemek-

﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ﴾[26]

gibi âyât-ı kerîme ile de müeyyit hakâik-i ulviyyedendir.

Badehu şerâit-i sulhiyeyi tarafeyne kabul ettirmek için harbin netâic-i vahîmesini maddi ve manevi muzırrât-ı binihâyesini bütün dehşetiyle ve o asrın lisân-ı siyâsetiyle tasvir ediyor, diyor ki;[27]

وَمَا الحَرْبُ إلاّ ما عَلِمْتُمْ وَذُقْتُمُ وَمَا هُوَ عَنْهَا بالحَديثِ المُرَجَّمِ

مَتَى تَبْعَثُوها تَبْعَثُوهَا ذَمِيمَةً، وتَضْرَ إذا ضَرّيْتُمُوها فَتَضْرَمِ

فَتَعْرُكُكُمْ عَرْكَ الرَّحَى بِثِفَالِها وَتَلْقَحْ كِشَافًا ثُمَّ تَحْمِلْ فَتُتْئِمِ

الذَّوق, burada *tecrübe* manasınadır.

وَما هو، أيْ العِلم أو البَحْث.[28]

المُرَجَّم، مَظْنُون، رَجْمًا بالغَيْبِ

yani *karanlıkta taş atmak kabîlinden değildir*. الضَّرْيُ, *hırs ile itiyat etmek*. ضَرَاءَة, ضراوَة ve ضَرًى de bu manadadır. ضَرِيَ-يَضْرَى-الضَّرْم, dördüncü babtan *iltihap*. العَرْك, *ovmak ve bir şeyi mahvedinceye kadar sürtmek*. الثِّفال, *değirmen altında bırakılan deri parçası*.

بِثِفَالِها، أيْ حالَ كَوْنِها طاحِنَةً.[29]

اللَّقْحُ ve اللَّقَح ve اللّقَاح, dördüncü babtan *nâkanın rahminde nutfenin takarrür etmesi*.

الكِشاف، أنْ يَحْمِلَ [٧١٥] عَلَيْها الفَحْلُ وهيَ في النِّتاجِ

devenin henüz doğurmuş olduğu hâlde yeniden çiftleşmesi. الإتْآم, *ikiz doğurmak*.

---

tedir. Bunun yerine "… Onların işini bir güne erteliyor ki, o gün gözler dehşetten dışarı fırlamış…" mealindeki ﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فيهِ الْأَبْصَارُ﴾ (İbrâhîm, 14/42) ayeti geçmektedir. Kanaatimizce müellif, aktardığı ilgili ifadeyle bu ayeti kastetmiştir. Zira bu ayetten sonra aktardığımız ayete yer vermesi, yazıdan kaynaklanan bir hatanın vuku bulduğuna işarettir.

26 "… O sadece, onların işini bir güne erteliyor ki, o gün gözler dehşetten dışarı fırlamış." (İbrâhim, 14/42).

27 Netâic-i vahîme: Çok tehlikeli sonuçlar. Muzırrât-ı binihâye: Bitmek bilmeyen zararlar. Lisân-ı siyâset: Siyaset dili.

28 Yani beyitteki وَمَا هُوَ ifadesi, beytin ilk mısraındaki عَلِمْتُمْ وَذُقْتُمُ ifadelerine atıf olup 'bilmek, öğremek' demektir. Bu şekilde cümle, 'bildiğiniz, öğrendiğiniz şey … değildir.' anlamında olur.

29 Öğütmekteyken…

Tercümesi: "Harbe ve netâic-i harbe dair malumatınız karanlıkta taş atmak kabîlinden değildir. Muharebe bilfiil tecrübe ettiğiniz, zararını çektiğiniz, vahametini ra'yü'l-ayn müşahade eylediğiniz velhasıl muharebe bütün teferruatıyla bildiğiniz bir şeydir.

Harp, öyle bir ateştir ki onu ne zaman körükledinizse alevlendi; yaktı yıktı ve sizden âsâr-ı hırs görüldükçe o da aynı hırsla imtidat etti ve öğütmekte olan değirmen gibi sizi ezdi, çiğnedi ve un zerrâtına çevirdi.[30]

Muharebe öyle bir felakettir ki âlâmından henüz göz açmışken, doğurur doğurmaz yeniden gebe olup ikiz doğuran develer gibi tekrar baş gösterir ve muzâaf musibetler tevlit eder."[31]

فَتُنْتَجْ لَكُمْ غِلْمَانَ أَشْأَمَ، كُلُّهُمْ　　كَأَحْمَرِ عَادٍ ثُمَّ تُرْضِعْ فَتَفْطِمِ

فَتُغْلِلْ لَكُمْ ما لا تُغِلُّ لِأَهْلِهَا　　قُرىً بِالعِراقِ مِنْ قَفِيزٍ وَدِرْهَمِ

النَّتاج، يُقال: نُتِجَتِ النَّاقَةُ تُنْتَجُ إذا وَلَدَتْ، فَهِيَ مَنْتُوجَةٌ وأَنْتَجَتْ إذا حَمَلَتْ ولا يُقال: مُنْتِجٌ. ونَتَجْتُ النَّاقَةَ أَنْتِجُها إذا وَلَّدْتُها والنَّاتِجُ للإبِلِ، كالْقابِلَةِ للنِّساءِ.[32]

Kendi kendine doğurursa أَنْتَجَتْ denilebilir. [716] الأشْأَم, أَيْمَن gibi mübalağayı mutazammındır. رَجُلٌ مَشْؤُمٌ ve رِجالٌ مَشائِيم; مَيْمُون ve مَيامِين gibi; أَشْأَم'in cem'i أَشائِم. أَحْمَر عاد, أَحْمَر ile vech-i tesmiyesi *kırmızı renkli* olmasındandır. أَحْمَر عاد'dan murat, Ahmer-i Semûd'tur. Zaten Âd ile Semûd, bazı nessâbînin kavline göre ammizadedirler; zaman itibarıyla de yakındırlar. Ahmer-i Semûd'dan murat, Hz. Sâlih'in nâkasını parçalayan bedbaht Kudâr b. Salif'tir. Semûd, Hz. Sâlih'in; Âd, Hz. Hûd'un kavmidirler. الإغْلال, *tarlanın hasılat vermesi*.

أَغَلَّتِ الأَرْضُ تُغِلُّ إذا كانَتْ لَها غَلَّة

-ġayn'ın fethiyle- *hasılat, kira, varidat.* غَلَّة ise, -ġayn'ın fethiyle- *hasılat, kira;* idgâmın fekki, Hicaz'ın lugatıdır.[33] القَفِيز, *bir nev'i ölçek ve birçok sâ' ve yüz kırk dört metrelik arazi;* cem'i أَقْفِزَة ve قُفْزان. Takdiri;

---

30 Âsâr-ı hırs: Hırs emareleri, izleri. Zerrât: Tanecikler.

31 Muzâaf: Kat kat.

32 نُتِجَ, *devenin doğurması;* أَنْتَجَتْ, *devenin gebe kalması;* نَتَجْتُ ise *kişinin deveyi doğurtması* demektir. *Gebe develeri doğurtan* anlamındaki النّاتِج, *ebe olan kadın* anlamındaki القَابِلَة kelimesi ile aynı işlevi görmektedir.

33 Yani غَلَّ fiilinin غَلَلَ hâli, Hicaz bölgesinin lehçesidir.

"فَتُغْلِلْ لَكُمُ الحَرْبُ مِنَ الدِّياتِ بِدِماءِ قَتْلاكُمْ ما لا تُغِلُّ قِرًى بالعِراقِ لأَهْلِها مِنَ القَفيزِ والدِّرْهَمِ".

Yani, *kaybedeceğiniz kanların diyeti, Irak köylerinin varidatından ziyade bir yekün teşkil eder.* Bu da tehekküm kabîlindendir.[34]

Tercümesi: "Muharebe, size Hz. Sâlih'in devesini parçalayan Ahmer-i Semûd şöhretiyle müştehir bedbaht Kudâr b. Salif gibi uğursuz evlat doğurur. Onları da o kanlı zeminlerde besler ve sütten keser ve büyütür. Yani muharebe o kadar uzun bir müddet de devam edebilir. Lede'l-hisâb, vereceğiniz telefatın diyeti bir araya gelse feyiz ve bereketle meşhur olan hıtta-i Irâkiyye'nin kurâ ve arazisinin ashabına verdiği nukut ve hasılattan ziyade zayiatınız görülür." demektir.[35]

Badehu muharebenin bazı mühim safhalarını bastediyor ve mevâiz ve hikemiyata nakl-ı kelâm ederek evvela hayattan bizar olduğunu dermeyan ediyor, diyor ki; [717]

سَئِمْتُ تَكَالِيفَ الحَيَاةِ ومَنْ يَعِشْ ثَمَانِينَ حَوْلاً -لا أَبَا لَكَ- يَسْأَمِ

رَأَيْتُ المَنَايَا خَبْطَ عَشْواءَ: مَنْ تُصِبْ تُمِتْهُ وَمَنْ تُخْطِئْ يُعَمَّرْ فَيَهْرَمِ

وأَعْلَمُ عِلْمَ اليَوْمِ وَالأَمْسِ قَبْلَهُ وَلَكِنَّنِي عَنْ عِلْمِ مَا فِي غَدٍ عَمِ

السَّآمَة, dördüncü babtan *bıkıp usanmak.* لا أَبَا لكَ, bazen şiddet makamında bazen de ihtar ve tenbih marazında kullanılır. الخَبْط, ikinci babtan *elle dövmek, şiddetle vurmak.* خَبْطُ عَشْواء, *gece vaktinde bir hedef tayin etmeyerek yürümek ve cin çarpmak.* العَشْواء, *gece görmeyen kadın;* müzekkeri أَعْشَى. الهَرَم, -fethateyn ile- dördüncü babtan *pir ve sâlhorde olmak.*

إذا بَلَغَ أقْصَى الكِبَرِ.[36]

Tercümesi: "Hayatın cidâl-ı dâimisinden bizar oldum; seksen yaşını ikmal edenler elbette keşmekeş hayattan bıkarlar. Görüyorum ki ölüm denilen şey bir kör dövüşünden başka bir şey değildir. Yakaladığını alıp götürür, elinden kurtulan olursa o yaşar ve ihtiyarlar. Ben, yalnız zamân-ı mâzi ve hâzırın hadisatını bilirim; istikbalin sinesinde gizlenen mugayyebâtı bilemem."

---

[34] Tehekküm: Ciddi görünerek istihza etmek. Züheyr, burada savaşın yol açtığı tahribata dikkat çekmek için bu üsluba başvurmuştur.

[35] Lede'l-hisâb: Hesaba göre. Hıtta-i Irâkiyye: Irak ülkesi, toprağı. Kurâ: Köyler.

[36] Oldukça yaşlanması.

Ahlâk-ı siyâsiyye ve içtimâiyyeyi havi beyitlerinden:

وَمَــنْ لَــم يُصــانِعْ في أُمُــورٍ كَثــيرَةٍ   يُضَــرَّسْ بِأَنْيَــابٍ وَيُوطَــأْ بِمَنْسِــمِ [٧١٨]

وَمَــنْ يَــكُ ذَا فَضْــلٍ، فَيَبْخَــلْ بِفَضْــلِهِ   على قَوْمِــهِ يُسْــتَغْنَ عَنْــهُ وَيُــذْمَمِ

ومَــنْ يَجْعَــلِ المَعْــرُوفَ مِــنْ دُونِ عِرْضِــهِ   يَفِــرْهُ وَمَــنْ لا يَتَّــقِ الشَّــتْمَ يُشْــتَمِ

المُصَانَعَة, مُدارَاة. التَّضْرِيس, *dişlemek*. الوَطْأ, dördüncü babtan *bir şeyi ayakla basıp çiğnemek*. المَنْسِم, *devenin tabanına* denir; cem'i مَناسِم. الوَفْر ve الوُفور, beşinci ve ikinci babtan, *çoğaltmak ve namus şaibedar olmamak*.

Tercümesi: "Birçok mesailde halka mümaşât etmeyen ve îcâb-ı maslahatı gözetmeyen, dişler arasına alınır; çiğnenir ve ayaklar altında kafası ezilir. Gerek mal ve servetini ve gerek ilim ve faziletini kavminden, milletinden derîğ edenlerin muavenetlerine hiç ihtiyaç görülmez ve neticede kendileri bednam olurlar. Şeref ve namusları uğrunda lütuf ve ihsanlarını esirgemeyenler, kıymet-i zâtiyyelerini tezyit ederler; seb ve şetimden kendilerini vikaye etmeyenler de hedef-i düşnâm olurlar."[37]

وَمَــن يُــوفِ لا يُــذَمَمْ وَمَــن يُهْــدَ قلْبُــه   إلى مُطمَــئِنّ الــبِرّ لا يَــتَجَمْجَمِ

وَمَــنْ لَــمْ يَــذُدْ عَــنْ حَوْضِــهِ بِسِــلاحِهِ   يُهَــدَّمْ وَمَــن لا يَظْلِــمِ النّــاسَ يُظْلَــمِ [٧١٩]

وَمَــنْ يَجْعَــلِ الْمَعــرُوفَ فِي غَــيرِ أَهْلِــهِ   يَكُــنْ حَمْــدُهُ ذَمًّــا عَلَيْــهِ وَيَنْــدَمِ

الإيفاء, Kur'ân'ın lugatıdır; ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.[38]

يُهْدَ، يُقالُ: هَدَيْتُهُ الطَّريقَ وهَدَيْتَهُ لِلطَّريقِ وإلى الطَّريقِ.[39]

إلى مُطمَئِنّ البِرّ، إلى البِرِّ المُطْمَئِنّ

takdirindedir, أيْ الخالِص.[40] التَّجَمْجَم, *tereddüt etmek*. الذَّوْد, *müdafaa etmek*. حَوض'dan murat *vatan, namus*. النّاس'den murat, *düşman*.

أيْ وَمَنْ لا يَظْلِمُ الأعْداءَ.[41]

---

[37] Mümaşât etmek: İyi geçinmek, ayak uydurmak. Derîğ etmek: Bir şeyi saklamak, vermemek. Bednam: Adı kötüye çıkan. Tezyit etmek: Artırmak. Seb ve şetm: Sayıp sövmek. Hedef-i düşnâm: Sövmenin hedefinde olmak.

[38] "… bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim…" (Bakara, 2/40).

[39] Üç kullanım da "doğru ve esas yola yönlendirmek" anlamındadır.

[40] Samimi ve içten iyilik anlamındadır.

Tercümesi: “Ahdinde, vaadinde sebat edenler, hiçbir vakit zem ve kadhe müstahak olmazlar. Hayrat ve müberrâta mülhem olan kalpler, umûr-i hayriyyede tereddüt etmemelidirler. Vatan ve namuslarını silahlarıyla müdafaa etmeyenlerin vatan ve namusları çiğnenir ve binâ-yı iz ve saadetleri yıkılır; düşmanlarına zulmetmeyenler de zulümdîde olurlar.”[42]

Demek istiyor ki; siyasette merhamet yoktur.

“Fürumaye ve nâ-ehil olanlara lütuf ve atifet edenler, medih ve sitayiş yerine kadh ve zem kazanırlar ve neticede ettiklerine nadim olurlar.”[43]

Cebânet-i ahlâkiyyenin akibeti:

وَمَنْ هَابَ أسبابَ الْمَنايا يَنَلْنَهُ   وإنْ يَرْقَ أَسبابَ السَّماءِ بِسُلَّمِ

هابَ, dördüncü babtan,

هابَ-يَهابُ-هَيْبًا وَهيْبَةً ومَهابَةً

korkmak. أَسبابَ السَّماءِ, *etraf ve nevâhîsi* manasınadır. سُلَّم, *merdiven*.

Demek istiyor ki; “İnsan, esbâb-ı mevtten ne kadar korkarsa korksun hatta isterse bir merdiven kursun da semaya doğru çıksın yine pençe-i [720] sahtgîr-i ecelden rehâyâb olamaz. O hâlde ölümden korkmak hiçbir fâide temin etmez.”[44]

Gurbetin te’sîrât-ı garîbesinden:

وَمَن يَغْتَرِبْ يَحْسَبْ عدُوًّا صَديقَهُ   وَمَنْ لا يُكَرِّمْ نَفْسَهُ لا يُكَرَّمِ

Tercümesi: “Gurbet, insanı garip hâllere sevk eder. Mesela düşmanını dost mevkiinde tutmakta muttar kalır; nefsini şâyân-ı hürmet bir suretle terbiye ve tehzib etmeyenler, halkın -bittabi- mazhar-ı tevkîri olamazlar!”

Demek istiyor ki; “İnsan herkesten evvel kendi nefsini tevkir etmekle mükelleftir. Nefsini zelil ve hakir bir mevkide tutan, kimseden layık olmadığı hürmeti beklememelidir.”

İzzetinefsi muhafaza etmek için:

وَمَنْ لا يَزَلْ يَسْتَحْمِلِ النَّاسَ نَفْسَهُ   ولا يُغْنِها يَوْمًا مِنَ الدَّهْرِ يُسْأَمِ

Tercümesi: “İşini gücünü halka tahmil edip de sûret-i dâimada âleme bârgirân olanlar nefret-i âmmeyi kazanırlar.”[45]

---

41 Düşmanlarına zulmetmeyen.

42 Hayrat ve müberrât: İyilikler, yardımlar. Umûr-i hayriyye: Hayır işleri. Zulümdîde olmak: Zulme uğramak. Binâ-yı iz: Onur, şeref yapısı.

43 Fürumaye: Sütü bozuk, soysuz. Nâ-ehil: Layık olmayan, elverişsiz. Kadh ve zem: Eleştiri ve sövme. Nadim olmak: Pişman olmak.

44 Pençe-i sahtgîr-i ecelden rehâyâb olamaz: Ecelin sıkı pençesinden kurtulamaz.

45 Tahmil etmek: Yüklemek. Bârgirân olmak: Yük olmak. Nefret-i âmme: Bütün herkesin nefreti.

Âkibet-endiş olmak için:[46]

وَمَـــن يَعْـــصِ أطـــرَافَ الزِّجـــاجِ فَإنَّـــهُ   يُطيـــــعُ العَـــــوَالِي رُكّبَـــــتْ كلَّ لَهْـــــذمِ

الزِّجاج, زُجّ'un cem'idir; *kargının alet tarafındaki demir parçası.* [721]

العَوالِي, عالِيَة'nin cem'idir; سِنان'ın bulunduğu yer, yani *kargının yüksek tarafı.*

اللّهْذَمُ, السِّنانُ القاطِعُ الطَّويل, *kargının başındaki uzun ve keskin pâre-i âhenîn.*[47] Beytin hülasası İbnü's-Sikkît'in şerhine nazaran, "Ufak bir teklife karşı isyan eden, kendini daha büyük bir hadise karşısında bulur."

Hâlid b. Külsûm diyor ki; Araplar, düşmanlarıyla uzlaşmak istedikleri zaman onları kargıların alet tarafıyla karşılarlar. Hüsnükabul görmedikleri takdirde kargıları çevirirler ve üst tarafında *'sinân'* denilen demir parçalarıyla muharebeye girişirler."[48] Yani 'musalahayı reddedenleri harp tezlil eder.' demektir.

Tercümesi: "Sulh ve müsâlemetin alâmet-i mahsûsası olan mızrağın alet tarafındaki demir parçasına isyan edenler, ilân-ı harbe delalet eden mızrağın üst tarafındaki pâre-i âhenîne itaate mecbur kalırlar."

وَمَهْمَا تَكُـنْ عِنْـدَ امْـرِئٍ مِـنْ خَلِيقَـةٍ   -وَإنْ خَالَهـــا تَخْـــفَى على النَّـــاسِ- تُعْلَـــمِ

خَليقَة, *tabiat.*

الخَيْلَة وَالخِيلَة وَالخَيَلان وَالمَخِيلَة وَالمَخالَة وَالخَيلُولَة

sanmak manasınadır.

يُقَالُ: خَالَ الشّيْءَ يَخالُ.

Tercümesi: "İnsanın halktan gizlemiş olduğunu zannettiği huy er geç duyulur ve aşikâr olur."

Ebû Zeyd et-Tâî diyor ki; Hz. Osman'a Züheyr'in bu beyti inşad olunurken; [722]

"أحْسَنَ زُهَيْرٌ وصَدَقَ؛ فَلَوْ أنَّ الرَّجُلَ دَخَلَ بيْتًا في جَوْفِ بَيْتٍ لَتَحَدَّثَ بِهِ النَّاسُ"

buyurmuşlardır.[49] {لا تَعْمَلُ عَمَلًا تَكْرَهُ أنْ يُتَحَدَّثَ بِهِ عَنْكَ} hadîs-i şerîfi de bunu müeyyittir.[50]

---

46 Âkibet-endiş: Tedbirli, bir işin sonuçlarını önceden düşünen.

47 Pâre-i âhenîn: Demir parçası.

48 Hâlid b. Külsûm b. Sumeyr el-Kelbî, Kûfe'nin ahbâr, ensâb ve şiir râvilerinden biridir. Müellif, İbnü's-Sikkît ve Hâlid b. Külsûm'un açıklamalarını mucemlerden aktarmıştır. Beyit hakkında mucemlerde yapılan açıklamalar için bk. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga,* c.10, s.244; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* c.2, s.286.

49 "Güzel ve doğru söyledi Züheyr. Gerçekten de kişi, yaptığı bir şeyden sonra evin en kuytu odasına çekilse dahi insanlar onun yaptığı şeyi dillendirip konuşurlar." Hz. Osman'ın (r.a.)

وكائنْ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ   زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ

لِسَانُ الفَتَى نِصْفٌ وَنِصْفٌ فُؤادُهُ   فَلَمْ يَبْقَ إِلّا صُورَةُ اللَّحْمِ والدَّمِ

كائِنٍ, haber ve istifhamda كَمْ gibidir. İki lugatı daha vardır; كَأَيِّنْ ve كَئِنْ.

لَكَ مُعْجِبٍ، أيْ بِصَمْتِهِ وسُكُوتِهِ.[51]

Demek istiyor ki;

"Samt ve sükûtlarıyla hürmet ve takdirine mazhar olmuş birçok adamlar vardır ki konuştukları zaman ya fazilet ve meziyetleri tezayüt etmiş veyahut cehl ve noksanları meydana çıkmıştır."

Sa'dî Şîrâzî'nin:

تا مرد، سخن نگفته باشد ... عيب وهنرش نهفته باشد

هر بيشه گمان مبر كه خالي است ... شايد كه پلنگ خفته باشد[52]

kıtası bu mealdedir. [723]

"Lisan, insanın heyet-i mecmûasına nazaran nısfını teşkil eder; nısf-ı diğeri ise vicdanıdır -ki bununla behâimden temayüz eder-; yoksa bakiye-i teşkîlâtı etten ve kandan ibarettir ki bunda hayavanât-ı sâirenin de müşareketi vardır."

وَإِنّ سَفاهَ الشَّيخِ لا حِلْمَ بَعْدَهُ   وإنّ الفَتَى بَعْدَ السّفَاهَةِ يَحْلُمِ

"Sinn-i şeyhûhette sefahat suiakibete delalet eder. Zira ondan sonra salâh-ı hâl ihtimal haricindedir. Sefahat, devr-i şebâbın avarızındandır. Ondan sonra sulh ve sükûn devri hulul eder."

Sâlih b. Abdülkuddûs'un:

والشَّيْخُ لا يَتْرُكُ أخْلاقَهُ   حَتَّى يُوارَى في ثَرَى رَمْسِهِ

beyti de bu kabîldendir.[53] [724]

---

sözündeki "بيْتًا فِي جَوْفِ بَيْتٍ" ifadesi, vurgulamak istediği mananın mahiyetini oluşturmaktadır. Hz. Osman, *'en kuytu'* olarak aktardığımız 'bir evin içinde bulunan başka bir eve dahi girse' anlamındaki bu ifadeyle, kişinin yaptığı şeyin ve kendisinde bulunan bir özelliğin er ya da geç gün yüzüne çıkıp insanlar tarafından dillendirileceğine dikkat çekmiştir. Diğer bir ifadeyle yapılan şey ya da kişide bulunan haslet, her ne kadar gizli tutulsa da zamanla insanlar tarafından fark edilir ve konuşulur.

50 "Kendisiyle aleyhinde konuşulmasından rahatsız olacağın bir şeyi yapma." Gerek Hz. Osman'ın (r.a.) sözü gerekse müellifin hadis olduğunu belirttiği bu söz, *Egânî'*de Ebû Ziyâd el-Kilâbî tarafından rivayet edilmiştir. bk. İsfahânî, *el-Egânî,* c.10, s.239.

51 Sessiz sedasız biri olmasıyla beğenini kazanan.

52 Kişi konuşmadığı sürece, -varsa şayet- kusurları ve maharetleri gizli kalır.
Her ormanı da boş sanmayasın! İçinde uykuda olan bir kaplan olabilir.

53 Yaşını başını almış kişi huyundan vazgeçmez; mezarının toprağı kendisini örtene değin!

LEBÎD B. REBÎA

Lebîd'in nesebi ve terceme-i hâlinin bir kısmı din şairleri meyanında 60-70 sahifelerinde zikrolunmuştu. Terceme-i hâlinin bakiye-i aksâmını burada beyan edeceğiz. Lebîd, Ebû Akîl künyesiyle mükennâ idi. Lebîd'in pederi, cûd ve sehâ ile iştihar etmiş olduğundan, *Rebîa el-Muktirîn* unvanıyla yâd olunurdu.[1] Validesi Sâmire bintü Zinbâ', Abs kabilesindendir. Amcası Ebû Berâ Âmir b. Mâlik, Mülâ'ibü'l-esinne (مُلاعِبُ الأَسِنَّة) lakabıyla telkîb olunmuştu.[2] Bu telkîbin sebebi Evs b. Hacer'in onun methindeki şu:

فَلاعَـــبَ أَطْـرَافَ الأَسِـــنَّةِ عامِـــرٌ   فَــــراحَ لَهَـــا حَـــظُّ الكَتيبَـــةِ أَجْمَـــعُ[3]

beytidir.

Lebîd, el-müellefetü kulûbühüm zümresinden ve ikinci tabakanın fuhûl-u şu'arâsındandı.[4] [725]

Lebîd, fetihten mukaddem Dîn-i İslâm'ı kabul etmiştir.[5] Evvelce beyan olunduğu vecihle Lebîd, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra yalnız;

مَـــا عاتَـــبَ المَـــرْءَ الكَـــريمَ كَنَفْسِـــهِ   والمَـــرْءُ يُصْـــلِحُهُ القَـــرينُ الصَّـــالِحُ

beytini söylemiştir.

Hz. Ömer el-Fârûk, Dîn-i İslâm'ı kabul eden şu'arânın ihtida ettikten sonra şiirlerinden birkaç kasidenin irsalini Kûfe'deki amili el-Mugîre b. Şu'be'ye yazmıştı. Müşarünileyh, keyfiyeti Lebîd'e bildirmiş; Lebîd de zamân-ı Câhiliyye'deki âsâr-ı edebiyyesinden arzu olunursa takdime hazır olduğunu beyan etmiş ise de Kûfe valisi, istenilen eş'ârın devr-i İslâm'a müsadif olması meşrut olduğunu söyler. Lebîd, hanesine gider ve sûre-i Bakara'yı bir sahifeye yazarak Vâli-i müşârünileyhe verir ve

"أَبْدَلَنِي اللهُ هٰذهِ فِي الإِسْلامِ مَكانَ الشِّعْرِ"

der.[6]

---

1 الإِقْتَار, -hemze'nin kesriyle- *fakr ve ihtiyaç*. [Mehmed Fehmi]
Cûd ve sehâ: Cömertlik.

2 Mızrakları oynatan.

3 Mızrakların keskin uçlarını oynattı Âmir; böylece bir taburun bütün yapacaklarını yapmış oldu.

4 Dîn-i İslâm'a halkı teşvik ederek bu vazife mukabilinde emvâl-i sadâkattan birtakım ikrameler alan bazı rüesa-yı Arab'a denilir. el-Akra' b. Hâbis et-Temîmî, el-Abbâs b. Mirdâs el-Sülemî, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî, Ebû Süfyân b. Harb o zümredendirler. [Mehmed Fehmi]

5 Fetihten kasıt, 8/630 yılında Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından gerçekleştirilen Mekke'nin fethidir.

6 İslam'ı kabul ettikten sonra Allah, söylediğim şiirler yerine bana bunu verdi.

Vali, keyfiyeti Halîfe-i müşârünileyhe arz eder. Lebîd'in gösterdiği zerafet, Hz. Ömer'in hoşuna gider ve muhassasatını tezyit etmekle taltif buyurur.

Lebîd, Cahiliye ve İslam devirlerinin eşrafından ve meşâhir-i eshiyâsındandı. Saba rüzgarının estiği günlerde it'âm-ı taâm etmek, Lebîd'in şâyân-ı tebcîl itiyâdât-ı semâhatkâranesinden biriydi.[7] Lebîd bütün servetini semahat uğrunda feda etmiştir. Dîn-i İslâm'ı kabul ettikten sonra Kûfe'de muhtaç olduğu bir sıradaydı ki saba rüzgarı esmeye başlamıştı. Lebîd'in bu âdetinden haberdar olan Kûfe emiri el-Velîd b. Ukbe, kürsi-i hitâbete çıkarak: [726]

أَيُّها النَّاسُ! قدْ عَرَفْتُمْ أَنَّ أَخَاكُمْ لَبِيدَ بنَ رَبيعَةَ قَدْ نَذَرَ في الجَاهِلِيَّةِ أَنْ لا تَهُبَّ الصَّبا إلاّ أَطْعَمَ، وهٰذا اليَوْمُ مِنْ أيّامِهِ، وقَدْ هَبَّتِ الصَّبا، فأَعِينُوه، وأنا أَوَّلُ مَنْ فَعَلَ.

hutbesini irat eder ve kürsüden inerek Lebîd'e yüz deve gönderir.[8] Müşarünileyhin eserine iktifaen bütün agniyâ, Lebîd'e muâvenet-i mâliyyede bulunmak hususunda yekdiğerine müsabakata şitâbân olurlar. Lebîd, gelen emvalden mutadı vecihle ziyâfet-i umûmiyyesini keşide eder. Kûfe emiri Velîd b. Ukbe, atideki beyitleri göndermekle de bir zarâfet-i üdebâ-nevâzîde bulunmuştur:

أَرَى الجَزَّارَ يَشْحَذُ شَفْرَتَيْهِ   إِذَا هَبَّتْ رِيَاحُ أَبِي عَقِيلِ

أغَرَّ الوَجْهِ، أَصْيَدَ عَامِرِيٌّ،   طَوِيلُ البَاعِ، كَالسَّيْفِ الصَّقِيلِ

وَفَى ابْنُ الجَعْفَرِيِّ بِحَلْقَتَيْهِ   عَلَى العِلَّاتِ والمَالِ القَلِيلِ

بِنَحْرِ الكُومِ، -إذْ سُحِبَتْ عَلَيْهِ،   ذُيُولُ صَبًا- تَجَاوَبُ بِالأَصِيلِ

الجَزَّار ve الجِزِّير, *deve kasabı.* الشَّحْذ, üçüncü babtan *bilemek.* شَفْرَة, *büyük bıçak, yatağan, kasabın satırı;* cem'i شِفار. أَصْيَد, [727] *arslan, padişah, nefs-i ebiyye sahibi, serbülend.* حَلْقَتَيْن'den murat, *Lebîd'in it'âm-ı taâma mahsus olan iki büyük çanağı.* عَلَى العِلَّات, عَلَى كُلِّ حال manasınadır.[9] الكُوم cem'dir; müzekkeri olarak müfredi أَكْوَم; müennesi de كَوْماء, *örgücü büyük ve cesim olan*

---

7 İt'âm-ı taâm etmek: Yemek vermek, dağıtmak. Şâyân-ı tebcil: Onuru, saygıyı hak eden. İtiyâdât-ı semâhatkârane: Cömert alışkanlıklar.

8 Ey insanlar! Hepiniz biliyorsunuz ki Lebîd b. Rebîa Cahiliye devrinde, Saba rüzgarı estiğinde insanları yedirip içereceğine dair yemin etmişti. Bugün de yemek yedireceği günlerden olan Saba rüzgarının estiği gündür. Hadi öyleyse, bu konuda kendisine yardım edin! İşte, kendisine ilk yardım edecek kişi de benim!

9 Her durumda.

deve. تَجَاوَبَ, aslı تَتَجاوَبُ, *birbirine cevap verir* demektir. الأَصِيل, *ikindiden akşama kadar olan zamana* denir.

Tercümesi: "Ben görüyorum ki Ebû Akîl'in rüzgarları esmeye başladığı zaman kasap, bıçağı bilemeye başlar. O Âmirî, o vecih ve serbülend, o 'âlî-i himmet, o şimşîr-i abdâr, o necl-i necîb-i Ca'ferî her hâl ve mahalde, hengâm-ı fakr ve ginâda bile saba rüzgarı esti mi akşamleyin yekdiğerine sesleyen develerini kesmekle çanaklarına karşı taahhüdâtını ifadan geri durmaz."[10]

Lebîd, İslâm'da şiir söylememeye karar vermiş olduğundan, bu beyitlerin cevabını kızına havale etmiştir. Kızı ber vech-i âti cevap vermiştir:

إذا هَبَّـــــتْ رِيـــــاحُ أبِي عَقِيـــــلٍ، دَعَوْنَـــــا عِنْـــــدَ هَبّتِهـــــا الوَلِيـــــدَا

أشَـــــمَّ الأَنْـــــفِ، أرْوَعَ عَبْشَـــــمِيًّا أعانَ -على مُرُوءَتِـــــــهِ- لَبِيـــــــدَا

بأَمْثـــــالِ الهِضـــــابِ، كـــــأنَّ رَكْبًـــــا عَلَيْهـــــا مِـــــنْ بَـــــنِي حـــــامٍ قُعُـــــودَا

أبـــــا وَهْـــــبٍ! جَـــــزَاكَ اللَّهُ خَـــــيرًا [٧٢٨] نَحَرْناهـــــا، وأطعَمْنـــــا الثَّرِيـــــدا

فَعُـــــدْ! إنّ الكَـــــرِيمَ لهُ مَعَـــــادٌ، وظَـــــنِّي بِـــــابْنِ أَرْوى أن يَعُـــــودا[11]

<u>أشَمَّ الأنفِ</u>, ذُو أَنَفَة, *serbülend* manasınadır.[12] أَرْوَع, *zeki, gayur;* müennesi رَوْعاء, cem'i أرْواع ve رُوْع. عَبْشَمِيّ, *Benî Abdüşems'e mensup*. Bu tabir, kelimât-ı menhûtedendir.[13] الهِضاب, cem'dir, müfredi هَضْبة, *tepe* yahut *yeryüzünde yayılmış dağ;* cesim develerden kinayedir. الرَّكْب, *şütürsüvâr olan kafileye* denir; bir rivayete göre رَاكِب'in cem'idir.[14]

---

[10] Vecih: Kavmin ileri geleni, büyüğü. Serbülend: Yüce, ileri gelen. 'Âlî-i himmet: Yüce, büyük lütuf ve hedefe sahip. Şimşîr-i abdâr: Parlak kılıç. Necl-i necîb: Asil, parlak soy. Hengâm-ı fakr ve ginâ: Fakirlik ve zenginlik zamanında. Seslemek: Seslenmek. Taahhüdât: Sorumluluklar, kişinin üstlendiği yükümlülükler.

[11] Buradaki ظَنّ, *yakin* manasınadır. أَرْوَى, Velîd'in validesinin ismidir. [Mehmed Fehmi]

[12] "Yüce başlı, onurlu, gururlu" demektir.

[13] Kelimât-ı menhûte: Naht (نَحْت) olarak bilinir ve birden fazla kelimeden yeni bir kelime elde etmek anlamına gelir. Örnekte de görüldüğü üzere عَبْشَمِيّ, aslında عَبْد + شَمْس + nispet yâ'sından (ي) oluşmuştur. Bu kelimeler, yontularak (naht) kendilerinden bazı harfler atılır ve bu şekilde birbirleriyle birleştirilip farklı anlamlar kazanırlar.

[14] Şütürsüvâr: Deve binici. Burada 'uzun yola çıkan kafile, develer' demektir.

بِأمْثالِ الهِضاب beytinde develeri tepelere; örgüçlerini de tepeler üstünde oturan zencilere benzetmiştir.

Tercümesi: "Ebû Akîl'in it'âm-ı taâm mevsimi olan saba rüzgarının estiği günler Velîd'i haberdar ederiz. Abdüşems'in pür-zekâ simalarından ve serbülend-i erbâb-ı fazl ve irfanından olan Velîd, Lebîd'in mürüvvet ve semahatine müzahir olur. Öyle develer ihdâ eder ki bir sıra tepeler üzerinde 'Benî Hâm', ahz-ı mevki etmiş oldukları zannolunur.[15] Ebâ Vehb! Develeri kestik, tiridi yedirdik; Allah sana mükâfatını versin. Ancak bunu tekrarlamalısın; çünkü eâzımin lütfu mükerrerdir ve İbn Ervâ'nın bunu tekrar edeceğine kanaatim vardır."[16]

Lebîd, kızına, "أحْسَنْتِ لَوْلا أنَّكِ اسْتَطْعَمْتِهِ" yani, *'Hediyenin tekrarını talep etmeseydin cevabın iyiydi'* demiştir. Kızı, "المُلُوكُ لا يُسْتَحْيَا مِنْ مَسْأَلَتِهِمْ" cevabını vermiştir. Yani *'Padişahlardan bir şey istemek ayıp değildir.'* [729] Lebîd, "وأنْتِ يا بُنَيَّةُ فِي هٰذهِ أشْعَرُ" demiş; *'Senin bu sözün daha şairanedir'* demektir.

Lebîd'in Vefatı

Lebîd, kavim ve kabilesiyle beraber Hz. Fahr-i Kâinat'a gelip arz-ı ihtidâ ettikten sonra memleketine avdetle vefatına kadar Kûfe'de ihtiyâr-ı ikâmet etmişti. Lebîd'in vefatı, bir rivayete nazaran Muâviye b. Ebî Süfyân'ın evâil-i hükûmetine müsadifti. Diğer bir rivayete göre Hz. Osman'ın ahd-i hilâfetinde ve Velîd b. Ukbe'nin eyyamında vuku bulmuş ve vefatı gününde Velîd b. Ukbe, fukaraya tevzi edilmek üzere hanesine yirmi deve göndermişti.

Lebîd'in sinni hakkında ihtilâf-ı rivâyât vardır. Bir rivayete nazaran yüz kırk beş, başka bir rivayete göre yüz elli sene yaşamıştır. Yüz yirmi ve yüz otuz sene diyenler de vardır. Her hâlde Lebîd, muammerîn tabakasından addolunur. *Muammerîn,* evvelce de beyan olunduğu vecihle yüz yirmi sene ömür sürenlere denir.

---

[15] Benî Hâm'dan kasıt, müellifin de belirttiği üzerece zencilerdir. Hâm, Hz. Nûh'un (a.s.) oğludur. "Sâm Arapların, Yâfes Rumların, Hâm da Habeşlilerin atasıdır." mealindeki hadisten yola çıkarak Hâm'dan kastın, siyah tenli millet olduğu anlaşılır. Bununla birlikte Şuayb el-Arnaût, aktardığımız hadisin isnadının zayıf olduğunu ifade etmiştir. Hadis ve hadisle ilgili açıklama için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel,* thk. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1421/2001, c.33, s.292, hadis no: 20099.

[16] Pür-zekâ: Çok zeki. Serbülend-i erbâb-ı fazl: Erdem sahiplerinin efendisi, başı. Müzahir olmak: Destek olmak. Ahz-ı mevki etmek: Yerini almak.

235 sene-i hicriyyesinde vefat eden Ebû Hâtim künyesiyle mükennâ el-İmâm Sehl b. Muhammed b. Osmân es-Sicistânî el-Basrî,[17] *Kitâbü'l-Muammerîn* nam eserinde diyor ki; Lebîd, yetmiş yedi yaşına gelince atideki beyitleri söylemiştir:

نَفْسِـــي تَشَـــكَّى إِلَيَّ المَـــوتَ مُجْهِشَـــةً وقَـــدْ حَمَلْتُـــكِ سَـــبْعًا بَعْـــدَ سَـــبْعِينَا[18]

إِنْ تُحْـــدِثِي أمـــلاً يـــا نَفْـــسُ كاذِبَـــةً فـــفِي الثَّـــلاثِ وفَـــاءٌ لِلثَّمانِينَـــا[19] [٧٣٠]

Doksan yaşına girince:

كـــأَنِّي وَقَـــدْ عِشْـــتُ تِسْـــعينَ حِجَّـــة خَلَعْـــتُ بِهـــا عَـــنْ مَنْكِـــبَيَّ رِدائِيَـــا[20]

demiştir. Yüz yirmi yaşında:

وَغَنِيـــتُ سَـــبْتًا بَعْـــدَ مُجْـــرَى داحِـــسٍ لَـــوْ كانَ لِلـــنَّفْسِ اللَّجُـــوجِ خُلُـــودُ[21]/[22]

Yüz on yaşına gelince:

أَلَـــيْسَ فِي مِئَـــةٍ -قَـــدْ عاشَـــهَا رَجُـــلٌ- وفِي تَكامُـــلِ عَشْـــرٍ بَعْـــدها عُمُـــرُ؟[23]

demiş. Yüz kırk yaşını ikmal edince:

وَلقَـــدْ سَـــئِمْتُ مِـــنَ الحَيَـــاةِ وطُولِهـــا وسُـــؤالِ هٰـــذا النَّـــاسِ: كَيْـــفَ لَبِيـــدُ؟[24]

beytini söylemiştir.

---

[17] Kaynaklarda Ebû Hâtim'in vefat tarihi 255/869 olarak aktarılmıştır.

[18] الإِجْهَاش, -hemze'nin kesriyle- ve الجَهْش, -hâ'nın sükûnuyla- ve الجُهُوش, -قُعُود- vezninde- ve الجَهَشَان, -fetahât ile- *çocuğun korkuyla anasına kaçması*. [Mehmed Fehmi]

[19] Canım, ölüm korkusuyla bana yakınmaktadır; hâlbuki onu 77 yıl taşıdım.
Daha fazla yaşamayı arzu ediyorsan ey can bil ki seksene varmak için 'üç yıl', sana vefa gösterecektir!

[20] Aradan 90 yıl geçmesine rağmen âdeta kıyafetlerimi üzerimden çıkarmışçasına hiçbir şey hissetmiyorum (zamanın çabuk geçtiğinden kinayedir).

[21] سَبْتًا, دَهْرًا manasınadır. دَاحِس, Abs kabilesinden Kays b. Züheyr'e ait kısrağın ismidir. "وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبُ دَاحِسٍ" ve "وأَشْأَمُ مِنْ دَاحِسٍ" derler. Harb-i Dâhis, kırk sene Kays ve Zübyân kabileleri arasında devam etmiştir. Muharebe, bir koşu meselesinden alevlenmiştir. Koşu Kays'a ait Dâhis ve el-Gabrâ namındaki kısrakları ile Zübyân kabilesinden Bedr nam zatın el-Hattâr ve el-Henfâ namındaki atları beyninde icra olunmuştu. اللَّجَاج ve اللَّجَاجَة, -lâm'ın fethiyle- dördüncü ve ikinci babtan, *inat etmek*. [Mehmed Fehmi]
Arapça 1. cümlenin tercümesi: Aralarında Dâhis savaşı vuku buldu.
Arapça 2. cümlenin tercümesi: Dâhis'ten daha uğursuz.

[22] Dâhis savaşından sonra da uzun süre yaşadım. Ancak yaşamaya hırs gösterse dahi canın ölümsüz olacağı yoktur.

[23] Yüz yıl ve üzerine de on yıl daha ekleyip yaşayan adamın bu süreden sonra ömrü kalmaz mı?!

Lebîd'in hâl-i ihtizârında iki kızına vasiyeti: [731]

تَمَنّى ابنَتاايَ أنْ يَعِيشَ أبُوهُما — وهَلْ أنا إلاَّ مِنْ رَبيعَةَ أوْ مُضَرْ؟

إذا حانَ يَومًا أنْ يَمُوتَ أبُوكُما — فَلا تَخْمِشَا وَجْهًا ولا تَحْلِقَا شَعَرْ[25]

وقُولا: هُو المَرْءُ الَّذي لَيْسَ جارُهُ — مُضاعًا، ولا خانَ الصَّدِيقَ ولا غَدَرْ

إلى الحَوْلِ ثُمَّ اسمُ السَّلامِ عَلَيْكُما — ومَنْ يَبْكِ حَوْلًا كامِلًا فَقَدِ اعْتَذَرْ[26]

Tercümesi: "Kızlarım, pederlerine daha uzun bir ömür temenni etmişlerdir. Hâlbuki ben, Rebîa ve Mudar'dan değil miyim? -Yani onlar gibi ben de ölmeye mahkumum- demektir. Kızlarım! Pederinizin günün birinde vefatı hulul edecek olursa ne yüzünüzü tırmalayınız ne de saçınızı kesiniz; yalnız bir seneye kadar onun hakkında bunu söyleyiniz, deyiniz ki; 'Pederimiz, ne kimseyi gadretti ne dostuna hıyanet eyledi ne komşusunun ne de mültecisinin hukuku ziyâa uğradı.' Bir sene bitince Allah'a ısmarladık. Tam bir sene ağlayan mazur görülür."

Bu vasiyetin ahkâmına tabaen Lebîd'in her iki kızı, tam bir seneye kadar her gün bilainkıta türbesine giderler ve sessiz sedasız ağlarlar ve sonra Benî Kilâb kulübüne gelirler, pederlerinin menâkıb-i cemîlesini yâd ederlerdi.[27] [732]

Lebîd'in erkek evladı olmadığı için biraderzadesine hitaben:

يا بُنَيّ، إنَّ أَباكَ لَمْ يَمُتْ وَلَكِنَّهُ فَنِيَ. فإذا قُبِضَ أَبُوكَ فأقْبِلْهُ القِبْلَةَ وسَجِّهِ بِثَوْبِهِ[28] ولا تَصْرَخَنَّ عَلَيهِ صَارِخَةٌ. وَانْظُرْ جَفْنَتَيَّ[29] اللَّتَيْنِ كُنْتُ أَصْنَعُهُمَا، ثُمّ احْمِلْهُمَا إِلى المَسْجِدِ؛ فإِذَا سَلَّمَ الإِمَامُ فَقَدِّمْهُمَا إِلَيْهِمْ؛ فإِذَا طَعِمُوا فَقُلْ لَهُمْ: فَلْيَحْضُرُوا جَنازَةَ أَخِيهِمْ.[30]

zemininde vasiyet etmiştir.

---

24 Hayattan da onun uzunluğundan ve insanların, 'Lebîd nasıl?' sorusundan da bıkıp usandım artık!

25 الخَمْش, -ḫâ'nın fethi ve mîm'in sükûnuyla- *yüzü tırmalamak,* ikinci ve birinci babtan. [Mehmed Fehmi]

26 إِلَى الحَوْلِ, أيْ إِلَى مَا أَمَرْتُكُما بِهِ إِلَى مُضِيِّ الحَوْلِ, *bir sene bitinceye kadar dediğimi yapınız!* demektir. اسمُ السَّلامِ, اسْم lafzı zaittir. [Mehmed Fehmi]

27 Bilainkıta: Kesintisiz. Kulüp: Toplantı, sohbet yeri. Menâkıb-i cemîle: Güzel olaylar, hikâyeler.

28 التَّسْجِيَة, -تَأْدِيَة vezninde- *ölüyü örtmek.* [Mehmed Fehmi]

29 الجَفْنَة, -cîm'in fethiyle- *büyük çanak.* [Mehmed Fehmi]

30 Oğlum! Senin baban henüz ölmedi ancak tükenmiş durumdadır. Baban öldüğünde onu kıbleye çevir ve kıyafetiyle üzerini ört. Hiçbir kadın benim için feryat etmesin! İmal ettiğim iki büyük çanağı al ve onları mescide götür. İmam selam verip namazı bitirdiğinde bunları kendisine ver. Bunlarda pişen yemekleri yedikten sonra insanlardan, dostlarının cenazesine teşrif buyurmalarını talep et!

Lebîd, 60'ıncı sene-i hicriyyesinde terk-i dağdağa-i hayât eylemiştir. İbn Ufeyr diyor ki; "Lebîd, 41'inci sene-i hicriyyesinde Muâviye'nin Kûfe'ye duhuluyla Nahîle'ye nazil olduğu günde irtihal etmiştir."[31]

Lebîd, uzun bir müddet süren ömrünün doksan senesini zamân-ı Câhiliyye'de ve bakiyesini ahd-i İslâm'da geçirmiştir.

Lebîd'in Hayât-ı Edebiyyesi

Lebîd, fuhûl-u şu'arâ-yı Muhadramîn'dendir. Şâir-i şehîr Nâbiga ez-Zübyânî, Lebîd'i *eş'arü'l-Arab* vasf-ı celîliyle tavsif etmiştir.[32] Müşarünileyh Nâbiga, Lebîd'i gençken amcalarıyla beraber bir gün Hîre hükümdarı Nu'mân b. Münzir'in hanesinde görmüş ve ona,

"يا غُلامُ، إنَّ عَيْنَيْكَ لَعَيْنا شَاعِرٍ، أَفَتَقْرِضُ مِنَ الشِّعْرِ شَيْئًا؟"

suailini irat etmiştir.[33]

لَبِيدٌ: نَعَمْ.

النَّابَغَةُ: فأَنْشِدْنِي. [٧٣٣]

لَبِيدٌ:

أَلَــــمْ تُلْمِـــمْ عَلى الدِّمَـــنِ الخَـــوالِي لِسَــــلْمَى بِالْمَــــذَانِبِ فالْقُفَـــالِ؟[34]

beytiyle başlayan kasidesini okumuştur.

النَّابِغَةُ: أَنْتَ أَشْعَرُ بَنِي عامِرٍ، زِدْنِي.[35]

لَبِيدٌ:

---

[31] Müellif, bu bilgiyi Ahmed b. el-Emîn eş-Şinkîtî'nin eserinden almıştır. Şinkîtî, Lebîd'in vefat tarihiyle ilgili rivayetleri aktarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. *Şerhu Muallakât el-'aşr ve ahbâru şu'arâihâ,* haz. Ahmed Emîn eş-Şinkîtî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 5. Bs., 2012, s.38.

[32] Eş'arü'l-Arab: Arapların en şairi. Vasf-ı celîl: Büyük, önemli sıfat.

[33] Delikanlı! Bakışların, gerçekten bir şair bakışı. Hiç şiir söylüyor musun?

[34] الإلْمَام, -hemze'nin kesriyle-

يُقالُ: أَلَمَّ بِالْقَوْمِ وأَلَمَّ عَلَيْهِمْ: أتَاهُمْ فَنَزَلَ بِهِمْ وَزَارَهُمْ زِيارَةً غَيْرَ طَويلَةٍ،

bir yere gelip kısa bir ziyaret etmek. الدِّمَن, cem'dir, müfredi دِمْنَة, -dâl'ın kesriyle- *hanenin bakiye-i âsârına* denir. الخَوالِي, خالِيَة'nin cem'idir, *ehlinden hali*. المَذَانِب ve القُفَال, iki mevki. [Mehmed Fehmi]

نَعَمْ, 'evet' anlamındadır.

Beytin tercümesi: el-Mezânib, bir de Kufâl'daki Selmâ'nın terk edilmiş yıkık evlerine gitmedin mi?

[35] Sen Benî Âmir'in en üstün şairisin; hadi, bana fazlasını söyle!

طَلَــــلٌ لِخَوْلَـــةَ بِالرَّسِـــــيسِ قَـــديمُ   بِمَعاقِـــــلٍ فــــالأَنْعَمَينِ وُشُـــــومُ[36]

matlalı kasidesini okumuştur.

النَّابِغَةُ: أَنْتَ أَشْعَرُ هَوازِنَ، زِدْنِي.[37]

لَبِيدٌ:

عَفَـــتِ الدِّيــــارُ، مَحَلُّهـــا فَمُقامُهـــا   بِمِـــــنًى، تَأَبَّــــدَ غَوْلُهـــا فَرِجامُهـــا

beytiyle başlayan muallakasını inşad edince Nâbiga, "اِذْهَبْ، فأَنْتَ أَشْعَرُ العَرَبِ" unvanıyla Lebîd'i taltif etmiştir.[38]

el-Ferezdak, bir gün Benî Ukaysir'in Kûfe'deki mescidinden geçerken birisi Lebîd'in: [734]

وَجَــلا السُّــيُولُ عَــنِ الطُّلُــولِ، كَأَنَّهــا   زُبُـــــرٌ تُجِـــــدُّ مُتُونَهـــا أَقْلامُهـــا[39]

beytini avazbülend ile okumuştur. Ferezdak bunu işitince secdeye varmıştır. Bunu gören huzzâr, "!ما هٰذا يا أَبَا فِراسٍ" diye sücudun sebebini sormuşlar;[40] Ferezdak cevaben,

"أَنْتُمْ تَعْرِفُونَ سَجْدَةَ القُرْآنِ وأنا أَعْرِفُ سَجْدَةَ الشِّعْرِ"

demiş.[41]

Lebîd'in şiirde haşviyyatı az, hikemiyatı çoktur. Lebîd'in medih vadisindeki şiirlerinden:

وَبَنُــــو الرَّيَّـــانِ لا يَــــأْتُونَ "لا"   وعَلَى أَلْسُــــنِهِمْ خَفَّــــتْ "نَعَــــمْ"

زَيَّنَـــتْ أَحْلامُهُــــمْ أَحْسَــــابَهُمْ   وكَـــذاكَ الحِلْـــمُ زَيْـــنٌ لِلْكَـــرَمْ[42]

Risâ vadisinde diyor ki;

---

[36] الرَّسِيس ve المَعاقِل ve الأَنْعَمَان, birer mevkidir. الوُشُوم, وَشْم'in cem'idir; manası evvelce beyan olunmuştur. عَفَتِ الدِّيارُ, Lebîd'in muallakasında şerh edilecektir. [Mehmed Fehmi]
Beytin tercümesi: Resîs'te, Me'âkil ve En'ameyn'de Havle'nin eskiden kalan evlerinin âdeta bir el üzerindeki çizgileri andıran kalıntıları vardır.

[37] Sen Hevâzin'in en üstün şairisin; hadi, bana fazlasını söyle!

[38] Hadi, şimdi git! Sen Arapların en üstün şairisin!
Beytin tercümesi: Minâ'daki hem geçici hem de daimi yurt (yaylak ve kışlak) tutulan diyardaki arda kalan izler silinip yok oldu. Gavl'i de Ricâm'ı da vahşi hayvanlara yurt oldu.

[39] وَجَلا السُّيُولُ beytinin manası evvelce 60'ıncı sahifede beyan olunmuş olduğu gibi muallakada da ayrıca beyan olunacaktır. [Mehmed Fehmi]
Beytin tercümesi: Seller, sevgilinin yurdundan arda kalan izleri açığa çıkardı. Bu izler, âdeta kitapların kalemle üzerinden geçilmiş eski yazılarıdır.

[40] Bu da neyin nesi ey Ebâ Firâs!

[41] Siz, Kur'an secdesini bilirsiniz; ben de şiir secdesini bilirim.

[42] الحِلْم, -ḥâ'nın kesriyle- *akıl* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

مـــا إنْ تَعَـــدَّى المَنُـــونُ مِـــنْ أحَـــدٍ　　لا والِدٍ مُشْـــــــــــــــــفِقٍ وَلا وَلَدِ[43]

أخشَـــى على "أَرْبَـــدَ" الحُتُـــوفَ وَلا [٧٣٥]　　أرْهَـــــبُ نَـــــوْءَ السِّـــــماكِ والأسَـــــدِ[44]

فَجَعَـــــني الرَّعْـــــدُ والصَّـــــواعِقُ بـــــال　　فـــــارِسِ -يـــــومَ الكَرِيهَـــــةِ- النّجِـــــدِ[45]

يـــا عَـــينُ هَـــلاَّ بَكَيْـــتِ أرْبَـــدَ إذْ　　قُمْنـــــا وقـــــامَ الخُصُـــــومُ في كَبَـــــدِ[46]

إنْ يَشْـــــغَبُوا، لا يُبَـــــالِ شَـــــغْبَهُمُ　　أوْ يَقْصِـــــدُوا في الخِصـــــامِ يَقْتَصِـــــدِ[47]/[48]

Erbed, Lebîd'in anadan kardeşidir. Üzerine saika düşerek devesiyle beraber yanmıştı. ﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ﴾ âyet-i kerîmesi onun hakkında nazil olmuştur.[49]

Yine kardeşi Erbed hakkında söylediği mersiyeden:

ذَهَـــبَ الَّذِيـــنَ يُعـــاشُ في أكْنَـــافِهِمْ　　وبَقِيـــتُ في خَلَـــفٍ كَجِـــلْدِ الأجْـــرَبِ[50]/[51]

Beyitlerin tercümesi:
Benû'r-Reyyân asla 'hayır' demez; dillerine 'evet' kelimesi de epey hafif gelir.
Soyları akıllarını süslemiştir. Akıl da cömertliklerinin süsü olmuştur.

43 المَنُون, *ölüm*. [Mehmed Fehmi]

44 حَتْف, الحُتُوف'in cem'idir, *ölüm*. النَّوْء, *yıldızın sukutuna* denir. السِّمَاك ve الأسَد, iki yıldızdır. Ahvâl-i cevviyyede ve sair hadisatta yıldızların tesiri olduğunu Araplar itikat ederlerdi. [Mehmed Fehmi]

45 النَّجِد,- nûn'un fethi ve cîm'in kesriyle- *cesur ve şeci*. [Mehmed Fehmi]

46 الكَبَد, *meşakkat*. [Mehmed Fehmi]

47 الشَّغَب, -fethateyn ile ve ġayn'ın sükûnuyla- üçüncü ve dördüncü babtan *fitne ve fesadı tahrik etmek*. القَصْد, ikinci babtan ve الاِقْتِصَاد, *itidal dairesinde hareket etmek*. [Mehmed Fehmi]

48 Ölüm, birisinin işini bitirip diğerine geçti mi ne merhametli baba bırakır ne de çocuk!
Erbed'e ölümün vaki olacağından korkuyorum ama Simâk ve Esed yıldızlarının düşmesinden korkmuyorum.
Şimşek ve yıldırımlar, çetin günde cengâver savaşçının ölümüyle beni felakete uğrattı.
Ey göz, Erbed'e ağlasana! Biz ve hasımlarımız sıkıntı içinde hareket ettiğimiz o günlerde Erbed;
Çıkarttıkları fitne ve fesada aldırış etmezdi; sıkıntıyı adaletli bir şekilde çözdüklerinde kendisi de adaletli olurdu.

49 "O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar." (Ra'd, 13/13); ayetin sebeb-i nüzûlü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Hasen Alî el-Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân,* thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl, Riyad: Dâru'l-Meymân, 1426/2005, s.451-453.

Lebîd'in Erbed hakkında söylediği mersiyeler çoktur; ikisi evvelce 60'ıncı sahifede ilahi şiirleriyle beraber dercolunmuştu.

Lebîd'in menakıp ve âsâr-ı edebiyyesi birkaç cilt teşkil eder. Hz. Âişe, Lebîd'in on iki bin beytini ezberlemiş olduğu mervîdir. [736]

[50] أَكْنَاف, *etraf*. الأَجْرَب, *uyuz illetine tutulmuş*. [Mehmed Fehmi]

[51] Kanatları altında güvende yaşanılabilen kişiler ölüp gitti; şimdi ise uyuz cilde benzeyen insanlar arasında kalakaldım.

LEBÎD'İN MUALLAKASI

Lebîd'in muallakası, dercettiğimiz muallakalara nispetle daha az şöhret bulmuştur. Lebîd'in muallakası diğer muallakalar gibi felsefe ve sair mesâil-i içtimâiyyeyi ihtiva etmemiş ise de latif teşbihleri, parlak tavsifleri ile sebk ve rabtındaki metanet, hamasetindeki yükseklik, her vecihle şâyân-ı kayd ve tizkârdır.[1]

Muallakanın nazmını icap eden sevâik ve avâmil hakkında bir malumat elde edilememiştir. Şu kadar denilebilir ki; muallakanın mevzuu, mefâhir-i kavmiyyeyi tadat ve Lebîd'in hayatını ve meslek ve mişvârını teşrih ve izah etmekten ibarettir.[2]

Lebîd'in muallakası *Cemhere'*de 87, Zevzenî ve Şinkîtî şerhlerinde 88 ve sair şerhlerde 89 beyit olarak zapt olunmuştur.

Lebîd, sair şu'arâ-yı Câhiliyye gibi muallakasına menâzil-i metrûkenin tasvîr-i hazîniyle başlıyor, diyor ki;[3]

عَفَـــتِ الدِّيَـــارُ مَحَلُّهـــا فَمُقَامُهـــا بِمِـــنًى تَأَبَّـــدَ غَوْلُهـــا فَرِجَامُهَـــا

فَمَـــدَافِعُ الرّيّـــانِ، عُـــرِّيَ رَسْـــمُها خَلَقًـــا، كَمَـــا ضَـــمِنَ الـــوُحِيَّ سِـــلاَمُهَا

عَفَا, lazım ve müteaddi olur.

عَفَتِ الرِّيحُ المَنْزِلَ وعَفا المَنْزِلُ يَعْفُو-عَفْوًا وعَفاءً

denilir.[4] المَحَلّ, *muvakkat ikametgâh;* المُقام, *dâim-i ikametgâh.* مِنًى, Necid kıtasında bir yerdir. تَأَبَّدَ, أَقْفَرَ ve تَوَحَّشَ manasınadır ki *mûhiş bir manzara gösteriyor* demektir. الغَوْل, Asmaî'nin Âmirî'den rivayetine nazaran *su* [737] *menbalarıyla hurma ağaçlarını ihtiva eden bir dere.* الرِّجام ve الرُّجَم, müfredi رُجْمَة, *kırmızı tepeler*. غَوْل ve رِجام'ın bir mevki olduğu da mervîdir. الرَّيّان, Benî Âmir diyarında bir dağdır. المدافِع, müfredi

مَدْفَع، أَمَاكِنُ يَنْدَفِعُ عَنْهَا الماءُ مِنَ الرُّبَى فيَسِيلُ إلى الأَوْدِيَةِ

yüksek yerlerden derelere akan su yolları. التَّعْرِيَة, *tahlis ve tecrit, terk ve ihmal.* الرَّسْم, *metruk bir hanenin yerde yapışık kalan eserleri.* خَلَقًا, hal olarak

---

[1] Sebk ve rabtındaki metanet: Burada müellif, 'kasidenin kendi içinde bir bütünlüğe sahip olduğunu' kastetmiştir. Şâyân-ı kayd ve tizkâr: Zikredilmeye, dikkate alınmaya değerdir.

[2] Bu ve bundan önceki pasajlar, müellife ait olmayıp Galâyînî'nin eserinden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Galâyînî, *el-Muallakâtü'l-'aşr,* s.182-183.

[3] Menâzil-i metrûkenin tasvîr-i hazîni: Terk edilmiş evlerin hüzünlü tasviri.

[4] Rüzgar, evin arda kalan izlerini sildi, örttü.

mansuptur; *eski ve harap*. الوُحِيّ, cem‘dir; müfredi وَحْي; حُلِيّ ve حَلْيٌ gibi *yazı ve kitap* manasınadır.[5] السِّلام ve السَّلِم cem‘dir; müfredi سَلِمَة, *sert taş*.

Tercümesi: "Necid kıtasında ve Minâ mevkiindeki menâzilin bütün o muvakkat ve daimî ikametgâhları düçâr-ı izmihlâl ve indirâs olmuştur. Derenin su menbaları, o hurmalıklar, o kırmızı tepeler, dağdan akan o su mecraları vahşet-âmiz birer manzara arz ediyor.

Haneden ancak yere yapışan bazı izler kalmıştır. Onlar bütün eskiliğe ve müruruzamana rağmen bir taşın ihtiva eylediği yazılar gibi avâriz-i tahrîbiyyeden azade kalmıştır."[6]

دِمَـــنٌ تَجَـــرَّمَ -بَعْـــدَ عَهْـــدِ أَنِيسِـــها-، حِجَـــجٌ خَلَـــوْنَ حَلالُهـــا وَحَرامُهَـــا

رُزِقَـــتْ مَرَابِيـــعَ النُّجُـــومِ، وَصَـــابَها وَدْقُ الرَّواعِـــدِ، جَوْدُهَـــا فَرِهَامُهـــا

مِـــنْ كُلِّ سَـــارِيَةٍ وَغَادٍ مُـــدْجِنٍ، وَعَشِـــيّةٍ مُتَجَـــاوِبٍ إِرْزَامُهَـــا [٧٣٨]

الدِّمَن, دِمْنَة'nin cem‘idir, tahliye edilen bir hanede kalan *kül, süprüntü vesaire*. التَّجَرُّم, *tekemmül*.[7] الحِجَج, *yıl* manasındaki حِجَّة'nin cem‘idir. خَلَوْنَ, مَضَيْنَ demektir.[8] الحَرام'dan murat, muharebenin haram olduğu eşhür-u hurum denilen *Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarıdır*; diğer aylara eşhürü'l-hil denilir. المَرابيع, مِرْباع'ın cem‘idir, *ilkbahar mevsiminin ilk yağmurlarıdır.* Yıldızların ahvâl-i cevviyye üzerinde icrâ-yı tesir etmesi hakkında Arapların itikatları hasebiyle مَرابيع النُّجُوم tabirini kullanmıştır. صابَها, صَيْب'den أصَابَها ve قَصَدَها manasınadır.[9] وَدْق, *yağmur*. الجَوْد, *kâfi derecede yağan yağmur*. الرِّهام ve الرِّهَم, رِهْمَة'nin cem‘idir; *hafif surette yağan yağmur.* Türkçedeki *rahmet,* bundan alınmış olması muhtemeldir. السَّارِيَة, *gece yağan bulut;* cem‘i سَوارِي. الغادِي, *sabah yağan yağmur*. المُدْجِن, *ufku serapa kaplayan kesif bulut*. العَشِيَّة, *akşam vakti yükselen bulut*. الإرْزام, *ra‘dın sesi*.

---

[5] Yani çoğul olan الوُحِيّ ve müfredi الوَحْي, vezin yönüyle çoğul olan الحُلِيّ ve müfret olarak gelen الحَلْيُ kelimelerine benzemektedir.

[6] Düçâr-ı izmihlâl ve indirâs: Yok olmak, silinip kaybolmak. Avâriz-i tahrîbiyye: Yıkıcı etkiler, etmenler.

[7] Tekemmül: Burada 'bitmek, yok olmak' anlamındadır.

[8] "Geçti, geride kaldı" anlamındadır.

[9] Ona isabet etti, onu hedef aldı.

Lebîd, bu beyitte bütün mevâsimin yağmurlarını zikretmiş oluyor. Zira kış yağmurları ekseriyetle gece; bahar yağmurları da sabah ve yaz yağmurları akşam yağar.

Tercümesi: "Bu eserler, ehl-i hânenin müfârakatlarından beri helal ve haram aylarını beraber sürükleyip geçen yılların tahribatına ve gerek ilk baharın gerek her ra'd ve berkin şedit ve hafif yağmurlarına ve kışın gece, ilk baharın sabah ve yazın akşam vaktinde ra'dın mütekabil sesleri arasında nüzul eden barana maruz kalmıştır." [739]

فَعَلا فُرُوعُ الأَيْهَقانِ، وَأَطْفَلَتْ بِالجَلْهَتَيْنِ ظِباؤُها وَنَعَامُهَا

الأَيْهَقان, -hâ'nın fethi ve zammıyla- الجِرْجِيرُ البَرِّيّ denilen bir nev'i nebât.[10]

وَأَطْفَلَتْ، أَيْ أَصْبَحَتْ ذَواتَ أَطْفال.[11]

الجَلْهَتان, *derenin iki yanına* denilir. الظِّباء, ظَبْي'ın cem'idir, *ceylan*. النَّعام, ism-i cinstir; müfret ve cem'e ıtlak olunur. Müfredi نَعامَة, *deve kuşu;* وبَاضَتْ نَعامُها takdirindedir.

وَالعِينُ، سَاكِنَةٌ على أَطْلَائِها عُوذًا، تَأَجَّلُ بالفَضَاءِ بِهَامُهَا

العِين'den murat, *yabani sığırlar*. عِين ile vech-i tesmiyesi gözlerinin iri olmasındandır. الأَطْلاء ve الطُّلِيّ ve الطُّلْيان ve الطِّلْيان; طلَى ve طَلا'nın cem'idir, *yavru*. عُوذ, عائِذ'in cem'idir, *yeni doğuran*.

تَأَجَّلَ، أَيْ تَسِيرُ إجْلا إجْلا.

الإجْل, *inek sürüsü, katî';* cem'i آجال. البِهام, بَهْم'in cem'idir; بَهْم de بَهْمَة'nin cem'idir, *evlâdü'ḍ-ḍa'n ve'l-ma'z ve'l-bakar; kuzuya, oğlağa, buzağıya* denir.

وَجَلاَ السّيولُ عَنِ الطُّلُولِ كَأَنَّها زُبُرٌ تُجِدُّ مُتُونَها أَقْلامُهَا

جَلا، جلا-يَجْلُو-جَلاءً أيْ كَشَفَ.

السُّيُول, سَيْل'in cem'idir. جَلا'nın mef'ûlü mahzuftur, التُّراب takdirindedir. الطُّلُول, طَلَل'ın cem'idir, *haneden* [740] *kalan bakiye-i enkâz.* زُبُر, زَبُور'un cem'idir, *kitap*. الإجْداد, *tecdit* manasınadır.

[10] Mor renginde bir bitki türü olup Diplotaxis acris olarak bilinir. Menekşeye benzemektedir.
[11] Çocuk sahibi oldu.

أَوْ رَجْــعُ واشِــمَةٍ أُسِــفَّ نَؤُرُهــا كِفَفــاً، تَعَــرّضَ فَــوْقَهُنَّ وِشَــامُهَا

الرَّجْع, burada *tecdit* manasınadır. واشِمَة, *elde ve vücudun sair yerlerinde nakışları tersim eden kadın.* الإسْفاف, *sepmek.*[12] نَؤُر, *nil veyahut lambanın dumanından istihsal olunan boya.* الكِفَف, كِفَّة'nin cem'idir; *yuvarlak ve daire şeklinde* demektir. تَعَرَّض, ظَهَر manasınadır.[13] الوِشام, وَشْم'in cem'idir; *iğne ile bedende tersim edilen şekil.*

Dört beytin **tercümesi**:

"Ağaçların dalları yükselmiş; ceylanlarla deve kuşları derenin iki sahilinde yavrulamış. Yabani sığırlar, yeni doğurdukları yavruları emziriyor; buzağılar kırlarda sürü sürü geziyor. Akan seller, toprak altında kalan hanenin bakiye-i âsârını öyle cilalamış ki mürurzamanla yazısı silinmiş ve üzerinden tekrar kalemi yürütmek suretiyle tecdit edilmiş olan sahifelere benziyor yahut bir ressamenin daire şeklindeki çizgiler üzerine nil serpilerek tersîm eylediği nakışları andırıyor."

Bu izahattan maksadı hanenin uzun bir müddet boş kalmış olduğunu ve o yerlerde feyiz ve bereketin bulunduğunu anlatmaktır.

فوَقَفْــتُ أسْــألُهَا، وكَيْــفَ سُــؤالُنَا صُــمًّا خَــوالدَ مــا يَبِــينُ كَلامُهَــا؟ [٧٤١]

عَرِيَــتْ وكان بِهــا الجَميــعُ فــأَبْكَرُوا مِنْهــا وَغُــودِرَ نُؤْيُهَــا وَثُمَامُهــا

الصُّمّ, cem'dir; müfredi أَصَمّ ve صَمَّاء, *sert.*

عَرِيَتْ، تَجَرَّدَتْ وخَلِيَتْ مِنْ أهْلِها.[14]

الإبْكار, *sabah erken hareket etmek.* المُغادَرَة, *terk etmek.* النُّؤْي, *çadır etrafında kazılan ark.* الثُّمام, *çadırların aralarını kapamak hususunda kullanılan bir nev'i yumuşak ağaç;* müfredi ثُمامَة, *yaban darısı ve semer otu.*

Tercümesi: "Orada durdum ve bir şeyler sordum; fakat bilmem ebediyen sâmit olan kaba ve sert taşlara sormak nasıl olur?! Evet, bu yerler boşalmıştır. Hâlbuki hep burada toplanmışlardı. Bir sabah erken hareket ettiler ve çadırın etrafında kazılan bu arklarla yaban darısını bırakıp gittiler."

Badehu haneden sûret-i müfârakat ve hareketlerini ve nerelerden geçtiklerini, dostların müfârakatı ne kadar elim ve feci olduğunu tasvir ve ondan

---

[12] Sepmek: Serpmek, saçmak. Müellif, eski Türkçede kullanılan bu kelimeyi ilerleyen satırlarda günümüz Türkçesiyle 'serpilerek' şeklinde aktarmıştır.

[13] Ortaya çıkmak, görünmek.

[14] İçinde ikamet edenlerden hali kaldı.

bittahallüs devenin tavsifine ve bundan da kendi hayatını ve meslek ve mişvârını beyana intikal ediyor. Evvela metânet-i ahlâkını teşrih ve serbest bir hayat yaşadığını izah ediyor, diyor ki;

أَوَ لَـــمْ تَكُـــنْ تَـــدْرِي نَـــوارِ بِـــأَنَّنِي وَصَّـــالُ عَقْـــدِ حَبائِـــلٍ، جَـــذَّامُها؟

تَـــرَّاكُ أَمْكِنَـــةٍ إذا لَـــمْ أرْضَـــها أوْ يَعْتَلِـــقْ بَعْـــضَ النُّفُـــوسِ حِمامُهـــا [٧٤٢]

حَبائِل, حِبالَة'nin cem'idir. Burada *ahd ve meveddet* manasına müsteardır. الجَذْم, birinci ve ikinci babtan, *kat* manasınadır. أَوْ, إلى ve إلاّ manalarına kâbil-i tefsîrdir. الإعْتِلاق, *giriftar olmak, arız olmak, asılmak.* بَعْضُ'dan murat, kendi nefsidir. حِمام, *ölüm.* جَذَّامُها, لِمَنْ لا يَسْتَحِقُّ takdirindedir.[15]

Tercümesi: "Nevâr bilmez mi ki benim mesleğim, muhabbet ve muhâlasata layık olanlara muvasalat etmek ve müstahak olmayanlardan ayrılmaktır. Bilmez mi ki istemediğim yerlerde ecelden başka bir kuvvet beni tutamaz."

Badehu gaybetten hitaba intikal ediyor, diyor ki;

بَـــلْ أنْـــتِ لا تَـــدْرينَ كَـــمْ مِـــنْ لَيْلَـــةٍ طَلْـــقٍ لَذيـــذٍ لَهْوُهـــا ونِـــدامُها

قَـــدْ بِـــتُّ ســـامِرَها وغَايَـــةِ تـــاجِرٍ وافَيْـــتُ، إذْ رُفِعَـــتْ وعَـــزَّ مُـــدامُها

طَلْق, *mutedil* demektir.

يُقالُ: لَيْلَةٌ طَلْقٌ وطَلْقَةٌ ويَوْمٌ ولَيْلٌ طَلْقٌ.

نِدام, burada masdardır. مُنادَمَة, *musahabe* manasınadır. نديم'in cem'i de نِدام'dır. غاية, burada *râye, bayrak* manasınadır; لَيْلَةٍ üzerine matuftur. تاجِر'den murat, *meyfürûş*. Bundan anlaşılıyor ki o asırlarda da meyhanelere alametifarıka olmak üzere bayrak asmak usulü cari idi.

عَزَّ، غَلا أوْ قَلَّ لِكَثْرَةِ مُشْتَرِيهِ

demektir.[16]

مُدام, *bade; rakısı pahalı* demektir.[17] [743]

---

[15] Mübalağalı ism-i fâil + zamirden oluşan جَذَّامُها, beyitteki iplere/bağlara atıf olup 'iyice, tam olarak keserim' anlamındadır. Müellif, bu kelimenin, 'hak etmeyen kişiyle olan ilişkimi tam anlamıyla keserim' takdirinde olduğunu belirtmiştir.

[16] Müşterilerinin çokluğu sebebiyle pahalılaştı ya da nadir oldu.

Lebîd, bu beyitlerle ayş ve işrete intihap ettiği zaman ve mekânı anlatmak istiyor, diyor ki; “Evet Nevâr! Sen bilmezsin ki havası mutedil, müsameresi, zevk ve sefası meşhur olan kaç geceyi sabahlara kadar müsamere ile geçirmişim ve bayrağı açılmış, rakısı azalmış kaç meyhaneye gitmişim.”

Lebîd’in bundan maksadı, rakısı nadir ve gâli olan meyhanelere devam ettiğini anlatmaktır. Zaten bunu atideki beyitle de teyit ediyor, diyor ki;

أُغْلِي السِّـــباءَ بِكُـــلِّ أَدْكَـــنَ عَاتِـــقٍ،   أَوْ جَوْنَـــةٍ وَقُـــدِحَتْ وَفُـــضّ خِتَامُهَـــا

الإِغْلاء, burada *bir şeyi pahalı almak* manasınadır. السِّباء, *rakı mübayaası.*

---

[17] Rakının مُدَام ile tesmiyesi ya eskidikçe iyileşmesinden veyahut daimî surette onu içmek gibi bir iptilaya sebebiyet verdiğinden münbaistir. *Zarûretü’l-edîb* namındaki risalede rakının yüz on yedi ismi münderiçtir. [Mehmed Fehmi]
Müellifin atıfta bulunduğu *Zarûretü’l-edîb* eseri, Hindistanlı âlim Abdürrahim b. Abdülkerim es-Safîfûrî’ye (öl. 1267/1850) aittir. Yaptığımız araştırmalarda bu eser hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşamadık. Dolayısıyla müellifin esere doğrudan muttali olup olmadığı hususunda net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Safîfûrî’nin, Zevzenî’nin *Muallakât* şerhinden hareketle hazırladığı muhtasar *el-Muallakâtü’s-seb‘* şerhinde Tarafe’nin beytini izah ettiği bağlamda yaptığı aşağıdaki açıklama, müellifin söz konusu bilgiyi nereden iktibas ettiğine dair bilgi vermesi yönüyle önem arz eder:

الْمُدَامُ الخَمْرُ، وَلَهَا أَسْمَاءٌ كَثِيرَةٌ أَخْرَجْتُ مِنْهَا مِائَةً وَسَبْعَةَ عَشَرَ اسْمًا فِي رِسَالَتِي الْمُسَمَّاةِ بِضَرُورَةِ الأَدِيبِ...

- el-Müdâm, şarap manasındadır. Şarabın birçok ismi vardır. Bu isimlerden 117 tanesini *Zarûretü’l-edîb* isimli risalemde aktardım.

Dikkat edilirse Safîfûrî’nin açıklamaları ile müellifin açıklamaları aynıdır. Muhtemelen müellif, atıf yaptığı kitaba muttali olmadan Safîfûrî’nin muallakâta dair kaleme aldığı eserdeki bu açıklamalarını aktarmıştır. Bununla birlikte burada bir başka önemli hususun olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki müellif, *Zarûretü’l-edîb*’e atıf yaparken Safîfûrî’nin ismine yer vermemiştir. Bu ise, onun, söz konusu açıklamanın yer aldığı Muallakât şerhine muttali olup olmadığına dair kesin bir sonuca ulaşmayı güç hâle getirmektedir. Zira müellifin, içkinin 117 isminin olduğunu belirttiği açıklamaları, Safîfûrî’nin eserinden ciddi anlamda faydalanan Friedrich August Arnold’un (öl. 1869) *Septem Moʿallaḳāt Carmina Antiquissima Arabum (es-Sümût es-seb‘a el-Muallakât min eş‘âri’l-Arab ma‘a şerhin müntehab)* isimli eserinde de yer almaktadır. Müellifin, Arnold’un mezkûr eserinden faydalanarak *Zarûretü’l-edîb*’e dikkat çekmiş olması ihtimal dâhilindedir. Nitekim ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere Antere’nin muallakasının inşat edilmesinin sebebi hakkında yaptığı açıklamada Arnold’un eserine atıf yaparak şöyle bir not düşmüştür: “Bu kitap, bu unvan ile Lipsi’de 1850 sene-i mîlâdiyyesinde tab olunmuştur.” Bu ise müellifin, Safîfûrî’nin eserini görmemiş olma ihtimalini daha da güçlendirmektedir.
Safîfûrî’nin muallakât şerhinin yeni baskısındaki açıklamaya göre *Zarûretü’l-edîb,* yakın zamanda Dâru’l-Melik tarafından yayımlanacaktır. Safîfûrî’nin müdâm (şarap) hakkındaki açıklaması için bk. Abdürrahim b. Abdülkerim es-Safîfûrî, *el-Muallakâtü’s-seb‘,* Matbaatü’l-Mâhir, 1233/1823, s.168; Safîfûrî’nin açıklamasına yer veren Arnold’un açıklaması için bk. Friedrich August Arnold, *Moʿallaḳāt Carmina Antiquissima Arabum (es-Sümût es-seb‘a el-Muallakât min eş‘âri’l-Arab ma‘a şerhin müntehab),* Leipzig: Voleii, 1850, s.110; *Zarûretü’l-edîb*’in yakında yayımlanacağına dair bilgiye ulaşmak için bk. Abdürrahim b. Abdülkerim es-Safîfûrî, *el-Muallakâtü’s-seb‘ el-muhtâra*, s.79, dipnot no: 1.

يُقالُ: سَبَأْتُ الخَمْرَ أَسْبَؤُها، سَبْأً وَسِباءً.

أَدْكَن, *siyah tulum.* عاتِق, burada *eski* demektir. الجَوْنَة, جَوْن'nin müennesidir; جَوْن, *kırmızıya yakın siyah renge* denir; burada *büyük hüsrevâni küptür* ki Arapçası خابِيَة'dir.[18] القَدْح, الغَرْف, *bir mayia kadehi, avucu daldırıp almak.*

يُقالُ: قَدَحْتُ الماءَ وغَيْرَهُ أيْ غَرَفْتُهُ.[19]

الفَضّ, birinci babtan *bir şeyi kırmak, açmak, dağıtmak.* خِتام ve خاتَم, *mühür;* burada takdim ve tehir vardır; aslı, "فُضَّ خِتامُها وقُدِحَتْ".[20]

Demek istiyor ki; "İsterse ağzı açılmamış olan siyah ve eski tulumlardan, isterse mührü açılmış ve ondan kadehler alınıp teati edilmiş renkli küplerden olsun rakı mübayaasında ben pahalılığı nazarıitibara alırım; yani pahalı rakı içer ve içiririm." [744]

وَصَبُوحِ صَافِيَةٍ، وَجَذْبِ كَرِينَةٍ بِمُوَتَّرٍ تَأْتَالُهُ إِبْهَامُهَا

الصَّبُوح, *sabah içkisi;* لَيْلَة üzerine matuftur. الكَرِينَة, *ud çalan kız,* cem'i الكَرائِن; قُلُوبَنَا بِجَذْبِ كَرِينَةٍ مُتَمَتِّعًا takdirindedir.[21] المُوَتَّر, *ud;* أيْ لَهُ أوْتار.[22] الإِئْتِيال, *düzeni vermek, akorda (accorder).*

Tercümesi: "Evet, bilmezsin ki kaç sabah o saf ve berrak badeyi içmekle ve o sazın da kızın büyük parmağıyla düzen verdiği udun ruh-nevâz nameleriyle neşe-i hammârı teskin etmişim."[23]

Demek oluyor ki rakının ser-mühr olması, zamân-ı Câhiliyye'de de merguptu.[24] Udun da âlet-i mûsîkî beyanında bir mevki'i mahsûsu vardı.

بَاكَرْتُ حَاجَتَهَا الدَّجَاجَ بِسُحْرَةٍ، لِأُعَلَّ مِنْهَا حِينَ هَبَّ نِيَامُهَا

المُباكَرَة, *erken gelmek.* حَاجَتَهَا, yani حاجَتِي إلَيْها. الدَّجاج, ism-i cinstir; müzekker ve müennese ıtlak olunur. Burada maksadı *horoz,* yani *horoz ötmeden.* سُحْرَة, *seher vakti.* العَلّ, birinci ve ikinci babtan, *bir mayıı ikinci defa içmek.* الهَبّ, birinci babtan, *uykudan uyanmak.*

---

[18] Hüsrevânî küp: Çok büyük şarap küpü.
[19] Suyu veya başka şeyi avuçladım, yani elimi daldırıp aldım.
[20] Ağzı açılıp avuçlandı.
[21] Ud çalan kızla gönlümü şenlendirerek…
[22] Kirişleri olan ud.
[23] Neşe-i hammâr: Neşe, 'hafif sarhoşluğun kişide oluşturduğu neşe, sevinç'; hammâr ise 'çok şarap içmiş ya da şarap satıcı' anlamındadır.
[24] Ser-mühr olmak: Bir şeyin mühürlenmesi, ağzının kapanması.

Tercümesi: "Seher vaktinde rakıya olan ihtiyacımı horoz ötmeden, herkes uykudan yeni kalkmışken teskin etmişim." [745]

وَغَـــدَاةَ رِيـــحٍ قَـــدْ وَزَعْـــتُ، وَقِـــرَّةٍ إِذْ أَصْـــبَحَتْ بِيَـــدِ الشَّـــمالِ زِمَامُهَـــا

غَدَاةَ رِيحٍ, *fırtına koptuğu günlerden* kinayedir. الوَزْعِ, üçüncü babtan, *menetmek,* أيْ وَزَعْتُ نَفْسِي. القِرَّة, *soğuk.*

Tercümesi: "Fırtına koptuğu günlerle zimâm-ı idâresi bâd-i şimâlin elinde bulunan soğuklarda ise içkiden imtina etmişim."[25]

Lebîd'in bundan maksadı ayyaş olmadığını ve işret için zamân-ı münâsibi intihap ettiğini ve daha doğrusu böyle fırtınalarda seyahatlerine devam edemeyen yolculara mihmân-nevâzlık etmek vazifesiyle mükellef olduğunu imaen beyan etmektir. İşte zımnen beyan etmek istediği şu hakikatten tahallüs ederek işi gücü yalnız rakı içmek ve zevk ve sefaya dalmak olmayıp mühim bir vazîfe-i içtimâiyye ile mükellef olduğunu anlatıyor, diyor ki;

وَلَقَـــدْ حَمَيْـــتُ الخَيْـــلَ تَحْمِـــلُ شِـــكَّتِي، فُـــرُطٌ وِشـــاحِي، إِذ غَـــدَوْتُ لِجَامُهَـــا

فَعَلَـــوْتُ مُرْتَقَبًـــا على ذي هَبْـــوَةٍ، حَـــــرِجٍ علَى أَعْلامِهِـــــنّ قَتَامُهَـــــا

الشِّكَّة, *silah.* فُرْط, *tizreftâr kısrak.* وِشاح, *kadınların ziynet olarak kullandıkları hamâil. Cemhere* sahibi diyor ki;

وَكانَتِ العَرَبُ تَتَوَشَّحُ اللُّجُمَ ويُخْرِجُ الفارِسُ يَدَهُ مِنْ وَسَطِهِ على عُنُقِهِ.[26]

المُرْتَقَب، المكانُ المُرْتَفِعُ الذي يَقومُ عَلَيْهِ الرَّقِيب [٧٤٦].

Muharebelerde keşif kollarının çıktıkları yüksek yerler. هَبْوَة, *toz.* Bu da atın sıfatıdır ki *koşarken toz koparır* demektir. الحَرَج, *toplanmak ve göz kamaşıp hîrelenmek.*[27] أَعْلَامِهِنّ, *dağlar, bayraklar;* ahirindeki zamir, düşmanlara aittir. قَتام, *toz*; ahirindeki zamir, هَبْوَة'ye aittir. قَتام, حَرِج'ın failidir.

Tercümesi: "Kabilenin muharip süvarilerini himaye ettim. Giderken silahımı taşıyan kısrağın dizgini hamâilimi teşkil ediyordu. Öyle yerlere yükseldim ki atımın tırnakları altından kopan tozlar düşmanın bayraklarında görülürdü."

Demek istiyor ki; her türlü muhatarayı göze aldırarak düşmanın mevâki'ine o derecede takarrüp ederim.

---

[25] Zimâm-ı idâre: Yönetim. Bâd-i şimâl: Kuzey rüzgarı.

[26] Araplar, yularla kuşanır; savaşçı da elini bu yuların ortasından geçirip boynuna uzatırdı.

[27] Hîrelenmek: Kamaşmak, donmak.

Şimdi düşman takibinde kısrağının hâl ve vaziyetini tarife intikal ediyor, diyor ki;

حَـــتَّى إذا أَلْقَـــتْ يَـــدًا في كافِـــرٍ،	وَأَجَـــنَّ عَـــوْرَاتِ الثّغُـــورِ ظَلامُهَـــا
أَسْـــهَلْتُ وانْتَصَـــبَتْ كَجِـــذْعِ مُنِيفَـــةٍ	جَـــرْدَاءَ يَحْصَـــرُ دُونَهَـــا جَرّامُهَـــا
رَفَّعْتُهـــا طَـــرْدَ النَّعـــامِ، وَشَـــلّهُ	حَـــتّى إذا سَـــخُنَتْ وَخَـــفّ عِظَامُهَـــا
قَلِقَـــتْ رِحَالَتُهـــا، وَأَسْـــبَلَ نَحْرُهـــا،	وابْتَـــلّ مِـــنْ زَبَـــدِ الحَمِـــيمِ حِزَامُهَـــا [٧٤٧]
تَـــرْقَى وَتَطْعَـــنُ في العِنَـــانِ، وَتَنْـــتَحِي	وِرْدَ الحَمامَـــــةِ، إذْ أَجَـــــدَّ حَمَامُهَـــــا

أَلْقَتْ, أيْ الفَرَس. الكَافِر, *geceye* denir, her şeyi setrettiği için. الإجْنان, *setretmek*. عورات الثُّغور, *serhatlarda muhataralı yerler*. الإسْهال, *düz yerlere varmak*. وانْتَصَبَتْ, أيْ الفَرَس.[28] مُنيفَةٍ, *yüksek;* mahzuf olan نَخْلَة'nin sıfatıdır. جَرْداء, hurma ağacına aittir, *kütüklerden arı*. الحَصَر, dördüncü babtan, *sıkılmak*. الجَرْم, ikinci babtan *kesmek*. الشَّلّ, birinci babtan *kovalamak*. السَّخُونَة, birinci, dördüncü, beşinci bablardan *kızışmak*. وَخَفّ عِظَامُهَا, *süratle koşmaktan* kinayedir. رِحالَة, *süratle koşmaya mahsus olarak koyun derisinden ve yününden yapılan bir nev'i eğer takımı*. الإسْبال, *yağmur yağmak*. زَبَد, *köpük*. الحَميم, *ter*. تَرْقَى, *yükselir*. الطَّعَن, *dizgini çekmek*.

يُقالُ: تَطْعَنُ الفرَسُ في العِنانِ إذا تَمُدُّهُ وتَبَسَّطُ في السَّيْرِ.[29]

الاِنْتِحاء, *dizgini sol tarafa çekip yürümek*.

وِرْدَ الحَمامَة، أَيْ كَوِرْدِ الحَمامَة.[30]

إذا أَجَدَّ، أَيْ في الطَّيَرانِ مِنْ شِدَّةِ العَطَشِ.[31]

أَجَدَّ, اجْتَهَدَ manasınadır.

---

[28] Yani at, dik bir şekilde durdu.

[29] تَطْعَنُ الفَرَسُ, atın, yuları çekmesi ve hızlı koşması anlamındadır.

[30] Güvercinin suya gelmesi gibi.

[31] Şiddetli susuzluktan çılgınca uçmak.

Tercümesi: “Vakta ki gece hulul etti ve serhatların hatırnâk yerleri perde-i zalâm altında mestur kaldı, düz yerlere indim. Kısrak ise meyvesini kesmek isteyenleri meyus eden yüksek bir hurma ağacının kütüksüz, yumuşak bedeni gibi[32] boynunu uzatıverdi.[33] O zaman bir deve kuşu takip eder gibi onu koşturdum. Kızışıp süratle koşmaya başlayınca eğeri sallandı.[34] Boynundan yağmur gibi ter aktı; köpüren terden de kayışı [748] sırılsıklam ıslandı. Dizginini gâh yukarıya gâh öne ve gâh susuz ve yorgun sürüden suya inen güvercin gibi sol tarafa doğru çekiverdi.”

Hamaset ve besaletini beyan ettikten sonra erbâb-ı ilim ve faziletten olduğunu da anlatmak için Hîre hükümdarı Nu‘mân b. el-Münzir’in sarayında cereyan eden bir mübâhase-i ilmiyyede gösterdiği ehliyeti ma‘raz-ı iftihârda naklediyor, diyor ki;

وكَثِــــــيرَةٍ غُرَباؤهَـــــا مَجْهُولَــــــةٍ   تُـــرْجَى نَوَافِلُهـــــا ويُخْشَـــــى ذَامُهـــــا

غُلْـــبٌ، تَشَـــذَّرُ بـــالذُّحُولِ؛ كأَنَّهَـــا   جِــــنُّ البَــــديِّ رَوَاســــيًا أقـــــدَامُها

أَنْكَـــرتُ باطِلَهـــا وَبُـــؤْتُ بِحَقِّهـــا   عِنْــــدِي، ولــــم يَفْخَـــرْ عليَّ كِرامُهـــا

<u>وكثيرةٍ</u>, ودارٍ كَثيرَةٍ takdirindedir. دار’dan maksadı Nu‘mân b. Münzir’in sarayıdır. <u>نَوافِل</u>, نافِلَة’nin cem‘idir; *atıye* manasınadır. ذَام, *ayıp*. <u>غُلْب</u>, أَغْلَب’in cem‘idir; *boynu kalın* demektir ki muannit olmaktan kinayedir. التَّشّذُّر, *cenk ve cidale hazırlanmak, hücum etmek için teşmîr-i sâ‘id etmek, tev‘îd ve tehdit* manasına gelmiştir.[35] الذُّحُول, *hıkd ve kin*. البَدِيّ, Necid’de Benî Âmir diyarında bir deredir. <u>الرَّواسِي</u>, رَاسِيَة’nin cem‘idir, *sabit*. <u>البَوْء</u>, باءَ – يَبوءُ’dan *ikrar ve itiraf.*

Tercümesi: “Yabancı misafirleri, namalum ve namahdut ve lütuf ve inayeti gibi gayz ve gazabı [749] melhuz olan Nu‘mân b. Münzir’in sarayında toplanmış ve cenk ve cidale hazırlanmış Bedî ecinnesi gibi muannit bir cemm-i gafîr ile mübahaseye girişerek hakkı kabul ve batıl davaları ret ve iptal etmek suretiyle o heyet-i muazzama eâzıminin, bana iddiâ-yı tefevvuk etmelerine meydan vermedim.”[36]

---

[32] جَذْع. [Mehmed Fehmi]

[33] Bu teşbih, kısrağının boynunun uzunluğunu anlatmak içindir. [Mehmed Fehmi]

[34] Seyr-i serîinden. [Mehmed Fehmi]
Hatırnâk: Tehlikeli. Perde-i zalâm: Karanlık perdesi. Mestur: Saklı, örtülü.

[35] Teşmîr-i sâ‘id etmek: Kolları sıvamak, işe koyulmak.

[36] Namalum: Bilinmeyen. Namahdut: Sınırları olmayan. Gayz: Kin ve öfke. Melhuz: Düşünülen, beklenen. Muannit: İnatçı. Cemm-i gafîr: Kalabalık

Lebîd'in usûl-i münâzaraya riayeti şâyân-ı takdîr bir meziyet olduğu gibi mevkiin mehabet ve azametinden sarsılmaması da başkaca mûcib-i tebcîl bir metânet-i ahlâkiyye teşkil eder.

Lebîd, hamaset ve faziletten maada silsile-i mefâhirinden olan semahati de dermeyan ediyor, diyor ki;

وَجَــزُورِ أَيْسَــارٍ دَعَــوْتُ لِحَتْفِهــا   بِمَغَــالِقٍ مُتَشَــابِهٍ أجســامُها

أدعُــو بِهِــنَّ لِعــاقِرٍ أوْ مُطْفِــلٍ   بُــذِلَتْ لِجِــيرانِ الْجَميــعِ لِحَامُهــا

فالضَّــيفُ والجــارُ الجَنِيــبُ كأنّمــا   هَبَطَــا تَبالَــةَ مُخْصِــبًا أهْضَــامُها

جَزُور, *deve;* cem'i جُزُر. أَيْسار, يَسَر'in cem'idir; يَسَر, *meysir oyuncularına* denir. Meysir oyununda en kıymetli develer bırakıldığından, ikram için onu intihap ediyor. حَتْف, *ölüm.* مَغالِق, مِغْلَق'ın cem'idir; مِغْلَق, *meysir oyununda müstamel oklardır* ki şeklen birbirine müşabihtir; yalnız üzerinde çizilen çizgilerle tefrik olunurlar. عاقِر, *doğurmayan.* مُطْفِل, *yavrusu olan*. Âkir devenin eti semiz, mutfilinki nefis olur. [750] اللِّحَام, لَحْم'in cem'idir. بِهِنَّ'deki zamir, مَغالِق'a aittir. الجَنِيب, *garip.* تَبالَة, Yemen'de gayet münbit bir deredir; zemini hemîşe bahardır.[37] الأَهْضام ve الهُضُوم, هَضِيم'in cem'idir, *düz yer.*

Lebîd demek istiyor ki; "Meysir oyununda kazanılmış olan etleri ikram etmeye tenezzül etmem. Meysir oyununa layık olup etleri en leziz ve en nefis olan âkir ve mutfil develerin arasında birbirine müşabih meysir oklarıyla kura çekilir ve etleri bütün komşulara tefrik ve tevzi olunur."[38]

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾

âyet-i kerîmesi bu fazîlet-i ahlâkiyyeyi teyit buyurmuştur.[39]

"Binaenaleyh gerek misafirler ve gerek uzak komşularım, Yemen kıtasının hemîşe baharı olan Tebâle vadisine inmiş olduklarını farz ederler."

Lebîd, terceme-i hâlini bitirdikten sonra mefahir ve maâli-i kavmiyyesini tadat etmekle muallakasına hatime veriyor, diyor ki;

---

37 Hemîşe: Daima.

38 Kura, nifâsette tereddüdü izale etmek içindir. [Mehmed Fehmi]

39 "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz…" (Âl-i İmrân, 3/92).

إنَّـــا إذا الْتقَـــتِ المَجَـــامِعُ لَـــمْ يَـــزَلْ　　مِنّــــــا لِـــــــزَازُ عَظِيمــــــةٍ، جَشّـــــــامُهَا

وَمُقَسِّـــــمٌ يُعْطِـــي العَشِـــيرَةَ حَقَّهـــا،　　وَمُغَــــــذْمِرٌ لِحُقُوقِهـــــــا، هَضَّـــــــامُهَا

فَضـــلاً، وذو كَـــرَمٍ يُعِـــينُ على النّـــدى،　　سَـــمْحٌ، كَسُـــوبُ رَغائـــبٍ غَنّامُهَـــا [٧٥١]

مَجَامِع'den maksat, *kabilelerin ehl-i hâl ve akdini temsil eden cemiyetler.* لِزازُ عَظِيمَة, *mu'dilât-ı umûra mülazim ve halline kadir ve mükellef.* الجَشْم, dördüncü babtan *çetin bir işin zahmetine katlanmak.* الغَذْمَرَة, burada *pür hiddet olmak;* هَضَّامها, لِنَفْسِهِ takdirindedir; ahirindeki zamir, حُقُوق'a aittir. فَضْلاً, أيْ تَفَضُّلاً مِنْه.[40] النَّدَى, *cûd ve sehâ.* الرَّغائِب, رَغِيبَة'nin cem'idir, *mergup olan her haslet.*

Tercümesi: "Kabilelerin ehl-i hal ve akdini temsil eden cemiyetler bir araya gelince görülür ki mu'dilât-ı umûr ile mütevaggil ve her türlü müşküle katlanarak halline mütekeffil olanlar hep bizden seçilirler.[41]

Aşiretin erkanı beyninde vezâifi adilane tevzi ederek kendi hakkını unutan ve aşiretin hukukunu heyecan ve hiddetle arayıp temin eyleyen, ibẕâl-ı cûd ve sehâ etmek üzere erbâb-ı semâhate muavenetler îsârıyla mefahir ve mehâsini iktisap ve igtinama şitâbân olanlar hep bizdendirler."[42]

مِـــنْ مَعشَـــرٍ سَـــنَّتْ لَهُـــمْ آبــاؤُهُمْ،　　[ولِـــــكُلِّ قَـــــوْمٍ سُـــــنّةٌ، وَإمَامُهَـــــا]

لا يَطبَعُـــــونَ، ولا يَبُـــــورُ فَعَـــــالُهُمْ،　　إذْ لاَ يَمِيـــــلُ مـــــعَ الهَـــــوَى أَحْلاَمُهَـــــا

السَّنُّ, birinci babtan *yol yapmak.* السُّنَّة ve السَّنَنُ, *yol*; burada *kanun ve meslek* manasınadır. الطَّبَع, dördüncü babtan *kirlenmek.*

لا يَطْبَعُونَ، أَيْ لا يُدَنِّسُونَ عِرْضَهُمْ.[43]

البَوار, *fesat.* الفَعال, *a'mâl-i mebrûre.*[44] الأحْلام, حِلْم'in cem'idir, *akıl* manasınadır. [752]

Tercümesi: "Nasıl bu evsaf ile muttasıf olmasınlar ki?! Esasen bu maâlîye eban 'an ceddin varis olmuşlar?! Malumdur ki her kavmin bir kanu-

---

40 Gönlünce, gönlünden koparak.

41 Mu'dilât-ı umûr: Zor, içinden çıkılamaz meseleler. Mütevaggil: Bir işte derinleşen, bir işi etraflıca kavrayan. Mütekeffil: Bir şeyin sorumluluğunu üstlenen.

42 İbẕâl-ı cûd ve sehâ: Çokça cömert davranmak. Erbâb-ı semâhat: Cömert ehli.

43 Irzlarını lekelemezler.

44 A'mâl-i mebrûre: Hayırlı ve makbul işler.

nu, bir de pîşvâsı olur. Bu muayyen ve mevrûs mesleğe tabi oldukları ve heva ve hevese kapılmaktan uzak bulundukları cihetle ne namus ve haysiyetleri kirlenir ne de a'mâl-ı mebrûreleri düçâr-ı zevâl ve izmihlal olur."[45]

Şimdi düşmana tevcîh-i hitâb ediyor, diyor ki;

فاقْنَعْ! بِمَا قَسَمَ المَلِيكُ، فإنّما قَسَمَ الخَلائِقَ بَيْنَنا عَلاّمُهَا

الخَلائِق, خَلِيقَة'nın cem'idir; *seciye, ahlak* demektir.

Tercümesi: "Ey düşman bedhah! Mâlikü'l-mülk olan Cenabıhakk'ın kısmetine razı ol! Çünkü ahlakı aramızda taksim eden, onu bizden ve senden daha iyi bilen o 'Allâmi'l-guyûbtur."[46]

وإذا الأمانَةُ قُسِّمَتْ في مَعْشَرٍ، أَوْفَى بِأَوْفَرِ حَظِّنا قَسَّامُهَا

فَبَنَى لَنا بَيْتًا رَفِيعًا سَمْكُهُ، فَسَمَا إلَيْهِ كَهْلُها وغُلامُهَا

الأمانَة'dan murat, *mehâsin-i ahlâk.* مَعْشَر, *kavim.* سَمْك, *sakf.* بَيْت'den murat, *mecd ve şan.* الكَهْل, *otuz dörtten elli bir yaşına kadar sinde bulunan;* cem'i كُهُول ve كِهال ve كُهْلان ve كُهَّل. [753]

Tercümesi: "Kıymetli bir vedia olan mehâsin-i ahlâk tevzi olunduğu zaman en büyük hisse bizim nasibimiz olmuştur. Onun mukassimi, bize yüksek bir binayı şan ve şeref tesis etmiş ve ona aşiretimizin ihtiyarı da genci de yükselmiştir."

فَهُمُ السُّعاةُ، إذا العَشِيرَةُ أُفظِعَتْ؛ وَهُمْ فَوارِسُها، وَهُمْ حُكّامُهَا

وهُمُ رَبِيعٌ لِلمُجاوِرِ فِيهِمُ، والمُرْمِلاتِ، إذا تَطَاوَلَ عَامُهَا

أَفْظَعَ الأَمْرُ، اشْتَدَّ وجاوَزَ المِقْدارَ، فهُوَ مُفْظِعٌ.[47]

الإرْمال, *bizâd ve binevâ kalmak ve dul olmak*[48]

يُقالُ: أَرْمَلَ القَوْمُ –إذا نَفِدَتْ أَزْوادُهُمْ ويُقال: رَجُلٌ أَرْمَلُ وامْرَأَةٌ أَرْمَلَةٌ.[49]

Cem'leri, أَرَامِل ve أَرَامِلَة.

---

45 Eban 'an ceddin: Babadan oğula anlamındadır. Eb, baba; ced ise dede manasındadır. Pîşvâ: Lider, önder. Düçâr-ı zevâl ve izmihlal: Yok olmak, silinmek.

46 Bedhah: Başkasının kötülüğünü isteyen, kötü yürekli. 'Allâmi'l-guyûb: Bilinmeyenleri, daha önce gerçekleşen ve henüz gerçekleşmeyen her şeyi bilen.

47 Haddi aşmak, korkunç duruma gelmek anlamındadır.

48 Bizâd: Azıksız. Binevâ: Nasipsiz.

49 Azıkları biten kişileri ifade etmek için أَرْمَلَ fiili kullanılır. أَرْمَلَ, kocası ölmüş kadın ya da eşi ölmüş adam anlamına da gelir.

إذا تَطاوَلَ عَامُهَا، أيْ لِشِدَّتِها؛

Zira musibet ve felaket günleri uzun görülür.[50]

Tercümesi: "Aşiret düçâr-ı müşkülât olunca tahlise çalışanlar onlar; hâkimleri de kahraman atlıları da onlar; uzun senelerde erâmilin, komşu ve mültecilerin fasl-ı baharı da onlardır."

وَهُـــمُ العَشِـــيرَةُ أَنْ يُبَطِّـــىءَ حاسِـــدٌ، أَوْ أَنْ يَميـــــلَ مَـــــعَ العَـــــدُوِّ لِئَامُهَـــــا

العَشِيرَة, *müttefikûn ve müte'âzidûn* manasınadır.[51] أَنْ يُبَطِّىءَ, ulemâ-yı Basriyyîn [754] mezhebince;

كَراهِيَةَ أنْ يُبَطِّئَ وكَراهِيَةَ أنْ يَمِيلَ

takdirindedir.[52] Kûfiyyûn mezhebine göre أنْ لا يُبَطِّئَ وأنْ لا يَمِيلَ takdirindedir.[53] ﴿يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi ki; كَراهِيَةَ أنْ تَضِلُّوا yahut لِكَيْ لا تَضِلُّوا takdirindedir.[54]

"أَنْ يُبَطِّىء حاسِدٌ، بَعْضَهُمْ عَنْ نَصْرِ بَعْضٍ"

demektir.[55]

Tercümesi: "Erbâb-ı hasedin tesvîlât ve igvaâtına ve fürumayelerin a'dâmıza temayül göstermelerine meydan vermemek üzere o basiretkâr gençler ile ihtiyarlar, daima muttahit bir kitle teşkil ederler."[56]

Lebîd bu beyitle siyâset-i dâhiliye ve hâriciyenin idaresinde gösterilen mahareti anlatmak istemiştir. [755]

---

[50] Yani şairin, 'Seneleri uzadı, uzun süren senede' tabirini kullanması, senenin 'sıkıntılı ve yorucu' geçmesine işarettir.

[51] Müttefikûn ve müte'âzidûn: Birbirleriyle anlaşanlar, birbirlerine arka çıkanlar.

[52] Haset edenin engelemesini, alıkoymasını veya göz dikmesini istemediklerinden…

[53] Haset edenin engelleyip alıkoymaması ve göz dikmemesi için…

[54] "… Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor…" (Nisâ, 4/176).

[55] Haset edenin, onların birbirlerine yardım etmelerini engelleme(me)k için…

[56] Erbâb-ı hased: Haset edenler, kıskananlar. Tesvîlât: Aldatmalar. İgvaât: Kandırmalar. Fürumaye: Sütü bozuk, soysuz. A'dâ': Düşmanlar. Basiretkâr: Basiret sahibi, pürdikkat. Muttahit: Birlik içinde olmak.

AMR B. KÜLSÛM

Ricâl-i muallakâtın beşincisi Amr b. Külsûm'dur. 600 sene-i mîlâdiyyesinde hicret-i seniyye-i Nebeviyye'den 22 sene mukaddem vefat etmiştir. Tağlib kabilesinden Benî Vâil'e mensuptur. Künyesi Ebû Abbâd'dır. Nesebi Mead b. Adnân'a müntehidir. Validesi Leylâ, meşhur Mühelhil'in kızıdır; Mühelhil, Küleyb'in kardeşidir. İleride her ikisi hakkında izahat verilecektir.

Amr b. Külsûm, yüz elli sene yaşamış olmasına nazaran muammerînden addolunur. On beş yaşındayken kavmine riyaset etmiştir.

Nesebi: Amr b. Külsûm b. Amr b. Mâlik b. Attâb b. Sa'd b. Züheyr b. Cüşem b. Hubeyb b. Ganem b. Tağlib b. Vâil.

Amr b. Külsûm, tabaka-i ûlâ şu'arâsından, meşâhir-i şüc'ân ve fürsândandır.[1] Nefs-i ebiyye sahibidir; şeref ve haysiyet-i şahsiyyesini muhafaza etmek uğrunda Hîre hükümdarı tâği-i şehîr Amr b. Hind'i katletmiştir.[2] Amr b. Külsûm'ün, Mürre b. Külsûm namındaki kardeşi de aynı ahlak ile mütehallıktı. O da el-Münzir b. en-Nu'mân ile kardeşini birden katletmiştir. Amr b. Külsûm'ün Abbâd namındaki oğlu da Bişr b. Amr b. Ades'i öldürmüştü. [756]

Amr b. Külsûm, mübâreze-i hamiyet ve şecaatte daima muzaffer olmuş; kahr ve tedmîre ait menakıbı darbımesel hükmüne geçmiştir.

"أَفْتَكُ مِنْ عَمْرِو بْنِ كُلْثُومٍ" derler.[3]

Meşâhir-i şu'arâ-yı Müvelledîn'den olan Ferezdak, Benî Tağlib'e mensup yine meşâhir-i şu'arâ-yı Müvelledîn'den ve müşarünileyhin muasırlarından Ahtal'ı hicveden Cerîr'i ret ve Ahtal'ı müdafaa ederken diyor ki;[4]

مـــا ضَرّ تَغْلِـــبَ وائِـــلٍ أَهَجَوْتَهَـــا، أم بُلْـــتَ حَيْـــثُ تَنـــاطَحَ البَحـــرانِ؟!

قَـــوْمٌ، هُـــمْ قَتَلُـــوا ابْـــنَ هِنْـــدٍ عَنْـــوَةً عَمْـــرًا، وَهُـــمْ قَسَـــطُوا على النُّعْمـــانِ[5]

---

[1] Tabaka-i ûlâ şu'ârâsı: Birinci tabaka şairleri. Meşâhir-i şüc'ân ve fürsân: Meşhur cengâverler ve savaşçılar.

[2] Nefs-i ebiyye: Gururlu, onurlu. Tâği-i şehîr: Ünlü despot, zalim.

[3] Mübâreze-i hamiyet ve şecaat: Savaş ve cesaret düşkünü. Kahr: Yenmek. Tedmîr: Yerle bir etmek. Darbımeselin Türkçesi: "Amr b. Külsûm'dan daha gözüpek."

[4] Yani Müvelledîn şairlerinin en ünlülerinden Ferezdak (kaynaklarda Ferezdak, İslâmiyyûn şairlerden kabul edilmiştir), Ahtal'ı hicveden Cerîr'e reddiyede bulunup kendisini hicvediyor.

[5] عَنْوَة, -خَطْوَة vezninde- *kahr ve istila* manasında isimdir. القَسْط, -ḳâf'ın fethiyle- vasıf olarak istimal olunan masdarlardandır. مِيزَانٌ قَسْط ve مِيزَانانِ قَسْطَانِ ve مَوَازِينُ قَسْط denilir, *adl* manasınadır. القُسُوط ise ikinci babtan müştereken *zulüm ve adl* manalarına gelmiştir. [Mehmed Fehmi]

Yani “Benî Vâil’in Tağlib’ini istersen hicvet istersen iki denizin munsabında dur, idrar eyle. Onlara ne ziyan verebilirsin?! Onlar öyle bir kavimdir ki Amr b. Hind ile Nu‘mân b. Münzir gibi iki kahhar hükümdarı katletmişler.” demektir.

Hayât-ı Edebiyyesi

Amr b. Külsûm’ün elde kalan âsâr-ı edebiyyesine nazaran şiri pek mahduttur. Mamafih fahr, hamaset ve hiciv vadilerinde yed-i tûlâsı vardı.[6] Şiiri selis, münsecim ve sehl-i mümtenidir.[7] Hissiyatını en ziyade fahr ve hamasette temsil etmiştir. Benî Gassân ümerasından birine hitaben diyor ki; [757]

ألا فـــاعْلَمْ -أَبَيْـــتَ اللَّعْـــنَ- أَنَّـــا　　　عَلَى عَمْـــدٍ سَـــنَأْتِي مـــا نُرِيـــدُ

تَعَلَّـــمْ أَنَّ مَحْمَلَنَـــا ثَقِيـــلٌ　　　وأَنَّ زِنَـــادَ كُبَّتِنَـــا شَـــدِيدُ[8]

وأَنَّـــا لَـــيْسَ حَيٌّ مِـــنْ مَعَـــدٍّ　　　يُوَازِينَـــا إذا لُـــبِسَ الحَدِيـــدُ

Yani, “Telini mucip ahvali kendine layık görmeyen ey emir! Bunu bilmelisin ki biz istediğimiz şeyi yapmaya kadiriz! Bir de bil ki hücumlarımız dehşetli; atlarımızın ayaklarından çıkan şerareler şiddetlidir. Zırhlar giyildiği zaman Mead’dan hiçbir kabile bize karşı gelemez!” demektir.

Amr b. Külsûm, fahr ve hamaseti en ziyade muallakasında tasvir etmiştir. Zaten muallakası en yüksek şiirini ihtiva ediyor.[9] Atideki beyitler de cümle-i eş‘ârındandır:

---

6 Yed-i tûlâ: Burada ‘tecrübe sahibi, uzmanlık’ anlamındadır.

7 Selis: Akıcı. Münsecim: Uyumlu, dokunaklı. Sehl-i mümteni: Derin ve ince anlamlar içerdiği hâlde yalın olması sebebiyle kolayca söylenmiş izlenimi veren ancak söylenmesi ve taklit edilmesi çok güç olan (mümteni) şiir vb.

8 تَعَلَّمْ, اعْلَمْ manasınadır. الزِّنَاد, -zâ’nın kesriyle- *çakmak*. كُبَّة, -kâf’ın zammı ve bâ’nın teşdîdiyle- *bir sürü at* demektir; -kâf’ın fethiyle- *hücum etmek* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

9 Müellifin, *“Zaten muallakası en yüksek şiirini ihtiva ediyor.”* tespiti yerinde bir tespittir. Zira Asmaî, muallakası gibi başka bir kasideye sahip olmaması dolayısıyla Amr b. Külsûm’u fahl (en kaliteli, usta şair) kabul etmemiştir. Amr b. Külsûm, güzel kabul edilen tek bir kaside ile şöhret bulan Cahiliye dönemi şairlerindendir. Burada gerek müellifin gerekse de Asmaî’nin görüşünü destekleyici iki bilgiye dikkat çekmekte fayda vardır. İbn Sellâm, tabakatında Amr b. Külsûm’ü altıncı tabakada değerlendirmiştir. Kendisiyle beraber ayrıca Hâris b. Hillize’yi, Antere b. Şeddâd’ı ve Suveyd b. Ebî Kâhil’i ele almıştır. İbn Sellâm, Amr dışındaki üç şair ile ilgili açıklama yaptıktan ve meşhur kasidelerinin ilk beyitlerine yer verdikten sonra “وَلَهُ شِعْرٌ كَثِيرٌ” açıklamasında bulunarak adı geçen üç şairin, ilgili kasidelerin dışında hatırı sayılır başka şiirlerinin de bulunduğunu aktarmıştır. Ancak Amr ile ilgili sadece meşhur muallakasının ilk beytini vermekle iktifa etmiş; herhangi bir not düşmemiştir. İbn Sellâm’ın Amr’ı dışarıda tutarak diğer üç şairin başka şiirleri olduğuna atıf yapması hem Asmaî’nin hem de müellifin görüşünü destekler mahiyettedir. Aynı şekilde İbn Kuteybe’nin de Amr b. Külsûm’un biyografisine yer verdiği pasajlarda muallakası dı-

مَعَـــــاذَ الإِلَهِ أنْ تَنـــــوحَ نِسَـــــاؤُنا	عَلَى هالِـــكٍ أوْ أَنْ تَضِـــجَّ مِـــنَ القَتْـــلِ
قِــراعُ السُّـيُوفِ بِالسُّـيوفِ أَحَلَّنَـا [٧٥٨]	بِـــأَرْضٍ بَــــرَاحٍ ذِي أَرَاكٍ وَذِي أَثْـــلِ[10]
فَمـــا أبْقَـــتِ الأيّـــامُ مِلْمـــالِ عِنْـــدَنا	سِـــوى جِـــذْمِ أذْوَادٍ مُحَذَّفَـــةِ النَّسْـــلِ[11]
ثَلاثَـــةُ أَثْـــلاثٍ فأَثْمـــانُ خَيْلِنـــا	وأقواتُنـــا ومـــا نَسُـــوقُ إلى القَتْـــلِ[12]

Yani "Kadınlarımız, ölüler için ağlamazlar! Katlden feryat ve feza koparmazlar. Kılıçların müsademesi, bizi mamuriyetten hali, acı ılgın ve misvak ağaçlarından müteşekkil bir orman içinde iskan ettirmiştir. Zaman, bizde ne mal ne servet bırakmadı. Elde kalan; atların esmânı, erzakın bedeli ve diyetler." demektir.

Kadınların ölüler ve maktuller için ağlamamaları, feryat etmemeleri mütehassis olmadıklarından değil; mevt ile katli istihkar ettiklerindendir. Ormanda ikamet etmeleri, kılıçları sayesindedir ki o gibi tenha ve ıssız yerlerde ikamet etmek kuvvet ve şecaate mütevakkıftır. Mal ve servetlerinin o derecede tenakus etmesi şüphe yok ki cûd ve sehânın neticesidir. [759]

Mensur Sözlerinden

Amr b. Külsûm, sinn-i şeyhûhetin son derecesine varmış ve hatta "بَلَغَ مِنَ الكِبَرِ عُتِيًّا" vasfına layık olmuştu.[13] Hâl-i ihtizârında oğullarına atideki vasiyeti söylemiştir:[14]

şında başka bir kasideye atıf yapmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Mufaddal ed-Dabbî'nin "Amr b. Külsûm ne mükemmel bir şair! Keşke diğer muallakât şairleri gibi çok şiir söyleseydi! Bununla beraber onun tek kasidesi (vâhide) onların yüz kasidesinden daha kalitelidir." açıklaması önemlidir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakât,* c.1, s.151-153; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere,* s.86.

[10] البَرَاح, *tenha, âsâr-ı umrândan hali olan yer.* الأَرَاك, -hemze'nin fethiyle- *misvak ağacı.* الأَثْل, -hemze'nin fethiyle- *acı ılgın ağacı.* [Mehmed Fehmi]

[11] الجِذْم, -cîm'in kesri ve ẕâl'ın sükûnuyla- *bir şeyin kökü,* cem'i أَجْذَام ve جُذُوم. أَذْوَاد, müfredi ذَوْد, -ẕâl'ın fethiyle- *adedi ondan dun olan deve sürüsüne* denir. مُحَذَّفَة, *maktua* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

[12] ثَلاَثَةُ, haberdir, mübtedası mahzuftur, أمْوَالُنا takdirindedir. وَمَا نَسُوقُ إِلَى القَتْلِ, maktuller için verilen diyetlerden kinayedir. Diyetler, mevâşîden ibaret olduğu için سَوْق kelimesini kullandı. [Mehmed Fehmi]

[13] العُتِيّ, -ayn'ın zammı ve tâ'nın kesriyle- yahut kesreteyn ile- *bozulmak, bunamak.* [Mehmed Fehmi]

"يا بُنَيَّ! قَدْ بَلَغْتُ مِنَ العُمُرِ ما لَمْ يَبْلُغْهُ أحدٌ مِنْ آبائِي، ولا بُدَّ أَنْ يَنْزِلَ بِي ما نَزَلَ بِهِمْ مِنَ المَوْتِ. واللهِ ما عَيَّرْتُ أحدًا بشَيْءٍ إلا عُيِّرْتُ بِمِثْلِهِ؛ إنْ كانَ حَقًّا فَحَقًّا، وإنْ كانَ باطِلا فَبَاطِلًا. وَمَنْ سَبَّ سُبَّ؛ فكُفُّوا عَنِ الشَّتْمِ، فإِنَّهُ أَسْلَمُ لَكُمْ، وَأحْسِنُوا جِوارَكُمْ يَحْسُنْ ثَناؤُكُمْ. وامْنَعُوا مِنْ ضَيْمِ الغَرِيبِ،[15] فَرُبَّ رَجُلٍ خَيْرٌ مِنْ أَلْفٍ، وَرَدٍّ خَيْرٌ مِنْ خُلْفٍ، وَإذا حُدِّثْتُمْ فَعُوا[16] وإذا حَدَّثْتُمْ فأَوْجِزُوا، فإِنَّهُ مَعَ الإِكْثارِ يَكُونُ الإهذارُ، وأَشْجعُ القَوْمِ العَطُوفُ بَعْدَ الكَرِّ،[17] كَما أَنَّ أَكْرَمَ المَنايَا القَتْلُ. ولا خَيْرَ فِيمَنْ لا رَوِيَّةَ لهُ عِنْدَ الغَضَبِ،[18] ولا فيمَنْ إذا عُوتِبَ لَمْ يُعْتِبْ،[19] ومِنَ النّاسِ مَنْ لا يُرْجَى خَيْرُهُ ولا يُخافُ شَرُّهُ؛ [٧٦٠] فَبُكُؤُهُ[20] خَيْرٌ مِنْ دَرِّهِ،[21] وعُقُوقُهُ خَيْرٌ مِنْ بِرِّهِ. ولا تَتَزَوَّجُوا في حَيِّكُمْ، فإنَّهُ يُؤَدِّي إلى قَبيحِ البُغْضِ."

Amr b. Külsûm, yüz elli senelik tecrübenin neticesi olarak vasiyetinde bazı kavânîn-i ahlâkiyye ve içtimaiye dermeyan ediyor, diyor ki;

"Doğru olsun olmasın hiçbirisine bir nakisa isnat etmeyiniz, kimseyi sövmeyiniz; komşuya ve mülteciye de hüsnümuamele ediniz. Zira birincisi mukabeleyi; ikincisi de medih ve senayı müstelzimdir; üçüncüsü zulümdîde bir gurbetzedeyi tecavüzden vikaye etmelidir. Çünkü bazen bir adam, bin adama bedeldir. Dördüncüsü muhatap vaziyetinde olursanız sözü zapt; mütekellim mevkiinde iseniz sözü icaz ediniz. Beşincisi hücumdan sonra düş-

---

14 Hâl-i ihtizâr: Ölmek üzereyken, ölüm döşeğindeyken.

15 الضَّيْم, *zulüm ve kahr*. [Mehmed Fehmi]

16 الوَعْي, وَعَى-يَعِي'den *sözü zapt etmek*. [Mehmed Fehmi]

17 العَطُوف, *merhametli, şefkatli, bir de düşman firarilerini himaye eden.* [Mehmed Fehmi]

18 الرَّوِيَّة, *basiret ve teenni*. [Mehmed Fehmi]

19 الإِعْتَاب, *mazereti kabul etmek.*

يُقالُ: أَعْتَبَهُ، إذا أَعْطاهُ العُتْبَى أيْ الرِّضَى وتَرَكَ ما كانَ يَغْضَبُ لِأَجْلِهِ.

[Mehmed Fehmi]

الإِعْتَاب, kişinin, başkasının öfkelenmesine sebep olan bir şeyden vazgeçip onu hoşnut etmesidir.

20 البُكُوء, *yoğurdun azlığı.*

يُقالُ: بَكَأَتِ النَّاقَةُ والشَّاةُ –إذا قَلَّ لَبَنُها وبَكَأَتِ البِئْرُ –إذا قَلَّ مَاؤُها، وَبَكَأَتِ العَيْنُ –إِذَا قَلَّ دَمْعُها فَهِيَ بَكِيءٌ وبَكِيئَةٌ .

[Mehmed Fehmi]
Sütü azalan deve ve koyun; suyu bitmek üzere olan kuyu; yaşı kuruyan göz için kullanılır.

21 الدَّرّ, -dâl'ın fethi ve râ'nın teşdîdiyle- *yoğurdun çokluğu*. [Mehmed Fehmi]

man cephesinden firar edenleri himaye etmelidir. Zira en büyük şecaat, ihtirasât-ı nefsâniyyeye galebe çalmaktır. Hâl-i gazâbta basiret ve teennisi olmayanın hayrı yoktur. Kusurlarını itiraf edenleri affetmemek de büyük bir nakisadır. Hayır ve şerri melhuz olmayanlarla izâʻa-i vakit etmemelidir. Bir de yakın akrabadan olan bir kızla evlenmemelidir; zira münâfereti tevlit eder."

AMR B. KÜLSÛM'ÜN MUALLAKASI

Amr b. Külsûm'ün muallakası bahr-ı vâfirdendir. Tarihlerin muhtelif ifadelerine bakılırsa bu kaside esasen bin beyti mütecavizdi. Şimdi elde kalan beyitleri pek azdır. [761]

Muallaka *Cemhere'*de 116, Zevzenî şerhinde 101, *Kitâbü's-Sümût es-seb'a'*da 104, Şinkîtî şerhinde 106 beyit zapt olunmuştur.

Muallakanın en mühim kısmını fahr ve hamaset teşkil ediyor. Bunun da sebebi muharebede ihraz olunan muzafferiyetin tevlit ettiği hiss-i gurûrdur. Bu muallakanın ihtiva eylediği hissiyyât-ı fahr ve gururun tesiri o dereceye varmıştı ki şairin mensup olduğu Tağlib kabilesinin küçüğü büyüğü bu kasideyi ezberleyip her yerde inşad ederlerdi. Hatta bu fart-ı inhimâktan dolayı hicve de maruz olmuşlardır. Bekir b. Vâil şu'arâsından biri bu yüzden Benî Tağlib'i atideki kıta ile hicvetmiştir:

أَلْهَى بَنِي تَغْلِبٍ عَنْ كلّ مَكْرُمَةٍ   قَصِيدَةٌ قَالَهَا عَمْرُو بْنُ كُلْثُومِ

يَرْوُونَهَا أَبَدًا مُذْ كَانَ أَوَّلُهُمْ   يَا لَلْرِّجَال لِشِعْرٍ غَيْرِ مَسْؤُمِ

Diyor ki; "Amr b. Külsûm'ün söylediği kaside Benî Tağlib'i her meziyetten geri bıraktı. Bu kasideyi cedd-i a'lâlarından biri neslen ba'de neslin nakl ve rivayet ederler. Bu ne bıkılmaz şiirdir!"

Gerek bu muallaka ve gerek Hâris b. Hillize'nin:

آذَنَتْنَا بِبَيْنِهَا أَسْمَاءُ   رُبَّ ثَاوٍ يُمَلُّ مِنْهُ الثَّوَاءُ

beytiyle başlayan muallakası, Arapların mefahirinden addolunur. Her ikisi de Kâbe'de talik olunmuştu. [762]

Amr b. Külsûm, bu muallakayı bermutat Sûk-i Ukâz'da inşad etmiştir.

Sebeb-i Nazmı

Muallakanın sebeb-i nazmı hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf olunmuştur. En sahihi ber vech-i âti naklolunur:

Güya şairin validesi Leylâ, azamet ve ceberut ile müştehir Hîre hükümdarı Amr b. Hind'in validesinin ziyaretine gider. Hind, tenâvül-ü ta'âm ediyordu.[1] Ötede bulunan meyve tabağının getirilmesini Amr b. Külsûm'ün validesine teklif eder. Leylâ, "Tabağı isteyen kalksın alsın!" der. Bu suretle başlayan hadise selamlıkta hükümdarın nezdinde bulunan Leylâ'nın oğlu Amr b. Külsûm'ün sem'ine vasıl olur. Bu teklifi bir hakaret addeden Amr, hükümdarın otağında yüksek bir mevkide talik olunan kılıcı çeker ve onunla hükümdarın kafasını keser ve "يا لَتَغْلِبَ" diye feryada başlar.[2] Etrafta bulunan

---

1 Tenâvül-ü ta'âm: Yemek yemek.

2 Ey Tağlib kabilesi, hadi yetişin!

Tağlibîler yetişir ve bu suretle tarafeyn arasında muharebe alevlenir. Muharebe, Tağlibîler'in muzaffariyetiyle neticelenir.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*'de diyor ki; "Leylâ, nasıl münfail olmasın ki onun pederi Mühelhil b. Rebîa'dır; amcası Küleyb b. Vâil'dir. İkisi de Arapların eâzımindendirler. Zevci Külsûm b. Mâlik'tir ki Arapların meşâhir-i fürsânından; oğlu da Amr'dır ki kavminin şanlı bir reisiydi."[3]

Efnûn b. Sarîm et-Tağlibî, vakıaın sûret-i cereyânını atideki üç beyitle telhis etmiştir.

لَعَمْرُكَ ما عَمْرُو بْنُ هِنْدٍ -وَقَدْ دَعا لِتَخْدِمَ أُمِّي أُمَّهُ- بِمُوَفَّقِ [٧٦٣]

فَقامَ ابْنُ كُلْثُومٍ إلى السَّيْفِ مُصْلَتًا فأمْسَكَ مِنْ نَدْمانِهِ بِالْمُخَنَّقِ

وجَدَّ لَهُ عَمْرٌو على الرَّأْسِ ضَرْبَةً بِذِي شُطَبٍ، صافِي الحَدِيدَةِ، رَوْنَقِ

الإِصْلات, *sell-i seyf etmek.*

يُقالُ: أصْلَتَ السَّيْفَ، جَرَّدَهُ مِنْ غِمْدِهِ، فَهُوَ مُصْلَتٌ، وَضَرَبَهُ بِالسَّيْفِ صَلْتًا وصُلْتًا أيْ مُجَرَّدًا.[4]

نَدْمان, -سَكْرَان- vezninde- *kadeh arkadaşı ve pişman olan adam*. Birinci manaya gelen نَدْمان'ın cem'i نَدامَى; نَدِيم'in cem'i ise نِدام, -كِتاب- vezninde- ve نُدَماء. *Pişman* manasında olan نَدْمان'in cem'i de hadîs-i şerîfte نَدامَى gelmiştir: {مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ غَيْرَ خَزَايَا ولا نَدامَى}.[5] Buna *itbâ'* denilir ki akvâl-ı Arab'da kesîrü'l-istimâldir.[6] *Pişman* manasına gelen نَدْمان, müfred ve cem olarak is-

---

[3] Bu açıklama İsfahânî'ye ait değildir. İsfahânî bunu, Amr b. Hind ile yakın dostları arasında cereyan eden bir konuşma olarak aktarmıştır. İsfahânî'nin rivayetine göre Amr b. Hind, "Araplar arasında annesi anneme hizmet etmeye tenezzül etmeyecek birini tanır mısınız?" diye sorması üzerine yanındakiler, "Evet, tanıyoruz. Amr b. Külsûm'un annesi Leylâ." cevabını verirler. Bunun sebebini sorunca kendisine metindeki açıklama yapılmıştır. Olay hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsfahânî, *el-Egânî*, c.11, s.36.

[4] أَصْلَتَ السَّيْفَ, *kılıcı kınından çekmek;* مُصْلَتٌ, *kınından çekilen kılıç;* ضَرَبَهُ بِالسَّيْفِ صَلْتًا وصُلْتًا, *yalın kılıçla kişiye vurmak.*

[5] "Rezalete düçar olmayan ve pişmanlık yaşamayan ey insanlar, hoş geldiniz." Bazı farklılıklarla aktarılan hadis bk. Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî,* thk. Mustafa Dîb el-Boğâ, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr ve Dâru'l-Yemâme, 5. Bs., 1414/1993, c.5, s.2285, hadis no: 5822.

[6] Müellif demek istiyor ki pişman anlamındaki نادِم kelimesinin çoğulu نَادِمُون ya da نُدَّام şeklinde gelir. Ancak hadiste pişman anlamı kastedildiği hâlde 'şarap içen' anlamına gelen نَدْمَان kelimesinin çoğulu olan نَدَامَى ifadesine yer verilmiştir. Bunun sebebi ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.), نَدَامَى kelimesini, kendisine vezin yönüyle benzeyen خَزَايَا kelimesine uyarlayarak (ona tabi kılarak, itbâ ') kullanmış olmasıdır.

timal olunur. الْمُخَنَّق, *kerden*. التَّجْدِيل, *yere yıkmak*. شُطَب, شَطْبَة'nin cem'idir, *kılıcın demirindeki yollar*. رَوْنَق, ذِي رَوْنَق takdirindedir, *parlak* demektir.

Tercümesi: "Yemin ederim ki Amr b. Hind, validemi validesine hizmet etmek üzere davet ettiği zaman muvaffak olmamıştır. Zira İbn Külsûm kalktı, onu boğazından tuttu, yere yıktı ve kafasına abdâr, parlak bir kılıcın darbesini indirdi." [764]

Bu beyitler, vakıanın bir eser-i tesâdüf olmayıp musammam olduğu hakkındaki rivayeti teyit ediyor. Güya Amr b. Hind'in azamet ve gururu o dereceye varmıştı ki her kadının validesine hizmet etmekten ictinap etmeyeceği zehâbını hasıl etmiş ve bunu umuma göstermek için şan ve şeref itibarıyla yüksek bir mevkide bulunan Amr b. Külsûm'ün vâlidesini sûret-i mahsûsada davet etmişti; fakat aksi bir netice verdi.

Hizânetü'l-edeb sahibi Abdülkâdir Bağdâdî ise Amr b. Külsûm'ün bu kasideyi Hîre hükümdarı Amr b. Hind'in huzurunda inşad etmiş olduğunu Hatîb-i Tebrîzî'den rivayet ediyor. Bu rivayet sahih olursa kasidenin iki hadiseyi mutazammın olması ihtimalini veriyor.[7]

Hasılı Amr b. Külsûm, diğer ricâl-i muallakât gibi diyâr-ı metrûkenin enkazı karşısında durup ağlamakla değil neşe-i zaferden mülhem teâti-i akdâhın terennümâtıyla başlıyor, diyor ki;

أَلَا هُبِّي بِصَحْنِكَ فَاصْبَحِيْنَا وَلَا تُبْقِي خُمُورَ الأَنْدَرِيْنَا

الهَبّ, birinci babtan *uykudan fırlamak*. الصَّبْح, üçüncü babtan *sabah vaktinde bir şey yedirmek ve içirmek*. الأَنْدَرِينَا, Halep'ten bir gün mesafede kâin bir köydür; üzerindeki الْ zaittir. Alemiyye ve tenisten dolayı gayri munsarif olarak i'rabı caiz olduğu gibi cem'i müzekker-i sâlim gibi de i'rab olunabilir. Şair, sakiyeye hitaben diyor ki;

"Hemen yerinden fırla, bize bir câm-i sabûh ver; Enderîn şarabından bir şey bırakma!"

Badehu badeyi tavsif ediyor, diyor ki; [765]

مُشَعْشَعَةً، كَأَنَّ الحُصَّ فِيهَا، -إذا ما المَاءُ خَالطَهَا- سَخِينَا

مُشَعْشَعَةً, *su katılmış olan rakı*. الحُصّ, *zaferan yahut lale gibi kırmızı bir çiçek.*

Yani, "Su kat da öyle ver; zira su katılırsa zannolunur ki içinde Hus denilen çiçek kaynatılmıştır."[8] Bu da rengindeki şeffaflığa ve pembeliğe işarettir.

---

[7] Ayrıntılı bilgi için bk. Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb,* c.3, s.180-181.
[8] Hus: Alacehri denilen bitki türüdür.

Sonra badenin tesiratından bahsediyor, diyor ki;

تَجُـــوزُ بِـــذِي اللُّبَانَـــةِ عَـــنْ هَـــوَاهُ -إذَا مَـــــا ذَاقَهَـــــا-، حَـــــتَّى يَلِينَـــــا

الجَوْر, *imale etmek.* اللُّبانَة, *hacet.*

Demek istiyor ki; "Rakının bir hassası vardır, onu içen erbâb-ı mesâiyi işlerinden geri bırakır; damarları taḫdîr ve atalete mahkum eder."[9]

Ahlak üzerindeki tesirine gelince:

تَـــرَى اللَّحِـــزَ الشَّـــحِيحَ -إذا أُمِـــرَّتْ عَلَيْــــــهِ- لِمَــــــالِهِ فِيهَــــــا مُهِينَــــــا

اللَّحِز, *sengdil.* الشَّحِيح, *bahîl;* cem'i أشِحَّة ve أشِحَّاء.

Yani, "İnsan ne kadar mümsik ve ne kadar gedâ-çeşm olursa olsun onu içer içmez malına ihanet ettiğini görürsün."[10]

Sakiyeye tevcîh-i itâb ederek diyor ki; [766]

صَـــبَنْتِ الكَـــأْسَ عَنّـــا، أُمَّ عَمـــرٍو! وكانَ الكَـــــأْسُ مَجْرَاهـــــا اليَمِينَـــــا

وَمَـــــا شَرُّ الثّلاثَـــــةِ أُمَّ عَمـــــرٍو! بِصَـــــــاحِبِكِ الذي لا تَصْـــــــبَحِينَا

الصَّبْن, ikinci babtan *meneylemek.*

Yani, "Ey Ümmü Amr! Sıraya riayet etmedin, bizi geçtin! Hâlbuki kadehin devri sağdan başlıyordu. Eğer teşrifatı gözetiyorsan sabuhtan mahrum ettiğin arkadaşın bu üç zattan dun değil ki!"[11]

Amr b. Külsûm, şu kısa hamriyyeden sonra hayatın felsefesini hülasa ederek diyor ki;

وإنَّـــا سَـــوْفَ تُـــدْرِكُنَا المَنايَـــا مُقَـــــدَّرَةً لنَـــــا ومُقَـــــدَّرِينَا

Yani "Ölüm, bizim mukadderatımızdan olduğu gibi biz de ölümün mukadderatındanız."

Beytin ikinci mısraında sanat-ı iktifâ vardır, وَمُقَدَّرِينَ لَهَا takdirindedir.[12]

---

9 Erbâb-ı mesâi: İş-uğraş sahipleri. Taḫdîr: Uyuşturmak. Atalet: Tembellik.

10 Mümsik: Eli sıkı olan. Gedâ-çeşm: Aç gözlü.

11 Teşrifat: Usul ve geleneğe uygun bir şekilde davranmak. Burada 'kişinin sahip olduğu değerden ötürü öncelenmesi' anlamında kullanılmıştır. Dun: Aşağı. Kendisinin, diğer üç kişiden aşağı kalır yanı olmadığına dikkat çekmiştir.

12 İktifâ' (الإكْتِفاء): Aralarında ilinti ve uyum bulunan iki ibareden bir tanesinin, diğerinin anlamı karşılaması dolayısıyla sözden atılarak cümlede bırakılan kelimenin delaletiyle yetinmektir (iktifa etmek). Örneğin müellifin değindiği beyitte şair, "مُقَدَّرِينَ" ifadesiyle yetinmiştir. Hâlbuki cümlenin, "مُقَدَّرِينَ لَهَا" şeklinde bitmesi gerekirdi. Ancak bu kelimeden önce gelen "مُقَدَّرَةً لنَا" ifadesi "لَهَا" ibaresine ihtiyaç bırakmamıştır.

Badehu zaferin neşesi ve badenin tesiriyle sâha-i aşk ve garama intikal eden hayalinin seyrini takip ederek seferber hâlinde olan sevgilisiyle görüşüyor ve o dakikaya kadar tevali eden galibiyetleri mûciz bir eda ile beyan ediyor, diyor ki;

قِــفي قَبْــلَ التّفَــرّقِ يــا ظَعِينــا، نُخَــبّرْكِ اليَقــينَ وَتُخْبِرِينَــا [٧٦٧]

بِيَــوْمِ كَرِيهَــةٍ ضَرْبًــا وَطَعْنًــا، أَقَــرَّ بِــهِ مَوالِيــكِ العُيُونَــا

Yani, "Ey seferber olan hanım! Dur, müfârakattan evvel bazı hakâikten yekdiğerimizi haberdar edelim. Ammizadelerin meydân-ı vegâda gözleri aydınlatacak darbeler indirdiler."

ظَعِينَا, münada murahhamdır; يا ظَعِينَة takdirindedir. يَوم كَرِيهَة, *muharebe günü*. ضَرْب, *kılıç*; طَعْن, mızrak için kullanılır.[13] مَوالِي, مَوْلا'nın cem'idir; burada *ammizade* demektir.

Şurası şâyân-ı dikkattir ki neşe-i zafer ve hatta badenin verdiği sermestî, şairin itidalini ihlal etmiyor, diyor ki;[14]

وإنّ غَــدًا وإنَّ اليَــوْمَ رَهْــنٌ وبَعْــدَ غَــدٍ بِمــا لا تَعْلَمِينَــا

Yani, "Bugün, yarın ve öbür günün hadisatı meçhuldür."

Bu ise, tasvîr-i hakîkatten başka bir mesleği olmayan şu'arâ-yı Câhiliyyeye has bir meziyettir. Neşe-i garâmın tesiriyle gazele intikal ediyor, diyor ki;

قِــفي نَسْــأَلْكِ: هَــلْ أَحْــدَثْتِ صَرْمًــا؟ لِوَشْــكِ البَــيْنِ أَمْ خُنْــتِ الأمِينَــا؟[15]

Tercümesi: "Dur, sana soralım: Müfârakatin takarrübü hasebiyle alakayı kesmek veyahut sadık dostuna hıyanet etmek niyetinde misin?" [768]

أَفي لَيْــلَى يُعــاتِبُني أَبُوهــا، وَإِخْوَتُهَــا؟ وهُــمْ لي ظَالِمُونَــا

تُرِيــكَ، إذا دَخَلْــتَ على خَــلاَءٍ، وَقَــدْ أَمِنَــتْ عُيُــونَ الكاشِــحينَا[16]

---

[13] Bu durumda ضَرْب 'kılıçla vurmak'; طَعْن ise 'mızrağı batırmak' anlamında olur.

[14] Neşe-i zafer: Zafer sevinci ve sarhoşluğu. Sermestî: Sarhoşluk.

[15] الصّرْم, ikinci babtan, *bir şeyi kökünden koparmak*. وَشْك, *kurb*. البَيْن, *müfârakat*. [Mehmed Fehmi]

[16] الخَلَاء, -بَلَاء vezninde- *bir kimseyle yalnız kalmak*. الكَاشِح, *düşman ve rakip* manasınadır.

كَأَنَّهُ ضَمَرَ العَدَاوَةَ في كَشْحِهِ.

[Mehmed Fehmi]
Âdeta düşmanlığı böğründe saklamış gibi. *Düşmanca davranmak* anlamında kullanılır.

ذِراعَيْ عَيْطَـــلٍ أَدْمَــــاءَ بِكْــــرٍ، تَرَبَّعَــــتِ الأَجَــــارِعَ والمُتُونَـــــا[17]

وَثَـــدْيًا مِثْـــلَ حُـــقِّ العـــاجِ رَخْصًـــا حَصَـــانًا عَـــنْ أَكُـــفّ اللامِسِـــينَا

وَنَحْـــرًا مِثْـــلَ ضَـــوْءِ البَـــدْرِ وَافَى بِإِتْمَـــــــامٍ أُنَاسًـــــــا مُـــــــدْجِنِينَا

وسَــــارِيَتَيْ بَلَـــنْطٍ أَوْ رُخـــامٍ، يَـــرِنُّ خَشَـــاشُ حَلْيِهِمـــا رَنِينَـــا

تَـــذَكّرْتُ الصِّـــبا، واشْـــتَقْتُ لَمّـــا رَأَيـــتُ حُمُولَهَـــا أُصُـــلاً حُـــدِينَا [٧٦٩]

حُقّ, -ḥâ'nın zammıyla- *kutu;* cem'i أَحْقاق ve حِقاق, -ḥâ'nın kesriyle-. الْعاج, *fîlkemiği*. الرَّخْص, *yumuşak*. حَصان, *masun*. النَّحْر, *göğsün yüksek tarafına* ıtlak olunur; müzekkerdir; cem'i نُحُور. الإِدْجان, -hemze'nin kesriyle- *bulutun gölgesinde yürümek*. سَارِية, *sütun, üstüvane*. Burada baldırdan kinayedir ki *mermerden yontulmuş gibidir,* demek istiyor. بَلَنْط, -bâ'nın ve lâ'mın fethiyle- *fîlkemiği*. رُخام, -râ'nın zammıyla- *beyaz mermer*. الرَّنِين, ikinci babtan *ses çıkarmak*. الخَشَاش, -ḫâ'nın fethiyle- *ses*. الحَلْي, -ḥâ'nın fethi ve lâm'ın sükûnuyla- *zîb ve zinete* denilir ki altın ve gümüş gibi madeniyâta ve elmas ve yakut gibi taşlara şamildir. أُصُل, -hemze'nin ve ṣâd'ın zammıyla- أَصِيل'in cem'idir, *akşam vakti*. الحَدْو ve الحِداء, -كِتاب vezninde- *deveyi sürmek*.

Tercümesi: "Leylâ'ya aşk ve garamımdan dolayı mı babasıyla kardeşleri beni muaheze ediyorlar? Bu zulümden başka bir şey değildir… Bu muahezede nasıl haklı olabilirler ki?!

Tenha bir yerde ve rakiplerinden emin olduğu bir zamanda Leylâ'yı görürsen sana boynu uzun, rengi beyaz ve bahar mevsiminde derelerde, tepelerde otlayan genç bir devenin dolgun iki kolunu irâe eder.[18]

Fildişinden mamul kutu gibi yumuşak, beyaz ve temastan masun memeler; bulutlu gecede yola çıkan bir kafile önünde ansızın tulu eden bedir hâlindeki mehtabın eşi'asına benzer bir kerden; filkemiğinden veyahut beyaz mermerden dökülmüş iki baldır gösterir ki, onlara takılan zinet altınlarının hışırtısı da ayrıca dilrubâdır.

---

[17] عَيْطَل, *boynu uzun deve*. أَدْمَاء, *beyaz deve ve ceylan*. التَّرَبُّع, *mevsîm-i rabî'de çayır otlamak*. الأَجَارِع, müfredi أَجْرَع, *düz yer*. المُتُون, مَتْن'in cem'idir, *yüksek yer*. [Mehmed Fehmi]

[18] İrâe etmek: Göstermek.

Akşamüstü eskâl ve ahmâlinin yola çıkarıldığını görünce gençliğe ait bütün hatıratım pîşgâh-ı tahassürümde dikili verdi.”[19]

Şair, bu beyitlerde tasvir eylediği levhalara âdeta ruh nefhetmiştir.[20] [770] En mahir bir ressamın fırçası ancak bu derecede vazıh bir resim vücuda getirebilir. Bu sanat-ı tasvîr şu‘arâ-yı Câhiliyye’ye mahsustur.

Şair, aşk ve garamını tasvir ettikten sonra hamasete intikal ediyor; Hîre hükümdarı Amr b. Hind’e hitaben diyor ki;

أَبـــا هِنـــدٍ! فَـــلا تَعْجَـــلْ عَلَيْنَـــا، وَأَنْظِرْنـــــا نُخَـــــبِّرْكَ اليَقينَـــــا

بِأَنّـــا نُـــورِدُ الرّايـــاتِ بِيضًـــا، ونُصْـــدِرُهنّ حُمْـــرًا قَـــد رَوِينَـــا

وَأَيّـــامٍ لَنَـــا غُـــرٍّ طِـــوالٍ، عَصَـــيْنَا المَلْـــكَ فيهـــا أَنْ نَـــدينَا

الإِنْظار, *imhâl.* الدِّين, -dâl’ın kesriyle- دانَ-يَدينُ'den *baş eğmek.* طِوال, طَويل’in cem‘i, *uzun* manasınadır; ya *şiddet ve dehşetten düşman nazarında uzun görülür* yahut *uzun ve parlak tarihimizden malumat verelim,* demektir.

Tercümesi: “Ebâ Hind! Acele etme, sana hakikati anlatmak için bize mühlet ver! Göreceksin ki biz, bayrağımızı meydân-ı vegâya beyaz olarak getirir ve kıpkırmızı çıkarırız! Mühlet ver ki baş eğmemek için padişaha ettiğimiz isyanların parlak ve uzun günlerinden sana malumat verelim!”

وَسَـــيِّدِ مَعْشَـــرٍ قَـــدْ تَوَّجُـــوهُ بِتَـــاجِ المُلْـــكِ يَحْـــمِي المُحْجَرِينَـــا [٧٧١]

تَرَكْنـــا الخَيْـــلَ عاكِفَـــةً عَليْـــهِ، مُقَـــلَّدَةً أَعِنّتَهـــا صُـــفُونَا

وَأَنْزَلْنـــا البُيُـــوتَ بِـــذِي طُلُـــوحٍ، إلى الشّـــاماتِ نَـــنْفي المُوعِـــدينَا

المُحْجَرين, sîga-i mef’ûl ile *hukûk-u medeniyyeden sakıt olanlar; müttehemîn-i siyâsiyye ve mülteciler* demektir ki مَنَعَ manasına gelen حَجَرَ’den müştaktır. العُكُوف, *durmak ve ikamet etmek* manasınadır.[21] Bu beyitte padişahın, atlılar tarafından abluka edildiğini tasvir ediyor ki gayet beliğ bir tasvirdir. البيوت’ten murat, *ordunun karargâhıdır.* ذي طُلُوح, Kûfe civarında bir mevkidir. الشَّامات, bilâd-ı Şâmiyye’ye denildiği gibi müstakil bir yerin de ismidir. نَنفي المُوعِدينَا, tabirinden idâre-i örfiyye ilan edildiği anlaşılıyor.

---

[19] Eskâl ve ahmâl: Ağırlıklar, yükler. Pîşgâh-ı tahassürüm: Aslında pîşgâh, ‘bir şeyin önünde olmak’ anlamındadır. Burada ‘özlemimde, hasretimde’ şeklinde yorumlanabilir.

[20] Ruh nefhetmek: Ruf üflemek, vermek.

[21] Müttehemîn-i siyâsiyye: Siyasi suçlular.

Tercümesi: "Siyasi müttehemleri himaye eden bir taçdârı, süvarilerimizle nasıl muhasara ettiğimizi, ordumuzun karargâhını Zîtulûh denilen mevkie kadar nasıl götürdüğümüzü, bizi tev'îd ve tehdit edenleri Şâmât'a kadar nasıl teb'îd eylediğimizi beyan edelim."[22]

Muharebenin kanlı safhalarını tasvir ederken diyor ki;

مَـــــتَى نَنقُـــــلْ إلى قَـــــوْمٍ رَحَانَـــــا، يَكُونُـــــوا في اللِّقَـــــاءِ لَهَـــــا طَحِينَـــــا

يَكُـــــونُ ثِفالُهَـــــا شَرْقِيَّ نَجْـــــدٍ، ولُهْوَتُهَـــــا قُضَـــــاعَةَ أَجْمَعِينَـــــا [٧٧٢]

رَحَى, *değirmen;* muharebeden kinayedir. ثِفال, -s̱â'nın kesriyle- *değirmen altına bırakılan bez veya deri parçası.* لُهْوَة, -lâm'ın zammıyla- *değirmen ağzına atılan zahire.*

Tercümesi: "Bir âsiyâb bieman olan cebhe-i harbi hangi kabileye nakledersen, onlar hemen un zerrâtına dönerler. Necid kıtasının bütün şark ciheti değirmenimizin altında bir deri parçası; Kudâa'nın tekmil kabâili, bu değirmenin ağzına atılan zahire mesabesindeydi."[23]

Badehu düşman ordusuna hitaben diyor ki;

نَـــــزَلْتُمْ مَـــــنْزِلَ الأضْـــــيافِ مِنَّـــــا، فَأَعْجَلْنَـــــا القِـــــرَى أَنْ تَشْـــــتِمُونَا

قَرَيْنَـــــاكُمْ، فَعَجَّلْنَـــــا قِـــــراكُمْ، -قُبَيْـــــلَ الصُّـــــبحِ- مِـــــرْداةً طَحُونَـــــا

القِرَى, -ḳâf'ın kesriyle- *mihmân-nevâzlık.* مِرْداة, -mîm'in kesriyle- *taşları kırmaya mahsus büyük bir taştır ki bugünkü günde şöze ameliyatında istimal olunan silindire benzer bir alet.*

Tercümesi: Misafir gibi mevkiimize nazil oldunuz; biz de seb ve şetminize meydan vermeyerek layık olduğunuz muâmele-i mihmân-nevâziyi ifada istical ettik. O kadar istical ettik ki şafak söker sökmez değirmen taşıyla sizi karşıladık.

Ordu hakkında istimal ettikleri siyasete nakl-ı kelâm ederek diyor ki; [773]

نَعُـــــمُّ أُناسَـــــنا ونَعِـــــفُّ عَـــــنْهُمْ ونَحْمِـــــلُ عَـــــنْهُمُ مـــــا حَمَّلُونَـــــا

العَمَّ, *teşmil ve tamim etmek.* أُناس'den murat, *ordunun efradıdır;* نَعُمُّ أُناسَنا بِاللُّطْفِ takdirindedir.[24]

---

[22] Tev'îd etmek: Tehdit etmek. Teb'îd etmek: Uzaklaştırmak, sürmek.

[23] Bu beyitler, Cahiliye dönemi kabile asabiyetini en iyi tasvir eden beyitlerdendir. Üzerinde kelime kelime düşünmekte; şairin teşbihlerini inceden inceye tetkik etmekte fayda vardır. Âsiyâb bieman: Amansız değirmen. Şiddetli savaştan kinayedir. Tekmil: Bütün, hepsi.

[24] İnsanlarımızı şefkatimizle kapsarız.

Bu beyitten anlaşıldığına nazaran ordu hakkında istimal ettikleri siyaset üç şeyden ibarettir: Umuma lütufkârane muamele, emvâl-i ganâimden istiğna, her teklifi is‘âf etmektir ki bu üç nikat, orduyu teshir ve hüsnüistimal etmek için kumandana lazım olan idarenin esaslarını ihtiva ediyor.

Düşmana karşı vaziyetlerine gelince; onu da atideki beyitlerle izah ediyor, diyor ki;

نُطاعِنُ ما تَراخَى النّاسُ عنّا، ونَضْرِبُ بالسُّيُوفِ، إذا غُشِينَا

بسُمْرٍ مِنْ قَنَا الخَطِّيّ لُدْنٍ، ذَوابِلَ، أو بِبِيضٍ يَعْتَلِينَا

نَشُقّ بِها رُؤوسَ القَوْمِ شَقّاً، ونَخْتَلِبُ الرِّقابَ فتَخْتَلِينَا

اَلتَّراخِي, *seyrekleşmek ve uzaklaşmak.* الغَشَى, *gelmek ve girmek.* القَنَا, müfredi قَناة *mızraklık.*[25] الخَطّ, Yemâme’de bir yer. لُدْن, -lâm’ın zammıyla- cem‘dir; müfredi -lâm’ın fethiyledir-, *yumuşak.* الذَّوابِل, müfredi ذابِل, *ince.* الاِخْتِلاب, *bir şeyi mihleb ile kesmek.* مِخْلَب, *orak.* الإِخْتلاَ, خَلَى *denilen taze otu kesmek ve* mutlaka *kat etmek* manasına da gelmiştir: [774]

يُقالُ: إذا اخْتُلِيَتْ في الحَرْبِ هامُ الأكابِرِ أيْ قُطِعَتْ رُؤُسُهُمْ.[26]

İkinci manada olursa sîga-i mechûl ile فَتُخْتَلَيْنَا demek lazımdır ki *boyunları taze ot gibi biçilir* demektir.

Tercümesi: “Düşman uzak bir mesafeden muharebeye girişirse mızraklarla; yakın gelirse kılıçlarla hem de Hattî denilen ince ve yumuşak mızraklar ve daima yükselen kılıçlarla kafalarını ikiye böler ve boyunlarını orakla taze ot biçer gibi keseriz.”

وإنَّ الضِّغْنَ بَعْدَ الضِّغْنِ يَبْدُو عَلَيْكَ وَيُخْرِجُ الدَّاءَ الدَّفِينَا

الضِّغْن, *kin ve adavet.*

Yani, “Adavet, udvânı tevlit eder ve maraz-ı dâhilîyi dışarıya fırlatır.”

وَرِثْنَا المَجْدَ، قَدْ عَلِمتْ مَعَدٌّ، نُطاعِنُ دُونَهُ حَتَّى يَبِينَا

نَجُذُّ رُؤوسَهُم، في غَيرِ بِرٍّ، فَما يَدْرُونَ ماذا يَتّقُونَا

الجَذّ, *bir şeyi tamamıyla kesmek,*

---

[25] Müellif kelimeyi sehven "مزارلق" şeklinde aktarmıştır.

[26] Savaşta liderlerin boyunları biçildiğinde, yani başları kesildiğinde.

يُقالُ: جَذَّهُ، إذا قَطَعَهُ مُسْتَأْصِلا.[27]

بِرّ, -bâ'nın kesri ve râ'nın teşdîdiyle- *merhamet.*

Tercümesi: "Mead kabâili bilir ki biz şan ve şerefin varisiyiz. Bu hakikat tezahür [775] edinceye kadar uğrunda harp ederiz. Kafalarını öyle birahimâne keseriz ki hangisinden tevakki edeceklerini bilmeyerek şaşırıp kalırlar."

Demek istiyor ki siyasette merhamet yoktur.

كَأَنَّ سُيُوفَنا فِينَا وَفِيهِمْ مَخَارِيقٌ بِأَيْدِي لاعِبِينَا

كَأَنَّ ثِيابَنا مِنّا وَمِنْهُم خُضِبْنَ بِأُرْجُوانٍ أَو طُلِينَا

مَخاريق, cem'dir; müfredi مِخْراق'tır ki *tahta kılıç.* الخَضْب, *kına ile boyamak.*

أرْجُوان, erguvandan muarrebtir, *kırmızı bir çiçek.*

Diyor ki; "Muharebe o kadar laubali bir şekil almıştı; yani ölüm o kadar istihkar olunuyordu ki tarafeynin kılıçları, sanki oyuncuların ellerindeki tahta parçalarıymış. Tarafeynin gömlekleri güya erguvan ile boyanmış, yahut talâlanmıştır."

إذا ما عَيَّ بالإِسْنافِ حَيٌّ مِنَ الهَوْلِ المُشَبَّهِ أَنْ يَكُونَا

نَصَبْنا مِثلَ رَهْوَةَ ذاتَ حَدٍّ مُحافَظَةً وَكُنّا السّابِقِينَا

بِشُبَّانٍ يَرَوْنَ القَتْلَ مَجْدًا وَشِيبٍ في الحُرُوبِ مُجَرَّبِينَا

العَيّ, dördüncü babtan *aciz kalmak.* الإِسْنَاف, *tahkim etmek ve muhataraya* [776] *atılmak.* عَيَّ بالإِسْنافِ cümlesi, bir meselede *izhâr-ı acz ve beyân-ı hayret edene* denir.

يُقالُ: أَسْنَفَ القَوْمُ أَمْرَهُمْ أَيْ أَحْكَمُوهُ.[28]

سِناف, -sîn'in kesriyle- *esasen devenin sînebendine* ıtlak olunur; cem'i سُنُف, -zammateyn iledir-. حَيّ, *kabileden bir batın.* نَصَبْنا, إذا'nın cevabıdır. رَهْوَة, -râ'nın fethi ve hâ'nın sükûnuyla- *zeminden mürtefi yer, tepecik.* Bir rivayete nazaran bir dağın ismidir. Asmaî diyor ki; رِهْوَة, Benî Cüşem ve Nasr'ın arazisinde kâindir. Bunların her ikisi Muâviye'nin oğullarıdır;

---

[27] جَذَّ, bir şeyi kökünden tamamıyla kesmek.

[28] أَسْنَفَ القَوْمُ أَمْرَهُمْ, *işlerini sağlama aldılar.*

Muâviye de İbn Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafa'dır. *(Mu'cemü'l-büldân).* مِثلَ رَهْوَةً terkibi, كَتيبَةً أَوْ قُوَّةً مِثْلَ رهْوَة takdirindedir.[29]

ذاتَ حَدٍّ، أيْ ذاتَ بأسٍ وشِدَّةٍ

demektir.[30]

Tercümesi: "Vukuu edna bir mülahazayla hissedilen bir felaketin def'i emrinde aczleri görülen bir kabileyi tehlikeden vikaye etmek için Rahve dağı sıkletinde bir kuvvet vücuda getirir ve bu uğurda fedâ-yı cânı büyük bir mefharet addeden kahraman gençlerimiz ve ceng-âzmûde ihtiyarlarımızla zaferi ihraz ederiz."[31]

Şair, bu iki unsura nahvet verdikten sonra bunların mesâi-i müşterekelerine istinaden bütün akvam ve kabâili tehdit ediyor, diyor ki;

أَلَا: لَا يَعْلَمُ الأَقْوَامُ أَنَّا تَضَعْضَعْنَا وَأَنَّا قَدْ وَنِينَا

أَلَا: لَا يَجْهَلَنْ أَحَدٌ عَلَيْنَا فَنَجْهَلَ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَا

التَّضَعْضُع, *sarsılmak, hâr ve hakir düşmek.* الوَنْيُ, ikinci babtan *fütur getirmek ve zayıf olmak.*[32] [777]

Tercümesi: "Sakın akvam ve kabâil, bizim sarsıldığımıza ve ye's ve fütur getirdiğimize zâhib olmasınlar. Sakın bize karşı kimse izhâr-ı cehâlet etmesin. Sonra biz de o cehaletin kat kat fevkinde bir hareket-i câhilaneye mecbur oluruz!"

Badehu Amr b. Hind'e mütehekkimâne hitap ederek diyor ki;[33]

بِأَيِّ مَشِيئَةٍ عَمَرَو بنَ هِنْدٍ تُطِيعُ بِنَا الوُشَاةَ وَتَزْدَرِينَا؟

تُهَدِّدُنَا وتُوعِدُنا، رُوَيدًا، مَتى كُنّا لِأُمِّكَ مَقْتَوِينَا؟

فَإِنَّ قَنَاتَنا يا عَمْرُو! أَعْيَتْ على الأعداءِ قَبْلَكَ أَنْ تَلِينَا

المَشِيئَة, *iradet.*

يُقالُ: شاءَ- يَشاءُ- مَشيئًا ومَشِيئَةً ومَشَاءَةً والاسْمُ شِيئَةٌ، كَ-شِيعَةٍ- وكلُّ شَيْءٍ بِشِيئَةِ الله.

-şîn'in kesriyle-. *[Lisânü'l-Arab]*

---

[29] Bir tepecik gibi olan tabur veya güç.

[30] Güç ve kuvvet sahibi.

[31] Ceng-âzmûde: Savaş tecrübesine sahip.

[32] Hâr: Değersiz, hakir.

[33] Mütehekkimâne: Alaycı bir şekilde. Burada 'karşı tarafı, yani muhatabı hafife alarak ve küçümseyerek konuşmak' anlamındadır.

عَمَرو بنَ هِنْدٍ, عَمَرو münadadır; بنَ, sıfatıdır. Mansub olması, muzaf farz olunmasındandır. Alem olan münadanın muzaf ve mevsuf olması birdir. الوُشاة, واشِي'nin cem'idir; واشِي, *gammaz, müzevvir* manasınadır; وَشَى–يَشِي'den müştaktır. Masdarı الوَشْي, *tezyin* demektir. Gammaza واشِي denilmesinin sebebi, sözü tellendirip pullandırdığından ileri gelmiştir. الاِزْدِراء, *istihfaf.* رُوَيْدًا, رُود'un musaggarıdır, *mehl* manasınadır.

الرَّوْدُ والرُّوْدُ، المُهْلَةُ في الشَّيْءِ وقالُوا: رُوَيْدًا أيْ مَهْلا.[34]

Sîbeveyhi [778] ise bu kelimeyi isim-fiil olarak kabul etmiştir. وقالُوا: رُوَيْدًا، أمْهِلْهُ manasınadır.[35] Onun için tesniye, cem ve müennes sigası yoktur. Beyitte أَمْهِلْنَا takdirindedir. المَقْتَوِين ve ref' hâlinde مَقْتَوُون, müfredi مَقْتَوِيّ, *hizmetkâr* ve bir rivayete nazaran *hükümdarânın hademe-i hassasına* ıtlak olunur.

يُقالُ: هُوَ يَقْتُو المُلُوكَ أيْ يَخْدِمُهُمْ.

Masdarı القَتْوُ ve المَقْتَى, -غَزَا- babındandır.

إنِّي امْـــرُؤٌ مِـــنْ بَـــنِي خُزَيْمَـــةَ لا　　　　أُحْسِـــــنُ قَتْـــوَ المُلُـــوكِ والخَبَبَـــا

ve

أرَى عَمْـــرَو بْـــنَ ضَـــمْرَةَ مَقْتَوِيًّـــا　　　　لَهُ فِي كُلِّ عامٍ بَكْـرَتـــان

beyitlerinde olduğu gibi.

الخَبَب, -fethateyn ile- *koşmak.* بَكْـرَة, *küçük yaşta dişi deve;* cem'i بِكار, -bâ'nın kesriyledir-. Birinci beytin manası: "Ben, Benî Huzeyme'denim; padişahlara hizmetkârlık etmek ve koşmak elimden gelmez!"

İkinci beytin **tercümesi**: "Ben, Amr b. Damra'yı hizmetçi gibi görüyorum. Ona her sene iki deve yavrusu tahsis olunmuştur."

القَناة, *mızrak;* cem'i قَنَوات ve قَنًا ve قُنِيٌّ. الإعْياء, *aciz kılmak.*

يُقَالُ: أعْيا الأمْرُ على فُلانٍ أيْ أعْجَزَهُ.[36] أنْ تَلِينَا، يُقال: لانَتْ قَناةُ بَنِي فُلانٍ أيْ ذَلُّوا.[37]

---

[34] الرَّوْدُ والرُّودُ, *bir şeyde acele etmemek;* رُوَيْدًا ise *'ağır ol/yavaş ol!'* manasındadır.

[35] رُويْدًا, *'mühlet ver ona, zaman tanı'* anlamındadır.

[36] Kişinin problemli bir işten çıkamaması, âciz kalması.

[37] لانَتْ قَنَاةُ بَنِي فُلانٍ (filan oğullarının mızrağı gevşedi). Söz konusu kişilerin boyun eğdiklerini ifade etmek için kullanılır.

Mızrağı yumuşadı, zelil oldu demektir. [779]

Tercümesi: "Ey Amr b. Hind! Ne gibi bir zihniyetle erbâb-ı siâyetin tesvilâtına kapıldın ve bizi istihfaf edip tev'îd ve tehdide kalkıştın?! Yavaş, acele etme! Biz ne zaman anana hizmetkârlık etmişiz?! Senden evvel bize ilân-ı husûmet edenlerin hangi birine baş eğmişiz?!"[38]

Mızrağın yumuşaması, baş eğmekten kinaye olduğu için kendi mızraklarının sertliğini tasvir ederken diyor ki;

إذا عَضَّ الثِّقافُ بها اشْمأَزَّتْ وَوَلَّتْهُ عَشَوْزَنَةً زَبُونَا

عَشَوْزَنَةً إذا غُمِزَتْ أَرَنَّتْ تَشُجُّ قَفَا المُثَقِّفِ وَالجَبِينَا

الثِّقاف, -كِتاب vezninde- مُثاقَفَة gibi *dövüşmek, vuruşmak.*

يُقالُ: ثاقَفَهُ إذا خاصَمَهُ وجالَدَهُ.

Bir de ism-i âlettir. Mızrakları doğrultacak alettir ki çubukçularda bulunur. Kelpeten, mengene ve cendereye de ıtlak olunabilir. *[Kâmûs].*

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*'da diyor ki;

الثِّقافُ: خَشَبَةٌ قَوِيَّةٌ قَدْرَ الذِّراعِ، في طَرَفِها خَرْقٌ يَتَّسِعُ لِلْقَوْسِ وتُدْخَلُ فيهِ على شُحُوبَتِها ويُغْمَزُ مِنْها حَيْثُ يُبْتَغَى أنْ يُغْمَزَ حَتَّى يَصِيرَ إلى ما يُرادُ مِنْها [٧٨٠] ولا يُفْعَلُ ذٰلِكَ بِالْقِسِيِّ ولا بِالرِّماحِ إلا مَدْهُونَةً مَمْلُولَةً أوْ مَضْهُوبَةً على النّارِ مُلَوَّحَةً.[39]

Cem'i, ثُقُف ve cem'i killet sigası أَثْقِفَة.

الاشْمِئْزاز, *nefret etmek.* العَشَوْزَن, *tündhû, muannit.*[40] عَشْزَنَ, -دَحْرَجَ- vezninde- *inat etmek.* عَشَوْزَنَة, وَلَّتْ fiilindeki ـتِ'dan hâldir.[41] الزَّبْن, ikinci babtan, *defetmek* manasınadır. زَبُون, -صَبُور- vezninde- *sütünü sağan adama daima tepme atan nâkaya* denir. الإِرْنان, *bağırıp çağırmak ve isğâ etmek.*

---

[38] Erbâb-ı siâyet: Dedikodu yapanlar, laf taşıyanlar. Tesvilât: Kandırmalar, yalan dolanlar. Tev'îd: Tehdit.

[39] الثِّقَاف, bir arşın kadar olan sert bir çubuktur (kıskaç). Ucunda yayın girebileceği kadar bir delik vardır. Yay, inceliğine rağmen içine sokulur ve istenilen aşamaya gelinceye değin kendisinden kırpılması gereken yerler kırpılır. Bu işlem, yay ve mızraklar yağlanmadan ve ateşte işlenip yavaş yavaş kızartılmadan yapılmaz.

[40] Tündhû: Sert huylu. Muannit: İnatçı, baş eğmez kimse.

[41] Yani beyitteki عَشَوْزَنَة kelimesi, وَلَّتْ fiilinin nasıl yapıldığını gösteren bir hâldir. Buna göre anlam, 'bütün inadıyla, huysuzluğuyla tepki verir' şeklinde olur.

أَرَنَّ الرَّجُلُ إذا صاحَ وأَرَنَّ إِلَيْهِ إذا أصْغَى.[42]

الشَّجّ, birinci ve ikinci bablardan, *baş yarmak*. المُثَقِّف, ثِقاف *denilen aletle mızrakları tadil ve tesviye eden çubukçu* demektir.

Tercümesi: "Mızrağımız o derecede serttir ki ağzına kelpeten girer girmez bütün huysuzluğuyla bir nefret gösterir ve onu iter ve bırakır gider! Evet, yumaşatılmak istenildiği zaman öyle huysuz olur ki bütün kuvvetiyle sesler koparır ve çubukçunun kafasını, yüzünü yara bere içinde bırakır!"

Boynu daha açık bir lisan ile izah ederek diyor ki;

مَـــتَى نَعْقِـــدْ قَرِينَتَنَـــا بِحَبْـــلٍ   تَجُـــذَّ الحَبْـــلَ أَوْ تَقِـــصِ القَرِينـــا

العَقْد, ikinci babtan *düğümlemek*. القَرِينَة, *başka bir devenin yanında* [781] *bağlanan nâka*. الجَذّ, birinci babtan *bir şeyi kökünden koparmak*. الجَدّ, ise yine birinci babtan *kesmek* manasınadır. الوَقْص, ikinci babtan *boyun kırmak*.

Yani, "Biz ne zaman devemizi başka bir devenin yanına bağlarız ya ipi koparır veyahut arkadaşının boynunu kırar."

فَهَـلْ حُـدِّثْتَ فِي جُشَـمِ بْـنِ بَكْـرٍ   بِـــنَقْصٍ فِي خُطـــوبِ الأَوّلينـــا؟

جُشَم, şairin cedd-i a'lâsı.[43] خُطُوب, خَطْب'ın cem'idir, *mu'dilât-ı umûr*. Bazı nüshalarda فِي جُشَم yerine عَنْ جُشَم ve نَقْص yerine نَقْض görülmüştür ki *nakz-i ahd* demektir.

Yani, "Geçen asırlarda baş gösteren mu'dilât-ı umûrda Cüşem'in bir kusuru hakkında sana bir şey rivayet olundu mu?!"

Baş eğmek zilletini kabul etmemek için birinci sebep, âbâ ve ecdadından kendisine müntakil şan ve şeref olduğunu anlatmak istediğinden âbâ ve ecdadını tadata başlıyor, diyor ki;

وَرِثْنـــا مَجْـــدَ عَلْقَمَـــةَ بْـــنِ سَـــيْفٍ   أَبـــاحَ لَنَـــا حُصُـــونَ المَجْـــدِ دِينَـــا

وَرِثْـــتُ مُهَلْهِـــلاً والخَـــيْرَ مِنْـــهُ   زُهَـــيْرًا: نِعْـــمَ ذُخْـــرُ الذَّاخِرِينَـــا

وعتَّابًـــا وكُلْثومًـــا جَمِيعًـــا   بهـــمْ نِلْنـــا تُـــرَاثَ الأَكْرَمِينَـــا [٧٨٢]

وذا الـــبُرَةِ الَّذِي حُـــدِّثْتَ عنـــهُ   بِـــهِ نُحْـــمَى ونَحْـــمِي المُحْجَرِينَـــا

---

[42] أَرَنّ, *kişinin bağırması;* أَرَنَّ إِلَيْهِ ise *kişinin kulak vermesi* demektir.

[43] Cedd-i a'lâ: Bir kabilenin ya da ailenin lideri, büyüğü. Burada 'büyük atamız, babamız' anlamındadır.

ومنَّـــــا قَبْلَـــــهُ السَّـــــاعي كُلَيْـــــبٌ　　　فـــــأيُّ المَجْـــــدِ إلاّ قَـــــدْ وَلِينَـــــا

عَلْقَمَة, Benî Tağlib'in eâzım-i ricâlindendir; Benî Tağlib kabâilini Irak ceziresinde yerleştiren odur. Alkame b. Seyf b. Şurahbîl b. Mâlik b. Sa'd b. Cüşem b. Bekir b. Hubeyb b. Ganem b. Cüşem b. Tağlib b. Vâil. إبَاحَة, burada *fetih ve teshir* manasınadır. دِين, *kahr ü galebe* manasınadır. Mühelhil'in (مُهَلْهِل) asıl ismi Adî, Küleyb'in kardeşidir. Şiiri ilk inceleştiren, kendisi olduğu için bu sıfatla tavsif edilmiştir. Mühelhil, şairin anadan ve Züheyr ise babadan ceddidir, yani kerîmü'l-ebeveyndir. نِعْم'nin mahsûs bi'l-medhi mahzuftur; takdiri نِعْمَ مَجْدُها. تُراث -tâ'nın zammıyla- *mirastır;* aslı وارث. البُرَة, esasen *devenin burnuna geçirilen halkadır.* Bunun kulağı etrafında halka şeklinde kıllar toplanmış olduğu için *Zelbure* şöhretiyle iştihar etmiştir. Zelbure'nin asıl ismi Ka'b b. Züheyr b. Teym'dir; Benî Tağlib'dendir. Ona *Büretü'l-Künfuz* dahi denilirdi.[44] المُحْجَرِين, sîga-i mef'ûl ile *hukûk-u medeniyyeden sakıt olup hâl-i firârda* bulunanlara denilir. Bunların kısm-ı a'zamını katiller teşkil eder. Bu da kan davasını gütmekten ileri gelir. Küleyb, demin ismi geçen Mühelhil'in biraderidir. İbrâz-ı mefâhir ve ihrâz-ı maâlîdeki mesaisinden dolayı *es-Sâ'î* lakabıyla telkîb olunmuştur. [783]

Tercümesi: "Biz, şan ve şerefin kalelerini kahren ve unvaten bize feth ve teshir eden Alkame b. Seyf'in varisiyiz. Ben, Mühelhil'in ve ondan daha büyük olan Züheyr'in varisiyim. Bunlar, saklanacak en kıymetli müddeharâttır. Biz, Attâb'ın ve Külsûm'ün de varisiyiz. Bunların hepsinden mîrâs-ı eâzıme nail olmuşuz. Menakıbını işittiğin Zelbure'nin da vâris-i mefâhiriyiz. Bu ise yalnız bizim değil; hukûk-u medeniyyeden sakıt olan her mültecinin himayegâhı idi. Ondan evvel ibzâl-i mesâide darbımesel hükmüne geçen Küleyb de bizdendir. Daha ihraz edemediğimiz hangi şeref kaldı?!"[45]

Ancak eslafın mefahirini tadat etmek bir ferde yahut bir cemiyete zatî bir şeref bahşedemeyeceğinden ve yalnız mazinin değil, hâlin de mezâyâsını göstermek icap edeceğinden meziyet-i hâzıradan bahsederek diyor ki;

---

[44] البُرَة (el-büre): Müellifin de belirttiği üzere devenin burnuna geçirilen halkadır. Zelbure'nin burnunu dolayan bir kıl sebebiyle ona büre denilmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Ebû Bekir b. Muhammed el-Enbârî, *Şerhü'l-kasâid es-seb'i't-tivâl el-Câhiliyyât,* thk. Abdüsselâm Hârûn, Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Bs., ts., s.407.

[45] Müddeharât: İleride ihtiyaç zamanında kullanılmak üzere biriktilen şeyler. Mîrâs-ı eâzım: Büyük kişilerden kalan miras. Vâris-i mefâhir: Gurur verici şeyleri miras alan. İbzâl-i mesâi: Çok çalışmak, birçok iş yapmak.

ونُوجَـــدُ نَحْـــنُ أَمْـــنَعَهُمْ ذِمـــارًا، وَأَوْفَـــــاهُمْ، إذا عَقَـــــدُوا يَمِينَـــــا

الذِّمار, *insan için muhafazası vacip olan şey, ırz ve namus gibi.*

Yani, "Biz ise hepsinden ziyade şan ve şerefimizi muhafaza ederiz ve yeminlerimize cümlesinden ziyade sadık ve vefakârız."

Şimdi muharebenin tafsilatına avdet ediyor, diyor ki;

وَكُنّـــا الأَيْمَنِـــينَ إذا الْتَقَيْنَـــا، وكانَ الأيسَـــرِينَ بَنُـــو أَبِينَـــا

فَصـــالُوا صَـــوْلَةً فـــيمَنْ يَلـــيهِمْ، [٧٨٤] وصُـــلْنا صَـــوْلَةً فِـــيمَنْ يَلينَـــا

فـــآبُوا بالنِّهـــابِ وبِالسّـــبَايَا، وأُبْنَـــا بـــالمُلُوكِ مُصَـــفَّدِينَا

بَنُو أَبِينَا'den murat ammizadelerdir. Bunun emsali eş'âr-ı Câhiliyye'de pek çoktur. النِّهاب, -nûn'un kesriyle- *ganâim;* müfredi نَهْب, -nûn'un fethiyledir-. السَّبايا'nin müfredi سَبِيّ, *esir* manasınadır; müzekker ve müennese ıtlak olunur. التَّصْفيد, *zincirlemek, pranga vurmak*. صَفَد, -fethateyn ile- *bukağı, köstek, pranga, kelepçe.*

Tercümesi: "Biz, sağ cenahı işgal ediyorduk; ammizadelerimiz ise sol cenahı idare ediyorlardı. Ammizadelerimiz karşılarındaki hatlara; biz de karşımızda bulunanlara hücum ettik. Onlar, esirler ve emvâl-i ganâim ile avdet ettiler; biz, ellerine kelepçe vurulan padişahlarla döndük."

Bu muvaffakiyeti lisân-ı mafharetle yâd ettikten sonra düşmanı ikaz ederek diyor ki;

إِلَيْكُـــمْ يـــا بَـــنِي بَكْـــرٍ إِلَيْكُـــم، أَلَمَّـــا تَعْرِفُـــوا مِنّـــا اليَقِينَـــا

أَلَمّـــا تَعْرِفُـــوا مِنّـــا ومِـــنْكُمْ كَتَائِـــبَ يَطَّعِـــنَّ وَيَرْتَمِينَـــا

أَلَمَّا, أَلَمْ manasınadır. إِلَيْكُم, ارْجِعُوا ve تَنَحَّوا yahut *durun ve kendinize gelin* demektir. [785]

Tercümesi: "Ey Benî Bekir! Önümüzden defolup gidiniz! Demek ki siz bizi iyi tanımıyorsunuz! Demek ki sizin ve bizim ketîbelerimizin nasıl harp ettiğinden haberdar değilsiniz!"

Badehu levâzim ve mühimmât-ı harbiyyeye nakl-ı kelâm ederek diyor ki;

عَلَينـــا البَـــيْضُ واليَلَـــبُ اليَمـــاني، وأَســـيافٌ يَقُمْـــنَ وَيَنْحَنِينَـــا

علَيْنـــــا كُلُّ ســـــابِغَةٍ دِلاصٍ، تَـــرَى فَـــوْقَ النِّطـــاقِ لَهَـــا غُضـــونَا

إذا وُضِعَتْ عَنِ الأبْطالِ يومًا رَأَيْتَ لَها جُلُودَ القَوْمِ جُونَا

كَأَنَّ غُضُونَهُنّ مُتُونُ غُدْرٍ، تُصَفِّقُها الرّياحُ إذا جَرَيْنَا

البَيْض, بَيْضة'nın cem'idir, *miğfer*. اليَلَب, يَلَبَة'nin cem'idir, *kalkan* ve alâ rivâyetin *deriden mamul bir nev'i zırhlara ve pûlâda* denir.[46] سابِغَة, *vâsi* manasınadır; mahzuf olan دِرْع'in vasfıdır. الدِّلاص, *yumuşak ve parlak* manasınadır; müfredi ve cem'i birdir. غُضُون, *deri üzerinde zırhın bıraktığı iz, şikenzırh*.[47] أبْطال, بَطَل'ın cem'idir, *kahraman*. جُون, -cîm'in zammıyla- cem'dir; müfredi جَوْن, -cîm'in fethiyledir- *zırh halkalarının tesiriyle deride hasıl olan siyahlık*. غُدْر, -ġayn'ın zammıyla- [786] غَدير'in cem'idir; غَدير, -ġayn'ın fethiyle- *göl*. التَّصْفِيق, *tahrik etmek ve ses çıkarmak*.

يُقالُ: صَفَّقَتِ الرِّيحُ الأشْجارَ إذا حَرَّكَتْها.[48]

Tercümesi: "Miğferler ile Yemen kalkanları ve yükselip inen kılıçları hamil olanlar biziz! Geniş, yumuşak ve parlak olan zırhların hamili de biziz. O zırhlar ki ağırlığından, beller üzerinde izlerini görürsün. O zırhlar ki kahramanlar üzerinden kaldırıldığı zaman yerlerini simsiyah görürsün. Zırhların deriler üzerinde tersim eylediği kabartılar, akan bir suyun sathında rüzgarın temasıyla halka halka hasıl olan hafif dalgaları andırır."

Şair kalkanlardan, kılıçlardan, zırhlardan bahsettikten sonra muharebelerde zaferi temin eden vesaitin en mühimmi bulunan atlardan da bahsederken diyor ki;

وَتَحمِلُنا غَداةَ الرَّوْعِ جُرْدٌ عُرِفْنَ لَنَا نَقائِذَ وافْتُلِينَا

وَرَدْنَ دَوارِعًا وَخَرَجْنَ شُعْثًا كَأَمْثَالِ الرّصائِعِ قَد بُلِينَا

ورِثْناهُنّ عَن آبَاءِ صِدْقٍ وَنُورِثُها -إذا مُتْنَا- بَنِينَا

الرَّوْع, -râ'nın fethiyle- *korku,* burada ise muharebeden kinayedir. غَداةَ الرَّوْعِ, *muharebenin sabahı*. جُرْد, -cîm'in zammıyla- cem'dir; müfredi جَرْداء, *kılları kısa ve yumuşak olan kısrak.* Bu vasıf, [787] asil atların sıfat-ı kâşife-

---

[46] Pûlâd: Çelik.
[47] Şiken-zırh: Zırh kıran.
[48] Rüzgarın ağacı sallaması.

sidir. نَقائِذ, نَقِيذَة'nin cem'idir, *düşmandan inkaz ve tahlis olunan.* الإِفْتِلاء, *sütten kesmek.*

Demek istiyor ki; "Bu kısraklar bizde doğmuş, büyümüş ve sütten kesilmiş; sonra düşmanın eline geçmiş ve harben kurtarılmıştır."

الدَّوارِع, دارِعَة'nın cem'idir, *zırhlı.* شُعْث, -şîn'in zammıyla- cem'dir; müfredi شَعْثَاء, masdarı شَعَث -fethateyn ile- dördüncü babtan, *bir şeyin perakende ve gayrimuntazam olmasına* denilir. Burada ise *saçları toz toprak içinde keçelenmiş* demektir. الرَّصائِع, رِصاعَة ve رَصِيعة'nın cem'idir; رَصِيعَة, birkaç manaya gelmiştir: *Gemdeki düğüme ve halkaya ve kılıcın hamâili ile kını arasındaki kayış örgülerine, bir de atın sırtındaki eğe kemiklerinin uçlarına* ıtlak olunur.[49] قَدْ بُلِينَا, *tecrübe olunmuşlar* demektir.

Tercümesi: "Muharebe gününde bizi taşıyan kısraklara gelince; onların kılları yumuşak ve kısadır; bize ait olduklarını herkes bilir. Zira bizde doğmuşlar, bizde büyümüşler ve sütten kesilmişler; düşmanın eline geçmiş ve kurtarılmışlardır. Meydan-ı vegâya zırhlı olarak girerler ve toz toprak içinde saçları keçelenmiş bir hâlde çıkarlar. Kılıcın kınına asılan kayış örgüleri gibi mücerreptirler. Bunlar sıdk ile mevsuf âbâ ve ecdadımızdan bize miras kalmıştır. Öldüğümüz zaman da onları evlatlarımıza miras bırakırız; yani düşmana mal olamaz."

Bu muharebede erkeklere teşrîk-i mesâi eden kadınları da medih ve senadan hissemend ederek diyor ki;[50] [788]

على آثارِنـــــا بِــــيضٌ حِسَـــــانٌ   نُحـــــاذِرُ أَنْ تُقَسَّـــــمَ أَو تَهُونَـــــا

أَخَـــــذْنَ على بُعُـــــولَتِهِنّ عَهْـــــدًا   إذا لاقَـــــوْا كَتائِـــــبَ مُعْلِمِينَـــــا

لَيَسْـــــتَلِبُنَّ أَفْرَاسًـــــا وَبَيْضًـــــا،   وَأَسْرَى في الحَدِيـــــدِ مُقَرَّنينَـــــا

إذا مـــــا رُحْـــــنَ يَمْشِـــــينَ الهُوَيْنَـــــا،   كَمـــــا اضْـــــطَرَبَتْ مُتُـــــونُ الشّـــــارِبينَا

يَقُـــــتْنَ جِيادَنـــــا، وَيَقُلْـــــنَ لَسْـــــتُمْ   بُعُولَتَنـــــا إذا لَـــــمْ تَمْنَعُونَـــــا

ظَعـــائنَ مِـــنْ بَـــني جُشَـــمِ بـــنِ بَكْـــرٍ   خَلَطْـــــنَ بِمِيْسَـــــمٍ حَسَـــــبًا ودِينَـــــا

إذا لَـــــمْ نَحْمِهِـــــنَّ، فَـــــلا بَقِينَـــــا   بِخَـــــيْرٍ بَعْـــــدَهُنّ، وَلا حَيِينَـــــا

الهُون, -hâ'nın zammıyla- ve الهَوان, -سَحاب vezninde- ve المَهانَة, -أَمَانَة vezninde- *hâr ve zelil olmak.*

---

49 Kaburganın en altındaki kemikler. [Mehmed Fehmi]

50 Teşrîk-i mesâi: Burada 'yardım etmek' anlamındadır.

يُقَالُ: هانَ الرَّجُلُ – يَهُونُ – هَوْنًا و مَهانَةً إذا ذَلّ.

[789] البُعُول ve البُعُولَة, بَعْل'in cem'idir, *zevç ve zevce* manasınadır.

يُقالُ لِلرَّجُلِ: هُوَ بَعْلُ المَرْأَةِ ولِلمَرْأَةِ: هِيَ بَعْلُ الرَّجُلِ وبَعْلَتُهُ، كَما يُقالُ هيَ زَوْجُهُ وزَوْجَتُهُ.[51]

المُعْلِم, *harp bayrağını açmış*. البَيْض, بيْضَة'nın cem'idir, *miğfer*. القَرَن, -fethateyn ile- *ip*. مُقَرَّن, *bağlı*. الهُوَيْنا, *vakar* manasınadır; هُونَى'nin tasgiridir. هُونَى, أهْوَن'nin müennesidir. أهْوَن, هَوْن'den, *rifk ve lîn ve metanet* manasınadır.

{وَمِنْ صِفَتِهِ صلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ كانَ يَمْشِي الهُوَيْنَا، أيْ السَّكِينَةُ والتَّوْءَدَةُ}.[52]

القَوْت -ḳâf'ın fethiyle- ve القِياتَة, -ḳâf'ın kesriyle- *lüzumu kadar yedirmek*.

جِياد, -cîm'in kesriyle- جَواد'in cem'idir; جَواد, -cîm'in fethiyle- *güzel ve cins at*. الظَّعائِن, ظَعِينَة'nin cem'idir; *mihaffede yani sefer hâlindeki kadına* denir. مِيسَم, -mîm'in kesriyle- *güzellik*.

Tercümesi: "Arkamızdan güzel ve sîmînten kadınlar bizi takip ediyordu. Düşman eline düşüp emvâl-i ganâim meyanında taksime uğramasınlar veyahut mağlubiyetimizle düçâr-ı hakâret olmasınlar diye onlara çırpınır dururduk. Onlar kocalarına yemin verdirmişler: Ne zaman harp bayrağını açmış bir ketîbeye rastgelirler; kısraklarını, zırhlarını yağma etsinler ve esirlerini zincirbend olarak getirsinler. Onlar neşe-i bâde ile sermest olanlar gibi hırâmân olarak yürürler. Meydan-ı vegâda iki vazife ifa ederler: Biri asil kısraklarımıza yem vermek; diğeri bizi teşci etmektir. 'Siz bizi, yani Cüşem b. Bekir'in asâlet-i ahlâk ile güzelliği cemeden seferber kadınlarını vikaye etmezseniz, bir daha bizim için layık birer zevç [790] olamazsınız!' derlerdi. Evet, biz onları himaye edemeyecek olursak ne sağ kalalım ne de yaşayalım!"[53]

Yine muharebe safahatından:

كَأَنّـــــا، -والسّـــــيُوفُ مُسَـــــلَّلاتٌ-، وَلَدْنـــــا النّـــــاسَ طُـــــرّاً أَجْمَعِينَـــــا

---

[51] Müellif, burada بعْل kelimesinin hem erkek (müzekker) hem de kadın (müennes) için kullanıldığına dair örnekler vermiştir.

[52] Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sıfatlarından bir tanesi de yavaş (teenni üzere) yürümesiydi. Yani sakin ve acele etmeden yürürdü.

[53] Sîmînten: Bembeyaz ten. Emvâl-i ganâim: Ganimetler. Düçâr-ı hakâret: Hakarete maruz kalmak. Ketîbe: Tabur, ordu. Neşe-i bâde: İçkinin vermiş olduğu sarhoşluk, kendinden geçme durumu. Sermest olmak: Sarhoş olmak. Meydan-ı vegâ: Savaş meydanı. Teşci etmek: Cesaretlendirmek.

يُدَهْدُونَ الرُّؤُسَ كَمَا تُدَهْدِي ‎ ‎ حَزَاوِرَةٌ بِأَبْطَحِهَا الكُرِينَا

دَهْدَى ve دَهْدَهَ, دَحْرَجَ manasınadır.[54] الحَزَاوِرَة, cem'dir; müfredi حَزَوَّرَ ve حَزْوَرَ; حَزَاوِر üzerine de cemlenir, *dinç ve tüvana genç* manasınadır. أَبْطَح, *vâsi ve düz yer;* cem'i أَباطِح, müennesi بَطْحَاء. Her ikisi بِطاح üzerine de cemlenir ki bu gayrikıyâsîdir. الكُرِين, كُرَة'nin cem'idir.

Tercümesi: "Kılıçlar teşhir olunurken güya biz bütün muharipleri doğurmuşuz." [Demek istiyor ki; cümlesi evlat hissiyle, evlat şefkatiyle fedakârane harp ediyorlardı.]

"Düz yerlerde gençler, topu nasıl yuvarlarlarsa askerlerimiz, kafaları öyle yuvarlarlardı."

Bu da futbol oyunundan kinayedir.

Şair, şimdi tadad-ı mefâhire başlıyor, diyor ki;

وقَدْ عَلِمَ القَبائِلُ مِنْ مَعَدٍّ ‎ ‎ -إذا قُبَبٌ بأَبْطَحِها بُنِينَا- [٧٩١]

بأَنَّا المُطْعِمُونَ إذا قَدَرْنا ‎ ‎ وأَنَّا المُهلِكُونَ إذا ابْتُلِينَا

وأَنَّا المانِعُونَ لِما أَرَدْنَا ‎ ‎ وأَنّا النَّازِلونَ بحَيْثُ شِئْنا

وأَنَّا العاصِمُونَ، إذا أُطِعْنا، ‎ ‎ وَأَنَّا العارِمُونَ، إذا عُصِينَا

وأَنّا النّازِلُونَ بِكُلّ ثَغْرٍ ‎ ‎ يَخَافُ النّازِلُونَ بِهِ المَنُونَا

وَنشْرَبُ، -إنْ وَرَدْنا الماءَ- صَفوًا، ‎ ‎ وَيَشْرَبُ غَيْرُنا كَدَرًا وطِينَا

مَلأْنا البَرَّ حَتّى ضاقَ عَنّا، ‎ ‎ ونَحْنُ البَحْرَ نَمْلَؤُهُ سَفِينَا

إذا بَلَغَ الرَّضِيعُ لَنا فِطامًا، ‎ ‎ تَخِرُّ لَهُ الجَبابِرُ ساجِدينَا

إذا ما المَلْكُ سامَ النَّاسَ خَسْفاً ‎ ‎ أَبَيْنَا أَنْ نُقِرَّ الذُّلَّ فينَا

العَرْم, -ayn'ın fethiyle- birinci babtan *kemiğin etini soymak ve bir adama küstahane* [792] *muamele etmek.* العارِم, *bedhû.*[55] ثَغْر, *serhat, dağda geçit, denizde boğaz.* مَنُون, -صَبُور vezninde- *ölüm.* كَدَر, -fethateyn ile- *bulanık;* birinci ve beşinci babtan gelmiştir. Bazı nüshalarda -dâl'ın kesriyle- كَدِر görülmüş-

---

[54] Yuvarlamak.

[55] Bedhû: Huyu kötü, huysuz kimse.

tür. السَّوْم, -sîn'in fethiyle- *teklif ve muamele etmek.* خَسْف, -ẖâ'nın fethi ve sîn'in sükunuyla- *zulüm*.

Tercümesi: "Mead kabâili iyi bilirler ki düz yerlerinde rekz-i hiyâm edildiği zaman hâlihazırda it'âm-ı taâm edenler biz, hengâm-ı harbde itlaf edenler de biziz! Biz istediğimiz şeyi def ve redde kadiriz! Arzu ettiğimiz yere ineriz! Bize arz-ı itâat edenleri vikaye eder; ilân-ı isyân edenlerin etlerini soyarız! Başkalar için mûcib-i tehlike olan serhat gibi yerlere bilamuharebe nazil oluruz! Başkalarımız suyu bulanık içerken biz saf ve berrak içeriz. Çölü nüfusumuzla o derecede doldurduk ki bizi istiap etmez oldu; denizi de istersek gemilerle doldurabiliriz."[56]

[Çölden murat, sakin oldukları kıta; denize ait olan fıkrada *'doldurabiliriz'* tabirini kullanması mübalağadan tehâşî etmesindendir. Bu tabir, atiye ait olduğu için insanın ikaz ve teşciine hizmet ve onların say ve gayretlerine itimat etmiş olduğuna delalet eder.]

"Çocuğumuz sütten kesilir kesilmez huzurunda cebbarlar secde ederler. Padişah, halka zulüm ile muamele edecek olursa zilletin içimizde bekasına kail olmayız!"

Hâkimiyet-i milliyeye ait olan bu düstur, birçok şu'arâ-yı Câhiliyye'nin eş'ârında tesadüf olunmuştur. Zira bu düstur, kable'l-İslâm Arapların kabul etmiş oldukları ahkâm-ı esâsiyyeden biridir. Buna dair 444-448 sahifelerinde izahat verilmiştir. [793] Kable'l-İslâm Arapların bu esasını Dîn-i İslâm dahi teyit etmiştir. {كُلُّكُمْ راعٍ وكُلُّكُمْ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ} hadîs-i şerifi, bu düstûr-u esâsîyi muhtevidir.[57]

Muharebe henüz hitam bulmamış olduğu için zafer-i nihâi hakkında kati bir mütalaa beyan edemiyor ve binaenaleyh neticeyi müphem gösteriyor, diyor ki;

فَإِنْ نَغْلِبْ، فغَلاَّبُونَ قِدْمًا، وَإِنْ نُغلَبْ، فَغَيْرُ مُغَلَّبِينَا

Yani, "Galip gelirsek bu galibiyet bizim için birinci sayılmaz; öteden beri biz galibiz! Mağlup olursak işte o ilk mağlubiyet sayılır."

İhtiyata bu derecede riayet etmek, şu'arâ-yı Câhiliyye'nin evsâf-ı mümeyyizesindendir. [794]

---

[56] Rekz-i hiyâm etmek: Çadır kurmak (çadırın direklerini toprağa dikmek). İt'âm-ı taâm: Yemek yedirmek. Hengâm-ı harb: Savaş sırasında. Mûcib-i tehlike: Tehlike gerektiren, tehlikeyi çağıran. Bilamuharebe: Savaşsız.

[57] "Hepiniz çobansınız, aynı şekilde hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz." Hadis için bk. Buhârî, *Sahîh,* c.5, s.1996, hadis no: 4904.

ANTERE B. ŞEDDÂD

Ricâl-i muallakâtın altıncısı Antere'dir. 600 yahut 615 sene-i mîlâdiyyesinde hicret-i seniyyeden 22 sene mukaddem vefat etmiştir. Antere, Necid ahalisinden ve Abs kabilesindendir. Nesebi Mudar'a müntehidir. *Anteretü'l-Felhâ* (عَنْتَرَةُ الفَلْحاء) diye yâd olunurdu. الفَلْحاء, أَفْلَح'in müennesidir. أَفْلَح, *alt dudağı yarık olan adama* denir. Araplar, *üst dudağı yarık olana* da أَعْلَم derler. Müennes olarak الْفَلْحَاء demelerinin sebebi ya mutâbakat-ı lafziyyeden veyahut mevsufu olan شَفَة'nin müennes olmasındandır. İkinci tevcihe nazaran terkîb-i izâfî şeklinde okunur: عَنْتَرَةُ الفَلْحاء.[1]

Antere (عَنْتَرَة), *büyük mavi sinek* demektir. Bu sıfatla tavsif olunması, muharebede ses koparmasından ileri gelmiştir. Anter'in bir başka manası *kahramandır*. Bir de Antere, masdar olarak *mızrakla vurmak* demektir: يُقالُ: عَنْتَرَهُ، إذا طَعَنَهُ بِالرُّمْحِ.

Antere'nin ismi ه ile mazbuttur. Muallakada:

يَـــدْعُون عَنْـــتَرَ! والرِّمـــاحُ كأَنّهـــا   أَشْـــطانُ بِـــئرٍ في لَبَـــانِ الأَدْهَـــمِ[2]

-Hâ'sız- olarak zikrolunması münada murahham olmasındandır.

Antere, Fâris-ü Cirve (فارِسُ جِرْوَة) şöhretiyle iştihâr etmişti. Cirve, kısrağının ismidir. Bir künyesi de Ebü'l-Me'âyiş'tir. [795]

Antere'nin validesi Zebîbe namında siyah bir halayıktı.[3] Zebîbe'nin Antere'nin pederi Şeddâd'dan evvelki zevcinden de siyah köle olarak evlatları vardı. Bir rivayete nazaran Şeddâd, Antere'nin ceddidir. Pederinin vefatından sonra onu himaye ettiğinden dolayı ona intisap etmiştir. Diğer bir riva-

---

[1] Müellif, فَلْحَاء kelimesinin عنْتَرَة ismi ile birlikte müennes kullanılmasının sebebine değinmiştir. Buna göre hem anlamı hem de müennes olan شَفَة'nin sıfatı olarak kabul edilmesi dolayısıyla kelime müennes kullanılmıştır. Bu şekilde عنْتَرَة الفَلْحَاء terkibi, 'yarık dudaklı Antere' anlamına gelir. Bir diğer sebep ise عَنْتَرَة kelimesinin lafız yönüyle müennes olmasıdır. Lafzen münasebet kurularak فَلْحَاء kelimesi de müennes getirilmiştir. Bu durumda terkip, muzâf-muzâfun ileyh şeklinde olur.

[2] Mızraklar, kuyuya sarkmış ipleri andırır şekilde yağız atımın göğsüne asıldığı sırada, 'Anter! Hadi gel!' diye sesleniyorlardı.

[3] Halayık: Kadın köle, cariye.

yete göre Şeddâd onun amcasıdır; aynı sebepten dolayı ona mensup olmuştur.

Câhilîler, siyah halayıktan olan evlatlarına köle nazarıyla bakarlar; fakat büyüdüklerinde meâsir-i necâbet gösterdikleri takdirde neseplerini tanırlar; yoksa köle gibi onları kullanırlardı. Antere de aynı vaziyetteydi. Tesadüfen zuhur eden bir hadise onu evlat makamına yükseltmiştir. Hadise iki suretle naklolunuyor. Birisi;

Güya bazı kabâil, Antere'nin mensup olduğu Abs kabilesinden emval ve mevâşî nehbederler.[4] Abs kabilesi, Antere dâhil olduğu hâlde onları takip etmişler. Muharebe kızışınca Şeddâd, Antere'ye *'Hücum et'* mealindeki "كِرَّ يا عَنْتَرَةُ" demiş. Antere, '*Köle muharebe bilmez; süt sağar, deve memelerini sarar.'* mealini mutazammın,

"العَبْدُ لا يُحْسِنُ الكَرَّ، إنَّما يُحْسِنُ الحِلابَ والصَّرَّ"

cevabını vermiştir.[5] Bunun üzerine pederi, "كِرَّ وأَنْتَ حُرٌّ!" yani, *'Hücum et, sen hürsün'* demiş. Antere, hücum etmiş ve muvaffak olmuş ve bu suretle nesebini pederine tanıtmıştır.

Diğeri;

Güya hücum, Abs kabilesi tarafından Tay kabilesine vaki olmuş. [796] Abs kabilesi, birçok mevâşî ve emval iğtinam etmişler. Kısmet esnasında köle olmasından dolayı Antere'ye dun bir hisse verilmiştir. Tay kabilesi kuvvetlenip tekrar avdet edince Antere ayrılır ve arkadaşlarına *'Hadi, hücum ediniz! İkiniz adeden müsavisiniz!'* mealinde "دُونَكُم القَوْمُ، فإنَّكُمْ عَدَدُهُمْ" demiş. Pederi ise onu teşci ve isbât-ı ehliyet ettiği takdirde nesebini tanıyacağını vadetmiş. Antere muvaffak olmuş ve binaenaleyh aile efradı meyanına girmiştir.

Zamân-ı Câhiliyye'de siyah köle olarak üç kişi menakıp ve mefahir itibarıyla şöhret-şiar olmuşlardı. Bunlara Ağribetü'l-Arab (أَغْرِبَةُ العَرَب) denilirdi. Yani *Arapların kargalarıdır.* Antere, bunlardan biriydi. Diğer ikisi Hufâf b. Nüdbe es-Sülemî [Nüdbe validesidir], bir de Süleyk b. Süleke'dir.

---

[4] Emval: Mallar. Mevâşî: Sürüler. Nehbetmek: Yağmalamak, çalmak.

[5] الحِلَاب, -كِتَاب vezninde- *süt sağmak.* يُقالُ: حَلَبَ الرَّاعِي حَلْبًا وحِلَابًا, birinci babtan. الصَّرّ, -ṣâd'ın fethi ve râ'nın teşdîdiyle- birinci babtan, *nâkanın memesini* صِرَار ile *sarmak,* صِرَار -ṣâd'ın kesriyle- *sargı.*

يُقالُ: صَرَّ النَّاقَةَ أيْ شَدَّ ضِرْعَها لِئَلّا يَرْضَعَها وَلَدُها.

[Mehmed Fehmi]
Yavrusunun emmemesi için devenin memelerinin bağlanması.

Antere'nin Nesebi: Antere b. Şeddâd b. Amr b. Muâviye b. Kurâd b. Mahzûm b. Rebîa b. Mâlik b. Katîa b. Abs b. Bagîd b. er-Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. Aylân b. Mudar.

Evsafı

Antere, Benî Abs'in hem şairi hem de meşhur atlısıydı. Cesur, savlet ve şiddet sahibi olmakla beraber nazik, haluk, halim, hoş sohbet, son derece semih, zulme baş eğmez, hak ve hakikate mugayir bir şeyi kabul etmez…

Antere'nin:

وَلَقَـدْ أَبِيـتُ عَلَى الطَّـوَى وأَظَلُّـهُ [٧٩٧] حَـــتَّى أنـــالَ بـــهِ كَـــريمَ المَطْعَـــمِ[6]

beyti huzûr-i Risâletpenâhî'de okunurken,

"ما وُصِفَ أَعْرابِيٌّ قَطُّ فَأَحْبَبْتُ أنْ أراهُ إلا عَنْتَرَة"

buyurmuşlar. Yani, 'Bana zikrolunan a'râbîlerden yalnız Antere'yi görmek isterdim.'[7]

Beytin maâlî: "Meşru bir taama nail oluncaya kadar gece de aç kalırım gündüz de."

el-Heysem b. Adî diyor ki; Antere'ye, "Arapların en kahramanı ve en şiddetlisi sensin!" demişler. "Hayır değilim!" demiş. "O hâlde ne ile iştihar ettin?" sualine,

"كُنْتُ أُقْدِمُ إذا رَأَيْتُ الإقْدامَ عَزْمًا، وأَحْجِمُ إذا رَأَيْتُ الإحْجامَ حَزْمًا، ولا أَدْخُلُ مَوْضِعًا إلا أَرَى لِي مِنْهُ مَخْرَجًا، وكُنتُ أَعْتَمِدُ الضَّعِيفَ الجَبانَ فأضْرِبْهُ الضَّرْبَةَ الهائِلَةَ يَطِيرُ مِنها قَلْبُ الشُّجاعِ، فَأُثَنِّي عَليهِ فأقْتُلُهُ."

cevabını vermiştir.

Yani, "İlerlemek mukteza-yı azimden ise ilerlerdim; gerilemek hazmin icabâtından ise geri kalırdım. Huruç hareketini temin etmedikçe hiçbir yere girmezdim. Korkak ve cebân adamı seçerdim. Ona kahramanları titretecek bir darbe indirir ve ikinci hücumda öldürürdüm." demektir.

Amr b. Şebbe diyor ki; "Hz. Ömer el-Fârûk, Hutay'e'ye sormuşlar: 'Zamân-ı Câhiliyye'deki muharebelerde ne yapardınız?' Hutay'e cevaben:

---

6 الطَّوَى, -ṭâ'nın fethiyle- *açlık*. يُقالُ: رَجُلٌ طَيَّانُ وَطاوِي البَطْنِ. الظَّلّ, -ẓâ'nın fethi ve lâm'ın teşdîdiyle- ve الظُّلُوم, -قَعُود vezninde- dördüncü babtan *gündüzün bir işe muvâzebet etmek*. الإحْجام, -hemze'nin kesriyle- *bir işten geri durmak*. [Mehmed Fehmi]

رَجُلٌ طَيَّانُ, aç kimse; طَاوِي البَطْنِ, karnı dürülmüş, yani aç kimse.

7 Bu hadis hakkında daha önce bilgi verilmişti. ; Elbânî'ye (öl. 1999) göre hadisin isnadı zayıf ve mu'daldır (birbiri ardınca iki ve daha fazla râvi düşmüştür). Ayrıntılı bilgi için bk. Nâsırüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs* c.14, s.27-28, hadis no: 6510.

‘Hazimkâr bin süvarimiz vardı; Kays b. Züheyr’in hazmine karşı muhalefet etmezdik. [798] Süvarimiz olan Antere’nin harekatına tabaiyet ederdik. Hücum ederse ederiz, durursa dururuz. Müsteşarımız olan Rebî‘ b. Ziyâd’ın mütalaasını reddetmezdik. Şairimiz Urve b. el-Verd’in şiirine imtisal ederdik’ demiş, -ki bunların tedbirleri, bin süvari kuvvetini temin etmişti- demektir.[8]

Antere’nin Vefatı

Antere’nin sebep ve sûret-i vefâtı hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf olunmuştur. İbn Habîb ve İbnü’l-Kelbî’nin rivayetlerine nazaran Antere pek ihtiyar olduğu hâlde Tay kabâilinden Benî Nebhân üzerine gârat edip bir kafilelerini takip etmişti. Bahr-ı recezden hamasi bir kaside irtical etmekteyken Vezer b. Câbir en-Nebhânî ona bir ok atmış ve yere yıkmış ve

"خُذْها وأَنَا ابْنُ سَلْمَى"

demiş.[9] Antere hanesine avdet edinceye kadar yaranın acısına tahammül etmiş ve muvasalatında şu:

وإِنَّ ابْـــنَ سَـــلْمَى عِنْـــدَهُ -فـــاعْلَمُوا- دَمِي   وهَيْهـــاتَ لا يُـــرْجَى ابْـــنُ سَـــلْمَى ولا دَمِي

إذا مـــــا تَمَشَّـــــى بَـــــيْنَ أجْبـــــالِ طَيْءٍ   مَـــــكانَ الثُّرَيَّـــــا لـــــيسَ بِالْمُتَهَضَّـــــمِ[10]

رَمـــانِي -ولَـــمْ يَـــدْهَشْ- بِـــأَزْرَقَ لَهْـــذَمِ   عَشِـــيَّةَ حَلُّـــوا بـــينَ نَعْـــفٍ ومَخْـــرِمِ[11] [٧٩٩]

beyitleri söylemiştir. Antere bu beyitlerde katili, katilin cesaretini, zaman ve mekân-ı katli, alet ve keyfiyet-i katli tasrih ediyor, diyor ki;

“Biliniz ki benim katilim İbn Selmâ’dır; fakat heyhat! Ne İbn Selmâ ne de kanım aranılmayacaktır. Onlar akşamüstü Na‘f ve Mahrim arasında inmişlerdi. Kendisi de Tay dağları arasında Süreyyâ mevkiinde yürüyordu. Ürkmeyerek ve çekinmeyerek keskin bir okla beni vurdu.”

---

8 Yani, aramızda işin ehli olan kişileri dinleyerek, verdikleri emirlere karşı çıkmayarak ve emirleri yerli yerinde vererek bin süvariden oluşan kuvvetin yapabileceği şeyi yapar; elde edebileceği başarıları ihraz ederdik, demektir.

9 “Al bakalım! Ben de Selmâ’nın oğluyum!” Müellif, Vezer (وزر) ismini harekelememiştir.

Kaynaklarda isim farklı şekillerde (Vizr-Vuzr-Vezer-Vezr) harekelenmiştir. Metindeki Vezer sigası ise, İbn Sa‘d’ın eserindeki isimden hareketle aktarılmıştır. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ,* thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990, c.1, s.243.

10 المُتَهَضَّم, sîga-i mef’ûl ile *hâr, muti ve mazlum* manasınadır. [Mehmed Fehmi]

11 أَزْرَق, *ok*. لَهْذَم, *keskin*. الثُّرَيَّا ve نَعْف ve مَخْرَم, birer mevkidir. [Mehmed Fehmi]

İbnü'l-Kelbî diyor ki; Antere'nin katili *el-Esedü'r-Rahîs* lakabıyla yâd olunurdu. el-Esedü'r-Rahîs, seng-i sâbit gibi yerinde duran arslana ıtlak olunur.[12]

Ebû Amr eş-Şeybânî'nin rivayetine nazaran Antere, mensup olduğu Abs kabilesiyle beraber Tay kabilesine hücum etmişti. Esnâ-yı muhârebede Abs kabilesi kaçmış, kendisi de attan düşmüştü. Pek ihtiyar olduğu için tekrar atına binememiş, yürüyerek bir ormana girmiş. O esnada Tay kabilesinin pişdarlarından biri onu görmüş; esir edemediğinden bir okla öldürmüştür.[13] Bundan başka rivayetlere de tesadüf olunmuştur.

Anter Kıssası

Ne devr-i Câhilî ne ahd-i İslâm ricalinden Antere kadar avam ve havas arasında ihrâz-ı şöhret etmiş bir kimse yoktur. Küçük-büyük, erkek-kadın, alim-cahil, fakir ve zengin herkes Antere'nin bir menkıbesini ezberlemiş ve hiç olmazsa ismini işitmiştir. Bu şöhret-i azîmenin sebebi meşhur kıssasıdır. Kıssa sadrü'l-İslâm'dan sonra tarihe müstenit bir vakıa olmak üzere tiyatro şeklinde tertip edilmiştir. Müellifi meçhul ise de ahiren Asmaî'ye [800] isnat olunmuştur. Ehâdis-i mevzûa Ka'bü'l-Ahbâr'a isnat olunduğu gibi vakâyi'i mevzûa-i edebiyyenin çoğunu da Asmaî'ye isnat etmekten bazı nâkiller çekinmemişlerdir.[14] Asmaî'nin ismi bu kitabın birçok yerinde zikredilmiş olduğu için bu kıssanın üçüncü asr-ı hicrîde tertip edilmiş olması muhtemeldir.

Kıssanın birçok aksamı hayalin mahsulüdür. Antere'ye ait olmayan vakâyi kendisine isnat olunmuştur; letâifin çoğu Hoca Nasreddin'e isnat olunduğu gibi. Onun için vakâyi'i mevzûa ve hakîkiyye birbirine karışmıştır. Tarih ve âsâr-ı edebiyye ile teyit olunmayan vakalar, bittabi doğru değildir.

Mezkûr kıssa parça parça telif olunarak dördüncü asr-ı hicrî evâhirinde mülük-ü Fâtimiyye'den Halife el-Azîz-billâh'ın zamanında cem ve telfîk olunmuştur. Sebeb-i cem'i hakkında da atideki fıkra rivayet olunuyor:

Güya Halifenin hanesinde bir hadise zuhur etmiş; hadise halk arasında güft ü gûyî mucip olmuş.[15] Efkârıumumiyeyi meşgul etmek için eş-Şeyh Yûsuf b. İsmâil namında bir zata böyle bir hikayenin tasviri teklif olunmuştur. Halifenin sarayına mensup olup vakâyi'i târîhiyyenin mütehassısı olan mumaileyh; Ebû Ubeyde'den, Necid b. Hişâm'dan, Cüheyne el-Ahbâr'dan, Asmaî'den ve sair meşâhîr-i rüvâttan birçok nevâdir ezberlemişti. Bu kıssayı cem ve telfîk ettikten sonra Asmaî'den mervi birçok vakâyi'i târîhiyye ilave-

[12] Seng-i sâbit: Sağlam, hareket ettirilemeyen taş.

[13] Pişdar: Öncü, önde giden.

[14] Ehâdis-i mevzûa: Uydurma hadisler. Vakâyi'i mevzûa-i edebiyye: Sonradan uydurulmuş edebî hikayeler, olaylar. Ka'bü'l-Ahbâr (öl. 32/652-53 [?]), İslam kültüründe Benî İsrâîl'e dair rivayetleriyle ön plana çıkan bir isimdir. Müellif, onun bu rivayetlerine dikkat çekmiştir.

[15] Güft ü gûyî: Dedikodu.

siyle kıssayı yetmiş iki cüz üzerine tertip etmiş ve her cüzün nihayetinde bahsi merak-âver bir yerde kesmiştir.[16] Anter kıssası filhakika halkı işgal etmişmiş... [801]

Antere'nin Hayât-ı Edebiyyesi

Antere hamasi bir şairdir. Şiiri lafzen fasih; manen vazıh ve metindir. Eş'ârında nazik ve rakik hisler mebzuldür. Ammizadesi olan Able bintü Mâlik b. Kurâd'a alaka etmesi ve bahusus Able ile izdivacına kızın pederi tarafından mümanaat olunması, aşk ve garamını tehyiç etmiş ve binaenaleyh inkişafât-ı edebiyyesine sebebiyet vermiştir.[17] Bir rivayete nazaran Antere birçok zahmet ve meşakkatten sonra Able ile izdivaç edebilmiştir.

Dîvân-ı Anter diye el-yevm muhtelif şekilde eyâdi-i tedâvülde bulunan mecmuada münderiç şiirlerin çoğu sonradan Antere'nin hayatını yazmış olan üdeba tarafından vaz' suretiyle inşad edilmiş ve mürurızaman ile Antere'nin eş'ârına karışmış olduğu için muallakasından maada namına muzaf şiirlere itimat caiz değildir.

Bu *Dîvân*'da öyle şiirlere tesadüf olunuyor ki gerek lafzen ve gerek manen edebiyyât-ı Câhiliyye'nin belagatiyle, his ve ruhuyla gayrikâbil-i telîftir.[18] Mesela:

العَبْـــدُ عَبْـــدُكُمُ وَالمَـــالُ مَـــالُكُمُ   فَهَـــلْ عَـــذَابُكَ عَـــنِّي اليَـــوْمَ مَصْـــرُوْفُ[19]

beyti ile bundan daha rekik olan:

ألا يـا غُـرابَ البَـيْنِ لَـوْ كُنْـتَ صـاحِبِي   قَطَعْنَـــا بِـــلادَ اللهِ بِـــالدَّوَرَانِ[20] [٨٠٢]

beytiyle başlayan kaside ve:

طَغَـــانِي بِالرِّيَـــا والمَكْـــرِ عَـــمِّي   وجـــــارَ عَلَيَّ في طَلَـــــبِ الصِّـــــدَاقِ

فَخُضْـــتُ بِمُهْجَـــتِي بحْـــرَ المَنايَـــا   وسِرْتُ إلى العِـــــراقِ بِـــــلا رِفـــــاقِ

وسُـــقْتُ النُّـــوقَ والرُّعْيـــانَ وحْـــدِي   وعُـــدْتُ أجِـــدُّ مِـــنْ نـــارِ اشْـــتِياقِي[21]

---

16 Merak-âver: Merak uyandırıcı.

17 Mümanaat olunması: Engellenmesi. İnkişafât-ı edebiyye: Edebî anlamda parlamak, açılmak.

18 Gayrikâbil-i telif: Burada 'uyumlu olmayan, aykırı' anlamındadır.

19 Zaten köle sizin köleniz; mal da sizin malınız! Bu durumda işkencene bugün son verecek misin?

20 Baksana ey ayrılık kargası! Dostum olsaydın, seninle birlikte dolaşa dolaşa Allah'ın beldelerini katedecektik.

21 Amcam, riya ve kurnazlığıyla bana haksızlık yaptı ve mehir istemekle bana zulmetti.
Mehir uğruna canımı hiçe sayarak ölüm deryasına daldım ve yoldaşım olmaksızın Irak'ın yolunu tuttum.
Develeri ve çobanları tek başıma güttüm; aşk ateşini içimde yeniden hissederek döndüm.

beyitlerini ihtiva eden maktua ve buna müşabih birçok manzumeler ve manzumeler arasına giren bazı beyitler, değil şu'arâ-yı Câhiliyye'nin metin olan üsluplarına; daha sonraki devirlerin, mesela Müvelledîn ve Muhdesîn'den olan mübtedi şairlere bile isnat edilemeyecek derecede rekiktir. Vâkıâ *Antere Dîvân'*ında beliğ beyitler de yok değildir; fakat onları ayırmak büyük bir basiret ve cesarete mütevakkıftır.

Antere'nin hayatı birkaç suretle tedvin edilmiştir. Böyle rekik zemindeki şiirlerle temsil edildiği gibi meşâhir-i üdebâdan bir cemiyet tarafından dahi tasvir edilmiştir. Hasılı Antere'ye isnad edilen şiirler üç kısma ayrılır: Bir kısmı kat'an Antere'nin şiiri değildir; bir kısmı da şüphelidir; üçüncü kısmı kendisinindir. Üçüncü kısım şiiri ise muallakasından ibarettir. Onun için muallakasının müntehabatıyla iktifa etmek mecburiyetindeyiz.

ANTERE'NİN MUALLAKASI

Antere'nin muallakası; garam ve nesîbi, fahr ve hamaseti, bazı vakâyi'i, güzel teşbih ve tasvirleri ihtiva ediyor. [803] *Cemhere'*de 106, Zevzenî şerhinde 74, Şinkîtî şerhinde 104, *Kitâb es-Sümût es-seb'a'*da muhtelif rivayetlerle mervi beyitler dâhil olduğu hâlde 87 beyit olarak zapt olunmuştur.

Muallakanın sebeb-i nazmı hakkında *Kitâb es-Sümût es-seb'a'*da[1] fıkra-i âtiyeye tesadüf olunmuştur:

Antere, babası tarafından azat olunduktan ve evlat diye tanındıktan sonra bir mecliste onu tahkir eden birisine,

"إنِّي لَأَحْضُرُ البَأْسَ وأُوفِي المَغْنَمَ، وأَعِفُّ عِنْدَ المَسْأَلَةِ، وأَجُودُ بِما مَلَكَتْ يَدِي، وأَفْصُلُ الخُطَّةَ الصَّمَّاءَ."[2]

cümleleriyle kendini müdafaa etmiştir. Antere ile müfâhareye girişen zatın mukabeleten, "أنا أشْعَرُ مِنْكَ" demesi üzerine[3] Antere hiddetlenerek "سَتَعْلَمُ ذَلِكَ" demiş[4] ve İbn Nezzâl'ın katlinden bahis olan kasidesini inşad etmiştir. Bu kaside Antere'nin ilk şiiriymiş.

Antere'nin muallakası bahr-ı kâmildendir.

Antere, muallakasına sair ricâl-i muallakât gibi nesîb ile yani münderis haneye karşı durup hasret çekmek ve müfârakattan şikayet etmekle başlıyorsa da matlaı ihtiva eden beyti ikiye ayırmıştır. İkinci mısrada hissiyât-ı garâmını döküyor; birincisinde ise yeni ve bedii bir mazmun sarf ediyor, diyor ki;

هَلْ غَادَرَ الشُّعراءُ مِنْ مُتَرَدَّمِ؟ أَمْ هَلْ عَرَفْتَ الدّارَ بَعْدَ تَوَهُّمِ؟ [٨٠٤]

المُغادَرَة, *terk etmek*. المُتَرَدَّم, sîga-i mef'ûl ile *gömlekte yamalı yere* denir. Yani *"Şairler, tamire muhtaç bir yer bıraktılar mı?"* demektir ki هَلْ, istifhâm-ı inkârî manasını mutazammındır, *terk etmediler* demektir.

Madem ki terk etmemişler ve hatıra gelen bütün mazmunlar evvelce söylenmiştir; o hâlde beyhude uğraşmadansa ruh ile alakası olan şu heyülanın mahiyetini tayin et… *"Acaba bunca tetkikten sonra hayal meyal görünen şu haneyi tanıyabildin mi?"* demektir.

---

[1] Bu kitap, bu unvan ile Lipsi'de 1850 sene-i mîlâdiyyesinde tab olunmuştur. [Mehmed Fehmi]
Lipsi'den kasıt Leipzig'tir.

[2] Gerçek şu ki ben, savaşta hazır olur ve ganimetin hakkını veririm. Bir şey istemeye gelince geride durur, yüz akımı korurum. Sahip olduklarımı cömertçe verir; zor işin üstesinden de gelirim!

[3] Ben, senden daha şairim!

[4] Bakalım, bunu göreceksin!

Muhammed b. Eyyûb'den naklen Ebû Ca'fer diyor ki; Ebû Abbas Horasânî'nin İbn Kâdim'den rivayetine nazaran bu beyti sırayla atideki üç beyit takip ediyormuş:[5]

أعْيـــاكِ رَسْـــمُ الدَّارِ لَـــمْ يَـــتَكَلَّمِ   حَـــتَّى تَكَـلَّـــمَ كَالْأَصَـــمِّ الأعْجَـــمِ

ولَقَـــدْ حَبَسْـــتُ بِهـــا طَـــويلًا نـــاقَتِي   أشْـــكُو إلى سُـــفْعٍ، رَواكِـــدَ جُـــثَّمِ

دارًا لآنِسَـــــةٍ، غَضِـــــيضٍ طَرْفُهـــــا   طَـــوْعِ العِنـــانِ لَذِيـــذَةِ المُتَبَسَّـــمِ

الإعْياء, *yormak ve aciz kılmak*. الأصَمّ, *sağır*. الأعْجَم, burada *dilsiz* demektir. السُّفْع, -sîn'in zammı ve fâ'nın sükûnuyla- burada أَثافِي denilen *ocak taşları* demektir. Esasen السُّفْعَة ve السَّفَعُ, *siyahlık* manasınadır. Ocak taşlarına o cihetten سُفْع denilmiştir. رَواكِد, *gayr-i müteharriktirler*. جُثَّم, جاثِم'in cem'idir; جُثُوم, -قُعُود vezninde- ve جَثْم, -رَسْم [805] vezninde- *kımıldamamak üzere yerleşip oturmak;* alâ kavlin *göğüs üzere çöküp oturmak*.

"يُقالُ: جَثَمَ الإنْسانُ والطَّائِرُ والنّعامُ –مِنَ الباب الثَّانِي والأوَّلِ- إذا لَزِمَ مكانَهُ فَلَمْ يَبْرَحْ، أوْ وَقَعَ على صَدْرِهِ أوْ تَلَبَّدَ بِالأرْضِ."[6]

آنِسَة, *pakize ve hoş eda olan dilber*.

يُقالُ: جارِية آنِسَة أيْ طَيِّبَةُ النَّفْسِ.

غَضِيض, *mahmur*. طَرْف, *göz*. طَوْع العِنان, *ram olan ata* denir.

يُقالُ: فَرَسٌ طَوْعُ العِنانِ.

Tercümesi: "Hanenin konuşmayan şu bakiye-i enkâzı teşhiste seni aciz bıraktı; konuşunca sağır ve dilsiz gibi konuştu. Ben o arsada devemi uzun müddet durdurdum ve yere yapışıp kalan o gayrimüteharrik ocak taşlarına şikayet-âmiz şeyler anlattım. O arsa mahmur güzeli, nazik edalı, tatlı tebessümlü, muti ve muvafık bir dilberin hanesiydi."

يَـــا دارَ عَبْلَـــةَ بـــالجِواءِ تَكَلَّـــمِي،   وَعِـــمِي صَـــباحًا -دارَ عَبْلَـــةَ- واسْـــلَمِي

فَوَقَفْـــتُ فِيهَـــا نَـــاقَتِي -وكَأَنَّهـــا   فَـــدَنٌ- لِأَقضِـــيَ حاجَـــةَ المُتَلَـــوِّمِ

---

5 Ebû Ca'fer'den kasıt dil ve edebiyat âlimi Nehhâs'tır (öl. 338/950).

6 جَثَمَ fiili -birinci ve ikinci babtan- *insan, kuş veya hayvanın bulunduğu yere yapışıp hiç kımıldamaması ya da sırtüstü düşmesi ve yere yapışıp kalması* anlamındadır.

حُيِّيـــتَ مِـــنْ طَلَـــلٍ تَقَـــادَمَ عَهْـــدُهُ أَقْـــوَى، وَأَقْفَـــرَ بَعْـــدَ أُمِّ الهَيْـــثَمِ

عَبْلَة, Antere'nin sevgilisidir. العَبالَة, -كَرَامَة vezninde- ve العُبُول, -قُعُود vezninde- ve العَبَل -fethateyn ile- dördüncü babtan *cesametli olmak,* [807] الضَّخامَة. الجِواء, Necid kıtasında Adene'nin aşağısında bir yer. عِمِي, انْعِمِي yerine kullanılır, وَعَمَ – يَعِمُ'dan müştaktır; masdarı وَعْم'dır, ikinci ve altıncı babtandır.

يُقالُ: وَعَمَ الدِّيارَ، قالَ لَها اَنْعِمِي ومِنْهُ قَوْلُهُمْ عِمْ صَباحًا ومسَاءً وظَلامًا.

الوَقْف, *ayakta durmak ve durdurmak* manasınadır. فدَن, *kâşane,* cem'i أفْدان. كَأَنَّها'daki zamir, muallakât şerhlerinde nâkaya irca edilmiştir ki Antere, o hali ve yüksek arsada duran devesini bir köşke teşbih etmiş oluyor. Yani 'O vâsi ovada, yüksek ve hâkim bir yerde kâin Able'nin arsadan ibaret olan hanesinde Antere'nin o cesim deve üzerindeki duruşu uzaktan bir köşk gibi görünürdü.' demektir. Zamirin دار kelimesine ircaı da kabildir; o takdirde Antere, demek istiyor ki Able'nin hanesi harap ve boş arsadan ibaret olduğu hâlde nazarımda bir kasr-ı dil-ârâ gibi görünüyordu. التَّلَوُّم, *intizar etmek.* حَاجَة, *meram, maksat.* Antere'nin burada maksadı Able'nin müfârakatından durup ağlamak ve hasret çekmektir. الإقْواء, *hali olmak.*

يُقالُ: أقْوَتِ الدَّارُ إذا خَلَتْ.

الإقْفار yine o manadadır.

يُقالُ: أقْفَرَ المَكانُ إذا خلا مِنَ المَاءِ والكَلإِ والنَّاسِ.[7]

Şairin aynı manada iki kelimeyi kullanması tekit içindir. Bir de ikincisi daha şümullüdür, *bomboş* demektir. أمُّ الهَيْثَم, Able'nin künyesidir.

Tercümesi: "Ey Able'nin Civâ'da kâin hanesi! Konuş, sabahın hayrolsun, daim ol! Nazarımda bir kasr-ı dil-ârâ görünen bu hali arsada ağlamak ve hasret çekmek için devemi durdurdum. Şimdi [807] ey Able'nin tehî ve ıssız kalan hanesinin sâlhorde bakiye-i enkâzı! Sana benden selam!"[8]

---

7 Gerek أقْوَى gerekse أقْفَرَ fiileri, *bir yerin su, ot ve insanlardan hali olması* anlamındadır.

8 Kasr-ı dil-ârâ: Sevgilinin evi, güzel ev. Tehî: boş, ıssız. Sâlhorde: Eskimiş, yıpranmış. Bakiye-i enkâz: Enkazın arda kalanı.

مـــــا راعَـــــني، إلاّ حَمُولَـــــةُ أهلِهـــــا   وَسْـــطَ الدِّيـــارِ تَسُـــفُّ حَـــبَّ الخِمْخِـــمِ

كَيـــفَ المَـــزارُ وقَـــدْ تَرَبَّـــعَ أهْلُهـــا   بعُنَيْزَتَـــــيْنِ، وأهْلُنـــــا بـــــالغَيْلَمِ؟

الرَّوْع, *bir şeyden ürküp korkmak.* حَمُولَة, *yük develerine ve merkeplerine ve sair hayvanlarına ıtlak olunur, yüklü olsun olmasın.* ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.[9] Müfredi, tesniyesi ve cem‘i birdir; *yüklere* de denilir.

يُقالُ: مَرَّتِ الإبِلُ وعلَيْها حُمُولَةً أيْ أحْمالٌ.[10]

السَّفّ, birinci babtan *ilacı dövüp yumuşatarak kullanmak ve devenin kuru ot yemesi.* حَبَّ الخِمْخِمِ yahut الخِمْخِمِ, *develerin yedikleri bir nevi tohumlu nebat.* التَّرَبُّع, *bahar mevsiminde çayır otlamak ve bağdaş oturmak.* عُنَيْزَتَين ve غَيْلَم, Necid kıtasında birbirinden uzak birer mevkidir.

Develerin *Habbü'l-Hamham* denilen otu yemesinden Antere'nin ürkmesi, göçmek zamanının yaklaşmasındandır; çünkü develer çayır bittikten sonra bu otu yerler. Ot bitince nakl-ı hâne etmek icap eder ki o zaman Able'yi görmek müteazzir olur.[11]

Tercümesi: "Ben yalnız bir şeyden korkarım: Able'nin mensup olduğu aileye ait develerin, haneler arasında Habbü'l-Hamham denilen otu yemesinden... İşte [808] bu kadar… Able'yi nasıl görebilirim ki?! Onlar bahar mevsimini Uneyzeteyn'de; biz ise Gaylem'de geçireceğiz."

تُمْسِـــي وتُصْـــبِحُ فَـــوقَ ظَهـــرِ حَشِـــيّةٍ   وَأَبيـــــتُ فَـــــوقَ سَراةِ أَدْهَـــــمَ مُلجَـــــمِ

وحَشِـــــيّتي سَرْجٌ على عَبْـــــلِ الشَّـــــوَى   نَهْـــــدٍ مَراكِلُـــــهُ، نَبِيـــــلِ المَحْـــــزِمِ

السَّراة, *her şeyin yukarısına* denir; burada *arka* manasınadır. أَدْهَم, *yağız at.* الحَشِيَّة, *şilte,* cem‘i حَشايا. عَبْل, *semiz.* الشَّوَى, *ellere, ayaklara ve etrafı bedene* denir. النَّهْد, *yakışıklı, endamlı at ve yüksek şeye* denir. المَراكِل, müfredi مَرْكَل, *atlının ayağıyla kısrağa vurduğu yer.* نَبِيل, *güzel ve dolgun.* المَحْزِم, *kuşak bağlanacak yer.*

---

9 "Hayvanlardan yük taşıyanları ve tüyünden sergi yapılanları da (yaratan O'dur)..." (En'âm, 6/142).

10 Develer, üzerinde yükler varken geçip gitti.

11 Nakl-ı hâne: Evin taşınması, göç etmek. Müteazzir olmak: İmkânsız olmak.

Tercümesi: "Able, şilte üstünde sabahlar akşamlar; ben, ağzına gem vurulmuş yağız atın sırtında akşamlarım. Benim şiltem; eli, ayağı ve her tarafı dolgun; beli güzel, endamlı ve yüksek atın üzerindeki eğer takımından ibarettir."

إنْ تُغْدِفِي دُونِي القِنَاعَ فإنَّنِي ... طَبٌّ بِأَخْذِ الفَارِسِ المُسْتَلْئِمِ

الإغْداف, *peçeyi yüze doğru sarkıtıp salıvermek.* القِناع, *peçe.* طَبّ, *hazık ve mahir.* الاسْتِلْآم, لَأْمَة *denilen zırhı giymek.* لَأْمَة'nin [809] cem'i لَأْم ve لُؤَم. Bundan anlaşılıyor ki tesettüre zamân-ı Câhiliyye'de de riayet olunurdu.

Diyor ki; "Bana karşı peçeyi salıvermek abestir; çünkü ben, zırh giyen atlıları yakalamakta maharet ve ihtisas sahibiyim!"

Antere, bu beyitte Able'yi atlıya ve peçesini de zırha teşbih ediyor. Hakikaten peçe kadın için zırh mesabesindedir. Zira kendini onunla müdafaa eder.

Ahlâk-ı Arab'ın devr-i ısmet ve bekareti olan asr-ı Câhilî'de şehamet, ulüvv-u himmet, izzinefis, hubb-u mekârim ve maâlîye dair birer numune olan atideki beyitler, muallakanın en iyi beyitleridir. Antere ilk önce zulme baş eğmemek hususundaki metânet-i ahlâkiyyesinden bahsediyor, diyor ki;

أَثْنِي عَلَيّ بِمَا عَلِمْتِ، فإنّني ... سَهْلٌ مُخَالَقَتِي، إذا لَمْ أُظْلَمِ

فإذا ظُلِمْتُ فإنَّ ظُلْمِيَ باسِلٌ ... مُرٌّ مَذَاقَتُهُ كَطَعْمِ العَلْقَمِ[12]

وَلَقَدْ أَبِيتُ على الطّوَى وأَظَلُّهُ ... حَتّى أَنَالَ بِهِ كَرِيمَ المَطْعَمِ

المُخَالَقَة, *muaşeret.* باسِل, *şiddetli.* العَلْقَم, *Ebû Cehil karpuzu.* الطَّوَى, *açlık.*

Tercümesi: "Beni nasıl bilirsen öyle tavsif et! Hukukuma tecavüz edilmedikçe benim muaşeretim kolaydır; fakat bana tecavüz edilirse maazallah mukabele esnasındaki [810] zulmüm şiddetlidir, zehir gibi acıdır. Zulme niçin baş eğeyim?! Ben, meşru bir taama nail oluncaya kadar gece de gündüz de açlığa katlanırım."

Antere, emr-i muâşerette halim, haluk ve rüfekâ-nevâz olduğunu ve zulmü kahramane ret ve müdafaa edeceğini söylüyor ve sonra insanın ahlakını en ziyade ifsat eden esbabı teşhis ederek ona çare bulmuş olduğunu beyan ediyor.[13] Sanki insanı kabûl-i zillete mecbur eden esbabın en mühimmi emr-i maîşettir. Antere buna karşı bulduğu tedbir, aç kalmaya kendini alıştırmaktır.

---

[12] العَلْقَمُ, Ebû Cehil kavununa denildiği gibi sidr yemişine ve acı olan her şeye ıtlak olunur; müfredi العَلْقَمَة. [Mehmed Fehmi]

[13] Haluk: İyi huylu, geçimli. Rüfekâ-nevâz: Arkadaşlarıyla iyi geçinen, hoş sohbet kimse.

Antere şüphe yok ki bu ahlaka muhitinden mülhem olmuş. Mesela hiçbir mevki‘i içtimâiyyesi olmayan Şenferâ:

أُطيــلُ مِطــالَ الجُــوعِ حَــتَّى أُمِيتَــهُ   وأَضْرِبُ عَنْــهُ الذِّكْــرَ صَــفْحًا، وأَذْهَــلُ

وأَسْــتَفُّ تُــرْبَ الأَرْضِ كَيْ لا يُــرَى لَهُ   عَلَيَّ مِــنَ الطَّــوْلِ امْــرُؤٌ مُتَطَــوِّلُ

diyor. Bu babta 359-362 sahifelerinde izahat verilmişti.

Antere, emr-i muâşeretteki mesleğini izah ettikten sonra bezm-i işretteki zevkini ve hâletiruhiyesini teşrih ediyor, diyor ki;

وَلَقَــدْ شَرِبْــتُ مِــنَ المُدَامَــةِ بَعْــدَمَا   رَكَــدَ الهَــواجِرُ بِالمَشُــوفِ المُعْلَــمِ

بِزُجاجَــــــةٍ صَــــــفْرَاءَ ذاتِ أَسِرَّةٍ،   قُرِنَــتْ بِــأَزْهَرَ بِالشِّــمالِ مُفَــدَّمِ [٨١١]

فَــإذا شَرِبْــتُ فــإنّني مُسْــتَهلِكٌ   مــالي، وعِــرضِي وافِــرٌ لَــمْ يُكْلَــمِ

وإذا صَــحَوْتُ فَمَــا أُقَصِّــرُ عَــنْ نَــدىً   وكَمَــا عَلِمْــتِ شَــمائِلِي وَتَكَــرُّمِي

الرُّكُود, *sükûn*. الهَواجِر, هاجِرَة’nin cem‘idir, *sıcağın en şiddetli zamanı*. المَشُوف, *şeffaf*. المُعْلَم, *alâmet-i mahsûsesi olan, markalı*. أَسِرَّة, سَرَر’in cem‘idir, *çizgi*. أَزْهَر, *beyaz,* mahzuf olan إناء’in sıfatıdır. المُفَدَّم, *tıpalı*. فِدَام, *tıpa*. الكَلْم, *yaralamak*. الصَّحْو, *ayılmak*.

Tercümesi: “Ben, sıcaklar geçtikten sonra beyaz ve ser-mühr bir sürahinin sağındaki sarı ve çizgili şeffaf ve markalı bir kadehle bâde-nûş olurum. Teâti-i akdâh edildiği zaman malımı, servetimi feda ederim ve haysiyet ve namusum cerihadâr olmaz; ayıldığım zaman ahlakım yine bildiğin gibi, kerem ve semahatte kusur etmem.”[14]

Antere ilk iki beyitte hatırı sayılır bir zevk sahibi olduğunu anlatıyor. İşret için havanın serinliğini gözetiyor, işret zamanında yüksek bir intizam arıyor. Şeffaf ve alâmet-i mahsûsesi olan bir kadeh, beyaz ve ser-mühr bir sürahi; onlardan birisini itinâ-yı mahsûs ile sağda, diğerini solda bırakmak, kadehin etrafında zerîn çizgiler… Bunlar, hakikaten bir sâhib-i zevkin sâha-i intizâmda aradığı güzellikler ve inceliklerdir. Antere’nin tasvir eylediği bu levhadan bir de devr-i Câhilî’nin büyük mikyasta bir medeniyeti olduğu anlaşılıyor.

Antere’nin âlem-i işretteki metânet-i ahlâkı yine devr-i Câhilî’den mülhemdir. [812] Antere’nin tasvirdeki kudret-i beyânı şâyân-ı hayrettir. Mesela *‘İçerken malımı feda ederim; ayılırken de semahatta kusur etmem.’* Diyor ki;

---

14 Ser-mühr: Mühürlü, kapalı. Bâde-nûş: Şarap içen. Teâti-i akdâh: Kadeh tokuşturmak. Cerihadâr: Yaralı.

içmek zamanında alkolün tesiriyle daha ziyade sehâ göstereceğinden, *'istihlak'* kelimesini ve ayılırken *'kusur etmem'* tabirini kullanıyor ki hâl-i sahvde bittabi daha ziyade itidalini muhafaza edebileceğini anlatmak içindir.*[15]* *'İçerken de namus ve haysiyetim haleldar olmaz.'* Diyor ki; asıl metânet-i ahlâkiyye işret âleminde tezahür eder. Bunu teyiden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî diyor ki;

باده، نی در هر سری شر می کند

آنچنان را آنچنان تر می کند[16]

Merhum Ziyâ Paşa da diyor ki;

بد مایه اولان اکلاشیلیر مجلس میده

عشرت کهر آدمي تمييزه محكدر[17]

Arap şairi de:

الـــرَّاحُ كَالـــرِّيحِ إنْ مَـــرَّتْ عَلَى عَطَـــرٍ	طابَــتْ وَتَخْبُــثُ إنْ مَـــرَّتْ عَلَى الخَبَــثِ

diyor. Arapça beytin meali:

"Bade, havâ-yı nesîmi gibidir. Bir gülzardan geçerse ıtırnâk olur; müteaffin bir yerden eserse ufunetle meşbu olur."

Alkol, Antere'nin yalnız semahati üzerine icrâ-yı tesîr ediyor ki Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin dediği gibi cûd ve sehâsını taz'îf ediyor.[18]

Antere, âdâb-ı muâşerete ait nazariyesini ve bezm-i işretteki atvâr ve mişvârını [813] beyan ettikten sonra metânet-i ahlâkiyyesini daha ziyade izah etmek için muharebedeki mesleğini anlatıyor, diyor ki;

هَـــلاّ سَـــأَلْتِ الخَيْـــلَ يـــا ابنَـــةَ مالِـــكٍ	-إنْ كُنْـــتِ جاهِلَـــةً- بِمَـــا لَـــمْ تَعْلَـــمِي

[إذْ لا أزالُ على رِحَالَـــــــةِ ســــــــابِحٍ،	نَهْـــــدٍ، تَعَـــــاوَرُهُ الكُمـــــاةُ مُكَلَّـــــمِ

طَـــــورًا يُجَـــــرَّدُ لِلطِّعـــــانِ وتـــــارَةً	يَـــأْوي إلى حَصِـــدِ القِسِـــيِّ عَرَمْـــرَمِ]

يُخْـــبِرْكِ مَـــنْ شَـــهِدَ الوَقيعَـــةَ أنّـــني	أَغشَـــى الـــوَغَى، وأَعِـــفُّ عنـــدَ المَغـــنَمِ

---

[15] Hâl-i sahv: Uyanık, dinç olma hâli.

[16] Şarap herkeste sarhoşluk etkisi yapmaz;
Bazen olanı olduğundan daha olgun yapar.

[17] Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde,
İşret, güher-i âdemi temyize mehektir.

[18] Cûd ve sehâ: Cömertlik, eli açıklık. Taz'îf etmek: Katlamak, kat kat yapmak.

سَأَلْتِ الخَيْلَ, سَألْتِ أَهْلَ الخَيْلِ takdirindedir. بِما'daki harfi cer, سَألْتِ fiiline müteallikti. رِحالَة, *hiçbir yerinde tahta parçası olmayıp halis deriden mamul eğer.* نَهْد, *yakışıklı, endamlı.* التَّعاوُر, *münavebe.* الكُمَاة, cem'dir; müfredi كَمِيّ, *kahraman.* مُكَلَّم, *yaralı.* حَصِد, mahzuf olan جَيْش'in sıfatıdır; إلى جَيْشٍ حَصِدِ القِسِيِّ takdirindedir. حَصِد, *muhkem ve kuvvetli* manasınadır; masdarı, الحَصَد -fethateyn ile- *kirişleri, ipleri muhkem ve kuvvetli surette burmak.*

يُقالُ: حَبْلٌ مُحْصَدٌ وحَصِدٌ وأَحْصَدْتُ الحَبْلَ فَتَلْتُهُ.

القِسِيّ, قَوْس'in cem'idir. عَرَمْرَم, *çok* manasınadır. الغَشْي, *girmek.* [814]

Tercümesi: "Ey Mâlik'ın kızı! Malumatın yoksa atlılara sor; anlayacaksın ki ben sûret-i dâimada sırtı kahramanların münavebesine mahsus yakışıklı, yüksek ve yaralarla mülemma' atın halis deriden mamul eğeri üstünde bulunurum! Atım, gâh ta'n ve darp için tecrit edilir; gâh yayları muhkem ve kuvvetli bir leşker-i cerrâra iltihak eder. Vakıanın şahidi olanlar, sana söyleyecekler ki ben meydân-ı vegâya atılır ve taksîm-i ganâim esnasında iltizâm-ı iffet ederim."[19]

Antere, başka bir kasidede şu mesleğini:

إنَّــا إذا حَــمِيَ الــوَغَى نُــرْوِي القَنــا ونَعِـــفُّ عِنْـــدَ تَقاسُــــمِ الأنْفــــالِ[20]

beytiyle teyit etmiştir. Yani, "Muharebenin şiddetli zamanında mesleğimiz, kargıları düşman kanıyla irvâ; taksîm-i ganâim hengâmında iltizâm-ı iffet etmektir."[21]

Antere, başka bir manzumede hukûk-u harbe dair bir madde beyan ediyor, diyor ki;

وَلَقَــدْ غَــدَوْتُ أمــامَ رايَــةِ غالِــبِ يَــوْمَ الهِيــاجِ ومــا غَــدَرْتُ بِــأعْزَلِ[22]

Yani, "Muharebede ben daima galip olan ordunun önünde yürüyor ve silahsız olanlara ilişmiyordum." demektir. Muharebe levhalarından birini tasvir ederken diyor ki;

ومُــدَجَّجٍ كَــرِهَ الكُمــاةُ نِــزالَهُ، [٨١٥] لا مُمْعِــنٍ هَرَبــاً ولا مُسْتَسْــلِمِ

---

[19] Mülemma': Parıltılı, süslü. Ta'n: Kılıcı veya mızrağı saplamak. Leşker-i cerrâr: Mühimmat yönüyle kalabalık ordu. Taksîm-i ganâim: Ganimetlerin bölüştürülmesi. İltizâm-ı iffet: İffeti korumak, şerefe bağlı kalmak.

[20] الأنْفَال, cem'dir, müfredi نَفَل -fethateyn ile-, *mâl-ı ganîmet.* [Mehmed Fehmi]

[21] İrvâ: Suya kandırmak. Taksîm-i ganâim hengâmında: Ganimetler paylaştırıldığında.

[22] الهِيَاج, ها'nın kesriyle *muharebe.* أعْزَل, -جَعْفَر vezninde- *silahsız.* [Mehmed Fehmi]

جَـــادَتْ يَـــدايَ لَهُ بِعَاجِـــلِ طَعْنَـــةٍ　　بِمُثَقَّـــفٍ صَـــدْقِ الكُعُـــوبِ مُقَـــوَّمِ

فشَـــكَكْتُ بـــالرّمْحِ الأصَـــمّ ثِيابَـــهُ،　　[لَـــيْسَ الكَـــريمُ على القَنَـــا بِمُحَـــرَّمِ]

فَتَرَكْتُـــهُ جَـــزَرَ السِّـــباعِ يَنُشْـــنَهُ،　　يَقْضِـــمْنَ حُسْـــنَ بَنانِـــهِ والمِعْصَـــمِ

نُبِّئْـــتُ عَمْـــراً غَـــيْرَ شَـــاكِرِ نِعْمَـــتي　　والكُفـــرُ مَخْبَثَـــةٌ لِنَفْـــسِ المُـــنْعِمِ

التَّدَجُّج, *serapa silahlanmak*. الكُماة, كَمِيّ'in cem'idir, *kahraman*. نِزال, *attan inip yerde muharebe etmek*. الإمْعان, *uzaklaşmak*. الاسْتِسلام, *teslim olmak*. المُثَقَّف, *tadil ve tesviye edilen mızrak*. Birçok muharebelerde kullanılmış ve tesiri görülmüş olmasından kinayedir. صَدْقِ الكُعُوبِ, صَدْقِ, mızraklardan vesaireden *sert* manasınadır.

يُقالُ: رُمْحٌ صَدْقٌ أيْ صُلْبٌ ورُمْحٌ صَدْقٌ أيْ مُسْتَوٍ وكَذٰلِكَ سَيْفٌ صَدْقٌ.[23]

الكُعُوب, كَعْب'in cem'idir, *mızrağın boğum başına* denir.

عُقَدُ الأنابيب، صَدْقُ الكُعُوبِ أيْ صُلْبُها مُسْتَوِيها.[24]

الشَّكّ, birinci babtan, *mızrakla kemiğe kadar delmek*. الأصَمّ, burada *metin ve sert* manasındadır. ثِيابَه, أيْ جِسْمَهُ yahut قَلْبَه.[25] الكَرِيم, burada *asil ve kahraman* manasınadır. [816] جَزَر, -fethateyn ile- *semiz koyun*. النَّوْش, *elle tenâvül etmek*. القَضْم, dördüncü babtan, *dişlerin ucuyla yemek veyahut kırmak*. بَنان, cem'dir; müfredi بَنانَة, *parmakların ucu*. المِعْصَم, *bilezik yeri*.

Tercümesi: "Pür silah bir düşmana tesadüf ettim. Onun meydan muharebesinden kahramanlar çekiniyorlardı; ne kaçar ne teslim olur. Ellerimin inayeti yetişti. Tecrübedîde, düz boğum, başları sert ve metin olan mızrağı yüreğine saplattım. Asil ve kahramanların eti, mızrağın tesirinden muaf değil ki! Onu, müfteris hayvanlara yağlı bir tu'me olarak bıraktım. O güzel parmakları, o güzel kolları tenâvül edecekler ve dişlerinin ucuyla onları kemâl-i iştâhla yiyecekler. İşittim ki Amr, nimeti takdir etmiyor; küfrân-ı nimet, bizzat mun'imin ahlakını bozar."

---

23 Düz ve sert mızrak ya da kılıç.

24 Mızrakla ilgili olup düz ve sert anlamındadır.

25 Beyitteki ثِيَابَهُ kelimesi vücudu ya da kalbi anlamındadır.

Demek istiyor ki lütfu takdir etmemek, erbâb-ı lütfu rencide eder ve binaenaleyh lütfu bir daha tekrar etmezler.

Muharebe safahatından ikinci bir levha:

لَمّا رأَيْتُ القَوْمَ أَقْبَلَ جَمْعُهُمْ   يَتَذامَرُونَ، كَرَرْتُ غَيْرَ مُذَمَّمِ

يَدْعُونَ: عَنْتَرَ! والرِّمَاحُ كأنّها   أَشْطانُ بِئْرٍ في لَبَانِ الأدْهَمِ

فازْوَرّ مِنْ وَقْعِ القَنَا بِلَبَانِهِ   وشَكَا إليّ بِعَبْرَةٍ وتَحَمْحُمِ [٨١٧]

لو كانَ يَدْرِي ما المُحَاوَرَةُ اشْتَكَى   ولَكانَ -لو عَلِمَ الكَلامَ- مُكَلِّمي

وَلَقَدْ شَفَى نَفْسِي وأَبْرَأ سُقْمَها،   قِيْلُ الفَوارِسِ: وَيْكَ عَنْتَرَ! أَقْدِمِ!

والخَيْلُ تَقْتَحِمُ الغُبَارَ عَوَابِسًا،   مِنْ بَيْنِ شَيْظَمَةٍ، وأَجْرَدَ شَيْظَمِ

الجَمْع, *ordu*. التَّذامُر, *muharebede birbirini teşci etmek*. الكَرّ, *hücum etmek*. أشْطان, cem'dir; müfredi شَطَن, -fethateyn ile- *ip*. لَبان, *göğüs*. الاِزْوِرار, *bir şeyden yüz çevirmek*. التَّحَمْحُم, *atın sesi, kişnemek,* صَهِيل. وَيْكَ, وَيْ taaccüp kelimesidir, harftir.

وَيْكَ- وَيْ لِعَبدِ اللهِ -وَيْلُمِّها

denilir ki aslı وَيْل أمِّها.[26] وَيْ, وَيْل'den muhaffef olduğu da mervîdir. وَيْكَ, وَيْلَكَ demektir. Bu bapta *Lisanü'l-Arab* da izahât-ı kâfiye vardır.[27] الخَبار, *gevşek yerdir* ki içinde batmak ihtimaline binaen üzerinden atların yürümesi muhataralıdır. شَيْظَم, *uzun*. أجْرَد, *kılları kısa olan at*.

Tercümesi: "Düşman ordusunun geldiğini ve birbirine nahvet vermekte olduğunu görünce ben de fena hücum etmedim! Mızraklar, kuyuya sarkmış ipler gibi yağız atımın göğsüne asılmış olduğu bir zamanda herkes, 'Antere Antere!' diye feryat ediyordu. Göğsüne kargıların batmasından atım yüzünü çevirdi. [818] Kişnemesiyle ve göz yaşlarıyla bana bir şikayet mefhumunu anlattı. Eğer söz söylemesini bilseydi konuşurdu. Uzun boylu, kılları yumuşak ve kısa olan atlarla kısraklar, gevşek ve bataklı yerlerden abus bir çehre ile geçerken, en ziyade hoşuma giden ve âlâmımı teskin eden bir şey varsa o

---

26 وَيْل kelimesi, bağlama göre anlam kazanmaktadır. Genel olarak 'yazıklar olsun, vay sana, hadi, tüh!' gibi anlamlara gelir.

27 Müellifin atıf yaptığı açıklamalar için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* c.15, s.418-419.

da atlıların ‘Hani ya… Antere! Neredesin? Hücum et sen, aaa!’ diye feryat etmeleridir.”

ذُلُـــلٌ رِكابِي حَيْـــثُ شِـــئْتُ مُشـــايِعِي | لُـــــبِّي، وَأَحفِـــــزُهُ بِــــأَمْرٍ مُــــبْرَمِ
وَلَقَـدْ خَشِـيْتُ بِـأَنْ أمُـوتَ، ولـم تَـدُرْ | لِلْحَـــرْبِ دائـــرةٌ على ابـــنَيْ ضَمْضَـــمِ
الشّـــاتِمَيْ عِـــرْضِي، ولَـــمْ أشْـــتِمْهُمَا، | والنّــــــــاذِرَيْنِ -إذا لَقِيتُهــــــــا- دَمي
إنْ يَفْعَـــلاَ، فَلَقَـــدْ تَرَكْـــتُ أَباهُمـــا | جَـــزَرَ السّـــباعِ، وكلِّ نَسْـــرٍ قَشْـــعَمِ

ذُلُل, -zammeteyn ile- ذَلُول’un cem‘idir, *ram olan insan ve hayvan;* serkeşin mukabilidir. رِكاب, *binek develeri,* lafzından müfredi yoktur; manasından müfredi راحِلَة’dir; cem‘i رُكُب ve رِكابات ve رَكايِب. المُشَايَعة, *dostluk etmek,* شَايَعَهُ إذا والاه; *sürüden geri kalan deveyi çağırmak;* شَايَعَ بِالإبِلِ إذا دَعاها; bir de *tabi olmak;* شَايَعَه إذا تابَعَهُ على أمْرٍ. الحَفْز, *mızrakla dürtmek ve bir işe sevk ve tahrik eylemek*. مُبْرَم, *iki kat bükülmüş iplikle dokunan gömlek;* muhkem yerinde kullanılır.[28] ابْنَيْ ضَمْضَم, el-Mürrî ki biri Husayn diğeri Herim. Antere, bunların [819] pederleri olan Damdam’ı Dâhis ve el-Gabrâ namıyla meşhur muharebede öldürmüştü. Dâhis ve el-Gabrâ birer kısrağın ismidir. İkisi de Abs kabilesinden Kays b. Züheyr b. Cezîme’ye aittirler.

Muharebenin Sûret-i Zuhûru [Dâhis ve el-Gabrâ]

Mezkûr Kays b. Züheyr, Zübyân kabilesine mensup Huzeyfe b. Bedr ve Huzeyfe’nin şerîki olan bir Fezârî ile at yarışı tertip eder. Hatar yani mükâfat yirmi deve... Mesafe yüz galve –galve (غَلْوَة), birer ok mesafesidir-. Mizmâr yani idman kırk gün.[29] Katedilecek mesafe Zâtü’l-İşâd mevkiinden başlar.

İşte, bu tertip üzere Kays, Dâhis ve el-Gabrâ; Huzeyfe de el-Hattâr ve el-Henfâ’ namındaki kısraklarını koşarlar. Huzeyfe’nin cemaati olan Benû Fezâre, katedilecek mesafenin gizli bir yerinde adam saklarlar ve Kays b.

---

28 Yani مُبْرَم, ‘sağlam, dayanıklı’ anlamındaki muhkemin yerine de kullanılır.

29 خطَر, -fethateyn ile-, غَلْوَة, -ġayn’ın fethi ve lâm’ın sükûnuyla-, bir de مِضْمَار, at yarışı ıstılahatındandır. Mizmâr veyahut tazmîr, kısrakların fazla semizliğini ve gövdesindeki şişi ve kabartıyı izale etmek için yapılır. Terletmekle yem hususunda bir nev‘i riyazettir. Kısrağı çul ile örterler ve eğer takımını da takarlar. Eti sertleşince ona sıkleti az olan ufak çocukları bindirirler. Çocuklar da kısrağı yavaş yavaş yürütürler. [Mehmed Fehmi]

Züheyr'in ilk olarak çıkan Gabrâ namındaki kısrağını geri çevirmek için kırbaçlar. Dâhis ve el-Gabrâ muharebesi bu suretle Abs ve Zübyân kabileleri arasında alevlenir ve kırk sene sürer. Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın muallakasında 713'üncü sahifede bundan muhtasaran bahsolunmuştu.

جَزَر, *semiz koyun*. نَسْر, -nûn'un fethi ve kesriyle- *tavşancıl yahut kerkes;* cem'i أَنْسُر ve نُسُور. قَشْعَم, *ihtiyar adam ve yaşlı kerkes kuşu ve iri şey*. [820]

Tercümesi: "Binek develerim istediğim zaman bana ram olur. Akıl ve basiret beni sevk eder; mu'dilât-ı umûrda ben de onu ileri sürerim. Korktuğum bir şey varsa o da Damdam oğullarına harbin dairesi dönmeden ölmek. Onlar ki sövmediğim hâlde beni söverler ve beni gördükleri takdirde kanımın heder edilmesini nezretmişler. Evet, bunu yapmakta haklıdırlar; çünkü ben onların pederlerini yaşlı kerkeslere ve müfteris hayavanlara yağlı bir tu'me olarak terk ettim!"[30]

Able'nin ziyaretine muharebenin mani olduğunu ma'raz-ı itizârda beyan ederek diyor ki;

إِنِّي عَدانِي أَنْ أَزُورَكِ –فَاعْلَمِي- مـا قَـدْ عَلِمْـتِ وبَعْـضُ مـا لَـمْ تَعْلَـمِي

حالَـتْ رِمـاحُ بَـنِي بَغِـيضٍ دُوْنَكُـمْ وَزَوَتْ جَـوابِي الحَـرْبِ مَـنْ لَـمْ يُجْـرِمِ

عَدانِي'nin faili ما. العَدْو ve العُدْوَان, *işten alıkoymak*.

يُقال: عَداهُ عَنِ الأمْرِ وعَدَّاهُ –صَرَفَهُ وشَغَلَهُ والعَداءُ والعُدَواءُ والعادِيَة الشُّغْلُ يَعْدُوكَ عَنِ الشَّيْءِ. يُقال: جِئْتَنِي وأنا في عُدَواءَ عَنْكَ أيْ في شُغُلٍ وعُدَوَاءُ الشُّغُلِ: مَوانِعُهُ.[31]

بَنِي بَغيض, Abs kabilesinden. الزَّيّ, *bir köşeye, bir tarafa çekmek;* zaviye de bundandır.

يُقالُ: زَوَى الشَّيْءَ يَزْوِيهِ فانْزَوَى، نَحّاهُ فَتَنَحَّى

manasınadır; bir de *elde etmek;* قبَضَه ,زَواه demektir ve *bükmek* manasına da gelmiştir:

زَوَيْتُ الشَّيْءَ، جَمَعْتُهُ وطَوَيْتُهُ.

---

30 Ram olmak: İtaat etmek, boyun eğmek. Mu'dilât-ı umûr: Daha önce belirttiğimiz üzere bu ifade, 'içinden çıkılamayan zor meseleler' anlamındadır. Harbin dairesinin dönmesi: Savaşın patlak vermesi. Antere, belirttiği kişilerle savaşta karşılaşmak istediğini ifade etmiştir. Müfteris: Yırtıcı. Tu'me: Yemek, lokma.

31 عَدَاهُ ve عَدَّاهُ, *birisini işten alıkoymak, onu başka bir şeyle meşgul etmek;* العَدَاء, العُدَوَاء ve العَادِيَة, *kişiyi bir şeyden alıkoyan uğraş, meşgale.*

جَوابِي, جابِيَة’nin cem‘idir, *büyük* [821] *havuz*. ﴿وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ﴾ âyet-i kerimesinde olduğu gibi.[32]

وَيُرْوَى: كَجابِيَةِ السَّيْحِ وهُو الماءُ الجارِي.[33]

Bazı nüshalarda جوانِي görülmüştür ki جِنايَة’tendir; müfredi جانِيَة; *zenb ve kabahat* yerine kullanılmış olmalıdır. Birinci tabire nazaran beyitlerin **tercümesi**:

"Ey Able! Bunu bilmelisin ki; o bildiğin ve bilmediğin bazı mânialar beni ziyaretinden alıkoydu. Benî Bagîd'in mızrakları sizi görmeye benim için bir mâni teşkil etti. Harbin selleri, cürm ve kabahati olmayanları da bir köşeye attı." [822]

32 "… Havuz gibi lengerler…" (Sebe', 34/13).

33 Akan su/sel anlamındadır.

HÂRİS B. HİLLİZE

Ricâl-i muallakâtın yedincisi el-Hâris b. Hillize'dir. Hillize (حِلِّزَة), -ḥa ve lâm'ı müşeddedenin kesriyle- *kısa, bedhû, nakıs ve bahîl* manalarına gelmiştir.[1]

يُقالُ: رَجُلٌ حِلِّزَة وامْرَأَةٌ حِلِّزَةٌ.

Hâris'in 520, 560 veya 580 sene-i mîlâdîyesinde hicret-i seniyyeden 52 sene mukaddem vefat ettiği hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf olunmuştur.

Hâris, Irak ahalisindendir. Künyesi Ebû Zalîm veyahut Ebû Ubeyde'dir. Nesebi Yeşkür b. Bekir b. Vâil'e ve Vâil'in nesebi de Nizâr b. Mead b. Adnân'a müntehidir. Hâris, abraştı. Bir rivayete nazaran yüz elli sene yaşamıştır ve binaenaleyh muammerînden addolunur. Mefahir hususunda mesel hükmüne geçmişti. "أَفْخَرُ مِنَ الحارِثِ بْن حِلِّزَة" derler.[2]

Hâris b. Hillize, Harbü'l-Besûs'un bizzat şahidiydi. Bu muharebe, Benî Bekir ile Benî Tağlib arasında tekevvün etmişti. Bunların ikisi de Vâil'in oğullarıdır. el-Besûs bir kadındır; Benî Temîm'den Münkiz'in kızı ve Cessâs'ın teyzesidir. Cessâs, Celîle'nin kardeşidir; Celîle, Küleyb Vâil'in zevcesidir. Küleyb, bütün Mead kabâilinin hükümdarıydı.

el-Besûs, Cessâs'ın komşusu olan Benî Şeybân kabilesinin mevkiine nazildi. Serâb namında bir nâkası vardı. Ahîren harb-i Besûs'e sebebiyet vermiş olduğu için uğursuzlukta darbımesel hükmüne geçmiştir. "أَشْأَمُ مِنْ سَرَاب" derler.[3] [823]

Serâb, Küleyb'in arazisine gelir ve güya bir kuşun yumurtalarına basar. Bundan münfail olan Küleyb yayını alır, deveye bir ok atar. Ok devenin memesine isabet eder, deve kanlar içinde döner. el-Besûs onu görünce, "وَا ذُلَّاه! وا جاراه" diye feryada başlar.[4] Besûs, Küleyb'in şu muamelesini bir hakaret telakki etmişti. Onun için feryadını işiten Cessâs atına biner, Küleyb'in arazisine gelir. Refakatinde bulunan Amr b. el-Hâris ile beraber Küleyb'i mızrakla öldürürler. İşte o zaman kıyamet kopar. Küleyb'in biraderi Adî b. el-Mühelhil şöhretiyle müştehir Adî b. Rebîa, Benî Bekir'e ilân-ı harb eder

---

1 Bedhû: Kötü huylu. Nakıs: Eksik, özürlü. Bahîl: Cimri, pinti.

2 Abraş: Alaca hastalığına tutulmuş kimse. Darbımeselin Türkçesi: Hâris b. Hillize'den daha gururlu.

3 Nazil: Bir yerde konaklayan, bir yere misafir olan. Tekevvün etmek: Meydana gelmek. Nâka: Dişi deve. Darbımeselin Türkçesi: Serâb'tan daha uğursuz.

4 Ah bu ne zillet, bu nasıl komşuluk!

ve Benî Tağlib ile Benî Bekir arasında kırk sene uğursuz bir harp devam eder. Bu muharebede pek çok vakâyi‘i târîhiyye zuhur etmiştir.

Harb el-Besûs’e nihayet verdirerek iki ammizade olan Benî Bekir ile Benî Tağlib arasında hâl-i sulhu iade eden, Hîre hükümdarı Amr b. Hind’dir. Amr b. Hind, her iki taraftan yüzer kişiyi rehine almış ve bu suretle muharebeye nihayet verdirmiştir. Bu iki yüz kişi, av ve sair hususatta hükümdarın maiyetinde bulunurlardı.

Hâris’in Nesebi: el-Hâris b. Hillize b. Mekrûh b. Yezîd b. Abdullâh b. Mâlik b. Abd b. Sa‘d b. Cüşem b. Âsım b. Zübyân b. Kinâne b. Yeşkür b. Bekir b. Vâil.

Hayât-ı Edebiyyesi

Hâris b. Hillize’nin elde kalan âsâr-ı edebiyyesi pek azdır; birkaç manzumeden ibarettir. Ya‘kûb b. es-Sikkît, en-Nadr b. Şümeyl’den el-Hâris b. Hillize’nin [824] atideki manzumesini nakl ve Nadr’ın bu kasideyi fevkalade takdir etmiş olduğunu ilaveten beyan ediyor.

Kaside, bahr-ı kâmil’in meczüvvundandır. Bu kasidede Hâris, zamandan şikayet ediyor. Mead kabâilinin muharebede mahvolmasından müteessir olarak diyor ki;

مَنْ حَاكِمٌ بَيْنِي وَبَيْنَ	الدَّهْرِ؟ مَالَ عَلَّى عَمْدَا
أَوْدَى بِسَادَتِنَا وَقَدْ	تَرَكُوا لَنَا حَلَقًّا وَجُرْدا
خَيْلِي وَفَارِسُهَا [وَرَبِّ	أَبِيكَ] كَانَ أَعَزَّ فَقْدَا
فلَوْ أَنَّ مَا يَأْوِي إلَيَّ	أَصَابَ مِنْ [ثَهْلاَنَ] فِنْدَا
أَوْ رَأْسَ [رَهْوَةَ] أو رُؤ	وَسَ شَمَارِخٍ لَهُدِدْنَ هَدَّا
فَضَعِي قِنَاعَكِ إنَّ رَيْبَ	الدَّهْرِ قَدْ أَفْنَى مَعَدَّا
فَلَكَمْ رَأَيْتُ مَعَاشِرًا	قَدْ جَمَّعُوا مَالاً وَوُلْدَا
وهُمُ رَبَابٌ حَائِرٌ	لاَ يُسْمِعُ الآذانَ رَعْدَا
وَعِيشِي بِجَدٍّ لاَ يَضُرْ	كِ النَّوْكُ مَا لاقَيْتِ جَدَّا
والنَّوْكُ خَيْرٌ فِي ظِلاَ	لِ العَيْشِ مِمَّنْ عَاشَ كَدًّا

الإيداء, *mahvetmek ve mahvolmak.* حَلَق, *alâmet-i mahsûsa olmak üzere kulaklarına halka geçirilen develer.* الحَلَقُ, الإبِلُ المُحَلَّقَةُ. الجُرْدُ, cem‘dir; müfredi

أجْرَد ve جَرْداء, *kılları kısa ve yumuşak at ve kısrak.* ثَهْلان, -s̲â'nın fethiyle- Necid kıtasında bir dağdır. [825] فِنْد, -fâ'nın kesri ve fethiyle- burada *dağdan bir parça* manasını mutazammındır. رَهْوَة, Asmaî'nin ifadesine nazaran Benî Cüşem arazisinde bir dağdır. شَمارِخ ve شَمارِيخ, شِمْراخ'ın cem'idir, *dağın tepesine* denir. الهَدّ ve الهُدُود, birinci babtan *binayı gürültüyle yıkmak.* قِناع, -كِتاب vezninde- *kadınların baş örtüsüdür;* cem'i قُنُع, -zammateyn iledir-. رَيْب الدَّهْر, *hadisat.* رَباب, *beyaz bulut.* حائِر, burada *yağmursuz* demektir. جَدّ, burada طالِع manasınadır. الضَّيْر, *ziyan vermek.*

.ضارَ – يَضُورُ وَيَضيرُ –ضَيْرًا؛ يُقَال: ضارَهُ الأمْرُ إذا ضَرَّهُ .

النَّوْك, -nûn'un fethi ve zammıyla- *hamakat.* كَدّ, -kâf'ın fethi ve dâl'ın teşdîdiyle- *renç ve mihnet.*

Tercümesi: "Amden bana suikast eden zamanla davamı kim halledecek?! Zaman, bize miras olarak asil kısraklar ile halka-begûş develer terk eden büyüklerimizi mahvetti. Atlarımın, atlısıyla beraber mahvolması bundan ehvendi. Uğradığım felaket Sehlân veya Rahve'nin bir parçasına veyahut hangi bir dağın tepesine isabet etmiş olsaydı altüst olurdu. Matem alameti olan örtüyü başına koy! Mead kabâili hadisat içinde tarumar oldular. Ben, serseri dolaşan yağmursuz ve sessiz sedasız beyaz bulutlar gibi kimseye bir fâide temin etmeyen birçok kabâil görmüşüm ki mal ve benîn sahibi olmuşlar. Tâli'in yaver olursa cehl ve hamakat sana bir ziyan vermez. Zaten renç ve mihnetle yaşamaktan, cahil ve ahmak olmak evladır."[5]

Hâris b. Hillize, dördüncü ve beşinci beyitlerde felaketin azametini, musibetin [826] ne kadar müthiş olduğunu tasvir ediyor. Lakît el-İyâdî de düşmanın kuvvetini aynı suretle tasvir etmiştir. Lakît diyor ki;

لَوْ أنَّ جَمْعَهُمْ رَامُوا بِهَدَّتِهِمْ شُمَّ الشَّماريخِ مِنْ ثَهْلانَ لَانْصَدَعَ

Bu beytin tercümesi, 279'uncu sahifede geçmişti.[6]

Hâris'in bu kasidesi, birçok fecâyi'i elîmenin tevlit ettiği teessür ve infialin inikâsâtından ibarettir.[7] Son iki beyit, aynı galayân-ı hissiyâtı tasvir ve bilhassa Şark'ın hâletiruhiyesini temsil ediyor. Zamân-ı Câhiliyye'de Arap

---

5 Halka-begûş: Kulağı halkalı. Ehven: Daha hafif: Benîn: Çoluk çocuk. Tâli': Talih, şans. Cehl ve hamakat: Bilgisizlik, ahmaklık. Renç: Çile, ızdırap.

6 Müellif, beyti şu şekilde tercüme etmişti: "Düşman öyle bir kuvvetle geliyor ki isterse Sehlân'ın en yüksek tepelerini yere indirir."

7 Fecâyi'i elîme: Elim, acı facialar. Tevlit etmek: Neden olmak. İnikâsât: Yansımalar.

kadınları matem alameti olmak üzere yüzlerini siyah örtüyle örttükleri bu beyitlerden anlaşılıyor.

Hâris'in, Amr namındaki oğluna vasiyetinden:

قُلْتُ لعَمْرٍو [حِينَ أرْسَلْتُه　　　وقَدْ حَبا مِنْ دُونِها عالِجُ]

لا تَكْسَعِ الشَّوْلَ بأَغْبارِها　　　إِنَّكَ لا تَدْرِى مَنِ النَّاتِجُ

واحْلُبْ لِأضْيافِك أَلْبانَها　　　فَإِنَّ شَرَّ اللَّبَنِ الوَالِجُ

الحَبْو, burada *arız olmak*. مِنْ دُوْنِها'deki zamir, develere racidir. عالِج, *badiyede kumsal yer*. الكَسْع, üçüncü babtan *nâkanın sene-i âtiyede sütünü tezyit için memesinde henüz süt varken memesine* [827] *soğuk su dökmek*. الشَّوْل, burada شائِلَة'nin cem'idir, *sütü azalmış olan nâka*. أغْبار, cem'dir; müfredi غُبْر, *her şeyin ve bilhassa dem-i hayzın ve sütün bakiyesine* denir. النَّتاج, -nûn'un fethiyle- *hayvan, yavru doğurmak,* -nûn'un kesriyle- نِتاج, bundan isimdir. الوَالِج, burada *nâkanın sağılmayıp tekrar arkasına çekilen sütüne* denir.

Tercümesi: "Amr'ı yola çıkarıp develerinin önüne 'Âlic denilen kumsal arazi göründüğü zaman ona dedim ki; 'Oğlum! Yavruları semirtmek için develerin sütünü çoğaltmakla uğraşma! Bunlardan hangisi sende doğuracağını bilmezsin. Sütü misafirlere sağ! Zira sütün en fenası memede kalanıdır.'"

Bu üç beyit, tam bir Câhilî'nin hâletiruhiyesini teşrih ediyor. İcaz ve sebk itibarıyla de pek beliğ ve kuvvetli ve aynı zamanda selis ve rekiktir. Vezni, bahr-ı serî'dendir.

Benî Tağlib ve Bekir arasında hâl-i sulhun iadesi emrinde say ve gayret eden Kays b. Şerâhîl b. Mürre b. Hemmâm'ın medih ve sitayişi hakkındaki kasidesinden:

لِمَنِ الدِّيارُ عَفَوْنَ بِالحُبْسِ؟　　　آياتُهَا كَمَهَارِقِ الفُرْسِ

لا شَيءَ فِيهَا غَيْرُ أَصْوِرَةٍ　　　سُفْعِ الخُدودِ يَلُحْنَ في الشَّمْسِ

أَو غَيْرُ آثار الجِيادِ بِأَعْرَاضِ [٨٢٨]　　　الخِيَامِ وآيَةُ الدَّعْسِ

فَوَقَفْتُ فيها الرَّكْبَ أَحْدِسُ في　　　بَعْضِ الأُمورِ وكُنْتُ ذا حَدْسِ

حتَّى إِذا الْتَفَعَ الظِّباءُ بِأَطْرَافِ　　　الظِّلالِ وقِلْنَ في الكُنْسِ

وَيَئِسْــــــــتُ مِمَّـــــــا كانَ يَشْـــــعَفُنِي مِنْهــــــــا ولا يُسْـــــــــلِيكَ كالْيَــــــــأْسِ

العَفاءُ ve العُفُوّ, -سُمُوّ- vezninde- *muzmahil olmak.* الحُبْس, bir mevkidir. المَهارِق, cem'dir; müfredi, مُهْرَق Fârisî'den muarrebtir. Aslı مُهْرَة'dir, *büyük deniz böceği kabuğudur* ki kağıda cila vermekte müstameldir. Diğer manaları 458'inci sahifede beyan olunmuştu. أَصْوِرَة, cem'dir; müfredi صُوَار ve صِوار'dır, *inek sürüsü.* السُّفْع, cem'dir; müfredi أَسْفَع; masdarı سُفْعَة, *kızıl rengine çalan karamtığa* denir. الجِياد, جَواد'ın cem'idir, *asil at.* أَعْراض, عُرْض'un cem'idir, *cihet, yan.* الدَّعْس, *çölde ayak iziyle etraftan tefrik edilen işlek yol.* الحَدْس, birinci babtan, *tevehhüm ve tahmin etmek.* الرَّكْب, *kafile.* الاِلْتِفاع, *bürünmek.* الظِّباء, ظَبْي'ın cem'idir, *ceylan.* القَيْل, القَيْلُولَة, القائِلَة, المَقال ve المَقِيل, *öğle vakti uyumak.* الكِناس, *mesken, ağaçlarda ceylanın gizlendiği ve yattığı yer,* cem'i كُنُس. الشَّعْف, *kalbi aşk ve muhabbet istila etmek.* تَقُولُ: شَعَفَنِي حُبُّه, üçüncü babtan ve شَعِفْتُ بِهِ dördüncü babtan.[8] [829]

Tercümesi: "Hubs mevkiinde kâin bu diyar kimindir?! O kadar münderis olmuş ki Acemlerin mührelerine benzer bir hâle gelmiştir. Orada inek sürülerinin güneşte parlayan kırmızımtırak çehrelerinden ve asil atların çadır etrafındaki eserlerinden ve ayakların iziyle tefrik edilen işlek yolun alametlerinden başka bir şey kalmamıştır. Kafileyi orada durdurdum, mütehassis ve alakadar olduğum bazı mesail hakkında fikrimi işgâl ettim. Ceylanlar, ağaçlardaki me'vâlarında gölgeye bürünerek öğle uykusuna dalınca sevdalarımı tahrik eden her şeyden kat'ı ümîd ettim. Evet, meyusiyet gibi seni müteselli edecek bir şey yoktur."

Hâris'in birinci beyitteki istifhamı tecahülüarif kabîlindendir. Diyâr-ı münderiseyi Acemlerin mührelerine teşbihi de nazik ve rakik bir teşbihtir. Arsayı mührenin muhitine; bakiye-i âsârı da mührenin üzerindeki açık renkli benlere teşbih ediyor. Dördüncü beyitte tasvir eylediği levha da pek şairanedir. Eski hatıralar onu durduruyor ve derin derin düşündürüyor; nihayet vakt-i istivâdaki sıcaklar onu ikaz etmiş oluyor. Hele vakt-i istivânın hulul ettiğini

---

8 شَعَفَ, *sevginin/aşkın kişiyi kaplaması ve içine işlemesi* demektir. Lafız yönüyle bu fiile benzeyen شَغَفَ de aynı anlamdadır. Nitekim Yûsuf süresinde, "Yûsuf'un sevdası kalbine işlemiş" mealinde ﴿قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا﴾ ibaresi varit olmuştur. (Yûsuf, 12/30)

anlatmak için beşinci beyitte tasvir eylediği levha pek mahiranedir. Ötede bir orman tersim ediyor, ceylanlar ağaçlara tırmanıyor, gölgeye bürünüyor ve sıcağın tesiriyle uykuya dalıyor. Altıncı beyitte meyusiyet hakkında verdiği hüküm de pek hakimanedir. Ümitsizlik bir istirahattir diyor, pek doğrudur.

Benî Tağlib ve Bekir arasındaki musâlahanın akdine muvaffak olan İbn Mâriya şöhretiyle müştehir mumaileyh Kays b. Şerâhîl'in methini ve Benî Temîm'den el-'Allâk isminde birine levm ve muahezeyi mutazammın kasidesinden atideki beyitler iktibas olunmuştur. Hâris, 'Allâk'a hitaben diyor ki; [830]

فَهَلّا سَعَيْتَ لِصُلْحِ الصَّديقِ كَصُلْحِ ابْنِ مارِيَةَ الأَقْصَمِ؟

وَقَيْسٌ تَدارَكَ بَكْرَ العِراقِ وتَغْلِبَ مِنْ شَرِّها الأَعْظَمِ

وبَيْتُ شَراحِيلَ في وائِلٍ مَكانَ الثُّرَيَّا مِنَ الأَنْجُمِ

فأَصْلَحَ ما أَفْسَدُوا بَيْنَهُمْ كَذٰلِكَ فِعْلُ الفَتَى الأَكْرَمِ

الأَقْصَم, *ön dişleri kırılmış olan adama* denilir. Kays'ın bu sebepten dolayı bu lakap ile iştihar etmiş olması muhtemeldir.

Tercümesi: "İbn Mâriya el-Aksâm gibi bir arkadaşın sulhuna çalışmış olsaydın ne olurdu?! Kays, Irak'ın Benî Bekir'i ile Benî Tağlib'e yetişti ve her ikisini büyük bir felaketten kurtardı. Bugün Şerâhîl'in,[9] Vâil arasındaki mevkii, Süreyya yıldızının manzûme-i şemsiyyedeki menzilesi mesabesindedir. İkisinin de ihlal etmiş oldukları münasebât-ı mütekâbileyi iadeye çalıştı ve beynlerini telif etti. Necip olan adam böyle yapar!"[10]

Beyrut'ta 1890 sene-i mîlâdiyyesinde tab olunan *Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye* kitabında Hâris'in nâ-tamâm bir manzumesi daha görülmüştür ki bedii bazı teşbihleri [831] muhtevidir; fakat nâzımı hakkında ihtilâf-ı rivâyete tesadüf olunduğu için iktibasından sarfınazar olundu.[11]

Hâris'in esasen şu'arâ-yı Câhiliyye arasında ihrâz-ı mevki etmesine sebebiyet veren muallakasıdır.

---

[9] Şerâhîl, Kays'ın pederidir. [Mehmed Fehmi]

[10] Manzûme-i şemsiyye: Güneş sistemi. Münasebât-ı mütekâbile: Karşılıklı ilişkiler. Beynlerini telif etmek: Aralarını ıslah etmek, düzeltmek.

[11] Ayrıntılı bilgi için bk. Luvîs Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye,* c.1, s.416-420.

HÂRİS'İN MUALLAKASI

Hâris'in muallakası Şinkîtî şerhinde 85, Zevzenî şerhinde 84, *es-Sümût es-seb'a* kitabında 83 beyit olarak zapt olunmuştur. Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî ise *Cemhere*'de bundan bahsetmemiştir.

Muallaka, Arapların birçok eyyâm-ı meşhûresini ve birçok vakâyi'i târîhiyyelerini; fahr, hamaset, vasf, medih gibi şiirin birçok aksamını ihtiva ediyor.

Hâris, muallakasını Hîre hükümdarı Amr b. Hind'in huzurunda inşad etmiştir. Kasidenin evvelce ihzar edilmiş yahut irticalen söylenmiş olması hakkında iki rivayet vardır. Asmaî diyor ki; Hâris, muallakasını Amr b. Hind'in huzurunda inşad ettiği zaman yüz otuz beş yaşındaydı. O kadar hiddetlenmişti ki dayanmış olduğu yay elini kesmiş ve haberdar olmamıştır. İbnü's-Sîd, *Edebü'l-kâtib*'te diyor ki; hîn-i inşâdda Hâris, Aneze denilen kısa bir harbe üzerine dayanmış, harbe vücuduna batmış olduğu hâlde duymamıştır.[1] Kaside, Amr b. Hind üzerine o derece icrâ-yı tesîr etmiştir ki müşarünileyh Hâris'i ta yanında oturtmuş ve kabında yedirmiş ve çıkarken arkasından su dökülmemesini emretmiştir. Hâlbuki Hâris, abraş olduğu için sirayetten korkan müşarünileyh, kaside inşadı esnasında Hâris'i uzakta ve hatta perde arkasında durdurmuştu.[2]

Muallakanın kıymet ve ehemmiyeti, ihtiva ettiği vakâyi'i târîhiyye ile tezayüt etmiştir. [832] Ebû Ubeyde diyor ki; uzun ve beliğ olarak kaside söyleyen üç şâir-i Câhilî vardır: Amr b. Külsûm, Tarafe b. el-Abd ve Hâris b. Hillize'dir.[3]

---

[1] Hîn-i inşâd: Kasideye okuduğu sırada. Harbe: Süngü, kısa mızrak.

[2] İbnü's-Sîd, Endülüslü dil ve edebiyat alimi Ebû Muhammed Abdullāh b. Sîd el-Batalyevsî'dir (öl. 521/1127). İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-kâtib* adlı eserini şerh etmiştir. Müellif, *Edebü'l-kâtib* ibaresiyle bu şerhe atıf yapmıştır. Şerh, 3 cilt hâlinde *el-İktidâb fî şerhi edebi'l-küttâb* adıyla yayımlanmıştır. Müellifin aktardığı rivayetin geçtiği yer için bk. İbnü's-Sîd el-Batalyevsî, *el-İktidâb fî şerhi edebi'l-küttâb,* thk. Mustafa es-Sekkâ-Hâmid Abdülmecîd, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1996, c.3, s.241.

[3] Müellifin Ebû Ubeyde'den mealen aktardığı *uzun* kelimesinin üzerinde durmakta fayda vardır. Burada *uzunluktan* kasıt, tek bir kasidenin uzun olmasıdır. Diğer bir ifadeyle Ebû Ubeyde, *uzun* kelimesiyle, ilgili şairlerin uzun ve çok şiirler inşad ettiklerini kastetmemiştir. O, şairlerin muallakalarına dikkat çekerek bunların uzun ve beliğ olduklarını vurgulamıştır. Ebû Ubeyde'nin ifadesi, tam olarak şöyledir: "Araplar, Cahiliye şairlerinden kaliteli *tek bir kasideye* sahip olan en büyük şairlerin Tarafe b. el-Abd, Hâris b. Hillize ve Amr b. Külsûm olduğu konusunda ittifak etmişlerdir." Asmaî'nin Amr b. Külsûm'ü yeterli sayıda şiire sahip olmadığından dolayı kendisini büyük ve kaliteli bir şair (fahl) kabul etmemesi bu açıklamayı teyit etmektedir. Ebû Ubeyde, *ed-Dîbâc,* s.10; Ayrıca bk. *Şerhu Muallakât el-'aşr ve ahbâru şu'arâihâ,* haz. Ahmed Emîn eş-Şinkîtî, 5. Bs., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012, s.97.

Muallakanın Sebeb-i Nazmı

Kırk sene devam edip tafsilatı yukarıda beyan olunan Harbü'l-Besûs'e nihayet vermek üzere Amr b. Hind, Vâil'in evladından olan Benî Bekir ile Benî Tağlib'i nezdine davet etmiş ve barıştırmıştır. Muharebenin tekerrürünü menetmek için rehine olarak tarafeynden yüzer genç almış ve bunları maiyetinde istihdam etmişti. Gazvelerden birinde esen şiddetli bâd-i semûm, bütün Tağlibîler'i yakmış, mahvetmiş ve Benî Bekir'den kimse ölmemiştir.[4]

Bu hadise her ne kadar bir tesadüf ise de türlü türlü tevillere meydan açmış ve yeniden Benî Tağlib'in gayz ve gazabını uyandırmıştır. Ateş-i hıkdın alevlendiği bu sırada Benî Bekir'den suya ihtiyacı olan yetmiş atlılık bir kafile, Benî Tağlib'in arazisinden geçerler.[5] Hasıl olan suizanna binaen Benî Bekir kafilesine su verilmez ve o yetmiş kişi kâmilen susuzluktan ölür. İşte bu suretle tahaddüs eden vakıa, tarafeyn arasında yeniden medîd ve elim muharebelere sebebiyet vermemek için müşarünileyh Amr b. Hind, tarafeynden birer heyet-i murahhasa huzuruna celp ve davanın halline mübaşeret etmiştir.[6]

Benî Tağlib tarafından gönderilen heyet-i murahhasanın reisi muallaka sahibi Amr b. Külsûm; Benî Bekir'in reis ve şairi de Hâris b. Hillize idi. Benî Bekir'in heyet-i murahhasasına sıra gelince Hâris, kasidesini inşad etmiş ve hüsnütesîri görülmüştür. Amr b. Hind, Benî Bekir'in lehine hüküm verdiği için Amr b. Külsûm, riyaset ettiği heyetle beraber münfail olarak avdet etmişlerdir. 763'üncü sahifede beyan olunduğu üzere Amr b. Hind'in Amr b. Külsûm [833] tarafından katlolunması, bu infialin tesirinden ileri geldiği ihtimalden baîd değildir.

Ya'kûb b. es-Sikkît diyor ki; Ebû Amr eş-Şeybânî, Hâris'in bu kasideyi irticalen inşadına izhâr-ı hayret ederek, 'Bunu bir sene zarfında söylemiş olsa yine mazur görülür.' demiştir.

Hâris, muallakasına müfârakatin âlâmıyla terennüm-sâz oluyor, diyor ki;[7]

آذَنَتْنَا بِبَيْنِهَا أَسْمَاءُ رُبَّ ثَاوٍ يُمَلُّ مِنْهُ الثَّوَاءُ

Bu beyitten sonra bazı nüshalarda şu:

آذَنَتْنَا بِبَيْنِهَا ثُمَّ وَلَّتْ لَيْتَ شِعْرِي مَتَى يَكُونُ اللِّقَاءُ؟

beyti görülmüştür.

الإيذان, *ihbar etmek.* البَيْن, *müfârakat.* الثَّواء, *ikamet.*

---

4 Bâd-i semûm: Zehirli, sıcak rüzgar.

5 Ateş-i hıkd: Kin ateşi.

6 Heyet-i murahhasa: Delege, bazı meseleleri halletmek üzere görevlendirilen heyet.

7 Muallaka bahr-ı hafîf'tendir. Bunun vezni فَاعِلَاتُنْ – مُسْتَفْعِلُنْ– فَاعِلَاتُنْ iki kere tekrar olunur. [Mehmed Fehmi]

Tercümesi: "Esmâ, bize müfârakatini bildirdi. Vâkıâ bazı adamların ikametlerinden bıkılır."

Demek istiyor ki; "Esmâ onlardan değildir. Evet, bize müfârakatini bildirdi ve gitti. Acaba ne zaman mülakat müyesser olacaktır?!"

Hâris bu iki beyitten sonra evvelce Esmâ ile görüşmüş olduğu mevâki'i tadat ediyor ve şimdi o mevâki'a karşı telehhüf ve tahassürünü döküyor, diyor ki; [834]

لا أَرَى مَن عَهِدْتُ فِيها فَأَبْكِي ال　　يَوْمَ دَلْهًا وَما يُحِيرُ البُكاءُ؟!

الدَّلْه, -dâl'ın fethi ve lâm'ın sükûn ve fethiyle- dördüncü babtan *şaşkınlık, sersemlik*. Hâl olarak دالِهًا takdirinde olması da kabildir. الإحارَة, *reddetmek ve cevap vermek.*

Tercümesi: "O yerlerde tanıdığımı bugün görmediğimden şaşkın şaşkın ağlıyorum; fakat ağlamaktan bir cevap çıkar mı?!"

Badehu Hâris, kendi nefsine hitap ederek diyor ki;

وَبِعَيْنَيْكَ أَوْقَدَتْ هِنْدٌ النَّا　　رَ أَصِيلًا تُلْوِي بِهَا العَلْيَاءُ

فَتَنَوَّرْتُ نَارَهَا مِنْ بَعِيدٍ　　بِخَزَازَى هَيْهَاتَ مِنْكَ الصِّلاءُ

بِعَيْنَيْكَ, بِمَرْآى عَيْنَيْكَ takdirindedir.

يُقالُ: هُوَ مِنِّي بِمَرْآى ومَسْمَعٍ أيْ بِحَيْثُ أَراهُ وأَسْمَعُ قَوْلَهُ.[8]

أَصِيل, *ikindi ve akşam arasındaki zaman;* cem'i أُصُل ve أُصْلان ve آصال.

الإِلْواء, burada *işaret etmek* manasınadır. العَلْياء, burada *yüksek yer* manasınadır; bir de mahsus bir yerin ismidir. التَّنَوُّر, *uzaktan ateşe bakmak*. Hazâzâ (خَزَازَى), maruf bir yerdir; yalnız mevki'i coğrâfîsi hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf olunmuştur. *Mu'cemü'l-büldân*'da buna dair tafsîlât-ı tâmme vardır. Bir de Hazâzâ, Arapların eyyâm-ı meşhûresinden biridir; خَزاز dahi mervîdir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*'da [835] diyor ki; Hazâzâ bir dağdır, hâl-i harbi ilan etmek için tepesinde ateş yakılırdı. Amr b. Külsûm'ün de şu:

وَنَحْنُ غَداةَ أُوقِدَ فِي خَزَازَى　　رَفَدْنا فَوْقَ رَفْدِ الرَّافِدِينا

beytini şahid olarak irat etmiştir.[9] الصِّلاء, *tutarak, çıra, vakûd;* bir de masdar olur:

---

[8] هُوَ مِنِّي بِمَرْآى ومَسْمَعٍ: Kendisini göreceğim ve duyacağım yerdedir, gözümün önündedir.

صلِيَ – صَلْيًا وصُلِيًّا وصِلْيًا وصَلىً وصِلاءً، اصْطَلَى بِها أيْ قاسَى حَرَّها.

Ateşin şiddet-i harâretine maruz olmak.

Tercümesi: "Hind, akşamüstü senin gözün önünde ateşi yaktı. Hazâzâ denilen o yüksek yer, ateşi her tarafa irâe ediyor; sen ise uzaktan seyrediyorsun; fakat heyhat! Sen nerede, onun harareti nerede...!"

Badehu ateşin yakıldığı yeri tayin ve tahdit ile beraber sûret-i iştiâlini beyan ediyor, diyor ki;[10]

أَوْقَدَتْهَا -بَيْنَ العَقِيقِ فَشَخْصَيْ ... نِ- بِعُودٍ كَمَا يَلُوحُ الضِّيَاءُ

شَخْصَيْن, bir mevkidir, daima tesniye sigasıyla yâd olunur. العُود, cem'i, عِيدان ve أعْواد, *odun ve saz*. Şârihler bunu *rayihadâr ud ağacıyla* tefsir etmişler. Hâlbuki biz buna bir sebep ve münasebet görmüyoruz. Hem de ud ağacı Cezîretülarap'ta çıkmaz ki… Şairin maksadı ateşin alevi ziyade olduğunu ve yaygın bir şekilde yandığını anlatmaktır. الضِّياء'dan murat, *ziyâü'l-fecr;* çünkü ateşin yandığı akşamüstü zamanı ile şafak vakti arasında bir müşâbehet-i tâmme vardır. [836]

Tercümesi: "Ateşi, Akîk ve Şahsayn arasında odunla yaktı; ateş de şafak ziyası gibi parladı." demektir.

Badehu âlâmını teskin etmek için o yerden ayrıldığını ve bu vesile ile devesinin seyr-i serîini beyan ve bu babda pek şairane teşbihler dermeyan ediyor; fakat ihtisara binaen o beyitleri tay ettik. Ondan sonra vakıanın tafsilatına intikal ediyor, diyor ki;

وَأَتَانَا مِنَ الْحَوَادِثِ والأَنْبَا ... ءِ خَطْبٌ نُعْنَى بِهِ وَنُسَاءُ:

أنّ إِخْوَانَنَا الأَراقِمَ يَغْلُو ... نَ عَلَيْنَا فِي قِيلِهِمْ إِحْفَاءُ

يَخْلِطُونَ الْبَرِيءَ مِنَّا بِذِي الذَّنْ ... بِ وَلا يَنْفَعُ الْخَلِيَّ الْخَلَاءُ

خَطْب, *iş* manasınadır; *küçük olsun, büyük olsun ve emr-i azîm* manasına da gelmiştir, cem'i خُطُوب. العَناء, *yorgunluk.*

يُقالُ: عَناهُ الأمْرُ يَعْنِيهِ عِنايَةً وَعُنِيًّا، أَهَمَّهُ .

السَّوْء، ساءَهُ – يَسُوءُهُ – سَوْءً وسُوْءً وسَواءً وسَواءَةً وسَوايَةً وسَواءِيَةً ومَساءَةً ومَسايَةً ومَساءً ومَساءِيَةً.

---

[9] Hazâzâ'da Yemenliler'e karşı savaşın ateşi tutuşturulduğu günde bizdik (Nizâr'a) yardım edenlerin kat kat üstünde yardım edenler!

[10] Sûret-i iştiâl: Ateşin yanış şekli.

Fenalık yapmak.

الأَرَاقِمِ, أَرْقَم’ın cem‘idir; Benî Tağlib’den olan bir kısım kabâile ıtlak olunur. الغُلُوّ, *haddi tecavüz etmek.*

يُقالُ: غَلا فِي الأَمْرِ يَغْلُو–غُلُوًّا إذا جاوَزَ حَدَّهُ؛

Kaynamak manasında olan [837] غَلَى’den olmak ihtimali vardır:

تَغْلِي صُدُورُهُمْ مِنَ الغَيْظِ

demektir.[11] الإِحْفاء, *ilhâh ve ibrâm.*[12] الخَلاء, burada *beraat* manasınadır.

Tercümesi: “Havadise gelince; bizi meşgul ve mahzun edecek mühim bir haber işittik; Arâkım’dan olan kardeşlerimiz, bize karşı şiddetli bir lisan kullanıyorlar ve hadden aşırı gidiyorlar. Bizden masum olanları da mücrimlere karıştırıyorlar ve beri olanlar, beraetlerinden müstefit olamıyorlar.”[13]

أَجْمَعُــوا أَمْــرَهُمْ عِشَــاءً فَلَمّــا   أَصْــبَحُوا أَصْــبَحَتْ لَهُــمْ ضَوضَــاءُ

مِــنْ مُنَــادٍ وَمِــنْ مُجِيــبٍ وَمِــنْ تَــصْ   هَــالِ خَيْــلٍ خِــلَالَ ذٰاكَ رُغَاءُ

ضَوْضاءُ ve ضَأْضأَ, *ses ve gürültü.*

ضَوْضَى – يُضَوْضِي – ضَوْضاةً وضَيْضَاءً.

تصْهال, *atın sesi,* -tâ’nın fethiyle- masdardır; *kişnemek;* -kesriyle- isimdir. رُغاء, *deve ve mandanın sesi, böğürmek.* مِنْ مُناد beyti kâmilen ضَوْضاء’nın beyanıdır.

---

[11] Öfkeden içleri kaynıyor.

[12] İlhâh ve ibrâm: Bıktıracak ve usandıracak derede bir şeyin üzerine gitmek.

[13] Arâkım: Bekir b. Hubeyb b. Amr b. Ganm b. Tağlib’in sonradan ayrı birer kabile (batn) olan altı oğluna (Cüşem, Mâlik, Amr, Sa‘lebe, Hâris, Muâviye) verilen isimdir. Bunlar, Tağlib kabilesinin esas kollarını oluşturur. Tağlib kabilesinin önemli liderlerinden ve kadim Arap şairlerinden Mühelhil (Adî) b. Rebîa, kızının tabaklanmış deri karşılığında kendisinden alınması üzerine söylediği aşağıdaki beyitte geçen Arâkım, bu altı isme atıftır:

أَنْكَحَهَــا فَقْــدُهَا الأَرَاقِــمَ فِي   جَنْــبٍ وَكَانَ الحِبَــاءُ مِــنْ أَدَمِ

لَــوْ بِأَبَــانَيْنِ جَــاءَ يَخْطِبُهَــا   ضُرِّجَ مَــا أَنْــفُ خَاطِــبٍ بِــدَمِ

- Kabilesi Arâkım’dan uzakta olup Cenb kabilesine düşmesi, zorla evlendirilmesine sebep oldu. Mehir ise tabaklanmış deriden ibaretti!

- Ahh! Arâkım’da olsaydım, Ebâneyn dağını mehir olarak sunsaydı bile ona talip olanın burnu kana boyanacaktı!

Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Cemheretü ensâbi’l-Arab,* thk. Kolektif, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts., c.1, 304; *Dîvânu Mühelhil b. Rebîa,* haz. Talâl Harb, Beyrut: Dâru’l-Âlemiyye, 1993, s.81.

Tercümesi: “Gece toplandılar, müzakere ettiler, efkârı hazırladılar; sabah olunca aralarında bir hareket duyuldu…

Bağırmak, çağırmak; bir taraftan atlar kişniyor, bir taraftan develer böğürüyor. Hasılı bir gürültüdür koptu!”

Şimdi Benî Tağlib’in heyet-i murahhasası olan şâir-i şehîr Amr b. Külsûm’e tevcîh-i hitâb ederek diyor ki; [838]

أَيّهَا النّاطِقُ الْمُرَقِّشُ عَنَّا   عِنْدَ عَمْرٍو وَهَلْ لِذٰاكَ بَقَاءُ؟

لا تَخَلْنَا عَلَى غَرَاتِكَ، إنّا   قَبْلُ، مَا قَدْ وَشَى بِنا الأَعْداءُ

فَبَقِينَا عَلَى الشَّنَاءَةِ تَنْمِي   نَا حُصُونٌ وَعِزَّةٌ قَعْسَاءُ

قَبْلَ مَا اليَوْمِ بَيّضَتْ بعُيُونِ النَّـ   ـاسِ فِيهَا تَغَيُّظٌ وَإِبَاءُ

التَّرْقِيش, *söze zîb ve zinet vermek.*

يُقالُ: رَقَّشَ كَلامَهُ إذا زَخْرَفَهُ.

مُرَقِّش, burada مُزَوِّر manasınadır. الخَيْل ve الخِيَل ve الخَيَلان ve الخَيْلُولَة, *sanmak*. لا تَخَلْنا’nin ikinci mef‘ûlü mahzuftur, أَذِلّاءَ takdirindedir.[14] غَراة, إغْرَا’dan isimdir, *tesvîl*.

يُقالُ: أغْرَى بَيْنَهُمْ العَدَاوَةَ؛ أَلْقاها، كَأَنَّهُ أَلْزَقَها بِهِمْ.[15]

الوَشْي, *siâyet etmek*. قَبْلُ ما, -lâm’ın zammıyla- yani mebni ve ما, zait olmak suretiyle rivayet olunduğu ve قَبْلُ ما yerine طالَمَا görülmüş olduğu Şinkîtî şerhinde yazılıyor. Birinci surette قَبْلَكَ وَشَى بِنا الأَعْداءُ عِنْدَ المَلِكِ takdirinde olur.[16] الشَّنَاءَة, *buğz ve adavet*. النَّماء, *ziyadeleşmek ve müteaddi olarak yükseltmek* manasına gelmiştir:

يُقالُ: نَمَى الشَّيْءُ يَنْمِي وَيَنْمُو، زادَ وكَثُرَ [٨٣٩] وَنَمَيْتُ الحَدِيثَ والشَّيْءَ رفَعْتُهُ.

قَعْسَاء, أَقْعَس’ın müennesidir, *menî‘ ve payidar*. قبلَ ما’daki ما zaittir; قَبْلَ اليَوم takdirindedir. بِعُيُون’daki بِـ zaittir. تَغَيُّظ, عَلَى مَنْ أَرَادَها بِسُوءٍ takdirindedir.[17] وَإِباءِ, على مَنْ كادَها takdirindedir.[18]

---

[14] Şu hâlde anlam, ‘Bizi zelil, zayıf zannetme!’ şeklinde olur.

[15] Onların arasına fitne tutuşturdu. Yani aralarına fitne bıraktı, âdeta onları o fitneye yapıştırmış gibi.

[16] Senden önce de kralın nezdinde aleyhimizde laf edenler oldu.

[17] Kötülük yapmak isteyene öfkelendi.

[18] Ona tuzak kurmak isteyene karşı çıktı.

Tercümesi: "Ey hükümdarın nezdinde aleyhimize idâre-i kelâm eden ve sözü tellendirip pullandıran! Siayetin payidar olacak mı?!"

Demek istiyor ki; "Hükümdar elbette keyfiyeti tahkik edecek ve beraatimizi anlayacaktır. Padişah nezdinde ettiğin tesvîlât, bizi tezlil etmiş olduğunu zannetme! Senden evvel de hakkımızda epey tezviratta bulunuldu. Bütün o buğz ve adavete karşı menî' ve payidar olan mevkiimiz gittikçe yükseldi. Evet, bundan evvel de menâat ve satveti itibarıyla mevki ve haysiyetimiz âlemin gözünü patlatmıştı."

Şimdi hükümdarın methine intikal ediyor, diyor ki;

مَلِكٌ مُقْسِطٌ وَأَفْضَلُ مَنْ يَمْ شِي وَمِنْ دُونِ مَا لَدَيْهِ الثَّنَاءُ

مَلِكٌ أَضْرَعَ البَرِيَّةَ لا يُو جَدُ فِيهَا لِمَا لَدَيْهِ كِفَاءُ

الإقْساط, *adalet etmek.* مُقْسِط, *adil* demektir. قَسْط ise ikinci babtan *zulüm* manasınadır. قاسِط, ظالِم demektir. Binaenaleyh إقْساط'ın hemzesi *selb ve izale* içindir.[19] الإضْراع, *tezlil etmek.* كِفاء, *misil, nazir ve müsavi* manasınadır. [840]

Tercümesi: "Padişah adildir; yeryüzünde yürüyenlerin fazlıdır. Menakıp ve maâlîsi her türlü medih ve sitayişin fevkindedir. Halka baş eğdirdi; mezâyâsı itibarıyla ona küfüv olabilecek kimse yoktur."

Padişahın methinden sonra Benî Tağlib'in heyet-i murahhasasına tevcîh-i hitâb ederek diyor ki;

أَيُّمَا خُطَّةٍ أَرَدْتُمْ فَأَدُّو هَا إِلَيْنَا تَمْشِي بِهَا الأمْلَاءُ

إِنْ نَبَشْتُمْ مَا بَيْنَ مِلْحَةَ فَالصَّا قِبِ، فِيهِ الأَمْوَاتُ وَالأَحْيَاءُ

أَوْ نَقَشْتُمْ فَالنَّقْشُ يَجْشَمُهُ النَّا سُ وَفِيهِ الأَسْقامُ والأَبْرَاءُ

أو سَكَتُّمْ عَنّا فَكُنّا كَمَنْ أَغْ مَضَ عَيْنًا فِي جَفْنِهَا الأَقْذَاءُ

أَوْ مَنَعْتُمْ مَا تُسْأَلُونَ، فَمَنْ حُدّ ثْتُمُوهُ لَهُ عَلَيْنَا العَلاءُ

---

[19] Selb, kelimenin anlamını 'olumsuz yapmak'; izale ise, 'olumluya çevirmek' anlamındadır. Buna göre قَسَطَ fiili 'haksızlık yapmak, zulmetmek' iken başına hemze getirildiğinde ortaya çıkan أقْسَطَ fiili 'adaletli davranmak' anlamına gelir. Buna izale denir. Selb ise أقْسَطَ fiilindeki hemzenin atılıp قَسَطَ fiiline dönüştürülmesi, yani olumlu mananın olumsuz manaya çevrilmesidir.

خُطَّة, burada *hâl, şekil, suret, yol* manasınadır. تَمْشي yerine bir nüshada تَسْعَى görülmüştür. الأَمْلاء, ملأ’in cem‘idir, *şerif olan cemaat.* النَّبْش, ikinci babtan, *gizli bir şeyi zahire çıkarmak;* [841] sözde ise *bahsetmek* manasınadır. فيه’deki zamir, ما’ya racidir. مِلحَة ve الصَّاقِب, iki mevkidir. صاقِب, bir dağın ismi olduğu *Mu‘cemü’l-büldân’*da gösteriliyor. النَّقْش, birinci babtan *bir şeyi inceden inceye eleyip tahkik etmek, mûşikâfâne tetkik, istiksa.*[20] الجَشْم, dördüncü babtan *külfet ve mihnetle bir işi becermek.* الأَسْقام, سُقْم’un; الأَبْراء da بُرْء’un cem‘idir, *maraz ve afiyet.* الأَقْذاء, قَذى’nın, قَذى da قَذاة’nın cem‘idir, *göze düşen saman veya ot parçacığı, çöp.*

Tercümesi: “Hangi suret arzunuza muvafıksa söyleyiniz! Muhterem heyetimiz ona göre çalışsın. Milha ve Sâkıb arasındaki mevkii kazıyacak olursanız orada ölüler de var, diriler de…![21]

Meseleyi inceden inceye eleyecek olursanız, bu da halk için zahmet ve meşakkati muciptir; çünkü kapanmış yaralar da var, henüz kapanmamış da vardır. İsterseniz bizden vazgeçin! O zaman biz de göz kapağında ufak çöpler bulunduğu hâlde gözünü kapamış olan adamın vaziyetinde bulunmuş oluruz. Teklif olunduğunuz şu son sureti kabulden de imtina edebilirsiniz; fakat bize i‘mâl-i nüfûz edeceği size söylenilen hangi kuvvettir?!”

Hâris, badehu mensup olduğu Benî Bekir tarihinden parlak sahifeler gösteriyor ve şehamet ve gayretlerine delalet eden birçok menkıbeleri ve muzaffer oldukları müteaddit vakıaları ma‘raz-ı iftihârda zikrediyor. Ezcümle diyor ki; [842]

هَلْ عَلِمْتُمْ أَيّامَ يُنْتَهَبُ النّا　　سُ غِوَارًا لِكُلّ حَيٍّ عُوَاءُ؟

إِذْ رَفَعْنا الْجِمَالَ مِنْ سَعَفِ البَحْ　　رَيْنِ سَيرًا حَتّى نَهاها الْحِسَاءُ

ثُمَّ مِلْنَا عَلَى تَمِيمٍ فَأَحْرَمْ　　نَا وَفِينَا بَنَاتُ مُرٍّ إِمَاءُ

لا يُقِيمُ العَزِيزُ بِالبَلَدِ السَّه　　لِ وَلا يَنْفَعُ الذّليلَ النَّجَاءُ

لَيْسَ يُنْجِي مُوائِلًا مِنْ حِذارٍ　　رَأْسُ طَوْدٍ وَحَرَّةٌ رَجْلاءُ

[20] Mûşikâfâne tetkik: Bir meseleyi inceden inceye, derinlemesine tetkik etmek. İstiksa: Etraflıca araştırmak.

[21] Bu mevkide Benî Tağlib ile Benî Bekir arasında kanlı bir muharebe olmuştu. İntikamı alınan maktullere ölü; alınmayanlara da diri tabirini kullanıyor. Demek istiyor ki bu fikir iyi bir netice vermez. Bunu tazelemek, yeniden kan davaları ortaya çıkarır ve muharebe tekrar alevlenir. [Mehmed Fehmi]

هَلْ, قَدْ manasınadır. الاِنْتِهاب, *kapışmak, gârat ve târacla mâl-ı ganîmet almak.*[22] الغِوار, -كِتاب vezninde- *şebhûn ve târac;* bir de غاوَر– يُغاوِرُ’dan masdar olur. العُواء, burada *bağırıp çağırmak* demektir; esasen *havlamak* manasınadır. السَّعَف, -fethateyn ile- *hurma ağacının yapraklarına yahut dallarına* ıtlak olunur; müfredi سَعَفَة, burada nahlistândan kinayedir; yani Bahreyn denilen mevkiin nahlistândan itibaren Ahsâ’ya (أَحْساء) kadar. حِساء ve أَحْساء, ikisi birdir; Bahreyn’de bir şehirdir. الإِحْرام, *muharebenin haram olduğu eşhür-ü hurum’a dâhil olmak.* Bir de أَحْرَمْنا, عَفَوْنا manasınadır:

أَحْرَمَ الشَّيْءَ، جَعَلَهُ حَرَامًا على نَفْسِهِ.[23]

مُرّ, Temîm’in pederidir; aslı [843] مُرَّة’dir, zaruret için مُرّ dedi. إماء, أَمَة’nin cem‘idir, *halayık, memluke.* لا يُقيمُ, حِينَ لا يُقِيمُ takdirindedir. السَّهْل, *düz yer*. النَّجاء, *yürümekte sürat*. Bu manaya göre *kaçmak* demek çıkar, -nûn’un kesriyle- النِّجاء, نَجْوَة’nin cem‘idir, *yüksek yer*. المُواءَلَة, طَلَبُ المَوْءِل, *penâh aramak*. طَوْد, *dağ,* cem‘i أَطْواد. حَرَّةٌ رَجْلاءُ, *arızalı, siyah taşlıktır* ki çetin olduğu için oradan attan inilerek yayan geçmek mecburidir.

Tercümesi: “Halkın birbirine hücum ve gârat ettikleri ve her kabilenin fitne ve fesat îkâına feryat kopardığı günleri elbet hatırlarsınız. O günlerde biz, bir seyr-i serî‘ ile hemen Bahreyn nahlistânından Ahsâ’ya kadar develeri koştuk, sonra Temîm aşâirine döndük; eşhür-ü hurum hulul etti. O esnada Mürre’nin kızları bizde esirdi. O günlerde aziz olanlar, düz yerlerde ikamet edemeyerek dağ başına iltica ederlerdi; zelil olanlar için hiç kurtuluş yoktu. Derkenar bir melce arayanlar ise ne dağ başında ne arızalı ve menî‘ yerlerde barınamazlardı.”

Benî Tağlib’in heyet-i murahhasası reisi bulunan şâir-i şehîr Amr b. Külsûm’e tekrar tevcîh-i hitâb ederek diyor ki;

أَيّهَـــــا النّـــــاطِقُ الْمُبَلِّـــــغُ عَنّـــــا عِنْـــــدَ عَمْـــــرٍو، وَهَـــــلْ لِذٰاكَ انْتِهَـــــاءُ؟

Tercümesi: “Ey Amr b. Hind nezdinde aleyhimizde tefevvühâtta bulunan! Tezviratına nihayet olmayacak mı?!”[24]

---

[22] Gârat: Baskı düzenlemek. Târac: Yağma, çapul.

[23] Bir şeyi kendisine yasaklamak.

Şimdi Hâris, hükümdarın efkârını Benî Bekir lehine çevirmek için [844] mukaddema Benî Bekir'in hükümdara etmiş oldukları üç mühim ve tarihî hizmetlerini zikrediyor, diyor ki;

مَنْ لَنَا عِنْدَهُ مِنَ الْخَيْرِ آيَا   تٌ ثَلاثٌ فِي كُلِّهِنّ الْقَضَاءُ

آيَةٌ: شَارِقُ الشّقيقَةِ إِذْ جَا   ؤُا جَمِيعًا لِكُلّ حَيٍّ لِوَاءُ

حَوْلَ قَيْسٍ مُسْتَلْئِمينَ بِكَبْشٍ   قُرَظِيٍّ كَأَنَّهُ عَبْلاءُ

فَرَدَدْنَاهُمُ بِطَعْنٍ كَمَا يَخْ   رُجُ مِنْ خُرْبَةِ الْمَزَادِ الْمَاءُ

شَارِق الشّقِيقَة, Benî Gassân yahut Benî Şeybân'dan bir kol. Esasen شارِق, *tulu zamanında güneşe, bir de bir yerin gün doğusu tarafına* denir, شارِقُ الجَبَل gibi; cem'i شُرْق. الشَّقِيقَة, *iki kum tepesinin arasındaki açık yere* denir, cem'i شَقايِق. Kays, İbn Ma'dîkerib. الاسْتِلآم, لَبِسَ اللّأْمَة, *zırh giymek*. كَبْش, *kavmin büyüğü*. قُرَظِيّ, *Yemen ülkesine mensup* demektir; zira قُرَظ denilen nebat oraya mahsustur, قَرَظ -fethateyn ile- de mervîdir. عَبْلاء, *kaya*. خُرْبَة, *yuvarlak delik,* cem'i خُرَب. المَزاد, مَزادَة'nin cem'i cinsidir. Asıl cem'i مَزايِد, *büyük su tulumu, râviye.*

Tercümesi: "O Amr b. Hind ki ona her biri fasl-ı davâya kâfi olabilecek [845] üç mühim ve tarihî hizmetimiz vardır. Biri Kays'ın etrafında ve kaya gibi bir Yemenli'nin kumandası altında Şârikü'ş-şakîka (شَارِقُ الشَّقِيقَة) denilen Benî Şeybân'dan zırhlı olarak ve ayrı ayrı bayrak açarak birlikte yürüyen kabâili, büyük tulumlardan su boşanır gibi mızraklarımızın kanlı ta'neleriyle tardetmekliğimiz!"

Bu vakıanın hülasası, Amr b. Hind'in develerine hücum etmek üzere Kays b. Ma'dîkerib'in kumandası altında gelen Yemen aşâirinin, hiçbir zarar îkâ' etmeden Benî Bekir kabâili tarafından tardolunmalarından ibarettir.

İkinci hizmetin beyanına geçerek diyor ki;

ثُمَّ حُجْرًا أَعْني ابنَ أُمّ قَطَامٍ   وَلَهُ فَارِسِيّةٌ خَضْرَاءُ

أَسَدٌ فِي اللِّقَاءِ وَرْدٌ هَمُوسٌ   وَرَبِيعٌ إِنْ شَمّرَتْ غَبْرَاءُ

---

[24] Tefevvühât ve tezvirat: Ara bozucu, fesat çıkaran dedikodular. Nihayet olmak: Son bulmak.

قَدْ جَبَهْنَاهُمْ بِطَعْنٍ كَمَا تُنْ　　　　هَزُ فِي جَمَّةِ الطَّوِيِّ الدِّلاءُ

وَفَعَلْنَا بِهِمْ كَمَا عَلِمَ اللهُ　　　　وَمَا إِنْ لِلْمَائِنِينَ دِمَاءُ

وَفَكَكْنَا غُلّ امْرِئِ القَيْسِ عَنْهُ　　　　بَعْدَمَا طَالَ حَبْسُهُ وَالعَنَاءُ

فارِسِيَّة، أيْ كَتِيبَةٌ فارِسِيَّة.[25]

خَضْراء، لِخُضْرَةِ لِباسِهِم وأَلْوِيَتِهِم.[26]

[846] Ketîbenin *Fârisiyye* ile tavsifi Acem teçhizatıyla mücehhez olmalarındandır. Yeşil renkle tevsîmi, ya askerin giymiş olduğu elbise veyahut hamil oldukları bayraklar yeşil olmasındandır veya askerin kesafeti siyah bir renk teşkil ettiğinden ve siyah ile yeşil renkleri yekdiğerinin yerine istimali caiz olmasındandır. الوَرْد, *rengi kırmızıya meyyal;* bir de arslanın isimlerinden biridir. الهَمُوس, *ferîseyi hurdahaş eden arslan.*[27] الغَبْراء, *ḳaḥt ve galâ senesi.* الجَبْه, *def ve ret* manasınadır; *cephe* (جَبْه) *üzerine vurmak.* النَّهْز, üçüncü babtan *vurmak ve defetmek.* الجَمَّة, *bir yerde çokça biriken su ve suyu çok olan kuyu.* الطَّوِيّ, *tuğla ile bina edilmiş olan kuyu.* الدِّلاء, دَلْو'in cem'idir, *kova.* المَائِن, *yalancı.* غُلّ, *kelepçe,* cem'i أغْلال. العَناء, *mihnet.*

Tercümesi: "Muharebede ferîseyi hurdahaş eden bir şîr-i biemanın ve ḳaḥt ve galâ senelerinde mevsîm-i bahâr kadar feyyaz olan Hucr b. Ümmi Katâm'ın Acem teçhizatıyla mücehhez siyah ketîbelerini, büyük ve kargîr kuyuların dibindeki sulara, kovaların hızlı temasını andıran ta'nelerle reddettik. Onlara ettiğimizi bir Allah bilir. Yalancıların kanları zaten heder olmaya mahkumdur. İmruülkays'ın[28] zindanda çektiği türlü türlü mihnet ve meşakkatten sonra elinden demirleri biz kırdık."[29]

---

25 Farslı bölük, savaş taburu.

26 Elbiselerinin ve sancaklarının yeşilliğinden ötürü bu kelime kullanılmıştır.

27 Ferîse: Av. Hurdahaş etmek: Paramparça etmek.

28 Şair olan İmruülkays değil; Amr b. Hind'in biraderidir ki buna İmruülkays b. Münzir denir. Amr da bin Münzir'dir; fakat en ziyade validesine nispetle yâd olunmuştur. [Mehmed Fehmi]
"Amr da bin Münzir'dir." ifadesinden kasıt, Amr'ın da Münzir'in oğlu olduğudur. Müellif, burada ikisi de aynı babadan olan Amr ve İmruülkays'ın farklı kişilere (biri Hind'e, diğeri Münzir'e) nispet edildiğine dikkat çekmiştir.

29 Ferîse: Kurban, av. Hurdahaş etmek: Paramparça etmek. Şîr-i bieman: Amansız, korkusuz aslan. Kaḥt ve galâ: Kuraklık ve pahalılık. Ketîbe: Bölük, tabur. Kargîr: Taş veya tuğladan yapılmış şey. Ta'ne: Mızrak ya da kılıç darbesi.

Vakıanın hülasası; Amr b. Hind'in biraderi İmruülkays b. el-Münzir'e karşı, Hucr b. Ümmi Katâm'ın kumandası altında yürüyen Kinde kabâilinin, bu muallaka sahibi olan Hâris'in kabilesi bulunan Benî Yeşkür tarafından tart ve tenkil olunmasından ibarettir. [847]

Medâr-ı ihticâc olan üçüncü vakıaya gelince; onu da ber vech-i âti beyan ediyor, diyor ki;

وَمَعَ الْجَوْنِ جَوْنِ آلِ بَنِي الأَوْ سِ عَنُودٌ كَأَنَّهَا دَفْوَاءُ

مَا جَزِعْنَا تَحْتَ العَجَاجَةِ إِذْ وَلّ وا شِلالًا وإِذْ تَلَظّى الصِّلاء

وَأَقَدْنَاهُ رَبَّ غَسّانَ بِالْمُنْ ذِرِ كَرْهًا وما تُكَالُ الدِّمَاءُ

وَأَتَيْنَاهُمُ بِتِسْعَةِ أَمْلا كٍ كِرامٍ أَسْلابُهُمْ أَغْلاءُ

الجَوْن, Kinde padişahlarından biridir. عَنُود, كَتِيبَةٌ عَنُودٌ takdirindedir, *muannidâne muharebe eden*. دَفْواء, Zevzenî şerhinde ve *es-Sümût es-seb'a* kitabında هَضْبَةٌ عَظِيمَةٌ diye tefsir olunmuştur ki *büyük ve yekpare kaya ve bayır* yahut *yalçın dağ* demektir. العَجَاجَة, *toz* manasınadır; burada muharebeden kinayedir. الشَّلّ ve الشَّلَل, *kovalamak.*

يُقال: شَلَّهُ –يَشُلُّهُ شَلًّا فانْشَلَّ وذَهَبَ القَوْمُ شِلالا أيْ مَطْرُودِينَ والشِّلالُ، القَوْمُ المُتَفرِّقُونَ.[30]

التَّلَظّي, *alevlenmek*. الإقادَة, *kısas etmek*. أَقَدْنَاهُ'daki zamir Münzir'e aittir. وما تُكَالُ الدِّمَاءُ tabirinden maksadı yine *kısastır*. Demek istiyor ki; Münzir yerine Gassân'ın padişahını kısasen öldürmüş olduk. Hâlbuki o vakit böyle bir kısasın icrasına kimsenin kudreti yetmezdi. [848] الكَيْل, esasen *ölçmek ve mukayese etmek* manasınadır. أَمْلاك, *padişah* manasında olan مَلِك'in cem'idir. Vakıadan anlaşıldığına göre dokuz şehzade getirmişler. أَسلاب, سَلَب'in cem'idir, *birinin arkasından soyulup alınan elbise, esliha ve at gibi şeylerdir*.

Tercümesi: "Âl-i Benî Evs, Cevn namındaki hükümdarın maiyetinde bulunan muannit ve lâ yetezelzel ketîbeleriyle harp ettik. Muharebenin ateşi alevlenirken ve onlar fevç fevç firar ederken biz, hiçbir eser-i ye's ve fütur göstermedik. Kısasın icrası kabil olmadığı bir zamanda Münzir'in diyetine

---

[30] شِلَال, dağılmış, gruplara ayrılmış topluluk demektir.

mukabil Gassân padişahını mahv ve buna ilaveten Hucr'un evladından emvâl-i ganâimi kıymettar olan dokuz muazzam şehzade esir ettik."[31]

Üçüncü vakıanın hülasası; Amr b. Hind'in pederi olan Münzir'in katlinden dolayı şairin kabilesi Benî Yeşkür, Kinde hükümdarlarından Cevn namında bir padişahla harp ederek onun muannit ketîbelerini tarumar etmişler ve Münzir'in diyetini Gassân padişahını harben öldürmekle Benî Gassân'dan almış oldular. Bir de evvelki vakıada katlolunan Hucr'un evladından dokuz şehzade esir ederek Münzir'e teslim etmişler. Şehzadeler, güya Münzir tarafından idam olunmuşlardır.

Hâris, bu hakâiki izah etmekle padişahı kendi lehine celp ve teshir ettikten sonra Benî Tağlib hakkında yine vakâyi'i târîhiyyeye müstenit şiddetli tarizlerde bulunuyor ve Benî Bekir'in maziye ait mefahirini ve bilhassa mensup olduğu Benî Yeşkür'un diğer menakıbını tadata intikal ediyor ve muallakasına,

وَهُــوَ الــرّبّ والشّــهيدُ عَلَى يَــوْ   مِ الْحَــــوَارَيْنِ والبَــــلاءُ بَــــلاءُ

beytiyle hâtime veriyor. [849]

Şârihlerin ifadelerine nazaran الرَّبّ'den murat, padişah olan Amr b. Hind yahut pederi el-Münzir b. Mâissemâ'dır. الحَوَارَيْن yahut الحَيارَيْن veya الخَوارَيْن, Bahreyn'de iki karyedir. Yevmü'l-Havâreyn, Arapların eyyâm-ı meşhûresinden biridir. Orada mühim bir hâdise-i târîhiyye vukua gelmiştir. والبَلاءُ بَلاءُ, أيْ شَديدٌ.[32]

Demek istiyor ki; "Tatvîle ne hacet! Padişah, Hayâreyn muharebesinde bulundu. Kumandayı kendisi idare ediyordu. Muharebenin ne derecede kanlı ve şiddetli cereyan ettiğine şahitti." [850]

---

31 Muannit: İnatçı, dayanaklı. Lâ yetezelzel ketîbe: Sarsılmayan, sağlam ordu ya da tabur. Fevç fevç: Dalga dalga, akın akın. Eser-i ye's ve fütur: Ümitsizlik ve umutsuzluk alameti.

32 Şairin aynı kelimeyi iki kez tekrarlaması tekit içindir. Bu bakımdan cümle, "tam anlamıyla musibettir, her yönüyle dehşet verici beladır' şeklinde bir anlam kazanmıştır.

EN-NÂBİGA EZ-ZÜBYÂNÎ

850'nci sahifede tafsilatı nihayet bulan Muallakât-ı seb'den maada Nâbiga ile A'şâ ve Abîd b. el-Abras'ın da birer kasideleri muallakâttan olduğu mervîdir. Muallakâttan olmasına dair kati bir rivayete tesadüf olunmamakla beraber ehemmiyet-i edebiyyeleri hasebiyle bu üç kaside hakkında da izahat vermek isteriz.

Nâbiga'nın muallakasına gelince; onun mutavvel üç kasidesinden hangisi talik edilmiş olduğu da meczûm değildir.[1] 170 sene-i hicriyyesinde vefat eden Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-Arab* nam mecmuasında üçüncü ve 275 senesinde vefat eden Ahmed b. İbrâhîm ez-Zevzenî şerhinde sekizinci muallaka olmak üzere Nâbiga'nın:

عُوجُوا فحَيُّوا لِنُعْمٍ دِمْنَةَ الدَّارِ، مَاذَا تُحَيُّونَ مِنْ نُؤْيٍ وأَحْجَارِ؟

matlalı kasidesini zikrediyorlar; diğerleri:

يَا دَارَ مَيَّةَ بِالعَلْيَاءِ فَالسَّنَدِ أَقْوَتْ، وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الأَبَدِ

beytiyle başlayan kasidesini göstermişlerdir. Biz ise her ikisinden bahsedeceğiz. [851]

Ricâl-i muallakâtın sekizincisi Nâbiga'dır. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* sahibi olan Âmidî diyor ki; Nâbiga şöhretiyle sekiz kişi iştihar etmiştir: Muallaka sahibi Nâbiga ez-Zübyânî, ashaptan Nâbiga el-Ca'dî, Nâbiga b. ed-Deyyân el-Hâris, Nâbiga eş-Şeybânî, Nâbiga el-Ganevî, Nâbiga el-Advânî, Benî Kinân'dan Nâbiga b. Yerbû' ez-Zübyânî, bir de Hâris ismiyle müsemma Nâbiga es-Sa'lebî'dir.[2]

Muallaka sahibi olan Nâbiga ez-Zübyânî, 604 sene-i mîlâdiyyesinde hicret-i seniyyeden 18 sene mukaddem vefat etmiştir. İsmi Ziyâd, künyesi Ebû Ümâme'dir.

Nesebi: Ziyâd b. Muaviye b. Dabâb b. Cenâb b. Yerbû' b. Gayz b. Mürre b. Avf b. Sa'd b. Zübyân b. Bagîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays Aylân b. Mudar.

---

1 Mutavvel: Uzun. Meczûm: Kesin, kati.

2 Benî Kinân (بَنِي قِنان) değil de Benî Kitâl (بَنِي قِتال) şeklinde olması kanaatimizce daha doğrudur. Ayrıca müellif, son ismi Nâbiga es-Sa'lebî şeklinde aktarmıştır. Âmidî'nin eserinde isim, Nâbiga et-Tağlibî olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi ve adı geçen şairlerin şiirleri için bk. Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr el-Âmidî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif,* thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye (el-Bâbî el-Halebî), 1961, s.293-296; el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb,* c.13, s. 356; Âmidî'nin eserinin muhakkiki Ferrâc, eseri *el-Mu'telef ve'l-muhtelef* adıyla yayımlamıştır.

Vech-i Tesmiyesi

Nâbiga (نابِغَة), esasen نُبُوغ’den müştaktır. نُبُوغ, birinci, ikinci ve üçüncü bablardan; *zahir ve ayan olmak ve ırkında şairlik olmayan bir adamda mümtaz bir fesahat ve belagat tecelli etmektir.* Ziyâd b. Muâviye, her vadide beliğ şiir inşadına muktedir olduğu için *Nâbiga* vasfıyla tavsif edilmiştir. Bu rivayeti teyiden *Umde* sahibi diyor ki;[3] “Nâbiga’nın büyük yaşta şiir söylemeye başladığı ve bütün havassı sağlam olduğu hâlde vefat ettiği için şiiri pek munakkahtı.”[4]

Başka bir rivayete nazaran *Nâbiga* vasfıyla tavsif olunması, İbn Muharrik’in methi hakkındaki dokuz beyitten ibaret olan manzumesinin ikinci beytinde [852] نَبَغَتْ tabirini kullanmasından ve bu tabir ise, ilk önce müşarünileyh tarafından kullanılmış olmasından ileri gelmiştir; fakat evvelki vech-i tesmiye daha vecihtir.

Beyitler bunlardır:

نـــأَتْ بِسُـــعادَ عَنْـــكَ نَـــوىً شَـــطونُ   فَبانَـــــتْ والفُـــــؤادُ بِهـــــا رَهـــــينُ

وحَلَّـــتْ في بَـــنِي القَـــيْنِ بْـــنِ جَسْـــرٍ   فَقَـــــدْ نَبَغَـــــتْ لَنـــــا مِـــــنْهُمْ شُـــــؤُنُ

النَّأْي, üçüncü babtan, *uzaklaşmak*. النَّوَى, *müfârakat*. شَطُون, *engin kuyuya ve uzak şeye* denir. بَنُو القَيْنِ بِنْ جَسْر yahut جُسَيْر, müstakil bir kavimdir. Kayn b. Cesr’in namına izafetle Şam’da Kelb b. Vebre bâdiyesinde Benâtü Kayn (بَناتُ قَيْن) ile meşhur müteaddit su menbaları vardı.

Tercümesi: “Uzun bir müfârakat, Suâd’ı senden uzaklaştırdıysa da gönül yine ondadır; fakat Beni’l-Kayn b. Cesr’in arazisine hulul etmesinden bizim için bazı hadiseler zuhur etmiştir.”

Nâbiga, Arapların akademisi mesabesinde olan Sûk-i Ukâz’da her sene içtima eden üdeba kongresinde hakem mevkiinde bulunur; şiiri tenkit ve şu‘arânın derecâtını tayin ederdi. Kendine mahsus deriden bir çadır kurulurdu. İçtimalardan birinde evvela A‘şâ, sonra Hassân b. Sâbit daha sonra hazır bulunan diğer şu‘arâ, kasidelerini sırayla inşad etmişler ve en son [853] Sahr’ın kızkardeşi Hansâ, Sahr için hazırladığı mersiyeyi okur ve:

وَإِنَّ صَـــخْرًا لَتَـــأْتَمُّ الهُـــداةُ بِـــهِ   كأَنَّـــــهُ عَلَـــــمٌ في رَأْسِـــــهِ نـــــارُ[5]

---

[3] Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Reşîk, *el-Umde,* c.1, s.330.

[4] Havas: Duyu organları. Munakkah: Burada ‘kaliteli, kusursuz’ anlamındadır.

[5] الاِئْتِمَام, *iktidâ etmek.* [Mehmed Fehmi]

beytine gelince Nâbiga, Hansâ'ya, "Eğer Ebû Basîr -yani A'şâ-, senden evvel kasidesini inşad etmemiş olsaydı; ins ve cinnin en şairisin derdim." cümle-i takdirkâranesiyle taltif eder. Bundan münfail olan Hassân, ayağa kalkarak mütehevvirane "والله لَأنَا أشْعَرُ مِنكَ ومِنْ أبِيكَ!" der.[6] Nâbiga, cevaben:

يا ابْنَ أخِي إنَّكَ لا تُحْسِنُ أنْ تَقولَ:

فإنّــكَ كاللّيــلِ الّذي هــوَ مُــدْرِكِي، وإن خِلْــتُ أنّ المُنْتَــآى عَنْــكَ واســعُ

خَطــاطيفُ حُجْــنٌ في حِبــالٍ مَتينَــةٍ، تَمُــدُّ بِهــا أيْــدٍ إلَيْــكَ نَــوازِعُ[7]

demiş ve Hassân'ı iskât etmiştir.

Hansâ, müteveffa olan kardeşi Sahr'ı tavsif ederken demiş ki; "Erbâb-ı hidâyet, Sahr'ın nuruyla ihtida ederler. Sahr, başında ateş yanan bir meşale gibidir." [854]

Nâbiga'nın o iki beyti, Irak hükümdarlarından Nu'mân b. el-Münzir'e karşı mütehassis olduğu hissiyât-ı samîmiyyeyi musavvir parlak bir kasidesindendir.[8] Nâbiga, bu kasidede evvela Nu'mân nezdinde aleyhine edilen tezvirattan kendini tebriye etmeye çalışıyor ve Nu'mân'ın ni'am ve eltâfını tadat ederek ona metin bir surette bağlanmış olduğunu ve Nu'mân'ın iktidar ve nüfuzunu beyan ediyor, diyor ki;

"Mesafe ne kadar uzak olursa olsun sen, benim için her hâl ve mahalde bana yetişen gece gibisin. Nerede olsam eller uzatılır; sağlam iplere bağlı eğri çengellerle beni yerimden koparır ve sana doğru çeker."

Hayât-ı Edebiyyesi

Nâbiga gazel, medih, risâ, hiciv, itizar, tavsif vadilerinde yed-i tûlâ sahibidir. Hamâsiyyâta dair şiiri hemen yok gibidir. Zaten şecaat ve besaletle değil; cebanetle iştihar etmiştir. Muallakasının son beyitleri bunu iyice tahlil etmiştir. Mamafih şiiri rakik, vazıh, metin ve müessirdir. Cumahî, Nâbiga'yı birinci tabaka-i şu'arâdan addetmiştir. Sûk-i Ukâz'da hakem olması mevki'i edebîsini tayine kâfidir.[9]

---

6 Vallahi ben, senden de senin babandan da daha şairim!

7 الخُطَّاف, -ḫâ'nın zammıyla ve ṭâ'nın teşdîdiyle- *çengel.* حُجْن, -ḥâ'nın zammı ve cîm'in sükûnuyla- cem'dir, müfredi أحْجُن ve حَجْنَاء, *eğri* manasınadır. النَّزْع, *bir şeyi yerinden koparıp çekmek.* Bu beyitler, Nâbiga'nın Nu'mân'a karşı itizar ve müdafaasını havi kasidesindendir. [Mehmed Fehmi]

8 Mütehassis olmak: Hissetmek, duygu beslemek. Hissiyât-ı samîmiyye: Samimi duygular.

9 İbn Sellâm'ın üstadı Asmaî de Nâbiga'yı üstün tutarak fahl şairlerden saymıştır. Ebû Hâtim es-Sicistânî, "Asmaî'nin, birçok kez Nâbiga ez-Zübyânî'yi bütün Cahiliye şairlerinden üstün tuttuğunu duydum." açıklaması bunu teyit etmektedir. bk. Asmaî, *Fuhûle,* s. 19.

Hz. Ömer el-Fârûk huzurunda cereyan eden bir mübâhase-i edebiyye dolayısıyla Halîfe-i müşârünileyh; “Şu

ولا أرَى فـــاعِلًا في النَّـــاسِ يُشْـــبِهُهُ ولا أُحـــاشِي مِـــنَ الأَقْـــوامِ مِـــنْ أحَـــدِ

إلاّ سُـــــــلَيْمانَ، إذْ قـــــــال الإلٰهُ لَهُ: قُــمْ في البَرِّيَّــةِ واْحْـدُدْها عَــنِ الفَنَـدِ [٨٥٥]

beyitleri kimindir?” diye sormuşlar. “Nâbiga’nındır.” denilmiş. Bir de “Şu

حَلَفْـــتُ فلَــمْ أتْــرُكْ لِنَفْسِــكَ رِيبَــةً وَلَـــــيسَ وراءَ اللهِ للْمَــــرْءِ مَـــذْهَبُ

ولَسْـــتَ بِمسْـــتَبْقٍ أخًـــا لا تَلُمُّـــهُ على شَــــعَثٍ أيُّ الرِّجـــالِ المُهَــــذَّبُ؟

beyitleri kimindir?” sualine karşı yine, “Nâbiga’nındır.” demişler. “Ya bu

أتَيْتُـــكَ عاريًـــا، خَلَقًـــا ثِيـــابِي على وَجَــــلٍ تُظَـــــنُّ بِيَ الظُّنُــــونُ

فَألْفَيْـــتُ الأمانَـــةَ لَـــمْ تَخُنْهـــا كَـــــذٰلكَ كانَ نُـــــوحٌ لا يَخُـــــونُ

beyitler kimindir?” Yine, “Nâbiga’nındır.” demişler. "فَهُوَ أشْعَرُ العَرَبِ" buyurmuşlardır. Evvelki beyitler, Nu‘mân b. el-Münzir’e karşı müdafaasını mutazammın:

يَـــا دَارَ مَيَّـــةَ بِالعَلْيَـــاءِ فَالسَّـــنَدِ أَقْـــوَتْ، وَطَـــالَ عَلَيْهَـــا سَـــالِفُ الأَبَـــدِ

matlaını ihtiva eden kasidesindendir ki muallaka olduğu hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf olunmuştur.

مَيَّة, bir kadının ismidir. العَلْيَاءِ فَالسَّنَدِ, سَنَد, *dağa çıkan yoldur;* bir de Hâzimî’nin Ezherî’den rivayetine nazaran her ikisi maruf birer [856] mevkidir. سَنَد’in Benî Sa‘d’a ait bir su olduğu da mervîdir. الإقْواء, *hali olmak*. Bu beyitten sonra burada hitaptan gaybete intikal vardır. Bunun kelâm-ı Arab’da vukuu çoktur. Kur’ân-ı Kerîm’de de emsali vardır.

﴿حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ﴾

gibi ki وجَرَيْنَ بِكُمْ demektir.[10] Beyitteki أقْوَتْ de أقْوَيْتِ demektir. Bu beyitten sonra:

وَقَفْـــتُ فِيهـــا أُصَـــيْلانًا أُســـائِلُها عَيَّـــتْ جَوابًـــا ومـــا بِـــالرَّبْعِ مِـــنْ أحَـــدِ

diyor.

[10] “Gemide bulunduğunuzda, güzel bir rüzgârla gemiler onları kaydırıp götürdüğü…” (Yûnus, 10/22).

أُصَيْلان ve ibdâl ile أُصَيْلال, *ikindi vakti*. العَيّ, dördüncü babtan *apışmak, aciz kalmak*. الرَّبْع, *hane;* cem'i رِباع, رُبُوع ve أَرْبُع.

Tercümesi: "Ey Meyye'nin 'Alyâ ve Sened denilen mevkilerindeki hane! Epey zamandır boşsun. Akşamüstü orada durdum ve bazı şeyler sordum, cevap veremedi; hanede kimse de yoktu."

المُحاشاة, *istisna etmek*. الحَدّ, birinci babtan *menetmek*. الفَنَد, *yalan yanlış*.

Tercümesi: "Ben, Nu'mân b. Münzir gibi faal bir sâhib-i hayr görmüyorum. Bu iddiamda yalnız Hz. Süleymân'ı istisna edebilirim ki Allah ona, 'Kalk! Halkı yalan yanlış ibadetten menet!' dedi. Başka hiçbir kimse istisna etmem; [857] hangi kavimden olursa olsun…!"

Hz. Ömer'in ikinci istifhamını teşkil eden beyitler, yine Nu'mân b. Münzir'e karşı Nâbiga'nın nazmeylediği itizarnamedendir.

رِيبَة, *şek ve şüphe*. اللَّمّ, birinci babtan, *toplamak* ve *bir şeyin perişanlığını tamir eylemek*. الشَّعَث, -fethateyn ile- isim ve masdar olur, *dağılmak, perakende ve binizam olmak*. لَمَّ شَعَثَهُ, bir tâbir-i mahsûstur, *perişanlığını düzeltti* demektir.

Tercümesi: "Şüpheni izale etmek için yemin ederim; zaten insan için Allah'tan sonra bir istinatgâh yoktur. Ötede beride dağılmış olan hata kırıntılarını elinle toplayıp tamir etmediğin bir arkadaşını şüphe yok ki kaybedersin! Dört başı mamur bir babayiğit var mı?!" demektir.

Nâbiga'nın şu beyti hakkında 328-330 sahifelerinde daha ziyade izahat verilmişti.

Hz. Ömer'in üçüncü istizahını havi olan beyitler, Nâbiga'nın İbn Muharrik hakkındaki methiyesindendir. Bu iki beyti ihtiva ettiği kasidenin matlaı ile ikinci beyti, 853 sahifede şerh ve tercümesiyle beraber geçmişti.

الخَلَق, *eski*. وَجَل, *korku*.

Tercümesi: "Eski elbiseyle havf ve helecan içinde üryan olarak sana geldim. Hakkımda herkes türlü türlü zanlara kapılacaktır. Seni emanete sadık buldum; Hz. Nûh da böyleydi." [858]

Bir mahfel-i edebîde Hz. İbn Abbas'tan, birisi, "En beliğ şair kimdir?" diye sormuş.[11] Müşarünileyh, bunun cevabını orada bulunan Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye havale etmiştir. Ebü'l-Esved, "Şu

فَإنَّــــكَ كَاللَّيْـــــلِ الّذِي هُـــوَ مُـــدْرِكِي   وإنْ خِلْــــتُ أنَّ المُنْتَـــأى عَنْـــكَ واسِـــعُ

[11] Yani birisi, İbn Abbas'a "En üstün şair kimdir?" diye sormuş. Müellif, bu bilgileri *Egânî*'den almıştır. bk. İsfahânî, *el-Egânî,* c.11, s.6.

beyti söyleyendir.” cevabını vermiştir.

Eş‘ar-ü nâs (أَشْعَرُ ناس) hakkında Asmaî’nin, âmâ Beşşâr b. Bürd’e vaki olan sualine cevaben müşarünileyh, tafsilât-ı âtiyeyi vermiştir:

“Basra uleması, İmruülkays ile Tarafe b. el-Abd’in; Kûfe uleması Bişr b. Ebî Hâzim ile A‘şâ el-Hemdânî’nin; Hicaz ahalisi Nâbiga ile Züheyr’in; Şam uleması da Cerîr, Ferezdak ve Ahtal’ın eş‘ar olduklarını iddia diyorlar.”[12]

*Nâbiga Dîvânı’*nın kısm-ı mühimmini Nu‘mân b. el-Münzir’in medâihi teşkil ediyor. Bu methiyeler iki kısımdır: Biri Nu‘mân’ın lütuf ve teveccühüne mazhar olduğu zamanlara aittir ki doğrudan doğruya methiye olarak söylenmiştir. Diğer kısmı Nu‘mân’ın teveccühünden mahrum olduğu zamanda inşad olunmuştur ki *i‘tizâriyyât* diye yâd olunur.

Nu‘mân’ın Nâbiga’dan İnfiali

Nâbiga’nın edep ve fazileti, Nu‘mân’ın nezdindeki mevkiini gittikçe yükseltmiştir. Bunu çekemeyen şu‘arâ-yı ‘asr, Nâbiga aleyhinde icrâ-yı faaliyete başlamışlar ve nihayet, şu‘arâdan Abdülkays b. Hufâf et-Temîmî ile Mürre b. Rebîa b. Rabî‘ b. Avf b. Ka‘b b. Sa‘d -ki Benî Kuray‘ diye iştihâr etmişler- Nâbiga lisanından Nu‘mân hakkında birkaç beyitten ibaret bir hicviye tanzim edip padişahın sem‘ine isal ederler.[13] Bundan haberdar olan Nâbiga, korkusundan [859] Şam’a gider ve mülûk-i Benî Gassân’a iltica eder ve bizzarure o esnada Şam hükümdarı bulunan Amr b. el-Hâris el-Asgar’ı methetmeye başlar. Şam ve Irak hükümdarları arasında hüküm-fermâ olan rekabet hasebiyle Nâbiga’nın şu hareketi Nu‘mân’ın gazabını tahrik eder ve o tarihten itibaren Nâbiga hakkındaki infiali başlar. Nâbiga’nın müdafaaları ile itizarnameleri hep bu sebeptendir.

Nâbiga, Amr b. el-Hâris’in vefatından sonra kardeşi bulunan Nu‘mân b. Hâris’in şâir-i hâssı olmuştur. Mamafih Nâbiga, Şam’da kaldığı müddet zarfında eski lütufkârı olan Nu‘mân b. Münzir’i unutmamış ve sitayişini havi itizarnameler göndermeye devam etmiştir.

Nâbiga, bu vakıaya imaen Nu‘mân’a itizarı havi bir kasidesinde diyor ki;

أَتَـــاكَ امْــــرُؤٌ مُسْـــــتَبْطِنٌ بِغْضَـــــةً لَهُ مِـــنْ عَـــدُوٍّ مِثْـــلَ ذٰلِـــكَ شـــافِعُ

أتـــاكَ بِقَـــوْلٍ، هَلْهَـــلِ النَّسْـــجِ، كَاذِبٍ ولَـــمْ يَـــأْتِ بِـــالحَقِّ الّذِي هُـــوَ ناصِـــعُ

أتـــاكَ بِقَـــوْلٍ لَـــمْ أكُـــنْ لِأَقُـــولَهُ ولَـــوْ كُبِلَـــتْ في سَـــاعِدَيَّ الجَوامِـــعُ

---

12 Eş‘ar: En şair, en üstün şair. Eş‘ar-ü nâs: İnsanların en şairi.

13 Şu‘arâ-yı ‘asr: Dönemin şairleri. Nâbiga’nın lisanından: Nâbiga’nın dili üzerinden. Sem‘: Kulak. İsal etmek: Ulaştırmak.

حَلَفْــتُ، فَلَــمْ أتْــرُكْ لِنَفْسِــكَ رِيبَــةً وَهَــلْ يَــأْثَمَنْ ذُو إمَّــةٍ وهُــوَ طَــائِعُ؟!

البِغْضَة ve البَغْضاء, *buğz ve adavetin şiddetlisi.* هَلْهَل, *ince* [860] *ve seyrek dokunmuş bez, çürük.* ناصِع, *halis.* الكَبْل, ikinci babtan ve التَّكْبِيل, كَبْل'den müştaktır. كَبْل, *kürk, pranga.*

يُقالُ: كَبَلْتُ الأسِيرَ وكَبَّلْتُهُ إذا قَيَّدْتُه.[14]

ساعِد, *kol.* الجَوامِع, جامِعَة'nın cem'idir, *demirbağ.* رِيبَة, *şüphe.* إمَّة, *din, mezhep ve nimet* manasınadır.

Tercümesi: "Hakkımda buğz ve adavet gizleyen bir garazkâr, onun gibi düşman bir zahîre istinat ederek sana geldi. Vazıh ve aşikâr bir hakikati ketmedip çürük dokunmuş bez gibi aslı ve esası olmayan bir iftirada bulundu. Ellerime kelepçe takılsa bile ağzıma alamayacağım sözleri uydurup size nakletti. Tereddüdü izale etmek için yemin etmekten başka ne yapabilirim. Halis ve sadık bir lütufdîde nankörlük etmeye tenezzül eder mi?!"

Hadiseyi bu suretle nakleden *el-Egânî* sahibi Ebû Ferec el-İsfahânî ile diğerleri Nu'mân'ın iğbirarına başka bir sebep de gösteriyorlar. Bu sebebin ciddiyetine kanaat hasıl etmediğimiz için dercini lüzum görmedik. *Egânî* sahibinin rivayetine nazaran Nâbiga, tekrar Nu'mân'a iltica etmiş ve yeniden teveccühünü kazanmıştır.[15]

Nâbiga, Nu'mân için pek parlak mersiyeler de söylemiştir.

Nâbiga, içtimai bir şair olmaktan ziyade sanatkâr, meddah bir edipti. Nâbiga'nın şiirinde yalnız bir kusur vardı: İkvâ; yani revî harflerinin harekelerindeki muhalefettir. Hatta Nâbiga, bizzat bu kusurunu defaatle itiraf etmiştir:

"إنَّ في شِعْرِي لَعاهَةً ما أقِفُ عَلَيْها"؛

"Şiirimde bir afet vardır, ona vâkıf olamıyorum." dermiş; fakat musiki vasıtasıyla Nâbiga'nın bu kusuru kendisine anlatılmış [861] ve tadil edilmiştir. Bu babta 439-440 sahifelerinde tafsilat verilmişti.

Nâbiga'nın gazel ve medih kısımlarını havi olan:

كِلِينِي لِهَمٍّ يَا أمَيْمَةُ نَاصِبٍ ولَيْلٍ أُقاسِيهِ بَطِيءِ الْكَوَاكِبِ

matlalı kasidesi de 407-416 sahifelerinde şerh ve izah olunmuştu.

Nâbiga'nın müessir ve teshir edici müfredatı vardır. Mesela bir mersiyede:

حَسْبُ الخَلِيلَيْنِ نَأْيُ الأرْضِ بَيْنَهُمَا هٰذا عَلَيْهَا وهٰذا تَحْتَهَا بَالِي[16]

---

14 Esiri zincire vurmak.

15 Ayrıntılı bilgi için bk. İsfahânî, *el-Egânî,* c.11, s.8-13.

16 التَّأْي, *uzaklık.* بَالِي, *çürümüş,* dördüncü babtandır. [Mehmed Fehmi]

diyor. Yani, “Hafif bir tabaka-i arz, iki arkadaşı ayırmaya kifayet ediyor. Bu üzerindedir; diğeri altında çürümüştür.”

Bir methiyesinde de:

مَتَى تَأْتِهِ تَعْشُو إلى ضَوْءِ نارِهِ تَجِدْ خيرَ نارٍ عِنْدَهَا خيرُ مُوقِدِ[17]

diyor. Yani, “Ziyaretine ne zaman gitsen ve ateşinin ışığını takip etsen iyi bir ateş ve yanında en iyi bir yakıcı bulursun.” demektir.

Bundan maksadı memduh olan zat, ashâb-ı kerem ve sehâdan olduğu için evinde daimî surette ateş yanar, yemekler pişirilir ve misafirler kemâl-i i‘zâz ile kabul olunur.[18] [862]

Yine Nu‘mân b. Münzir’in methiyesinde:

وَلَوْ كَفِّي اليَمِينُ بَغَتْكَ خَوْفًا لَأَفْرَدْتُ اليَمِينَ مِنَ الشِّمَالِ

ولَكِنْ لا تُخانُ الدَّهْرَ عِنْدِي وعِنْدَ اللهِ تَجْزِيَةُ الرِّجَالِ

diyor. Yani, “Sağ elim sana hıyanet etmek istese onu sol elimden tefrik ederim; lakin sen hiçbir vakitte benim tarafımdan hıyanet edilecek adam değilsin. Halkın mükâfat ve mücazatı ise Allah’a ait bir şeydir.” demektir.

Nu‘mân b. Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî’ye mersiyesinden:

فإنْ تَحْيَ لا أمْلَلْ حَياتِي، وإنْ تَمُتْ فَما في حَياةٍ -بَعْدَ مَوْتِكَ- طائِلُ

diyor. Yani, “Sen yaşarsan hayatımdan usanmam; ölürsen hayatta bir gaye kalmaz.”

Nâbiga, hiciv vadisinde pek az şiir söylemiştir. Mamafih hicvi alelekser hakimanedir. Mesela onu hicveden Âmir b. et-Tufeyl’i bilmukabele hicvederken diyor ki;

فَإنْ يَكُ عامِرٌ قَدْ قالَ جَهلاً فإنَّ مَطِيَّةَ الجَهْلِ الشَّبابُ

فَكُنْ كَأبيكَ أَو كَأبي بَراءٍ تُوَافِقْكَ الحُكُومَةُ والصّوابُ [٨٦٣]

وَلَا تَذهَبْ بِحِلْمِكَ طامِياتٌ مِنَ الخُيَلاءِ ليسَ لَهُنَّ بابُ

مَطِيَّة, *binek hayavanı,* cem‘i مَطِيّ ve مَطايَا; başka bir nüshada مَظِنَّة görülmüştür.

Ebû Berâ (أبُو بَراء), hicvolunan Âmir’in amcasıdır; مُلاعِبُ الأسِنَّة lakabıyla telkîb olunmuştu. İsmi yine Âmir b. Mâlik b. Ca‘fer b. Kilâb. الطَّمْي, ikinci babtan, *deniz taşkın olmak.*

---

17 العَشْو, *uzaktan görülen ışığa doğru yürümek.* [Mehmed Fehmi]

18 Ashâb-ı kerem ve sehâ: Cömert, eli açık kişiler. Kemâl-i i‘zâz: Burada ‘güzel bir şekilde ağarlamak’ anlamındadır.

يُقال: طَمَى البَحْرُ إذا امْتَلَأَ.[19]

الخُيَلاءُ, *kibir ve gurur.*

Tercümesi: "Âmir, cehlen bir şey söylediyse mazurdur. Zira gençlik, cehlin hamilidir. Sen, pederin ve amcan Ebû Berâ gibi ol ki hükümet de hakikat de sana yakışsın. Kibir ve gururun yolsuz taşkınlığı akıl ve şuurunu alıp götürmesin!"

مِنْ آلِ مَيَّةَ رَائِحٌ أوْ مُغْتَدِ

Nâbiga, en ziyade gazel, medih ve tavsifte ibrâz-ı mahâret etmiştir. Bu üç sanata ait olarak meşhur kasidelerinden müteaddit meseller irat edeceğiz.

Nâbiga'nın gazel ve tavsife ait eş'ârı meyanında:

مِـــنْ آلِ مَيَّـــةَ رَائِـــحٌ، أوْ مُغْتَـــدِ عَجْـــلانَ ذا زادٍ وغَـــيْرَ مُـــزَوَّدِ

matlalı kasidesi şâyân-ı kayd ve tizkârdır.[20]

356 sene-i hicriyyesinde vefat eden *el-Egânî* sahibi Ebû Ferec el-İsfahânî'nin rivayetine nazaran Nâbiga, Hîre hükümdarı Nu'mân b. el-Münzir'in [864] teklifi üzerine el-Mütecerride namındaki zevcesini tavsif etmiş ve irat ettiği açık bazı tavsifler, Nu'mân ile Nâbiga'nın aralarını açmaya sebep olmuşmuş. *Egânî* sahibinin efsane kabilinden olan bu rivayeti, müteselsilen birçok âsâr-ı edebiyyeye naklen geçmiştir.

Vâkıâ 275'te vefat eden Muallakât-ı seb'in şârihi ez-Zevzenî de Ebû Amr'den naklen bu hikayeyi dermeyan ediyorsa da Ebû Ubeyde'den hadiseyi başka şekilde de naklediyor.[21] Güya Benî Kuray'dan ismi yukarıda geçen Mürre'nin Zülberka namındaki kılıcı, Nâbiga'nın ihbarı üzerine Nu'mân tarafından alınmış. Bundan münfail olan Mürre, hiss-i intikâm ile Nu'mân nezdinde Nâbiga aleyhinde siâyettte bulunmuş ve Nu'mân'ın iğbirarı bundan tevellüt etmiştir.

771 sene-i hicriyyesinde vefat eden İbn Manzûr,[22] *Lisânü'l-Arab*'da Nu'mân b. el-Münzir'in el-Mütecerride namında bir zevcesi olduğunu zikrediyorsa da müteahhirînden olduğu için bu babtaki malumatının Zevzenî ve İsfahânî'den muktebes olması muhtemeldir.

Bize kalırsa Nâbiga, bu kasidede bir mütecerride (مُتَجَرِّدَة) yani *çıplak bir kız tavsif etmiş;* hatta ismini de bilmünasebe söylemiştir.

"أَفِدَ الرَّحِيلُ ولَمْ تُوَدِّعْ مَهْبَرًا"

---

[19] Denizin dolup taştığını ifade etmek için طَمَى البَحْرُ denilir.

[20] Şâyân-ı kayd ve tizkâr: Zikredilmeye değerdir.

[21] Kaynaklarda Zevzenî'nin vefat tarihi 486/1093 olarak aktarılmıştır.

[22] Kaynaklarda İbn Manzûr'un vefat tarihi 711/1311 olarak aktarılmıştır.

demiş ki Mehber, mehpâreden muarrebtir.[23] Mehpâre ise bir halayıktır. Nu'mân'ın Mütecerride namında bir karısı bulunması buna mani değildir; fakat mevsuf olan kız o değildir. Nâbiga'nın Nu'mânla arasını açmaya sebep olan asıl hadise, evvelce müdellel olarak beyan olundu. Hasılı kasidenin kıymet-i edebiyyesi, mevsuf olan kızın tayîn-i şahsiyetiyle alakadar olmadığı için uzun uzadı muhakemeye lüzum görmeyerek müntehap beyitlerin hal ve şerhine geçiyoruz.[24]

مِنْ آلِ مَيَّة'den hemze-i istifhâm hazfolunmuştur; أَمِنْ takdirindedir. [865] مَيَّة, bir kadın ismidir. الرَّواح, *vakt-i zevâlden itibaren geceye kadar zamanda yolculuk etmek.* الاِغْتِداء ve الغُدُوَّ, *sabah vakti yola çıkmak yahut bir işe mübaşeret etmek.* زاد, *tûşe;* burada *veda esnasında maşukaya son nazar atfetmek* demektir.

Tercümesi: "Maşukaya son nazarı atfedip etmemek imkânını bırakmayan bir isticalle Âl-i Meyye'den akşam mı yoksa sabah vaktinde mi müfârakat edeceksin?"

Bu tecahülüariften sonra müfârakatin, ertesi gün alessabah vaki olacağını beyan ediyor, diyor ki;

زَعَـــمَ البَـــوارِحُ: أنّ رِحْلَتَنـــا غَـــداً، وبـــذاكَ تَنْعـــابُ الغُـــرابُ الأَسْـــوَدُ

لَا مرْحَبًـــا بِغَـــدٍ وَلَا أَهـــلا بـــهِ إِن كانَ تَفْرِيـــقُ الأَحِبَّـــةِ فِي غَـــدِ

البَوارِح, *uğursuzluk alameti olarak yolcunun sol tarafından geçen kuşlar* veyahut *ceylanlar*. سَوانِح, bunun aksidir. Necid ahalisi, bevârih'den ve Hicaz halkı, sevânihten teşe'üm ederler.[25] تَنْعاب, *ötmek.*

Tercümesi: "Bevârih olan meşum kuşlar, müfârakatimizin yarın vuku bulacağını iddia ediyorlar. Siyah karganın ötmesi de bunun içindir. Hakikaten ahbabın müfârakati yarın vuku bulacaksa bu uğursuz yarın ne gelsin ne de göreyim!" [866]

---

[23] "İşte ayrılık vakti gelip çattı ancak Mehber'e 'hoşçakal' bile demedin." Müellifin, bu mısraı hangi kaynaktan aldığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Nâbiga'nın Dîvân'ında mısra,

حَانَ الرَّحِيلُ وَلَمْ تُوَدِّعْ مَهْدَدَا

şeklinde varit olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. *Dîvânu Nâbiga ez-Zübyânî,* thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Bs., ts., s.90, beyit no: 5.

[24] Müellif demek istiyor ki kasidenin edebî anlamda sahip olduğu değer, kasidede nitelenen kızın tam olarak kim olduğunun tespit edilip edilmemesiyle ilintili değildir. Bundan dolayı kızın isminin ne olduğu, kiminle evlendiği vb. ayrıntılar üzerinde durulmamıştır.

[25] Teşe'üm etmek: Uğursuz saymak, şom bulmak.

Kuşların uçmasından ve karganın ötmesinden teşe’üm etmeye lisân-ı şerîatta *tıyare* denilir. Cahiliye’nin bu itikadını Dîn-i İslâm ret ve iptal etmiştir.

أَفِـــدَ الرَّحِيـــلُ ولَـــمْ تُـــوَدِّعْ مَهْـــبَرًا والصُّـــبْحُ والإمْســـاءُ مِنْهـــا مَوْعِـــدِي

الأفَد, -fethateyn ile- dördüncü babtan, *bir şey pek yakın gelip çatmak, bir işte sürat eylemek.* مَهْبَر, bir cariyenin ismidir. Bir nüshada Mehder (مَهْدَر) ve başkasında Mehded (مَهْدَد) görülmüştür. Hâlbuki mehpârenin muarrabı mehber olmak lazım gelir. مَوْعِدِي, آخِرُ مَوْعِدِي takdirindedir.

Tercümesi: “Müfârakat zamanı çattı. Sen, hâlâ mehpâre ile vedalaşmadın. Hâlbuki sabah veya akşam hareketimiz mukarrerdir.”[26]

Şimdi Nâbiga, Mehpâre’nin tavsifine başlıyor, diyor ki;

نَظَـــرَتْ بِمُقْلَـــةِ شَـــادِنٍ مُتَرَبِّـــبٍ أحْـــوَى، أحَـــمِّ المُقْلَتَـــيْنِ مُقَـــلَّدِ

مُقْلَة, *gözün beyaz ve siyahını cami olan kısmına* ıtlak olunur, cem‘i مُقَل. شادِن, *iyi neşvünema bulan ceylan yavrusu.* مُتَرَبِّب, *evde beslenmiş.* أحْوَى, حُوَّة’den müştaktır, *siyaha meyyal kırmızılık.* أحَمّ, *koyu siyah.* مُقَلَّد, *boynuna gerdanlık takılmış* demektir, قِلادَة’den müştaktır. Kadınların besledikleri ceylan yavrularının boynuna gerdanlık takılır.

Tercümesi: “Mehpâre, boynuna gerdanlık takılmış, naz ve naîm ile beslenmiş, [867] kızıl renkli bir ceylan yavrusunun iri ve siyah gözüyle atf-ı nazar eder.”

بِـــالدُّرِّ وَاليَـــاقُوتِ زُيِّـــنَ نَحْرُهَـــا وَ مُفَصَّـــلٍ مِـــنْ لُؤْلُـــؤٍ وَزَبَرْجَـــدِ

النَّحْر, *göğsün yukarısına, alâ kavlin gerdanlık yerine* ıtlak olunur, cem‘i نُحُور.

Tercümesi: “Göğsü dür ve yakutla; kerdeni ince ve zümrüt boğumlarıyla tezyin edilmiştir.”

قَامَـــتْ تَـــرَآَئَى بَـــيْنَ سِـــجْفَى كِلَّـــةٍ كَالشَّـــمْسِ يَـــوْمَ طُلُوعِهَـــا بِالأَسْـــعَدِ

أو دُرَّةٍ صَـــدَفِيَّةٍ غَوَّاصُـــها بَهِـــجٌ، مَـــتى يَرَهـــا يُهِـــلُّ ويَسْـــجُدِ

أَوْ دُمْيَـــةٍ مِـــنْ مَرْمَـــرٍ مَرْفُوعَـــةٍ بُنِيَـــتْ، بِـــآجُرٍّ تُشَـــادُ وقَرْمَـــدِ

---

[26] Mukarrer: Kararlaştırılan şey.

سِجْف, -sîn'in kesri ve fethiyle- ve سِجاف, -كِتاب vezninde- *perde*. كِلَّة, -kâf'ın kesriyle- *cibinlik ve ince tül perdesi*. الأَسْعَد, *burc-ı hamel*.[27] Bahar mevsiminde güneşin bulunduğu burçtur ki o mevsimde ziyası gayet parlak olur. الغَوَّاص, *dalgıç*. البَهَج, dördüncü babtan *mesrur olmak*. الإِهْلال, [868] *hilale bakmak*. دُمْيَة, *heykel (statue),* cem'i دُمًى. آجُرّ, آكور'dan muarrebtir, *tuğla*. قَرْمَد ve قِرْمِيد, *kiremit, ebniyede istimal olunan pişkin taş.*

Tercümesi: "Mehpârenin iki tül perdesi arasında görünüşü, bahar mevsiminde parlak ve şeffaf bir ziya neşreden güneşin tuluuna benzer. Güya bir sedef incisidir ki onu gören gavvâs, fart-ı meserretinden ay görmüş gibi hemen karşısında secdeye varır yahut mermerden yontulmuş bir heykeldir ki tuğla ve kireçten yapılmış bina üzerine yüksekten arzıendam eder."

لَوْ أَنَّها عَرَضَتْ لِأَشْمَطَ راهِبٍ، يَخْشَى الإِلَهَ، صَرورَةٍ، مُتَعَبِّدِ
لَرَنا لِبَهْجَتِها وَحُسْنِ حَدِيثِها، ولَخَالَهُ رُشْداً، وإنْ لَم يَرشُدِ

أَشْمَط, *saçı-sakalı siyah ve beyaz ile karışık adama* derler. الصَّرُورَة ve الصَّرُور, *rahipler gibi teehhül etmeyene* ıtlak olunur ki men ve hapis manasında olan صَرّ'dan müştaktır. "لا صَرُورَةَ في الإِسْلامِ" bu manadadır.[28] الرُّنُوّ, *bir hedefe uzun müddet dikilip bakmak*. البَهْجَة, *hüsün ve ân*. لَخَالَهُ'daki zamir, رَنا'dan müştak olan رُنُوّ'e aittir. الرَّشَد, -fethateyn ile- [869] ve الرَّشاد, birinci ve dördüncü babtan *maddi veya manevi surette yol bulup süluk etmek.*

Tercümesi: "Mehpâre, saçı-sakalı ağarmış, teehhül etmemeye karar vermiş, ibadetiyle meşgul, Allah'tan korkar bir rahibin önünden geçerse rahip, onun tatlı sözlerine bayılır, o hüsün ve âna dikilip bakardı ve hatta gayrimeşru olan bu hareketini meşru zannederdi."

سَقَطَ النَّصِيفُ وَلَمْ تُرِدْ إِسْقاطَهُ فَتَنَاوَلَتْهُ واتَّقَتْنا بِاليَدِ
بِمُخَضَّبٍ رَخْصٍ كَأَنَّ بَنانَهُ عَنَمٌ يَكادُ مِنَ اللَّطافَةِ يُعْقَدِ
وَبِفَاحِمٍ رَجِلٍ أَثِيثٍ نَبْتُهُ كَالْكَرْمِ مَالَ عَلَى الدِّعَامِ المُسْنَدِ
نَظَرَتْ إِلَيْكَ بِحَاجَةٍ لَمْ تَقْضِهَا نَظَرَ السَّقِيمِ إلى وُجُوهِ العُوَّدِ

---

27 Burc-ı hamel: Koç burcu.
28 İslam'da sarûre (bekar kalmak) yoktur.

النَّصِيف, *baş örtüsü, yaşmak (fichu).* رَخْص, *nazik.* بَنان, *parmaklara ve alâ kavlin parmakların ucuna* denir; müfredi بَنانَة'dir. عَنَم, Hicaz'a mahsus bir ağaçtır; kızıl yemişi olur. Maşukanın kınalı parmaklarının uçlarını ona teşbih ederler. [870]

İşte bu mısrada ikvânın bulunduğu, musiki vasıtasıyla Nâbiga'ya ihsas ettirilmiş, müşarünileyh de derhal mısraı:

عَنَمٌ علَى أغْصانِهِ لَمْ يُعْقَدِ

şeklinde tashih etmiştir.

فَاحِم, *simsiyah,* mahzuf olan شَعْر'ın sıfatıdır. رَجْل ve رِجْل ve رَجَل, *ne kıvırcık ne de dümdüz saça* denir.

وفي صِفَتِهِ صلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ كانَ شَعْرُهُ رَجِلًا أيْ لَمْ يَكُنْ شَدِيدَ الجُعُودَة ولا شَديدَ السُّبُوطَة، بَلْ بَيْنَهُما.[29]

أَثِيث, *çok* manasınadır; cem'i أثاث ve أثايِث; *saça ve nebata* vasıf olur;

يُقالُ: شَعَرٌ أثِيثٌ ونَبَتٌ أَثِيثٌ أيْ غَزِيرٌ وطَويلٌ.[30]

الكَرْم, *üzüm.* دِعام, *direk,* cem'i دِعَم ve دَعائِم; burada asmadan kinayedir. العُوَّد ve العَوائِد, عائِدَة'nin cem'idir, *hastanın iyâdatına gelen kadınlar.*

Tercümesi: "Başından istemeyerek örtüsü düştü, onu aldı ve bize karşı yüzünü, nazik ve kınalı eliyle; dalgalı, kesif ve siyah saçlarıyla örttü. Parmaklarının 'Anem (عَنَم) gibi uçları, letafetten düğümlenecek derecede naziktı. Saçı, asma direkleri üzerine sarkan üzüm salkımlarına benzer. 'Âidelerin yüzlerine bir hastanın bakışı gibi senden bir şey umduğunu ifham eden mahmur bir gözle bakıyordu; fakat sen onun istediğini yapmadın."[31]

Tasvirin pek açık olan kısmı tay edilmiş ve atideki beyitler iktibas olunmuştur.

فِي إِثْرِ غَانِيَةٍ رَمَتْكَ بِسَهْمِهَا ... فَأَصَابَ قَلْبَكَ غَيْرَ أَنْ لَمْ تُقْصِدِ [٨٧١]

أخَذَ العَذَارَى عِقْدَهَا فَنَظَمْنَهُ ... مِنْ لُؤْلُؤٍ مُتَتَابِعٍ مُتَسَرِّدِ

تَسَعُ البِلَادُ إِذَا أَتَيْتُكِ طائِعًا ... وَإِذَا هَجَرْتُكِ ضَاقَ عَنِّي مَقْعَدِي

---

[29] Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şemailinden biri de saçının ne düz ne de kıvırcık olmasıydı; bunlar arasında bir görünümdeydi.

[30] شَعَرٌ أثِيثٌ ونَبْتٌ أَثِيثٌ: Saç ve gülün gür-uzun olması anlamındadır.

[31] Kesif: Yoğun. 'Âide: Hasta ziyaretinde bulunanlar. İfham etmek: Anlatmak, bildirmek.

غانِيَةٍ, *zîb ve zinetten müstağni olan güzel kız.* الإقْصاد, *okun hedefe isabetiyle beraber kımıldatmayarak mahv ve itlaf etmesine* denir.

يُقالُ: أَقْصَدَ السَّهْمُ إذا أصابَ فَقَتَلَ مَكَانَهُ.

عَذَارَى ve عَذارِي cem'dir; müfredi عَذْرَاء, *bakir kız;* burada maksadı, büyük ailelerde tuvalet yapmak vazifesinde müstahdem kızlardır ki onlara مَشَّاطَة denilir (femme de chambre). السَّرْد, birinci ve ikinci babtan, *delmek,*

سَرَدَ الشَّيْءَ، إذا ثَقَبَهُ

ve *örmek,*

سَرَدَ الدِّرْعَ، إذا نَسَجَهُ

ve *hüsnüeda ile muntazam ve muttasıl söz söylemek.* عِقْد, *gerdanlık (collier);* cem'i, عُقُود.

Tercümesi: "Bir gâniyenin izini takip ederek yolculuk ediyorduk. Öyle bir gâniye ki attığı ok ciğergâhına isabet etti; fakat öldürmedi."

"Keşke öldüreydi!" demek istiyor.

"Öyle bir gâniye ki sûret-i mahsûsada istihdam olunan sanatkâr kızlar, onun gerdanlığını bir nesakta ve aynı intizam ile birbirini takip eden incilerden tanzim etmişlerdir." [872]

Nâbiga, badehu gaybetten hitaba intikal ederek diyor ki;

"Seni görmeye geldiğim zaman her yer benim için vâsi bir saha teşkil eder; ayrıldığım vakitte ise muhitim o kadar darlaşır ki oturacak yer bulamam."

Şu'arâ-yı Câhiliyye'nin mübalağadan ve gayrihakiki söz söylemekten nasıl tehâşî ettiklerini şu:[32]

بِتَكَلُّمٍ -لَوْ تَسْتَطِيعُ كَلامَهُ-   لَدَنَتْ لَهُ أَرْوَى الهِضَابِ الصُّخَّدِ

beyti gösteriyor.

أَرْوَى, cem'i kesret ve أَرَاوِيّ cem'i killettir ki müfredi أُرْوِيَّة, -hemze'nin kesri ve zammıyladır-, *dişi geyik.* الهِضَاب cem'dir; müfredi هَضْبَة, *büyük kaya ve yekpare kayadan ibaret olan yalçın dağ.* الصَّخَّد, -fethateyn ile- dördüncü babtan, *sıcağın şiddeti.* صاخِد ve صَيْخُود ve صَيْخَد, شَدِيدُ الحَرّ demektir. Bir de الصَّيْخُود, *tahriki kabil olmayan yumuşak taş.*

---

32 Tehâşî etmek: Sakınmak, çekinmek.

Tercümesi: “Mehpâre öyle cazibedar sözler söyler ki eğer insandan kaçan ve dağlarda ateşîn kayalar üstünde ikamete muttar olan dişi geyikler şivesini anlayabilseler ona müncezip olurlar.”

İşte şairin -لَوْ تَسْتَطِيعُ كَلامَهُ- kaydını irat etmesi gayritabii bir şey söylemekten tehâşî ettiğindendir; çünkü bir geyik, insanın sözünü idrak edemez, bu bir faraziyedir.

Nâbiga’nın muallakâttan olduğu mervi olan diğer *Kaside-i Dâliyyesi’*ne gelince; [873] ondan Nu‘mân’ın methi hakkında birkaç beyit, kasidenin matlaıyla beraber 855 ve 856 sahifelerinde derç ve izah olunduydu. Birkaç beyit daha zikretmek isteriz.

Nâbiga, diyâr-ı metrûke ve münderiseyi tasvir ederken diyor ki;[33]

أمْسَتْ خَـلاءً وأمْسَـى أهْلُهـا احْتَمَلُـوا أخْـــنَى عَلَيْهـــا الَّذِي أخْـــنَى عَلَى لُبَـــدِ

الإخْناء, عَلَى ile istimal olunursa *ihlâk* manasınadır. لُبَد, Lokman’nın beslediği son kerkesin ismidir. Malumdur ki Lokman’ın, yedi kerkesin ömrü kadar yaşayacağı Hz. Dâvûd aleyhisselâm tarafından tebşir olunmuştu. Lokman da kerkesin yavrusunu alır beslerdi; ölünce diğerini alırdı. Güya *Lübed* namındaki kerkes, iki yüz sene kadar ömür sürmüştür. Onun için "طالَ الأمَدُ علَى لُبَدٍ" denilmiş ve bu ibare darbımesel olmuştur.[34]

İşte Nâbiga diyor ki; “Hane bugün boştur; hane halkı da yüklenip gitmişlerdir. İki yüz sene ömür süren Lübed’i mahveden kuvvet, bunu da düçâr-ı mahv ve izmihlal etmiştir.”

Atları tavsif ederken diyor ki;

وَالخَيْـــلُ تَمْـــزَعُ -قُبًّـــا- فِي أَعِنَّتِهَـــا كَالطَّـــيْرِ يَنْجُـــو مِـــنَ الشُّـــؤْبُبِ ذِي الـــبَرَدِ

المَزْع, *süratle yürümek.* قُبّ, müfredi أقُبّ ve قَبَّاء, *karnı çekilmiş olan at.* الخَيْلُ القُبّ, الضَّوامِر. الشُّؤْبُوب, *sağanaklı ve şiddetli yağmur,* cem‘i شَآبِيب. البَرَد, *dolu*. [874]

Tercümesi: “Sağanaklı yağmurla beraber yağan doludan kuşlar nasıl kaçarlarsa ince belli atlarımız, gemleri takılmış olduğu hâlde öyle koşarlardı.”

Nu‘mân b. Münzir’e karşı itizar ma‘razında şu suretle idâre-i kelâm ediyor, diyor ki;

فَـــلاَ لَعَمْـــرُ الَّذِي مَسَّـــحْتُ كَعْبَتَـــهُ وَمَـــا هُرِيـــقَ عَلَى الأنْصَـــابِ مِـــنْ جَسَـــدِ

---

[33] Diyâr-ı metrûke ve münderise: Terk edilmiş ve izleri yok olmuş diyarlar, evler.

[34] Lübed’in ömrü hayli uzadı.

مَـا قُلْـتُ مِـنْ سَـيِّئٍ مِمَّـا أُتِيـتَ بِـهِ   إذًا فَـلاَ رَفَعَـتْ سَـوْطِي إلَيّ يَـدِي

إذًا فَعَـاقَبَنِي رَبِّي مُعَاقَبَـةً   قَـرَّتْ بِهَـا عَـيْنُ مَـنْ يأْتِيـكَ بِالفَنَـدِ

إلّا مَقالَـةُ أقْـوَامٍ شَـقِيتُ بِهِـمْ   كانَـتْ مَقَـالَتُهُمْ قَـرْعًا عَلَى الكَبِـدِ

التَّمْسِيح, مَسْح *gibi bir şeye el sürmek.* أَنْصاب, نُصُب'un cem'idir, zamân-ı Câhiliyye'de Kâbe-i Mükerreme'nin etrafında nasbolunan *taştan masnu putlardır* ki namlarına kurbanlar kesilir ve kurbanların kanlarıyla boyatılırlardı. جَسَد'ten murat *kandır.*

أُتِيتَ، يُقالُ: أُتِيَ فُلانٌ إذا أظَلَّ عَليهِ العَدُوُّ وأُتِيتَ أيْ دُهِيتَ وتَغَيَّرَ عَلَيكَ حِسُّكَ فَتَوَهَّمْتَ ما لَيْسَ [٨٧٥] بِصَحِيحٍ صَحِيحًا.[35]

[Lisânü'l-Arab]

Başka bir nüshada "ما إنْ نَدِيتُ بِشَيْءٍ أنْتَ تَكْرَهُهُ" görülmüştür. نَدَى, dördüncü babtan *nemnak olmak; 'kendimi telvîs etmedim'* demektir. فَلاَ رَفَعَتْ سَوْطِي إلَيّ يَدِي tabirinden maksadı, شَلَّتْ يَدِي, *elimi kaldırmaz olayım* demektir. سَوْط, *değnek.* الفَنَد, *yalan, fitne ve tezvir* manasınadır. القَرْع, üçüncü babtan *değnekle vurmak.*

Tercümesi: "Kâbe'sine el sürdüğüm Cenâbıecel ve A'lâya ve esnam üzerine irâka edilen kanlara yemin ederim ki vehminin tevlit ettiği suizannı davet edecek bir söz söylememişim! Yalan söylüyorsam Allah benim cezamı versin, elimi kurutsun ve hakkımda fitne ve tezvir edenleri şad etsin; yalnız felaketime sebep olan bazı akvamın siâyetidir ki yüreğime darbeler indiriyor!"

Nâbiga, atideki beyitlerle kasidesine hatime veriyor, diyor ki;

هٰـذا الثّنَـاءُ فـإن تَسْـمَعْ بِـهِ حَسَـنًا   فَلَـمْ أُعَـرِّضْ -أَبَيْـتَ اللّعْـنَ- بِالصَّـفَدِ

هَـا إنّ ذِي عِـذْرَةٌ إلاّ تَكُـنْ نَفَعَـتْ   فَـإنَّ صَـاحِبَهَا مُشَـارِكُ النَّكَـدِ

أَبَيْتَ اللّعْنَ, padişahlara karşı istimal olunan tabirât-ı tazimkâranedendir, *telini mucip hâl yapmazsın* manasınadır.[36] صَفَد, [876] -fethateyn ile- *atıye,*

---

[35] أُتِيَ فُلَانٌ, kişinin düşman tarafından aniden saldırıya uğraması, etrafının sarılması; أُتِيتَ kişinin algısının değişmesi ve doğru olmayan bir şeyi doğruymuş gibi görmesi.

[36] Dua cümlesi olup telini/laneti gerektiren bir iş yapmazsın, manasındadır.

cem‘i أَصْفاد. عِذْرَة, *mazeret.* نَكَد, dördüncü babtan *telhkâm olmak, maişetçe sıkıntı çekmek.*

Tercümesi: "Dikkatle dinlersen, ifadem bundan ibarettir. Bu sitayiş, ihsan için bir tariz değildir; fakat bu mazeret de fâide bahşolmazsa onun sahibi düçâr-ı sefâlet olur."

Nâbiga'nın, Nu‘mân b. Münzir'e karşı itizarı havi olarak tanzim eylediği kasideleri pek meşhurdur.

Nâbiga'nın namına intişar eden bir kısım eş‘âr vardır ki *menhûl* namı altında 1328 sene-i hicriyyesinde tab olunan *et-Tavzîh ve'l-beyân ‘an şi‘r-i Nâbigati Zübyân* nam kitapta bir fasl-ı mahsûsta dercolunmuştur.[37]

[37] Eser Muhammed Edhem Efendi tarafından yayına hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. *et-Tavzîh ve'l-beyân ‘an şi‘r-i Nâbigati Zübyân,* haz. Muhammed Efendi Edhem, Kahire: Matbaatü'l-Cemâliyye, 1328/1910, s.95-108.

NÂBİGA'NIN MUALLAKASI

Cemhere sahibinin rivayetine nazaran Nâbiga'nın muallakâttan mâdud olan kasîde-i âtiyesi 60 beyit olarak zapt olunmuştur. Diğer râviler, bu kasideyi ilk mücemhere olarak itibar ediyorlar; yalnız Muallakât-ı seb'in şârihi olan Zevzenî, *Cemhere* sahibinin reyine tabiiyet et[me]miştir.[1]

Nâbiga, muallakasına bermutat diyâr-ı metrûke karşısında durup hasbihal etmekle başlıyor. Sonra gazel ve nesîbe ve ondan sonra bir av âlemini tasvire ve bu münasebetle devesini tavsife intikal ediyor ve asıl maksada geçiyor. Muallakanın nazmından maksat, kabilesini Nu'mân'nın kahr ve tedmîrinden tahzîr etmektir.

Nâbiga, yolculuk esnasında Nu'm namındaki sevgilisinin metruk hanesi önünden geçiyor ve orada kafileyi durdurup bakiye-i enkâzı selamlıyor, diyor ki; [877]

عُوجُوا فحَيُّوا لِنُعْمٍ دِمْنَةَ الدَّارِ، مَاذَا تُحَيُّونَ مِنْ نُؤْيٍ وأَحْجَارِ

أَقْوَى وَأَقْفَرَ مِنْ نُعْمٍ، وَغَيَّرَها هُوجُ الرِّياحِ بِهَابِي التُّرْبِ مَوَّارِ

وَقَفْتُ فيها، -سَراةَ اليَومِ، أَسْأَلُها عَنْ آلِ نُعْمٍ-، أَمُوناً، عُبْرَ أَسْفَارِ

فَاسْتَعْجَمَتْ دَارُ نُعْمٍ ما تُكَلِّمُنا -والدَّارُ لَوْ كَلَّمَنا- ذاتُ أَخْبَارِ

العَوْج, lazım ve müteaddi olur; *ikamet etmek ve iskan etmek, durmak ve devenin başını bir semte çevirmek.* دِمْنَة, *haneden ve nâstan kalan nişane,*

---

[1] Müellif demek istiyor ki *Cemhere* sahibi Kureşî, Nâbiga'nın kasidesini muallakât arasında saymıştır. Müellif bu bilgileri Zeydân'dan almıştır. Ancak Zeydân, *Cemhere* müellifi Kureşî'nin aksine Zevzenî'nin, Nâbiga'nın muallakasına yer vermediğini ifade etmiştir. Muhtemelen müellif, 'etmemiştir' yazması gereken yerde sehven ایتمش در (etmiştir) yazmıştır.
Zeydân'ın eseriyle ilgili önemli bir hususa dikkat çekmekte fayda vardır. Aktardığı bilgilerde müellifin hangi kaynaklardan faydalandığını tespit etmek için yaptığımız çalışmalarda *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*'nin Şevkî Dayf tarafından gözden geçirilen yeni baskısını (Dâru'l-Hilâl, 1957) esas aldık. Dikkat edilirse çalışma boyunca bu baskıya atıf yaptık. Ancak müellifin *Cemhere* ve Zevzenî hakkında verdiği bilginin aslını araştırdığımızda *Târîhu âdâb*'ın 1957 tarihli baskısında bunun sadece bir kısmını görebildik. Eserin 1911 tarihli ilk baskısına müracaat ettiğimizde ise müellifin verdiği bilgilerin olduğu gibi eserde yer aldığını gördük. Bu ise Dayf'ın, eseri neşre hazırlarken iki cümleyi gözden kaçırdığını göstermektedir. Dayf'ın gözden kaçırdığı cümleler: "… böylece sekiz muallaka oldu. Zevzenî ise bunu -yani Nâbiga'nın kasidesini- muallakât arasında zikretmemiştir." *Târîhu âdâb*'ın 1911 tarihli baskısı için bk. Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye,* Mısır (Feccâle): Matbaatü'l-Hilâl, 1911, c.1, s.109; Dayf'ın neşri için bk. Zeydân, *Târîhu âdâb,* c.1, s.103;

cem‘i دِمَن. النُّؤْي, *çadırın etrafında kazılan ark,* cem‘i نُؤُيٌّ ve نِئِيٌّ ve آناء. الإقْواء, *hane şenlikten hali olmak.* الإقْفار, *insandan, sudan, çayırdan hali olmak.* هُوج, cem‘dir, müfredi هَوْجاء, *çadırı yerinden koparıp berhava eden şiddetli rüzgar.* الهُبُوّ, -سُمُوّ vezninde- *toz olmak,* هَباءً مَنْثورًا bundandır.[2] المَوْر, *iki tarafa doğru süratle dalgalanmak.* سَراة, *herşeyin yukarısına* denir. سَراةُ النَّهْرِ, أعْلاه.[3] أَمُون, *ayakları kuvvetli, kaymak gailesinden emin olan nâkadır.* عُبْرُ أسْفار, bir tâbir-i mahsûstur, *meşâkk-ı seferiyyeye mütehammil deveye* [878] *ve insana* ıtlak olunur; müfredi, cem‘i, müennesi birdir.

يُقالُ: جَمَلٌ عُبْرُ أسْفارٍ وناقَةٌ عُبْرُ أسْفارٍ وسَفَرٍ وعَبْرٌ وعِبْرٌ، قَوِيَّةٌ عَلى السَّفَر تَشُقُّ ما مَرَّتْ بِهِ وتُقْطَعُ الأسْفارُ عَلَيها.[4]

الاسْتِعْجام, *acz yüzünden susmak ve cevap verememek.*

Tercümesi: "Durun, Nu‘m'un hanesinden kalan bakiye-i enkâzı selamlayın! Lakin taşlara ve çadırın etrafında kazılan arklara da selam alınır mı?! Nu‘m'un müfârakatından sonra bu yer tenhalaşmış, kupkuru olmuş. Ne yeşillikten ne de akan sulardan eser kalmamış. Şiddetli fırtınaların yerden koparıp dalgalandırdığı toz toprak hanenin şeklini değiştirmiştir. Vakt-i zuhrda meşâkk-ı seferiyyeye mütehammil, ayakları kuvvetli, kaymaktan emin olan devemi orada durdurdum. Nu‘m'un ailesine dair malumat istedim. Nu‘m'un hanesi cevap vermedi. Hâlbuki konuşssaydı onda pek çok havadis bulunurdu."

فَمَا وَجَدْتُ بها شَيئًا أَلُوذُ بِهِ، إلاّ الثُّمَامَ وإلاّ مَوْقِدَ النَّارِ

الثُّمام, *yaban darısı ki semer otu* dahi derler. Başı ve sapı tıpkı darı gibidir; müfredi ثُمامَة. Semerlerle yastıkları bundan doldururlar.

Tercümesi: "Haneden, ocaktan ve semer otundan başka hissiyatıma penâh olabilecek [879] bir şey bulamadım."[5]

Nâbiga, şimdi önünde tecessüm eden bir levhayı tasvir ediyor, diyor ki;

---

2 Furkân süresindeki (25/23) ﴿وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُوراً﴾ ayetindeki altı çizili ifadeye atıf yapmıştır. Ayetin meali: "Onların yaptığı her işi ele almış ve onu savrulup giden toz toprak hâline getirmiş olacağız."

3 Nehrin üst tarafı.

4 Güç yolculuklara dayanıklı, yolları yarıp geçen, kendisiyle uzun seferlerin katedildiği deve demektir.

5 Penâh: Sığınılacak yer.

وَقَـــدْ أَرَانِي وَنُعْمًـــا لاَهِيَـــيْنِ بهـــا   وَالدَّهْـــرُ والعَـــيْشُ لَـــمْ يَهْمُـــمْ بِـــإِمْرارِ

أَيَّـــامَ تُخْـــبِرُنِي نُعْـــمٌ وأُخْبِرُهـــا   مـــا أَكْـــتُمُ النَّـــاسَ مِـــنْ حـــاجي وأَسْرارِي

لَـــوْلاَ حَبَائِـــلُ مِـــنْ نُعْـــمٍ عَلِقْـــتُ بهـــا   لأَقْصَـــرَ القَلْـــبُ عَنْهَـــا أَيَّ إِقْصـــارِ

الهَمّ, birinci babtan *kast ve azim eylemek* manasınadır. هَمَّ بِهِ, قَصَدَهُ. Tesniye yerine cem sigasını getirmek yanlış sayılmaz. Zira bu, lisân-ı Arabî'de kesîrü'l-vukûdur.[6] ﴿كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا﴾ âyet-i kerîmesi de bu kabîldendir ki tesniye yerine müfret gelmiştir.[7] إمْرار, *acı olmak ve acıtmak* manasınadır.

أَمَرَّ الشَّيْءُ، إذا صارَ مُرًّا وأَمَرَّ الشَّيْءَ إذا جَعلَهُ مُرًّا.[8]

الحاجّ, حاجَة'nin cem'idir; fakat bu cem'i cinstir; asıl cem'i حَاجَات, حِوَج ve حَوايِج dahi gelmiştir. الحَبائِل, حِبالَة'nin cem'idir, *ağ ve tuzak* manasınadır ki *kemend-i muhabbet* demektir.[9] الإقْصار, *bir işi işlemeye kudret varken ondan imtina ile el çekmek.*

Tercümesi: "Şimdi sanki Nu'm ile beraber buradaymışız; zaman da maişet de güya hayatımızı telhkâm etmiyormuş. Önümüze bütün o günler [880] tecessüm etti. O günler ki Nu'm, bana bütün esrarını söylerdi. Ben de gizli ve açık neyim varsa hepsini ona ifşa ederdim. Hâlbuki Nu'm'un beni bağlayan kemend-i aşkı olmasaydı mümkün değil, o esrarı ona faş etmezdim."

Nu'm'a nasıl ve nerede alaka ettiğini anlatmak için ikinci bir levha tasvirine geçiyor, diyor ki;

رَأَيْـــتُ نُعْمًـــا وَأَصْـــحابِي على عَجَـــلٍ،   والعِـــيسُ لِلْبَـــيْنِ قَـــدْ شُـــدَّتْ بِـــأَكْوَارِ

فَرِيـــعَ قَلْـــبِي، وكَانَـــتْ نَظْـــرَةٌ عَرَضَـــتْ   حَيْنًـــا، وتَوْفيـــقَ أَقْـــدارٍ لِأَقْـــدَارِ

البَيْن, *müfârakat.* أكْوار, كُور'un cem'idir, rahl (رَحْل), semer;[10] كِيران ve أكْوَار üzerine de cem'lenir. الحَيْن, *bir şeyin vakti gelip çatmak, mahvolmak.* الرَّوْع, *korkmak, ürkmek;* müteaddi dahi olur. رَاعَهُ ve رَاعَ مِنْهُ denilir.

---

6 Kesîrü'l-vukû: Burada 'çok yaygındır' anlamındadır.

7 "Bağların ikisi de yemişlerini verip…" (Kehf, 18/33).

8 أَمَرَّ الشَّيْءُ cümlesindeki fiil, edilgen kullanılırsa anlam, 'bir şeyin acı olması' şeklinde olur; أَمَرَّ الشَّيْءَ cümlesinde olduğu üzere fiil meful alırsa yani geçişli olursa anlam, 'bir şeyi acı yapmak' şeklinde olur.

9 Kemend-i muhabbet: Aşk bağı.

10 Rahl: Palan, semer.

Tercümesi: “Yola çıkmak üzere develer üzerine semerlerin bağlandığı ve arkadaşlarım tarafından istical edildiği bir andaydı ki gözüm Nu‘m’a ilişti. İşte o anda yüreğimde bir feza koptu ve o nazar, helakıma ve iki kişinin mukadderatını birleştirmeye sebep oldu.”

أَقُولُ -والنَّجْمُ قَدْ مَالَتْ أَوَاخِرُهُ   إلى المَغِيبِ- تَثَبّتْ نَظرَةً حَارِ! [٨٨١]

أَلَمْحَةً مِنْ سَنَا بَرْقٍ رَأَى بَصَرِي؟   أَمْ وَجْهُ نُعْمٍ بَدَا لي، أَمْ سَنَا نَارِ؟

بَلْ وَجْهُ نُعْمٍ بَدَا، -واللّيلُ مُعْتَكِرٌ-   فَلاَحَ مِنْ بَيْنِ أَثْوَابٍ وَأَسْتَارِ

حارِ, münada mürahhamdır; takdiri !يا حَارِثُ. سَنا, maksûr olarak *şimşek aydınlığına ve parıltısına* denir ve bu, geceye mahsustur. الاِعْتِكار, *gece karanlığı iştidât etmek.*

Tercümesi: “Yıldızların son kafilesi ufula doğru meylettiği bir sırada ‘Hâris!’ dedim. ‘İyi bak! Gözüme şimşek parıltısı mı ilişti? Yoksa Nu‘m’un yüzü mü göründü yahut ateş mi alevlendi? Hayır, hayır… Gecenin bu zifiri karanlığında perdeler, gömlekler arasından görünen Nu‘m’un yüzüdür; başka bir şey değildir...’”

Badehu seyahatinde katettiği çölleri tavsif ve devesinin süratini tasvir ediyor. Devesinin süratini tasvir ederken bir av âlemi tersim ediyor ve sonra Nu‘mân’dan, kavmini tahzîr ederek diyor ki;

لَقَدْ نَهَيْتُ بَني ذُبْيَانَ عَنْ أُقُرٍ،   وَعَنْ تَرَبُّعِهِمْ في كلِّ أَصْفَارِ

فَقُلْتُ: يَا قَوْمُ إنَّ اللَّيْثَ مُفْتَرِشٌ   على بَراثِنِهِ لِوَثْبَةِ الضَّارِي [٨٨٢]

قَدْ عَيَّرَتْني بَنُو ذُبيَانَ خَشْيَتَهُ،   وَهَلْ عَليَّ بِأَنْ أَخْشاهُ مِنْ عَارِ؟[11]

أقُر, -zammateyn ile- Benî Mürre’ye ait bir deredir. Ebü’l-Hasen el-Mühellebî, *el-Azîzî* nam kitabında diyor ki;[12] Ukur (أُقُر), Basra ve Kûfe arasındaki badiyede kâindir. التَّرَبُّع, bahar mevsiminde *çayır otlamak.* أصْفار, İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*’da Nâbiga’nın şu beytiyle istişhâd ederek أصْفار,

---

[11] Zamir, Nu‘mân’a aittir. [Mehmed Fehmi]

[12] Ebü’l-Hasen el-Mühellebî (380/990) bu eseri, Fâtımî halifesi Azîz-Billâh (öl. 386/996) için yazmıştır. Eserin tam adı *el-Kitâbü’l-Azîzî el-mesâlik ve’l-memâlik* olup coğrafyaya dairdir. Eser için bk. Ebü’l-Hasen el-Mühellebî, *el-Kitâbü’l-Azîzî el-mesâlik ve’l-memâlik,* thk. Teysîr Halef, Dımaşk: el-Telvîn, 2006; müellifin alıntıladığı açıklamanın geçtiği yer için bk. s. 113.

صَفَر’ın cem‘i olduğunu beyan ediyor. صَفَر de Muharrem’den sonra gelen *Safer ayıdır. Cemhere* sahibi ise buradaki أَصْفار’ın, صَفَرِيّ’nin cem‘i olduğunu söylüyor. صَفَرِيّ, *yazın sonunda yağan yağmur*. إصْفار, *fakir olmak ve haneyi boşaltmak. Mu‘cemü’l-büldân* sahibi bu mısraı, "وَعَنْ تَرُبُّعِهِمْ مِنْ بَعْدِ أَصْفَار" şeklinde rivayet ediyor ki bu şekil daha muvafıktır. مُفْتَرِش yerine *Mu‘cemü’l-büldân*’da مُنْقَبِض yazılmıştır. بَرَاثِن, بُرْثُن’un cem‘idir, *arslan pençesidir*. الوُثُوب, ikinci babtan, *atlamak, savlet etmek*. الضَّارِي, *tazı ve avcılıkta mahir olan*.

Tercümesi: “Ukur arazisinde her sene mevsim-i bahârı geçirmekten Benî Zübyân’ı menettim ve dedim: ‘Arkadaşlar! Arslan, tazıya şîrane savlet etmek üzere pençesini açmıştır. Benî Zübyân ise Nu‘mân’dan korktuğumdan dolayı beni tayip ettiler. Bilmem, ondan korkmak benim için bir ar teşkil eder mi?’”

Mu‘cemü’l-büldân sahibi diyor ki; Nâbiga’nın ihtarına ehemmiyet vermeyen [883] Benî Zübyân, Nu‘mân tarafından gönderilen ordunun hücumuna maruz kalmışlar ve altmış esir vermişler. *Mu‘cemü’l-büldân* sahibinin ifadesine nazaran bu Nu‘mân, Hîre hükümdarı olan Nu‘mân olmayıp Şam hükümdarlarından Nu‘mân b. el-Hâris el-Gassânî imiş. Vallâhu a‘lemü bi’s-savâb.[13]

Nâbiga, atideki beyitlerle muallakasına hatime veriyor, diyor ki;

إمَّـــا غَضِـــبْتَ، فــإنِّي غَـــيْرُ مُنْفَلِـــتٍ   مِـــنِّي اللَّصـــافُ، فَجَنْبَـــا حَـــرَّةِ النَّـــارِ

فَمَوْضِـــعُ البَيْـــتِ مِـــنْ صَـــمَّاءَ مُظْلِمَـــةٍ   بَعيـــدَةِ القَعْـــرِ لا يَجْـــرِي بِهـــا الجَـــارِي

تُـــدافِعُ النَّـــاسَ عَنَّـــا، -حـــينَ نَرْكَبُهـــا-،   مِـــنَ المَظَـــالِمِ تُـــدْعى أُمَّ صَـــبَّار

غَضِبْتَ yerine başka bir nüshada عَصِيتَ görülmüştür. الانْفِلات, *elden kaçıp kurtulmak ve boşanıp gitmek; elden kuşun kaçıp kurtulması gibi*. اللَّصاف, -lâm’ın fethi ve kesriyle- bir dağdır; başka bir nüshada لِصاب görülmüştür ki لِصْب’ın cem‘idir; *iki dağ arasındaki derbent yola* denir.[14] حَرَّةِ النَّار, Benî Süleym’e ait şehirlerden biridir ki Ümmü Sabbâr ismiyle müsemmadır. صَمَّاء, أَصَمّ’ın müennesidir, *som kaya*. مِنَ المَظَالِمِ, *Mu‘cemü’l-büldân* sahibinin tefsi-

---

[13] Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[14] Derbent: Dar geçit, boğaz.

rine göre مِنَ المَظَالِمِ, *siyah ve muzlim,* - kayalık bir yer olduğundan- manasınadır. صَبّار, esasen *çakıl taşlarına* denir.

Tercümesi: "Bana gelince; sıkıya gelirsem Lesâf dağı ve Harretü'n-Nâr namındaki [884] mevkiimizin iki tarafı, bir de kimsenin ayak basmadığı o muzlim ve som kayalardan ibaret olan hanenin ka'r-ı nâyâbı elimden kaçmaz. Ümmü Sabbâr denilen o menî' yerimiz, muzlim ve taşlık olmak hasebiyle iltica ettiğimizde halka karşı bizi müdafaa ve sıyanet eder."[15]

مِنَ المَظَالِمِ, *düçar olacağımız tecavüz ve taaddiden bizi vikaye eder* manasını da mutazammındır ki bu tefsir daha muvafıktır.

Demek oluyor ki Nâbiga'nın nazariyesi, tehlike zamanında öyle menî' bir yere çekilip tahassun etmek, tehlikeye atılmak değildir. Vâkıâ bu, hakimane bir tedbirdir; fakat kahramanlarca şâyân-ı kabûl görülmemiş ve شِعْرُهُ مُخَنَّثٌ denilmiştir ki *'şiiri zenânedir'* demektir.[16] [885]

---

[15] Ka'r-ı nâyâb: Çok derin, bulunmayan dip. Menî': Sağlam, korunaklı. Muzlim: Karanlık. Sıyanet etmek: Korumak.

[16] Şiiri kadınsıdır.

EL-A‘ŞÂ

Ricâl-i muallakâtın dokuzuncusu A‘şâ b. Kays’tır. A‘şâ’nın asıl ismi Meymûn’dur. A‘şâ, *zaîfü’l-basar* veya *‘adîmü’l-basar* veyahut *yalnız gece görmeyenlere* denir.[1] Müennesi عَشْوَاء, cem‘i عُشْو’dur.

İbnü’l-A‘râbî’nin ifadesine nazaran A‘şâ şöhretiyle iştihar eden şu‘arâ yedidir: Bunların üçü şu‘arâ-yı Câhiliyye’dendir: Ebû Basîr künyesiyle mükennâ A‘şâ Benî Kays ile Ebû Kuhâfe denilen A‘şâ Bâhile ve A‘şâ Benî Nehşel el-Esved b. Ya‘fur. Dördü de İslam şu‘arâsındandırlar: Onlar da Benî Şeybân’dan A‘şâ b. Rebîa ile A‘şâ Hemdân ve A‘şâ Tağlib b. Câvân ve Süleym’den olan A‘şâ Tırvad. Bazıları, Temîm’den olan A‘şâ Benî Mâzin’i de şu‘arâ-yı İslâm meyanına idhâl ediyorlar.

Terceme-i hâlini yazmak istediğimiz A‘şâ, Ebû Basîr ve bir rivayete nazaran Ebû Nasîr künyesiyle mükennâ idi. 629 sene-i mîlâdîyesinde hicret-i seniyyenin yedinci senesinde vefat etmiştir. A‘şâ, *Sannâcetü’l-Arab* diye yâd olunurdu. Sannâce (صَنَّاجَة)’nin âhirindeki ه, tenis için değil; mübalağa içindir. صَنَّاج, صَنْج sahibidir; صَنْج, *zil* manasınadır. Demek oluyor ki صَنَّاج, *zil çalan mehterdir*. A‘şâ’nın bu vasıfla tavsif olunması, ya sesinin ahenktar olmasından veyahut şiirinin parlaklığından ileri gelmiştir.

A‘şâ’nın pederi olan Kays, katîlü’l-cû‘ (قَتِيلُ الجُوعِ) diye yâd olunurdu.[2] Bunun da sebebi güya Kays, bir gün şiddet-i harâretten bir mağaraya iltica etmiş. [886] Dağdan büyük bir kaya düşerek mağaranın ağzını kapamış ve Kays, açlıktan orada terk-i hayât eylemiştir.

A‘şâ, Necid şu‘arâsından olup nesebi Mead b. Adnân’a müntehidir.

Nesebi: Meymûn b. Kays b. Cendel b. Şerâhîl b. Avf b. Mead b. Dubey‘a b. Kays b. Sa‘lebe el-Hısn b. Ukâbe b. Sa‘b b. Alî b. Bekir b. Vâil b. Kâsıt b. Hinb b. Aksâ b. Du‘mîy b. Cedîle b. Esed b. Rebîa b. Nizâr.

A‘şâ’nın Semev’el’in oğlu Şüreyh ile meşhur menkıbesi 436 ve 428-429 sahifelerinde zikrolunmuştu.

Akidesi

A‘şâ, vahdâniyet-i ilâhiyyeye kail şu‘arâ-yı Câhiliyye’den biridir.[3] Kaderiyye itikadını taşımakta olduğu da atideki beytinden istidlal olunuyor. A‘şâ diyor ki;

---

[1] Zaîfü’l-basar: Gözleri zayıf kimse. ‘Adîmü’l-basar: Gözleri görmeyen kimse.

[2] Katîlü’l-cû‘: Açlığın öldürdüğü kimse. Burada katîl (قَتِيل), maktul (مَقْتُول) anlamındadır.

[3] Kail: Burada ‘inanan’ anlamındadır.

اسْتَأْثَرَ اللّٰهُ بالوَفَاءِ وَبِالعَدْلِ وَوَلَّى المَلَامَةَ الرَّجُلا

Kaderiyye taifesi, insanın kendi ef'âlinin hâlıkı olduğunu itikat ederler; küfür ve masiyetin, mukadderât-ı ilâhiyyeden olduğuna kail olmazlar. Müsbite taifesi ise bunun aksini iddia ederler. Bu iki taife, İslam tavâifi meyanında bulunuyorlardı. Beytin manasına gelince; "Cenabıhak, adl ve vefayı kendine tahsis etti; mükâfat ve mücazatı kendine has kıldı. İnsanı da amalinde serbest bıraktı. Onun için seyyiatı irtikâp eden, tevbih ve cezaya müstahak olur." demektir.

Lebîd ise tâife-i müsbitedendi. O diyor ki; [887]

مَنْ هَدَاهُ سُبُلَ الخَيْرِ اهْتَدَى نَاعِمَ البَالِ وَمَنْ شَاءَ أَضَلْ

Bu beyitten anlaşıldığına nazaran Lebîd, hayır ile şerrin, Allah'tan olduğuna kaildir ki bu itikat Müsbite taifesinin itikadıdır.[4] A'şâ'nın bu itikadı, râviyesi olan Yahyâ b. Mettâ'dan mervîdir.[5] Yahya, Hıristiyan olan muammerînden ve 'İbâdîler'dendi. Yahyâ diyor ki; A'şâ bu mezhebi, Hîre Hıristiyanları olan 'İbâdîlerden ahz ve telakki etmişti. A'şâ, daima şarap mübayaa etmek üzere oralara gider gelir ve alışveriş münasebetiyle bu akideyi onlardan iktibas etmişti.

A'şâ, Hz. Fahr-i Kâinat'ın medâih-i seniyye-i Risâletpenâhîler'ini mutazammın olan Kasîde-i Dâliyyesi'nde Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın birçok esaslarını tenkit etmeyerek telhis etmiştir. Mesela Hz. Peygamber'in medâihini tadat ederken diyor ki;

أَجِدَّكَ لَمْ تَسْمَعْ وَصَاةَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الإِلهِ حِينَ أَوْصى وَأَشْهَدَا؟

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرْحَلْ بِزَادٍ مِنَ التُّقَى وَلاقَيْتَ بَعْدَ المَوْتِ مَنْ قَدْ تَزَوَّدَا

نَدِمْتَ عَلَى أَنْ لَا تَكُونَ كَمِثْلِهِ فَتُرصِدَ لِلْأَمْرِ الّذي كَانَ أَرْصَدَا

أَجِدَّكَ؟, أَجِدًّا مِنْكَ veya أَبِجِدٍّ مِنْكَ؟ takdirindedir. Bu kelime, [888] daima muzaf olarak kullanılır. Burada ya mef'ûlü mutlak veyahut nez'i hâfid ile man-

4 Müellifin belirttiği Müsbite taifesi, kanaatimizce ilâhî sıfatların varlığını kabul eden ve bu sıfatları zâta nispet eden Ehlü'l-İsbât taifesidir.

5 Müellifin A'şâ ve Lebîd hakkında aktardığı bilgiler, *Egânî'*de geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. İsfahânî, *el-Egânî,* c.9, s.83-84; Nâsırüddin el-Esed, A'şâ'nın râvileri olarak kaynaklarda geçen isimler çerçevesinde yaptığı incelemeler sonucunda A'şâ'nın tek bir râvisi olduğu, bu râvinin isminin değiştirilerek farklı lafızlarla tekrarlandığı bilgisine ulaşmıştır. Nâsırüddin el-Esed, *Masâdirü'ş-şi'ri'l-Câhilî ve kıymetüha't-târîhiyye,* Beyrut: Dâru'l-Cîl, 8. Bs., 1999, s.238-241.

subtur. زاد, *tûşe.* الإرْصاد, *birisi için bir şey hazırlamak ve onu müterakkip bir hâle koymak,*[6]

يُقَالُ: أَرْصَدْتُهُ لَهُ إذا أَعْدَدْتَهُ.

Tercümesi: "Allah'ın Peygamberi olan Muhammed, îsâ ve işhâd ederken onun vasiyetini dinlememek, senden ciddi bir hareket mi telakki olunur? Muhammed diyor ki; 'Sen, eğer bu dâr-ı dünyadan a'mâl-i sâliha ve mebrûre ile mücehhez olarak irtihal etmeyecek olursan, dâr-ı âhirete zâd-ı takva ile gelmiş olanlarla mülakat ettiğin zaman onlar gibi neyl-i saâdeti mucip esbabı i'dâd ve ihzar etmediğine izhâr-ı hasret ve nedamet edersin."[7]

Badehu insanı mazhar-ı saâdet edecek ahval ve amali sırayla telhis ediyor, diyor ki;

فإيّـــــاكَ والمَيْتـــــاتِ لا تَقْرَبَنَّهَـــــا ولا تَأْخُـــذَنْ سَـــهْمًا حَدِيـــدًا لِتُقْصِـــدا

وذا النُّصُـــبَ المَنْصـــوبَ لا تَنْسُـــكَنَّه ولا تَعْبُـــدِ الأوْثـــانَ واللهَ فاعْبُـــدا

ولا تَقْـــرَبنَّ حُـــرَّةً كانَ سِرُّهـــا عَلَيْـــكَ حرامًـــا، فـــانْكِحَنْ أو تأبَّـــدا

وذا الـــرّحِمِ القُـــرْبَى فـــلا تَقْطَعَنَّـــهُ لِعاقِبَـــةٍ ولا الأسِـــيرَ المُقيّـــدا [٨٨٩]

وَسَـــبِّحْ عَلَى حِـــينِ العَشِـــيَّاتِ والضُّـــحَى ولا تَحْمَـــدِ الشّـــيْطانَ واللهَ فاحْمَـــدَا

ولا تَسْـــخَرَنْ مِـــنْ بَـــائِسٍ ذِي ضَرارَةٍ ولا تَحْسَـــبَنَّ المـــالَ لِلْمَـــرْءِ مُخْـــلِدا[8]

الإقْصاد, *okun hedefe isabetiyle beraber itlaf etmesine* denir.

يُقالُ: أَقْصَدَ السَّهْمُ إذا أصابَ فَقَتَلَ.

---

6 Aslında رَصَدَ, 'gözlemek, gözetlemek' anlamındadır. İf'âl (إفْعال) babında أَرْصَدَ formuyla kullanıldığında ise bir gözeticiyi/casusu görevlendirmek anlamı kazanır (ör: أَرْصَدَ الرَّقِيبَ: جَعَلَهُ يَرْصُدُ, yani gözeticinin gözlem yapmasını sağlamak ya da casusluk yapması için onu görevlendirmek).

7 Îsâ: Nasihat etmek. İşhâd: Şahit göstermek, yani herkesin önünde tebliğ etmek. A'mâl-i sâliha ve mebrûre: Hayırlı ameller. Mücehhez: Donanımlı. Zâd-ı takva: Takva azığı. İ'dâd ve ihzar etmek: Hazırlamak. İzhâr-ı hasret ve nedamet: Pişmanlık duymak.

8 Sakın, ölü hayvan eti yeme! Öldürmek için de yaya tutunup ok fırlatma!
Aynı şekilde putları ilah edinip kendilerine ibadet etme! Onlara değil; Allah'a ibadet et!
Kendisiyle münasebeti sana haram olan hür kadına yaklaşma, ya evlen ya da bekar kal (zina etme)!
Aynı şekilde sılayırahimi de bir sebepten ötürü kesmeyesin, esire de kötü davranmayasın!
Sabah-akşam Allah'ı tesbih et; şeytana hamdetme, Allah'a hamdet!
Yoksul ve malı olmayan kişiyle alay etme! Malın kişiyi ölümsüz kılmayacağını bil!

النُّصُب, -zammateyn ile- *taştan mamul sanem,* cem‘i أنْصاب; وإيَاكَ ذا النُّصُبِ takdirindedir. النَّسْك, -nûn'un harekât-ı selâsesi ve sîn'in sükûnuyla- ve النُّسُك -zammateyn ile- *ibadet etmek;* birinci ve beşinci bablardan gelmiştir. فاعْبُدا, aslı فاعْبُدنْ, -nûn'u vakf için hazfolunmuştur. السِّرّ, burada cima manasınadır. التَّأبُّد, *ergen durmak.* البائِس, بُؤْس'dan ve dördüncü babtan *şiddetle sefil ve muhtaç olmak.* ضَرَارَة, *nüfus ve emvalce hasıl olan zarar ve noksan.*

İşte, bu beyitlerde ekl-i meyte, amden katl-i nefs, ibadât-ı esnâm, zina, kat‘ı rahim, esirlere ihanet, şeytanı tazim, erbâb-ı fakr ve fâka ile istihza etmek gibi nevâhi-i şer‘iyye ile Allah'a tapınmak ve arz-ı tesbîhât ve tahmîdât eylemek gibi evâmir-i ilâhiyyeyi muhtevidir ki A‘şâ bunları, ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye'den iktibas etmiştir.[9] Bu ahkâmı, aynıyla kabul edip hiçbir vecihle tenkit etmemesi Dîn-i İslâm'a mütemayil olmasına delalet eder.

Bu beyitlerden evvel Hz. Peygamber'in methine intikal ederken devesine hitaben diyor ki;

فآلَيْــــتُ لَا أَرْثِي لَهَـــا مِـــنْ كَلالــــةٍ وَلَا مِــنْ حَــفىً حَــتَّى تَــزورَ مُحَمَّــدًا [٨٩٠]

مَــتى مَــا تُنــاخِي عِنْــد بَــاب ابْــنِ هَاشِــمٍ تُــــراحِي وتَلْــــقَى مــــنْ فَواضــــلِهِ يَــــدًا

نَــــبيٌّ يَــــرَى مَــــا لَا تــــرَوْن وذِكْــــرُهُ أَغارَ لَعَمْــــــرِي فِي الْبِــــــلَاد وأَنْجَــــــدَا

لَهُ صَــــــدَقاتٌ مــــــا تُغِــــبُّ ونائِــــلٌ ولَــــيْسَ عَطــــاءُ اليَــــوْمِ مانِعَــــهُ غَــــدًا

الألْو, *men, taksir, içtihat, istitâa etmek* manalarına gelmiştir.

قِيلَ لِأعْرابِيٍّ ومَعَهُ بَعيرٌ: أنِخْهُ فقالَ: لا آلُوهُ. ألاهُ – يَأْلُوهُ – ألْوًا، اسْتَطاعَه.[10]

الكَلالَة وَالكَلال وَالكُلُولَة وَالكُلُول،

yorulmak ve fürûmande olmak. الحَفا, dördüncü babtan *yalın ayak yürümekten insanın, devenin ve sair hayavanâtın ayakları aşınıp fersude olmasına* denir. الإناخَة, *deve çöktürmek*:

---

9 Ekl-i meyte: Ölü eti, leş yemek. Amden katl-i nefs: Kasten cana kıymak. İbadât-ı esnâm: Putlara ibadet etmek. Kat‘ı rahim: Akrabalık bağlarını kesmek. Erbâb-ı fakr ve fâka: Fakir ve yoksul kimseler. İstihza etmek: Alay etmek. Nevâhi-i şer‘iyye: Dinî yasaklar. Arz-ı tesbîhât ve tahmîdât: Tesbihte bulunmak ve şükretmek. Evâmir-i ilâhiyye: İlahi emirler. Ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye: Kur'ân'ın yüce hükümleri.

10 Yanında deve olan bedeviye, 'onu çöktürsene' denildi. Bunun üzerine, 'yapamıyorum' cevabını verdi.

يُقالُ: أَنَخْتُ البَعيرَ فاسْتَناخَ ونَوَّخْتُهُ فَتَنَوَّخَ. يُقالُ: تَنَوَّخَ البَعيرُ ولا يُقالُ: ناخَ.

الإِرَاحَة, *müsterih olmak ve müsterih etmek*:

يُقالُ: أراحَ الرَّجُلُ يَعْنِي اسْتَراحَ وأراحَكَ اللهُ أيْ جَعَلَكَ مُسْتَرِيحًا.

Bir de إراحَة, *develeri akşama karşı yerlerine çevirmek*:

أراحَ الإبِلَ إذا رَدَّها إلى المُراحِ.

الفَواضِل, فَاضِلَة'nın cem'idir; *ni'am ve atâyâ*. يَد, burada *nimet* manasınadır.

يُقال: لِفُلانٍ عِنْدِي يَدٌ أيْ مَعْروفٌ وهِيَ مجازٌ مِنْ ذِكْرِ السَّبِبِ وإرادَةِ المُسَبَّبِ، لِأَنَّ اليَدَ، سَبَبُ النِّعْمَةِ.[11]

الإغارَة, غَوْر *arazisine gelmek;* غَوْر, Tihâme ile Necid arasında maruf arazi. Bir de إغارَة, *tez gitmek*. [891]

يُقالُ: أغارَ الرَّجُلُ إذا عَجَّلَ في المَشْيِ وأغارَ، ذَهَبَ في الأَرْضِ[12]

manasınadır. الإنْجاد, *Necid kıtasına varmak.*

يُقال: أَنْجَدَ الرَّجُلُ إذا أتَى نَجْدًا والغَوْرُ، المُنْخَفِضُ مِنَ الأرْضِ. والنَّجْد، المُرْتَفِعُ مِنْها، والمَعْنَى: سارَ ذِكْرُهُ فِي أطْرافِ الأرْضِ غَوْرِها ونَجْدِها.[13]

الإغْباب, *fasılalı olmak*. نائِل, *ihsan ve atıye* manasınadır.

Tercümesi: "Hz. Muhammed'i ziyaret edinceye kadar devenin ne yorgunluğuna ne de çıplak olan ayağının teessüratına acımaya karar verdim."

Sonra deveye hitaben diyor ki;

"Sen, İbn Hâşim'in kapısında çöker çökmez istirahat eder ve lütuf ve ihsanına nail olursun."

Badehu âmme-i nâsa hitabını tevcih ederek diyor ki;

"Muhammed bir Peygamberdir; sizin göremediğiniz şeyleri görür. Sît-i bülendi etrâf-ı cihâna yayılmıştır. Sadakaları, lütuf ve in'âmı lâ-yenkati'dir. Bugünkü ihsanı da yarın için bir mânia teşkil etmez."[14]

---

[11] Filancanın bende 'eli' vardır denilir, yani üzerimde iyiliği bulunuyor. Bu kullanım, mecazidir, sebebin zikredilip sonucun kastedildiği türdendir. Zira el, iyiliğin yapılmasında sebep; yapılan iyilik ise sonuçtur.

[12] أَغارَ, kişinin hızlı yürümesi ya da kişinin yeryüzünde seyahat etmesi demektir.

[13] أَنْجَدَ الرَّجُلُ, *kişinin Necid topraklarına girmesi demektir;* والغَوْرُ, *çukur/derinlik;* النَّجْد ise *yüksek yer* manasındadır. Yani şanı-şöhreti dünyanın her tarafına yayıldı, demektir.

Mezkûr methiyenin matlaından itibaren de atideki beyitler iktibas olunmuştur:

أَلَمْ تَغتَمِضْ عَيناكَ لَيلَةَ أَرمَدا　　وَعادَكَ ما عادَ السَلِيمَ المُسَهَّدا

وَلَكِن أَرى الدَّهْرَ الَّذي هُوَ خائِنٌ　　إِذا أَصلَحَتْ كَفّايَ عادَ فَأَفْسَدا

كُهُولًا وَشُبَّانًا فَقَدْتُ وَثَروَةً　　فَلِلّٰهِ هٰذا الدَّهْرُ كَيفَ تَرَدَّدا؟! [٨٩٢]

وَما زِلْتُ أَبغي المالَ مُذْ أَنا يافِعٌ　　وَلِيداً وَكَهْلاً حينَ شِبْتُ وَأَمْرَدا[15]

الاغْتِماض, *uyumak.* أَرْمَد, *gözünden muzdarip olan adam;* masdarı رَمَد, -fethateyn ile dördüncü babtan-. السَّليم, *yılan sokmuş kimseye* denir, şifayâb olmak için tefâülen söylenmiştir.[16] التَّسْهِيد, *uyutmamak.* كُهُول, كَهْل'in cem'idir; كَهْل, *otuz-otuz beş yaşındaki adama* ıtlak olunur. يافِع, *yirmi yaşındaki gence* denir; cem'i أَيْفاع.

Vefatı

Sannâcetü'l-Arab'ın medâih-i seniyye-i Cenâb-ı Peygamberî'yi mutazammın olan şu kasidesini huzûr-i Risaletpenâhî'de inşad etmek üzere Mekke-i Mükerreme'ye müteveccihen hareket ettiğini haber alan Kureyş kabâili, mumaileyhin Dîn-i İslâm'a edeceği propagandaya büyük bir ehemmiyet atfederek mâni olmak için bittakip yoluna devam etmekten menederler. Kureyş kabâili arasında Ebû Süfyân b. Harb dahi bulunuyordu. A'şâ ile Kureyşîler arasında atideki muhavere cereyan etmiştir:

Kureyşîler:

---

14 Sît-i bülend: Ün, şöhret. Etrâf-ı cihân: Dünyanın her tarafına. İn'âm: İhsanlar, yardımlar. Lâ-yenkati': Kesilmez. Mânia: Engel.

15 Gözü iltihaplı olan adamın uyumadığı gibi sen de mi uyumadın? Kendisini yılan sokan ve uyuyamayan kişiye arız olan şeyler sana arız olmadı mı?!
Hain olan zamanın, işleri düzene soktuğumda gelip bu işleri yerle bir ettiğini görüyorum.
Orta yaşlılar, delikanlılar ve servetler yitirdim. Allah aşkına! Bu zaman nasıl dönüp dolaşıp beni buluyor!
Daha küçüklükten, -orta yaşlar dâhil- ta yaşlılık zamanına değin servet edinmeye koyuldum!

16 Araplar, iyimserlik ve uğur getirmek adına bazı olumsuzlukları lafzen de olsa olumluya dönüştürürlerdi. Örneğin kendisine yılan sokmuş kimse için asıl anlam olan لَدِيغ yerine 'şifalı, sağlıklı' anlamındaki سَلِيم kelimesini kullanırlardı. Aynı şekilde gözleri görmeyene أَعَمَى demek yerine 'gören' anlamında بَصِير derlerdi.

أَيْنَ أَرَدْتَ يا أبا بَصِيرٍ؟

A‘şâ:

أَرَدْتُ صَاحِبَكُمْ هٰذا [يَعْنِي النَّبِيَّ عليهِ الصَّلاةُ والسَّلامُ] لِأُسْلِمَ.

Kureşîler:

يَنْهاكَ عَنْ خِلالٍ ويُحَرِّمُها عَليكَ.

A‘şâ:

وَما هِيَ؟

Kureşîler:

الزِّنَا والقِمارُ والرِّبا والخَمْرُ.

A‘şâ:

أمّا الزِّنا، فَلَقَدْ تَرَكَنِي وما تَرَكْتُهُ، وأَمَّا القِمارُ فَلَعَلَّنِي إنْ لَقِيتُهُ أنْ أُصِيبَ عِوَضًا مِنْهُ وأمّا الرِّبا فَما دِنْتُ ولاادّنْتُ، وأمَّا الخَمْرُ أَوّه،[17] فأرْجِعُ إلى صُبَابَةٍ[18] قَدْ بَقِيَتْ في المِهْرَاسِ[19] فَأَشْرَبُها. [٨٩٣]

Ebû Süfyân:

هَلْ لَكَ في خَيْرٍ مِمَّا هَمَمْتَ بِهِ؟

A‘şâ:

وَما هُوَ؟

Ebû Süfyân:

نَحْنُ وهُوَ الآنَ في هُدْنَةٍ[20] فَـتَأْخُذُ مِئَةً مِنَ الإبِلِ، وتَرْجِعُ إلى بَلَدِكَ سَنَتَكَ هٰذِهِ، وتَنْظُرُ ما يَصيرُ إليهِ أمرُنَا؛ فإنْ ظَهَرْنا[21] علَيْهِ كُنْتَ قَدْ أخَذْتَ خَلَفًا وإنْ ظَهَرَ عَلينَا، أتَيْتَهُ.

A‘şâ:

ما أكْرَهُ ذلِكَ.

A‘şâ’nın bu muvafakatı üzerine Ebû Süfyân, Kureyşîler’e tevcîh-i hitâb ederek dedi ki;

---

[17] أَوَّه, *teessür ve şikayet mevziinde* kullanılır bir kelimedir, *ah* gibi. [Mehmed Fehmi]

[18] الصُّبَابَة, *su ve sütün kapta kalan bakiyesine* denir. [Mehmed Fehmi]

[19] المِهْرَاس, *içi oyulmuş dibek ve havan gibi şeylere* denir. [Mehmed Fehmi]

[20] الهُدْنَة, *musâlaha, sükûn ve asayiş*. Bu, Hudeybiye musâlahasına işarettir. [Mehmed Fehmi]

[21] ظَهَرْنا, غَلَبْنا manasınadır. [Mehmed Fehmi]
Üstün geldik, yendik manasındadır.

يا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، هٰذا الأعْشَى. والله لئِنْ أتَى مُحَمَّدًا واتَّبَعَهُ لَيَضْرِمَنَّ عَلَيكُمْ نِيرانَ العَرَبِ بِشِعْرِهِ، فاجْمَعُوا لَهُ مِئَةً مِنَ الإبِلِ.[22]

Ebû Süfyân'ın tensibi vecihle Kureyşîler'den yüz deve toplanıp A'şâ'ya takdim olundu. A'şâ da develerle beraber memleketine avdet etti. Yemâme kurbunda Menfûhe (مَنْفُوحَة) denilen memleketine yakın bir yerde deveden düşer ve ölür. Menfûhe, Yemâme'de kâin Benî Kays'a ait bir karyedir. A'şâ'nın hanesi de mezarı da oradadır. Yemâme, o vaktin coğrafyasına nazaran Necid ülkesinden mâduddu.

Hayât-ı Edebiyyesi

A'şâ'nın fuhûl-u şu'arâ-yı Câhiliyye'den olduğuna şek ve şüphe yoktur; yalnız şu'arâ-yı Câhiliyye arasındaki mevkiini tayin etmek güçtür. 564 sahifesinde beyan olunduğu vecihle A'şâ, padişahların methi hususunda bütün şu'arâ-yı Câhiliyye'ye tefevvuk etmişti. [894] Bunun sebebi ise A'şâ, âdeta şiiri vesîle-i maîşet ittihaz etmişti. Zaten şiirle geçinmek âdetini ilk önce A'şâ meydana koymuştur. Ondan mukaddem şu'arâ-yı Câhiliyye, hediye ve caize ümidiyle kimseyi methetmemişlerdir.

A'şâ bir de badeyi tavsif etmekte iştihar etmiştir. Bu da ayş ve işrete inhimakından ileri gelmiştir. Hatta vefatından sonra gençler, mezarına gidip orada işret ederler ve fazla-i akdâhı mezarı üzerine dökerlerdi.

Ebû Yûnus en-Nahvî, eş'ar-ü nâsın kim olduğu hakkındaki suale cevaben,

---

[22] Kureyşîler: Kime geldin ey Ebâ Basîr?
A'şâ: -Peygamber'i (s.a.s.) kastederek- İslam'a girmek için arkadaşınıza (kendisiyle mücadele ettiğiniz kişiye) geldim.
Kureyşîler: O, bazı şeyleri sana yasaklayıp haram kılıyor.
A'şâ: Nedir o şeyler?
Kureyşîler: Zina, kumar, faiz ve içki.
A'şâ: Zinayı diyorsanız, ben onu terk etmeden o beni terk etti zaten. Kumara gelince; Muhammed ile karşılaştığımda onun yerine geçecek iyi şeyler elde edeceğimi umuyorum. Faize gelince; ne ben ona bulaştım ne de o bana bulaştı. İçkiye gelince; eyvah! Keşke eve dönsem de kapta kalan son içkiden yudumlasam!
Kureyşîler: Heves ettiğin bu şeyden daha iyi bir şey ister misin?
A'şâ: Nedir?
Kureyşîler: Bizle Muhammed, şu anda anlaşma hâlindeyiz. Sana yüz deve verelim. Bu yıl Muhammed'i görmeden beldene dönersin. Daha sonra duruma bakarsın; eğer onu yenersek sen zaten geri durmuş olursun; yok eğer o bizi yenerse gelir, ona varırsın!
A'şâ: Bu teklife hayır demem.
Ebû Süfyân: Ey Kureyş topluluğu! İşte A'şâ karşınızda; Allah'a yemin olsun ki Muhammed'e varsa ve ona ittiba etse, şiiriyle Arapların ateşini aleyhinize tutuşturacaktır. Hadi öyleyse, bunun gerçekleşmemesi için aranızda ona yüz deve toplayın!

لا أومِئُ إلى رَجُلٍ بِعَيْنِهِ ولَكِنِّي أقُولُ: امْرُؤُ القَيْسِ إذا غَضِبَ، والنَّابِغَةُ إذا رَهِبَ وزُهَيرٌ إذا رَغِبَ والأعْشَى إذا طَرِبَ،

demiş.[23] Ebû Ubeyde diyor ki;

مَنْ قَدَّمَ الأعْشَى يَحْتَجُّ بِكَثْرَةِ طِوالِهِ الجِيادِ، وتَصَرُّفِهِ في المَديحِ والهَجاءِ وسائرِ فُنونِ الشّعْرِ ولَيْسَ ذلكَ لِغَيْرِهِ.[24]

A'şâ, birisine bir kasîde-i medhiye takdim etmek için âdeta şedd-i rihâl ederdi.[25]

Kisrâ, bir gün A'şâ'nın, "Ne hastalığım ne sevda ve alakam olmadığı hâlde bu uykusuzluğum nedendir?" mealindeki;

أرِقْتُ وَما هٰذا السُّهادُ المُؤَرِّقُ؟ وما بِيَ مِنْ سُقْمٍ وما بِيَ مَعْشَقُ

beytini işitince 'Bu adam hırsız olmak lazım gelir.' demiş; fakat Kisrâ, beytin manasını iyice anlamamıştır. Beytin tercümesi ileride gösterilecektir.

Ebû Amr b. el-Alâ, A'şâ'yı tazim ederek derdi ki;

"هُوَ شاعِرٌ مُجيدٌ؛ كَثيرُ الأعاريضِ والافْتِنان."[26]

Lebîd ile A'şâ arasındaki fark hakkında sual vaki olduğu zaman müşarünileyh,

"لَبِيدٌ رَجُلٌ صالِحٌ؛ والأعْشَى رجُلٌ شاعِرٌ"

dermiş.[27]

Abdülmelik, kendi şehzadelerinin hususi müeddip yani muallimlerine,

" أدِّبْهُمْ بِشِعْرِ الأعْشَى؛ فإنَّهُ – قاتَلَهُ اللهُ – ما كانَ أعْذبَ بَحْرَهُ وأصْلَبَ [895] صَخْرَهُ "

derdi.[28] el-Mufaddal, müfritâne bir tarafgirlik iltizam ederek,

"مَنْ زَعَمَ أنّ أحَدًا أشْعَرُ مِنَ الأعْشَى، فلَيْسَ يَعْرِفُ الشِّعْرَ"

derdi.[29]

---

[23] Bizatihi birisini söylemem ama öfkelendiğinde İmruülkays, endişelendiğinde Nâbiga, istekli olduğunda Züheyr, coştuğunda da A'şâ insanların en üstün şairi olur.

[24] Kim A'şâ'yı diğer şairlerden üstün tutuyorsa uzun ve güzel şiirlerini, medih ile hicivdeki üslubunu ve diğer şiir konularındaki hünerini delil gösterir. Zaten kendisi dışındaki şairler bu niteliklere sahip değildir.

[25] Şedd-i rihâl: Yollara koyulmak.

[26] Usta bir şairdir; aruzu çok, sanatı yoğundur.

[27] Lebîd, erdemli (salih); A'şâ ise şairdir.

[28] Onlara A'şâ'nın şiirlerini öğret. -Allah, kendisini bildiği gibi yapsın!- Denizi (şiiri) ne kadar da tatlı; manaları ne kadar da serttir.

[29] Her kim, filan kişinin A'şâ'dan daha şair olduğunu iddia ederse şiirden bir şey anlamıyor demektir.

Ebû Ubeyd'e gelince; müşarünileyh derdi ki; "A'şâ, Cahiliye'nin güzide şu'arâsının dördüncüsüdür; İmruülkays, Nâbiga ve Züheyr'den sonra A'şâ, hakk-ı rüchânı ihraz eder."

Beşşâr b. Bürd'ün râviyesi olan Yahyâ b. el-Cevn el-Abdî, ber vech-i âti beyan mütalaa etmiştir:

نَحْنُ حاكَةُ[30] الشِّعْرِ في الجاهِلِيَّةِ والإسْلامِ وَنَحْنُ أعْلَمُ النَّاسِ بِهِ. أعْشَى بَنِي قَيْسٍ، أسْتاذُ الشُّعَراءِ في الجاهِلِيَّةِ؛ وجَريرُ الخَطَفِي، أسْتاذُهُمْ في الإسْلامِ.[31]

eş-Şa'bî ise A'şâ hakkında ber vech-i âti idâre-i kelâm etmiştir:

الْأَعْشَى، أَغْزَلُ النَّاس فِي بَيْتٍ، وأخْنَثُ النَّاس فِي بَيْتٍ، وَأَشْجَعُ النَّاس فِي بَيت. فَأَمّا أغزَلُ بَيتٍ فَقَوْلُه:[32]

غَــرَّاءُ فَــرْعَاءُ مَصْــقولٌ عَوارِضُــها تَمْشي الهُوَيْنا كَمَا يمشي الـوَجي الوَحِـلُ!

وَأما أخْنَثُ بَيتٍ فَقَولُه:

قَالَــت هُرَيــرةُ لَمّــا جِئْــتُ زائِرَهــا وَيْــلِي عَلَيْــك وَوَيْــلِي مِنْــك يَــا رَجُــلُ

وَأمّا أَشْجَعُ بَيتٍ فَقَولُه:

قَــالُوا الطِّــرَادُ، فَقُلْنَــا تِلْــكَ عادَتُنَــا أَو تَنْزِلُــونَ، فَإنَّــا مَعْشَــرٌ نُــزُلُ [٨٩٦]

Bu üç beyit hakkındaki izahat, muallakasının müntehap beyitleri meyanında dercolunacaktır.

Yukarıda A'şâ'nın fuhûl-u şu'arâ-yı Câhiliyye'den olduğunu söylemiştik. Bu unvanı, Araplar rast gelen şaire tevcih etmezler; hakk-ı rüchânı haiz olanlara tevcih ederler. Bu ünvanın ihrazına kesb-i istihkâk, hakimane söz söylemeye mütevakkıftır. Mesela İmruülkays:

واللّهُ أنْجَــحُ مــا طَلَبْــتَ بِــهِ والــبِرُّ خَــيْرُ حَقيبَــةِ الرَّحْــلِ

beytini söylemedikçe fahl (فَحْل) unvanını ihraz etmemişti. Bu beytin tahlili ile tercümesi 611'inci sahifede geçmişti.

Nâbiga da:

نُبِّئْــتُ أنَّ أبــا قــابُوسَ أوْعَــدَني ولا قَــرارَ على زَأْرٍ مِــنَ الأسَــدِ

---

30 حَاكَة, حائِك'in cem'idir, *cullaha*. [Mehmed Fehmi]

31 Biz Cahiliye ve İslam dönemlerinde şiirin dokumacılarıyız ve onu en iyi bilen kişileriz. A'şâ Benî Kays, Cahiliye döneminde şairlerin üstadıdır; Cerîr el-Hatafî ise İslami dönemde onların üstadıdır.

32 A'şâ şu beyitte insanların en kur yapanı, şu beyitte insanların en kadınsı olanı ve şu beyitte de insanların en cesur olanıdır.

beytini söyledikten sonra fahl unvanına müstahak olmuştur.

أبُو قابوس, Nu‘mân b. Münzir'in künyesidir. زَأْر, *arslanın sesi.* Nâbiga diyor ki; "Ebû Kâbûs'un beni tev‘îd ettiğini işittim. Arslanın gümürtüsü karşısında rahat olur mu?"

"ولا قَرارَ على زَأْرٍ مِنَ الأَسَدِ" mısraı hakimanedir.

Züheyr b. Ebî Sülmâ:

وَمَهْما تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَليقَةٍ -وإنْ خالَها تَخْفَى علَى النّاسِ- تُعْلَمِ

beytini söyledikten sonra fuhûl-u şu‘arâ meyanına dâhil oldu. Bu beytin de manası 722'nci sahifede beyan olunmuştu. [897]

A‘şâ'ya gelince; onun fuhûl-u şu‘arâdan addolunmasına beyt-i âti sebep olmuştur. A‘şâ, Zâfâiş (ذا فائِش) lakabıyla müştehir Selâme'nin methindeki kasidesinde diyor ki;

الشِّعْرُ قَلَّدْتُهُ سَلامَةَ ذا فائِشٍ [والشّيْءُ حَيْثُ ما جُعِلا]

Bu beyitteki hakimane söz son iki cümledir. A‘şâ, Selâme'ye hitaben diyor ki; "Şiiri sana taklit ettim. Zaten her şeyin kıymeti, mevzu‘un lehi nispetinde taayyün eder."[33]

İşte, "والشّيْءُ حَيْثُ ما جُعِلا" cümlesi, hikmet-âmiz bir sözdür ki içtimaiyatta bir kâide-i külliye teşkil eder. A‘şâ'nın bu hakimane sözü, umumun nazarıdikkat ve takdirini celbetmiş ve o tarihten itibaren mevki‘i edebîsi yükselmiştir. A‘şâ da bu suretle fuhûl-u şu‘arâ meyanına dâhil olmuştur.

A‘şâ, bir şâir-i ateş-zebândı.[34] Onun medih ve hicvi garip tesirler yapardı. Methinin te'sîrâtına misal olmak üzere el-Muhallik'in menkıbesini zikretmek kâfidir.

A‘şâ, seyahatlerinden birinde Benî Âmir'den Bekir b. Kilâb'ın oğlu el-Muhallik'e ait olan suyun etrafına nazil olur. el-Muhallik, esasen ashâb-ı yesâr ve servetten bir zat idiyse de ahiren malik olduğu servetten kala kala bir deve ile pederinden mevrûs kıymettar iki hülle kalmış ve bu şiddet-i fakrı esnasında bakir olarak sekiz kızı varmış. (Böyle bir sürü kızı olan adama Araplar *mi'nâs* "مِثْنَاث" derler.)

Mumaileyh, kendine ait olan suyun etrafında A‘şâ'nın nazil olduğunu işitince, asrın bu büyük şairine vazife-i mihmân-nevâzîyi nasıl ifa edeceğini bilmez. Bir hayli endişelerden sonra bu yolda bir karar ittihaz eder. Yegâne serveti olan deveyi kesmek ve birinin taahhüt ve kefaletiyle bir miktar [898]

---

33 Yani bir şey, içinde bulunduğu duruma göre anlam ve değer kazanır.

34 Şâir-i ateş-zebân: Çok etkili ve dokunaklı sözler söyleyen şair.

şarap almak ve mirâs-ı peder olan o iki hülleyi[35] ona takdim etmek. el-Muhallik,[36] fakr ve zaruretine rağmen A'şâ'yı davet eder ve o suretle misafirperverliğini ifa etmiş olur. Muhallik'in hâline tamamıyla kesb-i vukûf eden A'şâ, avdetinde Sûk-i Ukâz'a uğrar ve o mahşer-i rüesâ ve fuzalâda Muhallik'in medâihini mutazammın bir kaside, ahenktar sesiyle inşad eder. Kasidenin bazı beyitlerini ber vech-i âti naklediyoruz:

أَرِقْتُ، وما هٰذا السُّهادُ المُؤَرِّقُ   وما بِيَ مِنْ سُقْمٍ، وما بِيَ مَعْشَقُ

الأَرَق, -fethateyn ile- dördüncü babtan *gece uyumayıp uykusuz kalmak.* السُّهاد, رُقاد'ın mukabilidir, *uykusuzluk.*

يُقالُ: سَهِدَ – يَسْهَدُ – سَهَدًا وسُهْدًا وسُهادًا.

Az uyuyan adama سُهُد denilir. التَّأْرِيق, *uyutmamak.* مَعْشَق, *aşk ve sevda.*

Tercümesi:

"Uykusuz kaldım; fakat ne hastalığım ne de aşk ve alakam olmadığı hâlde beni uyutmayan bu merak nedir?"

Muhallik'in methine intikal ederken diyor ki;

لَعَمْرِي لَقَدْ لاحَتْ عُيُونٌ كَثِيرَةٌ   إِلَى ضَوْءِ نَارٍ فِي يَفَاعٍ تُحَرَّقُ

تُشَبُّ لِمَقْرُورَيْنِ يَصْطَلِيَانِهَا   وَبَاتَ عَلَى النَّارِ النَّدَى وَالمُحَلِّقُ [٨٩٩]

رَضِيعَيْ لِبَانٍ ثَدْيَ أُمٍّ تَحَالَفَا   بِأَسْحَمَ دَاجٍ عَوضُ لا نَتَفَرَّقُ

أَبَا مِسْمَعٍ! سَارَ الَّذِي قَدْ فَعَلْتُمُ   فَأَنْجَدَ أَقْوامٌ بِهِ ثُمَّ أَعْرَقُوا

يَفاع, *tepe,* bir nüshada اليَفاع görülmüştür. الشَّبّ ve الشُّبُوب, birinci babtan, *ateş tutuşturmak,*

يُقَالُ: شَبّ النّارَ إذا أوْقَدَها.

القَرّ, *soğuk dokunmak,*

يُقالُ: قُرَّ الرَّجُلُ –عَلى بِناءِ المجهُولِ – قَرًّا إذا بَرِدَ.

الاصْطِلاء, *ateşte ısınmak.* النَّدَى, *cûd ve sehâ.* لِبان, رِضاع'ın vezin ve manasındadır. الثَّدْي, *meme,* müzekker ve müennes olur; cem'i أَثْدِي ve ثُدِيّ gelir.

---

[35] الحُلَّة, *astarlı bir nev'i entari.* [Mehmed Fehmi]

[36] Mumaileyhin el-Muhallik (المُحَلِّق) ile vech-i tesmiyesi, kısrağı kendini yüzünden ısırıp *halka şeklinde* bir iz bırakmış olmasından ileri gelmiştir. [*Lisânü'l-Arab*]. [Mehmed Fehmi]

أَسْحَم, أَسْوَد'in vezin ve manasındadır. الدَّجْو ve الدُّجُوّ, *karanlık olmak;* burada أَسْحَمَ داجٍ tabirinden murat, ya *muzlim gece* veya Haleme (حَلَمَة) denilen *memenin siyah ucu* veyahut *rahm-i mâder*. عَوْض, أَبَدًا manasınadır. Zammı ve fethi ve bazı rivayetlere nazaran harekât-ı selâse üzerine mebni olarak varittir. İbn Keysân diyor ki; قَطُّ ve عَوْضُ zamm üzerine mebnidirler; yalnız قَطُّ maziye, عَوْضُ ise müstakbele aittir.

تَقُولُ: ما رَأَيْتُهُ قَطُّ ولا أُكَلِّمُكَ عَوْضُ.

الإنْجاد ve الإعْراق, *Necid'e ve Irak'a varmak* manasınadır.

Tercümesi: "Kasem ederim ki o tepenin üstünde îkâd olunan ateşin alevlerine birçok nazarlar in'itâf etmektedir. İki üşümüş şahsiyet için iş'âl olunan o ateş üzerine sehâ ile Muhallik ısınmaktadır. Zaten ikisi bir memeden süt içmişler ve birbirinden ayrılmayacaklarına, o memenin ucu üstünde [900] ahd ve peymân etmişler. Ya Ebâ Misma'! Yaptığın iyiliğin sît-i bülendi her tarafa yayıldı. Onu beraber taşıyan akvam ve kabâil, Necid ülkesine ve Irak kıtasına da götürdüler."[37]

İşte A'şâ'nın bu methiyesi efkârıumumiye üzerine öyle bir tesîr-i garîb yaptı ki herkes, Muhallik ile münasebet peyda etmek için vesait taharrisine koştu ve nihayet musâharetten iyi bir vesile olamayacağından; en muteber adamlar, A'şâ'nın birer kızıyla teehhül ettiler ve bütün kızları şerif birer zevce nail oldular.[38]

Bir methiyesinde memduha hitaben diyor ki;

يَــدَاكَ يَــدَا صِــدْقٍ، فكَــفٌّ مُفِيــدَةٌ وأُخْــرَى إذا مــا ضُــنَّ بِالْمــالِ تُنْفِــقُ[39]

Diğer bir methiyesinde memduha hitaben diyor ki;

وكُلُّ أُنــــــاسٍ -وإنْ أفْحَلُــــــوا- إذا عايَنُــــوا فَحْلَكُــــمْ بَصْبَصُــــوا

وإنْ فَحَــصَ النَّــاسُ عَــنْ سَــيِّدٍ فَسَــيِّدُكُمْ عَنْــهُ لا يُفْحَــصُ

وهَــلْ تُنْكَــرُ الشَّــمْسُ في ضَــوْئِها أَوِ القَمَــرُ البَــاهِرُ المُــبْرِصُ؟[40]

---

37 Îkâd: Tutuşturulan, yakılan. İn'itâf etmek: Yönelmek, bakmak. İş'âl: Ateş vb. yakmak. Sehâ: Cömertlik. Sît-i bülend: Ün, şöhret. Peymân etmek: Sözvermek, ahitte bulunmak.

38 Pasajdaki "musâharetten iyi bir vesile olamayacağından" ibaresi, "musâharetten/evlilikten daha iyi bir vesile olamayacağından" şeklinde anlaşılmalıdır. Aynı şekilde altı çizili olan A'şâ ismi müellif tarafından sehven yazılmış olup asıl kastedilen, A'şâ'ya ikramda bulunan sekiz kız çocuğu babası Muhallik'tir.

39 Ellerin samimi ellerdir. Faydalı bir avucun vardır; diğer avucun ise başkaları cimrilik yaptığında infak eden bir avuçtur.

A‘şâ’nın, Nu‘mân b. Münzir’in terceme-i hâlini musavvir beyitler evvelce 389’uncu sahifede derç ve tahlil olunmuştu. [901]

A‘şâ, Arapların eyyâm-ı meşhûresinden olan Yevmü Zîkâr vakıasını tasvir ederken diyor ki;

لَو أَنَّ كُلَّ مَعَدٍّ كانَ شارَكَنا ... في يَومِ ذِي قارَ، ما أَخْطَاهُمُ الشَّرَفُ

لَمّا أَتَونا كَأَنَّ اللَّيْلَ يَقْدُمُهُم ... مُطَبِّقَ الأَرْضِ تَغْشاها لَهُمْ سُدَفُ

بَطارِقٌ وبَنُو مُلْكٍ، مَرازِبَةٌ ... مِنَ الأعاجِمِ في آذانِها النَّطَفُ

مِنْ كُلِّ مَرْجانَةٍ في البَحْرِ أَحْرَزَها ... تَيَّارُها، وَوَقاهَا طِيْنَهَا الصَّدَفُ

وظُعْنُنَا خَلْفَنا تَجْرِي مَدَامِعُها ... أَكْبادُها وَجَلًا -مِمَّا تَرَى- تَجِفُ

يَحْسُرْنَ عَنْ أَوْجُهٍ قَدْ عايَنَتْ عِبَرًا ... ولاحَها عَبْرَةٌ، أَلْوانُها كُسُفُ

لَمَّا أَمالُوا إلى النُّشَّابِ أَيْدِيَهُمْ ... مِلْنا بِبِيضٍ، فظَلَّ الهَامُ يُقْتَطَفُ [٩٠٢]

وخَيْلُ بَكْرٍ فَما تَنْفَكُّ تَطْحَنُهُمْ ... حَتَّى تَوَلَّوا وكادَ اليَوْمُ يَنْتَصِفُ[41]

ذِي قار, Kûfe kurbunda Bekir b. Vâil’e ait bir su ismidir.

Vakıanın hülasası: Kisrâ ile Nu‘mân b. Münzir arasında zuhur eden musallah bir ihtilaf neticesinde Nu‘mân, düçâr-ı inhizâm olup ailesiyle eslihasını Hânî b. Kabîsa nezdinde tevdi etmişti. Bundan haberdar olan Kisrâ,

---

[40] Bütün insanlar, güçlü olsalar dahi sizin güçlü olanınızı gördüklerinde dalkavukluk ediverirler.
İnsanlar bir reis bulmak için arayıp soruştururken, sizin reisinizin aranmaya ihtiyacı yoktur!
Hiç ışığı gün gibi ortada olan güneş ya da göz kamaştıran ay inkâr edilebilir mi?

[41] Gerçekten bütün Mead kabileleri, Zîkâr savaşında bize ortak olsalardı onur, onların hiçbirini ıskalamayacaktı.
Kisrâ ordusu, -çokluğundan- âdeta gece karanlığının kendisiyle beraber geldiği, sayılarından yeryüzünün örtünüp karanlığa büründüğü bir şekilde bize doğru geldiğinde;
Kulaklarında küpe olan Acemlerin asilzadeleri, prensleri ve komutanları.
Ustasının dikkatli bir şekilde yaptığı, sedefin kendisini çamurdan koruduğu elmaslardan olan küpeleri takılı hâlde bize doğru geldiklerinde;
Tahtırevandaki kadınlarımız ardımızdan gözyaşı döküyor; ciğerleri bizim için yanıp tutuşuyordu.
Kadınlar, türlü türlü acayiplikler gören yüzlerini açtılar ve (savaşın etkisiyle) koyu renkte bir toz, onları değiştirdi.
Askerlerin elleri oka uzanınca, biz de keskin kılıçlara sarıldık. Böylece kelleler koparılmaya devam ededurdu.
Bekir kabilesinin atları, onları öğütmeye devam etti; ta ki arkalarına bakıp kaçana değin!

mezkûr emaneti mumaileyhten istemiş; mumaileyh ise emanâtı vermekten imtina etmiştir. Bunun üzerine tarafeyn arasında hûnîn bir muharebe vaki olmuş ve neticede Acem ordusu perişan bir hâlde firar etmiştir.[42]

السُّدْفَة, -sîn'in fethi ve zammıyla- burada *karanlık* manasınadır; cem'i سُدَف. مَرازِبَة, cem'dir, müfredi مَرْزُبان, *Acemlerin büyük serkerdelerine* denir. النَّطَف cem'dir, müfredi نُطَفَة, *küpe* ve bir rivayete göre *safi ve abdâr inci*. تَيَار, *denizi yarıp etrafa saçılan dalga*. الظَّعْن ve الظُّعُن ve الظّعائِن cem'dirler, müfredi ظَعِينَة, *mahfedeki yolcu kadın;* cem'ü'l-cem'i أَظْعان ve ظُعُنات. الوَجْف ve الوُجُوف, *deprenip muzdarip olmak.* الحَسْر, birinci babtan *kapalı bir şeyi açmak*. الكُسُوف, burada *hüzün ve kederden yüzde hasıl olan sarılık.*

يُقالُ: رَجُلٌ كاسِفٌ أيْ مَهْمُومٌ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ وهُزِلَ مِنَ الحُزْنِ.

النُّشَّاب cem'dir, müfredi نُشَّابَة, *ok*. اللَّوْح, *tagyir* manasınadır.

يُقالُ: لاحَهُ – يَلُوحُهُ بِمَعْنى غَيَّرَهُ وكَذلكَ لَوَّحَهُ. لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ أيْ تَحْرِقُ الجِلْدَ حَتَّى تُسَوِّدَهُ.[43]

[٩٠٣]

[42] Emanât: Emanetler. Hûnîn: Kanlı.

[43] لاحَ ve لوَّحَ, ikisi de aynı manada olup 'bir şeyi değiştirmek' demektir. لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ ise (Müddessir, 74/29) 'insanları kavuran' demektir. Yani cildi karartacak derecede yakar.

MUALLAKASI

A‘şâ’nın iki uzun Lâmiyye’sinden hangisi talik edilmiş olduğu hakkında ihtilâf-ı rivâyâta tesadüf olunduğundan, ikisinden de bahsetmek isteriz. A‘şâ’nın:

وَدِّعْ هُرَيْـــرَةَ إِنّ الرَّكْـــبَ مُرْتَحِـــلُ   وَهـــلْ تُطِيـــقُ وَداعًا أَيُّهَـــا الرَّجُـــلُ؟

matlaıyla başlayan Lâmiyye’sinin sebeb-i nazmı ber vech-i âti gösteriliyor:

Güya Benî Ka‘b b. Sa‘d b. Mâlik’ten, Dubay‘ namında bir mecnun, Benî Hemmâm’dan Zâhir b. Seyyâr’ı katletmiş. Zâhir, esasen Benî Zühl b. Şeybân’dandır. Zâhir’in kavim ve kabilesi, katil olan Dubay‘ı öldürmeye yeltenirler. Yezîd b. Müshir ise böyle bir mecnunu katlemedense Benî Sa‘d b. Mâlik’ten Saîd namında zatı katletmek daha şerefli bir kısas olacağından, maktul Zâhir’in ailesi olan Benî Seyyâr’ı teşvik eder. Yezîd b. Müshir’in bu kararından haberdar olan Saîd’in aşireti Benî Kays, A‘şâ vasıtasıyla bu kararın icrası vahim bir hadise tevlit edeceğini ihtar etmek istemişler. İşte A‘şâ, bu kararın avâkib-i vahîmesini bu kaside ile izah ediyor.

Kaside fahr ve hamaseti, gazeli, birçok rakik teşbihleri ve bir âlem-i ayş ve nûşun tasvirini ihtiva ediyor.

Kasidedeki gazel beyitlerinden:

غَـــرّاءُ، فَـــرْعَاءُ، مَصْـــقُولٌ عَوَارِضُـــها   تَمشِـي الهُوَيْنـا كَمـا يَمشِـي الـوَجي الوَحِـلُ

كَـــأنّ مِشْـــيَتَهَا مِـــنْ بَيْـــتِ جارَتِهَـــا   مَـــرُّ السَّـــحَابَةِ، لا رَيْـــثٌ ولا عَجَـــلُ

يَكَـــادُ يَصْـــرَعُها، -لَـــوْلا تَشَـــدّدُهَا   إذا تَقُـــومُ إلى جَارَاتِهَـــا- الكَسَـــلُ

إذا تَقُـــومُ يَضُـــوعُ المِسْـــكُ أَصْـــوِرَةً   والزَّنْبَـــقُ الـــوَرْدُ مِـــنْ أَرْدَانها شَـــمِلُ

هُرَيْرَة, bir kadın ismidir. الرَّكْب, *şütürsüvâr olan kafileye* denir; ism-i cem‘dir. غَرَّاء, *beyaz*. فَرْعاء, *saçı uzun ve kesif*. العَوارِض, عارِض’ın cem‘idir, *yanağa ve ön dişlere* ıtlak olunur. الهُوَيْنا, *yavaş*. الوَجِي, *ayak yalın yürümekten ayağı veyahut ayağının tırnakları aşınıp fersude olan adam*. الوَحِل, *çamura batmış olan adam*. رَيْث ve عجَل, yekdiğerinin mukabilidir. الضَّوْع, *koku yayılmak*. أَصْوِرَة cem‘dir, müfredi صِوار veyahut صُوار, *râiha-i tayyibe*. الوَرْد, *kırmızı* demektir. Bu renk ile takyit etmesi zambakın en muteber ve rayihadarı

kırmızı renklisi olmasındandır. أَرْدان, cem‘dir, müfredi رُدْن, *kol.* شَمِل, *‘âm ve şamil* manasınadır.

Tercümesi: "Hüreyre ile vedalaş! Zira kafile hareket ediyor; fakat veda edebilecek misin?"

Sevgilisi olan Hüreyre'yi tavsif ederken diyor ki;

"Beyazdır, saçları uzun ve kesiftir, dişleri parlaktır; yorgun olanlar ve arızalı yerden geçenler gibi aheste yürür. Komşusunun hanesinden [905] çıkarken yürüyüşü bulut geçmesine benzer; ne yavaş ne ağırdır. Komşunun ziyaretine gitmek istediği zaman kendini tutmazsa fütur ve kızgınlıktan âdeta yıkılır. Kalkarken kollarından yayılan misk ve kırmızı zambak çiçeklerinin raihaları muhiti ta‘tîr eder."

صِفْرُ الوِشاحِ وَ مِلْءُ الدِّرْعِ بَهْكَنَةٌ   إذا تَأَتّى يَكادُ الخَصْرُ يَنْخَزِلُ

هِرْكَوْلَةٌ، فُنُقٌ، دُرْمٌ مَرَافِقُها   كَأنّ أَخْمَصَها بِالشّوكِ مُنْتَعِلُ

الصِّفْر ve الصَّفْر ve الصُّفْر, *boş;* müfredi, müzekkeri, müennesi, cem‘i birdir. الوِشاح, مَحَلِّ الوِشاح takdirindedir ki ondan maksat *bel; beli incedir* demek istiyor. الوِشاح, *mücevher, hamâil* veyahut *kuşak gibi bir zinettir.* الدِّرْع, *ferrace.* بَهْكَنَة ve بَهاكِنَة, *terütaze.* التَّأتِّي, التَّهَيُّؤُ لِلْقِيامِ, *kalkmaya yeltenmek.* الخَصْر, *bel,* cem‘i خُصُور. الانْخِزال, *kopmak.* الهِرْكَوْلَة, *yaratılışı, yürüyüşü ve cismi güzel olan kadın.* فُنُق, *etine dolgun ve naz ve nimetle beslenen kadın.* دُرْم, cem‘dir; müfredi أَدْرَم, *kemiği dışarıya fırlamayan uzva* denir: الأَدْرَم, الذِي لا حَجْمَ لِعِظامِهِ. مِرْفَق, *dirsek.* الأَخْمَص, باطِنُ القَدَم, *insanın tabanı ortasındaki çukurca açıklık.* الانْتِعال, *ayakkabı giymek.*

Tercümesi: "İnce belli, ferracenin tülüsü terütaze. Kalkmak istediği zaman belinin kopacağı zannolunur. Etine dolgun, yaratılışında mahirane [906] bir tenasüp vardır. Dirseklerinin kemiklerinden eser yok. Dikenden bir ayakkabı giymiş gibi parmaklarının ucu üstünde yürür."

[Demek ki asr-ı hâzır kadınlarının uzun ökçeli ayakkabılarının modası da eskidir.]

Şimdi A‘şâ, aşk ve alakasının tecelliyât-ı ma‘kûsesine garip bir sahne teşkil ediyor, diyor ki;

عُلِّقْتُها عَرَضًا، وعُلِّقَتْ رَجُلاً   غَيْرِي، وَعُلِّقَ أُخْرَى غَيْرَها الرَّجُلُ

وَعُلِّقَتْهُ فَتَاةٌ مَا يُحَاوِلُهَا   مِنْ بَنِي عَمِّهَا مَيْتٌ بِهَا وَهِلُ

وَعُلِّقَتْنِي أُخَيْرَى مَا تُلَائِمُنِي   فاسْتَجْمَعَ الحُبُّ حُبًّا كُلُّهُ تَبِلُ

فَكُلُّنَا مُغْرَمٌ يَهْذِي بِصَاحِبِهِ   نَاءٍ وَدَانٍ، وَمَخْبُولٌ وَمُخْتَبِلُ

عَرَضًا, *tesadüfen* manasınadır. الوَهَل, -fethateyn ile dördüncü babtan- *feza etmek, ürkmek, sapıtmak.* أُخَيْرَى, أُخْرَى'nın tasgiridir. التَّبْل, birinci babtan *hastalandırmak, sersemleştirmek, bihuş etmek.* ناءٍ, *uzak.* دانٍ, *yakın.* الخَبْل, *fesat.*

يُقالُ: خَبَلَ الحُبُّ قَلْبَهُ إذا أفْسَدَهُ بِخُبْلَةٍ. والخَبْلُ والخُبْلُ والخَبَلُ والخَبالُ، الجُنُونُ. ورَجُلٌ [٩٠٧] مَخْبُولٌ وبِهِ خَبَلٌ وهُوَ مُخَبَّلٌ أيْ لا فُؤَادَ مَعَهُ وَهُوَ المُخْتَبَلُ، الذِي اخْتُبِلَ عَقْلُهُ أيْ جُنَّ.[1]

Tercümesi: "Ben, ona tesadüfen alaka etmiştim; o ise bir diğerime alaka etmiştir. Alaka ettiği bu adam da başkasına tutulmuş; ona da istemediği bir başka kız yanmış. O kıza da ammizadelerinden biri tutuşmuş. Bana da istemediğim bir kız sevdazede olmuş ve çıldırmıştır. İşte böyle bir tezat teşkil eden bir sürü mecnunane alakalar… Şimdi birer âşık-ı şûrîdedil olan her birimiz, maşukunun hülyasıyla sayıklayıp duruyor; biri yakın, biri uzak, biri yüreksiz, öbürü akılsızdır!"[2]

قالَتْ هُرَيْرَةُ لمّا جِئْتُ زائِرَها: وَيْلِي عَلَيْكَ، وَوَيْلِي منكَ يا رَجُلُ!

A'şâ diyor ki;

"Hüreyre'nin ziyaretine gittiğim zaman bana dedi ki; 'Hem senden hem senin için korkarım!'"

İşte, [أَخْنَثُ بَيْتٍ] cümlesiyle tavsif olunan beyit budur.

A'şâ, badehu meyhaneye sûret-i azîmetini ve oradaki âlem-i ayş ve nûşî tasvir ediyor, diyor ki;

وَقَدْ غَدَوْتُ إلى الحَانُوتِ يَتْبَعُنِي   شَاوٍ مِشَلٌّ شَلُولٌ شُلْشُلٌ شَوِلُ [٩٠٨]

في فِتْيَةٍ كَسُيُوفِ الهِندِ قد عَلِمُوا   أنْ هَالِكٌ كُلُّ مَنْ يَحْفَى ويَنْتَعِلُ

نَازَعْتُهُمْ قُضُبَ الرّيْحَانِ مُرْتَفِقًا   وقَهْوةً مُزّةً رَاوُوقُها خَضِلُ

لا يَسْتَفِيقُونَ مِنْهَا، -وهيَ راهِنَةٌ-   إلاّ بِهَاتِ! وَإنْ عُلُّوا وَإنْ نُهِلُوا

---

1 خَبَلَ الحُبُّ قَلْبَهُ, *aşkın kişinin gönlünü yerle bir etmesidir.* الخَبْلُ ise *zihin bozukluğu, mecnunluk* demektir. مُخَبَّلٌ, *aklı ve gönlüyle hareket edemeyen, kaçık, deli* demektir.

2 Alaka etmek: Âşık olmak, ilgi beslemek. Âşık-ı şûrîdedil: Gönlü perişan olan âşık.

يَسْعَى بِها ذو زُجاجاتٍ لهُ نَطَفٌ　　مُقَلَّصُ أسْفَلَ السِّرْبالِ مُعْتَمِلُ

وَمُستَجيبٍ تَخالُ الصَّنْجَ يَسمَعُهُ　　إذا تُرَجِّعُ فيهِ القَيْنَةُ الفُضُلُ

والسّاحِبَاتِ ذُيولَ الرَّيْطِ آوِنَةً　　والرّافِلاتِ على أعْجازِها العِجَلُ

الغُدُوّ, burada *gitmek* manasınadır. الحانُوت, *meyhane*. شاوٍ, *kebap yapan*. مِشَلّ, *avlarda kullanılan harbe*. شَلُول, *tizreftâr*. شُلْشُل, *çapık dest*. شَوِل, *burada yemeği taşıyan yahut takdim eden hizmetkâr*. فِتْيَة, فَتًى'nin cem'idir, *genç* veya *sinn-i kemâle vasıl olan adam*. الحفا, *yalın ayak yürümekten insanın ve devenin ve sair hayavanâtın ayakları aşınıp fersude olmak*. الاِنْتِعال, *ayakkabı giymek*. المُنازَعَة, [909] burada *hâhiş-ger olmak*. قُضُبَ الرّيحانِ, *çiçek demeti;* burada *musahabeden* kinayedir. الارْتِفاق, *dayanmak*. مُزّ, *ekşimsi; şarabın tadı gibi*. راوُوق, *kadeh*. خَضِل, *nemnâk*. رَاهِنَة, burada *amade* manasınadır. هاتِ, ism-i fiil-i emr, *getir* manasınadır. العَلَل, *içkide ikinci tur*. النَّهَل, *içkide ilk tur*. النَّطَف, burada *garsonların kullandıkları önlük*. التَّقْلِيص, *teşmîr*.[3] الاِعْتِمال, *gayrı için zahmet çekip işlemek*. الاسْتِجابَة, إجابَة gibi *cevap vermek* demektir. Burada مُسْتَجِيب'den murat, *ud aletidir,* muganniye cevap verdiği için. الصَّنْج, musiki âlâtındandır, *zil*. التَّرْجِيع, *ağızda gâh ince gâh yüksek olarak nağmeye muhtelif ahenkler vermek*. القَيْنَة, *hânende olan halayık*. [Halayık olmayan kızlar, resmen umumi yerlerde taganni edemezlerdi.]

الفُضُل, *bir tek gömlek giymiş olan kadına ve erkeğe* denir:

يُقالُ: رَجُلٌ فُضُلٌ وامْرَأَةٌ فُضُلٌ.

الرَّيْط, رَيْطَة'nın cem'idir, *ince kumaştan yekpare olarak nescedilmiş olan bir nev'i gömlektir ki dikiş yeri görülmez*. آوِنَة, أوان'ın cem'idir, *arasıra* manasınadır. الرَّفْل, birinci babtan, *etek sürüklemek*. العِجَل, عِجْلَة'nin cem'idir, *tulum*.

3 Teşmîr: Çemremek, kolları sıvamak.

A‘şâ, bu beyitlerde evvela meyhaneye ne suretle gittiğini tarif ediyor, diyor ki;

“Meyhaneye gidince arkamdan av için bir harbe; kebap yapmak, mezeleri taşımak, birer tizreftâr ve çapık dest hizmetkâr; yanımda da Hint kılıçları gibi parlak arkadaşlar bulunur. [Yani nâsiyeleri pak ve dırahşân]. Demek istiyor ki; öyle arkadaşlar ki bây ü gedânın öleceğine yakin hasıl etmişler.”[4] [910]

Şimdi meyhanedeki vaziyetini tarif ediyor, diyor ki;

“Ben ise bir yastığa dayanarak çiçek demeti gibi musahabeler yürütür ve tadı ekşi kadehi daima nemli[5] bir meyden, teâti-i akdâh ediyordum.”

Sızmış olan kadeh arkadaşlarını tasvir ederken diyor ki;

“Kadeh arkadaşlarıma gelince; rakı muttasıl verildiği ve gerek birinci gerek ikinci turdan hissemend oldukları hâlde sakiye ‘ver!’ dedikleri zaman ancak ifâkat buluyorlardı.”

Sakiyi de ber vech-i âti tavsif diyor, diyor ki;

“Aramızda başkaları eğlendirmek için elbisesinin aşağı kısımlarını kısaltmış, önlüğünü takmış, müteaddit kadehler kaldırmış olan saki de yoruluyor ve muttasıl gidip geliyor.”[6]

Çalgı takımını tasvir ederken diyor ki;

“Zannedersin ki zil, tek bir gömlek içindeki muganniyenin gâh ince gâh yüksek nağmelerini takip eden udu dinliyormuş.”

Meyhanede hizmet eden kızları da şöyle tasvir ediyor:

“İnce kumaştan mensuc gömleklerin eteklerini yerlere ‘işve bâzâne sürükleyen kızlar da arkalarına muttasıl şarap tulumlarını naklediyorlardı.”[7]

A‘şâ, badehu fahr ve hamasete dair birkaç beyit irat ediyor ve devesini tasvir ettikten sonra iki kabile arasında müthiş bir muharebeye sebebiyet verecek bir katl îkâına teşvikâtta bulunan Yezîd b. Müshir’e nakl-ı kelâm edip tehdit-âmiz ihtarâtta bulunuyor, diyor ki;

أَبْلِغْ يَزِيدَ بَنِي شَيْبَانَ مَأْلَكَةً   أَبَا ثُبَيْتٍ! أَمَا تَنفَكُّ تَأْتَكِلُ؟ [٩١١]

أَلَسْتَ مُنْتَهِيًا عَنْ نَحْتِ أَثْلَتِنَا؟   وَلَسْتَ ضَائِرَهَا مَا أَطَّتِ الإِبِلُ

كَنَاطِحٍ صَخْرَةً يَوْمًا لِيُوهِنَهَا   فلَمْ يَضِرْهَا وأَوْهَى قَرْنَهُ الوَعِلُ

تُغْرِي بِنَا رَهْطَ مَسعُودٍ وَإِخْوَتِهِ   يَوْمَ اللِّقَاءِ، فَتُرْدِي ثمّ تَعْتَزِلُ

---

4 Bây ü gedâ: Zengin ve fakir. Zengin, yoksul fark etmeksizin herkesin öleceğine dikkat çekmiştir.

5 Nemnâk, işretin fasılasız olduğuna işarettir. [Mehmed Fehmi]

6 Demek garsonların şimdiki şekil ve kıyafetleri de eskidir. [Mehmed Fehmi]

7 İşve bâzâne: Nazlı, cilveli bir şekilde.

لا تَقْعُــدَنّ، وَقَــدْ أكَّلْتَهــا حَطَبًــا تَعُــوذُ مِــنْ شَرّهــا يَومًــا وتَبْتَهِــلُ

سَــائِلْ بَــنِي أَسَــدٍ عنّــا، فقَــدْ عَلِمُــوا أنْ سَــوْفَ يَأْتِيــكَ مــنْ أنْبَائِنــا شَــكَلُ

وَاسْــأَلْ قُشَــيْرًا وَعَبْــدَ اللهِ كُلَّهُــمُ وَاسْــأَلْ رَبيعَــةَ عَنّــا كَيْــفَ نَفْتَعِــلُ؟

إنّــا نُقَــاتِلُهُمْ حَــتَّى نُقَــتِّلَهُمْ عِنْــدَ اللِّقَــاءِ، فَهُــمْ جــارُوا وَهُــم جَهِلُــوا

مَأْلَكَة, -lâm'ın fethi ve zammıyla- *risale* manasınadır, cem'i مَآلِك. أبا ثُبَيْتٍ, harf-i nidâsı mahzuf münadadır, Yezîd'in künyesidir. الاتِّكال, -iftiâl veznin-de- أكل manasına gelmiş olduğu gibi *hiddetten cuşuhuruşa gelmek,* [912] *heyecan etmek, yanıp yakılmak* manalarına da varittir; burada her iki mana kâbil-i tatbîktir.[8] أثْلَة, *bir şeyin asıl ve mayasına* ıtlak olunur, cem'i أثْل. نَحَتَ veyahut يَنْحَتُ أثْلَتَنا, bir tâbir-i mahsûstur; *hasep ve nesebimize tecavüz ediyor* tabirine muadildir. الضَّيْر, *zarar vermek.* الأَطِيط, burada *inlemek* manasınadır.

يُقالُ: أطَّتِ الإبِلُ إذا أنَّتْ تَعَبًا.

الوَهْيُ, *zayıf düşmek,* أوْهَى, أضْعَفَ. أوْهَى قَرْنَهُ, أصابَهُ كَسْرٌ. الوَعِل, *dağ keçisi,* cem'i وعُول ve أوْعال ve وُعُل. الإغْراء, *tahrik etmek, fitne ve fesat koparmak.* رَهْط, burada *kabile* manasınadır; *beş on kişiye de* ıtlak olunur. الإرْداء, *itlaf etmek ve bozmak.* أكَّلْتَها'deki zamir, muharebeye aittir. الابْتِهال, *arz-ı niyâz ve darâat eylemek.* الشَّكَل, *beyaz* manasınadır; burada hakikatin bütün açıklığıyla münkeşif olmasından kinayedir.

A'şâ'nın *risale* dediği bu ihtarname, o asrın âdeta bir notasıdır.

A'şâ diyor ki;

"Benî Şeybân'ın Yezîd'ine bu ihtarı tebliğ et! De ki; Ya Ebâ Sübeyt, ne vakte kadar böyle ateşler püskürteceksin?! Hasep ve nesebimizin ağacını yontmaktan vazgeçmeyecek misin? Develerimiz yorgunluktan inledikçe ona bir zarar îrâs edemezsin ya![9] Vaziyetin neye benzer, bilir misin? Büyük bir kayayı kırmak isteyen bir geyiğin akîbet-i elîmesine! Kayaya bir zarar îrâs edemedi; fakat kendi boynuzunu parçalamış oldu. Mes'ûd'un kardeşleriyle kavim ve kabilesini, aleyhimize tahrik eder durursun. Fenalığı îkâ' ettikten sonra da bir tarafa çekilirsin… Hayır, harbin ateşini alevlendirdikten sonra

---

8 Yani her iki mana da geçerli kabul edilebilir.

9 Îrâs etmek: Sebep olmak, meydana getirmek.

kolay kolay çekilemezsin. Bizi Benî Esed'den sor! Onlar, [913] bizi pekâlâ bilirler. Sana hakikati bütün vuzuhuyla beyan ederler. Kuşeyr'den, Abdullah'tan, Rebîa'dan sor! Onlar ef'âlimizden haberdardırlar!"

Şimdi muharebenin en vahim cihetini beyan ediyor, diyor ki;

"Biz, muharebede onları mahvedinceye kadar silahı elden bırakmayız; çünkü tecavüz eden ve cehalet gösteren onlardır."

Muharebenin diğer netâic-i elîmesini de beyan ettikten sonra notasına ber vech-i âti hâtime veriyor, diyor ki;

نَحْنُ الفَوَارِسُ يَوْمَ الحِنْوِ ضَاحِيَةً   جَنْبَيْ فُطَيْمَةَ لاَ مِيلٌ وَلاَ عُزُلُ

قَالُوا: الطِّرَادُ، فَقُلْنَا: تِلْكَ عَادَتُنَا   أو تَنْزِلُونَ فَإِنَّا مَعْشَرٌ نُزُلُ

يَوْمَ الحِنْوِ, Arapların eyyâm-ı meşhûresinden biridir; Yevmü Zîkâr ve Yevmü Kurâkır dahi denilir. Arapların mefâhir-i târîhiyyesinden[10] mâdud olan bu mevkiin muharebesi hakkında 903'ncü sahifede muhtasaran malumat verilmişti. Tafsîlât-ı tâmmesi *Mu'cemü'l-büldân*'da münderiçtir.

Esasen muharebe, Arap ve Acem arasında vaki olmuştur. Asıl ihrâz-ı zafer edenler, Benî Zühl b. Şeybân'dılar. Onun için A'şâ, bu vakıanın menâkıb-ı fahr ve hamasetini başka bir kasidede tadat ederken diyor ki;

فِدىً لِبَنِي ذُهْلِ اِبنِ شَيْبانَ نَاقَتِي   وَراكِبُها يَومَ اللِّقاءِ وَقَلَّتِ[11] [٩١٤]

كَفَوْا إِذْ أَتى الهامُرْزُ تَخفِقُ فَوقَهُ   كَظِلِّ العُقَابِ إِذ هَوَتْ فَتَدَلَّتِ[12]

أَذاقُوهُمُ كَأسًا مِنَ المَوْتِ مُرَّةً   وَقَد بَذِخَتْ فُرسَانُهُم وَأَذَلَّتِ[13]

فَصَبَّحَهُم بِالحِنْوِ حِنْوِ قُراقِرٍ   وَذي قارِها مِنها الجُنُودُ فَفَلَّتِ[14]

عَلى كُلِّ مَحبُوكِ السَّرَاةِ كَأَنَّهُ   عُقابٌ سَرَتْ مِن مَرْقَبٍ إِذ تَدَلَّتِ[15]

فَجادَت عَلى الهامُرْزِ وَسْطَ بُيُوتِهِم   شَآبيبُ مَوتٍ أُسْبِلَتْ فاسْتَهَلَّتِ[16]/[17]

---

[10] Mefâhir-i târîhiyyesi: Övünülecek, gurur duyulacak tarihî eylemler, olaylar.

[11] يَوْمُ اللِّقاء, *muharebe günü.* [Mehmed Fehmi]

[12] الهَامُرْز, Kisrâ'nın kumandanı. العُقَاب, *tavşancıl.* [Mehmed Fehmi]

[13] البَذْخ, dördüncü babtan, *kibir ve gurur göstermek ve yükselmek*. [Mehmed Fehmi]

[14] قُرَاقِر ve ذِي قَار, birbirine yakın birer mevkidir. [Mehmed Fehmi]

[15] المَحْبُوك, *kuvvetli*. السَّرَاة, *arka*. مَرْقَب, *yüksek yer*. [Mehmed Fehmi]

ضاحِيَةً, *alaniyeten* manasınadır;

ضاحِيَةُ كُلِّ شيْءٍ: ما بَرَزَ مِنْهُ.[18]

فُطَيْمَة, mevâki'i harpten biridir, Bahreyn'de kâindir. Burada da Benî Şeybân ile Benî Dubay'a arasında bir muharebe vaki olmuş. مِيْل, أمْيَل'in cem'idir, *muharebeden firar eden ve at üstünde kendini zapt edemeyen*. عُزُل, [915] أعْزَل'in cem'idir, *silahsız;* -zâ'nın tahriki- zarûret-i vezin içindir. الطِّراد, *mutârede,*[19] *muhariplerin birbirine hücum etmesi*. نُزُل, نازِل'in cem'idir; bu siga nadirdir, makîsün aleyh olamaz.[20]

Tercümesi: "Hinv-i Zîkâr muharebesinde ihrâz-ı şöhret eden atlılar biziz! Futayma'da silahlarını bırakıp kaçanlar biz değiliz! Hücum edeceklerini söylediler, kabul ettik; çünkü bu bizim âdetimizdir ve ilaveten 'meydan muharebesi teklif etseniz hemen yere ineriz!' dedik!"

170'inci sene-i hicriyyesinde vefat eden *Cemheretü eş'âri'l-Arab* müellifi Ebû Zeyd b. Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî ile 275'inci sene-i hicriyyesinde vefat eden Ahmed b. İbrâhim ez-Zevzenî, A'şâ'nın diğer Lâmiyye'sini muallaka olarak göstermişlerdir.

A'şâ, bu muallakasında Esved-i Kindî'yi methediyor. Muallaka, medihten başka gazel ve tavsif parçalarını da ihtiva ediyor. Tavsifin deveye ait kısmı mühimdir.

A'şâ, sair şu'arâ-yı Câhiliyye gibi muallakasına enkaz karşısında durup ağlamakla başlıyor ve tecahülüarif kabîlinden olarak diyor ki;

---

16 شَآبِيب, شُؤْبُوب'un cem'idir, *sağanaklı yağmur*. الاسْتِيهَال, *şiddetli yağmur yağmak*. فَصَبَّحَهُمْ beytine kadar olan beyitler, muharebenin birinci safhasına aittir ki birinci gün muharebesinin tafsilatıdır. Birinci gün Araplar, Acemlere mağlup olmuşlardı; ikinci gün galip gelmişler. [Mehmed Fehmi]

17 Devem ve onun üzerindeki kişi (ben), savaş günü Zühl b. Şeybân kabilesine -şanı yüksek ola- feda olsun!
Üzerinde kartalın kanatları gibi bayrakların dalgalandığı sancaklarla Hürmüz geldiğinde, ona karşı koydular. Böylece o bayraklar devrilip yere çakıldı.
Onlara, ölümden acı bir bade içirdiler. Zühl b. Şeybân'ın atlıları, gururlanıp onları zelil ettiler.
Hinv-i Kurâkır ve Zîkâr'da atlılar, sabahın erken saatlerinde onları karşıladı. Bu şekilde Fars askerleri bozguna uğrayıp dağıldı.
Avı için hızlıca yüksekten inişe geçen kartal gibi kuvvetli atların üzerinde bunu yaptılar.
Nihayetinde evlerinin (karargâhın) ortasında Hürmüz'ün üzerine ölüm yağmuru sağanak bir şekilde oluk oluk yağmaya başladı.

18 Bir şeyin öne çıkan kısmına denir.

19 Mutârede: Kovalamak.

20 Makîsün aleyh: Üzerine kıyas edilen.

مَا بُكَاءُ الكَبِيرِ بِالأَطْلاَلِ، وَسُؤَالِي وَمَا تَرُدُّ سُؤَالِي؟

دِمْنَةٌ قَفْرَةٌ تَعَاوَرَهَا الصَّيْـ ـفُ بِرِيحَيْنِ مِنْ صَبًا وَشِمَالِ[21] [٩١٦]

Tercümesi: "Benim gibi ihtiyar bir adamın enkaz arasında durup ağlamasına ne mana verilir? Hele cevap vermediği hâlde bu taşlara sual irat etmek ne kadar vahidir!! Burası nedir? Yaz mevsiminin müteârız olarak esen saba ve şimal rüzgarına maruz boş bir arsa…"

Deve vasfından:

وَعَسِيرٍ أَدْمَاءَ، حَادِرَةِ العَيْـ ـنِ خَنُوفٍ عَيْرَانَةٍ شِمْلاَلِ

مَرِحَتْ حُرَّةً كَقَنْطَرَةِ الرّو مِيِّ، تَفْرِي الهَجِيرَ بِالإِرْقَالِ

تَقْطَعُ الأَمْعَزَ المُكَوْكِبَ وَخْداً، بِنَواجٍ سَرِيعَةِ الإِيْغَالِ[22]

عَسير, *serkeş deve*. أَدْماء, *beyaz*. حادِرَة, *büyük*. خَنُوف, *neşattan başını tahrik eden*. عَيْرَانة, *çüst ü çâlâk ve neşatlı deve.*[23] شِمْلال, *tizreftâr.*[24] مرَح, dördüncü babtan *neşatlı olmak*. حُرَّةً, *asil ve cins deve* demek istiyor. الفَرْي, *kat'ı mesâfe etmek*. الهَجير, *şiddet-i harâret*. الإِرْقال, *bir nev'i yürüyüş*. الأَمْعَز, *irili ufaklı taşları ziyade olan yer*. المُكَوْكِب, *taşları yıldız gibi parlayan*. وَخْد ve وَخْدان, burada *geniş hutve atmak* manasınadır. النَّواجِي, القَوائِم. الإِيْغال, *aceleyle bir şeyi bir yere sokmak*:

يُقالُ: أَوْغَلَتْهُ الحاجَةُ فيهِ إذا أَدْخَلَتْهُ. [917]

Kuvvetli olmasına delalet eden bunca evsafı haiz olduğu hâlde mesafenin uzunluğundan ve yolun arızalı olmasından manen şikayetini ifham eden devesinin hâl-i bitabisini tasvir ederken diyor ki;

---

[21] التَّعَاوُر, *tedavül.*

يُقالُ: اعْتَوَرَ القَوْمُ الشَّيْءَ وتَعَوَّرُوهُ وتَعاوَرُوهُ إِذَا تَدَاوَلُوهُ.

Burada rüzgarın muhtelif cihetlerden esmesidir ki enkazın izini gömer, tefrik edilmez bir hâle getirir. Binanın nam ve nişanı da kalmamıştır demek istiyor. [Mehmed Fehmi]

التَّعَاوُر, insanların bir şeyi sırayla, nöbetleşe yapması anlamındadır.

[22] Büyük gözlü, beyaz serkeş deve… Çok hareketli ve hızlı bir devedir.
Rum'un sağlam viyadüğü gibi olup neşeli ve asil bir devedir. Öğlen sıcaklığında çölü kateder.
Yıldız gibi parlayan çakıl taşları bol yeri süratli adımlarıyla kateder.

[23] Çüst ü çâlâk: Çevik, aktif, yerinde duramayan.

[24] Tizreftâr: Hızlı, çabuk hareket eden.

وَتَرَاهَا تَشْكُو إليّ، وقَدْ صَا   رَتْ طَلِيحاً تَحْذِي صُدورَ النِّعَالِ

طَلِيح, *yorgun, dermande.* تَحْذي; *Cemhere* sahibi تُشْبِهُ diye tercüme etmiştir, yani ‘Deve o kadar yorulmuş ki ayakkabıların ön tarafı gibi fersude olmuştur.’

Çünkü ayakkabının ilk önce ön tarafı eskir. İşte, onun için şikayete başlamıştır. Devenin bu hâlini Esved’in methine tehallus etmek için mukaddime yapıyor ve diyor ki;

لاَ تَشَكَّيْ إليّ مِنْ أَلَمِ النِّسْ   عِ وَلاَ مِن حَفيً، ولا مِنْ كلالِ

لا تَشَكَّيْ إليّ، وانْتَجِعي الأسْ   وَدَ أَهْلَ النَّدَى وَأَهْلَ الفِعَالِ[25]

النِّسْع, *semer kolanına* denir. الانْتِجاع, *kastetmek.* النَّدى, *sehâ ve kerem.* Şimdi memduhu tavsif ediyor, diyor ki;

فَرْعُ نَبْعٍ يَهْتَزُّ في غُصُنِ المَجْ   دِ، غزيرِ النَّدى شَدِيدِ المِحَالِ[26]

عَزيز, *keṯîr.*[27] المِحَال, *kuvvet.* [918]

عِنْدَهُ البِرُّ والتُّقَى وأَسَى الشَّقِّ،   وَحَمْلٌ لِلمُعْضلاَتِ الثِّقالِ

وَصِلاَتُ الأرْحَامِ، قد عَلِمَ النّا   سُ وَفَكُّ الأسْرَى مِنَ الأَغْلاَلِ

وَهَوَانُ النّفْسِ الكَريمَةِ لِلذِّكْ   رِ إذا ما الْتَقَتْ صُدُورُ العَوَالي

وَوَفاءٌ -إذا أَجَرْتَ-، فَمَا غُرَّ   تْ حِبَالٌ وَصَلْتَهَا بِحِبَالِ

وَعَطاءٌ -إذا سُئِلْتَ-، إذ العِذْ   رَةُ كانَتْ عَطِيّةَ البُخّالِ[28]

الأَسَى, *iltiyam.*

---

[25] Yassı kemerinin acısından, yalın ayaktan ve yemek yememekten ötürü bana yakınma! Bana şikayetini söyleme! Cömert ehlinden olan ve söyledikleri sözlere sımsıkı sarılıp bunları yapan Esved’den yardım iste!

[26] Neb‘ ağacının dalı gibidir, onur dalında sallanır; çok cömert ve kuvvetlidir.

[27] Keṯîr: Çok.

[28] İyilik de takva da büyüklenme de ağır problemleri çözme işi de ondadır.
İnsanların da bildiği üzere yakınlarını gözetip kollama, esirleri prangalardan kurtarma işi de ondadır.
Ün ve ihtişamına rağmen, iki ordu karşı karşıya geldiğinde izzetinefsini hiçe sayıp savaşmaktadır.
Yardım istediğinde vefalıdır; onun ipine ipini bağladın mı (ona elini uzattın mı) o ip, asla gevşeyip çözülmez.
Mazeretin, cimrilerin bağışı olduğu zamanlarda (insanlar iyilik yapmadığında) istediğin bağış ondadır.

يُقالُ: أَسَوْتُ الجَرْحَ أسْوًا إذا داوَيْتَهُ.[29]

Tabibe de آسِي denilir. هَوانُ النَّفْس, *hayatı istihkar etmek* manasınadır. العَوالِي, عالِيَة'nin cem'idir, *kargının üst tarafı.* الإجارة, *himaye etmek.* غُرَّت, خُدِعَتْ manasınadır. حِبال'den murat, *ahd ve peymân.*[30] العِذْرَة, *itizardan* isimdir.

أَرْيَحِيٌّ، صَلْتٌ، تَظَلُّ لَهُ القَوْ مُ رُكُودًا قِيَامَهُمْ لِلْهِلاَلِ[31]

الأَرْيَحِيّ، الّذي يَرْتاحُ لِلنَّدى،

yani bezl ve atâ hususunda izhâr-ı beşâşet eden.[32] [919] صَلْت, *âbdâr kılıç;* burada *alnı açık, pak ve temiz* manasınadır. رُكُودًا, burada قِيامًا manasınadır.[33]

إنْ يُعَاقِبْ يَكُنْ غَرَاماً، وإنْ يُعـ طِ جَزِيلاً فإنّهُ لا يُبالي[34]

غَرَامًا, burada *şedit ve elim* manasınadır. ﴿إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.[35]

Şimdi Esved-i Kindî'nin envâ'ı atâyâsını tadat ediyor, diyor ki;

يَهَبُ الجِلّةَ الجَراجِرَ كالبُسْ تانِ، تَحْنُو لدَرْدَقٍ أطفالِ

والبَغَايَا يَرْكُضْنَ أَكْسِيَةَ الإِضْ رِيجِ وَالشّرعَبِيَّ ذا الأذْيالِ

وَالمَكَاكيكَ والصِّحافَ مِنَ الفِضّ ةِ وَالضّامِراتِ تَحْتَ الرِّحالِ[36]

الجِلَّة, جَليل'in cem'idir, *çok ve azim* manasınadır. الجَراجِر cem'dir, müfredi جُرْجُور, *yüz deveden ibaret olan sürüye* ıtlak olunur. كالْبُسْتان, كَنَخِيلِ البُسْتان takdirindedir. الحَنْو, *eğilmek.* دَرْدَق, cem'dir, müfredi دَرْدَقة, *her şeyin ufağı.*

---

29 Yarayı tedavi etmek, sarmak.

30 Peymân: Ant, yemin.

31 Eli açık, pak ve temiz biridir. İnsanlar, hilale baktıkları gibi ayakta durup ona bakarlar.

32 Bezl: Bolca vermek. Atâ: İyilik yapmak, bağışta bulunmak. İzhâr-ı beşâşet: Sevinçli olmak, mutlu görünmek.

33 Ayakta.

34 Cezalandırdığında cezası şiddetli olur; iyilik yaptığında ise bol bol verir, verdiğini de hiç umursamaz.

35 "… Çünkü onun azabı bitip tükenme bilmez." (Furkân, 25/65).

36 Bostanın hurma ağaçları gibi olan ufak yavrularıyla birlikte yüz büyük deveyi hibe eder. İnce ve kaliteli Şer'ab mamulü etekli elbiseler içinde koşan cariyeleri de hibe eder. Gümüşten kap ve tabakları da semerin altında köpürmeyen sessiz develeri de veren odur.

أطْفال, *devenin yavrularına* ıtlak olunur. البَغايَا cem‘dir, müfredi بَغِيّ, *halayık.*[37] الإضْرِيج, *kıymetli ince yünden mamul bir nev‘i elbise*. شَرْعَب, [920] Yemen kıtasında bir karyedir. الشَّرْعَبِيّ, o yere mensup elbise ki gayet kıymetlidir. المَكاكِيك cem‘dir, müfredi مَكُّوك’tur, *su ve şarap içmeye mahsus kadeh*. الصِّحاف, صَحْفَة’nin cem‘i, *kap*. الضَّامِرات, ضُمُور’dan; ضُمُور, *karnın içeri çekilmiş olmasına* denir. الرِّحال, رَحْل’in cem‘idir, *deveye mahsus semer*.

Atıyelerin tadatına devam ederek diyor ki;

وجِيـــادًا كأَنّهـــا قُضُـــبَ الشَّـــوْ　　حَـــطِ يَحْمِلْـــنَ بِـــزّةَ الأبْطَـــالِ

وَدُرُوعًا مِـــنْ نَسْـــجِ دَاوُدَ في الحَـــرْ　　بِ، وُسُـــوقاً يُحْمَلْـــنَ فَـــوْقَ الجِمَـــالِ[38]

جِياد cem‘dir, müfredi جَواد, *asil at*. الشَّوْحَط, bir nev‘i ağaçtır ki ondan yay imal olunur; müfredi شَوْحَط. وُسُوق cem‘dir, müfredi وَسْق, *bir deve yükü*. البَزَّة ve البَزَز, *silah, miğfer ve zırh* da dâhildir; yani *tam olan silaha* denir.

Birkaç beyitten sonra memduhun şevket ve satvetini tavsif ederek diyor ki;

وَأَرَى مَـــنْ عَصَـــاكَ أَصْـــبَحَ مَحْـــرُو　　بًـــا وَكَعْـــبُ الذي يُطِيعُـــكَ عالي

وَبِمِثْـــلِ الذي جَمَّعْـــتَ مِـــنَ العُـــدَّ　　ةِ تُـــنْفَى حُكُومَـــةُ الجُهّـــالِ [٩٢١]

جُنـــدُكَ التّـــالِدُ الطَّرِيـــفُ مِـــنَ الغّـــا　　راتِ، أَهْـــلُ الهِبَـــاتِ وَالآكالِ

غَـــيْرُ مِيـــلٍ، وَلا عَـــوَارِيرَ في الـــهَيْ　　جَـــا، ولا عُـــزّلٍ، وَلا أَكْفـــالِ

لِلعِـــدَا عِنْـــدَكَ البَـــوارُ، وَمَـــن وَا　　لَيْـــتَ لَـــمْ يُعْـــرَ عَقْـــدُهُ باغْتِيـــالِ

لَـــنْ يَزالُـــوا كَـــذٰلِكُمْ، ثُـــمّ لاَ زِلْ　　تَ لَهُـــمْ خَـــالِداً خُلُـــودَ الجِبَـــالِ[39]

---

37 Halayık: Esir edilmiş veya satın alınmış kız, hizmetçi, cariye.

38 Şevhat ağacının dalları gibi olan, silahlarını kuşanmış cengâverleri taşıyan asil atları da veren odur.
Âdeta Dâvûd’un imal ettiği zırhlar gibi olan zırhları ve develerin üzerinde taşınan yükleri de veren odur.

39 Sana karşı çıkanın, malı elinden alınmış adamın hâline düştüğünü; itaat edenin ise şanının yüceldiğini görüyorum.
Bir araya getirip hazırladığın teçhizat gibisiyle, cahillerin kararları yerle bir olmaktadır.
Sana miras olarak bırakılan ordu ve savaşlardan kazandıkların, talihin sayesinde hediye edenlerin hediyeleriyle beraber malın oldu.

المَحْرُوب, *malı selbolunan kişi*. العُدَّة, *levazım ve mühimmat*. الطَّارِف, *iktisap olunan şey*. التَّالِد, *mevrûs olan şey*. الآكال cem'dir, müfredi أكْل, طالِع manasınadır. مِيْل cem'dir, müfredi أمْيَل, *cebân*.[40] عَوارِير cem'dir, müfredi عُوَّار, ضَعِيفُ القَلْب, *korkak*. عُزَّل cem'dir, müfredi أعْزَل, *silahsız*. أكْفال cem'dir, müfredi كِفْل, burada *at üzerinde kendini zapt edemeyen adam* manasınadır. البَوار, *helak*. الاغْتِيال, *gafil avlamak*.

A'şâ, bu beyitlerden sonra kendi şahsından ve daha sonra devesinden bahsediyor ve yine ayş ve işrete intikal ediyor ve nihayet kasidesine atideki beyitlerle hatime veriyor, diyor ki;

وَظَلِلْنـــا مـــا بَـــيْنَ شـــأْوٍ وذِي قَـــدْ ـرٍ، وَسَـــاقٍ، ومُسْـــمِعٍ مِحْفَـــالِ [٩٢٢]

في شَـــبابٍ يُسْـــقَوْنَ مِـــنْ مَـــاءِ كَـــرْمٍ، عَاقِـــدِينَ الـــبُرودَ فَـــوْقَ العَـــوَالي

ذَاكَ عَـــيْشٌ شَـــهِدْتُهُ ثُـــمَّ وَلّى؛ كُلُّ عَـــيْشٍ، مَصِـــيرُهُ لِلـــزَّوَالِ[41]

الشَّأْو, burada *şevk ve şetaret* manasınadır.[42] مُسْمِع, burada *hanende* manasınadır.[43] البُرُود, بُرْدة'nin cem'idir, *bir nev'i aba*. العَوالي, عالِيَة'nin cem'idir, *kargının üst tarafına* denir. الكَرْم, *üzüm*. ماءُ كَرْم yahut بِنْتُ العِنَب, duhter-i rez terkibinin mukabilidir.[44]

A'şâ'nın kemiyet itibarıyla şiiri sair şu'arâ-yı Câhiliyye'ye nispetle ziyadedir. [923]

Cesur, savaşta korkak olmayan, silahlı olup at üzerinde durabilen kişidir.

Sana düşmanlık edenlere ölüm vardır; dostluk kurduğun kişilere ise kimse ansızın saldırmaya cesaret edemez!

Bu hâl üzere devam edecekler. Onlar için dağların baki kaldığı gibi baki kalasın!

40 Cebân: Korkak, ürkek.

41 Avdan sonra bir kısmımız eti pişirmeye, diğer bir kısmımız kazanları kaynatmaya, bazıları bade içirmeye ve diğer bazıları da güzel ve açık bir sesle şarkı söylemeye devam ededurdular.

Üzüm suyu içen delikanlılarla birlikte… Kıyafetlerini mızrakların ucuna asıp raksederler.

İşte o, bizzat şahit olduğum yaşantıydı, daha sonra geçip gitti. Zaten her yaşantının sonu zevaldir.

42 Şetaret: Sevinç, neşe.

43 Hanende: Şarkı okuyan, bir şey okuyan.

44 دختر رز (duhter-i rez): Asma kızı. Farsça bir terkip olup şarap manasına gelir.

ABÎD B. EL-ABRAS

Abîd b. el-Abras, şu‘arâ-yı Câhiliyye’nin mümtaz bir simasıdır. Şiiri rakik ve hakimanedir. Birçok sözleri darbımesel olarak kabul olunmuştur. Arap târîh-i edebiyyâtını tedvin edenlerin bir kısmı onu ricâl-ı muallakâttan addediyorlarsa da 170’inci sene-i hicriyyesinde vefat eden Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi’l-Hattâb el-Kureşî, *Cemheretü eş‘âri’l-Arab* nam eserinde onu *ashâb-ı mücemherât*’tan sayıyor ve muallakasını ilk mücemhere olarak kaydediyor.

Abîd, muammerin-i şu‘arâ-yı Câhiliyye’dendir. 235’inci sene-i hicriyyesinde vefat eden Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân es-Sicistânî el-Basrî, *Kitâbü’l-Muammerîn* nam eserinde Abîd’in 220 sene ömür sürdüğünü rivayet ediyor ve rivayetini Abîd’in atideki beyitlerine isnat ediyor. Abîd, iki asırlık hayatını şöyle telhis ediyor, diyor ki;

وَلَتَأْتِيَنْ بَعْدِي قُرُونٌ جَمَّةٌ   تَرْعَى مَخَارِمَ أَيْكَةٍ ولَدِيدا

حَتَّى يُقَالَ لِمَنْ تَعَرَّقَ دَهْرُهُ:   يَا ذَا الزَّمَانَةِ هَل رَأَيْتَ عَبِيدا؟

مِائَتَيْ زَمانٍ كامِلٍ وَنَضِيَّةً   عشْرين عِشْتُ مُعَمَّرًا مَحْمُودًا [٩٢٤]

أَدْرَكْتُ أَوّلَ مُلْكِ نَصْرٍ ناشِئًا   وَبِنَاءَ شَدّادٍ وَكَانَ أَبيدا

وطَلَبْتُ ذا القَرْنَيْنِ حتَّى فاتَنِي   رَكْضًا وَكِدْتُ بِأَنْ أرَى دَاوُدا

مَا تَبْتَغِي مِنْ بَعْدِ هٰذا عِيشَةً   إِلَّا الخُلُودَ وَلَنْ تنَالَ خُلُودا

ولَيَفْنَيَنْ هٰذا وَذَاكَ كِلَاهُمَا   إِلَّا الْإِلَهَ وَوَجْهَه المَعْبُودا

المَخارِم, cem‘dir, müfredi مَخْرِم, *yolun ağzı*. أَيْكَة, *meşcere,* cem‘i أيْك. لَديد, *taravetli ve gûnâgûn çiçeklerle müzeyyen bahçe.*[1] التَّعَرُّق, *kökleşmek, burada uzamak, imtidat etmek* manasınadır. الزّمانَة, bazı şerhlerde *kuvânın muattal olması* diye tefsir edilmiştir ki bu hâl, uzun müddet ömür sürmekten hasıl olur; bir de salhurde demektir. نَضِيَّة, burada *müddet* manasınadır. الأبيد, *ebedî* manasınadır. Nasr b. Ku‘ayn, Benî Esed’den bir kabilenin pederidir. ذُوالقَرْنَيْن, hakkında 49’uncu sahifede izahat verilmiştir.

---

1 Taravet: Taze, yeni. Gûnâgûn: Çeşit çeşit, türlü türlü.

Tercümesi: “Benden sonra birçok asırlar gelip geçecek. Ormanlara, bahçelere müntehi yolların ağzına nezaret edip gidecek ve o uzun ömür sürene, [925] ‘Abîd’i gördün mü?’ diye sual irat olunacak. Ben, iki yüz senelik bir hayât-ı mesûdâne geçirdikten sonra fazla olarak yirmi sene de yaşadım. Nasr b. Ku‘ayn’ın mebde-i saltanatına ve Şeddâd’ın ebedî binasına gençken yetiştim. Zülkarneyn’in peşine koştum; fakat o beni sabket etti. Az kaldı Dâvûd’u da görecektim.”

Şimdi Abîd, kendi nefsine tevcîh-i hitâb ederek diyor ki;

“Bundan sonra ne arzun kaldı? Muhalled olmak mı?! İşte buna imkân yoktur. Muhalled olan yalnız Allah’tır, onun vech-i mabûdudur.”

Nesebi: Abîd b. el-Abras b. Hantem b. Âmir b. Mâlik b. Züheyr b. Mâlik b. el-Hars b. Sa‘d b. Sa‘lebe b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar. Abîd’in ceddi olan Hantem, Ebû Zeyd’in *Cemheretü eş‘âri’l-Arab* nam eserinde *Cüşem* şeklinde görülmüştür.

Abîd, İmruülkays’ın muasırı ve onunla bir vakıası olmuştu. Tafsilatı 572-576 sahifelerinde dercolunduğu vecihle İmruülkays’ın pederi Hucr’u katleden Benî Esed tarafından, tarziye verilmek üzere evvela müşarünileyhi istimzaç için bir heyet gönderilmişti.[2] İmrülkays, heyetin dermayan ettikleri iki şıkkı reddetmiş ve üçüncü şık olan ilân-ı harbi tehdit-âmiz sözlerle kabul eylemiştir. Bundan haberdar olan Abîd, İmruülkays’ın tehdidine cevap olmak üzere atideki kasideyi irtical etmiştir:

يَا ذا المُخَوِّفَنا بِقَتْلِ   أَبِيهِ إِذلالاً وَحَيْنا

أَزَعَمْتَ أَنَّكَ قَدْ قَتَلْ   تَ سَراتَنا كَذِبًا وَمَيْنا؟ [٩٢٦]

هَلّا عَلى حُجْرِ بنِ أُ   مِّ قَطامٍ تَبْكِي، لا عَلَيْنا

إِنّا إِذا عَضَّ الثِّقا   فُ بِرَأْسِ صَعْدَتِنا لَوَيْنا

نَحْمِي حَقِيقَتَنا وَبَعْ   ضُ القَومِ يَسقُطُ بَينَ بَينا

هَلّا سَأَلتَ جُمُوعَ كِنْ   دَةَ يَومَ وَلَّوا أَينَ أَينا؟

أَيّامَ نَضْرِبُ هامَهُم   بِبَواتِرٍ حَتّى اِنْحَنَيْنَا

نَحنُ الأُولى فَاجْمَعْ جُمُو   عَكَ ثُمَّ وَجِّهْهُم إِلَيْنا

وَاعْلَمْ بِأَنَّ جِيادَنا   آلَيْنَ لا يَقْضِينَ دَيْنا

وَلَقَدْ أَبَحْنا ما حَمَيْ   تَ وَلا مُبِيحَ لِما حَمَيْنا

2 İstimzaç: Burada ‘fikrini öğrenmek, ne yapacağını önceden kestirmek’ anlamında kullanılmıştır.

لا يَبْلُـــــغُ البـــــاني -وَلَـــــو رَفَـــــعَ الدَعائِـــــمَ- مـــــا بَنَيْنـــــا

كَـــمْ مِـــنْ رَئـــيسٍ قَـــد قَتَـــلْ نـــــاهُ وَضَـــــيْمٍ قَـــــد أَبَيْنـــــا

وَأَوانِـــــسٍ مِثـــــلِ الدُمى حـــورِ العُيـــونِ قَـــدِ اِســـتُبِينا

وَلَـــــرُبَّ سَـــــيِّدِ مَعشَـــــرٍ ضَـــخْمِ الدَّسِـــيعَةِ قَـــد رَمَيْنـــا

عِقْبانُــــهُ بِظِـــــلالِ عِـــقْ بـــانٍ تُـــتَمِّمُ مـــا نَوَيْنـــا

حَـــــتّى تَرَكْنـــــا شِـــــلْوَهُ جَـــزَرَ السِّـــباعِ وَقَـــد مَضَـــيْنا

إِنّـــــا لَعَمْـــــرُكَ لا يُضـــــا مُ حَلِيفُنـــــا أَبَـــــدًا لَدَيْنـــــا[3]

الحَيْنُ, *helak olmak,* bir de mihnete ve helâk-ı maneviye de ıtlak olunur. [927] سَراة, Sîbeveyhi'n kavlince ism-i cem'dir, *eâzım* manasınadır;[4] bazıları alâ gayri'l-kıyâs سَرِيّ'in cem'i olduğunu iddia ediyorlar. مَيْن, *yalan söylemek.* الثِّقاف, -كِتاب vezninde- *kısaç, kelpeten, mengene.* الصَّعْدَة, *düz olan kargı,* cem'i صَعْدات. بَيْنَ بَيْنَ, bir kelime itibar edilerek ikisi feth üzerine mebni isimlerdir; burada *orta* manasınadır. Zaten esasen mutavassıt manasını mutazammındır. البَواتِر, *keskin kılıçlar.* الآلْو, mütezâd manaları ifade eden masdarlardandır; burada *içtihat ve azim* manasınadır; *taksir ve fütur* manasına da

---

[3] Ey babanın öldürülmesi sebebiyle bizi zillete düçar ve helak etmekle korkutan!
Efendilerimizi öldürdüğünü (öldüreceğini) iddia etmektesin! Yalan ve iftira atıyorsun!
Bize değil de Hucr b. Ümmi Katâm'a ağlasana!
Zira kelpeten, kargılarımızın ucuna bir değdi mi onu büken kişileriz biz!
Şerefimizi (aslımızı) koruruz; bize saldıranlar önümüzde yere seriliverirler!
Gerisin geriye kaçtıkları zaman Kinde birliklerine nereye gittiklerini sorsaydın ya!
Bükülene değin keskin kılıçlarla boyunlarını vurduğumuz o günde.
Biz işte buradayız, hazırız! Hadi bakalım birliklerini toplayıp üstümüze gönder de görelim!
Şunu da bil ki asil atlarımız, borç ödememeye ant içtiler!
Senin koruduğun şeyleri ele geçirdik ancak bizim koruduklarımızı ele geçirecek kimse yoktur!
Hiçbir kimse, - dayanakları istediği kadar yükseltse dahi- inşa ettiklerimize ulaşamaz!
Nice reis öldürdük! Bize yapılması kararlaştırılan nice haksızlığı kabul etmedik!
Huri gözlü, heykel gibi olan nice kadını zorla aşırdık.
Kabile reisi ve büyük meziyetlere sahip nice kişiyi de yere serip bir tarafa attık!
Sancakları, yapmaya niyetlendiğimiz işi tamamlayan kargaların gölgesindedir!
Etini, yırtıcı hayvanlara terk edip yolumuza devam ettik.
Sana teminat veririm ki dostumuz olan kişi asla zulme uğramaz!

[4] Eâzım: Büyükler, liderler.

gelmiştir. الدَّعائِم, دِعامَة'nin cem'idir, *direk, sütun.* الضَّيْم, *zulüm.* الأَوانِس, آنِسَة'nin cem'idir, *güzel ve hoş endam kız.* الدُّمَى cem'dir, müfredi دُمْيَة, *mermerden tırâşîde heykel.* الاسْتِباء, *esir almak.* الدَّسِيعَة, burada *seciye* manasınadır, *atıye* manasına da gelmiştir. ضَخْمُ الدَّسِيعَة terkibi, كَرِيمُ الشِّيَم cümlesiyle terceme olunabilir. عِقْبان, عُقاب'ın cem'idir, *bayrağa ve tavşancıl kuşuna* denir. شِلْو, *ceset,* cem'i الثِّقاف, -كِتاب, *tu'me-i vuhûş ve tuyûr.*[5] Zamân-ı Câhiliyye'de erbâb-ı servet ve sâmânın bir âdeti vardı. Bir devenin etini parçalayıp kırlara atarlar ve bu suretle tuyûr ve vuhûşa bir ziyafet keşide ederlerdi. حَليف, *müttefik, muahadeye dâhil olan.*

Hâdise-i katlden evvel Benî Esed'in vergi vermekten imtina edip Hucr'a karşı ilân-ı isyân etmeleri üzerine uğradıkları akîbet-i vahîmeden şair mumaileyh, onları kurtarmıştı. Vakıanın hülasası:

Hucr'un gönderdiği vergi memurlarını katleden Benî Esed hakkında şiddetli bir siyasetin tatbikine müşarünileyh tarafından lüzum görülmüştü. Hucr, askeri sevkedip Benî Esed'in rüesasını idam ve mallarını [928] müsadere ve erbâb-ı nüfûzunu teb'îd ettiği esnada Abîd b. el-Abras, ayağa kalkarak müessir bir eda ile atideki beyitleri irtical etmiştir. Abîd, evvela idam ve nefyolunan büyükler için ağlıyor, diyor ki;

يا عَيْنُ فَابْكِي ما بَنُو أَسَدٍ فَهُمْ أَهْلُ النَّدامَه

أَهْلُ القِبابِ الحُمْرِ وا لنَّعَمِ المُؤَبَّلِ، والمُدامَه

وذَوِي الجِيادِ الجُرْدِ و الأَسَلِ المُثَقَّفَةِ المُقامَه[6]

ما بَنُو'daki ما, zaittir. القِباب, قُبَّة'nin cem'idir, maruf bir binadır; قُبَب üzerine de cem'lenir. Bir rivayete nazaran deriden yapılmış bir nev'i binâdır ki *otağ* manasınadır. Burada kırmızı renkle tavsif olunması ikinci manaya daha ziyade münasebeti vardır. النَّعَم, *mevâşî;*[7] müzekker ve müennes olur, cem'i أَنْعام ve cem'ü'l-cem'i أَناعِيم. المُؤَبَّل, *çok* manasınadır, أَبَّل, كَثُرَ demektir. المُدامَة, *bade.* الجِياد, جَواد'ın cem'idir, *asil at.* الجُرْد cem'dir, müfredi أَجْرَد ve

---

5 Tu'me: Lokma, yem. Vuhûş: Vahşi hayvanlar. Tuyûr: Kuşlar.

6 Ey göz, Benî Esed'e ağla! Nitekim onlar, esefin ve pişmanlığın kurbanıdırlar!
Kırmızı kümbetlerin, çok sürülerin ve badelerin sahibiydi onlar!
Tüyleri kısa ve yumuşak asil atların, düz ve sağlam mızrakların sahibiydi onlar!

7 Mevâşî: Sürüler.

جَرْدَاء, *kılları kısa ve yumuşak olan at.* الأَسَل, esasen düz bir ağaçtır, ondan mızrak imal olunur; mecazen *mızraklara* ıtlak olunur. التَّثْقِيف*, tadil ve tesviye etmek,* zaten ثِقاف, mükerreren beyan olunduğu üzere *kelpeten* demektir.

Abîd, badehu padişaha tevcîh-i hitâb ederek Benî Esed'in uğradıkları akîbet-i elîmeyi tasvir ediyor, diyor ki;

مَهْلًا، -أَبَيْتَ اللَّعْنَ- مَهْلًا   إِنَّ فِيمَا قُلْتَ آمَهْ

فِي كُلِّ وادٍ بَيْنَ يَثْ   رَبَ والقُصُورِ إلى اليمَامَهْ [٩٢٩]

عانٍ يُساقُ بِهِ وصَوْتُ   مُحَرَّقٍ وَزُقاءُ هامَه

بَرَمَتْ بَنُو أسَدٍ كَما   بَرِمَتْ بِبَيْضَتِها الحَمامَه[8]

أَبَيْتَ اللَّعْنَ, padişahlara hitaben söylenir bir tâbir-i mahsustur; *telini müstelzim ahvalden içtinap edersin* demektir. مَهْلًا, masâdir-i mahzûfeti'l-ef'âl kısmındandır;[9] أمْهِلْنِي, أَمْهِلْنَا مَهْلًا takdirindedir, *mühlet ver* demektir; müzekkeri, müennesi, müfredi, cem'i birdir. يمامَة, Cahiliye devrinin coğrafyasına nazaran Necid ülkesinden mâdud bir kıta olup Yemâme ile Bahreyn arasında on günlük mesafe vardı. Tasm'ın ve Cedîs'in ikametgâhları oradaydı. Yemâme, esasen Sehm b. Tasm'ın kızının ismidir. الآمَه, *tepeye kadar varmış olan baş yarığına* denir; *ayıp* manasına da gelmiştir. يَثْرَب'in tayîn-i mevkii hakkında ihtilâf-ı rivâyâta tesadüf olunmuştur; fakat en muvafıkı Sevde'de bilâd-ı Benî Sa'd'da bir mevki olduğu hakkındaki rivayettir. العانِي, *felaketzede ve musibetdîde*. الزُّقاء, *ötmek*:

يُقالُ: زَقَا – يَزْقُو ويَزْقِي – زُقُوًّا وزُقِيًّا وزُقاءً،

çocuğun şiddetli sesine de ıtlak olunur; tevsîan *makaranın da sesine* denir. عَلَقٌ يَزْقُو زُقاءَ الهَامَة denilir; عَلَق, *ip* demektir, الهَامَة *baykuş*. Bir de أَزْقَيْتُ هامَة

---

[8] Bir dakika, -lanetten müberra olasın- bir dakika! Hakkımızda söylediğin şeyde leke vardır! Yetreb ve Yemâme'ye kadar uzanan Hîre'nin köşkleri arasında vaki olan her vadide sürülen bir esir, yakılan kişinin bağırışı ve baykuşun ötüşü vardır!
Güvercinin, yumurtalarını korumada âciz kaldığı gibi Benî Esed de sana karşı kendilerini korumada âciz kaldı.

[9] Masâdir-i mahzûfeti'l-ef'âl: Fiilleri hazfedilmiş masdarlar.

فُلانٍ derler ki قتَلْتُه manasınadır ki, *onun baykuşunu öttürdüm* demektir; çünkü zamân-ı Câhiliyye'de bir itikat vardı. Maktulün intikamı alınıncaya kadar mezarı üzerine güya bir baykuş gelir ve muttasıl öter; öttükçe اسْقُونِي dermiş.[10] İşte bu tabir, bu akideden mütevellittir. البَرَم, -fethateyn ile- dördüncü babtan *usanmak, aciz ve dermande olmak, biçare olmak.* [930]

Vech-i şebehe gelince; güvercinler, yuvalarını alelekser bir ağacın dalı üzerinde gayrimuhkem surette bina ederler. Hafif bir rüzgar, onları devirir ve daima güvercinlerin kırılan yumurtaları sağlam kalanlardan ziyadedir. İşte Abîd, Benî Esed'in hâl-i vahîmini güvercinin yumurtayı muhafaza etmek hususunda çektiği müşkülata benzetiyor. Şimdi güvercinin yuvasını tasvir ediyor, diyor ki;

جَعَلَتْ لَهَا عُودَيْنِ مِنْ نَشَمٍ وآخَرَ مِنْ ثُمامَه[11]

النَّشَم, *dağda tenebbüt eden bir nev'i ağaçtır;* ondan yayları imal ederler, müfredi نَشَمَة. ثُمامَة, gayet zayıf bir nebattır, *çalı çırpı* kabilindendir; cem'i ثُمام.

Badehu padişahın kudret-i kahhâranesini ve Benî Esed'in hâl-i hâzırdaki zillet ve inkıyadını beyan eylemekle merhamet-i hükümdârîyi isticlâb ediyor,[12] diyor ki;

إمَّا تَرَكْتَ تَرَكْتَ عَفْوًا أوْ قَتَلْتَ فَلا مَلامَه

أنْتَ المَلِيكُ عَلَيْهِمُ وهُمُ العَبِيدُ إلى القِيامَه

ذَلُّوا لِسَوْطِكَ مِثْلَما ذَلَّ الأُشَيْقِرُ ذُو الخِزامَه[13]

سَوْط, *değnek.* الأُشَيْقِر, أشْقَر'ın musaggarıdır, *kumral;* burada deveden kinayedir. الخِزامَة, *serkeş deveyi ram etmek için burnuna takılan burunduruk.*[14]

---

10 Bana içirin!

11 Yumurtaları korumak için neşem ağacından iki dal ve bir de otun çırpısından yuva yaptı.

12 İnkıyad: Boyun eğmek. Merhamet-i hükümdârî: Kralın merhameti. İsticlâb etmek: Kendine çekmek.

13 Eğer bizi salıverirsen, affederek salıvermiş olacaksın; öldürürsen de bunun için sana bir kınama yoktur.
Sensin onlar üzerinde kral olan; onlar ise kıyamete kadar köledirler!
Senin değneğine (emrine) boyun eğdiler, burnuna halka geçirilen yaramaz devenin sinip boyun eğdiği gibi!

14 Serkeş: Dik kafalı, inatçı. Ram etmek: Boyun eğdirmek, itaat altına almak. Burunduruk: Kontrol altına alınmak için deve ve at gibi hayvanların burnuna takılan tahta kıskaç.

Abîd'in bu beyitleri, Hucr üzerine iyi bir tesir yapmış ve Benî Esed'i affetmiştir.

Vefatı

Abîd, güya iki asrı mütecaviz bir ömür sürdükten sonra garip bir surette [931] vefat etmiştir. Abîd, Hîre hükümdarı Nu'mân b. el-Münzir'in yahut el-Münzir b. Mâissemâ el-Lahmî'nin emriyle katlolunmuştur. Sebep ve keyfiyet-i katlindeki garabet,[15] câlib-i nazarıdikkat olduğu için burada tevakkuf etmek istiyoruz.

Güya Nu'mân b. Münzir'in haftada bir gün, ihsan ve in'âm ve birer gün katil ve idam için tahsis ve birincisini *yevmü naîm;* ikincisini de *yevmü bu's* yani azap ve ceza günü diye tevsîm etmişmiş. Rivayetin buraya kadar olan kısmı doğru olabilir; alt tarafı ise efsaneden başka bir şey değildir.

[Yevmü naîmde huzûr-i padişahîye kim çıkarsa mazhar-ı lütuf ve atifet olur ve yevmü bu'sda kim gelirse belasını bulur; yani katl ve idam olunur.]

Rivayetin atideki kısmı da ihtimalden baîd değildir. Güya bu karar, o asrın vesâit-i mu'tâdesiyle beyne'l-Arab ilan olunmuşmuş.[16] Bu da belki doğrudur; fakat alelitlak lütfe müstehak olan ve olmayan, cezaya layık görülen ve görülmeyen şeklinde bir siyasetin tatbik ve kabulüne Arapların fıtratı müsait değildir; hele ikinci kısmı hiç değildir.

Zamân-ı Câhiliyye'de Arapların ne kadar hür oldukları ve hâkimiyet-i milliyeyi ne kadar vâsi bir şekilde tatbik ettikleri edebiyyât-ı Câhiliyye ile taayyün etmiştir. Hususuyla Nâbiga ez-Zübyânî gibi bir şâir-i şöhret-şiârın memduhundan böyle bir hükmü karakuşi hiç beklenmez.[17] Bu olsa olsa mükâfat ve mücazat için haftada ayrı ayrı günler tahsis edilip o günlerde padişahın huzurunda icrâ-yı ahkâm edilmesinden münbais bir suitefehhümden ibarettir.[18] Mesela filan gün idama mahkum olan mücrimlerin ve filan günde mükâfata müstehak olanların hükümleri tenfîz olunur tarzında bir ilan olabilir ve pek de [932] makul ve mantıkidir ve taksîm-i a'mâle de muvafıktır.[19] Zaten Nu'mân, haftada bir gün de istirahatine tahsis edip ava giderdi.

Abîd, güya Nu'mân'ın yevmü bu's'unda ziyaretine gitmiş ve mugâyir-i tenbîh olan bu hareketinden dolayı idam olunmuşmuş.[20] İdam olunmazdan evvel güya Nu'mân'ın meclisinde bulunanlar, şefaat etmişlerse de tavassutları câ-yı kabûl bulmamıştır. Hâlbuki Abîd'in başka bir sebepten dolayı ida-

---

15 Keyfiyet-i katli: Öldürülme şekli.
16 Vesâit-i mu'tâde: Alışılagelen araçlar. Beyne'l-Arab: Araplar arasında.
17 Hükmü karakuşi: Bir gerekçeye, esasa dayanmayan keyfi hüküm.
18 Suitefehhüm: Yanlış anlamak.
19 Taksîm-i a'mâl: İşlerin bölümlendirilmesi, kısımlara ayrılması.
20 Mugâyir-i tenbîh: Yapılan uyarının aksini yapmak.

mı lazım gelmiş ve bermutat Nu‘mân’ın Yevmü bu’s’unda icabı icra olunmuştur. Mamafih, biz vakıayı harfiyyen naklediyoruz:

المُنْذِرُ: مَنْ هٰذا الشَّقِيُّ ؟ فقِيلَ لَهُ: عَبيدُ بنُ الأبْرَصِ الشَّاعِرُ.

أَحَدُ الحاضِرِينَ: -أَبَيْتَ اللَّعْنَ- أَظُنُّ أنَّ عِنْدَهُ مِنْ حُسْنِ القَريضِ أفْضَلَ مِمَّا تُدْرِكُ مِنْ قَتْلهِ، فاسْمَعْ مِنْهُ؛ فإنْ سَمِعْتَ حَسَنًا اسْتَزَدْتَهُ وإنْ لَمْ يُعْجِبْكَ فَما أَقْدَرَكَ على قَتْلِهِ.

المُنْذر: هَلَّا كان الذَّبْحُ لِغَيْرِكَ يا عَبيدُ؟

عَبيدُ: أَتَتْكَ بِحائِنٍ رِجْلاه. [فَأرْسَلَها مَثَلًا]

المُنْذر: ما تَرَى يا عَبيدُ؟

عَبيدُ: المَنايا عَلَى الحَوايا. [فأرْسلَها مثلًا]

المُنْذر: أَنْشِدْنِي فقَدْ كان يُعْجِبُنِي شِعْرُكَ

عَبيدُ: حالَ الجَريضُ دُونَ القريضِ. [فأرْسَلها مَثَلًا] [٩٣٣]

المُنْذر: أَنْشِدْنِي "أَقْفَرَ مِنْ أَهْلِهِ مَلْحُوبُ."

عَبيد:

أَقْفَـــــرَ مِـــــنْ أَهْلِـــــهِ عَبيـــــدُ　　　فَلَـــــيسَ يُبْـــــدِي ولا يُعيـــــدُ

عَنَّـــــتْ لَهُ خُطَّـــــةٌ نَكُـــــودُ　　　وحـــــانَ مِنْهـــــا لَهُ وُرُودُ

المُنْذر: ما أَشَدَّ جَزَعَكَ مِنَ المَوْتِ؟

عَبيد: لا يَرْحَلُ رَحْلَكَ مَنْ ليسَ مَعَكَ. [فأرْسَلَها مَثَلًا]

المُنْذر: لا بُدَّ مِنَ المَوْتِ؛ ولَوْ أَنَّ النُّعْمانَ [يَعْنِي أباهُ] عَرضَ لي يَوْمَ بُؤْسِي لَذَبَحْتُهُ. فاخْتَرْ: إنْ شِئْتَ الأَكْحَلَ، وإنْ شِئْتَ الأَبْجَلَ، وإنْ شِئْتَ الوَرِيدَ .

عَبيد: ثَلاثُ خِصالٍ كَسَحابَاتِ عادٍ؛[21] وَارِدُها شَرُّ وُرَّادٍ وحادِيها شَرُّ حادٍ، ومعادُها شَرُّ مَعادٍ، ولا خَيْرَ فيهِ لِمُرْتادٍ. وإنْ كُنْتَ لا مَحالَةَ قاتِلِي فاسْقِنِي الخَمْرَ حَتَّى إذا ماتَتْ مَفاصِلِي، وَذَهَلَتْ ذَوَاهِلِي فَشَأْنَكَ وما تُرِيدُ.

---

[21] Bunun tafsili, atideki âyet-i kerîmeden istihraç olunur:

﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا (أيْ قالُوا هٰذَا سَحابٌ فيه غَيْثٌ – فقَالَ اللهُ تَعالَى:) بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾. [Mehmed Fehmi]

Parantez içindeki ifade, müellife aittir. Ayetin meali şu şekildedir: “Felâketi vadilerine yönelmiş, ufku kaplayan bir bulut olarak görünce, ‘İşte bize yağmur getirecek bir bulut’ dedi-

فأمَرَ المُنْذِرُ بِحاجَتِهِ مِنَ الخَمْرِ، حَتَّى إذا أَخَذَتْ مِنْهِ، وطابَتْ نَفْسُهُ دَعا بِهِ المُنْذِرُ لِيَقْتُلَهُ. فَلَمَّا مَثُلَ بينَ يَديهِ أَنْشَأَ يَقُولُ: [٩٣٤]

ألا أبْلِغْ بَنِيَّ وأعْمامَهُمْ	بِأَنَّ المَنايا هِيَ الوارِدَه
لَها مُدَّةٌ فَنُفُوسُ العِبادِ	إليْها وإنْ كَرِهَتْ قَاصِدَه
فَلا تَجْزَعُوا لِحِمامٍ دَنا	فَلِلْمَوْتِ ما تَلِدُ الوَالِده

فأمَرَ بِهِ المُنْذرُ فَفُصِدَ، فَلَمَّا ماتَ غَرَّى بِدَمِهِ الغَرِيَّيْنِ.[22]

---

ler. Hayır, o hemen gelmesini istediğiniz ceza; içinde acılı azap bulunan, rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgâr!" (Ahkâf, 46/24).

[22] Münzir: Bu talihsiz adam kimdir?, diye sordu. Şair Abîd b. el-Abras'tır, cevabı verildi.
Hazır olanlardan birisi: -Lanetten müberra olasın- Zannedersem kendisinde onu öldürmekle alacağın hazdan daha fazla hazzın olduğu güzel bir şiir var. İstersen şiirini bir duy; güzel bir şey duyarsan daha fazlasını söylemesini istersin; yok eğer beğenmezsen zaten onu öldürmek senin için çok kolaydır.
Münzir: Bugünün ölüm sırası senden başkasına denk gelseydi ya ey Abîd!
Abîd: Ayaklarımla ölüme geldim.
Münzir: Ne düşünüyorsun ey Abîd?
Abîd: Ölüm, pek yakındır.
Münzir: Bana şiir inşad et; şiirin hoşuma gidiyor.
Abîd: Gamlının (boğazı tıkananın) hâli şiir söylemeye mânidir.
Münzir: 'Melhûb, ahalisinden boş kaldı' şiirini bana oku.
Abîd: Abîd, yakınlarından uzağa düşüp kimsesiz kaldı. Ne bir şey yapabiliyor ne de bir şeyi tekrarlayabiliyor.
Uğursuz bir durum ona arız oldu. Böylece ölümü yaklaştı.
Münzir: Ölümden ne kadar da çok korkuyorsun!
Abîd: Senin gibi olmayan kişi, sana yardım edemez! (Tok açın hâlinden anlamaz!)
Münzir: Mutlaka ölmelisin. Nu'mân -babasını kastediyor- dahi yevmü bu's'da bana görünseydi kesinlikle onu da idam edecektim. Ölümünü seç! İstiyorsan bileğindeki damarları ya da ayağındaki damarları veyahut şah damarını keselim!
Abîd: Üçü de Âd'ın üzerine gelen uğursuz bulutlar gibidir. Onlardan gelen şey, en kötüsüdür; onların rüzgarı yine en kötü rüzgardır; sonu da aynı şekilde en kötü sondur. Dolayısıyla onlar arasında tercihte bulunan için pek bir yarar yoktur! Eğer beni er ya da geç öldüreceksen eklemlerim uyuşup bilincimi kaybedene kadar bana şarap içir! Ondan sonra istediğini yap!
Bunun üzerine Münzir, Abîd'e istediği kadar şarabın getirilmesini emretti. Şarap Abîd'e etki edip vücudu gevşeyince Münzir, onu öldürmek için kendisini huzuruna getirtti. Abîd, Münzir'in huzuruna varınca şöyle demeye başladı:
- Âgah ol! Çocuklarıma ve amcalarına haber ver: Ölüm, elbet gelecektir!
- Belli bir süresi vardır. Kulların canları, istemese de ona varacaktır.
- Yaklaştığında ölümden korkmayın! Nitekim annenin doğurduğu, er ya da geç ölüme aittir!
Münzir, öldürülmesini emretti. Bunun üzerine damarları kesildi; ölünce de kanıyla, inşa ettirdiği iki yüksek binanın boyanmasını istedi.

Abîd'in hadîse-i katli 555 veyahut 605'inci sene-i mîlâdiyyesinde vaki olmuştur.

الحائِن، الذِي حانَ أَجلُهُ، وكُلُّ شيْءٍ لَمْ يُوَفَّقْ للرَّشَادِ.

الحائِن, *eceli hulul edene ve ahmaka* ıtlak olunur. رِجْلاه, أَتَتْكَ'nin failidir. Bu darbımesel, bir işte muvaffak olmayanlara söylenir. المَنايا, مَنِيَّة'nin cem'idir, *ölüm.* الحَوايا, حَوِيَّة'nin cem'idir, *devenin örgücü üzerinde vazolunan ot mindere* ıtlak olunur. Bu darbımesel, mevte mahkum olanlar hakkında irat edilir. الجَرِيض, *yutkunmak,* şedâid-i mevtten kinayedir. القَرِيض, *insanın sesi;* her ikisi hâlet-i nez'in alametindendir. Bu darbımesel, teşebbüs edilen işin düçâr-ı akâmet olduğu zaman irat olunur.[23] مَلْحُوب, burada bir mevkiin ismidir. العَنَن ve العُنُون, ikinci ve birinci babtan *arız olmak.* الخُطَّة, *hâl, vaziyet.* نَكُود, *uğursuz.* حانَ, *yaklaştı.* الرَّحْل, üçüncü babtan, *semer bağlamak.*

يُقال: رَحَلَ البَعيرَ يَرْحَلُهُ رحْلًا فَهُوَ مَرْحُولٌ ورَحيلٌ [٩٣٥] وارْتَحَلَهُ جَعَلَ عَليهِ الرَّحْلَ.

الرَّحْل, *semer;* bu darbımesel, şâyân-ı itimâd olmayan adama emniyet edildiği zaman söylenir. الأَبْجَل, *ayakta kalın bir damardır.* الأَكْحَل, *elde kan alınan damara* denir; yalnız olarak kullanılır, عِرْقُ الأَكْحَل denmez. الوَرِيد, *boyundaki can damarı,* cem'i أَوْرِدَة. الحادِي, esasen *saik* manasınadır; burada ise حادِي'den murat *rüzgardır,* bulutu sevk ettiği için. الارْتِياد, *mera taharri etmek.* الحِمام, *ölüm.* الدُّنُوّ, *yaklaşmak.* الغَرِيَّان,[24] Kûfe'de iki yüksek binadır; bu iki bina, Cezîmetü'l-Abraş'ın nedimleri olan Mâlik ve Akîl'in mezarlarıymışlar.

---

[23] Düçâr-ı akâmet: Bir işin tamamlanamaması, başarısız olması.

[24] Her güzel binaya da غَرِيّ denilir; bir de kana bulanmış bir sanemin adıdır. Bir rivayete nazaran غَرِيَّان denilmesinin sebebi güya Nu'mân b. Münzir, yevmü bu's'unda idam ettiği adamların kanıyla o iki mezarı boyattırmış; كانَ يُغَرِّيهِما بِدَمِ مَنْ قَتَلَهُ فِي يَوْمِ بُؤْسِهِ. يُغَرِّيهِما, -râ'nın teşdîdiyledir-. [Mehmed Fehmi]
Nu'mân'ın, belirlediği talihsiz/uğursuz günde öldürdüğü kişilerin kanıyla boyattırması dolayısıyla söz konusu iki mezara غَرِيَّان denilmiştir.

Hayât-ı Edebiyyesi

Abîd, fuhûl-u şu‘arâ-yı Câhiliyye’dendir. İbn Sellâm, onu şu‘arâ-yı Câhiliyye’nin dördüncü tabakasından addetmiştir. Alkame b. Abede ve Adî b. Zeyd gibi.

Abîd, Benî Esed kabilesinin şairiydi. Abîd’in şiiri hakimanedir, bir revnak-ı mahsûsu vardır;[25] fakat eş‘ârının kısm-ı a‘zamı ziyâa uğramıştır. Geçirdiği uzun hayata nazaran elde edilen parçalar, pek azdır ve pek kıymetlidir. Ezcümle sabır ve metanet hakkında diyor ki;

صَبِّرِ النَّفْسَ عِنـدَ كُلِّ مُلِمٍّ   إِنّ فِي الصَّبرِ حِيلَةَ المُحتَالِ

لاَ تَضِيقَنَّ فِي الأُمُورِ فَقدْ   تُكْشَفُ غَمّاؤُها بِغيرِ احْتِيالِ [٩٣٦]

رُبَّما تَجْزَعُ النُّفُوسُ مِنَ الأَمْرِ لَهُ فُرْجَةٌ كَحَلِّ العِقَالِ[26]

المُلِمُّ ve المُلِمَّة, *musibet.* غَمَّاء, غَمّ manasınadır. فَرْجَة, *bir hastalıktan yahut bir musibetten kurtulmak.* العِقال, *ip, bağ.*

Fahr ve hamasete ait kasidelerinden:

يا أيُّها السَّائلُ عن مَجْدِنا   إنَّكَ عنْ مَسْعَاتِنا غافِلُ

إنْ كُنْتَ لم تَسْمَعْ بِآبائِنا   فَسَلْ تُنبَّأْ أيُّها السَّائِلُ!

سائِلْ بِنا حُجْرًا غداةَ الوَغى   يَوْمَ تَوَلَّى جَمْعُهُ الحافِلُ

قوْمِي بنُو دُودانَ أهلُ النَّدَى   يومًا إذا أُلقِحَتِ الحامِلُ

كمْ فِيهمُ مِنْ سيِّدٍ أيِّدٍ   ذِي نَفَحاتٍ قائلٌ فاعِلُ

مَنْ قَوْلُهُ قَوْلٌ ومنْ فِعْلُهُ   فِعْلٌ ومنْ نائلُهُ نائِلُ [٩٣٧]

القائِلُ القَوْلَ الذي مِثْلُهُ   يُمْرِعُ منهُ البَلَدُ الماحِلُ

لا يَحْرِمُ السَّائلَ إنْ جاءَهُ   ولا يُعَفِّي سَيْبَهُ العاذِلُ

الطَّاعِنُ الطَّعْنَةَ يَوْمَ الوَغَى   يَذْهَلُ مِنْهَا البَطَلُ الباسِلُ[27]

[25] Revnak-ı mahsûs: Göz alıcı güzellik-parlaklık.

[26] Başa gelen her sıkıntı için sabret! Nitekim sabırda arayış içinde olana çare vardır. Sıkıntılar geldiğinde gerginleşme! Sıkıntılar, bazen çare üretmeden de gidebilir. Bazen, ipin çözüldüğü gibi çözümü olan sıkıntıdan nefis korkup kaygılanabilir.

حُجْر, İmruülkays'ın pederi. النَّدى, *cûd ve sehâ.* الإلْقاح, *aşılamak ve gebe etmek.*

يُقالُ: أَلْقَحَ الفَحْلُ النَّاقَةَ ولَقَحَتْ هِيَ لَقَحًا.

أيِّدٌ, *kuvvetli.*

الأَيْدُ والآدُ، القُوَّةُ؛ وآيَدَ يُؤْيِدُ إيادًا إذا صارَ ذا أيدٍ أيْ قَوّةٍ وأُدْتُ أيْدًا، قَوِيتُ.[28]

التَّفَحات, نَفْحَة'nin, *râiha-i tayyibe.*[29] نائِل, *atıye.* الإمْراع, *çayırlanmak.*

يُقالُ: أمْرَعَتِ الأرْضُ إذا شَبِعَ غَنَمُها ويُقالُ: أرْضٌ مُمْرِعَةٌ.[30]

الماحِل, *kurak.* التَّعْفِيَة, *indirâsa uğratmak, izale etmek.* سَيْب, *atıye.*

Hayatın felsefesi hakkındaki beyitlerinden:

يَا حَارِ! مَا رَاحَ مِنْ قَوْمٍ وَلاَ ابْتَكَرُوا ... إلاَّ وَلِلْمَوْتِ فِي آثَارِهِمْ حَادِ

يَا حَارِ! مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَلاَ غَرَبَتْ ... إلاَّ تُقَرِّبُ آجَالاً لِمِيعَادِ [٩٣٨]

هَلْ نَحْنُ إلا كَأرْواحٍ يُمَرُّ بِها ... تَحْتَ التُّرابِ وأجْسَادٍ كأجْسادِ؟

حارِ, münada murahhamdır; takdiri حارِث. الرَّواح, *öğleden akşama kadar olan vakitte yürümek.* الابْتِكار, *sabah erken gelmek ve yürümek.* الحادِي, *saik.*

Tercümesi: "Hâris! Her sabah ve her akşam gelip giden her kavim için arkadan ölüme iten bir saik vardır. Biz de toprağa giren o ervah ve ecsâm gibi değil miyiz?!"

Abîd'in ikinci beytiyle Hâtim-i Tâî'nin:

يَسْعَى الفَتَى وحِمَامُ المَوْتِ يُدْرِكُهُ ... وكُلُّ يَوْمٍ يُدَنِّي لِلْفَتَى الأجَلا

beyti aynı ruhtan doğmuş gibidir.[31]

---

[27] Ey bizim şan ve şerefimizi soran kişi! Sen, yaptıklarımızdan habersizsin galiba!
Eğer atalarımızın yaptıklarını duymamışsan, o zaman sor ve öğren ey soran kişi!
Kalabalık ordusunu arkasına alarak dönüp kaçtığı gün Hucr'a sor bizi!
Kabilem, Benû Dûdân'dır; kadınlar gebe kaldığı gün cömert olanlardır!
Onlarda sözü söz olan, işi iş olan güzel kokulu nice kuvvetli reis vardır!
Evet, sözü söz, işi iş olan ve iyiliği iyilik olan nice kişi!
Çorak arazinin benzeriyle verimli hâle gelen sözü söyleyen kişiler!
Dilenciyi eli boş göndermeyen ve kınayanın, iyiliklerini yok edemediği kişiler!
Savaş günü cengâver kahramanın bile ürktüğü ölümcül darbeyi indiren kişiler!

[28] الأيْدُ وَالْآدُ, *kuvvet;* آيَدَ-يُؤْيِدُ, *kuvvetlenmek* manasına gelir.

[29] Râiha-i tayyibe: Güzel koku.

[30] أمْرَعَتِ الأرْضُ, toprağın, verimli ve bol otuyla üzerindeki sürüleri doyurması; أرْضٌ مُمْرِعَةٌ, verimli-bol otlu toprak anlamındadır.

Abîd'in kendi meslek-i ahlâkî ve içtimâîsini meşhur Dâliyye'sinde şerh ve izah ediyor. Abîd'in Dâliyye'si lafzen gayet selis ve rekiktir; manen de cidden metin ve kuvvetlidir. Abîd'in Dâliyyesi, Adî b. Zeyd'in 370-379 sahifelerinde tahlil ve tercümesiyle beraber dercolunan Dâliyye'sine hissen ve ruhen pek müşabihtir.

Abîd, bermutat diyâr-ı metrûkenin enkazı karşısında mütehassis olarak diyor ki; [939]

أَمِنْ دِمْنَةٍ أقْوَتْ بِجُوَّةِ صَرْغَدِ   تَلُوحُ كَعُنْوانِ الكِتابِ المُجَدَّدِ؟[32]

دِمْنَة, *bakiye-i enkâz, nişane,* cem'i دِمَن. الإقْواء, *hali olmak.* جُوَّة, *sert yere* denir. صَرْغَد yahut صَرْخَد, bir mevki ismidir. Bir de şairin mensup olduğu Benî Esed kabilesine ait olarak خَوَّة namında bir su vardır; şair belki onu kastediyor.

Abîd, birkaç beyitten sonra içtimaiyata intikal ediyor, diyor ki;

إذا كُنتَ لا تَعْبَأُ بِرَأْيٍ ولا تُطِعْ   لِنُصْحٍ ولَمْ تُصْغِ إلى قَوْلِ مُرْشِدِ

فلِمَ تَتَّقِي ذمَّ العَشِيرَةِ كُلِّها   وتَدْفَعُ عَنْها باللِّسانِ وبِالْيَدِ؟

وتَصْفحُ عنْ ذي جَهْلِها وتَحُوطُها   وتَقْمَعُ عَنْها نَخْوَةَ المُتَهدِّدِ

وتَنْزِلُ مِنْهَا بالْمَكانِ الذي بهِ   يُرى الفَضْلُ في الدُّنيا على المُتَحَمِّدِ[33]

العَبْأ, üçüncü babtan, burada *mübâlât ve ihtimam etmek* manasınadır. الحَوْط, *muhafaza ve taahhüt etmek.*

يقالُ: حاطَهُ – يَحُوطُهُ – حَوْطًا وحِيطَةً وحِياطَةً حَفِظَهُ وتَعَهَّدَهُ.

القَمْع, *zelil ve makhûr etmek ve başa vurmak.* نَخْوَة, *tefahür ve taazzum.*

---

[31] Kişi çabalar durur, ölüm ise peşinden gelip onu yakalar. Geçen her bir gün, eceli kişiye yaklaştırır.

[32] Sargad'da sert yer üzerinde ahalisi göçmüş, farklı hatlardan oluşmuş yazının geriye kalmış izini andıran enkazlı bu ıssız yer kimindir?

[33] Hiçbir söze kulak vermez, verilen öğüde uymaz ve akıllı kişinin söylediklerini yapmazsan; Bütün aşiretin kınamasından kurtulamaz ve onu dil ve elinle savunamazsın!
Aşirette cahil olanın yaptıklarını affedemez, tehditler savuranın tehditlerini defedemezsin!
Aynı şekilde aşirette, minnet eden kişiye karşı üstünlük sağlamanı kolaylaştıracak konuma gelemezsin!

يُقال: نُخِيَ فُلانٌ وانْتَخَى عَلينَا أيْ افْتَخَر [٩٤٠] وتَعَظَّمَ ولا يُقال: نَخا كَما لا يُقالُ: زَها، بَلْ يُقالُ: زُهِيَ، فَهُوَ مَزْهُوٌّ.[34]

التَّحَمُّد, *imtinân;*[35]

يُقالُ: فُلانٌ يَتَحَمَّدُ عَلَيَّ أيْ يَمْتَنُّ.[36]

فَلَسْتَ -وإنْ عَلَّلْتَ نفسَكَ بالمُنَى- بذي سُؤْدَدٍ بادٍ ولا كَرْبِ سَيِّدِ[37]

المُنَى, cem'dir, müfredi مُنْيَة, *arzu.* سُؤْدَد, *siyâdet, şeref.*[38] كَرْب, قُرْب manasınadır.

Abîd, kendi meslek-i ahlâkiyyesini tarif ederken diyor ki;

لَعَمْرُكَ ما يَخْشَى الجَليسُ تَفَحُّشِي عَلَيْهِ ولا أَنْأَى عَلَى المُتَوَدِّدِ

ولا أبْتَغِي وُدَّ امْرِئٍ قَلَّ خَيْرُهُ وما أنا عَنْ وَصْلِ الصَّديقِ بِأصْيَدِ

وإنِّي لَأُطْفِي الحَرْبَ بعدَ شُبوبِها وقد أُوقِدَتْ لِلْغَيِّ في كُلِّ مَوْقِدِ

وإنِّي لَذُو رَأْيٍ يُعاشُ بِرَأْيِهِ وما أنا مِنْ عِلْمِ الأُمورِ بِمُبْتَدِي[39]

التَّفَحُّش, *amden seb ve şetmetmek.*[40] التَّأْي, *uzaklaşmak.* الأَصْيَد, *kibir ve azametten kafasını dik tutan adam.* الشَّبّ ve الشُّبُوب, ikinci babtan *alevlenmek.* الغَيّ, *dalâl.* [941]

---

[34] نُخِيَ فُلانٌ, kişinin büyüklenmesi ve övünmesi anlamındadır. زُهِيَ, زَها şeklinde kullanılmadığı gibi نُخِيَ de نَخَا olarak telaffuz edilmez.

[35] İmtinân: İyiliği başa kakmak.

[36] تَحَمَّدَ, iyiliği başa kakan, iyilikleri için teşekkürü (hamd) hak ettiğini söyleyen kimse için kullanılır.

[37] (Bunları yaparsan), Kendini arzularınla avutsan dahi ne gerçek bir yönetici olmaya ne de reise yakın olmaya ehilsin demektir!

[38] Siyâdet: Yönetmek, beylik.

[39] Ömrüne yemin olsun ki dostum, kendisine sövmeyeceğimden emindir. Ben, dost olandan uzaklaşmam!
Faydası az olan kişinin dostluğunu da arzulamam! Dostu arayıp sormaktan kibirlenip uzak duran biri ise hiç değilim!
Gerçekten ben, fesat için tutuşturulan savaşın ateşini söndüren kişiyim!
Gerçekten ben, kendisiyle yaşanılacak bir görüşe sahibim! Ben, sıkıntılar konusunda toy birisi de değilim!

[40] Amden: Kasten. Seb etmek: Sövmek.

Badehu nasâih ve irşadâta intikal ediyor,[41] diyor ki;

إذا أنْتَ حَمَّلْتَ الخَؤُنَ أمانَةً   فإنَّكَ قدْ أسنَدْتَها شَرَّ مُسْنَدِ

وَلَا تُظْهِرَنْ وُدَّ امْرِئٍ قَبْلَ خُبْرِهِ   وَبَعْدَ بَلَاءِ المَرْءِ فَاذْمُمْ أَوِ احْمَدِ

وَلَا تَتْبَعَنَّ الرَّأْيَ مِنْهُ تَقُصُّهُ   وَلٰكِنْ بِرَأْيِ المَرْءِ ذِي اللُّبِّ فَاقْتَدِ

وَإِنْ أَنْتَ فِي مَجْدٍ أَصَبْتَ غَنِيمَةً   فَعُدْ لِلَّذِي صَادَفْتَ مِنْ ذَاكَ وازْدَدِ[42]

الخُبْر, *yoklamak.* بلاء, burada *tecrübe* manasınadır. اللُّبّ, *akıl.*

İmruülkays'ın husumetini yâd edince hayata karşı pek mübâlâtsız görünerek diyor ki;

تَمَنَّى امْرُؤُ الْقَيْسِ مَوْتِي وَإِنْ أَمُتْ   فَتِلْكَ سَبِيلٌ لَسْتُ فِيهَا بِأَوحَدِ

لَعَلَّ الَّذِي يَرْجُو رَدَايَ وَمِيتَتِي   سَفَاهًا وَجُبْنًا أَنْ يَكُونَ هُوَ الرَدِى

فَمَا عَيْشُ مَنْ يَرجُو خِلافِي بِضَائِرِي   وَلا مَوْتُ مَنْ قَدْ مَاتَ قَبْلِي بِمُخْلِدِي [٩٤٢]

وَلِلْمَرءِ أَيّامٌ تُعَدُّ وَقَدْ رَعَتْ   حِبَالُ الْمَنَايَا لِلْفَتَى كُلَّ مَرْصَدِ

مَنِيَّتُهُ تَجْرِي لِوَقْتٍ وَقَصْدُهُ   مُلاقَاتُها يَوْمًا على غَيْرِ مَوْعِدِ

فَمَنْ لَمْ يَمُتْ فِي الْيَوْمِ لا بُدَّ أَنَّهُ   سَيَعْلَقُهُ حَبْلُ الْمَنِيَّةِ فِي غَدِ[43]

الرَّدَى, *helak.* الرَّدِيّ, *hâlik.* الضَّيْر, *zarar ve ziyan vermek.*

---

41 Nasâih: Nasihatler-öğütler. İrşadât: Yönlendirmeler.

42 Sen, haine bir şey emanet edersen işte o zaman emaneti en kötü yere bırakmış olursun!
Kendisini sınamadan önce birisine dostluğunu peyda etme; kişiyi sınayıp gördükten sonra kına ya da öv!
Kendi aklına göre biçip tarttığın karara uyma; akıl sahibi kişinin kararına uy!
Eğer onurlu davranışınla kazanç elde ettiysen o zaman bu yaptığını tekrar yap ki fazlasını elde edesin (daha onurlu olasın)!

43 İmruülkays ölmemi istiyor. Şurası bir gerçek ki ölsem de bu yolda tek başıma değilim!
Ahmakça ve korkakça ölümümü dileyen kişi, ölecek kişi olabilir!
Ölümümü isteyen kişininin hayatta olması bana zarar vermez; aynı şekilde benden önceki kişilerin ölümü beni ölümsüzleştirmez!
Kişinin sayılı (belirli) günleri vardır; ölüm bağları ise kişiyi her taraftan gözetlemektedir.
Eceli belli bir vakte kadardır; bir gün ansızın onunla karşılaşacaktır.
Kişi, beklediği günde ölmezse mutlaka ölümün bağı ertesi gün ona yapışacaktır!

Eyyâm-ı şebâbın geçmesinden mütehassıl teessürünü tadil eden bir tecellinin tasvirinde diyor ki;[44]

فَــــإِنْ يَـــكُ فَـــاتَنِي أبَـــدًا شَـــبَابِي   وأَضْـــــحَى الـــــرَّأْسُ مِـــــنِّي كاللُّجَـــــيْنِ

فَقَـــــدْ أَلِـــــجُ الخِبَـــــاءَ عَلَى مُلُـــــوكٍ   كَـــــأَنَّ دِيَـــــارَهُمْ أَمَـــــلُ الحَـــــزِينِ[45]

اللُّجَيْن, *gümüş*. الخِباء, *hayme, çadır*.

Müfârakat ettiği bir sevgilisinin hanesine karşı nasıl mütehassis oluyor?...

تَبَصَّــرْ خَلِــيلَيَّ، هَــلْ تَــرَى مِــنْ ظَعــائِنٍ   سَــلَكْنَ غُمَــيْرًا دُونَهُــنَّ غُمُــوضُ؟ [٩٤٣]

وَفَــوْقَ الجِمَــالِ النَّاعِجــاتِ كَواعِــبٌ   مَحَــابِيضُ، أَبْكَــارٌ، أَوَانِــسُ، بِــيضُ

وخَبَّــتْ قَلُــوصٌ بَعْــدَ هَــدْءٍ وَهَاجَهــا   مَــعَ الشَّــوْقِ بَــرْقٌ بِالْحِجَــازِ وَمِــيضُ

فَقُلْــتُ لَهَــا: لا تَعْجَــلِي، إنَّ مَــنْزِلًا   نَــأَتْنِي بِــهِ هِنْــدٌ إلَيَّ بَغِــيضُ[46]

الظَّعينَة, *mahfe ve mahfeyi hamil olan deve ve mahfe içinde yolculuk eden kadın*. الغُمَيْر, Gurray (غُرَّيّ) kurbunda cebel-i Tay civarında bir sudur. الغُمُوض, Benü'l-Hukayk'a ait Hayber kalelerinden biridir. النَّاعِجَة, *beyaz veyahut tizreftâr olan deve*.

يُقالُ: جَمَلٌ ناعِجٌ وناقَةٌ ناعِجَةٌ.

الكاعِب, *memesi henüz kabarmış olan kız*. المَحابِيض ve المَحابِض, مِحْبَض'ın cem'idir, *bal sağanların bal sağacak ağaçlarına* ıtlak olunur. أَوانِس, آنِسَة'nin cem'idir, *dil-firib kıza* ıtlak olunur.[47] الخَبّ ve الخَبَب, birinci babtan, *koşmak*.

---

[44] Eyyâm-ı şebâb: Gençlik dönemi. Tecelli: Kader, talih.

[45] Gençliğim geçmiş, saçım gümüş gibi ak olsa da,
Toprakları, gamlının hayali gibi olan kralların bulunduğu otaklara girerim!

[46] Dostum! Gumeyr, sonra da Gumûd'dan geçen develer üzerindeki kadınları görüyor musun?
Bembeyaz develerin üzerinde göğüsleri yeni tomurcuklanmış, bal sağan ağaç gibi olan kibar, bembeyaz kadınları görüyor musun?
Genç dişi deve, durduktan sonra çöktü. Daha sonra özlemin de etkisiyle Hicaz'da parlayan bir yıldırım (ışık), kendisini heyecana getirdi.
Bunun üzerine ona, 'Acele etme! Hind'in benden uzaklaşıp gittiğini hatırlatan o yurt, artık bana tiksindirici geliyor!' dedim.

[47] Dil-firib: Gönül aldatan.

القَلُوص, *genç dişi deve.* الهَدْء ve الهَدَء ve الهُدُوّ, *sükûn.* وَمِيض, *parlak.* التّأْي, *uzaklaşmak.*

Yerlere kadar inen kesif bir bulutun şiddetli yağışını tavsif ederken, diyor ki;

يَـا مَــنْ لِـبَرْقٍ أَبِيــتُ اللَّيْــلَ أَرْقُبُــهُ   فِي عَارِضٍ كَمُضِــيءِ الصُّـــبْحِ لَمَّـاحِ [٩٤٤]

دَانٍ مُسِــــفٍّ فُوَيْـــقَ الأرْضِ هَيْدَبُــــهُ   يَكَــــادُ يَدْفَعُــــهُ -مَــــنْ قَــامَ- بـــالرَّاحِ

كَـــأنَّ رَيِّقَـــه لَمَّـــا عَــــلَا شَـــطِبًا   أَقْـــرَابُ أَبْلَـــقَ يَـــنْفِي الخَيْـــلَ رَمّـــاحِ

فَمَـــــنْ بِحَوْزَتِـــــهِ كَمَــــنْ بِعَقْوَتِــــهِ   والمُسْـــتَكِنُّ كَمَـــنْ يَمْشِـــي بِقِـــرْواحِ[48]

العارِض, *yerlere kadar inen bulut.* دان, دُنُوّ'dan gelir, *yakın.* الإسْفاف, *bulutun yerlere kadar inmesine* denir.

يُقالُ: أَسَفَّتِ السَّحَابَةُ إذا دَنَتْ مِنَ الأَرْضِ.

الهَيْدَبُ, *yerlere kadar inen bulut.* الرَّيِّق, *yağmurun ilk şiddetli yağışına* denir. شَطِب, Benî Esed diyarında bahçeli çiçekli bir dağdır. أقْراب, قُرْب ve قُرُب'un cem'idir, *bedende boş böğür denilen uzva* ıtlak olunur. أَبْلَق, *dâbbeye* denir.[49] يَنْفِي الخَيْل, أيْ يَطْرُدُها, buradaki نَفْي, *kovmak* manasınadır. الحَوْزَة, *yan.* عَقْوَة, *saha, orta yerde* demek isiyor. المُسْتَكِنّ, *sakin.* القِرْواح, burada *her türlü avârız-ı cevviyyeye maruz olan açık yer;*[50]

الأرضُ البارِزَةُ الذي ليْسَ يَسْتُرُها مِنَ السَّماءِ شيءٌ.

---

48 Ey geceleyin kendisini gözetleye durduğum, sabah aydınlığı gibi açık olan, yere yakın bulut!
Pek yakın, yere kadar inen, neredeyse ayağa kalkan birinin eliyle itebileceği bulut!
Getirdiği şiddetli yağmur, Şatib dağının eteklerine yağdığında âdeta dörtnala koşup atları geride bırakan alaca renkli bir atın böğürleri gibi olan bulut!
Yüksekte olan da (bu yağmurun etkisi) altında olan gibidir. Aynı şekilde yerinde duran da yürüyen gibidir (yağmur hepsini süpürmektedir.)

49 Dâbbe: At, deve vb. binek.

50 Avârız-ı cevviyye: Hava koşulları.

MUALLAKASI

Abîd'in muallakası Bâiyye'dir; bahr-i basît'in meczüvvundandır. Vezni: *Müstefilün – Fâilün –Mef'ûlün;* fakat beyitlerin en çoğu, *Müstafilün- Fâilün-Faûlün* veznine mutabık gelmiştir ki bu vezin makbuldür. [945] Bazı beyitleri de *Müstefilün-Fâilün-Müstefilün* şeklindedir. Birçok beyitlerinin de vezni muhteldir.

Ebü'l-Alâ el-Maarrî, Abîd'in Bâiyye'sinin vezni hakkında:

وَقَـدْ يُخْطِـئُ الـرَّأْيَ امْـرِؤٌ وهُـوَ حَـازِمٌ   كَمـــا اخْتَـــلَّ في وَزْنِ القَـــرِيضِ عَبِيـــدُ

Diyor ki;

"İnsan, erbâb-ı hâzimden olduğu hâlde bazen rey ve tedbirinde hata eder. Nasıl ki Abîd, kasidesinin vezninde hata etmiştir." demektir.

Abîd'in vezinde hata etmiş olduğuna ihtimal veremeyiz. Veznin muhtel olması râvi ve nâkillerin suizapt[1] ve nakillerinden ileri gelmiştir. Zaten bu vezin cidden müşküldür; birçok şu'arâyı şaşırtmıştır.

Abîd'in muallakası mevâiz ve tavsifleri ihtiva ediyor. *Cemheretü eş'âri'l-Arab* müellifi Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el-Kureşî, Abîd'in bu kasidesini Mücemherât'tan addetmiş ve 43 beyit olarak zapt eylemiştir. Diğer müerrihler 48 beyit olarak zapt etmişlerdir.

Sebeb-i Nazmına Gelince

Muallakanın nazmı için tarihlerde müstakil bir sebep görülmemiştir. Olsa olsa Abîd'in hatırına senûh eden bazı hakimane sözleri zapt ve tespit etmekten ibarettir.[2]

Abîd, muallakasına yine diyâr-ı metrûkenin indirâsından,[3] boş kalmasından mülhem olduğu hissiyatı mukaddime yaparak diyor ki;

أَقْفَـــرَ مِـــنْ أَهْلِـــهِ مَلْحُـــوبُ   فالقُطَّبِيّـــاتُ فَـــالذَّنُوبُ

وبُـــدِّلَتْ مِـــنْهُمْ وُحُوشًـــا   وغَـــيّرَتْ حَالَهَـــا الخُطُـــوبُ [٩٤٦]

أَرْضٌ تَوَارَثَهـــا الجُـــدُوبُ   فَـــكُلُّ مَـــنْ حَلّهَـــا مَحْـــرُوبُ

إِمّـــا قَتِيـــلًا وإِمّـــا هَلْـــكًا،   والشَّـــيبُ شَـــيْنٌ لِمَـــنْ يَشِـــيبُ

الإِقْفار, *boş kalmak.* مَلْحُوب, Benî Esed b. Huzeyme'ye ait bir sudur. القُطَّبِيّاتُ فالذَّنُوبُ, birincisi bir dağın; ikincisi bir mevkiin ismidir. الخُطُوب, شُئُون;

---

1 Suizapt: Kötü bir şekilde kaydetmek, tutmak.

2 Senûh etmek: Aklından geçmek, esmek.

3 Diyâr-ı metrûkenin indirâsı: Terk edilmiş evlerin eseri kalmayacak şekilde yok olması, silinmesi.

خَطْب’ın cem‘idir, *emr-i azîm.* الجُدُوب, جَدْب’in cem‘idir, *kıtlık.* مَحْرُوب, *meslûb.*[4] الهَلْك, *ölüm.*

Abîd, Melhûb suyundan ve Kuttabiyyât dağı ile Zenûb mevkiinin hali olmasından mütehassis oluyor, diyor ki;

“Bu yerler bugün bomboştur; ne ehli kalmış ne kimsesi! Onların yerine bugün vahşi hayvanlar kaim olmuştur. Ahval ve şuûn, bu yeri tamamıyla değiştirmiş, kıtlıklara miras bırakmıştır. Onun için buraya nazil olanlar felaketzede olurlar; ya ölürler ya öldürülürler veyahut ihtiyarlarlar. İhtiyarlık ise büyük bir şîndir.”[5]

[Zamân-ı Câhiliyye’de ihtiyarlıktan fevkalade şikayet ederlerdi. Bu şikâyet-i mufrite bir izzinefis meselesidir. Kimseye bâr olmak istememelerindendir.][6]

Badehu kendi kendine bir hasbihâl yapıyor ve bu münasebetle bazı hakikatler dermeyan ediyor, diyor ki;

تَصْبُو وأنّى لَكَ التَّصَابِي؟ أَنّى وَقَدْ رَاعَكَ المَشِيبُ؟

فَكُلُّ ذِي نِعْمَةٍ مَخْلُوسٌ وَكُلُّ ذي أَمَلٍ مَكْذُوبُ

وَكُلُّ ذِي إِبِلٍ مَوْرُوثٌ، وَكُلُّ ذي سَلَبٍ مَسْلُوبُ

وَكُلُّ ذِي غَيْبَةٍ يَؤُبُ، وَغَائِبُ المَوْتِ لا يَؤُبُ [٩٤٧]

الصُّبُوّ ve التّصابِي, *muaşaka etmek.* الرَّوْع, lazım ve müteaddi olur, *korkmak ve korkutmak.* المَشِيب, *saç ve sakal ağarmak.* السّلَب, *birinin arkasından soyulup alınan esvap,* cem‘i أَسْلاب.[7]

Tercümesi: “Aşk ve garam peşine koşuyorsun; fakat ne yüzle?! Saçındasakalındaki beyazlar, seni tehdit ettiği hâlde muaşaka sana yakışır mı?! Evet öyledir, her nimet zevale mahkumdur, her sâhib-i emel kendini avutur; develeri olanlar da develerini miras bırakır. Mâl-ı magsûb, başka bir gâsıbın eline geçer; her gaip için bir avdet vardır; yalnız mevtin gaibine ricat yoktur.”[8]

أَعَاقِرٌ مِثْلُ ذَاتِ رِحْمٍ؟ أَوْ غَانِمٌ مِثْلُ مَنْ يَخِيبُ؟

مَنْ يَسْأَلِ النَّاسَ يَحْرِمُوهُ وسَائِلُ اللّهِ لا يَخِيبُ

4 Meslûb: Soyulmuş, üzerindeki eşyaları alınan kimse.
5 Şîn: Ayıp, kusur.
6 Bâr: Yük.
7 Esvap: Giysiler.
8 Mâl-ı magsûb: Gaspedilen, zorla alınan mal.

بِاللهِ يُدْرَكُ كُلُّ خَيْرٍ   وَالقَوْلُ في بَعْضِهِ تَلْغِيبُ

واللَّهُ لَيْسَ لَهُ شَرِيكٌ،   عَلّامُ مَا أَخْفَتِ القُلُوبُ

عاقِر, *doğurmayan kadın,* masdarı العَقْرُ ve العُقْرُ, beşinci babtan. رَحِم ve رحْم birdir, *rahm-i mâder, zât-ü rihm;* velut olan kadından kinayedir. التَّلْغيب, *yormak, bitap etmek*. Demek istiyor ki; İnsan bazen bir sözünden dolayı müşkülata uğrar ve zarardîde olur.

Tercümesi: “Velut ile ‘âkir bir mi? Kazanan ile kazanmayan bir midir? Halka el açan mahrum olur; Allah’tan isteyen boş dönmez. Allah’ın inayetiyle her [948] hayır elde edilir. İnsanın bir sözü bazen kendisini düçâr-ı müşkülât eder. Allah’ın şeriki yoktur. Allah, ‘allâmü mâ fi’l-kulûbtur.”[9]

Velut olan kadının Araplardaki mevkii bu beyitlerden anlaşılır. Bu beyitler, Abîd’in vahdâniyet-i ilâhiyyeye kail olduğunu da gösteriyor:

قَدْ يُوْصَلُ النَّازِحُ النَّائِي وَقَدْ   يُقْطَعُ ذُو السُّهْمَةِ القَرِيبُ

لا يَعِظُ النّاسُ مَنْ لا يَعِظُ ال   دَّهْرُ، ولا يَنْفَعُ التَّلِبيبُ

سَاعِدْ بِأَرْضٍ تَكُونُ فِيهَا   وَلَا تَقُلْ إنّني غَرِيبُ

وَالمَرْءُ مَا عَاشَ فِي تَكْذِيبٍ،   طُولُ الحَيَاةِ لَهُ تَعْذِيبُ

النَّزُوح ve النّأْي, üçüncü babtan, *uzaklaşmak*. السُّهْمَة ve السَّهْم, *hisse, nasip*. التَّلْبِيب, *tekellüf.*

Tercümesi: “İnsan, bazen hiçbir alaka ile merbut olmadığı adamlardan âsâr-ı şefkat ve mürüvvet görür.[10] Bazen de mallarında hissedar olduğu eşhâstan inkıta ve mahrumiyete düçar olur. Zamanın vaaz ve nasihatinden ibret almayan, halkın ihtar ve mevizalarından hiç müntebih olmaz; hele zorla insana akıl ve idrak bahşedilmez. Nerede bulunursan o yerin imarına çalış, ahalisine muavenet et. ‘Ben burada garibim’ diyerek yabancı bir vaziyet alma! İnsan yaşadıkça gururu artar, ömrün uzunluğu bir işkencedir. [949]

---

9 Düçâr-ı müşkülât: Zorluklara ve sorunlu meselelere yakalanmak. ‘Allâmü mâ fi’l-kulûb: Kalplerde olanı çok iyi bilen.

10 Âsâr-ı şefkat: Şefkat, merhamet izleri.

EDEBİYYÂT-I ARABİYYE'NİN EDVARINI TELHİS EDEN MERHUM ZİYÂ PAŞA'NIN MANZUMESİNDEN

Eş'âr-ı Arab da üç zamandır[1]
Evvel, evsat, dahi evâhir

İslâm'dan evvel olan asar
Hengâm-i şebâb-i ömr-i eş'âr[2]

Cehl ile beraber, o zamanlar
Merdane yazardı nüktedanlar

Hakkan ki Muallakât-ı seb'a
Hayret verir âşinâ-yi tab'a

Onlarda hakâik-i belâgat
Onlarda menâbi'i fesâhat[3]

Kur'ân eğer etmeseydi ıskât
Bunlar idi ebleğ-i makâlât

Mahvetti onu, Kitâb-ı mu'ciz
Zail oldu güneşle, yıldız

Kur'ân ne acep olursa faik
Mahluka şebîh olur mu halik?[4]

O rütbe Arab lisânı, emles[5]
Eztab' ile şair onda herkes[6]

Meşhurları zevât-ı seb'a
Ashâb-ı Muallakât-ı seb'a

---

1 Bu manzume, Ziyâ Paşa'nın (1829-1880) klasik Türk, Arap ve Fars şiirlerinden kasideler derlediği *Harâbât* adlı antolojisinden alınmıştır. Ziyâ Paşa, bu antolojide muallakât başta olmak üzere birçok Arap şairinin kasidelerine yer vermiştir. Metindeki manzumeyi Türk, Fars ve Arap edebiyatlarının geçirdiği devirleri anlattığı mukaddime kısmında aktarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ziyâ Paşa, *Harâbât,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1291, mukaddime kısmı.

2 Şiir hayatının gençlik, yani ilk dönemidir.

3 Menâbi'i fesâhat: Fesahatin, akıcılığın kaynakları.

4 Şebîh: Benzer. Hâlik: Yaratıcı.

5 Emles: Düz, pürüzsüz.

6 Eztab': Tabiatla, fıtratla, doğuştan gelen beceriyle.

Üstâd-ı kühen Lebîd şair[7]
Mümtâz-ı sitâyiş-i Nebîdir

Lâmiyye-i Şenferâ, edebtir
Memûr-u taallümî Arab'tır

Ka'b b. Züheyr'i kıldı Hazret
Şâyeste-i bürde-i saâdet

Hassân idi şâir-i Peygamber
Ashâb-ı güzînde şâir-i ekser

...

Ondan sonra gelen kabile
Başlar Emeviyye devletiyle

Ancak zail olup bedâvet
Yoktur bu takımda eski lezzet

Çûn Şam'da saltanat kuruldu
Ahlâk-ı Arab da fasit oldu

Mecd, oldu bedâvete muhavvel
Hürriyet esarete mübeddel[8]

Bünyân-ı dürûğ olup müesses[9]
Medh-i ümerâya düştü herkes

Yani şu'arâ kalınca muttar
Eş'âr oldu vesîle-i cer[10]

A'câm ile oldular muhâlit
Etti bu da kadr-i şiiri sakıt

---

7 Üstâd-ı kühen: Tecrübeli, çok seneler yaşayan, sözü dinlenen yaşlı kimse.

8 Şan ve şerefin bedeviliğe dönüştüğünü, hürriyetin yerini esaretin aldığını belirterek toplumda yaşanan sosyal ve kültürel değişimlere vurgu yapmıştır.

9 Bünyân-ı dürûğ: Yalan duvarı. Şiirlerin artık tabii bir his ve kariha sonucu söylenmediğine, bunun yerine belli bir ücret mukabilinde söylendiğine dikkat çekmiştir.

10 Muttar: Mecbur. Vesîle-i cer: Geçim vesilesi.

O asırda idi bi-müdânî[11]
Mansûr ve Habîb ve İbn Hânî[12]

Misli Beşşâr, Buhtürî'nin
İbn Mu'tez, Sanevberî'nin [950]

Ahtal, A'şâ, iki sühan-sâz[13]
Câhiz ile Asmaî de mümtaz

Hoş-gû Mütenebbi-i mübâhî[14]
İbnü'r-Rûmî, Ebü'l-Atâhiye

Söz yok Hubz[15] ve Ebû Nüvâs'a
Bessâm'a, Cerîr'e, Ebû Firâs'a

Ebû Mihcen ve Ahvas ve Küşâcim[16]
Eş'ârda zübde-i efâẖim[17]

Eşca', Hüdbe,[18] Turayh ve Heysem
Hep şâir-i mâhir-i müsellem[19]

Di'bil, Utbî, Hutey'a, Attâb
Ehl-i sühan, ehl-i ilim ve âdâb

Sözdâd-ı hüdâ Ebû Temmâm'a
İshâk, sezâdır ihtirama

Hem İbn Nübâte, İbn Cemre
Benzer fayz-ı sühanda ẖamra

Tesirde Şeyh İbn Fârız
Bi-misil ve bi-nazir ve bi-muarız

---

[11] Bi-müdânî: Eşsiz, benzersiz.
[12] Muhammed b. Hâni es-Sebtî el-Lahmî'dir, aslen İşbîliyeli'dir. [Mehmed Fehmi]
[13] Sühan-sâz: Söz söyleyen, söz üreten.
[14] Hoş-gû: Güzel sözlü. Mübâhî: Kendini öven, iftihar eden.
[15] Hubzârzî şöhretiyle müştehirdir. [Mehmed Fehmi]
[16] Küşâcim, Seyfüddevle b. Hamdân'ın şairidir. [Mehmed Fehmi]
[17] Zübde-i efâẖim: Büyüklerin-ulu olanların en seçkinleri.
[18] Hüdbe b. el-Haşrem. [Mehmed Fehmi]
[19] Müsellem: Herkes tarafından kabul edilen, doğruluğu şüphe götürmez.

Geldi dahi Garp ve Endülüs'ten
Çok şâir-i kâmil-i mu'anven[20]

Ezcümle Ebü'l-Velîd-i şâir[21]
Hem İbn Beşîr ve İbn Şâtır

Ebû Rekve ve İbn Merc mümtaz
Hem İbn Atiyye sühansâz

Ebû Hayyân, İbn Leyûn Fâzıl[22]
Hem İbn Hafâce, bi-mümâsil[23]

İbn Sükkere, Reşîk ve sâra[24]
Mensup idiler hep o diyara

Hem İbn Hatîb dilneşîndir[25]
Unvanı gibi lisân-ı dîndir

Geldi dahi nice bin sühandân
Tâdadına yok mecâl-ı imkân[26] [951]

---

[20] Mu'anven: Bir unvanla tanınmış, bir isimle şöhret bulmuş kimse.

[21] Ebü'l-Velîd Muhammed b. eş-Şeref el-Kinânî el-Şâtibî. Eimme-i nahviyyûndan olup el-Melikünnâsır'ın şairlerindendir. Şâtibe'de 615'te tevellüt ve Şam'da vefat etmiştir. Bir de el-Vezir Ebü'l-Velîd b. Hazm da vardır, o da şairdir. [Mehmed Fehmi]

[22] Ebû Hayyân el-Üstâz Esîrüddin, Gırnatalı'dır. [Mehmed Fehmi]

[23] Bi-mümâsil: Eşsiz, benzersiz.

[24] Bin Sükkere el-Hâşimî. [Mehmed Fehmi]

[25] Kurtuba'dan bir merhale mesafede kâin "Lûşe" ahalisinden Beni'l-Vezîr şöhretiyle maruf bir ailedendir. Ebû Abdullah künyesiyle mükennâ, Lisânüddin lakabıyla mulakkab Muhammed b. Abdullah'tır. 683'te vefat etmiştir. [Mehmed Fehmi]

[26] Saymaya imkân yoktur.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Ahmed Hamdî. *el-Muallakâtü'l-'aşr,* Beyrut: 'Âlemü'l-Edeb, 2. Bs., 2016.

el-Âmidî, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr. *el-Mü'telef ve'l-muhtelef,* thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye (el-Bâbî el-Halebî), 1961.

Arnold, Friedrich August. *Moʿallaḳāt Carmina Antiquissima Arabum (es-Sümût es-seb'a el-Muallakât min eş'âri'l-Arab ma'a şerhin müntehab),* Leipzig: Voleii, 1850.

Asmaî, Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Bâhilî. *el-Asmaiyyât,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdüsselâm Harûn, Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Bs., 1955.

el-Asmaî. *Fuhûletü'ş-şu'arâ,* thk. Ahmed Halil eş-Şâl, Port Said: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Bühûs el-İslâmiyye, 2015.

el-Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab,* thk. M. Abdüsselâm Hârûn, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Bs., 1997.

el-Bağdâdî, Ebü'l-Meâlî İbn Hamdûn. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye,* Beyrut: Dâru Sâdır, 1417.

el-Batalyevsî, Ebû Bekir Âsım b. Eyyûb. *Şerhu Dîvân reîsi'ş-şu'arâ Ebi'l-Hâris eş-şehîr bi-İmrii'l-Kays b. Hucr el-Kindî,* thk. Muhammed es-Seyyid Osman, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

el-Batalyevsî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Sîd. *el-İktidâb fî şerhi edebi'l-küttâb,* thk. Mustafa es-Sekkâ-Hâmid Abdülmecîd, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1996.

el-Behbîtî, Muhammed Necîb. *el-Muallakâtü sîreten ve târîhen,* Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1982.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhü'l-Buhârî,* thk. Mustafa Dîb el-Boğâ, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr ve Dâru'l-Yemâme, 5. Bs., 1414/1993.

el-Cumahî, İbn Sellâm. *Tabakâtü fuhûli'ş-şu'arâ,* thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Cidde: Dâru'l-Medenî, 1980.

el-Cündî, Ali. *'Uyûnü'ş-şi'ri'l-Arabî: el-Muallakâtü's-seb',* Kahire: Dâru Garîb, 2000.

Dîvânu Ebî Züeyb el-Hüzelî, thk. Ahmed Halil eş-Şâl, Port Said: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Bühûs el-İslâmiyye, 2014.

Dîvânu Hassân b. Sâbit, thk. Velîd Arafât, Beyrut: Dâru Sâdır, 2006.

Dîvânu İmrii'l-Kays ve mulhakâtuhu (bi-Şerhi Ebî Saîd es-Sükkerî), thk. Enver Ulyân Suveylim-M. Alî eş-Şevâbike, el-Ayn: Merkezü Zâyid li't-Türâs ve't-Târîh, 2000.

Dîvânu İmrii'l-Kays, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Bs., ts.

Dîvânu Nâbiga ez-Zübyânî, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Bs., ts.

Dîvânu Mühelhil b. Rebîa, haz. Talâl Harb, Beyrut: Dâru'l-Âlemiyye, 1993.

Dîvânu Tarafe b. el-Abd: şerh el-A'lem eş-Şentemerî, thk. Düriyye el-Hatîb – Lütfî es-Sakkâl, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2. Bs., 2000.

Ebû Hamde, Muhammed Ali. *Fi't-Tezevvuki'l-cemâlî li-muallakati İmriilkays,* Umman: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1988.

Ebû Mûsâ, Muhammed Muhammed. *eş-Şi'rü'l-câhilî: Dirâse fî menâzi'i'ş-şu'arâ,* Kahire: Mektebetü Vehbe, Yeni Baskı, 2020.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. *Kitâbü'd-Dîbâc,* thk. Abdullah b. Süleyman el-Cerbû'- Abdullah b. Süleyman el-Useymîn, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1991.

el-Elbânî, Nâsırüddin. *Sahîhü'l-câmi' es-sagîr ve ziyâdâtüh,* Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Bs., 1988.

el-Elbânî, Nâsırüddin. *Silsiletü'l-ehâdîs ed-dâ'ifâ ve'l-mevzû'a ve eserühâ es-seyyi' fi'l-ümme,* Riyad: Dâru'l-Maârif, 1425/2004.

el-Esed, Nâsırüddin. *Masâdirü'ş-şi'ri'l-Câhilî ve kıymetüha't-târîhiyye,* Beyrut: Dâru'l-Cîl, 8. Bs., 1999.

el-Enbârî, Ebû Bekir b. Muhammed b. el-Kâsım. *Şerhü'l-kasâid es-seb'i't-tivâl el-Câhiliyyât,* thk. Abdüsselâm Hârûn, Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Bs., ts.

et-Tavzîh ve'l-beyân 'an şi'r-i Nâbigati Zübyân, haz. Muhammed Efendi Edhem, Kahire: Matbaatü'l-Cemâliyye, 1328/1910.

el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luga,* thk. M. İvaz Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.

el-Faysal, Abdülazîz b. Muhammed. *el-Muallakâtü'l-aşr,* Riyad: Mektebetü Fahd el-Vataniyye, 2002.

Fitzpatrick, Timothy. *Waterloo in Myth and Memory: The Battles of Waterloo 1815-1915,* (Doktora Tezi, Florıda State Unıversıty College Of Arts And Scıences), 2013.

el-Galâyînî, Mustafa. *Ricâlü'l-Muallakâti'l-'aşr: kitâbu edeb ve târîh ve luga,* Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1418/1998.

el-Hamevî, Yâkūt b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân,* Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977.

Hâmid, Abdülhak. *Külliyât-ı âsâr: Mektuplar,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334.

Huleyf, Yûsuf. *eş-Şu'arâü's-sa'âlîk fi'l-'asri'l-Câhilî,* Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *İkdü'l-Ferîd,* thk. Abdülmecîd et-Terhînî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime,* haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 17. Bs., 2018.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel,* thk. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1421/2001.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî el-Endelüsî el-Kurtubî. *Cemheretü ensâbi'l-Arab,* thk. Kolektif, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Hurdâzbih, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik,* Beyrut: Dâru Sâdır, 1989.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh ed-Dîneverî. *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâru'l-Maârif, 2. Bs., 1967.

İbn Kuteybe. *el-Ma'arif,* thk. Servet 'Ukkâşe, Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, 2. Bs., 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce,* thk. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009.

İbn Manzûr, Ebü'l-Faz Cemâlüddîn Muhammed el-Ensârî er-Rüvefiî. *Lisânü'l-Arab,* Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Bs., 1414.

İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Kayrevânî. *el-Umde fî sinâati'ş-şi'r ve nakdih,* thk. en-Nebevî Abdülvâhid Şa'lân, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam,* thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn. *el-İnsâf fî mesâili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn,* thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire: Dâru'l-Fikr, 1945.

el-İsfahânî, Ebü'l-Ferec. *el-Egânî,* thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Bs., 1429/2008.

Kitâbu Şerh eş'âri'l-Hüzeliyyîn, thk. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc, gözden geçiren: Mahmûd Muhammed Şâkir, Kahire: Mektebetü Dâru'l-'Urûbe, 1965.

el-Kureşî, Ebû Zeyd. *Cemheretü eş'âri'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm,* thk. Ali M. el-Bicâvî, Kahire: Matbaatü Nahdati Mısr, 1981.

Mekkî, et-Tâhir Ahmed. *İmruülkays hayâtuh ve şi'ruh,* Kahire: Dâru'l-Maârif, 6. Bs., 1992.

el-Mühellebî, Ebü'l-Hasen. *el-Kitâbü'l-Azîzî el-mesâlik ve'l-memâlik,* thk. Teysîr Halef, Dımaşk: el-Telvîn, 2006.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim,* thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374/1955.

en-Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhü'l-Kasâidi't-tis'i'l-meşhûrât,* thk. Ahmed Hattâb, Bağdat: Dâru'l-Hürriyye li't-Tibâa, 1973.

en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn,* thk. heyet, Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1435/2014.

Nüveyhiz, Âdil. *Mu'cemu a'lâmi'l-Cezâir,* Beyrut: Müessesetü Nuveyhiz es-Sekâfiyye, 2. Bs., 1980.

Özel, Ahmet. *"Mehdî el-Abbâsî",* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2003.

er-Râfiî, Mustafa Sâdık. *Târîhu âdâbi'l-ʿArab,* haz. Abdullah el-Minşâvî-Mehdi el-Buhkayrî, Kahire: Mektebetü'l-Îmân, ts.

Rızk, Salâh. *Şerhü'l-Muallakât fî davi'd-dirâseti't-tahlîliyye ve'r-rü'ye'l-mu'âsira,* Kahire: Dârü's-Sekâfe el-Arabiyye, 2. Bs., 1989.

Safevî, Sâm Mirza. *Tuhfe-i Sâmî,* (haz. Vâhidî Destgirdî), Tahran: Matbaa-i Armagân, 1314.

es-Safîfûrî, Abdürrahim b. Abdülkerim. *el-Muallakâtü's-seb',* Matbaatü'l-Mâhir, 1233/1823.

es-Safîfûrî, Abdürrahim b. Abdülkerim. *el-Muallakâtü's-seb' el-muhtâra min şi'ri fuhûl eş-şu'arâi'l-Câhiliyye,* Hindistan (Uttar Pradeş): Müessesetü Dâri'l-Melik, 1444/2022.

es-Seâlibî, Ebû Mansûr. *et-Temsîl ve'l-muhâdara,* thk. Abdülfettâh M. el-Hulv, Kahire: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 2. Bs., 1981.

es-Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillâh. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm,* thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1421/2000.

eş-Şattî, Süleyman. *el-Muallakâtü ve 'uyûnü'l-'usûr,* Kuveyt: Silsiletü Kütüb Sekâfiyye Şehriyye (Âlemü'l-Ma'rife), 2011.

Şerhu Muallakât el-'aşr ve ahbâru şu'arâihâ, haz. Ahmed Emîn eş-Şinkîtî, 5. Bs., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

Şeyho, Luvîs. *Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye,* Beyrut: Matbaatü Âbâ el-Murselîn el-Yesû'iyyîn, 1890.

Şi'ru Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî, thk. Mutâ' et-Tarâbîşî, Dımaşk: Mecma'u'l-Lugati'l-Arabiyye, 2. Bs., 1985.

Şi'ru Züheyr b. Ebî Sülmâ (san'atü'l-A'lem eş-Şentemerî), thk. Fahreddin Kabâve, Beyrut: Dâru'l-Âfâk el-Cedîde, 3. Bs., 1400/1980.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *el-Câmi'u'l-kebîr* (*Sünenü't-Tirmizî),* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.

Tülücü, Süleyman. *Mu'allakât, Şerh ve Baskıları, Tercümeleri,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6, 1986.

Tülücü, Süleyman. *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-1 (Türkiye),* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23, 2005.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân,* thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl, Riyad: Dâru'l-Meymân, 1426/2005.

ez-Zevzenî, Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed. *Şerhu el-Muallakâti's-seb',* Mısır: ed-Dâru'l-Âlemiyye li'n-Neşr, 1993.

Zevzenî. *Şerhu'l-Muallakâti's-seb',* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Zeydân, Corcî. *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye,* Mısır (Feccâle): Matbaatü'l-Hilâl, 1911.

Zeydân, Corcî. *Terâcimü meşâhîri'ş-şark fi'l-karni't-tâsi' aşar,* Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât li't-Tibâa ve'n-Neşr, ts.

Zeydân, Corcî. *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye,* gözden geçiren: Şevkî Dayf, Kahire: Dâru'l-Hilâl, 1957.

ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn ed-Dımaşkî. *el-A'lâm,* Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 5. Bs., 200.

Ziyâ Paşa, *Harâbât,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1291.

KARMA DİZİN

İ

K

L

M

N

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z